

NUORUUS TOISIN SANOEN

Mika Gissler, Marjatta Kekkonen, Päivi Känkänen, Päivi Muranen & Matilda Wrede-Jäntti (toim.)



NUORTEN ELINOLOT -VUOSIKIRJA 2014

Toimittaneet
Mika Gissler, Marjatta Kekkonen,
Päivi Känkänen, Päivi Muranen
& Matilda Wrede-Jäntti

NUORUUS TOISIN SANOEN

Nuorten elinolot -vuosikirja 2014



NUORTEN ELINOLOT -VUOSIKIRJA

Nuoruus toisin sanoen – Nuorten elinolot -vuosikirja 2014 on kymmenes osa vuodesta 2001 lähtien julkaistussa Nuorten elinolot -kirjasarjassa. Sarjan teokset ovat sisällöltään ja tyylieltään akateemisten kriteerien mukaisia.

© Kirjoittajat ja Terveiden ja hyvinvoinnin laitos

Kannen kuva Amanda Vähämäki
Taitto Raili Silius & Seija Puro
Kielentarkastus: Taina Ruottinen

ISBN 978-952-245-995-4 (painettu)
ISBN 978-952-245-996-1 (verkkojulkaisu)

<http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-245-996-1>

Juvenes Print – Suomen Yliopistopaino Oy
Tampere 2014

ESIPUHE

Nuorten elinolut -vuosikirja on Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen (THL), Valtion nuorisoasiain neuvottelukunnan (Nuora) ja Nuorisotutkimusverkoston yhteinen julkaisu. Nyt julkaistu vuosikirja on järjestyksessään kymmenes. Kirjasarja onkin vakiinnuttanut paikkansa nuoria koskevan tilastollisen tiedon ja kokemusten kuvaajana sekä uusien näkökulmien tuojana niin nuoria koskevassa julkisessa keskustelussa kuin päätöksenteossa.

Kirjasarjan aikaisemmat yhdeksän teosta ovat: *Aikuistumisen pullonkaulat* (2001), *Viattomuudesta vimmaan* (2002), *Teknologisoituva nuoruus* (2003), *Samaan aikaa toisaalla* (2004), *Kuluttava nuoruus* (2005), *Onko sukupuolella väliä? Hyvinvointi, terveys, pojat, tytöt* (2006), *Polarisoituva nuoruus?* (2008), *Ohipuhuttu nuoruus* (2010) ja *Lapset ja nuoret instituutioiden kehyksissä* (2012).

Tämänkertainen vuosikirja *Nuoruus toisin sanoen* tuo laaja-alaisesti esiin nuorten elämää toiseudesta käsin. Kirjaa suunniteltaessa huoli nuorten syrjäytymisestä oli vahvasti läsnä yhteiskunnallisessa keskustelussa. Syrjäytyminen tuntui olevan lähes itsestään selvä teema kirjalle. Nuorten huono-osaisuudesta, sosiaalisista ja terveydellisistä riskitekijöistä, taloudellisesta epätasa-arvosta ja ylisukupolvisista riskitekijöistä on lisääntyvässä määrin tutkimustietoa.

Syrjäytymisen käsite peittää kuitenkin helposti alleen nuoren elämän ja kokemusten yksilölliset vaihteet, yksilön ja yhteisön välisten suhteiden jännitteet sekä ne marginalisoivat mekanismit, jotka institutionaalisten järjestelmien asiakkuuksiin ja arjen jäsenyyksiin liittyvät. Toiseuden käsitettä tarkastelemalla pyrimme avaamaan nuorten selviytymisen ja syrjäin jäämisen ja toisaalta erilaisuuden ja yhdenmukaisuuden välisiä rajapintoja ja jännitteitä. Lähestymällä nuorten elinoloja toiseuden käsitteellä toivomme saavamme moni-ilmeisemmän näkökulman toiseutta ylläpitäviin, mutta myös toiseutta purkaviin ilmiöihin ja käytäntöihin

Mitä toiseus on nuorten näkökulmasta? Kirjassa toiseutta kuvataan nuorten kokemana osallisuuden, vertaisuuden, seksuaalisuuden ja yhteiskunnallisten instituutioiden näkökulmista. Toiseus voi olla muiden määrittelemä, ulkopäin annettu, mutta myös nuoren itsensä muodostama tulkinta itsestään suhteessa ympäröivään maailmaan. Toiseus nähdään yleisesti leimaavana poikkeavuutena, jossa kuvaukset yksinäisyydestä, eristäytymisestä ja ei-toivotusta sosiaalisesta leimautumisesta nousevat esiin. Toisaalta toiseus voi ilmetä myös nuoren haluna erottautua valtavirrasta, jolloin se perustuu yksilön tietoiseen valintaan ja se koetaan myönteisenä asiana.

Toivotamme lukijoille antoisia lukuhetkiä ja kiitämme kirjan kirjoittajia, toimittajia ja taittajia hyvästä työstä!

Helsingissä 20.10.2014

Päivi Lindberg
yksikön päällikkö
Terveiden ja hyvinvoinnin laitos
Lasten, nuorten ja perheiden palvelut

Tuomo Valve
Pääsihteeri
Valtion nuorisoasiain
neuvottelukunta

Leena Suurpää
Tutkimusjohtaja
Nuorisotutkimusverkosto

SISÄLLYSLUETTELO

ESIPUHE	3
JOHDANTO	7
<i>Marjatta Kekkonen, Päivi Känkänen, Päivi Muranen & Matilda Wrede-Jäntti</i>	
AINEISTOLÄHTÖINEN TOISEUS	17
<i>Mika Gissler, Reija Paananen, Pauliina Luopa, Marko Merikukka & Sami Myllyniemi</i>	
VERTAISUUS – MIHIN JOUKKON KUULUN?	37
"JOS MÄ NYT VOISIN SAADA YSTÄVIÄ" – ULKOPUOLISUUS VERTAISUHTEISSA NUORTEN KOKEMANA	
<i>Riikka Korkiamäki</i>	<i>38</i>
IDENTITEETTIPUHETTA HIKIKOMERO-KESKUSTELUFOORUMILLA	
<i>Ari Haasio & Minna Zechner</i>	<i>51</i>
PERUSKOULU SAMUUDEN, ERILAISUUDEN JA TOISEUDEN KOKEMUKSIEN TILANA	
<i>Reetta Hyvärinen, Anna-Leena Riitaoja & Elina Särkelä</i>	<i>63</i>
STRAIGHT FROM TRANSYLVANIA – NUORTEN MIELENTERVEYSKUNTOUTUJIIEN TOISEUDEN KOKEMUKSIA	
<i>Kaija Appelqvist-Schmidlechner & Jenni Wessman</i>	<i>73</i>
Näkökulma KAUPALLINEN NUORISOKULTTUURI JA EROTTAUTUMINEN LUMILAUTAILUSSA	
<i>Riitta Hänninen</i>	<i>86</i>
Näkökulma "EI TÄÄ MIKÄÄN VIIDAKKO OO" – TUTKIJAN VASTUU JA ERILAISET ERILAISUUDET	
<i>Pia Olsson</i>	<i>89</i>
RAKENTEELLINEN TOISEUS	93
LAIN VAATIMAA VAKAUMUSTA – PALVELUSRYHMIEN KOKEMUKSET SIVIILIPALVELUKSEEN SUUNTAUTUMISESTA	
<i>Valdemar Kallunki</i>	<i>94</i>
KATSAUS PERHEEN KÖYHYDESTÄ AIHEUTUVIIN LASTEN TOISEUDEN KOKEMUKSIIN	
<i>Lea Lemetyinen</i>	<i>105</i>
NYKYAJAN TOTAALISET LAITOKSET TYTTÖJEN SUOJELIJOINA	
<i>Mervi Kaukko & Helena Parkkila</i>	<i>113</i>
TYÖPAJANUORTEN KOKEMUS JA UNELMA TYÖELÄMÄSTÄ	
<i>Kaija Hänninen</i>	<i>122</i>
SUOMALAISIA VAI TOISIA – MAAHANMUUTTAJATAUSTAISET NUORET POHTIMASSA PAIKKOJAAN	
<i>Helena Oikarinen-Jabai</i>	<i>134</i>
Näkökulma EKSPATRIAATTINUORET PIILOSTA NÄKYVIIN?	
<i>Anu Warinowski</i>	<i>144</i>

ERITYISYYDESTÄ OSALLISUUTEEN	151
TULLA KUULLUKSI OMANA ITSENÄÄN – VAMMAISTEN LASTEN JA NUORTEN TOIMIJUUDEN TUKEMINEN	
<i>Johanna Olli</i>	152
TASA-ARVOISTEN MAHDOLLISUUKSIEN VUOKSI ERILLÄÄN? ERITYISLUOKKIEN OPPILAAT KOULUN SOSIAALISISSA JA INSTITUTIONAALISISSA JÄRJESTYKSISSÄ	
<i>Jenni Helakorpi, Reetta Mietola & Anna-Maija Niemi</i>	161
Näkökulma "ETTÄ MÄÄ OON NORMAALI LAPSI JA MÄÄ KÄYN NORMALIN KOULUN!" – NUORTEN KOKEMUKSIA MYÖHÄÄN SAADUSTA KEHITYSVAMMADIAGNOOSISTA	
<i>Eija Patrikainen</i>	172
Näkökulma NÄKÖVAMMAISEN NUOREN OSALLISTUMINEN	
<i>Anna-Liisa Salminen</i>	174
TOISET SUKUPUOLET	177
SUKUPUOLEN MÄÄRITTELYN KÄYTÄNNÖT JA ITSENÄÄN ELÄMISEN MAHDOLLISUUDET	
<i>Sami Suhonen</i>	178
LESBO-, HOMO-, BI- JA TRANSNUORTEN HYVINVOINTI JA PERHEIDEN TUKE	
<i>Katarina Alanko</i>	187
Näkökulma SEKSUAALINEN TOISEUS JONAS GARDELLIN ROMAANISSA <i>KUMMAJAINEN ASTUU KEHIIN</i>	
<i>Riikka Ylitalo</i>	199
SAMMANDRAG AV ARTIKLARNA	202
ARTICLE ABSTRACTS.....	213
KIRJOITTAJAT	224

JOHDANTO

Marjatta Kekkonen, Päivi Känkänen, Päivi Muranen & Matilda Wrede-Jäntti

Itävaltalaisen Conchita Wurstin voitto Euroviisujen laulukilpailuissa toukokuussa 2014 kohdutti Eurooppaa. Suurta yleisöä ei niinkään sävähdyttänyt musiikillisesti ansiokas voittokappale *Rise Like a Phoenix*, vaan laulun esittäjän Conchita Wurstin ulkoinen olemus. Drag queeniksi tunnustautuva Conchita Wurst, alias Tom Neuwirth, herätti ristiriitaisia tunteita.

Conchita Wurst aiheutti katsojissaan kokemuksen toisenlaisuudesta, erilaisuudesta, erotumisuudesta, poikkeavuudesta, jopa epänormaaliudesta ja sairaudesta. Onko hän nainen, jolla on parta? Vai onko hän mies, joka on pukeutunut naiseksi? Eikö hän ole sen enempiä nainen kuin mieskään, vai onko hän samanaikaisesti sekä nainen että mies? Käsitykset laulajasta vaihtelivat puhujan tulkintakehysten ja merkityksenantojen mukaan.

Nuorten elinolot -vuosikirjan teemana on toiseus. Conchita Wurstin hahmo tuo esiin toiseutta yhdestä – sukupuolisen identiteetin – näkökulmasta. Mutta kuka määrittelee, kumpi meistä on ”ensimmäinen” ja kumpi ”toinen”. Erot ja erilaisuus ovat jatkuvasti läsnä ihmisyyhteisöissä, ja erottautumista pidetään usein myös myönteisenä ja tavoiteltavana. Toiseudeksi erot muuttuvat, kun toisenlaisuutta tuotetaan arvottamalla erilaisuus ja ero vähempiarvoiseksi, poikkeavaksi tai epätavalliseksi suhteessa itsen tai siihen rajaan, joka vedetään meidän ja muiden välille. Näin määriteltynä itsen ja toisen välinen suhde on valtasuhde (Löytty 2005, 9).

Stuart Hall (1999) arvioi vuosituhannen vaiheessa, että rakenteellinen muutos tulee merkittävällä tavalla muokkaamaan modernien yhteiskuntien muotoa. Hänen mukaansa kyse on siitä, että meille sosiaalisina yksilöinä aiemmin vankkoja asemia antaneiden yhteiskuntaluokan, sukupuolen, rodun, kansallisuuden ja sukupuolen kulttuuriset maisemat pirstoutuvat. Hallin

mukaan identiteetti on pikemminkin jotain, joka muotoutuu aikaa myöten tiedostamattomana prosessina, kuin kiveen kirjoitettu, syntyvässä tietoisuudessa luontojaan oleva ominaisuus. (Hall 1999.)

Tässä kirjassa toiseutta aiheuttaviksi valtasuhteiksi ja vastinpareiksi tunnustetaan esimerkiksi varusmiespalvelu/siviilipalvelu, perheen vauraus/köyhyys ja yleisopetus/erityisopetus. Puhe toiseudesta sisältää aina myös ensimmäisyyttä koskevia oletuksia – tietylle ilmiölle, ihmisryhmälle, paikalle tai yhteiskunnalliselle instituutiolle annettavat merkitykset jäsenyivät vastinpareiksi. Emotionaalisen feminiinisuuden vastinpariksi löytyy rationaalinen maskuliinisuus, ja maaseutu rauhan työssijana saa merkityksensä kaupungin kiireisestä elämänrytmistä. (Löytty 2005, 9; ks. myös Buber 1999.) Emmanuel Levinasin eettisen filosofian perusta on toisen ihmisen ensisijaisuus ja sen kunnioittaminen. Levinas puhuu ihmisen kasvoista merkityksinä, vailla kontekstia. Kasvojen paljauudessa ja herkkyydessä sinä olet sinä, et se, mitä passiin on kirjoitettu. Levinasin mukaan kasvot ovat merkitykselliset itsessään. (Levinas 1996.)

Tämän kirjan punaisena lankana on ajatus siitä, että kuvaamalla nuorten subjektiivisia kokemuksia voidaan päästä toiseuden kokemusten tuolle puolen ja tarkastelemaan niitä sosiaalisia, kulttuurisia ja yhteiskunnallisia mekanismeja, jotka aiheuttavat eriarvoa tai poissulkemista. Se, mikä määritellään toiseksi, on aina suhteellista, aikaan ja paikkaan sijoittuvaa. Toiseus riippuu kokijan positiosta, siitä paikasta, josta toiseutta ja toisenlaisuutta tarkastellaan ja josta joku tai jokin näyttää toisenlaiselta. Kuitenkin toiseus-käsitteen käyttöön liittyy, paitsi pyrkimys osoittaa näitä poissulkemisen mekanismeja, myös ajatus toiseuttavien vastakohtaisuuksien purkamisesta. (Löytty 2005, 9–10, 12.)

Nuoruus toisin sanoen -vuosikirjassa 2014 toiseuttavia rakenteita, mekanismeja sekä institutionaalisia ja yhteisöllisiä käytäntöjä pyritään avaamaan nuorten itsensä ilmaisemien ajatusten, kokemusten ja näkemysten kautta. Kirjoittajat tuovat aineistoissaan esiin nuorten ääntä tavalla, jota Richard Sennett (2004) kuvaa kunnioittavan autonomian myöntämiseksi. Se viittaa toisen erillisyyden ja erityisyyden kunnioittamiseen, vaikkei itse välttämättä tätä ymmärtäisikään. Autonomisuus tarkoittaa tällöin sen hyväksymistä toisessa, mikä on itselle vierasta, outoa. Autonomisuus on suhteeseen asettumista, jossa tutustumalla toisen erilaisuuteen saa tilaisuuden tutustua paremmin myös itseensä. Autonomia edellyttää sekä yhteyttä ja liittymistä toiseen että vierautta, erillisyyttä. (Mt. 125–126, 177.)

On tavallista, että toiseus liitetään poissulkeamiseen, ja toiseuden kokemukset rakentuvatkin usein syrjäyttävien valtarakenteiden kautta. Tällöin toiseuden kokemukset pikemminkin erottavat kuin yhdistävät ihmisiä. Kun yhdenmukaisuuden halu voimistuu, voimistuu myös ihmisen sisällä kasvava muukalaisuuden pelko. Kyvyttömyys erilaisuuden kohtaamiseen ruokkii ja vahvistaa halua yhdenmukaisuuteen. (Bauman 2002, 130.)

Nuoris- ja lapsitutkimusta, nuorten elinolojen tutkimista ja julkista keskustelua ovat viime vuosikymmenen aikana hallinneet nuorten syrjäytymiseen ja nuoruuden riskitekijöihin liittyvät teemat. Suojaavat tekijät loistavat poissaolollaan. Tutkimus- ja tilastotietoa on koottu lähinnä nuorten huono-osaisuudesta, sosiaalisista ja terveydellisistä riskitekijöistä, taloudellisesta epätasa-arvosta ja ylisukupolvisuudesta (Paananen ym. 2012; Kataja ym. 2014).

Pekka Myrskylä (2011) määrittelee nuorten 18–29-vuotiaiden syrjäytyneisyyden ulkopuolisuudeksi yhteiskunnallisista palveluista ja järjestelmistä, jolloin nuori ei opiskele eikä ole työssä eikä myöskään ole työttömänä työnhakijana, eläkkeellä, varusmiespalveluksessa tai perhevapaalla. Kun nuori oma-aloitteisesti hakeutuu työelämään tai palvelujärjestelmän asiakkaaksi, syrjäytyneisyys päättyy. Morganin ja muiden (2007) mukaan

syrjäytyminen on laaja yleiskäsite, jolla ei ole yhtä yksiselitteistä sisältöä. Yhtäältä syrjäytyminen kuvaa köyhyyttä ja huono-osaisuutta moniulotteisena ilmiönä. Toisaalta syrjäytyminen kuvaa yhteisöllisiä mekanismeja, jotka irrottavat ihmisryhmiä yhteiskuntaelämän valtavirrasta. Syrjäytyminen on myös poikkeavuutta tavanomaiseksi katsotusta elämästä ja toisen luokan kansalaisuutta. Syrjäytyminen on lisäksi ajallisesti kehittyvä ilmiö. Syrjäytymiseen liittyy etenevä irtaantuminen tavanomaisista sosiaalisista toimintaympäristöistä. (Morgan 2007; Notkola ym. 2013, 56–57).

Veijo Notkolan ja muiden tutkimuksen (2013) mukaan Euroopan unionilla on ollut suuri merkitys syrjäytymisen vakiintumisessa osaksi käyttökieltä. Siinä missä syrjäytyminen nähdään Suomessa pitkälti äärimmäiseksi huono-osaisuudeksi, muualla Euroopassa korostuu huoli yhteisöä ylläpitävän sosiaalisen siteen murtumisesta sekä sosiaalisista oikeuksista ja sosiaalisesta kansalaisuudesta.

Syrjäytyminen käsitteenä peittää helposti alleen nuoren elämän ja kokemusten yksilölliset vivahteet, yksilön ja yhteisön välisten suhteiden jännitteet sekä ne marginalisoivat mekanismit, joita yhteiskunnallisten järjestelmien asiakkuuksiin liittyy. Nuori itse pyrkii selviytymään, ei syrjäytymään (Selviytyjät-tiimi 2011; 2012). Nuoret kamppailevat jatkuvasti erilaisuuden ja yhdenmukaisuuden välillä. Vaikka toiseus liitetään usein ei-toivottuun poikkeavuuteen, Nuoruus toisin sanoen -vuosikirja 2014 tuo esiin myös sen, että toiseus toimijuutena voi olla nuoren itse valitsemaa. On eri asia sanoa ”Tuo on vähän erilainen, mutta ihan makee tyyppi” kuin ”Kato, tossa toi tulee”.

Käsillä olevassa kirjassa toiseuden teemaa lähestytään syrjäytymisen sijaan liittymistä ja liittymisen vaikeuksia kuvaavilla pohdinnoilla. Zygmunt Baumanin (2002) mukaan nykyihmisen liittymisen ja yhteisöllisyyden kaipuu on polttava ja pitkälti jopa ihmisen toimintaa ohjaava asia. Toiseuden teeman kautta pyritään pääsemään syrjäytymispuheen taakse ja nuorten omien kokemusten ytimeen. Kirja tarjoaa lukijalle nuorten kokemuksia, näkökulmia ja ajatuksia

osallisuudesta ja osattomuudesta, samanlaisuudesta ja erilaisuudesta, erottautumisesta ja yhdenmukaisuudesta, sisä- ja ulkopuolisuudesta. Kirja tuo esiin toiseuden nuorta ja nuoruutta haavoittavana riskitekijänä, mutta myös suojaavana ja voimavaroja luovana piirteenä.

Vuosikirja jakautuu tilasto-osaan, tutkimusartikkeleihin sekä näkökulmakirjoituksiin. Tilasto-osassa toiseuden teemaa tarkastellaan rekisteri- ja kyselyaineistojen pohjalta kuvaamalla viimeisimpiä lasten ja nuorten hyvinvointia ja elinoloja koskevia tutkimustuloksia. Kirjan artikkelit ovat empiirisiä tutkimusartikkeleita, teeman teoreettisia jäsennyksiä ja tutkimuskatsauksia. Näkökulmakirjoitukset ovat tiiviitä ja ytimekkäitä kirjoituksia toiseuden kokemuksista tietyn yksilön, ryhmän tai ilmiön näkökulmasta. Niissä on lyhyt maininta lähteestä, aineistosta tai tutkimuksesta, johon teksti perustuu. Kaikki tekstit ovat käyneet läpi vertaisarvioinnin.

AINEISTOLÄHTÖINEN TOISEUS (TILASTO)

Tilasto-osuudessa esitellään THL:n keräämien aineistojen perusteella tietoja nuorten terveys- ja sosiaalipalveluiden käyttämisestä, mm. perusterveydenhuollon ja erikoissairaanhoidon käynneistä, toimeentulotuen saamisesta ja lastensuojelun asiakkaana olemisesta. Muista sosiaalietuuksista esitellään Kelan myöntämien vammaisuuksien ja kuntoutustukien käyttöä. Koska yhden vuoden tilastoissa ei näy aiempia tapahtumia, on kehityskulkuja tarkasteltava pitkittäistutkimuksissa. Niissä seuranta alkaa jopa ennen syntymää ja jatkuu lapsuuden ja nuoruuden kautta aikuisuuteen. Tilasto-osuudessa esitellään tuloksia kansallisesta syntymäkohorttitutkimuksesta, joka kattaa kaikki Suomessa vuonna 1987 syntyneet lapset (lähes 60 000) ja heidän terveytensä ja hyvinvointinsa 25 vuoden ikään asti. Osiossa kartoitetaan myös maahanmuuttajien terveyttä. Pääosa tiedoista on rekistereistä saatuja terveys- ja sosiaalipalveluiden käyttötietoja,

mutta THL:n Maahanmuuttajien terveys ja hyvinvointi -tutkimus (Maamu) sisälsi kysely- ja terveystarkastustutkimuksen.

Nuorten oma ääni toiseuden kokemuksista saadaan erillisistä kyselytutkimuksista: nuorisobarometrista, joka on vuosittain 15–29-vuotiaille nuorille tehtävä puhelinhaastattelukysely, ja kouluterveyskyselystä, joka tehdään joka toinen vuosi peruskoulun 8.- ja 9.-luokkalaisille sekä lukion ja ammatillisen oppilaitoksen ensimmäisellä ja toisella luokalla opiskeleville. Tilastokatsaus osoittaa, ettei tilastoihin tai rekistereihin perustuvasta seurantatutkimuksesta voida suoraan löytää toiseutta. Eri aineistoja yhdistämällä tai tulkintamalla voidaan toiseutta kyllä kuvailla, mutta tulokset ovat aina tilastonlaatijan ja tietoja käyttävän omassa mielessä.

VERTAISUUS – MIHIN JOUKKON KUULUN?

Tässä pääluvussa kirjoittajat lähestyvät toiseuden teemaa vertaiskokemusten näkökulmasta. Kuten teksteistä voidaan havaita, sisä- ja ulkopuolisuuden kokemukset ovat suhteellisia ja pitkälti kontekstisidonnaisia. Tämän huomioiminen on tärkeää, kuten Riikka Korkiamäki tämän pääluvun avaavassa artikkelissaan ”*Jos mä nyt voisin saada jstävää*” – *Ulkopuolisuus vertaisuhteisissa nuorten kokemana* toteaa: yksinoloa ja ulkopuolelle jättyymistä ei tulisi automaattisesti tulkita deterministisiksi elämänkuluiksi, joihin ihmisen on alistuttava. Erottautuminen voidaan nähdä myös henkilökohtaisena valintana ja valtavirrasta erottuvan ryhmäidentiteetin vahvistamiseen liittyvänä ratkaisuna. Lisäksi vertaisryhmään kuuluminen voi herättää ristiriitaisia tunteita.

Riikka Korkiamäki tarkastelee artikkelissaan, millaisia ulkopuolisuuden kokemuksia nuorilla on ikätoverisuhteissaan ja miltä vertaisyhteisöistä ulkopuolelle jääminen näyttää. Helsingiläisten ja tamperelaisten yläkoululaisten haastatteluihin perustuvassa artikkelissa pohditaan, miten

nuorten identiteetin ja joukkoon kuulumisen rakentumisessa väistämättömät eronteot tuottavat vertaisyhteisön sisä- ja ulkopuolisuutta.

Tutkimusaineiston pohjalta artikkelissa kiteytyy neljä erilaista näkökulmaa ulkopuolisuuteen. Korkiamäen mukaan ulkopuolisuuden kokemisessa voi olla kysymys nuoren tietoisesta valinnasta olla ”erilainen” kuin olettamansa valtavirta, mutta ulkopuolisuus voi merkitä myös vaihtoehdottomuutta ja lukkiutuneita vertaisyhteisöllisiä asemia. Lisäksi ulkopuolisuus voi merkitä kokonaisvaltaista tai tilanteista yksinäisyyttä, mutta oletetun valtavirran ulkopuolelle jättäytyminen voi olla myös väylä yhteisyyteen muiden nuorten kanssa. On siis nuoria, joille ulkopuolisuus tarkoittaa vaihtoehtojen puutetta ja ahdistavaa yksinäisyyttä. Toisille kyse on tietoisesta valtakulttuurin vastustamisesta ja vaihtoehtoisten identiteettien esittämisestä. Kokemuksena ikätovereiden joukon ulkopuolella oleminen voi siis olla myönteinen tai kielteinen, väliaikainen tai jatkuva ja valittu tai määrätty.

Näkökulmakirjoituksessaan *Kaupallinen nuorisokulttuuri ja erottautuminen lumilautailussa* Riitta Hänninen muistuttaa, että toiseudesta puhuttaessa törmää usein ajatukseen, että se olisi yksinomaan kielteinen ilmiö. Yksilön kannalta toiseus voi olla myös henkilökohtainen, ideologisesti perusteltu valinta, jolla halutaan erottautua kielteisiksi koetuista yhteiskunnallisista ja kulttuurisista rakenteista ja korostaa yksilön vapautta liikkua erilaisten arvojen ja yhteisöllisyyden muotojen välillä. Lumilautailun erillisuus ja erityisyys perustuu toiseuden ja kaupallisuuden väliseen suhteeseen. Hännisen mukaan lumilautailijat haluavat tietoisesti pitää kiinni marginaalisesta menneisyydestään, ja he kokevat, että toiseuden kokemus on myönteinen asia, nuorten valinta. Tiettyä elämäntyyliä edustavat nuorisokulttuurit, jotka ovat aikaisemmin eläneet yhteiskunnan marginaalissa, siirtyvät kaupallistumisen myötä osaksi niin sanottua valtavirtakulttuuria, mikä tekee niiden erottautumisesta vaikeaa. Lumilautailijat haluavat olla osa kaupallista maailmaa paradoksaalisesti juuri siksi, että kontrolli omaan kulttuuriin halutaan säilyttää. Laskijat ovat yhtäaikaaisesti sekä kaupallisuutta vastaan että sen puolella.

Ari Haasio ja Minna Zechner tuovat artikkelissaan *Identiteettipuhetta Hikikomero-keskustelufoorumilla* komeroitumisen käsitteen toiseuden tarkasteluun. Komeroitumisella tarkoitetaan yksilön voimakasta eristäytymistä yhteiskunnasta. Komeroituminen tai hikikomori (*hikikomori* on japania ja tarkoittaa yhteiskunnasta eristäytymistä) voidaan nähdä eräänlaisena valtavirrasta eroavana ryhmäidentiteettinä.

Artikkeli pohjautuu hikikomoreille suunnatun internetpohjaisen keskustelupalstan kirjoituksiin. Kirjoittajien analyysissa esitellään kahdenlaisia toisia, joihin omaa identiteettiä peilataan. ”Samanlaiset toiset” ovat niitä, joiden elämäntilanne tai tapa olla on samantyyppinen keskustelupalstan kirjoittajien kanssa, he ovat siis hikikomoreita. ”Erlaiset toiset” elävät niin sanottua normaalia elämää ja heidän elämänkulkunsa on melko tyyppillinen. Valtaosa palstan kirjoittajista on nuoria miehiä. Samanlaista toiseutta määrittävät sosiaaliset rajoitteet, alemmuudentunne suhteessa valtaväestöön, terveysongelmat, perinteisen miehisen maailman vieraus ja toimeentuloaiveudet. Erilaisia toisia kutsutaan osin halventavasti normoiksi, jonneiksi, mopojonneiksi, normihomoiksi ja alfoiksi, jotka edustavat yhteiskunnassa yleisesti hyväksytyjä käsityksiä siitä, millainen ihmisen (miehen) tulisi olla ja kuinka hänen pitäisi toimia ollakseen hyväksytty yhteiskunnan jäsen. Komeroituminen toiseutena liittyy miehiin kohdistuneisiin yhteiskunnallisiin odotuksiin ja niin sanottuun normaaliin elämään.

Peruskoulua voidaan tarkastella tilana, jossa nuoret itse tuottavat toiseutta monien samanaikaisten ja toisiinsa kietoutuvien erottelujen ja hierarkioiden avulla. Reetta Hyvärinen, Anna-Leena Riitaoja ja Elina Särkelä pyrkivät artikkelissaan *Peruskoulu samuuden, erilaisuuden ja toiseuden kokemuksien tilana* tavoittamaan peruskoulua käyvien nuorten kokemusten subjektiivisuutta ja rakenteita. Jaettuna samuuden kokemuksena on esimerkiksi toive hyvistä arvosanoista. Virallisen koulun näkökulmasta erotteja saavat aikaan jaottelu äänekkäisiin ja hiljaisiin sekä tulevaisuusorientoituneisiin ja tässä ja nyt -asenteen omaaviin yolo swag -nuoriin.

Kirjoittajien mukaan myös yhteiskuntaluokka heijastuu nuorten mahdollisiin kiinnostuksen kohteisiin, kuten harrastuksiin, ja on näin taustalla rakentamassa käsitystä itsestä ja toisista. Kokemuksien jäsentäminen virallisen ja epävirallisen koulun näkökulmasta tuo esille koulussa läsnä olevien erilaisuuksien, samuuksien ja toiseuksien moniulotteisuuden.

Kaija Appelqvist-Schmidlechnerin ja Jenni Wessmanin artikkeli *Straight from Transylvania – Nuorten mielenterveyskuntoutujien toiseuden kokemuksia* pohjaa tutkimukseen, jossa kerättiin nuorten mielenterveyskuntoutujien esille nostamia teemoja toiseudesta. Tutkimus toteutettiin osana vuonna 2010 käynnistynyttä OPI-hanketta eli ammatillista perustutkimusta suorittavien opiskelijoiden mielenterveyskuntoutuksen kehittämishanketta. Hanke oli suunnattu 16–25-vuotiaille nuorille, joilla on diagnosoitu masennus tai ahdistuneisuushäiriö.

Artikkelista käy ilmi, että mielenterveysongelmista kärsivä nuori sisäistää helposti kielteiset mielikuvat ja stereotyyptit, joita hän on kohdannut sosiaalisissa tilanteissa tai mediassa. Kuntoutujan roolin mieltäminen osaksi itseä on vaikeaa. Vertaisryhmässä nuoret kokivat yhteenkuuluvuuden ja hyväksytyksi tuleminen tunteita. Tutkimuksen tulokset kertovat nuoren mielenterveyskuntoutujan ristiriitaisesta roolista, jossa toiseuden tuntemuksilla voi olla niin kielteisiä kuin myönteisiäkin merkityksiä.

Ensimmäisen luvun päättää Pia Olssonin näkökulmakirjoitus *"Ei tää mikään viidakko oo" – Tutkijan vastuu ja erilaiset erilaisuudet*. Kuten kaikessa tutkimuksessa, myös etnografisessa tutkimuksessa tutkijalla on jo kentälle saapuessaan tutkimuskohteestaan tiettyjä ennako-oletuksia, Olsson muistuttaa. Nämä odotukset heijastuvat kysymyksenasetteluun ja tapaan kohdata kenttä ja kentän toimijat, tässä tapauksessa nuoret koulussa. Kaikissa tapauksissa subjektiivisia, dynaamisia ja tilannesidonnaisia tulkintoja – olivatpa ne sitten tutkijan tai kentän tekemiä – analysoitaessa on syytä huomioida, missä ja minkälaisissa tilanteissa ne esitetään. Olssonin artikkeli tuo esiin näkökulmia kentän ja tutkijan välisestä vuoropuhelusta erojen tutkimuksessa.

RAKENTEELLINEN TOISEUS

Rakenteellista toiseutta voi syntyä henkilökohtaisista valinnoista, kuten tämän pääluvun ensimmäisessä artikkelissa, jossa siviilipalvelusaikaa kuvataan mahdollisena toiseuden tuottajana. Yksilöllisiä toiseuden kokemuksia syntyy myös hyvinvointi- ja tuloerojen kautta. Rakenteellinen köyhyys aiheuttaa toiseuden kokemuksia, jotka syntyvät elinolojen erilaisuudesta ja hyvinvoinnin puutteista, kulutuksesta, eriarvoisuudesta, syrjäytymisestä ja mahdollisuuksista osallistua. Toiseutta syntyy myös laitosympäristössä, jossa rajoitettu osallisuus voi aiheuttaa nuorille tunteen, että he ovat jääneet ulkopuolelle yhteiskunnasta sekä siellä olevien ihmisten ja asumisyksiköiden muiden nuorten joukosta ja jopa jollain tavoin itsestään ja omista asioistaan. Toisen pääluvun kaksi viimeistä artikkelia käsittelevät maahanmuuttoa ja kulttuuriseen moninaisuuteen liittyviä kysymyksiä.

Valdemar Kallunki tarkastelee artikkelissaan *Lain vaatimaa vakaumusta – Palvelusryhmiäen kokemukset siviilipalvelukseen suuntautumista* siviilipalvelusmiesten kokemuksia. Artikkelin keskiössä ovat pohdinnat, millaisia sosiaalisia ja institutionaalisia erotteluja siviilipalveluksen ja varusmiespalveluksen välillä tehdään. Näitä tarkastellaan siviilipalvelukseen suuntautumiseen liittyvän kokemuksen avulla, samalla kun analyysissä hyödynnetään eri tavoin siviilipalvelukseen hakeutuvia ryhmiä.

Lapinjärven koulutuskeskuksessa järjestetyillä siviilipalvelusmiesten peruskoulutusjaksoilla kerättyjen tietojen mukaan asevelvollisuuteen liittyviä merkittäviä piirteitä, jotka erottelevat siviilipalvelusmiehet varusmiehistä. Voimakkaimmin erottelut vaikuttavat siviilipalveluksen suurimpaan ryhmään eli niihin nuoriin, jotka vaihtavat varusmiespalveluksesta siviilipalvelukseen. Kyseisen ryhmän kohdalla siviilipalvelusta koskeva vakaumuksellisuuden vaatimus on ongelmallisempi, Kallunki toteaa.

Lea Lemetyinen jatkaa rakenteelliseen toiseuteen liittyviä pohdintoja artikkelissaan *Katsaus*

perheen köyhyydestä aiheutuviin lasten toiseuden kokemuksiin. Lemetyisen teksti pohjautuu hänen pro gradu -tutkielmaansa, jossa hän tarkastelee lasten kokemia köyhyyttä. Köyhyys vaikuttaa Lemetyisen havaintojen mukaan käyttäytymiseen, tunteisiin, vanhemmuuteen ja ihmissuhteisiin sekä aiheuttaa lapsille toiseuden kokemuksia. Artikkelit valottaa köyhyyteen liittyviä kysymyksiä lasten näkökulmasta ja tuo oman lisänsä toiseuden ja syrjäytymisen tarkasteluun yksilöllisten kokemusten kautta.

Mervi Kaukko ja Helena Parkkila tarkastelevat artikkelissaan *Nykyajan totaaliset laitokset tyttöjen suojelijoina* huostaan otettujen tyttöjen lastensuojeluyksiköitä ja vastaanottokeskukseen yksin tulleiden alaikäisten asumisyksiköitä. He lähestyvät niitä Erving Goffmanin teorian mukaisesti nykyajan ”totaalisina laitoksina” keskittyen niissä asuvien tyttöjen osallisuuden ja kuuluvuuden tunteisiin.

Kirjoittajien mukaan laitoksessa asuminen vie tytöt eroon tutuista sosiaalisista turvaverkoista, joiden kautta heidän senhetkinen identiteettinsä on rakentunut. Lisäksi jotkut tytöistä olivat tulleet asuinolojensa vuoksi syrjityiksi. Toisaalta monet tytöt kertovat pärjäävänsä asumisyksiköissä hyvin. Tyttöjen kokemuksiin vaikuttavat voimakkaimmin syyt, joiden vuoksi he omasta mielestään asuvat laitoksessa. Artikkelin kahta erilaista asumisyksikköä yhdistää välitilan ja odotuksen tunnelma; etäiseltä tuntuva siviili-ilma on kaikkien tyttöjen päämäärä. Tyttöjen tarpeiden huomioiminen sekä kulttuuri- ja sukupuolisensitiivinen osallistaminen heidän omista lähtökohdistaan käsin voisivat vähentää asumisyksiköitä leimaavaa välitilan tunnelmaa.

Kaija Hännisen artikkelissa *Työpajanuorten kokemus ja unelma työelämästä* nuoria yhdistää se, etteivät he ole päässeet opiskelemaan tai saaneet työpaikkaa yrityksistään huolimatta. Työpaikkaan pääseminen kariutuu usein nuorten inhimillisen pääoman puutteeseen eli riittämättömään koulutukseen, vaikka nuorilla onkin psykologista pääomaa eli oikeaa asennetta ja halukkuutta työhön. Sen sijaan nuoret viihtyvät työpajojen sosiaalisessa ympäristössä, jossa

he oppivat uusia taitoja ja kokevat, että heitä arvostetaan. Osalla nuorista on myös kokemusta työelämän epäreilisuudesta ja siitä, ettei nuoria ja heidän tekemäänsä työtä arvosteta. Haasteista huolimatta nuoret ovat optimisteja ja uskovat saavansa työtä. Työyhteisöltään nuoret edellyttävät hyvää työilmapiiriä, jonka nostavat palkkaakin tärkeämmäksi asiaksi.

Helena Oikarinen-Jabain artikkeli *Suomalaisia vai toisia – Maahanmuuttajataustaiset nuoret pohtimassa paikkojaan* pohjautuu taideperustaisen tutkimushankkeen yhteen osaprojektiin. Projektissa on yhdessä nuorten kanssa tuotettu valokuvanäyttelyitä, videoita ja kirjoja. Artikkelissa pohditaan sitä, kuinka nuoret käsittelevät kohtaamaansa ulkopuoliseksi jättämistä, toiseuttamista. Oikarinen-Jabain tutkimuksesta kävi ilmi, että maahanmuuttajataustaiset nuoret joutuvat pohtimaan erityisen paljon johonkin kuulumisen tai kuulumattomuuden kysymyksiä. Artikkelit osoittaa, että maahanmuuttajataustaisista nuorista kehittyy kysymystenasettelujen asiantuntijoita. Heillä onkin kaivattua tietotaitoa suomalaisuuden rakentamisesta ja rakentumisesta esimerkiksi etnisyyden, uskonnon ja rodun näkökulmasta.

Anu Warinowskin näkökulmakirjoitus *Ekspatriaattinuoret pilosta näkyviin?* päättää rakenteellista toiseutta koskevan pääluvun. Warinowski tarkastelee nuoria, jotka muuttavat ulkomaille ja ulkomailta takaisin Suomeen vanhemman globaalien työn vuoksi. Nuoria kuvataan ekspatriaattinuoren käsitteellä, mikä korostaa nuorten siteitä vanhemman, ekspatriaatin, työhön ja toisaalta nuorten omaa, aktiivista toimijan roolia. Nuorten näkyvyyttä käsitellään sekä nuorisotutkimuksen että kasvatustieteen tulokulmista. Artikkelit kuvaa, miten nämä nuoret nähdään ja miten he itse näkevät itsensä. Julkisissa organisaatioissa, kansainvälisiä kouluja lukuun ottamatta, ekspatriaattinuoret ovat Warinowskin mukaan olleet näkymättömissä. Artikkelin yhtenä päätelmänä on, että kouluissa kulttuurinen moninaisuus tulisi nähdä laajasti eikä sitä pitäisi rajata ainoastaan maahanmuuttajuuteen.

ERITYISYYDESTÄ OSALLISUUTEEN

Yhteiskunnissa voidaan vaikuttaa ei-toivotun toiseuden tunteen syntymiseen. Kolmannen pääluvun, Erityisyydestä osallisuuteen, aloittaa Johanna Olli, joka kirjallisuuskatsauksessa *Tulla kuulluksi omana itsenään – Vammaisten lasten ja nuorten toimijuuden tukeminen* tarkastelee, miten vammaiset lapset ja nuoret näkevät eri alojen ammattilaisten voivan edistää – tai estää – heidän toimijuutensa toteutumista. Vastaajien mukaan oleelliseksi nousevat ammattihenkilöiden asenteet ja heidän dialogiset kommunikaatiotaitonsa sekä instituutioiden rakenteet, jotka heijastavat yhteiskunnan arvoja.

Jenni Helakorven, Reetta Mietolan ja Anna-Maija Niemen artikkeli *Tasa-arvoisten mahdollisuuksien vuoksi erillään? Erityisluokkien oppilaat koulun sosiaalisissa ja institutionaalisissa järjestyksissä* pohjautuu erityisluokalla opiskelevien nuorten aikuisten haastatteluihin heidän elämänsähistoriastaan. Artikkelissa tarkastellaan yhteiskunnallisten ratkaisujen vaikutuksia koulumaailmassa. Kirjoittajat kysyvät, mitä seuraa, kun tasa-arvoisten mahdollisuuksien nimissä erityisluokalla opiskelevat nuoret pidetään erillään muista nuorista. Vaikka erityisluokka on haastateltujen nuorten mukaan mahdollistanut hyviä ystävyys-suhteita sekä turvallisen opiskeluympäristön, se on myös alleviivannut, että he ovat kouluyhteisön ja vaativana pidetyn yleisopetuksen marginaalissa. Jako yleis- ja erityisopetukseen vaikuttaa myös nuorten jatkokoulutusmahdollisuuksiin ja tulevaisuudensuunnitelmiin. Kirjoittajat peräänkuuluttavat tämän ristiriidan analysointia sekä laajempaa keskustelua erityisoppilaiden tilanteesta ja heidän mahdollisuuksiinsa integroitua yhteiskuntaan.

Näkökulmakirjoituksessaan *”Että mä oon normaali lapsi ja mä käyn normaalin koulun!” – Nuorten kokemuksia myöhään saadusta kehitysvammadiagnoosista* Eija Patrikainen jatkaa pohdintaa siitä, miten yhteiskunta voi tukea erityistarpeessa olevia nuoria ilman, että heitä samalla leimataan. Hänen tutkimuksensa nuoret ovat saaneet

kehitysvammadiagnoosinsa myöhään. He samastuvat muihin ikäisiinsä nuoriin, minkä takia myöhään saatu diagnoosi on vaikea hyväksyä; se tuntuu sekä leimaavalta että kategorisoivalta. Diagnoosista ei haluta kertoa muille, sillä sen koetaan sulkevan pois mahdollisuuksia, kuten muun muassa normaalin työn saannin. Nuoren suhde diagnoosiin on silti ambivalentti, sillä hän tiedostaa oman tuen tarpeensa, mutta ei halua poiketa normista ja tulla luokitelluksi kehitysvammaiseksi.

Kolmannen pääluvun lopettaa Anna-Liisa Salminen näkökulmakirjoituksellaan *Näkövammaisen nuoren osallistuminen*, joka kertoo heikonäköisten ja sokeiden nuorten toiminnan ongelmista ja itsenäistymisen haasteista. Tulokset osoittavat, että näkövammaisen nuoren osallistumista arjen toimintoihin voi helpottaa mm. oikealla ohjauksella ja teknologiaa käyttämällä sekä muokkaamalla nuoren fyysistä ja sosiaalista toimintaympäristöä.

TOISET SUKUPUOLET

Kirjan kolme viimeistä artikkelia käsittelevät toiseutta sukupuolen, sukupuolisuuden ja seksuaalisuuden näkökulmasta. Sukupuolta tarkastellaan monitasoisena ilmiönä, johon kuuluu biologinen, sosiaalinen, kulttuurinen ja psyykinen sukupuoli. Seksuaalisen suuntautumisen ei tarvitse merkitä nuorelle toiseutta, toisenlaisuutta tai itsestä syrjäytymistä. Olennaista on, millaiset mahdollisuudet nuorella on sovittaa yhteen omat yksilölliset tunteuksensa, kaveripiirin normit, kodin arvot ja asenteet sekä eri lähteistä saamansa tieto. Sami Suhosen, Katarina Alançon ja Riikka Ylitalon kirjoitukset kuvaavat eri näkökulmista, kuinka sukupuolivähemmistöön kuuluvan nuoren seksuaalisessa kehityksessä perheen, koulun, terveydenhuollon ja yhteiskunnan palvelujärjestelmän merkitys on ratkaiseva nuoren tasapainoisen – tai epätasapainoisen – identiteetin ja minäkuvan rakentumiselle. So-

LÄHTEET

- Bauman, Zygmunt 2002: *Notkea moderni*. Tampere: Vastapaino.
- Buber, Martin 1999: *Minä ja sinä*. Helsinki: WSOY.
- Hall, Stuart 1999: *Identiteetti*. Tampere: Vastapaino.
- Kataja, Kati – Ristikari, Tiina – Paananen, Reija – Heino, Tarja – Gissler, Mika 2014: *Hyvinvointiongelmien ylisukupolviset jatkumot*. *Yhteiskuntapolitiikka* 1, 38–54.
- Lévinas, Emmanuel 1996: *Etiikka ja äärettömyys: Keskusteluja Philippe Nemon kanssa*. Toisen jälki. *Alkuperäisteokset Ethique et infini: Dialogues avec Philippe Nemo*, 1982; *La trace de l'autre*, 1963. Eurooppalaisia ajattelijoita. Tampere: Gaudeamus.
- Löytty, Olli 2005: *Johdanto. Toiseuttamista ja tilakulttuurimuuttoa*. Teoksessa Olli Löytty (toim.), *Rajanylityksiä. Tutkimusreitit toiseuden tuolle puolen*. Helsinki: Gaudeamus.
- Morgan, C. – Burns, T. – Fitzpatrick R. – Pinfold V. – Priebe, S. 2007: *Social exclusion and mental health: Conceptual and methodological review*. *British Journal of Psychiatry* 191, 477–483.
- Myrskylä, Pekka 2011: *Nuoret työmarkkinoiden ja opiskelun ulkopuolella. Työ – Työ ja yrittäjyys 12/2011*. Helsinki: Elinkeinoministeriö.
- Notkola, Veijo – Pitkänen, Sari – Tuusa, Matti – Alakauhaluoma, Mika – Harkko, Jaakko – Korkeamäki, Johanna – Lehikoinen, Tuula – Lehtoranta, Pirjo – Puumalainen, Jouni – Ehrling, Leena – Hämäläinen, Juha – Kankaanpää, Eila – Rimpelä, Matti – Vornanen, Riitta 2013: *Nuorten syrjäytyminen. Tietoa, toimintaa ja tuloksia? Eduskunnan tarkastusvaliokunnan julkaisu 1/2013*. Tarkastusvaliokunta. Eduskunta.
- Paananen, Reija – Ristikari, Tiina – Merikukka, Marko – Rämö, Antti – Gissler, Mika 2012: *Lasten ja nuorten hyvinvointi Kansallinen syntymäkohortti 1987 -tutkimusaineiston valossa*. Raportti 52/2012. Helsinki: THL.
- Selviytyjät-tiimi (toim.) 2011: *Uskomme sinuun – Usko sinäkin. Eväitä elämään ja tahtoa selviytymiseen*. Lastensuojelun käsikirja nuorilta nuorille. Helsinki: Pesäpuu ry ja Lastensuojelun Keskusliitto.
- Selviytyjät-tiimi (toim.) 2012: *Uskomme sinuun – Usko sinäkin. Eväitä elämään ja tahtoa selviytymiseen*. Lastensuojelun käsikirja nuorilta nuorille. Helsinki: Pesäpuu ry ja Lastensuojelun Keskusliitto.
- Terhi 2011: *Teoksessa Liisa Tuovinen, Olli Stålström, Jussi Nissinen ja Jorma Hentilä (toim.) Saanko olla totta? : sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuus*. Helsinki. Gaudeamus.



AINEISTOLÄHTÖINEN TOISEUS

Mika Gissler
Reija Paananen
Pauliina Luopa
Marko Merikukka
Sami Myllyniemi

Suomen sosiaali- ja terveystilastointi perustuu pääasiassa palveluiden käyttöön ja etuisuuksien saamiseen. Näitä täydentävät säännöllisesti tehtävät terveystarkastukset, kuten THL:n AVTK (Suomalaisen aikuisväestön terveystilastointi ja terveys) ja ATH (Alueellinen terveys ja hyvinvointitutkimus), FINRISKI- ja Terveys 2000/2011 -terveystarkastustutkimukset sekä hyvinvointipalveluiden käyttöä selvittävä THL:n Hyvinvointia ja palveluita (HYPA) koskeva kyselytutkimus. Nuoria koskevia kyselytutkimuksia on useita, mm. Tampereen yliopiston Nuorten terveystapatutkimus, THL:n Kouluterveyskysely ja päihteitä koskeva eurooppalainen ESPAD-kysely sekä Jyväskylän yliopiston keräämä WHO-koululaiskysely.

Tilastoinnissa ja rekisteröinnissä tiedot saadaan pääsääntöisesti aina iän, sukupuolen ja aluetason, useimmiten asuinkunnan, mukaan. Muiden taustatietojen kerääminen on vähäisempää, usein jopa kiellettyä. EU:n tietosuojadirektiivin mukainen henkilötietolaki (523/1999) kieltelee arkaluonteisina tietoina pidettyjen tietojen keräämistä. Nämä tiedot koskevat mm.

1. rotua tai etnistä alkuperää;
2. henkilön yhteiskunnallista, poliittista tai uskonnollista vakaumusta tai ammattiliittoon kuulumista;
3. rikollista tekoa, rangaistusta tai muuta rikoksen seuraamusta;
4. henkilön terveydentilaa, sairautta tai vammaisuutta taikka häneen kohdistettuja hoitotoimenpiteitä tai niihin verrattavia toimia;
5. henkilön seksuaalista suuntautumista tai käyttäytymistä; taikka
6. henkilön sosiaalihuollon tarvetta tai hänen saamiaan sosiaalihuollon palveluja, tukitoimia ja muita sosiaalihuollon etuuksia (www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990523).

Näitä tietoja saadaan kerätä henkilön omalla suostumuksella (esimerkiksi kyselyt ja tutkimukset) tai jos käsittelystä säädetään laissa tai jos kä-

sittely johtuu rekisterinpitäjälle laissa säädetystä tai sen nojalla määrätystä tehtävästä tai velvoitteesta. Tilastointi on yksi esimerkki tällaisesta lakisääteisestä tehtävästä. Lain tulkinnassa on kuitenkin eroja: esimerkiksi maahanmuuttajataustaisuuden rekisteröimistä on pidetty ehdottomasti kiellettyinä, vaikka etnisen taustan tietäminen voi olla tärkeää joidenkin sairauksien ja terveystilojen seurannassa. Vastaava kielto koskee äidin raskaudenaikaista alkoholinkäyttöä, vaikka raskaudenaikaista tupakointia koskevaa tietoa on kerätty jo vuosikymmeniä. Säännöllisesti ei myöskään saa yhdistää esimerkiksi sosiaalista taustaa kuvaavia tietoja – kuten toimeentulotuen saaminen tai lastensuojelun asiakkuus – terveysrekistereiden tietoihin. Tutkimuksia, selvityksiä ja tilastointia varten tällainen on kuitenkin mahdollista tutkimusluvan saamisen jälkeen. Tämän vuoksi tietämyksemme toiseudesta ja sitä kuvaavista tunnusluvuista ja tilastollisista trendeistä on varsin vaillinaista ilman erillistutkimuksia ja -selvityksiä.

TERVEYS- JA SOSIAALIPALVELUIDEN KÄYTTÖ

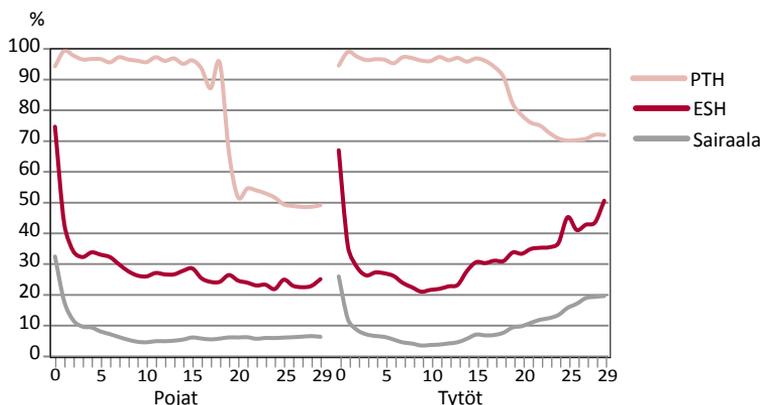
Lasten ja nuorten terveystilastointien käytöstä on runsaasti tietoja saatavilla. Kuuteentoista vuoteen asti kustakin ikäluokasta 95–99 prosenttia kävi vuoden 2012 aikana vähintään kerran julkisella sektorilla perusterveydenhuollossa (kuvio 1). Sellaiset, jotka eivät käytä lainkaan lastenneuvolan ja kouluterveyden palveluita, ovat selkeä poikkeus. Jotkut käyvät neuvolasta hakemassa vain rokotukset – jotkut taas eivät käytä palveluita rokotusten välttämiseksi.

Peruskoulun päättymisen jälkeen perusterveydenhuollon palveluita käyttäneiden osuus väheni lukuun ottamatta 18-vuotiaita poikia, joista 95 prosenttia kävi perusterveydenhuollossa varusmiespalveluun liittyvässä kutsuntatarkastuksessa (kuvio 1). Pojilla osuus laski hiukan yli 50 prosenttiin 20–24-vuotiaana ja alle sen 25–29-vuotiaana. Tyttöillä osuus oli vähintään 70 prosenttia kaksikymppisilläkin. Seksuaali- ja

KUVIO 1.

SAIRAALAHOITO, ERIKOISSAIRAANHOIDON (ESH) JA PERUSTERVEYDENHUOLLON (PTH) PALVELUIDEN KÄYTTÖ IKÄRYHMITTÄIN JA SUKUPUOLITTAIN VUONNA 2012, %.

Lähde: THL:n terveydenhuoltotilastot.



lisääntymisterveyteen liittyvät käynnit selittävät näinkin suuren sukupuolieron, vaikka naiset muutenkin käyttävät miehiä enemmän terveyspalveluita.

Vuoden aikana erikoissairaanhoidossa kävi vuonna 2012 eniten alle 2-vuotiaita. 3–6-vuotiaiden osuus oli 30 prosenttia ja 7–14-vuotiaiden noin 25 prosenttia (kuvio 1). Näissä ikäryhmissä poikien osuudet olivat tyttöjä suurempia. Tämän ikäryhmän jälkeen erikoissairaanhoidossa vähintään kerran vuoden aikana käyneiden tyttöjen ja naisten osuus kohosi hitaasti noin 50 prosenttiin, 30-vuotiailla erityisesti raskauteen ja synnytykseen liittyvien käyntien vuoksi. Poikien erikoissairaanhoidossa käyneiden osuus oli runsaat 20 prosenttia.

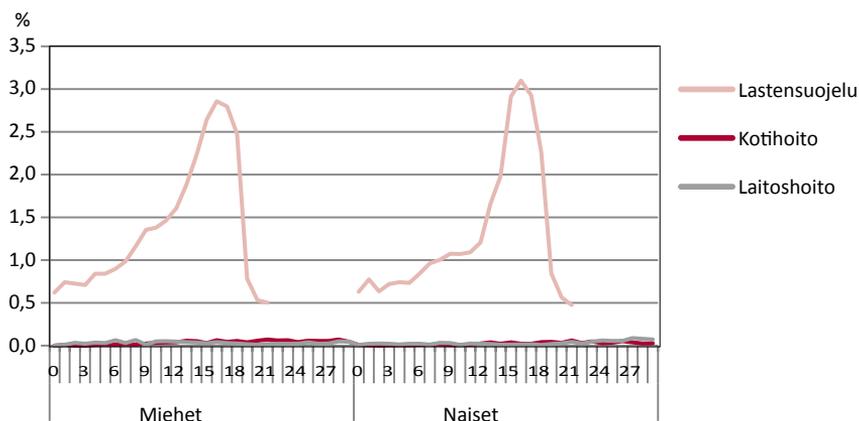
Vuodeosastohoidossa olleiden osuudet olivat korkeimmillaan ensimmäisten elinvuosien aikana (kuvio 1). Kouluiän alusta aina 30 ikävuoteen asti pojista noin 5–6 prosenttia oli vuoden aikana vähintään kerran vuodeosastolla. Tyttöillä osuus oli 7–13-vuotiaana 3–4 prosenttia, mutta kasvoi sen jälkeen ohi poikien 10 prosenttiin kaksikymppisenä ja 20 prosenttiin kolmikymppisenä. Edelleen tärkeimpänä syynä olivat raskaudet ja synnytykset.

Pysyvästi laitoshoidossa olevia tai säännöllisen kotihoidon piirissä olevia lapsia ja nuoria on erittäin vähän. Laitoshoidossa oli 31.12.2012 vain alle kymmenen alle 10-vuotiaasta lasta kussakin ikäryhmässä. Kymmenen vuotta täyttäneistä, mutta alle 30-vuotiaista laitoshoidossa oli 10–45 kussakin ikäryhmässä. Kotihoitoa sai 30.11.2012 alle 10 alle yksivuotiaista ja yksivuotiaista lasta. Kaksi vuotta täyttäneistä aina 30 ikävuoteen asti laitoshoidossa oli 10–45 kuhunkin ikäryhmään kuuluvaa (kuvio 2).

Alle 18-vuotiaista 8,8 prosenttia sai toimeentulotukea vuonna 2012. Yleensä nämä saajat asuvat kotitaloudessa, jossa vanhemmat yhdessä tai jompikumpi vanhemmista ovat myös saaneet tukea. Kotoa muutettuaan voi alle 18-vuotiaakin saada toimeentulotukea. Vuonna 2012 heidän osuutensa oli 0,1 prosenttia 15–16-vuotiaista ja 0,9 prosenttia 17-vuotiaista. Tämän jälkeen tuen saajien osuus kasvaa nopeasti yli 9 prosenttiin 18-vuotiailla ja 15–17 prosenttiin 19–22-vuotiailla. Tätä vanhemmilla osuus alkaa laskea: alle 12 prosentin 25-vuotiailla ja alle 10 prosentin 28–29-vuotiailla. Nuoret naiset käyttävät 20. ikävuoteen saakka poikia enemmän

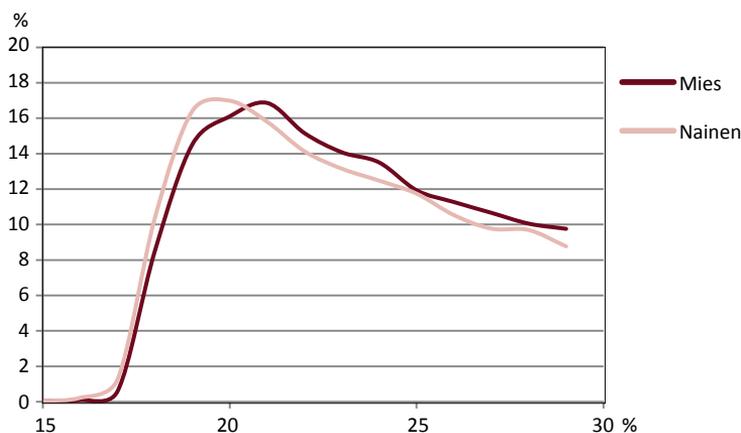
KUVIO 2.
LASTENSUOJELUN, KOTIHOIDON JA SOSIAALIHUOLLON LAITOSHOIDON PALVELUIDEN KÄYTTÖ
IKÄRYHMITTÄIN JA SUKUPUOLITTAIN VUONNA 2012, %.

Lähde: THL:n lastensuojelu- ja laitoshoitotilastot.



KUVIO 3.
TOIMEENTULOTUEN SAAJAT IKÄRYHMITTÄIN JA SUKUPUOLITTAIN VUONNA 2012, %.

Lähde: THL:n toimeentulotukitilastot.



toimeentulotukea. Tämän jälkeen miehet saavat toimeentulotukea naisia useammin (kuvio 3).

Lastensuojeluilmoitus on tehty noin 5 prosentista 7–12-vuotiaista ja 9–10 prosentista 13–17-vuotiaista. Avohuollon asiakkaana on 7 prosenttia 7–12-vuotiaista ja 9 prosenttia 13–17-vuotiaista. Kodin ulkopuolelle

sijoitettuna on alle yksi prosentti alle kouluikäisistä, 1–2 prosenttia alakouluikäisistä ja 2–3 prosenttia 14–17-vuotiaista (kuvio 2). Sukupuolierot ovat selviä kouluiän jälkeen. 8–14-vuotiailla ja 18-vuotiailla pojilla sijoituksia on tyttöjä enemmän, mutta 15–17-vuotiaiden tyttöjen huostaanotot ovat poikia yleisempiä.

VAMMAISUUS

Kela voi myöntää erilaisia vammaisuuksia, jotka tukevat vammaisten ja pitkäaikaisesti sairaiden henkilöiden itsenäistä selviytymistä ja elämänlaatua. Alle 16-vuotiaan vammaistuki on tarkoitettu lapselle, joka sairauden tai vamman takia on vähintään kuusi kuukautta hoidon, huolenpidon ja kuntoutuksen tarpeessa niin, että se sitoo perhettä enemmän kuin samanikäisen terveen lapsen hoito. Lisäksi hoidon on aiheuttava erityistä rasitusta. 16 vuotta täyttäneen vammaistuki on tarkoitettu vammaiselle tai pitkäaikaisesti sairaalle henkilölle, jonka toimintakyky on heikentynyt vähintään vuoden ajan. Lisäksi sairauden tai vamman tulee aiheuttaa haittaa, avun tarvetta, ohjauksen tai valvonnan tarvetta ja/tai erityiskustannuksia. Eläkettä saavan hoitotuki on tarkoitettu vammaiselle tai pitkäaikaisesti sairaalle eläkeläiselle, jonka toimintakyky on heikentynyt vähintään vuoden ajan ja jolle sairaus tai vamma aiheuttaa viikoittain

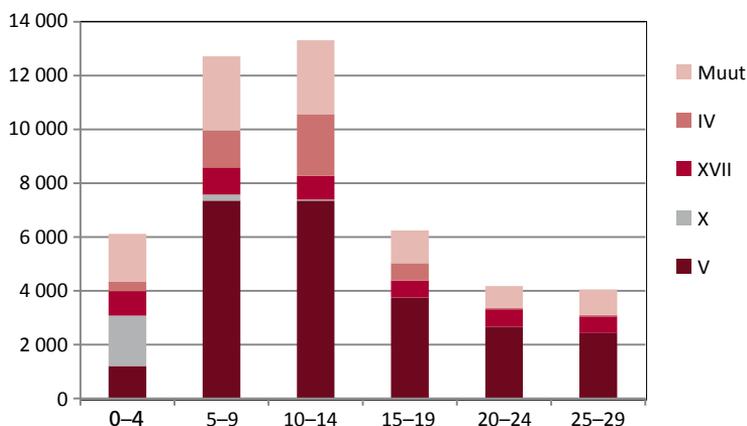
avuntarvetta, ohjauksen ja valvonnan tarvetta tai erityiskustannuksia. Vain vaikeimmin vammaiset nuoret voivat saada eläkettä jo 16 vuoden iästä lähtien.

Vuoden 2013 lopussa 46 600 alle 30-vuotiaasta sai jotakin vammaisuuksia. Osuus oli 2 prosenttia alle viisivuotiailla ja 15–19-vuotiailla, kun taas 5–14-vuotiaista vajaat 4,5 prosenttia sai vammaisuuksia vuoden 2013 lopussa. Kun lasten vammaistuki päättyy, vähentyvät tuensaajien määrät selvästi. Aikuisten tai eläkkeensaajan vammaistukea sai 1,2 prosenttia 20–29-vuotiaista vuoden 2013 lopussa. Alle viisivuotiaiden vammaistuista lähes joka kolmas liittyi hengityselinten sairauksiin, pääasiassa astmaan. 20 prosenttia liittyi umpieritys-, ravitsemus- ja aineenvaihduntasairauksiin ja 15 prosenttia synnynnäisiin epämuodostumiin ja kromosomipoikkeavuuksiin (kuvio 4). Viiden vuoden iän jälkeen yli puolet vammaisuuksista myönnetään mielenterveyden ja käyttäytymisen häiriöiden perusteella. Osuus oli 56 prosenttia

KUVIO 4.

VUODEN 2013 LOPUSSA KELAN VAMMAISUUKSIA SAANEIDEN MÄÄRÄ ICD-10-TAUTILUOKITUKSEN PÄÄLUOKITTAIN.

Lähde: Kelasto, Kela.



- IV E00–E99 Umpieritys-, ravitsemus- ja aineenvaihduntasairaudet
 XVII Q00–Q99 Synnynnäiset epämuodostumat ja kromosomipoikkeavuudet
 X J00–J99 Hengityselinten sairaudet
 V F00–F99 Mielenterveyden ja käyttäytymisen häiriöt
 Muut Muut ICD-10-tautiluokituksen pääluokat

kaikista etuisuuksista 5–14-vuotiailla ja 61 prosenttia 15–29-vuotiailla.

KUNTOUTUKSET

Alle 16-vuotiaille lapsille Kela järjestää vaikeavammaisten lääkinällistä kuntoutusta. Työikäisille Kela järjestää monipuolista kuntoutusta, jolla parannetaan ja tuetaan työkykyä ja edistetään työelämään pääsyä tai sinne paluuta. Kuntoutuksena voidaan myöntää myös apuvälineitä, jotka helpottavat opiskelua tai työtä. Yrittäjälle tai ammatinharjoittajalle voidaan myöntää kuntoutuksena elinkeinotukea. Vaikeavammaisten lääkinällisellä kuntoutuksella tuetaan vaikeavammaista kuntoutujaa mahdollisimman itsenäiseen ja täysipainoiseen toimintaan ja osallistumiseen.

Vuonna 2013 sai yhteensä noin 30 500 alle 30-vuotiaasta kuntoutustukea. Osuus oli 0,9 prosenttia alle kouluikäisillä, 1,4 prosenttia 7–15-vuotiailla, hiukan yli 2 prosenttia 16–24-vuotiailla ja 1,6 prosenttia 25–29-vuotiailla (kuvio 5). Alle 16-vuotiaista suurin osa, noin prosentti kaikista, sai vaikeavammaisten lääkinällistä kuntoutusta. Eniten myönnettiin tukea puhe-, toiminta- ja fysioterapiaan.

16–19-vuotiaille myönnettiin eniten tukea vajaakuntoisten ammatilliseen kuntoutukseen, pääasiassa ammattikoulutukseen, jota sai runsas prosentti ikäluokkiin kuuluvista. 20–29-vuotiaista eniten tukea myönnettiin kuntoutuspsykoterapioihin, jota sai noin prosentti kaksikymppisistä.

POIKKILEIKKAUKSESTA PITKITTÄISEEN TARKASTELUUN

Kunkin vuoden tilastot kertovat yhden vuoden tapahtumista, mutta aiempien vuosien tietoja ei yleensä huomioida tarkastelussa lainkaan. Kehityskulkuja saa selville kuitenkin vain pitkittäistutkimuksista. Parhaiten tähän soveltuvat syntymäkohorttitutkimukset, joissa seuranta alkaa jo raskauden aikana ja jatkuu lapsuuden yli nuoruuteen ja varhaisaikuisuuteen.

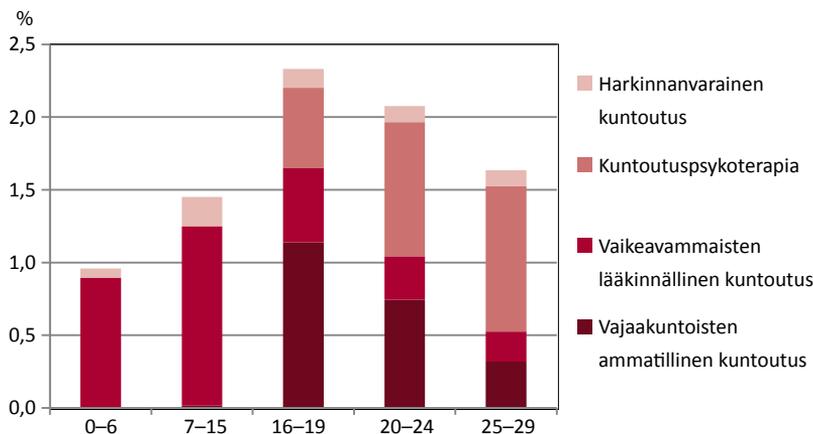
Kansallisessa syntymäkohorttitutkimuksessa on seurattu kaikkia Suomessa 1987 syntyneitä lapsia vuoteen 2012 asti. Aineistoon kuuluu 60 069 Suomessa syntynyttä lasta, joista ainoastaan 73:a lasta ei voitu jäljittää epätäydellisen, puuttuvan tai väärän henkilötunnuksen vuoksi.

Alkuperäinen aineisto perustui THL:n syntymäkisteritietoihin äidin ja lapsen terveydestä.

KUVIO 5.

VUONNA 2013 MYÖNNETYT KUNTOUTUSTUET LUOKITTAIN JA IKÄRYHMITÄIN, %.

Lähde: Kelasto, Kela.



Tietoja täydennettiin Väestörekisterikeskuksen seurantatiedoilla synnytyksistä, kuolemista ja muutoista sekä vanhempien avioliitoista ja -eroista sekä ammateista. Kohorttiin kuuluvien henkilöiden sekä heidän vanhempiensa koulutustiedot ja tiedot sosioekonomisesta asemasta saatiin Tilastokeskuksesta. Terveystiedot perustuvat THL:n erikoissairaanhoidon tietoihin, tartuntatauti- rekisteriin sekä Kelan reseptilääkerekisteri- sekä erityiskorvausoikeustietoihin. Tiedot kohorttiin kuuluvien synnytyksistä ja raskaudenkeskeytyksistä kerättiin THL:n syntymä- ja raskaudenkeskeyttämisrekisteristä. Tiedot sosiaalipalveluiden käytöstä kerättiin THL:n ylläpitämistä toimeentulotuki- ja lastensuojelurekistereistä. Tiedot rangaistusmääräyksistä ja tuomioista saatiin Oikeusrekisterikeskuksesta.

21 ikävuoteen mennessä noin prosentti eli 500 kohorttiin kuuluvaa oli kuollut. Kuolemanriski oli 70 prosenttia korkeampi pojilla erityisesti tapaturmaisten ja itse aiheutettujen kuolemien

vuoksi. Kun tyttöjen kuolemantapauksista 33 prosenttia oli tapaturmaisia, oli osuus pojilla 53 prosenttia.

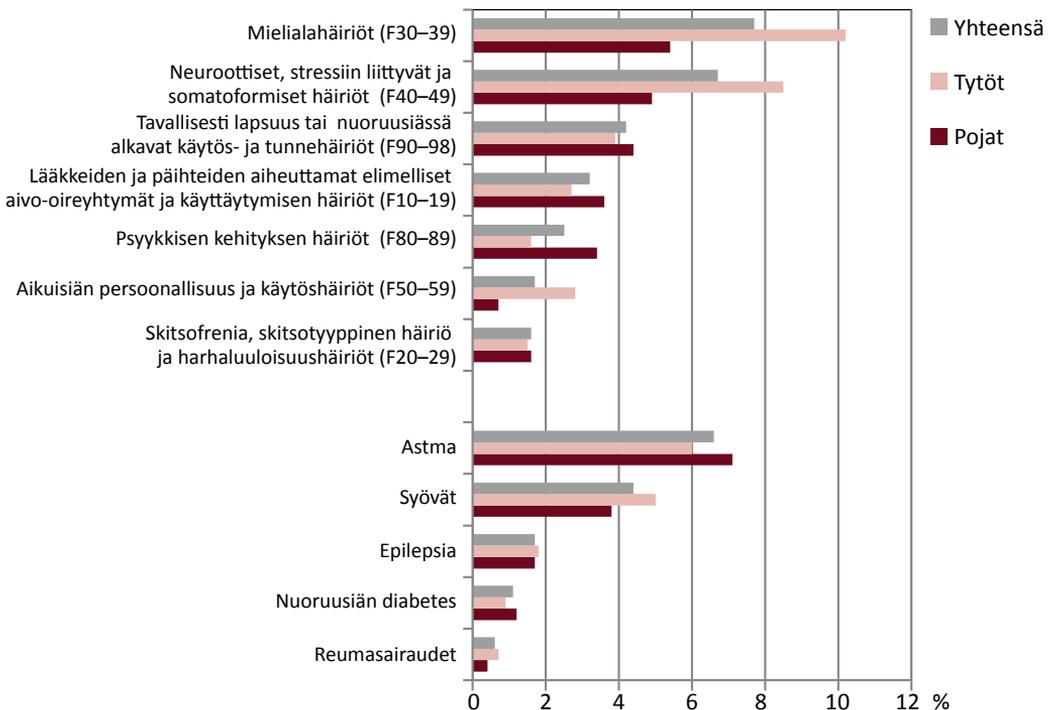
Erikoissairaanhoidon sairaalan osastohoitoa oli 70 prosentilla kohorttiin kuuluvista, yhtä paljon pojilla ja tytöillä. Sairaalan poliklinikkakäyntejä vuosina 1998–2012 oli 83 prosentilla, pojilla (80 %) vähemmän kuin tytöillä (85 %). Psykiatrian osastohoitoa oli kummallakin sukupuolella yhtä paljon (6,5 %), mutta poliklinikkakäyntejä oli tytöillä (20,5 %) selkeästi enemmän kuin pojilla (13,7 %). Psykyä lääkettyä oli vähintään kerran ostanut 16,7 prosenttia tytöistä ja 9,9 prosenttia pojista vuosina 1994–2008 eli koulun alkamisesta 21 vuoden ikään.

Yleisimmät pitkäaikaissairaudet olivat astma (6,6 %), syövät (4,4 %), epilepsia (1,7 %), ykköstyypin diabetes (1,1 %) ja reuma (0,6 %). Pojilla oli tyttöjä yleisemmin astma- ja diabetesdiagnooseja, kun taas tytöillä oli poikia enemmän syöpä-, epilepsia- ja reumadiagnooseja (kuvio 6).

KUVIO 6.

VUONNA 1987 SYNTYNEIDEN SAIRASTAVUUS 24 VUOTEEN ASTI, %.

Lähde: THL:n Kansallinen 1987 syntymäkohortti, julkaisemattomia tietoja.



TAULUKKO 1.
HYVINVOINTIA JA TERVEYTTÄ KUVAAVIA OSOITTIMIA KANSALLISESSA SYNTYMÄKOHORTISSA 1987

	Ajankohta tai seuranta-ajanjakso	Pojat		Tytöt		Kaikki	
		30 435	%	29 041	%	59 476	%
Terveys							
Erikoissairaanhoidon poliklinikkakäyntejä	1998–2012	24 448	80,3	24 664	84,9	49 112	82,6
Erikoissairaanhoidon osastokäyntejä	1987–2012	21 425	70,4	20 370	70,1	41 795	70,3
Kuolema terveydellisen syyn vuoksi	1987–2008	149	0,5	119	0,4	268	0,5
Kuolema ulkoisista syistä johtuen tai itse-aiheutetusti	1987–2008	168	0,6	59	0,2	227	0,4
Lisääntymisterveys							
Klamydiartunta	2004–2008	1 103	3,6	2 583	8,9	3 686	6,2
Raskaudenkeskeytys alle 20-vuotiaana	2000–2008	–	–	2 491	8,6	–	–
Synnytys alle 20-vuotiaana	2000–2008	–	–	1 614	5,6	–	–
Mielenterveys							
Psykiatrian erikoissairaanhoidon poliklinikkakäynti	1994–2008	3 003	9,9	4 847	16,7	7 850	13,2
Psykiatrian erikoissairaanhoidon poliklinikkakäynti	1998–2012	4 180	13,7	5 960	20,5	10 140	17,0
Psykiatrian erikoissairaanhoidon osastokäynti	1987–2012	1 937	6,4	1 934	6,7	3 871	6,5
Sosiaalinen hyvinvointi							
Toimeentulotukea kohortin jäsenenä tai puolisollla	2002–2008	6 459	21,2	7 170	24,7	13 629	22,8
Sijoitettu kodin ulkopuolelle	1987–2008	937	3,1	963	3,3	1 900	3,2
Muut tiedot							
Merkintöjä poliisin tai tuomioistuimen rekistereissä	2002–2009	11 689	38,4	3 689	12,7	15 378	25,9
Rikostuomio	2002–2009	4 302	14,1	913	3,1	5 215	8,8
Demografisia tietoja							
Vanhemmat avioliitossa	2009					34 486	58,0
Vanhemmat eronneet seuranta-aikana	1987–2008					17 938	30,2
Äiti yksinhuoltaja	1987					3 117	5,2
Äiti tupakoinut raskausaikana	1987					8 908	15,0
Äiti tai isä alle 20-vuotias lapsen syntyessä	1987					2 034	3,4
Äiti kuollut seuranta-aikana	1987–2008					1 187	2,0
Isä kuollut seuranta-aikana	1987–2008					3 169	5,3
Toimeentulotukea äidillä/isällä/vanhemmilla	1987–2008					22 599	38,0
Vanhempien terveystietoja							
Diagnosoitu syöpä	1987–2008				äiti isä	2 413 1 659	4,1 2,8
Diagnosoitu aivovamma	1987–2008				äiti isä	166 644	0,3 1,1
Psykiatrisen erikoissairaanhoidon poliklinikkakäynti	1998–2008				äiti isä	6 732 4 728	11,3 7,9
Psykiatrisen erikoissairaanhoidon osastohoito	1969–2008				äiti isä	2 834 3 560	4,8 6,0

Mielenterveyden häiriöistä olivat yleisimpiä mielialahäiriöt (7,7 %), neuroottiset, stressiin liittyvät ja somatoformiset häiriöt (6,7 %) sekä tavallisesti lapsuudessa tai nuoruusiässä alkavat käytös- ja tunnehäiriöt (4,2 %). Tyttöillä oli selvästi poikia enemmän mielialahäiriöitä, aikuisiän persoonallisuus- ja käytöshäiriöitä sekä neuroottisia, stressiin liittyviä ja somatoformisia häiriöitä. Pojilla taas oli enemmän lapsuudessa tai nuoruusiässä alkavia käytös- ja tunnehäiriöitä, psyykkisen kehityksen häiriöitä sekä päihdediagnoseja. Skitsofreniaa oli pojilla (1,6 %) ja tyttöillä (1,5 %) diagnosoitu yhtä paljon (kuvio 6).

Vuonna 1987 syntyneiden seurannassa kerättiin tiedot heidän saamistaan vammais- ja kuntoutusetuisuuksista. Vammaisetuisuuksia eli silloiselta nimeltään lasten hoitotukea sai jo ensimmäisen ikävuoden aikana 2,6 prosenttia lapsista. Osuus kasvoi 6. ja 7. ikävuoteen asti, jolloin osuus oli 7,1 prosenttia. Tämän jälkeen vammaisetuisuuksia saaneiden määrä väheni tasaisesti vuosittain parilla sadalla. 16-vuotiaana vammaisetuisuuksia saaneita oli noin 2 100; osuus oli enää 3,5 prosenttia. Aikuisten tai eläkkeensaajan vammaisetuisuutta sai vuonna 1987 syntyneistä enää 17-vuotiaana noin viisisataa eli alle prosentti kaikista vajaan 60 000:sta kohorttiin kuuluvasta. Vain yhdellä neljästä etuisuus siis jatkui.

Vammaisuutta on vaikea mitata myös kohorttiaineistosta. Eri tietolähteitä yhdistelemällä voidaan arvioida, että vuonna 1987 syntyneistä 0,5 prosenttia on saanut kehitysvammadiagnosin, 0,4 prosenttia CP-vammadiagnosin ja 0,3 prosenttia Downin syndroomaan liittyvän diagnosin. Kuulovammoja oli 0,2 prosenttia, mutta sokeudesta tai heikkonäköisyydestä löytyi diagnosi vain kuudelta, kun vertailun vuoksi näkövammarekisterin tilastoissa vuonna 1987 syntyneitä oli yli kymmenkertainen määrä eli 72 lasta.

Kuntoutustukea vuonna 1987 syntyneet ovat saaneet neljännessä ikävuodesta alkaen. Vuositasolla 1–2 prosenttia pojista ja 1–3 prosenttia tytöistä oli saanut kuntoutustukea. Pojat saivat 6–11 vuoden iässä tyttöjä enemmän etuisuuksia. Ero oli suurimmillaan kuusivuotiaana, jolloin pojilla oli noin neljänneksen suurempi

todennäköisyys saada kuntoutustukea. 16 ikävuoden jälkeen tytöillä oli enemmän kuntoutustukea. Seurannan päättyessä 24-vuotiaana tytöt saivat yli kaksinkertaisen määrän kuntoutustukea. Koko elämänsä aikana vähintään kerran kuntoutustukea oli saanut 4,6 prosenttia pojista, mutta tytöillä osuus oli runsaat puolet korkeampi eli 7,0 prosenttia.

Vajaakuntoisen ammatillista kuntoutusta oli saanut alle 25-vuotiaana 2,5 prosenttia pojista ja tytöstä (kuvio 7). Vaikeavammaisten lääkinällistä kuntoutusta olivat pojat (1,5 %) saaneet enemmän kuin tytöt (1,1 %). Tytöt olivat saaneet enemmän harkinnanvaraista kuntoutusta (4,3 %) ja kuntoutuspsykoterapiaa (2,2 %) kuin pojat (2,1 % ja 0,5 %).

Toimeentulotukea oli vähintään kerran saanut 24,7 prosenttia tytöistä ja 21,2 prosenttia pojista vuoden 2008 loppuun mennessä. Kodin ulkopuolelle oli sijoitettu 3,3 prosenttia tytöistä ja 3,1 prosenttia pojista.

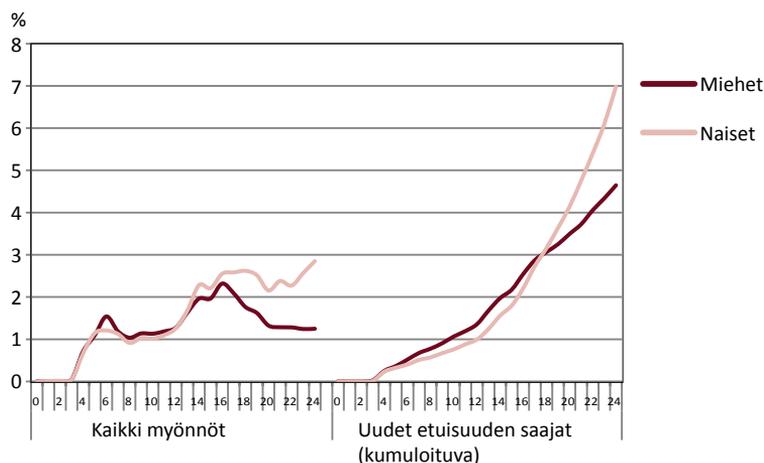
Poliisin tai tuomioistuimen rekisterissä oli merkintöjä joka neljännellä vuonna 1987 syntyneellä. Pojista oikeusrekistereihin oli joutunut 22 vuoden ikään mennessä runsaat 38 prosenttia, mutta tytöistä vajaat 13 prosenttia. Rikostuomiosta oli merkintöjä joka kolmannella eli vajaalla 9 prosentilla kohorttiin kuuluvista. Tytöistä merkinnän oli saanut joka neljäs, mutta pojista vastaavasti selvästi useampi kuin joka kolmas.

Vuonna 1987 syntyneitä koskevan tutkimuksen perusteella hyvinvointi eriytyy ja hyvinvoinnin ongelmat, kuten kouluttamattomuus ja mielenterveys- sekä toimeentulo-ongelmat kasaantuvat. Suurimmassa riskissä ovat ne nuoret, joilla ei ole peruskoulun jälkeistä jatkotutkintoa seuranta-ajan päättyessä. Heillä on huomattavasti yleisemmin myös psykiatrisen erikoissairaanhoidon tai psyykenlääkkeiden käyttöä, toimeentulo-ongelmia ja rikollisuutta. Tulokset kertovat ongelmien periyymisestä sukupolvelta toiselle eli ylisukupolvisuudesta. Lapsuuden olosuhteilla on huomattava vaikutus myöhempään hyvinvointiin. Myös lapsuuden ajan perheeseen liittyvät tekijät, kuten vanhempien avioero (jonka

KUVIO 7.

VUONNA 1987 SYNTYNEIDEN KUNTOUTUSTUET, KAIKKIEN MYÖNTÖJEN MÄÄRÄ JA UUDET ETUISUUKSIEN SAAJAT, %.

Lähde: THL:n Kansallinen 1987 syntymäkohortti, julkaisemattomia tietoja.



koki 30 % koko kohortista) tai yksinhuoltajaperheeseen syntyminen (5 %), oli nuoruuden terveys- ja hyvinvointiongelmien riskitekijä.

Vanhemman kuolema (2 %:lla kuoli äiti ja 5 %:lla isä), vakava sairastuminen esimerkiksi syöpään (4,1 %:lla äiti sairastui ja 2,8 %:lla isä), aivovamman saaminen (0,3 %:lla vamma sai äiti ja 1,1 %:lla isä) tai mielenterveyden ongelmat (4,8 %:lla äiti oli osastohoidossa ja 6,0 %:lla isä) olivat kiinteässä yhteydessä lasten myöhempiin hyvinvoinnin ja mielenterveyden ongelmiin. Vanhempien työttömyys sekä taloudelliset ja terveydelliset vaikeudet lisäsivät lasten koulunkäynnin ja mielenterveyden ongelmia sekä huostaanottojen riskiä. Koulutuksen ulkopuolelle jääneiden nuorten vanhemmat olivat keskimäärin heikommin koulutettuja ja heillä on useammin toimeentulo-ongelmia. Lapsuudessaan 38 prosenttia perheistä oli saanut toimeentulotukea, ja heistä 43 prosenttia sai toimeentulotukea itse nuoruudessaan. Niistä nuorista, joiden lapsuusperhe ei ollut turvautunut toimeentulotukeen, oli vain joka kymmenes saanut tukea.

MAAHANMUUTTAJAT

Länsimaiden ulkopuolelta tulleiden maahanmuuttajien on todettu olevan erityisen haavoittuvaisessa asemassa terveytensä suhteen, sillä he käyttävät terveyspalveluita usein tarpeeseen nähden liian vähän. Suomessa on tutkittu aikuisikäisen maahanmuuttajaväestön terveydenhuollon palveluiden ja sosiaalihuollon laitospalveluiden käyttöä ja kustannuksia palvelujärjestelmässämme, jossa kaikilla on periaatteessa yhtäläiset oikeudet saada yhtä hyvää hoitoa ja palvelua sosiaalisesta tai muusta taustasta riippumatta. (Gissler ym. 2006.)

Maahanmuuttajat käyttävät suomalaisperäisiä vähemmän terveydenhuollon palveluita, sekä perusterveydenhuoltoa (-8 %) että erikoissairaanhoidon (-27 %). Poikkeuksena ovat 15–29-vuotiaat maahanmuuttajanaiset, joilla on enemmän sairaalahoitajaksoja ja poliklinikkakäyntejä, erityisesti raskauteen ja synnytykseen liittyviä. Perusterveydenhuollon palveluiden käytössä maahanmuuttajien ja suomalaisperäisen väestön erot ovat vähäisempiä.

Maahanmuuttajilla on enemmän äitiysneuvola- ja suun terveydenhuollon käynnejä, mutta vähemmän muiden ammattiryhmien kuin lääkärin tai hoitohenkilökunnan luona käynnejä. (Gissler ym. 2006.)

Erikoissairaanhoidon tietojen perusteella maahanmuuttajien sairastavuus on suomalaisperäistä väestöä vähäisempää. Poikkeuksena ovat vatsa- ja lantiokipu, sappikivitauti (vain naiset) ja dialyysihoidot. (Gissler ym. 2006.)

Perusterveydenhuollon ikä- ja sukupuoli-vakioidut kustannukset ovat maahanmuuttajilla 5 prosenttia matalammat kuin suomalaisperäisellä väestöllä, kun vastaavasti poliklinikkakäyntien kustannukset ovat 20 prosenttia sekä vuodeosastohoidon ja päiväkirurgian kustannukset lähes 30 prosenttia alhaisemmat. Sosiaalihuollon laitoshoidon ja asumispalveluita sekä kotihoitoa on työikäisessä väestössä vähän, joten niiden kustannukset olivat maahanmuuttajilla lähes 80 prosenttia matalammat kuin suomalaisperäisellä väestöllä. (Gissler ym. 2006.)

Maahanmuuttajataustaiset hoitoon hakeutuneet ovat vielä nuoria ja suhteellisen terveitä eivätkä käytä paljonkaan terveydenhuollon palveluita ja sairaanhoitoa. Rekisteritutkimuksella ei voida selvittää sitä, missä määrin heidän hoidon tarpeensa on tyydyttämättä tai millaista hoitoa he saavat, minkä vuoksi tarvitaan erillisiä kysely- ja haastattelututkimuksia. (Gissler ym. 2006.)

Ensimmäinen suomalainen maahanmuuttajien terveystarkastustutkimus (THL 2014a) tehtiin vuosina 2010–2012. Siihen valittiin mukaan vähintään vuoden Suomessa asuneita kurdi-, somalialais- ja venäläistaustaisia. Kurdi- ja venäläistaustaisten naisten koettu terveys oli selvästi huonoin. Somalialaistaustaiset, etenkin miehet, kokivat terveytensä erityisen hyväksi. Somalialaistaustaiset olivat kaikkein tyytyväisimpiä myös elämänlaatuunsa. Venäläistaustaiset suoriutuivat fyysisen toimintakyvyn testeistä parhaiten, somalialaistaustaiset heikoiten. (Castaneda 2012.)

Venäläis- ja kurditaustaiset miehet tupakoivat yleisemmin ja naiset harvemmin kuin muu samanikäinen väestö. Somalialaistaustaiset eivät tupakoineet juuri lainkaan. 18–29-vuotiaista

venäläistaustaisista erityisen moni, lähes 40 %, ilmoitti käyttäneensä kannabista. Alkoholin käyttö oli yleisintä ja runsainta venäläistaustaisilla miehillä. Somalialaistaustaisista erittäin harva söi päivittäin tuoreita kasviksia tai hedelmiä. Somalialais- ja kurditaustaiset harrastivat vähemmän liikuntaa kuin muu samanikäinen väestö. (Castaneda 2012.)

Luotettavien raskaudenehkäisy menetelmien käyttö oli vähäisintä ja spontaanit keskenmenot olivat yleisimpiä somalialaistaustaisilla naisilla, joilla oli myös eniten synnytyksiä. Raskauden keskeytykset olivat yleisiä venäläistaustaisilla naisilla. (Castaneda ym. 2012.)

Kurdi- ja somalialaistaustaisista selvästi yli puolet ja venäläistaustaisista lähes joka neljäs oli kokenut jonkin merkittävän traumatapahtuman entisessä kotimaassaan. Suomessa asuessaan nimittelyä ja sanallisia loukkauksia oli kohdannut arkipäivän elämässään yli viidennes kaikkien ryhmien vastaajista. Epäkohteliaampi tai epäkunnioittavampi kohtelu oli tätäkin yleisempää. (Castaneda 2012.)

Syrjintäkokemukset olivat yleisempiä kauemmin Suomessa asuneilla ja nuorempina Suomeen muuttaneilla kuin lyhyemmän aikaa sitten ja vanhempana maahan muuttaneilla. Somalialais- ja kurditaustaisten fyysisen ja sosiaalisen toimintakyvyn vaikeudet olivat yleisempiä lyhyemmän aikaa sitten ja vanhempana Suomeen muuttaneilla. Venäläistaustaisilla nuorempina maahan tulleilla oli enemmän koettuja traumatapahtumia, mielenterveyspalvelujen tarvetta ja päihteiden käyttöä. He olivat myös kokeneet useammin syrjintää. (Castaneda ym. 2012.)

Maahanmuuttajataustaisten lasten ja nuorten terveydestä ja hyvinvoinnista on Suomessa vain vähän tietoa. Kouluterveyskysely mahdollisti vuonna 2013 ensimmäistä kertaa Suomessa maahanmuuttajataustaisten nuorten terveyden ja hyvinvoinnin laajamittaisen ja kattavan erillisen tarkastelun. Tulosten mukaan maahanmuuttajataustaiset nuoret olivat muita yleisemmin vailla yhtään läheistä ystävää. He joutuivat muita nuoria yleisemmin kiusatuiksi koulussa. Maahanmuuttajataustaiset nuoret kokivat myös

kouluterveydenhuollon avun saamisen vaikeamaksi kuin muut nuoret. (Matikka ym. 2014)

KOKEMUKSET VÄHEMMISTÖÖN KUULUMISESTA

Nuorisobarometri on Valtion nuorisoasian neuvottelukunnan ja Nuorisotutkimusverkoston vuosittainen puhelinhaastattelukysely, jonka kohteena ovat 15–29-vuotiaat nuoret. Otos on 1 900, ja se muodostetaan satunnaisotannalla väestörekisteritiedoista siten, että sukupuoli, ikä ja äidinkieli kiintiöidään.

Vähemmistöön kuulumisen kokemuksia selvitetään Nuorisobarometrissa kysymällä ”Koetko kuuluvasi vähemmistöön seuraavien asioiden suhteen?” Kysytyjä asioista oli kahdeksan:

- etninen tausta,
- uskonnollinen tai aatteellinen vakaumus tai mielipide,
- uskonnollinen tai uskonnoton vakaumus,
- seksuaalinen suuntautuminen (kuten homo, bi, lesbo),

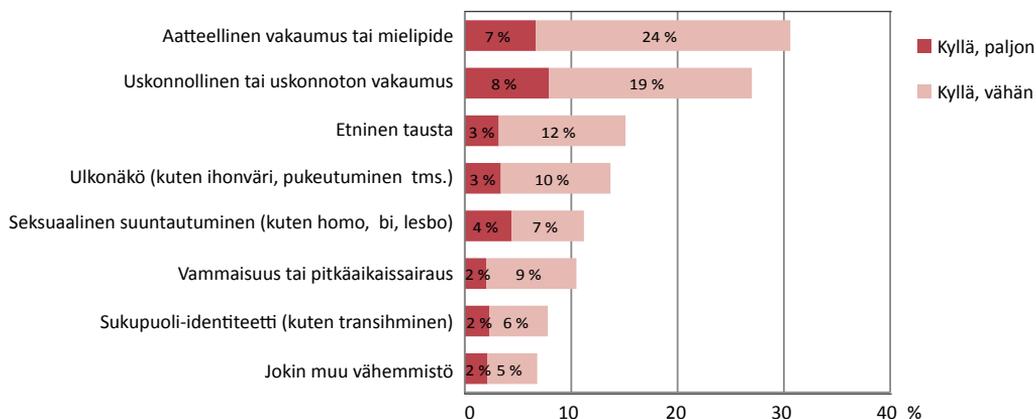
- sukupuoli-identiteetti (kuten transihminen),
- vammaisuus tai pitkäaikaissairaus,
- ulkonäkö (kuten ihonväri, pukeutuminen) sekä
- jokin muu vähemmistö.

Kuvioon 8 on koottu nuorten samastuminen eri vähemmistöihin. Yleisin kokemus liittyy uskonnolliseen tai aatteelliseen vakaumukseen, jonka suhteen ainakin vähän vähemmistöön kuulumisen kokemuksia on 31 %:lla nuorista. Uskonnollisen tai uskonnoton vakaumuksen tapauksessa osuus on 27 %. Etnisen taustan vuoksi vähemmistöön koki kuuluvansa 15 % ja ulkonäön vuoksi 14 %, vammaisuuden tai pitkäaikaissairauden sekä seksuaalisen suuntautumisen vuoksi 11 %, sukupuoli-identiteetin vuoksi 8 % sekä muun synn vuoksi 7 %.

Vastaajat ilmoittivat kuuluvansa kuhunkin näistä vähemmistöistä paljon, vähän tai ei ollenkaan. Seksuaalisen suuntautumisen perusteella koettu vähemmistöön kuuluminen poikkeaa linjasta siinä, että paljon ja vähän vähemmistöön kuuluvien osuudet ovat suhteellisen lähellä

KUVIO 8. ERI VÄHEMMISTÖIHIN KUULUMINEN NUOREN KOKEMANA, %.

Lähde: Nuorisobarometri 2014.



toisiaan, kun taas muissa tapauksissa vähäinen vähemmistökokemus on vahvaa kokemusta selvästi yleisempi. Tämän voi tulkita kertovan seksuaalisen vähemmistöidentiteetin voimakkuudesta.

Tulokset herättävät jatkokysymyksen siitä, kuinka moneen eri vähemmistöön yksittäinen nuori kokee kuuluvansa. Jos käytetään väljää kriteeriä (eli kokemusta ainakin vähän kuulumisesta), 50 % nuorista ei koe lainkaan kuuluvansa mihinkään vähemmistöön. 18 %:lla on kokemusta vähemmistöön kuulumisesta yhden asian suhteen, 14 %:lla kahden, 8 %:lla kolmen ja 10 %:lla vähintään neljän asian suhteen. Tiukemmasta vähemmistöön kuulumisen kriteeristä (kokee kuuluvansa paljon) ei 81 %:lla ole lainkaan kokemusta. 11 %:lla vastaajista on yksi ja 8 %:lla vähintään kaksi sellaista vähemmistötyyppeä, johon kokee kuuluvansa vahvasti.

Naisilla on keskimäärin hieman enemmän vähemmistöön kuulumisen kokemuksia kuin miehillä. Iän mukaisessa vertailussa alle 20-vuotiailla vähemmistökokemukset ovat yleisempiä kuin jo vähän varttuneemilla nuorilla. Sekä sukupuolen että iän mukaiset erot ovat suurimmat suhteessa sukupuolisuuntautumiseen tai seksuaaliseen identiteettiin. Alle 20-vuotiaat erottuvat myös siinä, että he kokevat muita useammin kuuluvansa vähemmistöön etnisen taustansa perusteella.

Erityisen vahvasti päällekkäisiä vähemmistöön kuulumisen syitä ovat toisaalta uskonnollinen ja aatteellinen vakaumus, toisaalta seksuaalinen suuntautuminen ja sukupuoli-identiteetti. Vähiten muiden vähemmistökokemusten kanssa puolestaan linkittyy vammaisuus tai pitkäaikais-sairaus. Kuitenkin kokemus kuulumisesta mihin tahansa vähemmistöön lisää todennäköisyyttä kokea kuuluvansa myös muihin vähemmistöihin. Vähemmistökokemusten päällekkäisyydestä voi tehdä pidemmälle vietyjä – ja samalla epävarmempia – päätelmiä vähemmistöidentiteetin luonteesta. Valtavirran ulkopuolella oleminen ei näyttäisi jäävän yhteen muusta elämästä eristettyyn lokeroon, vaan kyse on kokonaisvaltaisemmasta minäkuvaan liittyvästä kokemuksesta.

Naisilla on keskimäärin hieman enemmän vähemmistöön kuulumisen kokemuksia kuin miehillä. Ero on suurin suhteessa sukupuolisuuntautumiseen tai seksuaaliseen identiteettiin.

Lapsuudenkodin toimeentulotason yhteys vähemmistöön kuulumisen kokemuksiin on selvä, mutta epälineaarinen. Eniten vähemmistökokemuksia on kaikkein heikoiten, mutta myös kaikkein parhaiten toimeentulevista perheistä tulevilla.

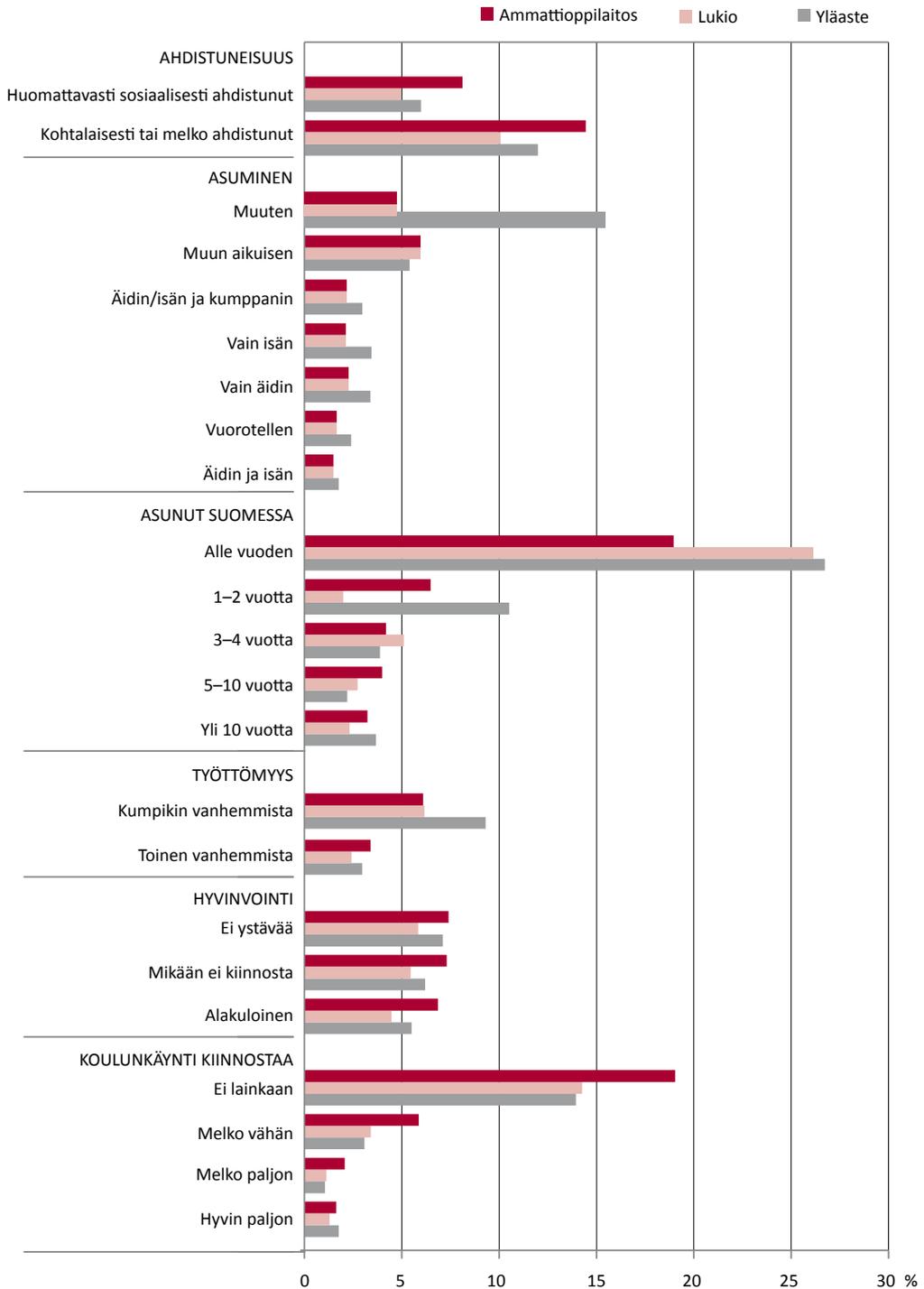
Omalla syntymämaalla ei ole käytännössä lainkaan yhteyttä vähemmistökokemuksiin, tilastollisesti merkitsevää yhteyttä ei ole myöskään sillä, onko äiti syntynyt Suomessa vai sen ulkopuolella. Sen sijaan isän syntymämaa vaikuttaa erittäin merkitsevältä tekijältä vähemmistöön kuulumisen kokemuksissa.

KOULULAISTEN JA OPISKELIJOIDEN OMA ÄÄNI

Virallisiin tilastoihin ja rekistereihin ei kerätä tietoja nuorten käsityksistä omasta terveydestään ja hyvinvoinnistaan eikä terveyskäyttäytymisestä. Paras näiden tietojen lähde on THL:n Koulu-terveyskysely, joka on kerännyt tietoja peruskoulun kahdeksas- ja yhdeksäsluokkalaisista vuodesta 1996 lähtien, lukion ensimmäisellä ja toisella luokalla opiskelevista vuodesta 1999 lähtien sekä ammatillisen oppilaitoksen ensimmäisellä ja toisella luokalla opiskelevista vuodesta 2008 lähtien. Tutkimukseen osallistuu joka toinen vuosi noin 180 000 vastaajaa, peruskoulussa yli 80 prosenttia vuosiluokasta. Tässä artikkelissa käytettiin vuoden 2013 tiedonkeruun tietoja (THL 2014b). Kyselyyn osallistui 99 478 yläasteella, 48 610 lukiassa ja 34 776 ammatillisessa oppilaitoksessa opiskelevaa.

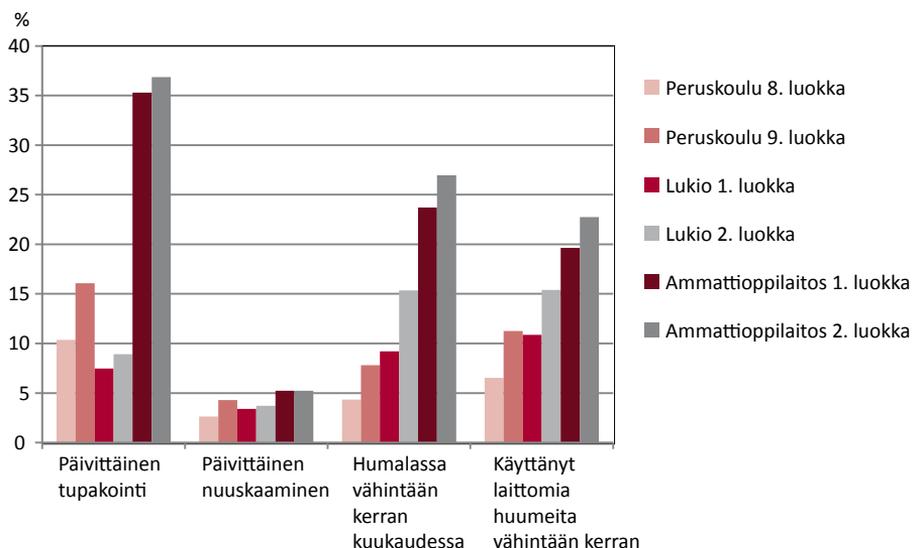
Kaikista vastaajista 83 prosenttia piti terveytään hyvänä tai erittäin hyvänä ja 15 prosenttia keskinkertaisena. Vain 2,3 prosenttia ilmoitti terveytensä olevan huono tai melko huono. Yläasteella osuus oli 2,4 prosenttia, lukiassa 1,8 prosenttia ja ammatillisessa oppilaitoksessa 2,9 prosenttia. (Luopa ym. 2014)

KUVIO 9.
HUONO TAI KOHTALAINEN TERVEYDENTILA TAUSTATEKIJÖIDEN MUKAAN, %.
 Lähde: THL 2014b.



KUVIO 10.
TUPAKOINTI, NUUSKAAMINEN, PÄIHTYMINEN JA LAITTOMIEN HUUMEIDEN KOKEILU, %.

Lähde: Luopa ym. 2014



Taustatekijöiden mukaan erot olivat huomattavia (kuvio 9). Mikäli koulunkäynnistä ei pitänyt, oli huono tai melko huono terveys kahdeksankertaista peruskoulun 8.- ja 9.-luokkalaisilla ja 11–12-kertaista lukiolaisilla ja ammatillisessa oppilaitoksessa opiskelevilla, kun verrataan niihin, jotka pitivät paljon koulunkäynnistä. Yhtä suuria suhteellisia eroja oli ahdistuneisuutta (10–11-kertaiset erot) tai alakuloisuutta (7–10-kertaiset erot) raportoivilla sekä niillä, jotka eivät pidä koulunkäynnistä (7–8-kertaiset erot). Myös ystävien puutetta ja sosiaalista ahdistuneisuutta raportoivilla erot olivat 4–5-kertaisia. Peruskoulun 8.- ja 9.-luokkalaisilla – mutta ei toisen asteen koulutuksessa olevilla – oli vastaavasti yhtä paljon kohonnut huonon tai melko huonon itse raportoidun terveyden riski, mikäli nuori asui muualla kuin kotona (yhdeksänkertainen riski) tai mikäli molemmat vanhemmat olivat työttömiä (viisinkertainen riski).

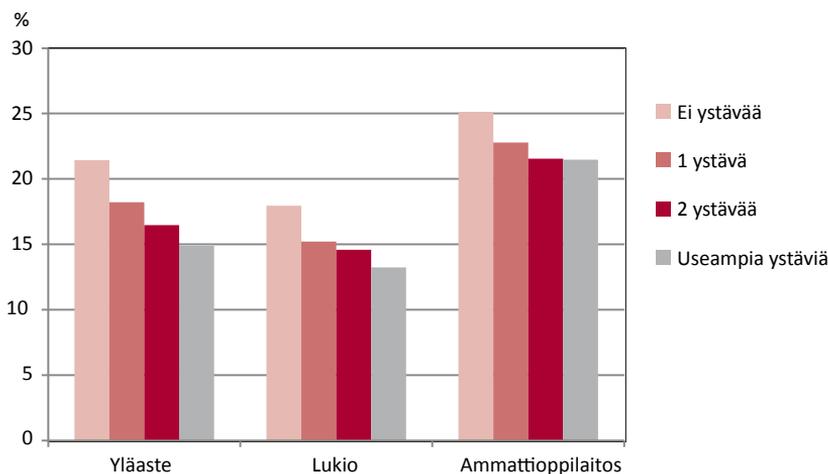
Vastaavat taustatekijät olivat yhteydessä

muihin terveyteen liittyviin tekijöihin, kuten päihteiden käyttöön, ehkäisyn puutteeseen, vähäiseen liikkumiseen, huonoihin ruokatottumuksiin, ylipainoon, liikenneturvallisuuden laiminlyöntiin tai toistuviin rikkeisiin.

Päivittäin tupakoi 10 prosenttia kahdeksaluokkalaisista ja 16 prosenttia yhdeksäsluokkalaisista. Osuus on pienempi lukiossa, jossa harvempi kuin joka kymmenes tupakoi säännöllisesti, mutta korkeampi ammatillisessa oppilaitoksessa opiskelevilla, joista joka kolmas polttaa. Peruskoululaisista 3 prosenttia, lukiolaisista 4 prosenttia ja ammatillisessa oppilaitoksessa opiskelevista 5 prosenttia nuuskasi päivittäin (kuvio 10). He olivat pääasiassa poikia. (Luopa ym. 2014.)

Vähintään kerran kuukaudessa humalassa ilmoitti olleensa 4 prosenttia kahdeksaluokkalaisista ja 8 prosenttia yhdeksäsluokkalaisista. Osuudet olivat selkeästi korkeampia lukiossa (ensimmäinen luokka: 9 %, toinen luokka 15 %) ja ammatillisessa oppilaitoksessa (ensimmäinen luokka: 20 %, toinen luokka 23 %). Laittomia

KUVIO 11.
YLIPAINOISTEN OSUUS HYVIEN YSTÄVIEN MÄÄRÄN MUKAAN, %.
 Lähde: THL 2014b.



huumeita vähintään kerran oli käyttänyt joka 11. peruskoululainen, joka 7. lukiolainen ja joka 5. ammatillisessa oppilaitoksessa opiskeleva. (Luopa ym. 2014)

Tupakointi ja päihteiden käyttö olivat selkeästi yhteydessä koulunkäynnistä pitämiseen. Mikäli vastaaja ei pitänyt koulusta lainkaan, tupakoiden osuus oli 38 prosenttia peruskoulussa, 22 prosenttia lukiossa ja 52 prosenttia ammatillisessa oppilaitoksessa. Nuuskaajia heistä oli 11–14 prosenttia, mutta kouluasteiden välillä ei ollut eroja. Vähintään kerran kuukaudessa humalassa kertoi olleensa 34 prosenttia peruskoulussa, 39 prosenttia lukiossa ja 57 prosenttia ammatillisessa oppilaitoksessa opiskelevista vähän koulunkäynnistä pitävistä. Vähän koulunkäynnistä pitävillä oli myös muita useammin huumekekeiluista: peruskoulussa 29 %:lla, lukiossa 32 %:lla ja ammatillisessa oppilaitoksessa 45 %:lla.

Muista taustatekijöistä tupakointiin oli yhteydessä alakuloisuus ja ahdistuneisuus, jotka nostivat tupakoinnin yleisyyden kaksinkertaiseksi peruskoulussa ja lukiossa. Suomeen vastikään muuttaneilla ja muualla kuin kotona asuvilla päivittäisen tupakoinnin ja nuuskaamisen riski oli

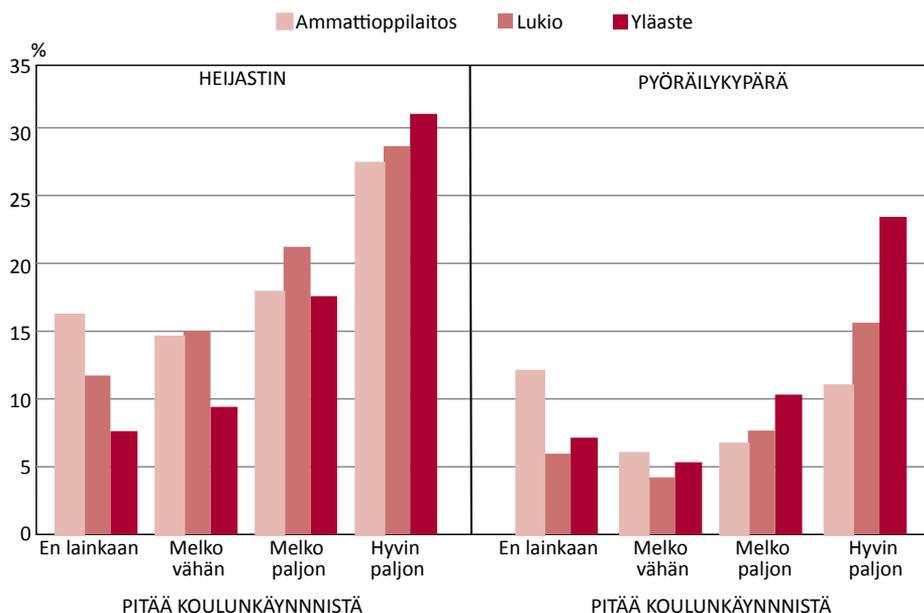
kohonnut, kun taas muuten toiseutta mittaavien taustatekijöiden kohdalla ei nuuskaaminen ollut yleisempää.

Peruskoulun 8.- ja 9.-luokkalaista humalahakuinen juominen oli muita yleisempää niillä, jotka asuivat muualla kuin kotona, ja niillä, joiden kummatkin vanhemmat olivat työttömiä. Myös ahdistuneisuus, alakuloisuus ja koulunkäynnistä pitämättömyys olivat yhteydessä peruskouluikäisten juomiseen, kun taas lukiolaisilla ja ammatillisessa oppilaitoksessa opiskelevilla yhteys oli heikompi. Vastaavat seikat olivat myös yhteydessä laittomiin huumekekeiluihin.

Noin joka kolmas vastaaja liikkui liian vähän vapaa-ajallansa. Osuus oli samaa luokkaa peruskoulussa (32 %) ja lukiossa (29 %), mutta korkeampi ammatillisessa oppilaitoksessa (47 %). (Luopa ym. 2014). Vähäinen koulunkäynnistä pitäminen, ystävien puute, vanhempien työttömyys ja sosiaalinen ahdistuneisuus olivat yhteydessä liikkumattomuuteen.

Peräti 42 prosenttia kyselyyn osallistuneista ilmoitti, ettei syö aamupalaa arkisin. Osuus oli korkeampi ammatillisissa oppilaitoksissa (55 %) kuin peruskoulussa (43 %) ja lukiossa (32 %).

KUVIO 12.
PYÖRÄILYKYPÄRÄN JA HEIJASTIMEN KÄYTTÖ SEN MUKAAN, KUINKA PALJON KOULUNKÄYNNISTÄ
PITÄÄ, %.
 Lähde: THL 2014b.



(Luopa ym. 2014). Sosiaalinen ahdistuneisuus, muualla kuin perheen kanssa asuminen, alakuoloisuus ja koulunkäynnistä pitämättömyys liittyvät aamupalan syömättä jättämiseen.

Kaikista vastaajista 16 prosenttia oli ilmoittamansa painon ja pituuden perusteella ylipainoisia. Peruskoululaisten ja lukiolaisten osuudet olivat samaa tasoa (14–17 %), mutta ammatillisessa oppilaitoksessa ylipainoisia oli enemmän (22 %). (Luopa ym. 2014). Taustatekijöiden mukaan osuudet vaihtelivat varsin vähän. Suhteellisesti suurimmat erot olivat ystävien määrän mukaan. Niillä peruskoululaisilla, joilla ei ollut yhtään ystävää, oli 44 prosenttia korkeampi todennäköisyys olla ylipainoinen niihin nähden, joilla oli useampia ystäviä. Suhteellinen riski oli tätä pienempi lukiolaisilla, 36 prosenttia. Ammatillisessa oppilaitoksessa opiskelevilla suhteelliset erot olivat selvästi vähäisempiä (kuvio 11). Kouluterveyskyselyn

aineistosta ei kuitenkaan selviä, aiheuttaako ylipaino ystävien puutetta vai päinvastoin.

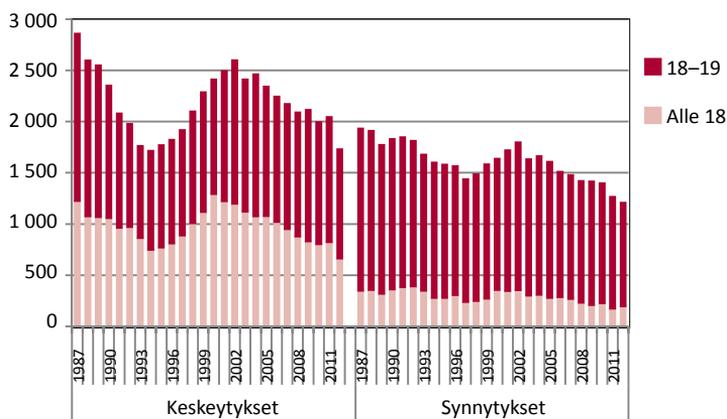
Kouluterveyskyselyssä on myös monia liikenneturvallisuutta koskevia kysymyksiä. Kaikista vastaajista 86 prosenttia käytti aina turvavyötä autossa ja 47 prosenttia pelastusliiviä veneessä. Sen sijaan heijastimen (18 %) ja pyöräilykypärän (9 %) käyttö oli harvinaista. Pyöräilykypärää käyttivät eniten kahdeksaluokkalaiset (11 %) ja heijastinta lukion kakkosluokkalaiset (22 %). Pelastusliivin käyttäjiä oli eniten lukiolaisissa ja kahdeksaluokkalaisissa (52 %). Turvavyötä käyttivät eniten lukiolaiset (94 %).

Liikenneturvallisuudessa oli vain vähän eroja taustan mukaan. Suurimmat erot liittyivät koulunkäynnin mieluisuuteen (kuvio 12). Hyvin paljon koulunkäynnistä pitävät peruskoululaiset ja lukiolaiset käyttivät pyöräilykypärää ja heijastinta 3–4 kertaa useammin kuin koulusta melko vähän tai ei lainkaan pitävät. Ammatillisessa

KUVIO 13.

ALLE 20-VUOTIAIDEN RASKAUDENKESKEYTYKSET JA SYNNYTYKSET VUOSINA 1987–2012.

Lähde: THL:n raskaudenkeskeytys- ja syntymätilastot.



oppilaitoksessa opiskelevilla erot olivat hiukan pienemmät: kaksin- tai kolminkertaiset. Liikenneturvallisuuksessa tai sen puutteessakin näkyy erilaisia ryhmiä, toiseuksia.

Toistuvasti rikkeitä ilmoitti tehneensä 15 prosenttia vastaajista. Peruskoululaisista osuus oli lähes 20 prosenttia, mutta vain 12 prosenttia ammatillisessa oppilaitoksessa opiskelevilla ja 6 prosenttia lukiolaisilla. (Luopa ym. 2014). Koulusta ei lainkaan pitävillä toistuvia riskejä oli viisinkertainen määrä ja melko vähän koulusta pitävillä kaksinkertainen määrä koulusta hyvin paljon pitäviin nähden. Alakuloisuus ja ahdistuneisuus, kummakin vanhemman työttömyys ja muualla kuin kotona asuminen olivat myös riskitekijöitä.

TOISEUS EI TULE ESILLE TILASTOISTA

Kuten tästä katsauksesta pistää silmään, ei tilastoista tai rekistereihin perustuvasta seurannasta tai niitä hyödyntävästä tutkimuksesta löydetä toiseutta suoraan. Eri muuttujia yhdistämällä tai tulkitsemalla voidaan kuvailla toiseutta. Tulkinna on aina tilastonlaatijan tai tietoja käyttävän omassa mielessä.

Toiseus riippuu myös kulttuurista, joka vaihtelee ajan ja paikan mukaan. Esimerkiksi Islannissa oli vuonna 1975 lähes 16 prosenttia synnyttäjäistä teinejä eli alle 20-vuotiaita. Nykyisin osuus on laskenut kolmeen prosenttiin (THL 2012). Suomessa teininä raskaaksi tuleminen on ollut huomattavasti harvinaisempaa kuin Islannissa. Vuoden 1987 syntymäkohortista 3,4 prosentilla oli jompikumpi tai kumpikin vanhemmista ollut lapsen saadessaan alle 20-vuotias. Vuonna 1987 syntyneistä tytöistä 5,6 prosenttia sai lapsen alle 20-vuotiaana. Teiniraskauksien määrä väheni nopeasti niin synnytysten kuin keskeytysten osalta 1990-luvun puoleenväliin asti (kuvio 13). Sen jälkeen määrät lähtivät kasvuun. Syiksi arvellaan opetuksen ja kouluterveydenhuollon säästöt sekä kallistunut ehkäisy. Vuosituhannen vaihteen jälkeen teiniraskauksien määrä on laskenut yhtäjaksoisesti: vuonna 2012 väestöön suhteutettu raskaudenkeskeytysten ja synnytysten määrä oli lähes kolmanneksen pienempi kuin vuonna 2000. Alaikäisillä eli raskauden päättyessä alle 18-vuotiailla väheneminen oli tätäkin suurempaa, lähes 50 prosenttia.

Joka vuosi siirtyy lapsuudesta nuoruuteen ja vastaavasti nuoruudesta aikuisuuteen uusi vuosiluokka. Seksuaali- ja lisääntymisterveyden osalta

tämä tarkoittaa sitä, että kunkin vuosiluokan on saatava riittävä määrä seksuaaliopetusta ja heillä on oltava helppo pääsy terveydenhuollon palveluihin. Sama koskee myös muita yhteiskunnallisia palveluita, kuten sosiaalipalveluita, koulutusta ja työvoimapalveluita. Tilastoinnin avulla voidaan helposti seurata suuria trendejä. On kuitenkin muistettava, että suurien kehityskaarten alle voi jäädä eri väestöryhmiä – ja se toiseus. Suomessa terveys- ja hyvinvointierot ovat suuria taustan mukaan. Voidaan kuitenkin pohtia, onko erillisten ryhmien tarkastelu järkevää, vai pitäisikö päästä käsiksi todellisiin taustasyihin.

LÄHTEET

- Castaneda, Anu – Rask, Shadia – Koponen, Päiviikki – Mölsä, Mulki – Koskinen, Seppo (toim.) 2012: Maahanmuuttajien terveys ja hyvinvointi. Tutkimus venäläis-, somalialais- ja kurditaustaisista Suomessa. Terveys- ja hyvinvoinnin laitos, Raportti 61/2012.
- Gissler, Mika – Malin, Maili – Matveinen, Petri 2006: Terveys- ja hyvinvoinnin palvelut ja sosiaalihuollon laitospalvelut. Teoksessa Maahanmuuttajat ja julkiset palvelut. Työpoliittinen tutkimus 296. Työministeriö, Helsinki.
- Luopa, Pauliina – Kivimäki, Hanne – Matikka, Anni – Vilkki, Suvi – Jokela, Jukka – Laukkarinen, Essi – Paananen, Reija 2014: Nuorten hyvinvointi Suomessa 2000–2013. Kouluterveyskyselyn tulokset. Raportti 25/2014. Helsinki: THL.
- Matikka, Anni – Luopa, Pauliina – Kivimäki, Hanne – Jokela, Jukka – Paananen, Reija 2014: Ulkomaalaistaustaisten nuorten hyvinvointi 2013. Kouluterveyskyselyn mukaan. Raportti 26/2014. Helsinki: THL.
- Paananen, Reija – Ristikari, Tiina – Merikukka, Marko – Rämö, Antti – Gissler, Mika 2012: Lasten ja nuorten hyvinvointi Kansallinen syntymäkohortti 1987 -tutkimusaineiston valossa. Raportti 52/2012. Helsinki: THL.
- THL 2012: Pohjoismaiset perinataalitalastot. Tilastoraportti 7/2012.
- THL 2014a: Maahanmuuttajien terveys ja hyvinvointi -tutkimus (MAAMU). Saatavilla Internetistä osoitteesta www.thl.fi/fi_FI/web/fi/hankesivu?id=22131. Luettu 12.4.2014.
- THL 2014b: Kouluterveyskysely. www.thl.fi/Kouluterveyskysely. Luettu [12.4.2014.]



VERTAISUUS – MIHIN JOUKKOON KUULUN?

Riikka Korkiamäki

Ari Haasio

Minna Zechner

Reetta Hyvärinen

Anna-Leena Riitaoja

Elina Särkelä

Kaija Appelqvist-Schmidlechner

Jenni Wessman

Riitta Hänninen

Pia Olsson

”JOS MÄ NYT VOISIN SAADA YSTÄVIÄ” – Ulkopuolisuus vertaissuhteissa nuorten kokemana

Riikka Korkiamäki

Kun seuraavan kerran istut yläkouluikäisten nuorten takana bussissa tai vierteisessä pöydässä kahvilassa, jää hetkeksi kuuntelemaan, mistä he puhuvat. Todennäköisesti kuulet puhetta koulusta, harrastuksista, vapaa-ajan aktiviteeteista, ajankohtaisista tilanteista, tapahtumista ja uutisista. Saatat kuulla puhetta julkisuuden henkilöistä, opettajista tai muista arjen aikuisista. Veikkaukseni kuitenkin on, että eniten nuoret puhuvat toisista nuorista. Kuulet, miten Jere uhmasi opettajaa ruotsin tunnilla ja miten Tiia oli pukeutunut nuorteniltaan. Saat tietää, että Nelli seurustelee nykyään Juuson kanssa, Saku ja muut jäivät kiinni rötöstelystä ja ettei Annilla ole ”muuta elämää kuin koulu”. Kuulet, mitä illalla tehdään ja kenen kanssa – ja kenen kanssa ei ainakaan. Kuulet porukoista ja pareista, ryhmistä ja niihin kuulumisesta ja – ainakin jos osaat kuunnella myös rivien välistä – ryhmien ulkopuolelle sulkemisesta ja niiden ulkopuolelle jäämisestä.

Tässä artikkelissa kuuntelen nuorten puhetta ryhmien tai yhteisöjen ulkopuolella olemisesta. Ulkopuolisuuden kontekstina artikkelissani ovat nuorten arkiset ikätoverisuhteet, joiden suuresta merkityksestä nuoren identiteetin, minuuden, arvojen, moraalin ja maailmankuvan muotoutumiselle ollaan yleisesti yhtä mieltä (esim. Cotterell 2007; Wierenga 2009). Olen artikkelissani kiinnostunut siitä, millaisia ulkopuolisen asemia nuoret suhteessa toisiinsa kokevat ja millaisia merkityksiä vertaisryhmän ulkopuolelle jäämisellä heille on. Lähestymistapojani ulkopuolisuuteen ovat arki ja ”tavallisuus”. Se tarkoittaa, että ymmärrän vertaisryhmän sisä- ja ulkopuolisuutta

koskevat keskustelut osaksi jokaisen nuoren päivittäistä kanssakäymistä muiden nuorten kanssa. Ulkopuolisuuden kokeminen ei edellytä yhteiskunnallista marginaaliasemaa, sosiaalista syrjäytymistä tai erityisnuoren positiota. Jo nuoruudelle ominaisena pidetyissä identiteetin aktiivisen rakentumisen prosesseissa on kysymys eronteoisista, poissulkemisesta ja ulkopuolelle jättäytymisestä (esim. Hopkins 2010, 5–6).

Ikätoverisuhteiden on sanottu olevan keskeisin osa nuorten vapaa-aikaa (Aaltonen ym. 2011, 31), mutta usein nuorten arki kietoutuu kaverisuhteiden ympärille myös koulussa, harrastuksissa ja muissa organisoiduissa tai institutionaalisissa ympäristöissä (esim. Lahelma 2002; Ollikainen 2012). Ystävyysuhteissa syntyviä sosiaalisen tuen, turvallisuuden, luottamuksen, solidaarisuuden ja emotionaalisen osallisuuden kokemuksia (esim. Kautto 2009; Kiuru 2008; Korkiamäki 2013; Salmela 2006) on pidetty tärkeinä nuoren subjektiivisen hyvinvointikokemuksen kannalta. Näistä kokemuksista paitsi jäämistä on puolestaan pidetty hyvinvoinnin riskinä. Huomaamattomien ja julkisten ryhmästä tai toiminnoista pois sulkemisen käytäntöjen on arveltu olevan emotionaalisesti jopa raskaampia kuin suoran fyysisen kiusaamisen kohteeksi joutumisen (Goodwin 2006; Svahn & Ewaldson 2011). Maritta Törrösen ja Riitta Vornasen (2002, 38) mukaan vertaisryhmän ulkopuolisuus voi aiheuttaa musertavia yksinäisyyden ja sivullisuuden kokemuksia.

Ystävien tuen puutteen on tulkittu olevan yhteydessä masennukseen, emotionaalisiin ongelmiin ja heikkoon itsetuntoon (Rueger ym.

2010). Yksinäisyyden on puolestaan todettu korreloivan sosiaalisen ahdistuneisuuden ja pelkojen kanssa (Junntila 2010). Päivi Harisen (2008, 84) mukaan yksinäisyyttä on monesti jopa patologisoitu ja nuoren yksin olemiseen on liitetty poikkeavuuden diagnooseja, opiskeluongelmia, persoonallisuushäiriöitä ja syrjäytymisen uhka. Varsinkin poikien yksin jääminen on nähty merkittävänä yhteiskunnallista syrjäytymistä ja huono-osaisuutta aiheuttavana riskitekijänä (Myrskylä 2012, 3; ks. myös Suurpää 2009, 58). Myös nuoret itse pitävät ystävien puutetta yhtenä syrjäytymisen keskeisimmistä osatekijöistä (Myllyniemi 2006, 34–35; Turtiainen & Kauppinen 2004, 124).

Siinä missä nuorten osattomuuden, toiseuden sekä syrjässä tai marginaalissa olemisen ajatellaan yleensä johtuvan ulkoisista elinolosuhteista tai nuoren omasta kielteisestä toiminnasta (ks. Cieslik & Pollock 2002; Satka ym. 2011; Suurpää 2009; Törrönen & Vornanen 2002), ikätoverisuhteiden tarkastelu tuo nuorten toiseuden tutkimiseen toisenlaisen tulokulman: vertaissuhteiden kentällä nuoret ovat itse sekä ulkopuolisuuden tuottajia että sen omakohtaisia kokijoita. Nuoret jakautuvat ja tulevat jaetuiksi ryhmiin, joiden keskinäistä vuorovaikutusta sääntelevät sisäänpääsyn ja ulossulkemisen kulttuurit ja käytännöt (Ollila 2008, 148). Vertaisryhmien olemassaolo merkitsee väistämättä paitsi tunneperäistä kuulumista myös yhteisöllisiä erontekoa ja rajanvetoja, joilla muita nuoria asemoidaan yhteisön ulkopuolelle. Nuorten ryhmät ja yhteisöt voivat olla tiiviitä, tukevia ja avoimia, mutta myös vahvasti rajattuja, syrjiviä ja syrjäytäviä.

Artikkelissani lähdän liikkeelle identiteettiä ja erontekoa koskevasta teoreettisesta keskustelusta. Tästä laajasta ja monipolvisesta keskustelusta pelkistän tämän artikkelin tarkoituksiin esiin sen, miten nuorten identiteetin ja joukkoon kuulumisen rakentumisessa väistämättömät eronteot tuottavat sisä- ja ulkopuolisuutta. Sen jälkeen analysoin empiirisesti, millaisia merkityksiä ulkopuolisuus saa itsensä eri tavoin vertaisten ulkopuolelle määrittelevien nuorten

kuvauksissa. Aineistonani ovat helsinkiläisessä ja tamperelaisessa yläkoulussa vuonna 2012 tehdyt haastattelut, joihin osallistui yhteensä 53 nuorta, iältään 14–16-vuotiaita (33 tyttöä ja 20 poikaa).¹ Aineisto on analysoitu paikantamalla ensin puhe-episodit, joissa nuoret asemoivat itsensä ikätoveriryhmien tai -yhteisöjen ulkopuolelle. Näistä episodeista on aineistolähtöisesti luettu esiin, millaisen position – ja miten – nuori tuottaa itselleen osana vertaisyhteisöä ja millaisia merkityksiä ulkopuolisuudelle sitä kautta rakentuu². Analyysin tuloksena nostan artikkelissa esille neljä erilaista ulkopuolisuuden kokemisen tai siitä kertomisen tapaa, joita havainnollistan neljän tutkimukseen osallistuneen nuoren kuvaamana. Artikkelin lopuksi palaan lyhyesti ulkopuolisuutta ja identiteettejä koskevaan keskusteluun vallitsevasta myöhäismodernin identiteettikäsitteilyn näkökulmasta.

RYHMÄT, KATEGORIAMAT JA ERONTEOT OSANA NUORTEN IDENTITEETTI-PROSESSEJA

Nuorten keskinäiset sisä- ja ulkopuolisuuden väliset rajanvedot voidaan nähdä osana nuoruusikäälle tyypillisiä identiteetin muotoutumisen prosesseja. Minuuksia, ryhmiä ja yhteisöjä rakennetaan ja ylläpidetään luokittelemalla ihmisiä tiettyyn kokonaisuuteen kuuluviksi tai kuulumattomiksi, jäseniksi tai ei-jäseniksi, osallisiksi tai osattomiksi. Toiset ihmiset, ihmisryhmät, reaaliset ja kuvitteelliset yhteisöt ja yhteiskunnat muodostavat peilauspinnan sille, mitä nuori ihmisenä, nuorena, yksilönä ja yhteisön jäsenenä on ja mitä hän ei ole. Ollakseen ”tietynlainen” nuori tarvitsee jotakin samanlaista ja jotakin erilaista, johon olla suhteessa. (Hall 1999; Hopkins 2010; Jenkins 2004; Lawler 2008.)

Erilaiset ryhmät, alakulttuurit ja sosiaaliset kategoriat ovat identiteettien muotoutumisen tilanteisia resursseja. Jyrkät ja vastakohtaisuuksiin perustuvat kategorisoinnit ovat monesti se peili, jota vasten omaa olemista ja toimintaa on mahdollista hahmottaa ja jonka kautta ympäröivä

yhteisöllinen moninaisuus tulee hallittavaksi. (Hall 1999; Hopkins 2010; Widdicombe & Wooffitte 1995). Nuorten keskuudessa olennaista on tehdä ryhmiä, kulttuureja ja niihin kuulumista näkyväksi tyyliin, käytökseen, tapoihin, arvoihin ja suosioon kytkeytyvin kulttuurisin koodein. Paikallisia puhetapojaan, käytäntöjään ja arvostuksiaan korostamalla ”hiket” ja ”kovikset”, ”kilit” ja ”pahikset”, ”emot”, ”pissikset”, ”nörtit” ja ”hipsterit” vahvistavat yhteisyyttään ja sulkevat pois yhteisöön kuulumattomat. Samalla vedetään rajoja samanlaisen ja erilaisen, normaalin ja poikkeavan, hyväksyttävän ja sopimattoman, sisä- ja ulkopuolisuuden välille. Esimerkiksi tilan ja ajan käyttöä ja ulkoista olemusta koskevat normit ja järjestykset tekevät näkyväksi näitä yhteisöissä eläviä hierarkioita ja sosiaalisia rajanvetoja. (Ks. Hoikkala & Paju 2013; Korkiamäki 2009; Ollikainen 2012; Tolonen 2010.)

Samalla kun identifoidaan oman kuulumisen viiteryhmiä, määritellään, ketkä eivät kuulu joukkoon (Hopkins 2010, 7). ”Hikkejen” ja ”kovisten” kaltaisten stereotyyppisten ja mustavalkoisten kategorisointien on sanottu olevan nuorten vertaisryhmissä niin syvään juurtuneita, että niiden muuttaminen tai niistä ulos murtautuminen on vaikeaa (Ollila 2008, 25). Identiteettejä sekä sisä- ja ulkopuolisuutta koskevat neuvottelut ovatkin aina hierarkioiden ja valtarenkenteiden läpäisemiä; joillakin nuorilla on enemmän tilaa määritellä kuulumisensa ehtoja kuin toisilla (ks. Gordon 2005; Pulkkinen 2000). Vertaisryhmän tai -yhteisön sisä- tai ulkopuolisuus voi siis rajautua sekä nuoren omin valinnoin että toisten nuorten toimesta.

KOKEMUSTEN MONINAISUUS AINEISTON KOKONAISUUDESSA

Ulkopuolisuutta voidaan empiirisesti lähestyä esimerkiksi havainnoimalla nuorten vertaisvuorovaikutuksen prosesseja tai kysymällä, miksi joku jää tai jätetään syrjään. Tässä artikkelissa näkökulmana ovat nuorten omakohtaiset kokemukset ulkopuolella olemisesta. Tarkas-

telen itsensä ikätovereiden ulkopuolelle tavalla tai toisella asemoivien nuorten kuvauksia omasta ulkopuolisuudestaan. Ulkopuolisuuden määrittelmänä ja analyysini resurssina toimii subjekti-position käsite (esim. Burr 1995; Gergen 1999; Butler 2006): tulkintani mukaan ulkopuolisuutta on se, että nuori tuntee olevansa ”toinen” suhteessa tiettyyn vertaisten ryhmään tai olettamaansa ikätovereiden valtavirtaan. Kyse on prosessista, jossa nuori paikantaa olemistaan ja toimintaansa kulttuurisesti tunnistetuissa kategorioissa ja olemisen tavoissa (Butler 2006, 80).

Artikkelini aineistossa enemmistö nuorista ei kuvannut omakohtaista ulkopuolisuutta. 53 haastattelusta 18:ssä oli tunnistettavissa puheepisodeja, joissa kuvailtiin omakohtaista ulkopuolisuutta vertaisryhmissä. Näistä episodeista olen pyrkinyt selvittämään, mistä nuori kulloinkin kokee olevansa ulkopuolella ja millä tavoin. Olennainen huomio on, etteivät kaikkien ulkopuolisuutta kuvaavien 18 nuoren ulkopuolisuuden kokemukset olleet negatiivisia. Pääasiassa nuorten oleminen ja toimiminen vertaissuhteissa oli monesta vaihtoehdosta valittua ja subjektiivisesti haltuun otettua. Tämä ei kuitenkaan tarkoita, etteivät ulkopuolelle sulkemisen kuvaukset sekä positiiviset tai negatiiviset kuulumattomuuden kokemukset olisi merkityksellisiä: ulkopuolelle jäämisen kokemukset tuntuivat olennaisesti määrittävän vertaisryhmissä marginaaliin itsensä positioivien nuorten minuutta ja heille paikallisesti mahdollisia identiteettejä.

Keskeinen havainto on myös, ettei ulkopuolisuuden kokemisessa läheskään aina ollut kysymys pysyvistä eikä yksiselitteisistä olotilasta. Kokemukset sisä- ja ulkopuolisuudesta vaihtelivat sekä yksilön henkilöhistorian aikana että tilasta ja tilanteesta toiseen. Positio vertaisryhmän ulkopuolisena voi muuttua sisäpuolisuuksi esimerkiksi koulunvaihdon tai paikkakunnalta muuttom myötä, sosiaalisen elinpiirin laajentuessa tai nuoren tietoisesti muuttaessa käytöstään tai toimintaansa vertaisryhmissä. Yhtä lailla sisäpuolisuus voi muuttua ulkopuolisen positioiksi, usein ilman näkyvää tai tunnistettua syytä. (Ks. myös Casper & Card 2010; Morris-Roberts 2004.)

Tärkeää onkin huomata, että aineistoni kautta voidaan saavuttaa vain hetkellinen ”pysäytyskuva” ilmiöstä, joka nuorten eletyssä arjessa on jatkuvassa liikkeessä.

Olenainen on myös huomio, että tunteena ulkopuolisuus voi olla välillä voimakasta ja määrävää, toisinaan laimeaa tai ohimenevää. Joskus kyse on kokonaisvaltaisesta emotionaalisesta osattomuudesta, mutta valtaosa tutkimukseen osallistuneista nuorista asemoitui samanaikaisesti sekä tietyn ryhmän tai kategorian ulkopuoliseksi että toisen ryhmän sisäpuoliseksi. Ulkopuolisuus vertaisyhteisöstä voi liittyä monenlaisiin asioihin: nuori voi jäädä tietyn tiiviin ryhmän ulkopuolelle, kokea syrjimistä kouluyhteisössä, olla ilman yhtäkään ikätoveria tai olla ylipäättänsä identifioimatta itseään ”nuorisoon” kuuluvaksi. Ulkopuolisuuden kokemuksia – samoin kuin sisäpuolisuuden – on vertaisuhteiden kontekstissa monenlaisia.

Olen jäsentänyt ulkopuolisuuden kokemusten moninaisuutta aineistolähtöisesti neljään teemaan: tutkimukseen osallistuneiden nuorten kuvaamana ulkopuolisuus oli vaihtoehdottomuutta, omaa valintaa, yksinäisyyttä (tai yksin olemista) ja yhteisyyttä. Teemat eivät ole tyhjentäviä eivätkä toisistaan irrallisia. Kaikki aineistossa esiintyvät omakohtaista ulkopuolisuutta kuvaavat positiot olivat kuitenkin sijoitettavissa yhden tai useamman edellä mainitun teeman alle. Seuraavaksi käsitelen kutakin teemaa, ulkopuolisuuden kokemisen tai kertomisen tapaa, sitä kuvaavan aineisto-otteen kautta.

KOULUSSA KIUSATTU SAMU JA MILLAN VALITSEMA ERILAISSUUS

Ulkopuolisuuden kokemukset poikkeavat toisistaan sen mukaan, onko vertaisryhmän tai -yhteisön ulkopuolella oleminen itse itselle määritelty olotila vai onko ulkopuolisen positio ensisijaisesti muiden nuorten sanelema. Jos ikätoverijoukon ulkopuolelle jääminen on oma valinta, se voi vahvistaa minuutta, mutta muiden nuorten yksipuolisen määrittelyn kohteeksi joutuminen

kaventaa nuoren subjektiivista toimijuutta ja luo lukkiutuneen aseman vertaisyhteisön ulkopuolelle. Tällaisissa kuvauksissa minuuden paikat sisä- ja ulkopuolisuuden välillä vaihtelevat vain vähän eikä nuorella juuri ole mahdollisuuksia valita asemaansa yhteisöissä:

Ote 1. Ulkopuolisuus vaihtoehdottomuutena

Haastattelija: Kauanko sitä kesti sitä kiusaamista?

Samu: Seitsemän ja puol vuotta. Se on aika rankkaa ollu aina välillä, ja sitä on vaan ajatellu, et eiköhän huomenna oo parempi päivä, mut sitten kun se ei ollutkaan, niin sitten oli aina et huomenna on hirveen hyvä päivä varmaan tiedossa, mutta sitten kun ei se tullut. – Et aluks oli tietty tyyppi (joka kiusasi), mutta sitten se vaihtui koko luokkaan.

Haastattelija: Minkälaista se kiusaaminen eri aikoina oli? Se oli varmaan erilaista silloin kun sä olit pieni?

Samu: Pienempänä se oli syrjimistä, isompana se oli syrjimistä ja homoks haukkumista ja tönimistä ja kiristämistä ja ei päästetty johonkin tilaan tai näin –

Haastattelija: Pystytkö miettimään sitä taaksepäin, että mikä sun oma ajatus siitä on, että miksi ne kiusas sua?

Samu: En mä tiedä yhtään, sitäkin mä mietin joka päivä, mut en mä tiedä yhtään miksi – se on jäänyt mysteeriks.

Haastattelija: No onko sulla ollu muualta kavereita?

Samu: Ei. En mä muista yhtään ennen kolmatta luokkaa, enkä senkään jälkeen hirveen. Mutta mä muistan kuudennen luokan kesäloman, mä olin kokonaan, aina kun oltiin kotona esimerkiksi, niin mä skeittasin, en menny niinku skeittaamaan mihinkään rampeille. Kotipihassa skeittasin vaikka kilometrin päässä olis ollu rampit.

Lähes koko kouluajan kiusatuksi tullut Samu paikantaa itsensä ikätoverisuhteiden ulkopuolelle: kiusatuksi, syrjityksi ja hyljeksityksi. Samu kuvaa mahdollisuutensa vaikuttaa omaan asemaansa vertaisryhmissä kapeaksi, eikä vaihtoehtoisia kuulumisen tiloja vertaisryhmissä kontekstissa näytä juuri olevan. Samun jähmeältä näyttävä ulkopuolisen positio haastaa ajatusta nuorten identiteettiprosesseihin kuuluvasta toimijuudesta: vertaisryhmissä toimijana nuorella pitäisi olla mahdollisuus itse valita omat kiinnostuksensa ja viiteryhmänsä, asemoitua osalliseksi haluamallaan tavalla ja murtaa tai muovata hänelle ulkopuolisen tuotettuja positioita (esim. Gordon 2005). Samun kohdalla näin ei vaikuta olevan. Edes valtakulttuurin mukainen skeittiharrastus ei kiinnitä Samua lähiympäristönsä vertaisryhmiin. Ulkopuolisen leima ja omaksuttu positio vertaisryhmissä näyttävät ohjaavan toimintaa ja rajaavan vertaisiin liittymisen tiloja.

Kuten Samun kuvauksesta ilmenee, nuorten identiteettityöhön liittyvän valinnaisuuden edellytykset eivät ole tasa-arvoisia (ks. Gordon 2005, 115; Ollikainen 2012, 152). On olemassa hallitsemattomia ”keskustoja”, joista käsin joillakin nuorilla on arviointivalta suhteessa toisiin nuoriin, heidän tekoihinsa ja ominaisuuksiinsa. Näin määritellään kuulumisen asemia ja osallisuuden ehtoja, vahvistetaan omaa sisäpuolisuutta ja rajataan toisia ulkopuolelle. Se, mikä on osallisuuden keskus ja mikä sen ulkopuolinen marginaalisuus, näyttää kuitenkin olevan häilyvää.

Nuorten puheesta on mahdollista paikantaa sisä- ja ulkopuolisuuden positioita, mutta niiden sijoittaminen vertaisryhmissä kartalle on haasteellista (Korkiamäki 2013, 146). Samun positio vertaisryhmissä marginaalissa vaikuttaa yhteisesti määritellyltä identiteetiltä, mutta se, millaisesta sisäpuolisuudesta Samun syrjittävyys on määritelty, jää ”mysteriksi”. Asetelma syventää ja vakauttaa Samun ulkopuolisuutta: siirtymät ulkopuolelta sisäpuoliseksi vaikeutuvat, kun sisäpuolisuuden koodit ja symbolit – se mitä pitäisi tavoitella ja millä tavoin sen voisi osoittaa – ovat hämärän peitossa. Vaikka Samun pysyvältä

näyttävä ulkopuolisen positio joustaa muualla haastattelussa³, tässä episodissa ulkopuolisuus vaikuttaa vaihtoehdottomalta, jähmeältä asemalta kiusatun kategoriassa.

Joskus syrjinnän syy löytyy tietyn, leimatun kategorian jäsenyydestä. Köyhyys, nörttiys, lastenkotilapsuus tai esimerkiksi tietyn uskonnollisen yhteisön jäsenyys voivat olla toiseltaan vertaisryhmissä tuottavia luokituksia. Samu ei kuitenkaan osannut eritellä, miksi häntä kiusataan. Monesti ulkopuolelle jättämisen syyksi ikätoveriryhmissä riittääkin tarkentumaton erilaisuus, sillä samanlaisuus ja tavallisuus ovat nuorten keskuudessa normeja, joiden rikkominen on erityisen selontekovelvollisuuden alaisista (esim. Tolonen 2002; Perho 2010, 70–71; ks. myös Juhila 2004). Tavallisuuden normilla uusinetaan paikallista sosiaalista ja moraalista järjestystä, neutraloidaan eroja ja perustellaan eksklusiivisia rajanvetoja vertaisryhmissä (Tolonen 2002, 246).

Erilaisuus voi kuitenkin olla myös tietoinen valinta, jolloin valtavirran ulkopuolisuus rakentuu omasta subjektiviteetista käsin:

Ote 2. Ulkopuolisuus valintana

Milla: Niin siis että jos esim. pukeutuu poikien vaatteisiin, niin sä saatat ehkä saada jotain ihmisten katseita ja ehkä joku saattaa sanoa että onpa tolla jännät vaatteet tai tämmöstä, mutta sitten, siitä ei kannata sitten välittää, että mullekin on sitä joskus sanottu, mutta en mä siitä oikein välittänyt yhtään.

Haastattelija: Miten jos sä kohtaat sellasen tilanteen, että suhun suhtaudutaan jotenkin sillä lailla, että sä et vois olla niinkun sä oot, niin miten sä yleensä toimit sellasessa tilanteessa? Jos joku heittää jotain ikävää läppää vaikka sun vaatteista tai jotain?

Milla: No se on, mä oon ainakin kehitellyt itelleni ajatuksen, että mä olen kuka mä olen, ja sitten vaikka moni sanoo jotakin, niin mä en voi miellyttää kaikkia ihmisiä, ketkä täällä koulussa on. Että kyllä se aina sattuu vähän, se että jos

joku ei niinku pidä siitä, koska aina ihmiset ei tunne mua, sitä kuka mä oikeasti olen – –.

Haastattelija: Lähtisikäs pois vai sanoisikäs jotain takasin tai?

Milla: No mä puolustaisin itteeni siinä tilanteessa, että mä niin kun sanoisin, että tää minä olen, mä en tästä muutu, sä et pysty vaikuttamaan siihen, että millainen mä olen.

Sukupuolen esittämisen tunnistetut ulkoiset merkit ovat normi, jonka tietoista uhmaamista Milla kuvaa. Milla kertoo, kuinka normia kontrolloidaan vertaisyhteisössä hänen poikamaiseen pukeutumiseensa kohdistuvien arvioivien katseiden ja kommenttien. Millan puheesta ei selviä se, asemoituuko hän erilaiseksi poikkeavan pukeutumisen vuoksi, ikään kuin ulkoapäin määriteltynä, vai onko tietyllä tavalla pukeutuminen se merkki, jolla hän on itse päättänyt tehdä eroa valtavirtaan. Yhtä kaikki, ikätovereiden moraalista kannanotoista huolimatta Milla jatkaa omalla tyyllillään pukeutumista. Millan itselleen tuottama positio valtavirran ulkopuolella on hänen oma valintansa, minuuden voimavara pikemmin kuin subjektiviteettia uhkaava määre.

Valtavirran hallitsemien keskustan moralisoiva kontrolli osoittaa muiden yksilöiden ja ryhmien tilat ja paikat ikätoveriyhteisön hierarkkisella kentällä. Erilaiseksi leimautuminen sulkee valtavirtayhteisön ulkopuolelle. Nuorten keskinäisellä sosiaalisella kontrollilla onkin aina sekä kiinnipitävä että ulossulkeva puolensa. Kiinnipitävä kontrolli vahvistaa ryhmän yhteyttä, ”suojelee” ryhmän arvomaailmaa ulkopuolisilta vaikutteilta ja ”pakottaa” mukaan silloinkin, kun ei huvita. Myös ulossulkeva kontrolli vahvistaa yhteyttä, mutta tekee sen vetämällä rajaa ryhmän ja sen ulkopuolisuuden välille: ulossulkeva sosiaalinen kontrolli säätelee, kuka pääsee mukaan ja kuka ei. (Vrt. Granfelt 1998; ks. myös esim. Portes & Sensenbrenner 1993.)

Millan kuvaus erilaisuudestaan on osoitus siitä, ettei toisten nuorten taholta itsen kohdistuva ulossulkeva kontrolli aina merkitse passiivista uhripositiota tai kokonaisvaltaista kielteistä minäkuvaa. Siinä missä Samulla ei ollut

mahdollisuuksia vaikuttaa positioonsa vertaisyhteisössä, Milla on oman ulkopuolisuutensa vahva toimija. Millan positio vertaisryhmän ulkopuolisena näyttää tietoiselta prosessilta, jossa aktiivisesti työstetään itsen ja muiden ihmisten välistä suhdetta (esim. Hyväri 2001, 89). Tässä prosessissa on tilaa myös vastapuheelle, jossa erilaisuus merkitsee aitoutta ”esittämisen” sijaan. Nuorten vertaiskulttuurissa aitous on arvostettu piirre, joka Millankin on mielekästä itseensä liittämään (ks. Korkiamäki 2009; Noppari & Usitalo 2011). Mahdolliset negatiiviset kommentit voi laittaa väärinymmärryksen tiliin, jolloin ne eivät uhkaa identiteettien vaihtoehtoisuutta, positiivista erilaisuuden positiota ja itselle valittua ulkopuolisen asemaa.

LUOKASSA YKSINÄINEN NEA JA ANNIINAN PIENI YHTEISÖ

Vertaisyhteisön ulkopuolisuudessa voi olla kysymys kokonaisvaltaisesta paitsi jäämisen kokemuksesta, kuten Samu edellä kuvasi. On nuoria, jotka jäävät myönteisten ikätoverisuhteiden ulkopuolelle kaikilla niillä elämäntilanteilla ja arkeissa ympäristöissä – koulussa, harrastuksissa, vapaa-ajalla, naapurustossa – joissa ystävyksien ja kavereuksien ajatellaan tavallisesti syntyvän ja muotoutuvan. Tällaista ”totaalista” yksinäisyyttä kuitenkin kuvattiin tämän artikkelin aineistossa varsin harvoin. Vertaissuhteissa koettua ulkopuolisuutta saatettiin paikata esimerkiksi läheisistä perhesuhteista saatavalla tuella ja ymmärryksellä. Sisarusket, serkut ja perhetuttujen lapset olivat tärkeitä nuorille, joilla ei ollut omaehtoisia ystävyys- tai kavereussuhteita.

Tietystä ryhmästä syrjään jääminen ei myöskään aina merkitse kavereussuhteiden puuttumista kokonaan. Kaikenkattavaa yksinäisyyttä tyypillisempää aineistossa oli tietystä vertaisryhmästä, kuten koulukavereista, luokkayhteisöstä tai ”entisistä kavereista”, irtautuminen ilman, että nuorelle avautuvat subjektipositiot olisivat rakentuneet kokonaan ulkopuolisuuden varaan. Tällöin ulkopuolisuus ilmeni tilannekohtaisina yksin

olemisen positioina tai hetkellisinä yksinäisyyden tunteina:

Ote 3. Ulkopuolisuus yksin olemisena

Haastattelija: Onko jotain mistä sä et tykkää koulussa?

Nea: No ehkä se kun mulla ei ole oikein kavereita meidän luokalla, no ei ole yhtään. – –

Haastattelija: Miten toi sitten vaikuttaa näihin koulupäiviin, että ei ole omalta luokalta kavereita?

Nea: No en mä tiedä, ei se niinku mitenkään.

Haastattelija: Sä et koe, että sua kiusataan tai sut on jotenki jätetty ulkopuolelle? Siellä nyt ei vaan satu olemaan ketään semmosta tyyppiä?

Nea: Nii.

Haastattelija: Ootko sä miettiny sitä, että sitten kun tulee tää koulun vaihto (lukioon), niin että siinä tavallaan vois tulla uusia ystäviä tai muuta? Onko se semmonen asia, mitä sä mietit joskus?

Nea: No en. Oon mä tiesti joskus miettiny, että toivottavasti siellä nyt olis joku munhenkinen ja jos mä nyt voisoin saada ystäviä, mutta en mä nyt silleen oo ihmeemmin.

Haastattelija: Onko se sulle niinku semmonen, mikä mietityttää sua? Että koetko sä ittes yksinäiseksi?

Nea: En.

Oleminen koulussa ilman kavereita on nuorelle haastava tilanne. Yksin näyttäytymistä kouluyhteisössä pidetään leimaavana, viimeiseen asti vältettävänä asiana, jonka kanssa nuoret kamppailevat vaihtelevin keinoin (Hoikkala & Paju 2013, 148–149; ks. myös Ollikainen 2012). Aina yksin oleminen ei kuitenkaan konkretisoidu kiusaamisena, kielteisenä kontrollina tai vahvana tunnekokemuksena. Tiiviistä luokkayhteisöstä erottautuva Nea kertoo, ettei hänellä ole kavereita omalla luokalla. Nean kokemus ei kuitenkaan vaikuta määräävältä ulkopuolisen identiteetiltä, vaan tunne kuulumattomuudesta rajoittuu kou-

luluokkaan. Näin Nea jättää tilaa muunlaisille kuulumisen positioille suhteessa sekä ikätovereihin että muihin sukupolviin.

Luokkakavereita vaille jäämisellä ei tunnu olevan Nean kohdalla suuria konkreettisia seurauksia, eikä hän kuvaa itseään yksinäiseksi, kiusatuksi tai syrjityksi. Strategiana on tietynasteinen välinpitämättömyys luokkakavereita kohtaan sekä oman minuuden irrottaminen kaverittomuudesta: samanhenkistä seuraa ”ei nyt vain satu löytymään” omalta luokalta. Tiiviin luokkayhteisön sosiaalisesta piiristä ulos jättäytyminen vaikuttaa olemaan Nean hallinnassa olevaa etäisyyden ottamista samaa luokkaa käyviin ikätovereihin. Nealle ulkopuolisuus ei ole muiden nuorten hänelle tuottama positio vaan omaehtoista asemoitumista suhteessa ”erihenkisiin” luokkatovereihin. Päivi Harinen (2008) kuvaa tällaista omavalintaista irtautumista sosiaalisista suhteista yksinäisyyden sijaan itsellisyuden käsitteellä.

Itsellisyydestään huolimatta vertaisryhmän ulkopuolisuus ei vaikuta Neallekaan yhdentekevältä. Koulunkäynti olisi mukavampaa, jos olisi luokkakavereita, ja hän toivoo löytävänsä ystäviä tulevien koulutovereiden joukosta siirtyessään myöhemmin lukioon. Vaikka Nea toisaalla haastattelussa kuvaa läheisiä suhteita vanhempiinsa ja hevosharrastuksen myötä rakentunutta ystävyttä aikuiseen ihmiseen, suhteet aikuisiin eivät täysin korvaa ikätoverisuhteisiin kuuluvaa ymmärrystä ja samastumispintaa. Nean puheenvuoro osoittaa, kuinka yksinolon ja yksinäisyyden, kuulumisen ja ulkopuolisuuden välinen suhde on kaikkea muuta kuin yksioikoinen. Kyse on moniulotteisista tilanteisista prosesseista, joissa omaa vertaisyhteisöllistä asemaa rakennetaan ikätovereihin tietyllä tapaa liittymällä ja heistä toisinaan irtautumalla (ks. Korkiamäki 2013, 136–139).

Nean kuvaukselle leimallista on, ettei hänellä ole luokkayhteisössä yhtään kaveria. Huolimatta siitä, miten yhtenäinen tai heterogeeninen muu luokka on, Nea on erillinen yksinään; samastumisen viiteryhmä ei muista oman luokan nuorista löydy. On kuitenkin tilanteita, joissa erilaisuus suhteessa valtavirtaan yhdistää nuoria.

Positioituminen ulkopuoliseksi tietystä vertaisten piiristä merkitsee sisäpuolisuutta toisessa kehityksessä:

Ote 4. Ulkopuolisuus yhdistävänä tekijänä

Haastattelija: Miten tohon sun alkoholin juomattomuuteen tai absolutismiin suhtaudutaan esimerkiksi täällä koulussa tai jossain koulun juhlissa tai jossain semmosissa tilaisuuksissa?

Anniina: No en mä täällä oikein kauheesti tiedä semmosia, jotka voi julkisesti sanoa että hei, mä olen absolutisti. Niin sitten monesti kun kuuntelee ihmisten puheita, niin sitten monet on aina just jotain keskiviikkona, torstaina tai perjantaina että hei, lähdetään juomaan, me lähdetään juomaan, ja sitten mä itse olen että ei, te pilaatte oman elämänne sillä – – niin mä oon sitten että ei, tää ei oo mun juttu.

Haastattelija: Tuntuuko susta, että sä jätät jostain ulkopuolelle, että sua ei vaikka kutsuta johonkin mukaan?

Anniina: No kyllä joskus, mutta sitten, no mä tiedän paljon ihmisiä jotka juo, mutta sitten me ollaan sen verran pieni kaveripiiri, että siellä ei oo oikeastaan sellasia, jotka haluaa lähtee juomaan. Kyllä mulla on semmosia kavereita kanssa, absolutisteja, että en mä oo yksin. Mutta kyllä monet sitten ajattelee, että miten sä voit olla absolutisti, ja mä vastaan, että ihan helposti.

Haastattelija: Onko sulla joku erityisen hyvä kaveri?

Anniina: No, Salla ja Roosa – – ne ei juo, ne on kanssa absolutisteja.

Vertaisiin liittymisen ja irtautumisen prosesseissa on kysymys siitä, mikä itseä ja jotakuta toista yhdistää sekä miten nämä piirteet puolestaan erovat joitakin toisia nuoria yhdistävistä piirteistä. Näitä yhdistäviä ja erottavia tekijöitä eri tavoin merkkäämällä ympäröivä vertaisyhteisö jäsenyyryhmiksi, alaryhmiksi, ystävyyksiksi ja kaveriporukoiksi (Muggleton 2000, 66–67). Absolutistiksi itsensä määrittävä Anniina kuvaa raittiuttaan

keskivertonuoruudesta poikkeavaksi piirteeksi, jonka perusteella hän asemoituu ikätovereidensa valtaviiran ulkopuolelle. Luokitteluun ja moraalisiin kannanotoihin rajaudutaan yhteisöksi ja samalla asemoidaan toisia ulkopuoliseiksi.

Anniinan kuvaama positio vertaisyhteisössä kertoo, etteivät ulkopuolisten taholta itseen kohdistuvat moraaliset kannanotot aina merkitse negatiivista tai yksiulotteisen syrjäyttävää leimaa. Anniina kokee olevansa ulossulkevan arvioinnin kohteena, mutta hän tulee myös itse moralisoineeksi toisten nuorten puhe- ja toimintatapoja. Jyrkätkin itseen kohdistuvat kategorisoinnit voivat olla positiivisen itsemäärittelyn resurssi, jonka suuntaisesti tai vastaisesti omaa kuulumista on mahdollista paikantaa. Anniinalle absolutismi on omaa arvomaailmaa kuvaava, sellaisenaan hyväksyttävä viitekehys, eikä hän koe tarvetta irtisanoutua sen myötä rakentuvasta valtaviirayhteisön ulkopuolisen asemasta. Erityisiä perusteluita ja puolustautumista Anniinan esittämä positio silti vaatii (vrt. Skeggs 1997, 13).

Samalla kun hyväksyy ulkopuolisuutensa suhteessa oletamaansa ikätovereiden keskivertoon, Anniina rakentaa itselleen sisäpuolisen positiota muiden päihteisiin kielteisesti suhtautuvien joukossa. Anniina kertoo muodostavansa Sallan ja Roosin kanssa kolmen tytön ringin, jota yhdistää absolutismi erotuksena toisten nuorten juomakulttuurista. Olennaisimpana nuorten ystävyuden määrittäjänä onkin usein pidetty yhtenevää arvomaailmaa (Hey 1997). Koulumestyksen ohella yläkouluikäisten ystävyksiä ja erottautumisia säätelee tyypillisesti juuri suhde päihteisiin (Korkiamäki 2009; Simonen 2007).

Toisinaan yhteisyyttä vertaisryhmässä saataan vahvistaa nimenomaan positioitumalla ulkopuoliseksi konventionaalisista nuorena olemisen tavoista. Yhdessä erilalla oleminen vahvistaa ystävyyttä ja tukee minuuden rakentumista tarjoamalla mielekkään viitekehysten (Morris-Roberts 2004; Tolonen 2008; Widdicombe & Wooffitte 1995). Tämä edellyttää nuoriin kulttuurisesti kohdistuvien odotusten tunnistamista sekä sen tietämistä, miten näitä odotuksia nuorten kesken julkisesti hallitaan (Korkiamäki 2013,

151). Anniina ystävineen murtaa heihin nuorina kohdistuvia odotuksia tietoisesti ja hallitusti. Yhdessä luotu ja yksityisesti jaettu arvomaailma tulee julkiseksi tilanteissa, joissa juomattomuutta on perusteltava vertaisyhteisössä. Näissä neuvotteluissa ystäväpiiriin samanmielisyys tarjoaa selustan, jota vasten nojautua, ja yhteisön, jossa kokea kuulumista. Näin erilaisuudelle ja ulkopuolisuudelle rakentuu positiivisia merkityksiä (ks. Juhila 2004, 31).

ULKOPUOLISUUS RISKINÄ JA RESURSSINA

Portit nuorten keskinäisiin porukoihin ja ystävyyskiin aukeavat vaivattomimmin niille, jotka osaavat olla ”oikein” osana vertaisyhteisöä ja valtakulttuuria (Harinen 2008, 86). Ryhmien rajoja kontrolloivin, moraaliseen arviointiin perustuvien kannanotoin toisille nuorille kehitetään negatiivista mainetta ja väärin olemisen positiivisia. Paikallisuus ja kulttuurisuus osaltaan säätelevät, millaiset samoin tai erilaisilla olemisen tavat ovat kulloinkin mahdollisia (Tolonen 2010; Williams 2011, 138–139). Joillekin tämä saattaa tarkoittaa lukkiutunutta kiusatun asemaa, ahdistavaa yksinäisyyttä ja tukea vaille jäämistä. Toisille kyse on tietoisesta valtakulttuurin vastustamisesta ja vaihtoehtoisen identiteetin esittämisestä. Kokemuksena ikätoverien joukosta ulkopuolella olemisen voi olla myönteinen tai kielteinen, väliaikainen tai jatkuva, valittu tai määrätty.

Artikkelini alussa kuvasin, kuinka nuorten keskinäiset määrittelyt sisä- ja ulkopuolisuudesta ovat väistämätön osa identiteettien rakentumista nuoruudessa. Nykypäivän sosiologisia identiteettikeskusteluja hallitsee näkemys myöhäismodernille ajalle ominaisesta identiteettien monimuotoisuudesta, joustavuudesta ja tilanteista rakentumisesta (esim. Bauman 1996; Hall 1999; Cieslik & Pollock 2002). Nuoruuden kontekstissa tämän on tulkittu tarkoittavan yhteisöllistä fragmentaatiota sekä elektronisen median ja kulutuskulttuurin välittämää individualismia ja heterogeenisyyttä, jotka ilmenevät

vaihtoehtoisina minuuden viitekehyksinä sekä rinnakkaisina, eri tilanteissa aktivoituvina identiteettikonstruktioina. Identiteettien katsotaan muotoutuvan jatkuvasti uudelleen niitä kehystävissä yhteisöllisissä tilanteissa ja kulttuurisissa puhetavoissa. Samanaikaisesti yhteisöjen on sanottu muuttuvan sosiaaliselta sitovuudeltaan löyhemmiksi. (Beck & Beck-Gernsheim 2002; Furlong & Cartmel 2007; Hodkinson 2007; Salasuo 2007; Salasuo & Poikolainen 2012, 10–13.) Tässä ”hyperindividualistisessa” (Muggleton 2000) kulttuurissa nuoret voivat valita, millaista identiteettiä kulloinkin haluavat esittää ja millaisiin arvoihin, moraalikäsitteisiin ja kulttuurisiin traditioihin he tulevat silloin liittyneeksi (esim. Hodkinson 2007).

Tämän artikkelin aineistossa myöhäismoderni moninaisuus ja yhteisöllinen pirstaloituminen tulivat ilmi erityisesti tarkasteltaessa, mistä ulkopuolisen positioon itsensä asettavat nuoret kokevat olevansa ulkopuolisia. Nuoret peilaavat ulkopuolisuuttaan olettamansa valtaviiran mukaiseen sisäpuolisuuteen, mutta nuoresta riippuen sisäpuolisuus voi merkitä hyvin erilaisia asioita. Yhden hallitsevan sisäpiiriin sijaan nuorten vertaisyhteisölliselle kartalle piirtyy useita sisäpiirejä ja niiden ulkopuolelle jääviä kuulumattomuuden ja osattomuuden tiloja. Yhtäällä esimerkiksi tietynlainen pukeutuminen on se normi, johon omaa ja toisten sisä- tai ulkopuolisuutta peilataan, mutta yhtä lailla kuulumisen ehtoja saneleva keskus voi muotoutua esimerkiksi päihteiden käytön (tai käyttämättömyyden) ympärille. Koska neuvottelut identiteeteistä ovat konventionaalisia ja nojaavat tunnistettuihin kategorioihin, sisäpuolisuuden normit paikallisissa vertaisyhteisöissä eivät kuitenkaan ole yhdentekeviä: jollakin yhteisössä on aina enemmän valtaa määrittellä sisä- ja ulkopuolisuuden välisiä rajoja kuin jollakulla toisella.

Myöhäismoderni vaihtoehtoisuus ja vallinnanvapaus puolestaan näkyivät aineistossa nuorten kuvatessa tietoista ja tarkoituksellista positiota olettamansa keskustan ulkopuolella. Sanoutuminen irti tietystä ryhmästä, käyttäytymismallista tai ”norminmukaisuudesta” kertoo

toisenlaisten kiinnekohtien olemassaolosta ja nuoren mahdollisuudesta valita vaihtoehtoisten identiteettien välillä. Tämän artikkelin aineistossa valtaosa nuorista tulkitsikin positiotaan tietyn ryhmän, yhteisön tai kategorian ulkopuolella pikemminkin identiteettien rakentamisen positiiviseksi voimavaraksi kuin kielteiseksi piirteeksi tai ominaisuudeksi. Kyse on itse määrittelystä subjektipositioista, omavalintaisesta irtisanoutumisesta paikallisesti ja kulttuurisesti dominoivista nuorena olemisen tavoista, normeista ja arvostuksista. Ulkopuolisuuden kokemisen tässä ääripäässä vertaisryhmän tai -yhteisön ulkopuolisuus on itseen liitetty positiivinen asia, joka vahvistaa toimijuuden tunnetta ja jättää tilaa monenlaisille vertaissuhteissa olemisen tavoille. Kokemuksen myönteisyyttä vahvistaa edelleen se, jos ulkopuolisuutta tai erilaisuutta voi jakaa yhdessä muiden kanssa. Toki on muistettava, että oman sisä- tai ulkopuolisuuden kuvaaminen on aina performatiivinen teko: kertomalla itsestä ei representoida mitään autenttista minuutta, vaan ilmaistaan toivotunlaisia identiteettejä sekä itselle että kuulijalle (ks. Butler 2006; Hopkins 2010; Pulkkinen 2000).

Identiteettien vaihtoehtoisuuden, valinnaisuuden ja neuvoteltavuuden korostaminen tuottaa helposti kuvan yksilön vapaasta mahdollisuudesta hallita identiteettiprosesseja mielensä mukaan (ks. Gordon 2005). Myöhäismoderni mahdollisuus valita, saatavilla olevien subjektipositioiden valikko, ei kuitenkaan avaudu kaikille nuorille samalla tavoin. On nuoria, joiden kanssakäymistä toisten nuorten kanssa leimaa vaikutusmahdollisuuksien puute ja muiden nuorten määrittelemä ulkopuolisen positio. Vaihtoehdottomuutensa kautta tämä kielteisen arvioinnin ja kontrollin kohteena oleminen voi vakiintua hallitsevaksi subjektipositiksi ja minuutta määrääväksi identiteetiksi. Päinvastoin kuin postmodernissa mantrassa, jonka mukaan toiminta tuottaa vaihtuvia identiteettejä, tahdostaan riippumatta ulkopuolella olevan nuoren identiteettipositiot voivat rajoittaa toimimisen mahdollisuuksia. Tästä ääripään positioista katsottuna vertaisryhmän ulkopuolelle jääminen on

kielteinen, yksinäisyyttä vertaissuhteissa merkitsevä kokonaisvaltainen kokemus.

Jos ulkopuolisuuden kokemista nuorten vertaissuhteissa ajatellaan janana, jonka ääripäät muodostuvat edellä kuvatuista syrjivästä, sisäpuolisen määrämästä objektin asemasta sekä ulkopuoliseksi omavalintaisesti jäävästä subjektuudesta, valtaosa nuorista sijoittuu näiden ääripäiden välille. Subjektina positioitumisen voidaankin ajatella tarkoittavan juuri sitä, että nuorella on mahdollisuus liikkua sisä- ja ulkopuolisuuden välisellä jatkumolla haluamaansa suuntaan sekä asemoitua eri tavoin vertaisten ryhmiin ja yhteisöihin, niiden toimintakulttuureihin ja arvomaailmoihin. Myöhäismoderniksi nimetyn yhteisöllisyyden potentiaali on, että useiden erilaisten keskustojen ikätoveriyhteisö sallii vaihtuvia identiteettejä ja antaa monenlaisille nuorille mahdollisuuksia asemoitua sisäpuolisen positioon. Riskinä puolestaan on, että vaihtoehtojen moninaisuus aiheuttaa syrjiviä rajanvetoja tai ahdistavaa hapuilua kiinnittymättömmässä välitilassa.

Nuorten toiseuden tarkastelu ikätoverisuhteiden näkökulmasta tekee näkyväksi, miten sisä- ja ulkopuolisuuden, kuulumisen ja kuulumattomuuden, osallisuuden ja osattomuuden kategoriat ja kokemukset ovat suhteellisia ja kontekstisidonnaisia pikemmin kuin vastakkaisia tai ehdottomia. Sisä- ja ulkopuolisuuden ohelle nuoret neuvottelevat vaihtuvia välimaaston positioita sekä joustavia sekä-että-tiloja. Subjektipositioiden kautta ajateltuna nuori voi yhtä aikaa sekä kuulua sisäpiiriin että tulla määrittelyksi ulkopuoliseksi. Tämän huomioiminen on tärkeää, jotteivät yksinolo ja ulkopuolelle jättäytyminen tule automaattisesti tulkituksi deterministisinä elämänkulkuina.

Myös negatiivisesti koetulla ulkopuoliseksi asemoitumisella on usein kääntöpuolensa. Sen ohella, että nuoria kohdatessamme kysymme, mistä nuori kokee jäävänsä paitsi tai ulkopuolelle, voi olla hyvä myös kuulla, mihin hän on sitoutunut ja kiinnittynyt. Tällä tavoin tietynlaisia (toivottuja) identiteettejä voidaan kenties herätellä ei-toivottujen kustannuksella ja joitakin

lukkiutuneelta vaikuttavia ulkopuolisen positioita kääntää positiivisen itsemäärittelyn voimavaraksi.

VIITTEET

- 1 Haastatteluaineisto on kerätty osana Lasten marginalisoinnin ehkäisy paikkalähtöisen osallistumisen keinoin (SA134949) -projektia. Haastattelut käsittelevät nuorten kokemuksia ja arkista toimimista heille merkityksellisissä elämysympäristöissä sekä näihin arjen konteksteihin liittyviä merkityksiä ja niiden rakentumisen perusteita. Keskimäärin puoli tuntia kestäneet yksilohaastattelut tehtiin koulun tiloissa koulupäivän aikana, ja niihin osallistuivat lähes kaikki tutkimuskoulujen yhdeksäsluokkalaiset. Kaikki artikkelissa esiintyvät nuorten nimet ovat pseudonymmeja. Kiitän Tampereen yliopiston Tilan ja poliittisen toimijuuden tutkimusryhmää (SPARG) mahdollisuudesta käyttää haastatteluja tämän artikkelin aineistona. Artikkelit on kirjoitettu osana tutkimusprojektia Lasten ja nuorten marginalisaation hallinta varhaisen tunnistamisen avulla (SA264436).
- 2 Tässä artikkelissa tarkoitetaan ikätoveri- ja vertaisyhteisöllä joko sitä paikallista tai yleistä sosiaalista ja kulttuurista ympäristöä, johon kuuluvaksi nuori itsensä mieltää tai jonka jäseneksi hänet jollakin tapaa sijoitetaan. Tällaisia voivat olla esimerkiksi koulu yhteisö, koululuokka, lähiympäristön nuoret tai nuorisoyliapäätensä. Vertaisyhtymällä puolestaan viitataan tiettyjen nuorten muodostamaan konkreettiseen ja rajattuun kokoonpanoon, johon nuori voi kuvata kuuluvansa tai josta ulkopuoliseksi hän voi itsensä asemoida. Nuoren vertaisia tässä artikkelissa ovat siis toiset nuoret – ottamatta kantaa siihen, kokeeko hän vertaisuutta (yhteyttä) ikätovereidensä kanssa. (Ks. Pörhölä 2008, 94; Svahn & Ewaldson 2011.)
- 3 Toisaalla haastattelussa käy ilmi, että Samu on viime aikoina löytänyt kavereita, joiden kanssa hän on tekemisissä vapaa-ajalla. Samunkaan kielteinen kokemus ulkopuolisuudesta ei siis ole yksilötoiveiden toivoton.

LÄHTEET

Aaltonen, Sanna – Kivijärvi, Antti – Peltola, Marja – Tolonen, Tarja 2011: Ystävytydet. Teoksessa Mirja Määttä – Tarja Tolonen (toim.): Annettu, otettu, itse tehty. Nuorten vapaa-aika tänään, 29–56. Nuorisotutkimusseura/Nuorisotutkimusverkoston julkaisu 112, Helsinki.

Bauman, Zygmunt 1996: Postmodernin lumo. Vastapaino, Tampere.

Beck, Ulrich – Beck-Gernsheim, Elisabeth 2002: Individu-

alisation. Institutionalized Individualism and Its Social and Political Consequences. Sage Publications, Lontoo.

Burr, Vivien 1995: An introduction to Social Constructionism. Routledge, Lontoo.

Butler, Judith 2006: Hankala sukupuoli. Suom. Tuija Pulkkinen – Leena-Maija Rossi. Gaudeamus, Helsinki.

Casper, Deborah – Card, Noel 2010: "We Were Best Friends, But..." Two Studies of Antipathetic Relationships Emerging from Broken Friendships. Journal of Adolescent Research 25:4, 499–526.

Cieslik, Mark – Pollock, Gary (toim.) 2002: Young People and Risk Society. The Restructuring of Youth Identities and Transitions into Late Modernity. Ashgate, Lontoo.

Cotterell, John 2007: Social Networks in Youth and Adolescence. Second edition. Routledge, Lontoo.

Furlong, Andy – Cartmel, Fred 2007: Young People and Social Change. New Perspectives. Open University Press, Buckingham.

Gergen, Kenneth 1999: An invitation to social construction. Sage, Thousand Oaks.

Goodwin, Marjorie 2006: The Hidden Life of Girls. Games of Stance, Status and Exclusion. Blackwell, Malden.

Gordon, Tuula 2005: Toimijuuden käsitteen dilemma. Teoksessa Anneli Meurman-Solin – Ilkka Pyysiäinen (toim.): Ihmistieteet tänään, 114–130. Gaudeamus, Helsinki.

Granfelt, Riitta 1998: Kertomuksia naisten kodittomuudesta. Suomalaisen kirjallisuuden seura, Helsinki.

Hall, Stuart 1999: Identiteetti. Suom. ja toim. Mikko Lehtonen – Juha Herkman. Vastapaino, Tampere.

Harinen, Päivi 2008: Hyvä, paha yksinäisyys. Itsellisyys, yksinäisyys ja ystävyys myöhäisnuoruudessa. Teoksessa Minna Autio – Kirsi Eräranta – Sami Myllyniemi (toim.): Polarisoituva nuoruus? Nuorten elinolot -vuosikirja, 84–93. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseuran julkaisu 84, Nuorisosiain neuvottelukunta, Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimus- ja kehittämiskeskus Stakes, Helsinki.

Hey, Valerie 1997: The Company She Keeps: An Ethnography of Girls Friendships. Open University Press, Buckingham.

Hodkinson, Paul 2007: Youth cultures. A critical outline of key debates. Teoksessa Paul Hodkinson – Wolfgang Deicke (toim.): Youth cultures. Scenes, Subcultures and Tribes, 1–23. Routledge, New York.

Hoikkala, Tommi – Paju, Petri 2013: Apina pulpetissa. Ysi-luokan yhteisöllisyys. Gaudeamus, Helsinki.

Hopkins, Peter 2010: Young People, Place and Identity. Routledge, Lontoo.

Hyväri, Susanna 2001: Vallattomuudesta vastuuseen – kokemuksen politiikan sankaritahinoita. Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisu 3/2001, Helsinki.

Jenkins, Richard 2004: Social Identity. Routledge, Lontoo.

Juhila, Kirsi 2004: Leimattu identiteetti ja vastapuhe. Teoksessa Arja Jokinen – Laura Huttunen – Anna Kulmala (toim.): Puhua vastaan ja vaieta. Neuvottelu kulttuurisista

- marginaaleista, 20–32. Gaudeamus, Helsinki.
- Junttila, Niina 2010: Social Competence and Loneliness During the School Years. Issues in Assessment, Interrelations and Intergenerational Transmission. *Annales Universitatis Turkuensis B* 325, Turun yliopisto.
- Kautto, Virpi 2009: Ootsä mun kaa? Ystävyys monikulttuuristen nuorten arjessa. Teoksessa Päivi Harinen – Veronika Honkasalo – Anne-Mari Souto – Leena Suurpää (toim.): *Ovet auki! Monikulttuuriset nuoret, vapaa-aika ja kansalaisoimintaan osallistuminen*, 62–75. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseuran julkaisuja 91, Helsinki.
- Kiuru, Noona 2008: The Role of Adolescents' Peer Groups in the School Context. *Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research* 331, Jyväskylän yliopisto.
- Korkiamäki, Riikka 2009: ”Kaljaporukoita” vai ”ihan tavallisiin koviksi” – osallisuus vertaisryhmässä nuorten määrittelyn kohteena. Teoksessa Suvu Raitakari – Elina Virokannas (toim.): *Nuorisotyön ja sosiaalityön jaetut kentät*, 83–105. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseuran julkaisuja 96, Helsinki.
- Korkiamäki, Riikka 2013: Kaveria ei jätetä! Sosiaalinen pääoma nuorten vertaisuuhteissa. Tampere University Press ja Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseuran julkaisuja 137, Tampere.
- Lahelma, Elina 2002: School is for meeting friends. *British Journal of Sociology for Education* 23:3, 367–381.
- Lawler, Steph 2008: *Identity. Sociological Perspectives*. Polity, Cambridge.
- Morris-Roberts, Kathryn 2004: Girls' Friendships, 'Distinctive Individuality' and Socio-Spatial Practices of (Dis)identification. *Children's Geographies* 2:2, 237–255.
- Muggleton, David 2000: *Inside Subculture. The Postmodern Meaning of Style*. Berg, Oxford.
- Myllyniemi, Sami 2006: Nuorisobarometri 2006. Teoksessa Terhi-Anna Wilska (toim.): *Uskon asia. Nuorisobarometri 2006*, 13–89. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura ja Nuorisosaian neuvottelukunta, Helsinki.
- Myrskylä, Pekka 2012: Hukassa – Keitä ovat syrjäytyneet nuoret? Eva-analyysi No 19. *Elinkeinoelämän valtuuskunta*, Helsinki.
- Noppiari, Elina – Uusitalo, Niina 2011: Kavereita verkossa ja sen ulkopuolella. Näkökulmia nuorten verkko-yhteisöllisyyteen. Teoksessa Seppo Kangaspunta (toim.): *Yksilöllinen yhteisöllisyys. Avaimia yhteisöllisyyden muutoksen ymmärtämiseen*, 140–166. Tampere University Press, Tampere.
- Ollikainen, Taru 2012: Tyttöjen kaverisuosio ja luokkahenki yläkoulussa. Teoksessa Elina Pekkarinen – Kaisa Vehkalahti – Sami Myllyniemi (toim.): *Lapset ja nuoret instituutioiden kehityksessä. Nuorten elinolot -vuosikirja 2012*, 143–155. Nuorisotutkimusverkosto, Terveyden- ja hyvinvoinnin laitos, Valtion nuorisosaian neuvottelukunta, Helsinki.
- Ollila, Anne 2008: Kerron tulevaisuus. Alueet ja nuoret, menestys ja marginaalit. *Acta Universitatis Lapponiensis* 141. Lapin yliopistokustannus ja Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseuran julkaisuja 85, Rovaniemi.
- Perho, Sini 2010: Rasistisuus nuorten yhteisöissä. Tutkimus vuosituhtaan vaihteen Joensuusta. Nuorisotutkimusseura/Nuorisotutkimusverkoston julkaisuja 103, Helsinki.
- Portes, Alejandro – Sensenbrenner, Julia 1993: Embeddedness and Immigration. Notes on the Social Determinants of Economic Action. *American Journal of Sociology* 98:6, 1320–1350.
- Pulkkinen, Tuija 2000: *The Postmodern and Political Agency. SoPhi*, Jyväskylä.
- Pörhölä, Maili 2008: Kouluksaaminen nuoren hyvinvointia uhkaavana tekijänä – Miten käy kiusatun ja kiusaajan vertaisuuhteille? Teoksessa Minna Autio – Kirsi Eräranta – Sami Myllyniemi (toim.): *Polarisoituva nuoruus? Nuorten elinolot -vuosikirja*, 94–104. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseuran julkaisuja 84, Nuorisosaian neuvottelukunta, Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus Stakes, Helsinki.
- Rueger, Sandra – Malecki, Christine – Demaray, Michelle 2010: Relationship Between Multiple Sources of Perceived Social Support and Psychological and Academic Adjustment in Early Adolescence: Comparisons Across Gender. *Journal of Youth Adolescence* 39, 47–61.
- Salasuo, Mikko 2007: Atomisoitunut sukupolvi. Helsingin kaupungin tietokeskuksen tutkimuksia 2007:7, Helsinki.
- Salasuo, Mikko – Poikolainen, Janne 2012: Johdanto – monimuotoinen katukulttuuri. Teoksessa Mikko Salasuo – Janne Poikolainen – Pauli Komonen (toim.): *Katukulttuuri. Nuorisoesiintymiä 2000-luvun Suomessa*, 9–30. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseuran julkaisuja 124, Helsinki.
- Salmela, Jaana 2006: Koetun sosiaalisen tuen, pätevyuden, itsearvostuksen ja liikunnan yhteyksiä nuoruusiän kasvuvuosina. Chydenius-instituutin tutkimuksia 1/2006. Jyväskylän yliopisto, Chydenius-Instituutti – Kokkolan yliopistokeskus, Jyväskylä.
- Satka, Mirja – Alanen, Leena – Harrikari, Timo – Pekkarinen, Elina (toim.) 2011: *Lapset, nuoret ja muuttuva hallinta. Vastapaino*, Tampere.
- Simonen, Jenni 2007: Nuorten juomisen sosiaalisuuden lajit. Teoksessa Christoffer Tigerstedt (toim.): *Nuoret ja alkoholi. Alkoholi- ja huumeetutkijain seura, Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseuran julkaisuja 75*, Helsinki.
- Skeggs, Beverley 1997: *Formation of Class and Gender: Becoming Respectable*. Sage Publications, Lontoo.
- Suurpää, Leena (toim.) 2009: Nuoria koskeva syrjäytymistieto. Avauksia tietämisen politiikkaan. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, Verkkojulkaisuja 27, Helsinki. Saatavilla osoitteessa <http://www.nuorisotutkimusseura.fi/julkaisuja/syrjaytymistieto.pdf>. Luettu 8.4.2014.
- Svahn, Johanna – Evaldsson, Ann-Carita 2011: 'You could just ignore me': Situating peer exclusion within the

- contingencies of girls' everyday interactional practices. *Childhood* 18:4, 491–508.
- Tolonen, Tarja 2002: Suomalaisuus, tavallisuus ja sukupuoli nuorten näkemyksissä. Teoksessa Tuula Gordon – Katri Komulainen – Kirsti Lempiäinen (toim.): *Suomineitonen hei! Kansallisuuden sukupuoli*. Vastapaino, Tampere.
- Tolonen, Tarja 2008: Success, coping and social exclusion in transitions of young Finns. *Journal of Youth Studies* 11:2, 233–249.
- Tolonen, Tarja 2010: Yhteiskuntaluokan ja paikallisuuden merkitys nuorten ryhmien ja tyylien muotoutumisessa. *Nuorisotutkimus* 28:2, 3–22.
- Turtiainen, Pirjo – Kauppinen, Timo 2004: Helsinkiläisnuorten käsityksiä hyvinvoinnista ja syrjäytymisestä – alueellisuuden näkökulmasta. Teoksessa Petri Paju (toim.): *Saman aikaan toisaalla... Nuoret, alueellisuus ja hyvinvointi*. Nuorten elinolot -vuosikirja IV. Nuorisotutkimusverkosto, Nuorisosiain neuvottelukunta, Stakes, Helsinki.
- Törrönen, Maritta – Vornanen Riitta 2002: Emotionaalinen huono-osaisuus peruskoululaisten korostamana syrjäytymisenä. *Nuorisotutkimus* 20:4, 33–42.
- Widdicombe, Sue – Wooffitte, Robin 1995: *The Language of Youth Subcultures. Social Identity in Action*. Harvester Wheatsheaf, Lontoo.
- Wierenga, Ani 2009: *Young People Making a Life*. Palgrave Macmillan, New York.
- Williams, Patrick 2011: *Subcultural Theory. Traditions and Concepts*. Polity, Cambridge.

IDENTITEETTIPUHETTA HIKIKOMERO- KESKUSTELUFOORUMILLA

Ari Haasio & Minna Zechner

Tutkimme tässä artikkelissa nuorten keskusteluita suomalaisella Internetin Hikikomero-keskustelufoorumilla. Foorumin nimi on muunnos japanilaisesta sanasta hikikomori, joka tarkoittaa yksilön voimakasta eristäytymistä yhteiskunnasta (acute social withdrawal). Siihen voi liittyä useiden elämän osa-alueiden siirtyminen tietoverkkoihin ja virtuaalitodellisuuteen. Termiä hikikomori on akateemisessa tutkimuksessa käytetty Japanissa jo vuonna 1986 (Kitao), jossa ilmiö on havaittu ja nimetty. (Furlong 2008.) Valaskivi ja Hoikkala (2006, 211–212) vertaavat hikikomori-ilmiötä suomalaisessa yhteiskunnassa tunnettuun kulttuuriseen stereotyyppiaan ”peräkammarin pojista”, jotka asuvat vanhempiensa luona pidempään kuin hyväksyttävänä pidetään. Japanissa hikikomori-ilmiö on liitetty yhteiskunnan muutokseen, talouskasvun heikkenemiseen ja elinikäisten työsuhteiden katoamiseen. Osalle japanilaisista nuorista aiempien sukupolvien työteliäisyys, uhrautuvuus ja kohteliaisuus eivät ole tärkeitä arvoja. Ponnistelu ja ahkerointi eivät tunnu nuorista tavoittelemisen arvoisilta, koska ne eivät näytä tuovan parempaa tulevaisuuden kuvaa kuin vähäisempi työnteko. (Valaskivi 2006, 13–15; Heinze & Thomas 2014, 151–120.)

Analysoimme Hikikomero-nimisen Internetin keskustelufoorumin keskusteluita toiseuden näkökulmasta. Toiseus viittaa yksilön kokemukseen erilaisuudesta ja ulkopuolisuudesta, tässä tutkimuksessa taustalla on voimakas sosiaalinen vetäytyminen. Hikikomero-foorumin keskusteluihin osallistuvat keskustelevat hikikomori-ilmiöstä, ja he usein myös pohtivat itseään, omaa identiteettiään ja muita keskusteluun osallistuvia

tuon ilmiön kautta. Yhteiskunnan tasolla hikikomori-ilmiö voidaan nähdä sosiaalisena ongelmana, sillä siihen liittyy usein haluttomuutta tai kykenemättömyyttä selviytyä tavallisina pidetyistä elämän perusasioista, kuten opiskelusta ja työsäkäynnistä. Sitä on tutkittu myös psyykkisenä häiriönä (Teo & Gaw 2010), tosin Japanin terveysministeriö sulkee hikikomori-ilmiön mielen sairauksien ulkopuolelle (Japanese... 2003).

Ilmiön tunnistaminen ja median kiinnostus sitä kohtaan ovat johtaneet kaunokirjallisiin ja sarjakuvatuotoksiin, joissa kuvataan hikikomori-ilmiötä ja sosiaalisesti vetäytyneitä henkilöitä. Osin seurauksena median kiinnostuksesta hikikomori-ilmiö voidaan nähdä eräänlaisena valtavirrasta eroavana ryhmäidentiteettinä. (Ks. Heinze & Thomas 2014, 152.) Identiteetti on itsen ei-annettu sosiaalinen asema suhteessa toisiin, ja se muotoutuu vuorovaikutuksessa (Giddens 1995). Voimakas sosiaalinen vetäytyminen on nähty vastareaktiona ja vastustuksena nuorille asetettuja odotuksia ja vaatimuksia kohtaan, joi- ta he kieltäytyvät täyttämästä.

Eristäytyminen sekä opiskelun ja työssäkäynnin ongelmat synnyttävät sosiaalisesti vetäytyneistä nuorista käsityksen eräänlaisina toisina. Toiseus on itselle tai toiselle tuotettu identiteetti, jonka perusaineksina on yhteenkuulumattomuus ja vieraus (Hall 1999). Tutkimme toiseutta osana nuorten itsensä ilmaisemaa identiteettiä. Aineistossa näkyvä ja diskursiivisesti tuotettu identiteetti ei ole yksilön sisäinen ominaisuus eikä välttämättä nuoren ainoa identiteetti, vaan se on kontekstisidonnainen ja muotoutuu sosiaalisessa vuorovaikutuksessa. Pyrimme vastaamaan kysymykseen, miten nuoret foorumin keskusteluissa

määrittävät omaa identiteettiään erityisesti suhteessa hikikomori-ilmiöön, ja jos määritellyt ilmentävät toiseutta, niin millaisena se kuvataan.

Artikkelimme etenee siten, että ensin erittelemme hikikomori-ilmiötä tarkemmin ja pohdimme sosiaalisesti vetäytyneiden nuorten identiteettiä ja siihen liittyvää toiseutta. Tämän jälkeen kuvaamme tutkimuksessa käytetyn aineiston ja tavan, jolla analysoimme aineistosta kirjoittajien teksteistä analysoitua identiteettiä ja toiseutta. Kolmessa seuraavassa luvussa kuvaamme tutkimuksemme tuloksia ja viimeisessä esittelemme tutkimuksemme johtopäätökset.

HIKIKOMORI-ILMIÖSTÄ HIKKYYN

Japanissa on arvioitu olevan noin neljännesmiljoona sosiaalisesti vetäytyntä henkilöä, jotka eivät käytännössä poistu lainkaan kotoaan. Lisäksi lähes puoli miljoonaa henkilöä on määritelty sosiaalisesti vetäytyneeksi siten, että he poistuvat kotoaan hyvin harvoin. (Cabinet Office 2011, 33–35 Heinzen & Thomasin 2014, 152 mukaan.) Suomessa vastaavia arvioita ei ole tehty.

Hikikomori-ilmiöön kuuluu pyrkimys vetäytyä sosiaalisista tilanteista (Teo 2008). Henkilön, joka on vetäytyntä sosiaalisesta elämästä perhettään lukuun ottamatta vähintään kuuden kuukauden ajaksi eikä käy töissä, opiskele tai osallistu mihinkään kodin ulkopuolisiin aktiviteetteihin säännöllisesti, voidaan japanilaisen hikikomori-määritelmän mukaan katsoa kärsivän akuutista sosiaalisesta vetäytymisestä (Furlong 2008, 309). Usein äiti on se, joka tällöin huolehtii nuoren perustarpeista (Krieg & Dickie 2011, 4). Myös tietoverkkojen avulla on mahdollista hoitaa erilaisia asioita, kuten ostokset tai sosiaalinen kanssakäyminen. Voimakkaaseen sosiaaliseen vetäytymiseen tai hikikomori-ilmiöön ei välttämättä liity riippuvuus peleistä tai muista verkon kautta tarjolla olevista palveluista ja sisällöistä. Valaskiven (2012, 40–41) mukaan japanilainen populaarikulttuuri, kuten *manga* (sarjakuva) ja *anime* (piirrosanimaatio), tarjoavat sosiaalisesta kanssakäymisestä vetäytyneille

identifioitumisen kohteita, ja tutkimuksissa on nostettu esiin kytköksiä hikikomori-ilmiön ja japanilaisen populaarikulttuurin välillä (ks. esim. Heinze & Thomas 2014). Japanissa hikikomori-ilmiö mielletään sosiaalisesti ja psykologisesti ongelmaksi osin siksi, että siihen on liitetty eräissä tapauksissa poikkeuksellisen julmaa ja väkivaltaista käyttäytymistä (ks. esim. Ohashi 2008, 1; Horiguchi 2012, 127–128).

Medialla on ollut keskeinen rooli hikikomori-ilmiön saattamisessa yleiseen tietoisuuteen (ks. esim. Phil Reesin artikkeli BBC-mediassa vuodelta 2002). Suomalaisessa mediassa ilmiötä on käsitelty komeroitumisen nimikkeellä (esim. Jämsä 2012), johon se on todennäköisesti vakiintunut nuorten kielenkäytöstä verkon eri keskustelufoorumeilla. Internet-sivustoilla viitataan sosiaalisesti vetäytyneisiin henkilöihin muun muassa sanoilla hikky, hikikomori, kodinvartija ja komeroitunut.

Sosiaalisesti vetäytyneiden nuorten tutkimuksessa ongelma on heidän saamisensa mukaan tutkimuksiin. Luonnollisin reitti sosiaalisia kontakteja vältteville ja ehkä vaivattomammin verkon kautta kommunikoiduille henkilöille on Internet. Internetin keskusteluavaruus, kuten muukin vuorovaikutus, luo mahdollisuuksia rakentaa omaa identiteettiään. Identiteetti ei ole yksilön sisäinen ominaisuus vaan esitys tai rooli, jonka ihminen esittää uskottavasti mutta tiedostamattaan muille erilaisissa sosiaalisissa järjestelmissä (Goffman 1971, 85), kuten Internetin keskustelupalstalla. Identiteetti on käsitys omasta ja muiden asemasta yhteiskunnassa, ja se auttaa tulkitsemaan, ennustamaan ja ohjaamaan omaa ja muiden käyttäytymistä. Identiteetti viittaa sosiaalisiin luokituksiin, joihin ihminen voi suhteuttaa itseään ja muita. Identiteetti rakentuu sosiaalisesti, ja se on riippuvainen yhteiskunnan tilasta ja sen muutoksista sekä niistä tilanteista ja paikoista, joissa omasta itsestä kerrotaan. Myös aiemmat elämänkokemukset vaikuttavat kerrottuun identiteettiin. (Hall 1999, 223–224.)

Identiteetin määrittely on jatkuvaa, osin yhteiskunnan muuttumisen vuoksi ja osin siksi, että minäkäsityksen jatkuvuus säilyisi (Giddens

1991, 53–54). Identiteetit eivät ole pysyviä, ja ne voivat eri viiteryhmissä olla erilaisia. Hikikomeron keskusteluihin osallistuvien nuorten identiteetti voi olla erilainen keskustelupalstan ulkopuolella. Tutkimuksemme perusteella emme voi sanoa mitään tutkittavien identiteetistä keskustelupalstan ulkopuolella, ainoastaan siitä, millaisena he sen palstalle kirjoittaessaan esittävät.

Identiteetit ovat ihmisten itsensä antamia nimiä niille tavoille, joilla menneisyyden tapahtumat heitä määrittävät (Hall 199, 227). Toiseus on käsite, jolla tarkoitetaan toisten määrittämistä pois yhteiskunnasta tai yhteisöstä (Bauman 1997, 79). Toisilla ajatellaan yleensä olevan joi-takin epähaluttavia ominaisuuksia, joiden vuoksi heitä pidetään yhteisössään eräänlaisina epähenkilöinä tai vain puolivaltaisina jäseninä. Toiseus etäännyttää ihmisen kuvittelusta keskivertokansalaisesta ja yhteiseksi ajatellusta kokemusmaailmasta. Toiseksi leimatut ihmiset voivat ottaa toiseuden osaksi omaa identiteettiään tai pyrkiä toimimaan sen vastaisesti (Kulmala 2004).

HIKIKOMERO-AINEISTO JA SEN ANALYYSI

Tutkimuksen aineisto koostuu Ylilauta-nimisen Internetin keskustelufoorumin yhteen teemalliseen keskustelufoorumiin kirjoitetuista teksteistä eli ”postauksista”. Ensimmäiset tekstit on kirjoitettu laudan avaamisen aikaan 20. 2. 2011 ja viimeiset 13. 9. 2013. Ylilauta sisältää 45 eri keskustelufoorumia, joista Hikikomero-niminen on tässä tutkimuksessa mielenkiinnon kohteena. Kuukausittain Ylilaudan eri foorumeille on kirjoitettu kaikkiaan yli miljoona viestiä. (Ylilauta 2013.) Syyskuussa 2013 se oli Suomen 13. suosituin verkkosivu, ja esimerkiksi viikolla 35/2013 sillä oli yli 480 000 kävijää (Oindex 2013).

Hikikomero on Internetin keskusteluryhmi-en jaottelun (ks. Arpo 2005) mukaan asynkroninen keskustelufoorumi, jossa kommunikatio ei tapahdu reaaliaikaisesti, vaan kuka tahansa voi koska tahansa lukea ja kommentoida viestejä. Keskusteluryhmät syntyvät jonkin tietyn

kiinnostuksen kohteen ympärille, ja niissä toimitaan oman mielenkiinnon ja aktiivisuuden perusteella. Ylilaudan keskusteluforumien teemat vaihtelevat laajasti poliitikasta peleihin, ja Hikikomero-foorumi on keskittynyt hikikomori-ilmiöön. Hikikomero on kotimainen verkko-kohtaustapa¹, vieraskielisiä vastaavia keskusteluryhmiä ovat esimerkiksi International Hikikomori Kyoukai ja Hikikomori Forum.²

Aineisto sisältää kaikkiaan 446 keskusteluketjua eli -lankaa, joissa on yhteensä 6 910 viestiä. Keskustelulanka rakentuu avausviestistä ja siihen saaduista kommenteista sekä kommenttien kommenteista, joiden pituus vaihtelee yhdestä sanasta aina viiteen tuhanteen merkkiin. Keskimäärin viestien pituus on noin 150–500 merkkiä. Yhdessä keskustelussa on aloituksen lisäksi keskimäärin 14,5 vastausta. Hikikomeron käytänteiden mukaisesti aloitusviestiin ja joissain tapauksessa myös muihin viesteihin saattaa liittyä kuva, joka on useimmiten jostakin internetin kuvapankista ladattu kirjoittajan tunnetiloja symboloiva valokuva tai piirros. Lähes kaikissa keskustelulangoissa syntyy vuorovaikutusta: vain 16 (3,6 %) aineistomme keskustelunaloittajaa ei ole saanut yhtään kommenttia viestiinsä. Eniten kommentteja sai sosiaalisesti vetäytyneitä naisia käsittelevä lanka, jossa oli 252 vastausviestiä (Aina välillä vilah-taa näissä langoissa, 1–253). Muut suosittu aihepiirit, joissa keskustelu on ollut vilkasta, liittyvät esimerkiksi persoonallisuuteen (MBTI persoonallisuus, 1–81; Liebowitzin Social Anxiety Scale Testi, 1–70), naisuhteisiin ja niiden puutteeseen (Millainen tyttöystävä olisi riittävän, 1–74), sisaruksiin (Sisarukset, 1–64), omaan ulkonäköön (Tsekkailin läpällä deittisivustoja, 1–61), sosiaaliturvan hyödyntämiseen (Rottailevat hikyt 1–57), mielenterveysongelmiin (Milloin kannattaa hakea apua, 1–53), ystävyysuhteisiin (Kuinka saan kavereita, 1–50), ravintoloihin (Muita hikkyjä jotka eivät ole kertaakaan, 1–46), minäkuvaan (Onko täällä muita, jotka ovat paskoja 1–44) ja henki-seen oloon (Muutama vuosi en voinut kuvailla, 1–41). Samoista aiheista, kuten itsemurhasta ja

seksikokemusten puutteesta, saatetaan keskustella useissa eri langoissa.

Tallensimme kaikki Hikikomeron keskustelulangat syyskuussa 2013 tietokoneen kovalevyllä. Jokainen lanka muodosti oman dokumenttinsa ja analysoimme lankojen tekstisisällöt: viesteihin liitettyjä kuvia, videoita yms. emme analysoineet. Identifioimme aineistokatkkelmat viittaamalla langan nimeen ja viestin järjestysnumeroon kyseisessä langassa. Aloitusviesti on merkitty viitteeseen numerolla 1 ja muut viestit niiden järjestysnumerolla esiintymisjärjestyksessä. Viite (Spaghettipäiväkirjat, 17) viittaa siis Spaghettipäiväkirjat-langan 16. vastausviestiin. Langan on nimennyt sen aloittaja.

Verkossa syntyvien aineistojen hyödyntäminen on tutkimuseettisesti herkkää, sillä raja henkilökohtaisen ja julkisen välillä on häilyvä (Turtiainen & Östman 2009). On mahdollista, että vaikka Hikikomero on täysin avoin keskustelupalsta, keskusteluun osallistujat voivat kokea sen suhteellisen yksityiseksi. Näyttää siltä, että keskustelu on melko avointa; lautojen moderaattorit puuttuvat loukkaavaan ja provosoivaan kirjoitteluun huomauttaen, että tavoitteena on keskinäinen tuki. Vaikka keskustelukuluttuuri on hyvin salliva ja moderoinnin kynnyks on korkealla, palstan sääntöjen mukaan on kiellettyä ”Muiden pilkkaaminen hikkydestä” ja ”Maininta kavereiden, tyttöystävän tai seksielämän omistamisesta” (Ylilautaa, Säännöt). Ajoittain kommentit ovat hyvin suorasukaisia, ja on todennäköistä, että tästä artikkelista käydään kriittistä keskustelua. Palstan lukemiseen ei tarvita kirjautumista, ainoastaan keskusteluun osallistumiseen. Keskustelut käydään anonyymisti, vaikka joitakin verkkonimimerkkejä esiintyy. Muutamien yksittäisten henkilöiden tekstejä olisi siten mahdollista seurata, mutta tätä tutkimusta varten se ei ollut tarpeen. Keskustelijat viittaavat toisiinsa usein nyymeinä (*anonyymi*) tai AP:na eli alkupostajana, joka aloitti keskustelulangan.

Hikikomeron tekstit viittaavat siihen, että lähes kaikki kirjoittajat ovat miehiä. Niissä on mainintoja armeijanmenosta ja tyttöystävistä, ja monet näistä viittauksista olisi vaikea ymmärtää

naisen tekemiksi. Toisaalta joissakin keskustelunlangoissa näkyy, että kirjoittaja on nainen, ja eräässä langassa naisena esiintyvät kirjoittajat tuovat esiin, että laudalla ei ole syytä paljastaa olevansa nainen, koska miesosallistujat suhtautuvat naisiin penseästi. Kirjoittajat eivät yleensä mainitse ikäänsä, mutta suurin osa ikänsä maininneista kirjoittajista osuu 17:n ja 23 vuoden välille. Periaatteessa on mahdollista, että kaikki keskustelut ovat yhden kirjoittajan tuotoksia, mutta tekstien moninaisuus ja dialogisuus eivät viittaa siihen.

Tutkimuseettisesti on aiheellista olla julkaisematta ilman henkilön lupaa häntä koskevia arkaluontoisia tietoja, jotka kuvaavat esimerkiksi terveydentilaa tai sosiaalista asemaa (Turtiainen & Östman 2013, 56). Koska emme kohtele tutkittavia yksilöinä, on tunnistamisen vaara pieni. Lisäksi olemme muokanneet joitakin aineistokatkkelmia tunnistamisen välttämiseksi. Olemme kuitenkin pyrkineet säilyttämään laudalla vallitsevan kirjoitustyylin ja -kielen. Aineistolainauksissa esiintyy sanoja, jotka eivät ole tyypillisiä aikuisten välisissä keskusteluissa. Esimerkiksi tyttöystävä tai nainen voi olla tyty tai 2D. Emme ole itse osallistuneet keskusteluun, joten aineisto on syntynyt luonnollisesti, ilman tutkijoiden vaikutusta. Tutkimukseen osallistumisesta ei ole voinut kieltäytyä. Olemme arvioineet kirjoittajien olleen tietoisia siitä, että kuka tahansa voi lukea, kommentoida ja tulkita viestejä. Siksi emme pidä tämän materiaalin käyttöä tutkimuseettisesti ongelmallisena, vaikka esimerkiksi keskustelun kontekstiin on kiinnitettävä erityistä huomiota (vrt. Arpo 2005, 66) viestejä tulkittaessa. Sosiaalista vetäytymistä hikikomori-ilmiöön rinnastettuna ei Suomessa ole tutkittu, osin siksi, että ilmiö on vielä suhteellisen uusi ja nuorten saaminen mukaan tutkimuksiin voi olla hankalaa. Sen vuoksi tutkimus haasteista huolimatta on eettisesti perusteltu (vrt. Turtiainen & Östman 2013, 56).

Aineiston analyysin tavoitteena on kuvata puheessa kerrottuja identiteettejä ja sitä, miten puhuja (tai kirjoittaja) osoittaa suhteensa tiettyyn identiteettiin juuri sillä hetkellä ja siinä paikassa

(ks. Woofitt & Clark 1998). Kirjoittaessaan tai puhuessaan nuori rakentaa itselleen tiettyä identiteettiä omista lähtökohdistaan ja resursseistaan käsin. Identiteetti on tällöin nuoren, eikä ulkopuolisen tutkijan, rakentama kuvaus todellisuudesta. Kirjoittaessaan Hikikomeroon nuoret ovat jo ainakin jossain määrin ottaneet itselleen sosiaalisesti vetäytyneen henkilön identiteetin. Tehävämmme oli tulkita, millainen tuo identiteetti on ja millaista toiseutta he kirjoituksillaan ilmentävät ja suhteessa mihin.

Analyysi on toteutettu samaan tapaan kuin Anna Kulmalan (2004) tutkimuksessa, jossa selvitettiin asunnottomille ja päihdeongelmallisille miehille tarkoitettussa asuntolassa asuvien miesten identiteettien rakentamista. Vuorovaikutustilanteissa tapahtuu jatkuvaa itsen suhteuttamista toisiin ja heidän asenteisiinsa. Tärkeitä ovat myös ne yleiset käsitteet, joita eri ihmisryhmittä on. (Kulmala 2004, 232.) Analyysi perustuu kahdenlaisiin ”toisiin”, joihin omaa identiteettiä peilataan ja joiden pohjalta sitä luodaan. ”Samanlaiset toiset” ovat niitä, joiden elämäntilanne tai -tapa on samantyyppinen kirjoittajien kanssa. He ovat tekstissämme Meitä tai Me. ”Erilaiset toiset” taas ovat niitä, jotka elävät niin sanottua normaalia elämää ja joiden elämäntilanne on ehkä tyypillinen nuoren elämäntarina kirjoittajien näkökulmasta; he ovat Heitä tai He. (Vrt. Kulmala 2004, 232-233.) Analyysi etenee kolmen pääteeman kautta: 1. sosiaalisten suhteiden määrä ja laatu, 2. toimeentulon vaikeudet ja 3. toisenlaisen miehen elämää, ja kussakin teemassa esiintyy sekä Meitä että Heitä.

SOSIAALISTEN SUHTEIDEN MÄÄRÄ JA LAATU

Konkreettinen esimerkki Meistä on keskustelulanka, jonka aloitusviesti on seuraava: ”Hikkyt, luetelkaa sosiaaliset kontaktinne ja kuinka usein olette heidän kanssaan tekemisissä. Ilmoittautukaa erityisesti jos olette täysin lukittautuneet neljän seinän sisään.” (Hikkyt luetelkaa sosiaaliset kontaktinne, 1). Hikikomerossa on mahdollis-

ta olettaa, että keskustelijoilla on niin vähäinen määrä sosiaalisia suhteita, että niiden nimeäminen ja tapaamisten intensiteetti on mahdollista kirjata keskustelulangalle. Lisäksi oletuksena on, että osalla keskustelijoista ei käytännössä ole kasvokkaisia kontakteja lainkaan, eli keskustelija on ”lukittautunut” kotiinsa. Lankaan saapuneet 23 vastausta vahvistavat keskustelunaloittajan oletukset: ”Äiti ja isäpuoli tulee nähtyä sen pari kolme kertaa vuodessa kun käyn (.)³ ja vietän siellä jonkun viikon. Välillä äiti soittaa ja jutellaan jotain. Pikkusiskoa tulee nähtyä samoilla reissuilla, mutta skypessä turistaan vähintään kerran viikossa jotain. Jotain hoitajia tulee nähtyä päivittäin, kiitos sen, että nykyisin majailen tukiasunnossa. Juu, luuseri-tier jopa tällä palstalla. Terapeuttia vähän harvemmin kuin joka toinen viikko ja lääkäriä aina joskus. Sama sossun tädillä ja joskus jopa työkkäriin tulee aikoja kun yrittävät nakittaa minua kaikkiin paskoihin työpajoihin. Kaupan tytyä päivittäin, kun käyn tupakat ja saikat ostamassa. Hän hymyilee minulle (.)” (Hikkyt luetelkaa sosiaaliset kontaktinne, 12.)

Keskustelijoiden tärkeimmät sosiaaliset suhteet muodostuvat lähimmistä perheenjäsenistä, vanhemmista ja sisaruksista. Koska monilla keskustelijoista on suhteita erilaisiin auttamisjärjestelmiin, kuten työvoimahallintoon sekä sosiaali- ja terveydenhuoltoon, mainitsevat he sosiaalisina kontakteinaan myös sairaanhoitajia, terapeutteja ja muita ammattilaisia. Samalla edellä lainattu keskustelija asemoi itsensä Meidän joukossa alhaiseen luokkaan kuvaamalla itseään sanalla ”luuseri-tier”. Luuseri tarkoittaa kirjaimellisesti häviäjää, joka on epäonnistunut elämän eri areenoilla, esimerkiksi koulutuksessa tai työnhaussa. Sana tier taas kertoo siitä, että epäonnistujiaakin on eritasoisia tai eri luokkia, eräät ovat enemmän tai vähemmän epäonnistuneita kuin toiset. Kirjoittaja arvioi tukiasunnossa asuvan nuoren vielä epäonnistuneemmaksi kuin muualla asuvan. Tukiasunnot on tarkoitettu nuorille, jotka ovat lasten- tai nuorisohuollon asiakkaita, mielenterveyspotilaita, päihdehuollon asiakkaita, kehitysvammaisia tai kriminaalihuollon asiakkaita. Ilmaisu ”jopa tällä palstalla” kuvaa sitä, että vaikka

hän kokee olevansa sosiaalisesti vetäytyneenä, kuten muutkin keskustelufoorumissa osallistujat, niin asuntolassa asuminen erottaa hänet negatiivisessa mielessä muista osallistujista ja heijastaa hänen toiseltaan suhteesta muihin keskustelijoihin, jotka ovat hänelle sekä Meitä että Heitä.

Kaupan kassoilla työskentelevät näyttävät olevan Hikikomeron keskustelijoille merkittäviä sosiaalisia kontakteja. Ainakin yksin asuvan nuoren on pakko joskus käydä kaupassa, ja vaikka automaattikassoja on joissakin kaupoissa, on kassalla työskentelevän henkilön kohtaaminen yksi sosiaalinen kontakti: ”Olenko ainoa, jolle iskee aina ruokakaupassa (ainoa sosiaalinen tilanteeni) aivan jumalaton masennuskohtaus/pakokauhuhu... jopa viha ’normaaleja’ ihmisiä kohtaan. Varsinkin juuri ennen kassaa, kun pitäisi esittää kassatyylle olevansa pirteä.” (14804588, 1.) Monelle kaupan kassalla maksaminen voi olla vähäpätöinen käytännön toimi, mutta sosiaalisista tilanteista vetäytyvälle nuorelle se saattaa olla haastava kokemus tai toisaalta tärkeä sosiaalinen tapahtuma muuten sosiaalisesti tapahtumaköyhässä elämässä. Sosiaalisesta vetäytymisestä liittyy usein tunne siitä, että naapurit ja tuttavat tarkkailevat ja arvioivat henkilön olemusta ja toimintaa (Zielenziger 2007, 27). Tässä aineistokäsitelmässä kirjoittaja sijoittaa itsensä selkeästi Meidän joukkoon kuvaamalla kauhua ja vihaa Heitä eli ”normaaleja ihmisiä” kohtaan. ”Normaaleille” henkilöille kassalla maksaminen ei ilmeisesti ole sosiaalisesti haastava tilanne.

Sosiaaliset suhteet ja niiden puute ovat keskustelijoiden keskeisiä ongelmia, joskin osa kokee, että elämä on helpompaa ilman muita ihmisiä ja että sosiaaliset suhteet ovat tarpeettomia. Koska maailmassa on vaikea selviytyä ilman muita ihmisiä ja sosiaaliset suhteet ovat tärkeä osa psyykkistä hyvinvointia ja mielenterveyttä (Durkheim 1897/1985), tuomme esiin myös sen seikan, että moni Hikikomeron keskusteluihin osallistuneista kertoo mielenterveyden ongelmistaan. ”Yläasteella masennuin ja sain ensimmäisen psykoosikohtauksen, kun kärsin painajaisista ja häpeäflashbackeista, enkä nukkunut viikossa kun hieman päälle 10 tuntia. Nyt vasta alkanut

saamaan elämästä taas otetta ja opittua uudestaan ulospäin suuntautuva sosialisointi. Tämä on vaatinut parin vuoden terapiaa, lääkettä ja laitospaikoja.” (Minkä ikäisenä hikkynnyit?, 19.) Mielenterveyden ongelmista on mahdollista kertoa, koska oletetaan, että muillakin Meillä on vastaavia ongelmia. Useissa langoissa pohditaan mielialälääkityksiä, hoitoon hakeutumista, diagnooseja ja kokemuksia lääkäreistä, sairaanhoitajista ja terapeuteista. Suomalaisessa tutkimuksessa hikikomori-ilmiötä (esim. Valaskivi & Hoikkala 2006) käsitellään ensisijaisesti kulttuurisista lähtökohdista. Japanissa tutkimuksen keskiössä on psykologinen lähestymistapa ja hikikomori-ilmiötä pidetään ennen muuta psyykkisenä oireyhtymänä, vaikkakaan ei varsinaisena psyykkisenä sairautena (vrt. Tamaki 2013).

Mielenterveydestä puhuttaessa on aiheellista kuvata Hikikomerossa käytyjä keskusteluita itsemurhasta. ”Olen suunnitellut jo pitempään itsemurhaa, lähiaikoina teen sen vihdoinkin ja viimein. Syyt siihen ovat siinä että olen helvetin ruma ja tyhmä, olen täysin surkea sosiaalisissa tilanteissa ja puhumisessa, en ole taitava missään. Nämä tekijät rajoittavat minua elämästä täysin elämäni.” (Itsemurhaketju, 1.) Itsemurhaa suunnitteleva kirjoittaja kuvaa itsensä Heidän vastakohdaksi: sosiaalisesti taitamaton, fyysisesti epämiellyttävä, matala älykkyyden taso eikä mitään erityisiä taitoja. Koska pääsy Heidän joukkoon näyttää mahdottomalta, on kirjoittajan näkökulmasta perusteltua lopettaa yrittäminen ja päättää elämänsä. Itsemurhia eri tavoin käsitteleviä keskustelulankoja aineistossa on useita, ja muiden kirjoittajien reaktiot vaihtelevat kannustamisesta ja itsemurhan tekemisen ohjeistamisesta pyrkimyksiin estää tämä lopullinen teko.

TOIMEENTULOVAIKEUDET

Suomalaisessa yhteiskunnassa yksilön toimeentulo voidaan turvata eri tavoin. Ansiotyö on tavallinen tapa ansaita elantonsa, ja nuorten ihmisten toimeentulo perustuu usein opiskeluun, jota tuetaan julkisin varoin. Opintojen lomassa työs-

kentely on myös tavallista. Kolmas keskeinen keino saada toimeentulo on sosiaaliset etuudet, kuten toimeentulotuki, työttömyysturva tai eläke. Varsinkin alaikäiset nuoret elävät usein vanhempiansa turvin. Se, mistä toimeentulonsa saa, kertoo myös siitä, mikä on yksilön pääasiallinen toiminta, esimerkiksi opiskelu. Opiskelu tai opiskelemattomuus heijastaa sitä rajankäyntiä, mitä Hikikomerossa käydään Meidän ja Heidän määrittelyiden välillä: ”Masentaa. En ole kai hikky, kun opiskelen ja siinä ei ongelmia olekaan.” (Masentaa, 1.) Keskustelija olettaa, että sosiaalisesti vetäytyneelle nuorelle opiskelu ei ole mahdollista tai ainakin se on hankalaa. Opiskeleminen saa kirjoittajan epäilemään Meihin kuulumista.

”Ite opiskelin kaksoistutkintoa ICT-asentaja + lukio neljä vuotta. Aika perseilyä se oli ja jäi viimeisenä vuonna kesken, vaikka työssäoppiminen oli oikein mukavaa. Siitä alkoi syrjäytymiskierre oikein kunnolla. Tykkäisin kovasti tehdä alan töitä.” (Huh huh pian alkaa toinen vuosi, 20.) ”Perseily” tarkoittaa laiskottelua tai asioiden huonoa hoitamista. Hikikomori-ilmiötä on kuvattu pitkittyneeksi lapsuudeksi ja itsen hakemisen prosessiksi (Tamaki 2013). Kesken jääneet opinnot ovat usein keskustelun kohteena ja yksi ryhmään kuulumisen kriteeri, sillä hyvin edistyvät opinnot saavat aikaan pohdintoja siitä, kuuluuko kirjoittaja Meihin.

Opiskelun kesken jättämisen seurauksiin saatetaan kysyä neuvoa: ”Saako 19-vuotias peruskoulunkin kesken jättänyt ja vielä vanhemman luona asuva mitään sossutukia? Äitini jonka luona vielä asun uhkaa heittää ulos, koska on kyllästynyt elättämään aikuista. Työ tai koulu ei tule edes kysymykseen koska ahdistaa ja masennus.” (Saako 19-vuotias peruskoulunkin, 1.) Mielen-terveyden ongelmat ja sosiaalisten tilanteiden ahdistavuus ovat keskeisiä syitä, joiden vuoksi koulu, opiskelu ja työ aiheuttavat vaikeuksia sosiaalisesti vetäytyneille nuorille ja heidän perheilleen. Vanhempien odotukset itsensä elättävästä nuoresta sopivat paremmin Heidän määreiksi, ja verrattuna Japaniin suomalaisten nuorten odotetaan itsenäistyvän varsin nuorena (Heinze & Thomas 2014; Allyon 2014).

Kun yhteiskunnassa tarjolla olevat keskeiset toimeentulon muodot, työskentely ja opiskelu eivät luonnistu, pyydetään Hikikomerossa erilaisten tukien ja etuuksien hakemisesta ja saamisesta neuvoja ja kokemusten jakamista. Pelkät toimeentulon ongelmat eivät kuitenkaan usein riitä Meihin kuulumiselle, vaan on oltava myös sosiaaliseen kanssakäymiseen liittyviä estoja tai vaikeuksia. ”Mites tuo nyt toimii kun neetti voi elää hyvinkin sosiaalista elämää. Minä nimenomaan silloin joskus muinoin parikymppisenä neettailin ja viina, blosse⁴ ja naiset virtasi. Sitten komeroiduin ja 10 vuotta täällä tullut oltua. Neetti olen yhä, mutta nyt enää virtaa viina. Inb⁴ et voi olla truuhiikky jos pysyt käymään kaupassa ja et ole kolmekymppinen neitsyt ja vaikeasti autistinen jne. jne.” (Rottailevat hikyt, 6.)

Kirjoittaja tarkoittaa ”neetillä” alun alkaen Iso-Britannian valtionhallinnossa kehitettyä käsitettä NEET, *Not in Employment, Education or Training* (Cabinet Office 1999), jolla tarkoitetaan nuoria, jotka eivät työskentele, opiskele tai ole koulutuksessa⁵. Hän kuvaa omaa menneisyyttään ja siirtymää Heistä Meihin kuvailemalla suhtautumistaan alkoholiin, huumeisiin ja moninaiisiin naissuhteisiin. Samalla hän kritisoi sitä, että Hikikomerossa saatetaan suhtautua torjuvasti keskustelijoihin, jotka eivät täytä Meidän kriteereitä, joiksi hän listaa vähäiset seksuaaliset kokemukset sekä sosiaalisten tilanteiden vaikeudet ja pelottavuus. Tarkastelemme keskustelijoiden suhteita alkoholiin, huumeisiin ja vastakkaiseen sukupuoleen tarkemmin seuraavassa alaluvussa. ”Inb⁴” tarkoittaa *in before* eli tässä yhteydessä ilmeisesti viestin summaamista: loppujen lopuksi ei voi kuulua Meihin, jos on seksuaalisesti kokenut ja kykenee ainakin jonkinlaiseen sosiaaliseen kanssakäymiseen.

Vaikka keskustelijat pitävät ”rottailua” eli sosiaaliturvan varassa elämistä pääosin hyväksyttävänä, saatetaan muita sosiaalietuuksia hyödyntäviä kansalaisia kritisoida voimakkaasti. Meidän yhteiskunnan tuella eläminen voidaan legitimoida ennen muuta sosiaalisten rajoitteiden ja mielenterveysongelmien perusteella. Sen sijaan

sellaisia sosiaalietuuksia hyödyntäviä nuoria, jotka vain pitävät hauskaa eivätkä halua opiskella tai tehdä töitä, ei välttämättä katsota tukiin oikeutetuiksi. Joutilaisuutta ja saamattomuutta saatetaan pitää negatiivisina ominaisuuksina, kuten syrjäytyneistä nuorista kertovaa Sivuraiteella-dokumenttia kritisoivissa puheenvuoroissa: ”syrjäytyminen’ eli ryypääminen kavereiden kanssa työnteon tai koulussa käynnin asemesta johtuu lähinnä siitä että selvästikin ryypääminen kavereiden kanssa on mukavampaa. Tältä pohjalta saadaan hyvää viihdettä normojen iltaan; kiiva katsella kuinka syrjäytyminen on selvästikin omaa syytä ja menis vittu vaan töihin saatanan laiskat paskat. Jos tuossa ohjelmassa olisi oikeita syrjäytyneitä samasta ikäluokasta, se olisi normoille aivan liian ahdistavaa katseltavaa. Voisi vaikka joutua kokemaan jonkinasteista myötätuntoa mokomia paskoja siivelläeläjiä kohtaan” (Sivuraiteilla, 37.) Viesti on selvä: Meidän syrjäytymisemme on aitoa verrattuna Heidän syrjäytymiseensä. Tämä voidaan tulkita tavoitteeksi luoda sosiaalisesti vetäytyneistä nuorista sellainen sosiaalinen kategoria, joka ansaitsee saada yhteiskunnan tuen, esimerkiksi toimeentuloon (ks. Schneider & Ingram 1993; Toivonen 2011).

TOISENLAISTA MIEHEN ELÄMÄÄ

Hikikomeron mieskirjoittajat määrittävät identiteettiään ja toiseuttaan suhteissa muihin miehiin. Hieman yllättäen nuorten miesten keskusteluissa pohdittiin sitä, miten alkoholin juomattomuus voi syrjäyttää miespuolisista Heistä. ”Harmi vain, että on vaikeahkoa löytää seuraa, jonka kanssa ei koskaan tarvitse vetää lärvejä tai käydä baarissa, vaikka kyllä olen sellaisiakin ihmisiä tavannut paljon.” (Suunnitelmat, 5.) Hikikomerokeskustelufoorumien kirjoitusten perusteella nuorten miesten kulttuuriin kuuluu, peruskoulun viimeisiltä luokilta lähtien ja sen jälkeen, säännöllinen alkoholin käyttö humaltumistarkoituksessa. Yksilöt, joita alkoholi ei kiinnosta, jäävät ystäväpiiriin ulkopuolelle, ja vastakkaisen

sukupuolen tapaaminen ravintoloiden tai juhlien ulkopuolella näyttää olevan hankalaa: ”Itse en ole lähtenyt koskaan yksin baariin enkä lähtisi. Ei siellä mitään uusia ystävyysuhteita tai pilluakaan saa. Se 20v yksinoleva huonoilla sosiaalisilla taidoilla varustettu hikky on pahin turnoff kelle tahansa.” (Muita hikkyjä jotka eivät ole kertaakaan, 21.)

Päihteiden väärinkäyttö ei näytä olevan keskustelijoille erityinen ongelma, eikä heillä vaikuta useinkaan olevan hankaluuksia auktoriteettien, kuten opettajien tai poliisin kanssa. Sen sijaan monet kirjoittajista kertovat koulukiusaamisesta, jonka he arvelevat johtuneen poikkeamisesta keskivertonuoren käytöksestä, ulkonäöstä tai fyysisiä taitoja vaativista suorituksista. ”Itse olen kokenut kiusaamista päiväkodista lähtien. Koulussa luokan kovikset kovistelivat minua aika ajoin, minkä lisäksi kakaraiän naapurissa asunut poika kiusasi minua vapaa-ajalla ja usutti muita luokkalaisia kimppuuni. – – Osa kiusaamisesta johtui luultavasti kuvottavasta ulkonäöstäni ja nöyryyttävän huonosta pärjäämisestä kaikessa liikunnallisessa toiminnassa.” (Koulukiusauslanka, 14.) Koulukiusaaminen on yhdistetty Japanissa hikikomori-ilmiöön (Cabinet Office 2011, 34–36).

Vaikka alkoholi ei usein keskustelijoita kiinnosta, on ravintolassakäynnin keskeinen houkutus mahdollisuus tavata naisia ja saada seksuaalisia kokemuksia. Meihin kuuluvat ovat seksuaalisesti kokemattomia, ja jos henkilö on vielä 30-vuotiaana neitsyt, häntä kutsutaan velhoksi. ”Merkkipäivät oli kesällä. – – Olen enemmäinkin vartti-hikky, kuin true-hikky.” (13995094, 9.) Kirjoittaja tunnustautuu ”velhoksi”, mutta irrottautuu Meistä määrittelemällä itsensä vain neljäosaltaan Meihin kuuluvaksi. Pohdinta siitä, milloin henkilö on tosiasiaa sosiaalisesti vetäytynyt ja kuuluu Meihin on melko yleistä. Osa keskusteluryhmään kirjoittavista pitää totaalista eristäytymistä ehdottomana tunnusmerkkinä, osa taas sallii tietyt sosiaaliset suhteet ja puhuu ”semi-hikkyistä”, jotka esimerkiksi voivat käydä koulua tai työskennellä.

Hikikomerossa keskustellaan ajoittain siitä,

miten naisille seksuaalisten kokemusten hankkiminen on helpompaa kuin miehille. Naisiksi tunnustautuva kirjoittaja pyrkii haastamaan tämän oletuksen ja liittämään itsensä Meidän joukkoon: ”Itse olen ruma, siis oikeasti aivan vitun ruma nainen, lihava, mielisairas, olemattomat sosiaaliset kyvyt. Kummasti miehet eivät ole kirjaimellisesti koskaan osoittaneet kiinnostusta millään lailla. Olen netin kautta yrittänyt saada seuraa, ei onnistu. Keskustelut loppuvat kuin seinään kun näytän pärstäni. Tai jos mainitsen että olen ollut useamman vuoden NEETinä. Ulkonäkö on suurin syy, tiedän että jos olisin edes keskiverto, niin kelpaisin muista ongelmista huolimatta ainakin panoseuraksi. – – Nainen ei pysty kompensoimaan ulkonäön puutetta mitenkään – persoonallisuus, raha, maine valta, millään ei ole mitään merkitystä miesten silmissä. Rumaksi naiseksi syntyminen on välitön game over.” (Minkälainen tyttöystävä olisi riittävän, 23.) Kirjoittajan mukaan naista arvotetaan aina miehiä enemmän ulkonäön perusteella: jos nainen ei ole kaunis, ei miesseuraa saa edes seksin harrastamiseen. Japanilaisissa hikikomori-ilmioitä kuvaavissa kulttuurituotteissa naisen roolina on usein olla pelastava ja rakastava hahmo sosiaalisesti vetäytyneelle miehelle (Heinze & Thomas 2014, 66), vaikka arvioidaan, että joka kolmas sosiaalisesti vetäytyneet nuori Japanissa on nainen (Cabinet Office 2011, 35).

Seksuaalisten kokemusten saamisen väitetty helppous naisille ei ole ainoa keino korostaa naisten toiseutta ja sulkea heitä Meidän ryhmän ulkopuolelle. Osa keskustelijoista pitää miehiä naisia älykkäämpinä: ” – – Naisissa sen sijaan valtaosa on tappavan keskinkertaisia älylliseltä kapasiteetiltaan. Käytännössä lähes kaikki naiset ovat siis toisensa kaltaisia eivätkä juurikaan eroa toisistaan.” (Tsekkailin läpällä deittisivustoja, 3.) Tätä perustellaan esimerkiksi älykkyystestien tuloksilla. Samalla myös implisiittisesti viitataan siihen, että älykkäämpien miesten, joihin keskustelijoista osa kokee kuuluvansa, on naisten keskivertoa vähäisemmän älykkyuden vuoksi vaikea saada naisseuraa. ”Älykkäämpien miesten on mahdotonta saada omantasoista seuraa,

standardeja on pakko pudottaa. Naisten määrää ÄO-taulukossa romahtaa mitä korkeammalle pistetaulukossa mennään. Jo pelkän Mensakriteerin (Stanford-Binet skaalalla 131 pistettä) täyttävistä ihmisistä 75 % on miehiä ja 25 % naisia.” (Tsekkailin läpällä deittisivustoja, 6.) Vähäinen kanssakäyminen vastakkaisen sukupuolen kanssa johtuisi tämän tulkinnan mukaan eroista älykkyudessa eikä esimerkiksi sosiaalisten taitojen puutteesta.

Joidenkin mieskirjoittajien on vaikea ymmärtää, että nainen voisi kuulua Meihin: ”(.) Periaatteessa kuka tahansa mies voi joutua hikyksi. Mutta kukaan normaali tai edes lievästi epämiellyttävän näköinen nainen ei tähän tilanteeseen yksinkertaisesti ajaudu. Hänelle riittää aina tukea tai ymmärtäjiä joko omasta tai vastakkaisesta sukupuolesta. Se vaan on niin.” (Aina välillä vilahuttaa näissä langoissa, 7.) Japanissa hikikomori-ilmion yleisyyttä miesten keskuudessa selitetään sillä, että odotukset naisia kohtaan etenkin työn ja uran suhteen ovat matalammat (Wong 2009, 338). Meihin ei naista helposti hyväksytä, ja kriteeriksi riittää ulkonäkö, joka lähes automaattisesti oletetaan naisilla miellyttävämmäksi kuin miehillä. Myös miesten ulkonäöstä keskustellaan.

” – – Tiivistettynä huomaisin siis ysillä olevani sosiaalinen hylkiö. Huutelua ja muuta härnäystä takana, ja luokkalaiseni eivät ottaneet minua tosissaan. En ollut ’piireissä’, etenkin tytöt eivät huomanneetkaan, oikeastaan päinvastoin, välttelivät outona tyyppinä. Mietin mistä tämä johtuisi, ja aloin järjestelmällisesti ’parantamaan itseäni’, laihdutin ja kuntoilin kuin mielipuoli, laitoin ulkonäköni kuntoon, aloin muodostamaan muodollisia kaverisuhteita niihin sosiaalisempiin heppuihin, ja varsin onnistuneesti kaikki menikin. Epävarmuuteni ja onnettomuuteni ei kuitenkaan ollut johtunut ylipainosta, matalasta kunnioituksesta (iso osa tytöistä kylläkin piti minua edelleen outona tyyppinä), huonosta ulkonäöstä tms. Yritin keksiä lisää tavoitteita, joiden saavuttaminen ratkaisisi kaiken, mutta löysin itseni loputtomasta suosta, jossa elämä ja onni on aina seuraavan mutkan takana, ja tämän

ymmärtäminen johti masennukseen, minkä olen tosin nyt 1,5 vuoden jälkeen lähestulkoon jo seittänyt.” (Elämä vaakalaudalla ylilaudalla, 36.)

Vaikka miellyttävää ulkonäköä pidetään keskusteluissa tärkeänä Heihin kuulumisen merkkinä, se ei yksin riitä. Lihaksikas vartalo ja siisti ulkomuoto eivät vie toiseutta pois, eivätkä edes sosiaaliset kontaktit. Yllä kerrotussa tarinassa toiseuden tunne pohjautui masennukseen, jonka hoitamiseen ei pelkkä oman elämän ulkoisten seikkojen kuntoon saattaminen riittänyt.

Suhtautuminen miesten elämän keskeiseen asiaan, armeijaan, määrittää myös toiseutta. Monet Hikikomeron keskustelijoista on vapautettu asevelvollisuudesta, tai he ovat keskeyttäneet varusmies- tai siviilipalvelun. ”Kyllä siellä intissä oli myös porukkaa jotka eivät olleet poistuneet kämpästään yli vuoteen. Osa tärisi jännityksestä/ahdistuksesta 24/7, osa oppi sosiaaliseksi. Suurin osa lähti pois, itsekin lähdin 3 kk kohdalla menemään kun ahdistus kävi päivä päivältä suuremmaksi. Luulen että nämäkin tulivat sinne jotta oppisivat pakostakin sosiaalisemmaksi, vaikkei homma loppujen lopuksi niin toiminutkaan kuin muutamalla.” (Veikkauksia mitä tulevaisuuteni tuo, 32.) Armeija voidaan nähdä koulutuksena Heidän maailmaan, sillä siellä ei voi vältellä sosiaalista kanssakäymistä.

Armeijaa lukuun ottamatta monet ehkä perinteisesti miehisenä pidetyt aihepiirit, kuten autojen tai mopojen hankinta ja korjailu, urheileminen tai urheilun katsominen, eivät pääsääntöisesti ole Hikikomeron keskustelunaiheita. Niin ikään miehisiinä pidetyt naisseikkailut, armeijakokemukset ja runsas alkoholin käyttö kuvataan Heidän eikä Meidän toiminnaksi. Meidän maailmassa eivät perinteisen miehisyuden arvot toteudu, vaikka niistä saatetaan haaveilla. Unelmissa siintävät urheiluauto, moottoripyörä, tyttöystävä tai jääkiekkoammattilaisuus, vaikka niiden uskotaan olevan epärealistisia (Unelmat ja haaveet, 1; 3).

NORMOT JA HIKKYT

Meidän ja Heidän erottelut piirtyivät selkeästi Hikikomeron keskusteluissa esiin. Heitä kutsutaan osin halventavasti normoiksi, jonneksi, mopojonneiksi, normihomoiksi ja alfoiksi, jotka edustavat yhteiskunnassa vallalla olevia käsityksiä siitä, millainen ihmisen ja etenkin nuoren miehen, tulisi olla ja kuinka hänen pitäisi toimia ollakseen hyväksytty yhteiskunnan jäsen. Sosiaalinen, mopolla ajettava alfauros on Heidän kiteytymä. Meitä kuvaavat määreet, kuten burgeri ja ihmisperse, heijastavat sosiaalisen kanssakäymisen vaikeutta (burgeri tulee Aspergerin oireyhtymästä) ja alemmuudentunnetta suhteessa valtaväestöön. Samalla ne viittaavat epäsuorasti myös ylipainoon ja epämiellyttävään ulkonäköön, joita Hikikomeron keskustelijat pitävät keskeisinä Meitä kuvaavina ominaisuuksina sosiaalisten rajoitteiden, terveysongelmien, perinteisen miehi- sen maailman vierauden ja toimeentulovaikeuksien ohella.

Toiseus Hikikomeron teksteissä suhteutuu miehiin kohdistuneisiin yhteiskunnallisiin odotuksiin ja niin sanottuun normaaliin elämään. Poikkeaminen valtavirrasta näyttäisi johtavan jo peruskoulun aikana syrjintään ja koulukiusaamiseen, jotka edistävät sosiaalista vetäytymistä. Toisaalta yksittäiset kirjoittajat kuvaavat, että vetäytyminen on oma valinta eikä mielenterveysongelmista ja sosiaalisten tilanteiden pelosta johdettu pakko. Voimakas sosiaalinen vetäytyminen on kuitenkin yhteiskunnan näkökulmasta yksi syrjäytymisen muoto, jota olisi tärkeä tutkia. Esimerkiksi koulukiusaamisen ja sosiaalisen vetäytymisen välisen yhteyden selvittäminen ja verkkokulttuurin eri muodot sekä mahdollinen verkkoriippuvuus ovat keskeisiä jatkotutkimusaiheita.

VIITTEET

- 1 Toinen vastaavatyypinen suomalainen keskustelufoorumi on Apokalauta, jonka keskustelut oli tarkoitettu ottaa tutkimukseemme mukaan. Koska syyskuuhun 2013 mennessä Apokalaudalle oli kertynyt suhteellisen vähän kirjoituksia (57 keskustelulankaa) ja aineistoissa toistuivat samantyyppiset keskustelut kuin Ylilaudalla, päätimme keskittyä Ylilaudan aineistoon.
- 2 International Hikikomori Kyokai: <http://myanimelist.net/forum/?clubid=335>, Hikikomori Forum <http://hikikomori.getphpbb.com/forum.html>.
- 3 Aineistokatkelmista poistetut osiot on merkitty sulkeissa olevalla pisteellä, (.).
- 4 Cannabis.
- 5 Katso Toivonen (2011) NEET-määritelmän saapumisesta ja ilmenemisestä japanilaisessa tutkimuksessa sekä julkisessa ja poliittisessa keskustelussa. Se voidaan nähdä jatkumona keskustelulle hikikomori-ilmioistä ja uuden julkisia toimenpiteitä vaativan sosiaalisen kategorian luomisena.

LÄHTEET

- Arpo, Robert 2005: Internetin keskustelukulttuurit: Tutkimus internet-keskusteluryhmien viesteissä rakentuvista puhetoivoista, tulkinnoista ja tulkinna kehyksistä kommunikaatioyhteiskunnassa. Joensuun yliopisto, Joensuu.
- Ayllón, Sara 2014: Youth Poverty, Employment, and Leaving the Parental Home in Europe. Review of Income and Wealth. [Early View.]
- Bauman, Zygmunt 1997: Sosiologinen ajattelu. Vastapaino, Tampere.
- Cabinet Office 1999: Bridging the Gap: New Opportunities for 16-18 Year Olds Not in Education, Employment or Training. Report by the Social Exclusion Unit Taskforce. Cabinet Office, London.
- Cabinet Office 2011a: Heisei 22nenban kodomo, wakamono hakusho [Valkoinen paperi japanilaisista lapsista ja nuorista]. Saatavilla Internetistä osoitteesta <http://www8.cao.go.jp/youth/white-paper/h22honpenhtml/html/honpen/index.html/>. Käännös Heinze & Thomas 2014.
- Durkheim, Emile 1985/1897: Itsemurha: sosiologinen tutkimus. Suom. Seppo Randell. Tammi, Helsinki.
- Furlong, Andy 2008: The Japanese hikikomori phenomenon: acute social withdrawal among young people. *The Sociological Review*, 56(2),

309–325.

- Giddens, Anthony 1995: *Modernity and self-identity. Self and society on the late modern age*. Polity Press, Cornwall.
- Goffman, Erving 1971/1959: *Arkielämän roolit. Oikeille jäljille rooliviidakossa*. WSOY, Helsinki.
- Hall, Stuart 1999: *Identiteetti*. Vastapaino, Tampere.
- Heinze, Ulrich – Thomas, Penelope 2014: *Self and salvation: visions of hikikomori in Japanese manga*. *Contemporary Japan* 26(1), 151–169.
- Horiguchi, Sachiko 2012: *Hikikomori: How private isolation caught the public eye*. Teoksessa Roger Goodman – Yuki Imoto – Tuukka Toivonen (toim.): *A Sociology of Japanese Youth: From returnees to NEETs*. Nissan Institute. Routledge Japanese Studies Series, London & New York, 122–138.
- Japanese Ministry of Health, Labor and Welfare 2003: Jūdai, Nijūdai-woChūshin-to Shita ‘Hikikomori’-o Meguru Chiiki Seishin Hoken Katsudō-no Gaidorain. Seishin Hoken Fukushi Sentā, Hokenjo, Shichōson-de Donoyōni Taiō Suru-ka, Enjo Suru-ka. [Community Mental Health Intervention Guideline for Hikikomori Centering on Age Around 10s and 20s. How to correspond and help them at Mental Health and Welfare Center, Health Center and Local Authority.] Saatavilla Internetistä osoitteesta <http://www.mhlw.go.jp/topics/2003/07/tp0728-1.html>
- Jämsä, Augustiina 2012: *Kokemuksia nuorten komeroitumisesta? Yle-uutiset 21.11.2012*. Saatavilla Internetistä osoitteesta http://yle.fi/uutiset/kokemuksia_nuorten_komeroitumisesta/6385281 [29.1.2014].
- Kitao, Norihiko 1986: *Ochikobore, Mukiryoku, Hikikomori (Dropout, Apathy and Withdrawal)*. *Kyōiku to Igaku (Journal of Education and Medicine)* 34(5), 439–443. Käännös Furlong (2008).
- Krysinska, Dorota 2002: *Hikikomori (Social Withdrawal) in Japan: Discourses of Media and Scholars; Multicausal Explanations of the Phenomenon*. Pro gradu -työ, University of Warsaw. Saatavilla Internetistä osoitteesta http://d-scholarship.pitt.edu/9520/1/Krysinska_Dorota_October_2006.pdf [22.4.2014].
- Kulmala, Anna 2004: *Toiset identiteettiä rakentamassa*. *Yhteiskuntapolitiikka* 69/2004, 231–241.
- Ohashi, Noriko 2008: *Exploring the psychic roots of Hikikomori in Japan*. Ann Arbor, MI: Pro Quest LLC.
- Oindex 2013: *Verkkosivujen kävijämäärät viikolla 35/2013*. Oindex. Saatavilla Internetistä osoitteesta <http://www.oindex.fi/listing/> [4.9.2013].
- Rees, Phil 2002: *Hikikomori violence*. BBC News World Edition-artikkeli 18.10.2002. Saatavilla

- Internetistä osoitteesta <http://news.bbc.co.uk/2/hi/programmes/correspondent/2336883.stm> [22.4.2014].
- Schneider, Anne – Ingram, Helen 1993: Social construction of target populations: implications for politics and policy. *American Political Science Review*, 87(2), 334–347.
- Tamaki, Saito 2013: Hikikomori: Adolescence without End. Jeffery Anglesin käännös. University of Minnesota Press, Minneapolis & London.
- Teo, Alan R. 2013: Social isolation associated with depression: A case report of hikikomori. *International Journal of Social Psychiatry* 59(4), 339–341.
- Teo, Alan R. – Gaw, Albert G. 2010: Hikikomori, a Japanese culture-bound syndrome of social withdrawal?: a proposal for DSM-5. *The Journal of nervous and mental disease*, 198(6), 444–449.
- Toivonen, Tuukka 2011: 'Don't let your child become a NEET!' The strategic foundations of a Japanese youth scare. *Japan Forum* 23(3), 407–429.
- Turtiainen, Riikka – Östman, Sari 2009: Tavistaidetta ja verkkoviihettä. Omaehtoisten verkkosisältöjen tutkimusetiikkaa. Teoksessa Matti Grahn – Maunu Häyrinen (toim.): Kulttuurituotanto. Kehykset, käytäntö ja prosessit. Tietolipas 230. Suomalaisen kirjallisuuden seura, Helsinki, 336–358.
- Turtiainen, Riikka – Östman, Sari 2013: Verkkotutkimuksen eettiset haasteet: Armi ja anoreksia. Teoksessa Salla-Maaria Laaksonen – Janne Matikainen – Minttu Tikka (toim.): Otteita verkosta. Verkon ja sosiaalisen median tutkimusmenetelmät, 49–67. Vastapaino, Tampere.
- Valaskivi, Katja 2006: Johdanto. Vaurauden lapset kypsässä yhteiskunnassa. Teoksessa Katja Valaskivi (toim.): Vaurauden lapset: Näkökulmia japanilaiseen ja suomalaiseen nykykulttuuriin. Vastapaino, Tampere, 13–30.
- Valaskivi, Katja 2012: Autenttisuutta osmoosilla – japanilainen populaarikulttuuri osana elämää. Teoksessa Mikko Salasuo – Janne Poikolainen – Pauli Komonen (toim.): Katukulttuuri: Nuorisoesiintymiä 2000-luvun Suomessa. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, julkaisuja 124. Nuorisotutkimusseura, Helsinki, 33–63.
- Valaskivi, Katja – Hoikkala, Tommi 2006: Vauraat vanhemmat ja kuluttajalapset: Sukupolvien muuttuvat suhteet Suomessa ja Japanissa. Teoksessa Katja Valaskivi (toim.): Vaurauden lapset: Näkökulmia japanilaiseen ja suomalaiseen nykykulttuuriin. Vastapaino, Tampere, 211–234.
- Wong, Victor 2009: Youth locked in time and space? Defining features of social withdrawal and practice implications. *Journal of Social Work Practice* 23(3), 337–352.
- Wooffit, Robin – Clark, Colin 1998: Mobilizing Discourse and Social Identities in Knowledge Talk. Teoksessa Charles Antaki – Sue Widdicombe (toim.): *Identities in Talk*. Sage, London, 107–120.
- Ylilauta 2013: Usein kysytyt kysymykset. Saatavilla Internetistä osoitteesta <http://ylilauta.org/?ukkk> [4.9.2013].
- Ylilauta 2013: Säännöt. Saatavilla Internetistä osoitteesta <https://ylilauta.org/?saannot> [4.9.2013].
- Zielenziger, Michael 2007: Shutting out the sun: How Japan created its own lost generation. Vintage Books, New York.

PERUSKOULU SAMUUDEN, ERILAISUUDEN JA TOISEUDEN KOKEMUKSIEN TILANA

Reetta Hyvärinen, Anna-Leena Riitaoja & Elina Särkelä

Tässä artikkelissa tarkastelemme peruskoulua nuorten samuuden, erilaisuuden ja toiseuden kokemusten tilana. Samuuden, erilaisuuden ja toiseuden kokemusten tarkasteleminen peruskoulukontekstissa on kiinnostavaa, koska peruskoulu kerää yhteen suuren osan koko ikäryhmästä lasten ja nuorten taustoista välittämättä. Samalla peruskoulua luonnehtii ainakin jossain määrin (koulutuksellisen) tasa-arvoisuuden tavoite (ks. POPS 2004). Peruskoulun jälkeen ikäluokan olemisen tilat eriytyvät etenkin erilaisten koulutusvalintojen vuoksi eikä vastavaa kohtaamisen paikkaa enää myöhemmin synny. Peruskoulu muodostaa siten ainutlaatuisen, lähtökohtaisesti tasa-arvon ideaaliin pohjaavan tilan, jossa on samanaikaisesti läsnä moninaisia samanlaisuuden ja erilaisuuden sekä ensimmäisyyden ja toiseuden erotteluita ja kokemuksia. Peruskouluun sijoittuvien samuuden, erilaisuuden ja toiseuden kokemusten tarkastelu on kiinnostavaa myös koulun ja identiteetin näkökulmista. Aikaisemmissa tutkimuksissa (esim. Riitaoja 2013) on kiinnitetty huomiota peruskoulun tuottamiin, ylläpitämiin ja uusintamiin identiteetteihin ja sosiaalisiin positioihin.

Toiseudella tarkoitamme tässä artikkelissa epäsymmetristä suhdetta johonkin, joka voidaan määrittellä ensimmäisyydeksi. Toiseuden muodostumisessa on kyse prosessista, jossa ihmisten välille tehdään eroja (esimerkiksi jako samanlaisuuteen ja erilaisuuteen), joista tulee keskenään hierarkkisia. Erot eivät itsessään ole eriarvoisuutta (Kiilakoski 2012, 55), toiseutta ei ole itsessään

olemassa vaan sitä tuotetaan, eivätkä kaikki erilaisuuden kokemukset ole välttämättä toiseuden kokemuksia. Erilaisuus voi olla tilanteesta riippuen myös arvostettua ja tavoiteltua. Eroista tulee toiseutta silloin, kun elämän moninaisuus luokitellaan ja järjestetään keskenään hierarkkisesti niin, että jostain tulee arvostettua, itsestään selvää, tavallista, normaalia tai luonnollista ja jostain muusta puolestaan vähemmän arvostettua, epätavallista, epänormaalia, poikkeavaa tai epäluonnollista (Riitaoja 2013, 32–43).

Koulussa eroja ja toiseuksia tuotetaan tiedon, puhetapojen, koulun toimintaperiaatteiden, järjestysten ja käytäntöjen, sosiaalisten suhteiden sekä erilaisten materiaalien ja fyysisten ehtojen ja mahdollisuuksien tasolla (ks. Riitaoja 2013). Toiseutta tuotetaan usein monien samanaikaisten ja toisiinsa kietoutuvien erottelujen ja hierarkioiden avulla. Hierarkkisesti järjestyviä sosiaalisia kategorioita ovat muun muassa sukupuoli, ihonväri, kansallisuus, uskonto ja yhteiskuntaluokka. Erottelut nuorten keskuudessa voivat kuitenkin olla myös hyvin hienovaraisia arvojärjestyksiä ja jakoja meidän ja muiden välillä. Edellä mainittujen sosiaalisten kategorioiden lisäksi nuorten keskuudessa merkityksellisiä erotteluita voidaan tehdä esimerkiksi pukeutumisen, musiikkimaun, harrastusten ja arvomaailman kautta (esim. Hoikkala & Paju 2013).

TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN

Aineistonamme on loppuvuonna 2013 ja tammi-kuussa 2014 tehty avoimia kysymyksiä sisältävä kysely, johon vastasi 52 kahdeksas- ja yhdeksäsluokkalaista helsinkiläisestä yläkoulusta. Nuoret kirjoittivat vastauksensa kyselyyn anonyymisti tietokoneilla. Lisäksi aineistonamme on kahdessa helsinkiläisessä alakoulussa laajemman etnografian (Riitaola 2013) yhteydessä keväällä 2008 tehdyt 34 teemahaastattelua. Haastatteluihin osallistui 69 kuudesluokkalaista, ja ne tehtiin nuorten itse valitsemissa 2–3 hengen ryhmissä. Kolme oppilasta osallistui haastatteluihin yksin omasta halustaan tai siksi, ettei kavereiden kanssa löytynyt yhteistä ajankohtaa haastattelun tekemiseksi. Tutkimuksiin osallistuminen oli vapaaehtoista, ja tutkimusluvut kysyttiin myös huoltajilta.

Yläkoululaisille suunnatun kyselyn teemat käsitelivät muun muassa käsitystä itsestä, mahdollisia nuoriin liitettyjä stereotyyppioita, kouluun ja tulevaisuuteen kohdistuvia mielipiteitä ja odotuksia, käsityksiä omasta luokasta, kaverisuhteita, henkilökohtaisia samuuden ja erilaisuuden kokemuksia, vapaa-ajan viettoa, harrastuksia ja matkustamista. Kyselyssä oli myös osio, jossa pohdittiin eriarvoisuutta yhteiskunnassa ja koulussa perinteisesti eriarvoisuuteen liitettyjen sosiaalisten kategorioiden kautta. Sosiaalisia kategorioita käsittelevät kysymykset oli sijoitettu kyselyn loppuun. Tällä järjestyksellä pyrimme tavoittamaan sitä, miten nuoret kuvaavat sosiaalisiin kategorioihin liittyviä asioita ilman, että kysymykset johdattelevat suoraan kategorioihin.

Kyselyn lopussa kysyimme, oliko nuorilla kokemuksia siitä, että sukupuoli, etninen tausta, maailmankatsomus, kieli, taloudellinen asema, seksuaalinen suuntautuminen tai asuinalue olisivat olleet erilaisen kohtelun syynä. Artikkelissamme käsittelemme nuorten kokemuksia vastaajan sukupuolen mukaan vain siltä osin kuin nuoret nostivat sukupuolen vastauksissaan itse esille. Emme kysyneet kaikilta tutkimukseen osallistuneilta sukupuolta taustatietona. Osa nuorista vastasi kyselyyn hyvin lyhyesti, osa jätti

vastaamatta joihinkin kysymyksiin. Useimmiten nuoret kuitenkin kertoivat laajasti omista kokemuksistaan, havainnoistaan ja ajatuksistaan, minkä perusteella tulkitsimme, että he arvostivat mahdollisuutta tulla kuulluiksi heitä koskevista asioista.

Kuudesluokkalaisten haastatteluissa käsiteltiin oppilaiden aiempia ja nykyisiä asuinpaikkoja sekä kouluja, yllirajaisia perhesuhteita, matkustelua, harrastuksia, kaverisuhteita, ajatuksia omasta koululuokasta, koulun hyviä puolia ja muutosten kohteita, hyvää opettajuutta, koulussa opittavien asioiden merkitystä omalle elämälle, yläkouluvalintoja sekä ajatuksia omasta tulevaisuudesta. Tässä artikkelissa käsittelemme nuorten harrastamista ja matkustamista koskevaa puhetta, ja tältä osin haastattelut on litteroitu. Käytämme artikkelissa kahta erityyppistä aineistoa, koska koemme, että yhtenevien teemojen osalta haastatteluaineisto rikastaa ja syventää kyselyaineistoa.

Aineistomme analyysi kytkeytyy osin aikaisemmissa tutkimuksissa esitettyyn teoriaan. Näin analyysiä luonnehtii teoriasidonnaisuus. Jäsenämme nuorten kokemuksia muun muassa koulua käsittelevässä nuorisotutkimuksessa laajalti käytettyjen epävirallisen ja virallisen koulun käsitteiden avulla (ks. Tolonen 2001a; Paju 2011; Kiilakoski 2012). Tarja Tolonen (2001a) määrittelee viralliseen kouluun kuuluviksi muun muassa koulun säännöt, opetussuunnitelmat, oppikirjat, formaalin järjestyksen ja tilanteet. Epävirallinen koulu puolestaan viittaa opetuksen liittymättömään vuorovaikutukseen oppitunneilla ja niiden ulkopuolella, sosiaalisiin suhteisiin sekä oppilaskulttuuriin. Nämä tasot kietoutuvat paitsi toisiinsa myös fyysisen kouluun, johon kuuluvat muun muassa koulun tilat ja aika-tila-järjestykset (Gordon ym. 2000; Tolonen 2001a).

Samuuden, erilaisuuden ja toiseuden kokemusten tulkinta asettaa tutkijalle haasteen tavoittaa kokemusten taustalla vaikuttavia rakenteellisia tekijöitä. Artikkelissamme olemmekin nostaneet esille sellaisia rakenteellisia tekijöitä, jotka voivat vaikuttaa subjektiivisten kokemusten muodostumiseen. Erityisesti tältä osin

aineistojen analyysi perustuu diskurssianalyytiseen luentaan (ks. Lehtonen 1996), jolloin tarkastelemme sitä, millaiseksi maailma haastatte- luissa ja kyselylomakkeen vastauksissa puhutaan, millaisia erotteluja tehdään ja millaisia sosiaalisia kategorioita tuotetaan sekä miten itseä ja muita nuoria asetetaan näihin kategorioihin. Samalla tarkastelemme, miten yhteiskunnalliset rakenteet (esim. taloudelliset kysymykset) vaikuttavat siihen, mitkä positiot ovat kenellekin mahdollisia ja miten positioista sekä niihin liittyvistä rajoituksista puhutaan. Erityisesti ryhmähaastatte- luissa kävi ilmi, miten nuoret tuottivat käsitystä itsestään selvästä, tavallisesta ja kaikille mahdol- lisesta sekä kuinka erilaisia etuoikeutettuja ja toi- seutettuja positioita heille tätä kautta muodostui. Diskurssianalyytisen luennan pohjalta olemme valinneet aineistostamme artikkeliin sellaisia ai- neisto-otteita, jotka kuvaavat osuvimmin koke- muksia ja kokemuksiin kytkeytyviä diskursseja.

KOULUMENESTYKSEN JA YOLO SWAG -AJATTELUN RISTIPAINEESSA

Nuoret kuvasivat suhtautumistaan koulunkäyn- tiin ja siihen liittyviä samuuden ja erilaisuuden kokemuksia usein jaolla hiljaisempiin ja äänek- käämpiin. Jako tuli esille kysyttäessä nuorten aja- tuksia omasta koulusta ja koululuokastaan, ja se oli nuorten itse esiin nostama erottelu, sillä ää- nekkyyttä tai hiljaisuutta ei kysymyksissä mai- nittu. Jotkut nuoret kertoivat olevansa erilaisia kuin luokkakaverinsa siksi, että ”en sählää, keski- tyn koulussa” (op21). Tulkinnoissa rauhallisuus liitettiin usein käsitykseen hyvästä ja opiskelu- myönteisestä oppilaasta. Vastaavasti äänekkyys liitettiin ainakin osin käsitykseen huonosta, opis- kelua vastustavasta oppilaasta, joka ei osoita yh- tä paljon kiinnostusta koulunkäyntiä kohtaan (vrt. Tolonen 2001a; 2001b). Äänekkyys liitet- tiin myös huonoon käytökseen ja tuntien häirit- semiseen, jota kuvattiin riehumiseksi.

Käsitys, että äänekkyys haittaa opiskelua, tu- lee esille myös joidenkin nuorten toiveissa muut- taa koulua niin, että äänekäille olisi omat luokat

ja opiskelusta kiinnostuneille omansa tai että eri- tyisopetusta lisättäisiin, jotta luokassa ei olisi op- pituntia häiritseviä oppilaita, joita opiskelu ei kiinnosta. Toisaalta osa oppilaista puolestaan lii- ti äänekkyteen myös tuntiaktiivisuuden ja aktii- visen opetukseen osallistumisen. Äänen käyttöön liittyy siten virallisen koulun näkökulmasta kaci- keskenään ristiriitaista odotusta: yhtäältä hy- vän oppilaan tehtävänä on olla hiljaa ja kuunnella, toisaalta hänen tulee olla aktiivinen ja äänessä (Tolonen 2001b, 138–139).

Epävirallisen koulun näkökulmasta äänek- kyydellä ja hiljaisuudella on kuitenkin muita- kin merkityksiä, sillä aineiston perusteella nuo- ret myös arvostivat äänekkyyttä ja pitivät sitä itsensä esiin tuomisen ja puolustamisen keino- na. Äänen käytöllä ilmaistiin omaa asemaa op- pilaiden sosiaalisessa hierarkiassa (vrt. Tolonen 2001b). Eräs oppilas korosti, että saa ”tarvitta- essa äänensä kuuluviin” (op31), millä hän tekee nähdäksemme eroa oppilaisiin, joita ei luokkaka- vereiden keskuudessa kuulla. Tommi Hoikkala ja Petri Paju (2013, 138) toteavatkin, että koulus- sa ”vaikutusvalta seuraa ääntä”. Hiljaisuus voi- kin määrittänyt epävirallisen koulun lähtökohdista statukseltaan alempiarvoiseksi, toiseudeksi, kos- ka jos virallista koulua ei aktiivisesti (äänellään) vastusta, sen hyväksyy (Tolonen 2001b; Paju 2011, 85, 92–93). Aikaisemmissa tutkimuksis- sa sukupuoli on yhdistetty äänekkyteen ja hil- jaisuuteen. Esimerkiksi Tolosen (2001) mukaan tytöille ja pojille asetetaan myös erilaisia hiljai- suutta ja äänekkyyttä koskevia odotuksia. Aineis- tossamme nuoret eivät ääntä koskevissa toiseu- den kokemuksissaan tuoneet esille sukupuolen merkitystä.

Aineistomme perusteella koulumenestys on yksi tekijä samanlaisuuden ja erilaisuuden koke- muksien muodostumisessa. Koulumenestymistä ja hyviä arvosanoja arvostettiin nuorten taustoi- hin ja koulun ulkopuoliseen elämään liittyvis- tä eroista huolimatta. Myönteistä suhtautumista koulumenestykseen osoittaa myös se, että nuo- ret eivät kertoneet hyvien arvosanojen tuovan ei- toivottua ”hiken” leimaa (vrt. Paju 2011; Hoik- kala & Paju 2013). Näin koulumenestyminen

määrittyi arvostetuksi ensimmäisyydeksi. Tätä huolimatta hyvien arvosanojen mahdolliset kielteiset vaikutukset oppilaiden asemaan toisten nuorten keskuudessa tunnistettiin. Eräs nuori kuvasikin luokkaansa mukavaksi juuri siksi, että luokka antaa tilaa olla koulussa niin hyvä kuin itse haluaa.

Moni nuori pohti vastauksissaan arvosanojen vaikutusta tulevaisuuteensa ja kertoi koulumenestyksen tuottavan paineita. ”Paineet tulee, kun mietin, että mitä teen tulevaisuudessa. Pitäisi olla hyvä keskiarvo, jotta pääsisi hyvään lukioon. Sieltä pitäisi päästä hyvään yliopistoon ja sieltä hyvään ammattiin, jotta saisi hyvää palkkaa millä pitäisi elättää mahdollinen tuleva perhe.” (Op2.) Hyvistä arvosanoista myös kilpailtiin. Hyvän koulumenestyksen ajateltiin olevan tie hyvään opiskelupaikkaan ja työhön sekä ideaaliin elämään, kun taas huonon koulumenestyksen pelättiin olevan niiden este: ”Pelkään, että saan huonot numerot ja en pääse haluamaani jatkokoulutuspaikkaan.” (Op52.)

Arvosanojen vaikutusta siinä, millaisia samanlaisuuden ja erilaisuuden kokemuksia oppilaille koulussa muodostuu, voi selittää se, millaisia eroja koulussa on sopivaa tehdä. Matti Vesa Volasen (2009, 126) mukaan tasa-arvoon pyrkivässä peruskoulussa oppimistulokset ovat ainoa julkinen ja legitiimi tapa osoittaa eroja. Nuorten jaettua käsitystä hyvien arvosanojen merkityksestä heidän tulevaisuutensa määrittäjinä on mahdollista tarkastella myös yhteiskunnassa vallitsevan koulumenestystä painottavan diskurssin näkökulmasta. Hyvien arvosanojen ja sitä kautta jatko-opintopaikan saamisen sekä tutkinnon suorittamisen merkitys on yhteiskunnassa korostunut: Yhtäältä tarjolla on entistä vähemmän työtehtäviä, joihin ei tarvita koulutusta, mikä kaventaa ilman tutkintoa olevien nuorten työllistymisen mahdollisuuksia (ks. Julkunen 2008; Jokinen ym. 2010). Toisaalta käsitys hyvästä elämästä rakentuu pitkälti keskiluokkaisen elämän ja työuralla menestyvää yksilöä koskevien normatiivien ympärille (Komulainen ym. 2010). Tämän seurauksena vaihtoehtoisten hyvien elämien kuvittelemisen mahdollisuudet kaventuvat ja

normatiivista poikkeavat elämänmuodot ja työurat voivat alkaa merkitä epäonnistumista. Lisäksi koulumenestystä painottavassa diskurssissa menestyminen koulussa puhutaan usein hyvälle opiskelu- ja työuralle pääsemisen takeeksi ja edellytykseksi (esim. Lahelma 2004) siitähän huolimatta, että koulutus mahdollistaa aiempaa heikommin sosiaalista liikkuvuutta (ks. Lauder ym. 2012).

Kysyttäessä, millä tavoin nuoret kokevat olevansa luokkakaverihinsa nähden erilaisia, nuoret nostivat tulevaisuuteen suuntautuvan, koulumenestystä painottavan ajattelun rinnalle elämänasenteen, jossa korostuu itsevarma hetkeen heittäytyminen ja elämästä nauttiminen. Tätä asennetta kuvattiin useassa vastauksessa ilmaisulla ”yolo swag”. Ilmaisun ensimmäinen osa tulee sanoista you only live once ja vapaasti muotoillen jälkimmäinen tarkoittaa, että on itsevarma ja tyylikäs sellaisena kuin on. Yolo swag -asenne kuvattiin (epävirallisen koulun) oppilaskulttuurissa arvostetuksi, mutta virallisen koulun näkökulmasta sen sijaan epätoivottavaksi olemisen tavaksi. Osa nuorista paikansi itsensä yolo swag -käsitteen kautta, osa haaveili olevansa ainakin välillä yolo swag, ja osa teki selvän eron yolo swag -nuoriin. Koulutuskeskeisen ja yolo swag -ajattelun välisessä suhteessa kiteytyy se, miten nuorten elämässä virallisen ja epävirallisen koulun asettamat odotukset ja arvot asetuvat välillä jännitteeseen suhteeseen toistensa kanssa tuottaen oppilaille ristiriitaisen position, jossa toiseen ”panostaminen” saattaa samaan aikaan kääntyä toisessa vallitsevia odotuksia vastaan. Voidaan myös kysyä, onko nuorten yolo swag -asenne vastapuhetta suorituskeskeisyyttä ja yksilön menestystä korostavaa diskurssia (ks. Komulainen ym. 2010) vastaan.

VAPAA-AIKA JA ELÄMÄNTAVAT OSANA KOULUSSA KOETTUA

Yhteiskuntaluokan merkitystä on ryhdytty tarkastelemaan aiempaa enemmän myös nuorisotutkimuksessa (ks. esim. Youdell 2006; Tolonen

2008a; 2010; 2013; Shildrick ym. 2009). Tässä tutkimuksessa lähestyimme yhteiskuntaluokkaan liittyviä erilaisuuden, samuuden ja toiseuden kokemuksia kysymällä nuorten tavoista viettää vapaa-aikaansa, heidän harrastuksistaan, matkailusta, tulevaisuuden opintosuunnitelmista, haaveammateista ja vanhempien ammateista. Lisäksi kysyimme yläkoululaisilta, onko heillä kokemuksia, että rikkaampia, köyhempiä tai eri asuinalueella asuvia ihmisiä olisi kohdeltu eri tavoin. Pyrimme näin lähestymään yhteiskuntaluokkaan mahdollisesti liittyviä samuuden, erilaisuuden ja toiseuden kokemuksia moniulotteisesti sekä taloudellisen ja kulttuurisen pääoman että sosiaalisten suhteiden ja verkostojen suunnista (vrt. Bourdieu & Wacquant 1995).

Kysyessämme nuorilta, millaiset asiat saivat heidät kokemaan samanlaisuutta ja erilaisuutta luokkalaistensa ja muiden ikäistensä kanssa, he kertoivat samuuden ja erilaisuuden kokemusten liittyvän keskeisesti kiinnostuksen kohteisiin. Kiinnostuksen kohteet ilmenivät erityisesti harrastuksissa, mutta myös muissa tavoissa viettää vapaa-aikaa. Harrastusten ja vapaa-ajanviettopojen ohella erilaisuuden kokemuksia nuorten välille toivat myös arvot ja elämäntavat. Nämä kokemukset eivät mielestämme taipuneet jäsennettäviksi epävirallisen ja virallisen koulun käsitteiden avulla, sillä kokemuksia oli mahdotonta hajottaa näihin erillisiin tiloihin tai ulottuvuuksiin kuuluviksi.

Yläkoululaisista miltei jokainen kertoi harrastavansa jotain. Myös uusista harrastuksista haaveiltiin. Esteeksi uuden harrastuksen aloittamiselle saattoi kuitenkin tulla sen kalleus: ”jäähiekko – – halusin, mutta se on tosi kallista.” (Op51.) Harrastamisen kalleuteen on kiinnitetty huomiota myös selvityksessä (Liikuntaneuvosto 2014), jonka mukaan liikunnan harrastaminen urheiluseuroissa on erityisesti kilpaurheilun osalta muuttunut aiempaa kalliimmaksi. Nuoret mainitsivat myös ajanpuutteen, harrastuskaverin puuttumisen tai oman laiskuuden harrastamisen esteiksi. Harrastamattomuuden syyt saattoivat vastauksissa kietoutua yhteen, eikä taustalla mahdollisesti vaikuttavia yhteiskuntaluokkaan

liittyviä tekijöitä kuten arvostuksen kohteita tai taloudellista asemaa ollut aina mahdollista määrittellä: ”Joskus vuosi tai pari sitten mä halusin aloittaa sulkapallon, mutta en saanut koska isä sano että meillä on mökillä sulkapalloverkkko ja se riittää. Joo, onhan siellä verkko, mutta siellä ei oo kunnan varusteita, eikä kukaan koskaan pelaa mun kanssa.” (Op31.)

Osa nuorista kertoi kokevansa vahvaa yhteenkuuluvuutta joukkuekavereidensa kanssa ja piti urheilussa menestymistä yhtä tärkeänä kuin koulunkäyntiä. Harrastusten muuttuminen yhä kilpailuhenkisemmiksi ja tavoitteellisemmiksi oli toisaalta myös syynä siihen, että osa nuorista kertoi lopettaneensa harrastamisen tai empi uuden harrastuksen aloittamista. Asiaa yhdysvaltalaisessa kontekstissa tutkineen Hilary Levey Friedmanin (2013) mukaan lapsia tuetaan kilpailuhenkiseen harrastamiseen, koska sen uskotaan auttavan lasta menestymään tulevaisuudessa. Kilpailemalla lapset ikään kuin oppivat voittamaan. Vanhempien yhteiskuntaluokka vaikuttaa siihen, missä lajeissa lapsia kannustetaan kilpailemaan (Levey Friedman 2013). Näin tulkittuna yhteiskuntaluokan voikin nähdä piilotelevan kilpailuhenkisten harrastusten takana. Suomessa laskettelu, tanssi, ratsastus, suunnistus ja harvinaisemmat palloilulajit ovat lajeja, joita harrastavista nuorista merkittävä osa on perheistä, joiden sosioekonominen asema on korkea (Liikuntaneuvosto 2014).

Kuudesluokkalaiset oppilaat pitivät harrastamista odotuksen mukaisena normatiivina. Tämä voi liittyä osittain kysymyksenasetteluun (”Mitä te harrastatte?”), mutta myös yleiseen käsitykseen siitä, että kaikki harrastaisivat jotain. Tämä ilmeni niin, että kerrottiin aiemmista ja sittemmin lopetetuista tai ehkä alkavista harrastuksista. Osa totesi, että ei harrasta mitään.

Tutkija: Mitä te harrastatte?

Oppilas 1: Mä en harrasta mitään. Mä ainakin, emmä tiedä.

Oppilas 2: Mä harrastin, olikse viis vuotta balettia, mutta nyt mä oon lopettanut sen. (Haastattelu 33, 15.4.2008)

Jos luokkatovereilla oli monia harrastuksia, vain yhden harrastuksen mainitseminen muodostui poikkeavaksi.

Tutkija: No mitä te harrastatte?

Oppilas 1: Mä harrastan tennistä, partiota ja pianonsoittoa.

Oppilas 2: Mä, mulla on ainoastaan partio, ei mulla oo oikeen mitään muuta harrastusta.

Oppilas 3: Mulla on sit tennis, partio, laskettelu ja näytelmäkerho. (Haastattelu 34, 15.4.2008)

Yhteiskuntaluokkaa kuvaava taloudellinen pääoma oli tunnistettavissa matkailua koskevista kommentteista, vaikkakin kiinnostavasti vain sellaisten nuorten vastauksissa, jotka eivät matkailleet kovinkaan paljoa: ”Perheeni matkustaa hyvin harvoin, koska ei ole hirveesti rahaa lomiin...” (Op40.) ”– ei kauheen usein minnekään muualle, koska eron jälkeen mun vanhemmillä ei ole kauheesti rahaa.” (Op31.) Edellisestä poiketen enemmän matkailevat nuoret perustelivat matkailua täysin erilaisilla asioilla: ”...perhe voi olla yhdessä, näkee uusia paikkoja, oppii eri kulttuureista, saa paljon, paljon muistojaa.” (Op13.) ”Perheeni matkustaa paljon, koska kaikki meidän perheessä pitää siitä.” (Op3.) Paljon matkailevien nuorten perusteluissa matkailu näyttytyy lähinnä osoituksena mieltymyksistä, eräänlaisena valintana.

Enemmän ja vähemmän matkailevien nuorten matkustamista koskevien perustelujen välisen ristiriidan kautta on mahdollista ymmärtää, miten yhteiskuntaluokka on läsnä rakentamassa käsitystä samuudesta, erilaisuudesta ja toisudesta määrittämällä sitä, mikä näyttytyy kunkin kiinnostuksen kohteena. Monet yläkoululaiset kuvailivat tuntevansa samanlaisuutta niiden nuorten kanssa, jotka ovat kiinnostuneita samoista asioista kuin he itse. Kun matkustamista pidetään niiden ihmisten vapaa-ajanviettotapana, jotka ovat kiinnostuneita uusien paikkojen näkemisestä ja kokemusten kartuttamisesta, voidaan samalla tulkita, että ne, jotka eivät matkusta, eivät jaa samoja kiinnostuksen kohteita. Näin samanlaisuuden ja erilaisuuden kokemista

eivät määritäkään kiinnostuksen kohteet vaan mahdolliset kiinnostuksen kohteet. Sama koskee myös harrastuksia. Koulun ulkopuoliset kaverisuhteet muodostuvat jaettujen kiinnostuksen kohteiden kuten harrastusten kautta, ja nämä kaverisuhteet ovat läsnä myös koulussa. Koska kaikilla ei ole yhtä lailla varaa harrastaa tai nuoren harrastamista ei syystä tai toisesta tueta, yhteiskuntaluokka heijastuu harrastusmahdollisuuksien kautta myös koulussa koettuun samanlaisuuteen, erilaisuuteen ja toiseuteen.

Eroja ei tehty ainoastaan matkailun tai matkailemattomuuden välillä, vaan myös matkojen kohteita pidettiin eriarvoisina. Tämä käy ilmi seuraavasta kuudesluokkalaisten haastattelun aineisto-otteesta:

Tutkija: No oottekste matkustellu ulkomailla?

Oppilas 1: En oo koskaan ollu edes lentokoneessa (naurahtaa).

Oppilas 2: Joo.

Tutkija: Sä oot matkustanut, missä sä oot käyny?

Oppilas 2: Mm, mä oon ollu Thaimaassa, Kreikassa, Italiassa, Espanjassa ja Ruotsissa ja Virossa.

Oppilas 1: Oon mä ollu, siis mäkin oon ollu kyl Virossa ja Ruotsissa mutta se on niinku niin, silleen lähellä (naurahtaa). (Haastattelu 11, 17.4.2008)

Normatiivina pidettiin sekä tässä aineisto-otteessa että haastatteluissa ylipäätään sitä, että oli matkusteltu, matkat olivat tehty lentäen ja ne suuntautuivat muuallekin kuin Suomen naapurimaihin. Oppilaiden naurahduksilla on edellä olevissa aineisto-otteissa erityinen merkitys, sillä niiden kautta tuotiin esille omaa puutteellisuutta, toiseutta, suhteessa normatiiviin. Samalla Ruotsiin ja Viroon matkustamisesta muodostui itsestään selvä asia. Niitä pidettiin kohteina, joissa kaikkien ajateltiin tietenkin käyneen.

Vaikka aineistossa taloudellisten tekijöiden vaikutukset nuorten harrastuksiin ja vapaa-ajanviettoon olivat nähtävissä, vain harva yläkoululaisista toi esiin kokemuksia siitä, että ihmisiä

olisi kohdeltu eri tavoin varallisuuden tai asuinalueen perusteella. Joissakin vastauksissa taloudellisten tekijöiden nähtiin kuitenkin vaikuttavan nuorten sosiaaliseen asemaan tai ihmisten kohtaamiin odotuksiin: ”– – rikkaampien kanssa haluaa tulla toimeen kunnolla ja heihin tutustuu helpommin. Heiltä luullaan menestystä ja hyvää tulevaisuutta, mutta köyhiltä ei odoteta niin paljoa.” (Op15.) Myös varallisuuden ja vapaa-aanviettotapojen välillä nähtiin yhteys. Yksi nuori totesi, että ”– – varsinkin kaupungilla hengaillevissa nuorisoporukoissa on usein köyhemmistä perheistä tulevia nuoria” (op43). Toinen nuori kertoi, että asuminen samalla alueella ”spurgujen” kanssa voi johtaa kiusaamiseen.

Etninen tausta tai ihonväri nousivat nuorten vastauksissa esiin erilaisuuden, samuuden ja toiseuden kokemuksien yhteydessä vasta, kun näistä suoraan kysyttiin. Etnisestä taustasta tehtiin myös varallisuutta koskevia päätelmiä, jotka saattoivat johtaa eriarvoistavaan kohteluun. Eräs nuori toi esiin kokemuksensa siitä, että hänen taloudellinen asemansa tulkittiin heikoksi hänen etnisen taustansa perusteella: ”Juu, on huudeltu ja vähätelty. Pidetään köyhinä ja yhteiskunnan loisina.” (Op6.) Puhuen yhteiskunnan loisista voi nähdä ilmentävän uusliberaalia yhteiskunta-ajattelua, jossa ainoastaan varakkailla ja itse maksavilla työtä tekeville henkilöillä katsotaan olevan oikeus täysivaltaiseen yhteiskunnan jäsenyyteen ja palveluihin. Etnisyyden ja ihonvärin kautta tehdään puolestaan oletuksia siitä, ketkä kuuluvat tähän ”oikeutettujen” ryhmään. Tällöin valkoihoisen suomalaisuus alkaa merkitä osallisuutta ja ei-valkoihoisuus potentiaalista osattomuutta yhteiskunnan jäsenyydestä (ks. Riitaoja 2013).

Nuorten vastauksissa ei tullut ilmi yhtään eri etnisten ryhmien keskinäisen yhdenvertaisuuden kyseenalaistavaa näkemystä. Tämä voi kertoa yhteiskunnallisesta muutoksesta, jossa tietyt kategoriat eivät enää olekaan samalla tapaa eron-tekosten perustana kuin aiemmin. Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, että nämä kategoriat olisivat menettäneet merkityksensä.

Median täyttämää ja teknologisoituvaa

nykyaikaa vastauksissa ilmensivät erilaisuuden kokemukset, jotka juontuivat yhtäältä sosiaaliseen mediaan kuulumattomuudesta ja toisaalta vapaa-aajan viettämisestä tietokonepelejä pelaten ja kavereihin yhteyden pitämisestä ”laitteiden avulla eikä melkein koskaan kasvotusten” (op12). Elämäntavoista johtuvia erilaisuuden kokemuksia kuvattiin myös suhtautumisella päihteisiin: ”Minä ja ystäväni erotumme siten, että me emme juo ja polta.” (Op2.) Vastauksissa päihitteettömyys oli poikkeuksesta normaalista poikkeava valinta, joka sai nuoren tuntemaan itsensä erilaiseksi kuin muut nuoret. Se, miltä osin tämä erilaisuus koettiin vähempiarvoisena toiseutena, vaihteli niin henkilön kuin tilanteiden mukaan. Vaikka päihitteettömyys itsessään saattoi olla valintana arvostettua ensimmäisyyttä, se määrittyi tietyissä tilanteissa samanaikaisesti myös toiseudeksi. Päihitteettömyydestä tuli toiseutta esimerkiksi nuorten puhuessa vapaa-aikaan liittyvästä juhlimisesta. Tutkimuksessamme esille tulleet päihitteettömyyteen liittyvät samanaikaiset kielteiset ja myönteiset erilaisuuden kokemukset ovat linjassa nuorten terveystapatutkimuksen (Raisamo ym. 2011) kanssa, jonka mukaan nuorten suhtautuminen päihteisiin on yhtäältä muuttunut sallivammaksi, mutta toisaalta myös raittiiden määrä on kasvanut.

SEKSUAALISUUTEEN JA SUKU-PUOLEN LIITTYVÄT KOKEMUKSET

Sukupuolta ja seksuaalisuutta koskevat käsitykset ja järjestykset ovat yksi alue, jolla ensimmäisyyttä ja toiseutta rakennetaan koulun arjessa. Yhteiskunnassamme sukupuoleen liitetään päivittäin monenlaisia vaatimuksia, ja usein sukupuoli ”esitetään niin, että se rakentaa identiteetin, joka sen itsessään oletetaan olevan” (Lehtonen 2005, 65). Jukka Lehtosen (2005) mukaan kouluissa pidetään yllä heteronormatiivisuutta muun muassa luonnollistamalla heteroseksuaaliset suhteet, vaikenemalla seksuaalisesta ja sukupuoleen liittyvästä moninaisuudesta sekä pitämällä heteroseksuaalisuutta oletusarvona. Koulun heteronorma-

tiivinen järjestys näyttää usein luonnolliselta ja itsestään selvältä niille oppilaille, joiden kodeista ja kaverisuhteista tulevat ajattelutavat, järjestykset sekä oma suuntautuminen sopivat tähän järjestykseen. Sen sijaan niille, jotka eivät sovi tähän järjestykseen, koulun heteronormatiivisuus aiheuttaa monia poikkeavuuden ja eriarvoisuuden kokemuksia (ks. Lehtonen 2005; Suortamo ym. 2010; myös Suhosen artikkeli tässä julkaisussa).

Tutkimuksemme yläkouluikäisistä nuorista kukaan ei tuonut esiin omakohtaisia seksuaaliseen suuntautumiseen liittyviä toiseuden kokemuksia. On mahdollista, että omia kokemuksia ei tässä joukossa ollut, mutta yhtä lailla on mahdollista, että koulun heteronormatiivinen järjestys estää marginaaliin sijoittuvien kokemusten esiin tuomisen. Osa nuorista ei ollut havainnut ympärillään lainkaan syrjintää, kun taas osa oli törmännyt kiusaamiseen ja vihapuheeseen esimerkiksi koulussa, lähipiirissä ja sosiaalisessa mediassa. Kukaan nuorista ei tuonut esille ei-heteroseksuaalisiin ihmisiin liittyviä kielteisiä näkemyksiä. Oma näkemys tuotiin esiin vain, jos se oli hyväksyvä tai kaveria puolustava: ”Jos joku kaverini olisi homo, olisin hänen tukena.” (Op32.) Edellisestä huolimatta homottelu mainittiin yhtenä kiusaamisen muotona ja homo-sanan kerrottiin olevan yleinen haukkumasana. Homo-sanan käyttö ei nuorten mukaan tarkoittanut aina sitä, etteikö sitä käyttävä henkilö hyväksyisi itse homoseksuaalisuutta. Vastausten perusteella heterous ainoana mahdollisena seksuaalisen suuntautumisen muotona näyttäisi olevan nuorten keskuudessa murtumassa niin, että yksilötasolla seksuaalinen moninaisuus hyväksyttäisiin. Silti homottelu katsottiin kielteisistä asenteista irralliseksi ja siten osin harmittomaksi puhettavaksi. Kun ongelman nähdään olevan lähinnä yksittäisten ihmisen asenteissa, jää huomaamatta, miten oppilaat ja opettajat pitävät puhe- ja toimintatapojensa kautta yhdessä yllä heteronormatiivista järjestystä (ks. Riitaoja 2013, 176–177).

Valtaosa kyselyymme vastanneista yläkoululaisista koki, että eri sukupuolia kohdellaan tasavertaisesti. Osalla nuorista oli kuitenkin kokemuksia, että tyttöjä ja poikia kohdellaan eri

tavoin. Nuorten kertomat esimerkit liittyivät sekä kouluun että koulun ulkopuolisiin ympäristöihin, joissa molemmissa tytöt kuvautuivat toisina poikiin verrattuina. Muutaman nuoren kokemusten mukaan poikien käytökselle ja toiminnalle asetetut rajat ovat vapaampia niin kotona kuin koulussakin, ja poikien huonoa käytöstä katsottiin läpi sormien perustelemalla se ”pojat ovat poikia” -toteamuksilla. (Ks. myös Lahelma 2004.) Myös koulun tilat, oppiaineet (liikunta, käsityö) ja istumajärjestys pitävät usein yllä sukupuolten vastakkainasettelua ja samalla myös ahtaita sukupuolinormeja (Lehtonen 2005, 73–74; Suortamo ym. 2010). Nuoret kritisoivatkin koululiikuntalajien sukupuolittunutta lajivalikoimaa ja poikien yksinoikeutta arvostettuna pidettyyn peliin: ”Pojat saavat pelata talvella liikuntatunneilla jääkiekkoa ja tytöt joutuvat pelaamaan ringettä.” (Op12.) Jääkiekko ensisijaisesti ”poikien pelinä” tuli siten kuvatuksi arvostetummaksi kuin ”tyttöjen peli”.

POHDINTA

Artikkelissamme olemme tarkastelleet nuorten samuuden, erilaisuuden ja toiseuden kokemuksia peruskoulussa. Nuorten kokemuksia oli osin mahdollista jäsentää nuorisotutkimuksessa käytetyn epävirallisen ja virallisen koulun ajatuksen avulla. Kuten Tomi Kiilakoski (2012, 11) kirjoittaa, ”virallisen ja epävirallisen koulun erottelu piirtää esille, että opetukseen keskittyvän toiminnan lisäksi koulussa tapahtuu paljon muutakin”. Siihen, että nuorten kouluun sijoittuvia samuuden, erilaisuuden ja toiseuden kokemuksia lähestytään virallisen ja epävirallisen koulun erottelun avulla, liittyy mielestämme myös ongelmia. Samalla kun virallisen ja epävirallisen koulun erottelu tuo esiin, että koulun ulkopuolisista ympäristöistä tulevat asiat, ilmiöt ja suhteet ovat olemassa myös koulutilassa, se luo kuvaa koulusta ja koulun ulkopuolisesta tilasta rinnakkaisina ja kenties toisiinsa vaikuttavina ja kietoutuvina, mutta samalla toisistaan erillisinä tiloina. Erottelu häivyttää sen, miten nuorten kokemukset syn-

tyvät tilassa, jossa virallinen koulu, epävirallinen koulu ja näiden ulkopuolinen henkilökohtainen elämismaailma sulautuvat yhdeksi.

Tätä erilaisten kulttuurien, diskurssien sekä fyysisten ja sosiaalisten tilojen hybridiä on mahdollista kutsua eräänlaiseksi kolmanneksi tilaksi (esim. Bhabha 1994; Soja 1996). Kolmanteen tilaan on liitetty myös ajatus erilaisten kulttuurien kohtaamisesta tapahtuvasta oppimisesta (Moje ym. 2004; Gutiérrez 2008). Kolmas tila haastaa dualistisen ajattelun hämärtämällä rajaa virallisen ja epävirallisen, koulun ja koulun ulkopuolisen välillä mahdollistaen samalla sekä rakenteen (kouluinstituutio) että toimijan merkityksen tiedostamisen kokemusten muodostumisessa. Samalla se voi auttaa ymmärtämään koulun ja epäviralliseen kouluun liittyvien kokemusten moninaisuutta, päällekkäisyyttä ja ristiriitaisuutta.

Kolmas tila tulee ilmi ääneen liittyvissä monissa tilannekohtaisissa ja toisiinsa nähden ristiriitaisissa kokemuksissa, koulumenestymisen ja yolo swag -asenteen jännitteisessä suhteessa sekä yhteiskuntaluokan ja koulussa koetun välisessä suhteessa. Yhteiskuntaluokka on tulkintamme mukaan taustalla rakentamassa nuorten käsityksiä itsestä ja toisista, ja se tulee ilmi kaikessa koulussa koetussa, minkä vuoksi näitä kokemuksia on vaikea jäsentää yksin epävirallisen ja virallisen koulun ajatuksen kautta.

Yhteiskuntaluokkaan liittyvien erojen läsnäolo kaikessa koetussa voi tehdä yhteiskuntaluokkaan liittyvien kokemusten tavoittamisesta myös haastavaa. Lisäksi Laura Kolbe (2010; ks. myös Tolonen 2008b) katsoo puheen hyvinvointiyhteiskunnasta vaikeuttaneen sosiaalisten erojen ja eriarvoisuuden näkemistä ja luokan merkityksen jaettuna kokemuksena väistyneen. Tämä voi selittää sitä, että nuorten kokemuksissa yhteiskuntaluokan asettamat erilaiset mahdollisuudet piiloutuivat kiinnostuksen ja valintojen taakse. Tämä on huomionarvoista siksi, että tuloerot ovat pitkällä aikavälillä kasvaneet ja tulo- ja liikkuvuus vähentynyt (SVT 2012), asuinalueet kouluineen ovat eriytyneet toisistaan (ks. Bernelius 2013) ja perheen sosioekonomisen aseman

vaikutus nuoren harrastusmahdollisuuksiin on aiempaa selkeämpi (Liikuntaneuvosto 2014). Taloudellisen eriarvoisuuden lisääntyminen kaventaa monien nuorten mahdollisuuksia vaikuttaa elämänsä suuntaan. Tämän vuoksi tarvittaisiin enemmän keskustelua taloudellisen järjestelmän sekä sitä tukevan poliittisen päätöksenteon vaikutuksista nuorten elämään.

LÄHTEET

- Bernelius, Venla 2013: Eriytyvät kaupunkikoulut – Helsingin peruskoulujen oppilaspuhjan erot, perheiden kouluvalinnat ja oppimistuloksiin liittyvät aluevaikutukset osana kaupungin eriytymiskemitystä. Helsingin kaupungin tietokeskuksen tutkimuksia 2013:1. Helsingin kaupungin tietokeskus, Helsinki.
- Bhabha, Homi K. 1994: *The Location of Culture*. Routledge, London.
- Bourdieu, Pierre – Wacquant, Loic J.D. 1995: *Refleksiiviseen sosiologiaan*. Joensuu University Press, Joensuu.
- Gordon, Tuula – Holland, Janet – Lahelma, Elina 2000: *Making spaces: Citizenship and difference in schools*. Macmillan, Houndmills.
- Gutiérrez, Kris D. 2008: Developing a sociocritical literacy in the third space. *Reading Research Quarterly* 43(2), 148–164.
- Hoikkala, Tommi – Paju, Petri 2013: *Apina pulpetissa*. Ysiluokan yhteisöllisyys. Tampere: Gaudeamus, Helsinki.
- Jokinen, Eeva – Könönen, Jukka – Venäläinen, Juhan – Vähämäki, Jussi (toim.) 2010: *”Yrittäkää edes!” Prekarisaatio Pohjois-Karjalassa*. Tutkijaliitto, Helsinki.
- Julkunen, Raija 2008: *Uuden työn paradoksit: Keskusteluja 2000-luvun työprosess(e)ista*. Vastapaino, Tampere.
- Kiilakoski, Tomi 2012: *Koulu nuorten näkemänä ja kokemana. Tilannekatsaus – marraskuu 2012*. Muistiot 2012:6. Opetushallitus, Helsinki.
- Kolbe, Laura 2010: *Esipuhe: Luokat, myytit ja suuri kansallinen kertomus*. Teoksessa Jani Erola (toim.): *Luokaton Suomi? Yhteiskuntaluokat 2000-luvun Suomessa*. Gaudeamus, Helsinki.
- Komulainen, Katri – Keskitalo-Foley, Seija – Korhonen, Maija – Lappalainen, Sirpa (toim.) 2010: *Yrittäjyyskasvatus hallintana*. Vastapaino, Tampere.
- Lahelma, Elina 2004: *Tytöt, pojat ja kasvatuskeskus*

- telu: miten koulutuspoliittiset ongelmat rakentuvat? Teoksessa *Koulu – sukupuoli – oppimistulokset*, 54–67. Opetushallitus, Helsinki.
- Lauder, Hugh – Young, Michael – Daniels, Harry – Balarin, Maria – Lowe, John (toim.) 2012: *Educating for the knowledge economy? Critical perspectives*. Routledge, New York.
- Lehtonen, Jukka 2005: *Heteroita oomme kaikki? Kasvatuksen heteroseksuaalinen normi*. Teoksessa Tomi Kiilakoski – Tuukka Tomperi – Marjo Vuorikoski (toim.): *Kenen kasvatus? Kriittinen pedagogiikka ja toisinkasvatuksen mahdollisuus*, 62–86. Vastapaino, Tampere.
- Lehtonen, Mikko 1996: *Merkitysten maailma. Kulttuurisen tekstintutkimuksen lähtökohtia*. Vastapaino, Tampere.
- Levey Friedman, Hilary 2013: *Playing to win. Raising children in a competitive culture*. University of California Press, Berkeley.
- Liikuntaneuvosto 2014: *Mikä maksaa? Sosioekonomisen taustan yhteys lasten ja nuorten liikuntaan*. Valtion liikuntaneuvoston julkaisuja 2014:2.
- Moje, Elizabeth B. – Ciechanowski, Kathryn M. – Kramer, Katherine – Ellis, Lindsay – Carrillo, Rosario – Collazzo, Tehani 2004: *Working towards third space in content area literacy: An examination of everyday funds of knowledge and Discourse*. *Reading Research Quarterly* 39(1), 38–70.
- Paju, Petri 2011: *Koulua on käytävä. Etnografinen tutkimus koululuokasta sosiaalisena tilana*. Nuorisotutkimusverkosto, julkaisuja 115.
- POPS 2004: *Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2004*. Opetushallitus, Helsinki.
- Raisamo, Susanna – Pere, Lasse – Lindfors, Pirjo – Tiirikainen, Mikko – Rimpelä, Arja 2011: *Nuorten terveystapatutkimus 2011. Nuorten tupakkatuotteiden ja päihteiden käyttö 1977–2011*. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2011:10.
- Riitaoja, Anna-Leena 2013: *Toiseuksien rakentuminen koulussa. Tutkimus opetussuunnitelmista ja kahden helsinkiläisen alakoulun arjesta*. Helsingin yliopiston opettajankoulutuslaitoksen tutkimuksia 346. Helsingin yliopisto, Helsinki.
- Shildrick, Tracy – Blackman, Shane – MacDonald, Robert 2009: *Young people, class and place*. *Journal of Youth Studies* 12(5), 457–465.
- Soja, Edward W. 1996: *Thirdspace. Journeys to Los Angeles and other real-and-imagined places*. Blackwell, Oxford.
- Suortamo, Markku – Tainio, Liisa – Ikävalko, Elina – Palmu, Tarja – Tani, Sirpa 2010: *Sukupuoli ja tasa-arvo koulussa*. PS-kustannus, Jyväskylä.
- SVT (Suomen virallinen tilasto) 2012: *Tulonjaon kokonaistilasto. Tuloerot 2012, 3. Tuloliikkuvuus ja tuloerot useamman vuoden tuloilla mitattuna*. Tilastokeskus, Helsinki. Saatavilla Internetistä osoitteesta <www.stat.fi/til/tjkt/2012/02/tjkt_2012_02_2013-12-18_kat_003_fi.html> (luettu 18.4.2014)
- Tolonen, Tarja 2001a: *Nuorten kulttuurit koulussa: Ääni, tila ja sukupuolten arkiset järjestykset*. Gaudeamus, Helsinki.
- Tolonen, Tarja 2001b: *Hiljainen poika ja äänekäs tyttö: Ääni, sukupuoli ja sosiaalisuus koulussa*. Teoksessa Tarja Tolonen (toim.): *Suomalainen koulu ja kulttuuri*, 135–158. Vastapaino, Tampere.
- Tolonen, Tarja 2008a: *Menestys, pärjääminen ja syrjäytyminen: Nuorten elämäntyyli ja luokkaerot*. Teoksessa Tarja Tolonen (toim.): *Yhteiskuntaluokka ja sukupuoli*, 226–254. Vastapaino, Tampere.
- Tolonen, Tarja 2008b: *Yhteiskuntaluokka: menneisyyden dinosauruksen luiden kolinaa?* Teoksessa Tarja Tolonen (toim.): *Yhteiskuntaluokka ja sukupuoli*. Nuorisotutkimusverkoston julkaisuja 83, 8–17. Vastapaino, Tampere.
- Tolonen, Tarja 2010: *Yhteiskuntaluokan ja paikallisuuden merkitys nuorten ryhmien ja tyylien muotoutumisessa*. *Nuorisotutkimus* 28(2), 3–22.
- Tolonen, Tarja 2013: *Youth cultures, lifestyles and social class in Finnish contexts*. *Young* 21(1), 55–75.
- Volanen, Matti Vesa 2009: *Peruskoulujen sosiaalinen koostumus ja oppineisuuden erojen tuottaminen*. Teoksessa Martti Siisiäinen & Leena Alanen (toim.): *Erot ja eriarvoisuudet. Paikallisen elämän rakentuminen*, 123–139. Jyväskylän yliopiston Koulutuksen tutkimuslaitos, Jyväskylä.
- Youdell, Deborah 2006: *Impossible bodies, impossible selves: Exclusions and student subjectivities*. Springer: Dordrecht.

STRAIGHT FROM TRANSYLVANIA

– Nuorten mielenterveyskuntoutujien toiseuden kokemuksia

Kaija Appelqvist-Schmidlechner & Jenni Wessman

Ihmisen elämänkaareissa mielenterveyshäiriöiden ilmaantuvuus on suurimmillaan nuoruudessa ja varhaisaikuisuudessa (Kessler ym. 2005). Arviolta 15–20 prosentilla nuorista esiintyy jokin mielenterveyden häiriö (Karlsson 2008; Suvisaari ym. 2009). Mielenterveysongelmat heikentävät yleensä merkittävästi nuorten aikuisten työ- ja opiskelukykyä (Wittchen ym. 1998; Suvisaari 2008). Subjektiviisen harmin lisäksi ne aiheuttavat suuria kansantaloudellisia kustannuksia. Nuorten ja nuorten aikuisten mielenterveyden häiriöiden aiheuttamat sairauspoissaolot ja työkyvyttömyys ovat lisääntyneet lähes koko 2000-luvun ajan (Raitasalo & Maaniemi 2011). Raitasalon ja Maaniemen (2011) selvityksen mukaan vuonna 2009 runsas viidesnes mielenterveyden häiriöiden vuoksi työkyvyttömyyseläkkeelle siirtyneistä oli alle 30-vuotiaita. Nuoruusiän mielenterveyden häiriöstä voi koitua myös pitkäaikainen taakka – se ennustaa usein myös aikuisiän mielenterveyshäiriöitä sekä huonoa toimintakykyä (Aalto-Setälä 2002).

Mielenterveyden ongelmiin liittyy yleensä häpeän ja huononmuuden tunteita sekä tunneleimautumisen ympäröivässä yhteisössä. Ilmiössä on kyse tämän kirjan teeman mukaisesti toiseuden käsitteestä, jossa tehdään ero meidän ja muiden välille (Bauman 1999). Toisiksi luetaan ihmiset nähdään usein jollakin tavalla puutteellisina, epäonnistuneina ja heikkoina niin sanottuun valtäväestöön verrattuna (Jokinen ym. 2004). Mielenterveyspotilaista puhuttaessa törmätään tässä yhteydessä useimmiten käsitteeseen ”stigma”, joka liittyy läheisesti toiseuteen.

Stigmalla tarkoitetaan ei-toivottua sosiaalista leimautumista, joka aiheuttaa muun muassa häpeää, kärsimystä ja itsearvostuksen heikkenemistä (Kaltiala-Heino ym. 2001).

Käsite stigma jaetaan useimmiten yleiseen stigmaan sekä itsensä leimaamiseen (Link & Phelan 2001). Yleisellä stigmalla tarkoitetaan tapoja, joilla väestö reagoi johonkin leimattuun ryhmään, esimerkiksi masentuneisiin. Tutkimukset ovat osoittaneet, että ennakkoluuloiset asenteet mielenterveysongelmia kohtaan eivät ole vallalla vain aikuisten keskuudessa, vaan myös lapset ja nuoret suhtautuvat epäluuloisesti mielenterveysongelmista kärsiviin ikäisiinsä (Watson ym. 2005; O’Driscoll ym. 2012). Myös Suomessa ilmiö on tuttu. Vaikka suomalaisten asenteet mielenterveyskuntoutujia kohtaan ovatkin uusimman *mielenterveysbarometrin* mukaan entistä hyväksyvämpiä, ovat kuntoutujien leimaantumiskokemukset kuitenkin lisääntyneet. Erityisesti nuoret suhtautuvat epäluuloisesti mielenterveyskuntoutujiin (Mielenterveyden keskusliitto 2013).

Itsensä stigmatisoinnilla puolestaan tarkoitetaan, että stigman saaneeseen ryhmään kuuluva yksilö kohdistaa leimaavat asenteet itseensä. Esimerkiksi masennuksesta kärsivä henkilö uskoo ennakkoluuloihin ja stereotyyppiaan perustuvaan käsitykseen, jonka mukaan masennus liittyy luonteen heikkouteen ja tahdon voiman puuttumiseen. Tällainen ajatusmalli aiheuttaa sen, että henkilö useimmiten joutuu kielteisten tunteiden valtaan ja menettää itseluottamustaan. Samalla hänen uskonsa paremmasta

ja motivaatio hakea apua ongelmiinsa heikentyvät (Hartman ym. 2013; Corrigan ym. 2009; 2011). Itsensä stigmatisointi liittyy läheisesti toiseuden kokemuksiin.

Toiseutta ja toiseuden kokemuksia on tutkittu suhteellisen paljon Suomessa, esimerkiksi maahanmuuttajien ja etnisten ryhmien kontekstissa (esim. Clarke 2004; Raittila 2004; Löytty 2005), sillä rotuihin liittyvä erilaisuus on yksi voimakkaimpia toiseuden muotoja (Löytty 2005). Toiseuden kokemuksia on tutkittu myös nuorten työttömien näkökulmasta (Wrede-Jäntti 2010). Mielenterveyden häiriöistä kärsivien stigmakokemuksia on tutkittu paljonkin kansainvälisesti (Bowers ym. 2013; Hartman ym. 2013; O’Driscoll 2012; Corrigan ym. 2011; Moses 2010; 2009; Kranke & Floersch 2009; Crocker 1999; Wahl 1999). Aihetta ei kuitenkaan ole juurikaan lähestytty toiseus-käsitteen näkökulmasta.

Tämän tutkimuksen tarkoituksena on kerätä nuorten mielenterveyskuntoutujien esille nostamia toiseuteen liittyviä teemoja. Tutkimus on osa vuonna 2010 käynnistynyttä ja Kelan rahoittamaa OPI- eli ammatillista perustutkintoa suorittavien opiskelijoiden mielenterveyskuntoutuksen kehittämishanketta. Hankkeen kohderyhmänä olivat 16–25-vuotiaat nuoret. OPI-hankkeessa kehitettiin ryhmämuotoinen avokuntoutusmalli, joka tukee nuoria elämähallinnassa ja opiskelussa. OPI-kuntoutukseen on mahdollista osallistua opintojen ohessa.

Masennus- tai ahdistuneisuusoireista kärsiville suunnattu OPI-kuntoutus kesti puolitoista vuotta. Kuntoutuskurssi koostui pääasiassa ryhmämuotoisista tapaamisista, mutta piti sisällään myös yksilökäyntejä sekä verkostotapaamisia yhdessä nuoren sekä eri auttajatahojen kanssa kuntoutujan tarpeen mukaan. Kuntoutuskurssien toteutuksesta vastasivat Kiipulan kuntoutuskeskus ja Oulun Verve yhteistyössä Koulutuskeskus Tavastian ja Oulun seudun ammattiopiston (OSAO) kanssa. Hankkeeseen sisältyi myös Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen toteuttama OPI-arviointitutkimus, jonka tarkoituksena oli arvioida kuntoutuksen vaikuttavuutta ja soveltuvuutta sekä

kuntoutuksessa tehtyä verkostoyhteistyötä kyselylomakkeilla sekä fokusryhmähaastatteluilla. Tutkimus toteutettiin yhteistyössä KELA:n tutkimusosaston kanssa. Vaikka tutkimuksen ensisijainen tarkoitus oli kuntoutusmallin soveltuvuuden ja vaikuttavuuden arviointi, nousi nuorten haastatteluissa vahvasti esille nuorten toiseuden kokemuksia mielenterveyskuntoutujina. Tämän artikkelin tarkoituksena on tarkastella nuorten mielenterveyskuntoutujien esille nostamia teemoja toiseudesta.

MENETELMÄT

Tutkimuksen aineistona käytettiin OPI-hankkeen arviointitutkimuksessa kerättyä haastatteluaineistoa. OPI-hankkeen aikana vuosina 2011–2013 järjestettiin Oulussa ja Hämeenlinnassa yhteensä kahdeksan mielenterveyskuntoutuskurssia ammattikoulussa opiskeleville nuorille, joilla on masennus- ja/tai ahdistuneisuusdiagnoosi. OPI-kuntoutukseen osallistui yhteensä 80 nuorta, joista 70 osallistui tutkimukseen. Kyselytutkimuksen lisäksi jokaisen kuntoutuskurssin aktiivivaiheen päätteeksi kullekin ryhmälle järjestettiin fokusryhmähaastattelu (Hirsjärvi & Hurme 2001; Krueger & Casey 2000). Kuntoutujien rekrytoinnista ja informoinnista huolehtivat kuntoutuksen ohjaajat, jotka kutsuivat kaikki ryhmään kuuluneet kuntoutujat mukaan ryhmähaastatteluun heille annettujen ohjeiden mukaisesti.

Haastattelun teemat oli etukäteen jaoteltu seuraavasti: 1) kuntoutukseen ohjautuminen ja kuntoutuksen aloitus, 2) kokemukset kuntoutusajalta ja näkemys kuntoutuksen rakenteesta, 3) kuntoutuksesta saadut hyödyt ja vaikuttavuus sekä 4) kuntoutuksen kehittäminen tulevaisuudessa. Haastatteluissa oli mukana kaksi tutkijaa, joiden tehtävänä oli ohjata keskustelua sekä rohkaista ja kannustaa haastateltavia osallistumaan keskusteluun (Valtonen 2005).

Tutkimuksen aikana tehtiin yhteensä kahdeksan ryhmähaastattelua – yksi kullekin kuntoutuskurssille –, ja niihin osallistui kulloinkin

viidestä seitsemään nuorta. Yhteensä haastatteluihin osallistui 47 nuorta, näistä 38 oli naisia ja 9 miehiä. Nuoret olivat iältään 16–25-vuotiaita. Kolmessa ryhmähaastattelussa kaikki haastateltavat olivat tyttöjä, neljässä kyseessä oli sekaryhmä. Haastatteluista jättäytyi pois yhteensä 33 nuorta. Syinä poisjääntiin oli muun muassa opintojen päätyminen kuntoutusjakson aikana, aikataulujen sopimattomuus ja haastattelun jännittäminen. Haastattelut järjestettiin kuntoutuspalveluita tarjoavan organisaation tiloissa, ja ne kestivät yleisimmin tunnista puoleentoista (40 minuuttia – 2 tuntia). Nuoret osallistuivat haastatteluun anonymyynä, eli tutkijoilla ei ollut tiedossa haastatteluun osallistuneiden nimiä.

Haastattelussa pyrittiin enemmänkin vapaaseen keskusteluun tutkijoiden aloittamista aiheista kuin liian tarkkarajaisiin ja ennalta määrittäisiin kysymyksiin. Suurimmassa osassa ryhmistä keskustelua syntyi hyvin, ja kaikki läsnä olleet nuoret osallistuivat keskusteluun. Nuorille sallittiin myös hiljainen osallistuminen; kehtään ei painostettu osallistumaan. Haastattelujen onnistuminen oli yhteydessä ryhmän tiivyyteen ja nuorten kuntoon. Hyvin toimivissa ryhmissä keskustelu oli avointa ja vilkasta. Osassa ryhmistä oli aistittavissa pieniä jännitteitä, ja joillekin nuorista itsensä ilmaiseminen ryhmässä oli huomattavan haasteellista. Kärsiväthän useat kuntoutukseen osallistuneet nuoret sosiaalisten tilanteiden pelosta. Tällöin keskustelun aikaansaaminen oli luonnollisesti vaikeampaa. Ottaen huomioon tutkimuksen kohderyhmän voidaan kuitenkin todeta, että haastattelutilanteet onnistuivat yleisesti ottaen hyvin.

Kaikki haastattelut nauhoitettiin ja litteroitiin. Samalla tunnisteet, kuten nimet, osoitteet ja kaupunginosat, poistettiin ja aineisto anonymisoitiin niin, että siitä ei voi tunnistaa yksittäistä vastaajaa. Nauhoitukset tuhottiin litteroinnin jälkeen. Nauhoitusten yhteispituus oli 9 tuntia ja 25 minuuttia. Kirjoitettua tekstiä syntyi yhteensä 159 sivua (riviväli 1, fontti 12). Aineistosta etsittiin nuorten esiin nostamia teemoja, jotka liittyivät toiseuteen ja erilaisuuden tunteeseen. Aineistoa jaoteltiin näiden teemojen

mukaisesti ja uudelleen luokiteltiin sisällön analyysin ja teemoittelun avulla (Tuomi & Sarajärvi 2002). Analyysi tehtiin aineistolähtöisesti. Sisällöstä nousseita teemoja oli tarkastelemassa kaksi tutkijaa. Tuloksia esiteltäessä nostetaan esille nuorten suoria sitaatteja haastatteluista. Kaikki tässä artikkelissa esille tuodut suorat sitaatit ovat naispuolisten osallistujien suusta.

Kaikkia kuntoutukseen osallistuneita nuoria informoitiin kuntoutuksen alussa kirjallisella tiedotteella OPI-hankkeeseen liittyvästä arviointitutkimuksesta. Lisäksi alle 18-vuotiaiden nuorten vanhemmille tai huoltajille annettiin erillinen tiedote tutkimuksesta. Kaikilta kuntoutukseen osallistuvilta nuorilta pyydettiin tiedottamisen yhteydessä kirjallinen suostumus osallistumisesta tutkimukseen. Nuorille myös kerrottiin, että tutkimukseen ja haastatteluun osallistuminen on vapaaehtoista ja että tutkimuksen voi keskeyttää tai haastatteluun voi olla osallistumatta ilman, että se vaikuttaa kuntoutukseen osallistumiseen. Nuorille jaettiin lisäksi haastattelutilanteessa infokirje, josta kävi ilmi haastattelun tarkoitus ja tutkijoiden yhteystiedot. Tutkimukselle antoivat myönteisen lausunnon sekä Helsingin ja Uudenmaan sairaanhoitopiiriin Naisten, lasten ja psykiatrian eettinen toimikunta että Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen tutkimuseettinen työryhmä.

TULOKSET

Nuorten haastatteluissa esiin nousseet teemat toiseuden kokemuksista voidaan luokitella seitsemään eri teemaan, jotka on nimetty seuraavasti: 1) masennuksen karnevalisointi, 2) masennuksen stereotypia, 3) häpeän tunne, 4) itse pärjäämisen eetos, 5) ärsyttävä jeesustelu, 6) vähättely ja ymmärtämättömyys ja 7) vertaistuen voima.

Masennuksen karnevalisointi – straight from Transylvania

Tutkimuksessa haastateltujen nuorten tapa puhua masennuksesta, masentuneista ja mielenterveyspotilaista yleisestikin oli hyvin värikäs. Huumori esiintyi yhtenä tärkeänä keinona käsitellä omaa sairautta. Ryhmissä, joissa ryhmän jäsenten väliset suhteet olivat kiinteät ja luottamukselliset, keskustelua masennuksesta ja omasta tilasta säesti usein naurunremakka. Voidaan puhua masennuksen karnevalisoinnista, jossa naurun kohteena olivat masentuneet nuoret itse.

Ote keskustelusta:

Haastateltava 1: Sitte mua pelotti kun tulin tänne kesken päivää tänne, että ei hemmetti. Siellä oli ainaki kymmenen vierasta ihmistä ja mut pudotetaan sinne keskelle, että hei, tässä on yks uus. Ja sitte tulee yks outo tyyppi sinne.

Haastateltava 2: Tässä on tää meidän uusi luokkakaveri, kerropa itsestäsi. [ääntä muuttaen]

[hihitystä]

Haastateltava 3: Saatiin yks masentunu lisää. JEEE!

[naurua]

Haastateltava 1: Straight from Transylvania!

[naurunremakka]

Ote keskustelusta:

Haastateltava 1: No en mää tiää, onko meidät valittu sillaa että kaikissa on jotain samaa, vai onko se vain sitä, että me ollaan kaikki niin masentuneita.

[yhteistä räkänaurua]

Haastateltava 2: Kootaan kaikki yhteen tänne masennuksen päämajaan.

Haastateltava 3: Dumpataan ne kaikki tonne.

[naurua]

Myös muiden masennuksesta puhuttaessa nuoret saattoivat käyttää huumorilla väritettyjä käsitteitä.

”Meidän eno on kans vähän kilahtanu.”

[nauraen]

Nuorten värikkääseen ja rempseään kielenkäyttöön vaikuttaa luonnollisesti se, että keskustelut käytiin vertaisryhmässä. Vertaisryhmä antoi tämäläntapaiselle asian käsittelylle luontevat mahdollisuudet ja raamit. Yhdessä omalle ”toiseudelle” oli helppo nauraa.

Masennuksen stereotypia – pakkopaitoja ja laitoshoittoa

Nuorilla ei kuntoutuksen alkaessa ollut useinkaan juurikaan tietoa, mitä mielenterveyskuntoutus käytännössä tarkoittaa. Mielikuvat mielenterveyskuntoutuksesta olivat usein peräisin elokuvista ja median luomista stereotypioista. Mielenterveyskuntoutuja tai -kuntoutus liitettiin usein sanoihin ”hullu”, ”pakkopaita”, ”rehab” tai ”suljettu laitos”. Mielenterveyskuntoutujista nuorilla oli hyvin stereotyyppinen kuva, johon he eivät itse voineet samastua.

Ote keskustelusta:

Haastateltava 1: Nii että kyllähän mielenterveydestä saa sellasen käsityksen että on vähän hullu.

Haastateltava 2: Kävelee kaupungilla ja mutisee.

Ote keskustelusta:

Haastateltava 1: Ja jotenki kuntoutuksesta tulee semmonen, että sää oot niinku jotenkin vajaa ja sua yritetään nostaa sille normaalille tasolle...

Haastateltava 2: Ja mulla tulee ihan oikeesti kuntoutuksesta mieleen vaan jotkut Hollywood-julkikkiset.

Sanasta mielenterveyskuntoutus nuorilla tuli ensimmäisenä mieleen suljetut laitokset tai AA-kerhojen tyyppiset ryhmätilanteet, joissa kukin vuorollaan tunnustaa olevansa masentunut. Tämläntyyppiseen toimintaan nuoret eivät voineet samastaa itseään. Näiden mielikuvien takia monella nuorella oli korkea kynnys ylipäättänsä osallistua kuntoutukseen.

”Mul tuli heti ku mä kuulin sen, et mä mietin heti vähän aikaa siin sitä sanaa [mielenterveys-

kuntoutus] ja miltä se kuulostaa, et se kuulostaa siltä et mut heitetään jonneki osastolle, et mä oon siellä pehmeessä huoneessa viiden ihmisen kaa ja niinku pakkopaidat päällä.”

”Ja mää sanoin että ku mää en tiedä, haluanko mää mennä minnekään kuntoutukseen. Kun se tuntu siltä, että mää joudun johonkin laitokseen istumaan ja selittämään, että mää oon nyt vähän masentunut.”

Ote keskustelusta:

Haastateltava 1: Mun mielestä se on tosi väärä sana käyttää se kuntoutus. Koska se niinku meidän ikäselälle se tarkoittaa, että sut suljetaan laitokseen ja...

Haastateltava 2: Mulla tulee mieleen kaikki huume- ja päihdeongelmat.

Ote keskustelusta:

Haastateltava 1: Niinpä niin. Mutta sitten mielenterveyskuntoutusta, että jaahas.

Haastateltava 2: Sidotaan sänkyyn.

Haastateltava 3: Kato näitä kuvia, mitä nää kertoo sulle?

Haastateltava 1. Kuuletko ääniä? Kiristääkö vanne päätäsi?

[naururäkätystä]

Nuoret eivät kyenneet eivätkä halunneet samastua median luomiin vahvoihin stereotyyppioihin mielenterveysongelmista kärsivistä. Tämä ei ole sinänsä yllättävää, sillä ikävaiheeseen kuuluu useimmiten voimakas ikäryhmään samastumisen tarve sekä tähän usein liittyvä tiukka normatiivisuus.

Häpeän tunne – pitääköhän nuo muut ihan outona?

Omasta sairaudesta tai mielenterveyskuntoutukseen osallistumisesta kertominen koettiin useimmiten vaikeaksi. Nuoret pelkäsivät leimautumista, eikä edes ystäville asiasta mielellään kerrottu. Masennusdiagnosiin liittyi usein

tietty häpeän leima.

”Sitä nyt ei ainakaan kavereille kerrota et on kuntoutuskurssi, että tällöinen masiskerho.”

”Koska on se vähän niin, että itellä on vielä vähän semmonen, että pidetäänkö mua nyt jotenkin outona, ku on diagnosoitu masennus ja käy tällöisissä paikoissa niinku täällä OPI:ssa. Just vähän niinku miettinyt sitä, että pitääköhän nuo muut ihan outona.”

Nuorten keskuudessa masennuksesta kärsivää saatetaan nimitellä varsin rankastikin. Nimitelyä ja haukkumista haluttiin välttää sillä, että oma masennusdiagnosi pidettiin salassa.

”Niin ja kans kaverit voi olla silleen joo vittu mitä latipää tai semmosta.”

Haastattelussa nousi vahvasti esille muiden ikäryhmään kuuluvien mielipiteiden tärkeys. Nuoruuteen kuuluu olennaisesti se, että kavereiden sekä heidän mielipiteidensä merkitys kasvaa. Nuoret haluavat kuulua ryhmään ja tulla hyväksytyksi. Pelko siitä, miten muut suhtautuvat, kasvaa entisestään. Mielenterveyden häiriöistä kärsivien nuorten häpeän tunne sekä pelko siitä, että muut pitävät outona, vaikuttaa tässä valossa varsin luonnolliselta.

Itse pärjäämisen eetos – tää on mun oma juttu

Itse pärjäämisen eetos tuli nuorten puheissa esille ensinnäkin siten, että omille vanhemmille masennuksesta kertominen tuntui usein epä-mukavalta ja vaikealta. Nuoret saattoivat kokea tuottavansa pettymyksen vanhemmilleen. Osa nuorista ei ollut kertonut vanhemmille omasta sairaudesta ollenkaan. Osalla puolestaan oli hyviäkin kokemuksia vanhemmilleen kertomisesta. Vanhemmat olivat suhtautuneet asiaan odotettua paremmin.

Ote keskustelusta:

Haastateltava 1: Mulla oli joskus vanhemmat mukana. Ne tuli eka meille kotia puhumaan. Se

oli mulle jotenkin niin vaikia tilanne. Mää en niinku itse tykänny olla siinä tilanteessa yhtään.

Haastateltava 2: On se vähän silleen, että niinku jos ei oo niinku puhunu vanhemmille, että on niinku vaikia olla, niin yhtäkkiä sitte pamauttaa silleen että sun lapsella on masennus. Niin ett mikä, mitä?

Haastateltava 1: Jotenki mulle tuli semmonen olo, että mää tuotan niille pettymyksen.

Haastateltava 3: Joo mulla oli sama juttu.

Haastateltava 4: Joo musta tuntu kans sillon hirveeltä, kun mun piti soittaa sillon x:ssa [kaupungin nimi poistettu] asuessa iskälle ja äitille, että hei, mulla on tämmönen juttu, että mää oon masentunu. Mää olin ihan varma, että sieltä tulee jotakin. Mutta mää muistan ihan tarkasti, mitä meidän äiti sano. Se sano: ”Hyvä. Nyt sillä on nimi. Se voidaan hoitaa.”

Itse pärjäämisen teemaan liittyi myös se, että vanhempia ei haluttu kuormittaa omilla murheilla. Taustalla oli usein halu suojella vanhempia. Nuoret eivät esimerkiksi halunneet kutsua vanhempia mukaan tutustumaan kuntoutuksen, vaikka siihen olisi ollut mahdollisuus. Osalla nuorista oli vahva itseparjäämisen tarve.

”Mää en oo kehannu äitille sanoa mittään... Se on niinku mun juttu. Että äläkää stressatko itteänne.”

Ystäviäkään nuoret eivät välttämättä halunneet rasittaa omilla murheillaan. Nuorilla oli tunne, että ystävät eivät välttämättä osaa käsitellä asiaa. He pelkäisivät, että omista murheista kertominen saa kaverit vaivautuneeksi ja tilanteen masentavaksi. Sitä haluttiin välttää.

Ote keskustelusta:

Haastateltava 1: Nii, mä en ainakaan, vaikka onki hyviä kavereita, nii tuntuu, että ne jotenkin vaivautuu, ku oikein alakaa puhumaan jotaki, jota täällä, ni sitä ei sitte viitti.

Haastateltava 2: Sepä se.

Haastateltava 3: Niin, ja sitte tavallaan tuntuu, että sitte meidän aika semmonen masentava

mieliala, kun on puhunut semmosta, että ei voi pitää tavallaan hauskaa tai sillai.

Haastateltava 2: Sepä se. Kaikilla mennee filis sitte sen takia.

Ote keskustelusta:

Haastateltava 1: Siis se vaivautuneisuus, mikä muilla ihmisillä tulee siitä, että tolla on ongelmia.

Haastateltava 2: Ku se on jotenkin sillai, että joku masennus tai tämmönen ni se ei o, tai se on kuitenkin vielä semmonen tabu tavallaan.

Osalle nuorista omasta diagnoosista lähipiirille kertominen ei ollut tuottanut ongelmia. Näillä nuorilla oli yleensä perheessä tai suvussa muitakin mielenterveyden häiriöistä kärsineitä. Eräs nuori tunsi toimivansa eräänlaisena tiennäyttäjänä. Hänen tilanteensa tultua julki olivat muutkin alkaneet avautua omista ongelmistaan ja mielenterveysongelmista puhumisen kynnyksensä näytti mataltuneen. Pelko suvun suhtautumisesta sairautteen osoittautui turhaksi.

”Musta tuntuu, että mää oon ollu joku semmonen tiennäyttävä muille suvussa. Sieltä niitä on alkanu muillaki putkahtelemaan. Muutki sanoo, että joo, on itelläki vähän vaikeaa, sitte plup plup plup plup, tulee sieltä. Mutta määki, olinko mää useammankin vuoden hiljaa siitä. Ja yhtäkkiä isä kerto koko suvulle. Ja seuraaviin sukujuhlisiin meno oli pikkusen hankalaa [nauhahtaa]. Mutta ei siellä kukkaan kuitenkaan katonu että nyt se hullu tuli. Ne hymyili mulle, ku ne tiesi, että mulle oli tosi vaikea paikka mennä sinne.”

Masennuksesta läheisille kertominen koettiin yleisesti vaikeaksi, vaikka uutiseen oltaisiinkin reagoitu ennako-odotuksia positiivisemmin. Kokemuksiin liittyi vahvasti tarve pärjätä itse sekä halu säästää vanhempia ja läheisiä omilta murheilta. Nämä tunteet kuuluvat olennaisesti itsenäistyvän ja lapsuudenkodista sekä omista vanhemmistaan irrottautuvan nuoren elämään yleisestikin.

Ärsyttävää jeesustelua ja hirveitä haloota

Monet nuoret kokivat ärsyttäväksi ystävien ylinnokkaaksi koetun auttamishalun ja ymmärtämisen. Tuttavapiirissä ärsytystä herättivät ennen kaikkea henkilöt, jotka tulivat "tuputtamaan" apuaan, vaikka sitä ei oltu pyydetty. Nuoret eivät halunneet koulussa ja tuttavapiirissä erikoiskohdeltua, koska pelkäsivät silloin leimautuvansa entistä pahemmin.

"Ja joku siellä luokassa ihan luokan eessä sano että onhan sulla nyt kaikki hyvin, jaksathan sä [matkien]. Että tehään musta vielä enemmän outolintu."

Hyvää tarkoittavien ystävien tuki ei aina tuntunut tarpeelliselta tai tarkoituksenmukaiselta. Ärsytystä herättivät tuttavat, jotka ajattelivat hoitavansa masennuksen niin sanotusti sormia napsauttamalla, yhdessä yössä puhumalla. Sääliä tai sairaan ihmisen kohtelua ei myöskään toivottu.

Ote keskustelusta:

Haastateltava 1: Ja sitte me poristiin se koko yö siinä, että miks mä oon masentunu. Ja se sano, että nyt me selvitetään tuo sun pääkoppa. Ja mä en jaksanu. Ja mä siihen, että no joo..."

Haastateltava 2: Niin, se on jotenki sillaa että tulee ihminen, jolle sanoo, että on ollu kaikesta että nyt on parempi. Ni sitte se on sillä lailla, että monilla tulee semmonen ihme jeesustelu, että no niin, mä pystyn parantamaan sut. Puhu mulle.

"Sitte yks mun kaveri, se puhu mulle ku jolleki viisvuotiaalle. Sitte mua alko niin ärsyttämään. Mulla lähtee niinku se ahistus pois ku mulle puhuu. Mutta mua alko ärsyttää se ku se puhu mulle ku viisvuotiaalle."

Verkostopalaverissa, joissa nuoren tilannetta selvitettiin yhdessä useamman eri tahon kanssa, auttajien määrä tuntui nuorista joskus jopa ahdistavalta. Tilanne tuntui nuorista joskus ylimitoitetulta "hössötykseltä". Osalle nuorista muodostui verkostopalaverien yhteydessä lisäksi tunne tentattavaksi joutumisesta. Nuoret kokivat

joutuvansa yksin altavastajaksi oman tilanteensa selvittelyssä.

"Jotenki se tuntuu siltä että turhaa hössötystä ja istuu yksin siellä ja hirvee kaikki vanhemmat ja terveydenhoitajat ja kaikki miltei keittäjätki siellä ni tulee vähän sellainen olo et no, mitäs tässä."

Nuoret halusivat tulla kohdelluksi samalla tavoin kuin muutkin opiskelijat, masennusdiagnoosistaan huolimatta. He halusivat, että heidän tilanteensa otetaan huomioon, mutta he eivät halunneet sääliä, erikoiskohtelua eivätkä sitä, "että siitä tehään niinku numero".

Vähättelyä ja ymmärtämättömyyttä – vittu mulla on paha olo

Nuoret olivat koulussa tottuneet saamaan huonoa palautetta niin opettajalta kuin muilta oppilailtakin. Nuoret tunsivat usein voimattomuutta, jaksamattomuutta ja huonommuuden tunteita muihin oppilaisiin verrattuna.

Ote keskustelusta:

Haastateltava 1: Jos on vähänki masentunu ja sit yrittää tehdä yksin tuol jotain ja sit vaan kattoo, ku kaikki muut onnistuu ja kaikilla muilla menee hyvin ja kaikki muut jaksaa käydä.

Haastateltava 2: Sitä vaan turhautuu ja motivaatio laskee entisestään.

Jo pienikin vastoinkäyminen saattoi tuntua ylitsöpääsemättömältä ja olla niin sanottu viimeinen pisara.

Ote keskustelusta:

Haastateltava 1: Musta tuntuu niinku tuol aikuispuolella et vaikka mä kuinka yritin ni sit joo et ompele joku tyynyliina kaks saamaa pitää tehdä ja tää on ihan väärin ja sit mä revin ne kaikki ja heitän roskii ja heitän pöydältä kaikki tavarat ja lähen menee. Sillon oli oikeesti, ollaan puhuttu et ku kynä tippu lattialle ni se oli maailman pahin asia.

Haastateltava 2: Joo, se jaksaminen menee sii-

hen pisteeseen et ku kynä putoo lattialle ni se on sitte se vieminen niitti et ei jaksa.

Nuoret törmäsivät ymmärtämättömyyteen niin tuttavapiirissä kuin ammattihenkilöidenkin joukossa. Osa nuorista tunsu, että heidän oireitaan oltiin vähätelty. Tuttavapiirissä osa oli saanut kommentteja ja kehoituksia ottaa itseään vain niskasta kiinni. Osalla oli todella huonoja kokemuksia mielenterveyspalveluista.

”Sitte tuli vähän sellanen tunne, että ne vähätteli kaikkea. Sitte ku mä aloin itkemään siellä ihan täysillä että vittu mulla on paha olo.”

”Kyllä mulle sanottiin ihan oikeesti, että sää oot liian hyväkuntoinen. Pitäskö mulla olla niinku naru kaulassa ennenku ne tajuaa. Mää en oo itsetuhonen enkä mä halua olla. Et mä vaan haluan jonku jonka kans jutella. Et jos mä oon päivät yksin kämpässä ja tuijotan seinää ni ei sekkään nyt hirveen tervettä oo.”

Vaikka nuorten tilanne olisikin otettu tosissaan, he eivät välttämättä olleet tunteneet tullessaan todella ymmärretyksi. Nuorilla oli vahva kokemus siitä, että kukaan, joka ei ole itse kokenut masennusta, ei voisi heitä todella ymmärtää.

”Nii ku sit ku puhut jonku sairaanhoitajan kanssa, ni se ei välttämättä, se on niinku ehkä lukenu kymmenenki vuotta siit asiasta, mut se ei niinku oikeesti tiä silleen.”

”Ei yleensä oo silleen kauheest kavereilla samoja ongelmia, ni ne ei silleen ymmärrä, vaikka ne sanoo että ymmärtää.”

”Vaikka ne ymmärtää, ni ei ne ymmärrä siltikään. Jos ne ei oo kokenu ite sammaa, ni ne ei tiedä.”

Suurin osa nuorista oli perin kyllästynyt selittämään tuttavapiirissään, koulussa tai terveystalveluissa omaa tilannettaan. Helpompi vaihtoehto on useinkin olla kertomatta tuttavapiirissä mitään. Suurin osa nuorista oli joutunut sairaushistoriansa aikana kertomaan oman tilanteensa jo useille eri tahoille ja henkilöille moneen kertaan. Tämä tuntui uuvuttavalta ja rasittavalta. Kuntoutukseen osallistumisesta koitui poissaolo-

ja koulutyöstä, minkä vuoksi nuoret joutuivat selittämään kuntoutukseen osallistumisestaan monille eri henkilöille. Tämä koettiin väsyttäväksi ja turhauttavaksi.

”Opettajat ei oikeesti tiä, että mikä tämä on, niille saa oikeesti juurta jaksain selittää, mikä tää on, mitä täällä tehdään, miks täällä ollaan... ja se on niin väsyttävää.”

Ote keskustelusta:

Haastateltava 1: Joo, ja sitte ensin kun on oma ryhmänohjaaja joka kyssyy ja sitte saat selittää yhelle opettajalle ja sitte, ku on työharjoittelu välissä, ni kyssyy se työharjoitteluohjaaja ja sitte kyssyy vielä siellä työpaikalla se ohjaava työntekijä se, että saat selittää oikeesti varmaan vielle tyypille.

Haastateltava 2: Koulussa pitää tunteja monta eri opettajaa. Joka ikiselle opettajalle saa selittää.”

Nuorten kokemaan toiseuden tunteeseen liittyi huonommuuden tunnetta sekä ymmärtämättömyyttä niin läheisten kuin palveluntuottajien taholta. Nämä tunteet kuuluvat toisaalta olennaisesti nuoruuden tunnekirjoon yleisemminkin, eivät pelkästään masennuksesta kärsivillä nuorilla.

Vertaistuen voima – ne tietää miltä se tuntuu

OPI-kuntoutuksessa nuoret pääsivät keskustelemaan vastaavanlaisessa elämäntilanteessa olevien nuorten kanssa. Vertaisten kanssa nuoret kokivat pystyvänsä puhumaan syvimpiä tuntojaan ja rankkojakin aiheita. Ryhmässä saatettiin itkeä yhdessä, mutta heti seuraavassa hetkessä ryhmä saattoi remahtaa nauruun. Vertaisten kanssa omaa pahaa oloa ei tarvinnut piilotella, mutta oli lupa myös vitsailla ja nauraa.

Ote keskustelusta:

Haastateltava 1: Että vaikka täällä vähän aikaa puhuttaiski jotaki ja itkettäis yhdessä tai jotain muuta vastaavaa, ni sitte tauon jälkeen on hauskaa ja tehhää jotaki mukavaa ja nauretaan yhdessä. Että ei mee koko päivä pilalle, vaikka...

Haastateltava 2: Ei tarvi miettiä sitä.

Haastateltava 1: ...vaikka kaivellaankin syvimpiä syövereitä.

Parhaimmillaan nuoret kokivat, että vertaisryhmässä jokainen sai olla oma itsensä, kenenkään ei tarvinnut esittää mitään roolia. Ryhmän jäsenen välillä vallitsi luottamus, ja asioista pystyttiin puhumaan avoimesti. Ryhmässä vallitsi yhteinen ymmärrys siitä, millaista on olla masentunut nuori. Vertaisten kanssa nuoret saattoivat kokea aitoa välittämistä, kannustusta sekä kuulluksi, hyväksytyksi ja ymmärretyksi tulemista.

”Ja sitte seki, että niinku... ei oo yksin tämän asian kanssa. Ja sillaa että... se ku että... näitten muitten ihmisten kans on ollu tosi hyvä puhua. Ne tietää, miltä se tuntuu.”

Nuorten kokemus vertaisuus perustui yhteiseen kokemukseen masennuksesta. Nuorten puheissa tuli hyvin esille jako ”meihin” ja ”heihin”. Kuntoutusryhmässä nuoret saivat jakaa ajatuksiaan ja kokemuksiaan samankaltaisessa elämäntilanteessa olevien nuorten kanssa. Ryhmässä saatu vertaistuki ilmeni ensisijaisesti emotionaalisena tukena ja oman tilanteen jakamisena. Siihen liittyi vahvasti koettu tasa-arvo ja luottamus.

POHDINTA

Haastatteluista kävi ilmi, että mielenterveyskuntoutujan rooli on nuorelle haasteellinen. Tutkimus toi esille, että mielenterveysongelmista kärsivät nuoret sisäistävät helposti negatiiviset mielikuvat ja stereotypiat, joita he kohtaavat sosiaalisissa tilanteissa tai mediassa. Tässä tutkimuksessa haastateltavien nuorten puheissa tuli vahvasti esille karrikoitu kuva niin masentuneista kuin myös mielenterveyskuntoutuksesta.

Kulmala (2006) puhuu leimatusta identiteetistä, jolloin leimat tulevat ulkopuolelta ja ovat yhteydessä kielteisiin sosiaalisiin identiteetteihin ja kategorioihin. Kulmala selvitti tutkimuksessaan päihdeongelmaisten, asunnottomien ja mielenterveyskuntoutujien kokemuksia omasta

identiteetistään ja toiseudesta. Kulmalan tutkimuksessa nousi esille, kuinka merkittävässä määrin ihminen rakentaa käsitystä itsestään suhteessa siihen, millaisia määrittäyksiä hän ulkoapäin saa tai kokee saavansa. Tämän tutkimuksen nuoret eivät kuitenkaan välttämättä itse osanneet tai halunneet samastua stereotyyppiseen kuvaan masentuneesta henkilöstä. Tai jos samastumista oli, se ilmaistiin mustaa huumoria hyväksikäyttämällä. Haastateltavilla nuorilla tuntui olevan normaali ikävaiheeseen kuuluva tarve samastua ikäryhmään sekä vahva halu olla samanlainen kuin muut (Aalberg & Siimes 2007).

Tutkimus toi esille, että nuorilla ei ollut juurikaan tietoa tai ymmärrystä siitä, mitä mielenterveyskuntoutus käytännössä tarkoittaa. Sama ilmiö oli nähtävillä Romakkaniemen (2011) väitöskirjatutkimuksessa, joskin tutkimus keskittyi aikuisikäisiin masennusdiagnoosin saaneisiin. Sana kuntoutus herätti tämän tutkimuksen nuorissa hämmennystä ja häpeäkin. Omasta tilanteesta lähipiirille kertominen tuntui usein vaikealta, osa oli salannut kuntoutukseen osallistumisen jopa omilta vanhemmiltaan. Pelko leimatuksi tulemisesta sekä häpeä olivat myös esteenä avun hakemiselle. Ilmiö on tullut esille lukuisissa muissakin tutkimuksissa. Leimautumisen pelossa mielenterveysongelmista kärsivät pyrkivät usein pitämään sairautensa salassa eivätkä hae ongelmaansa apua (Bowers ym. 2013; Moses 2009). Tutkimukset ovatkin osoittaneet, että kaikki apua tarvitsevat nuoret eivät ole mielenterveyspalveluiden piirissä (Aalto-Setälä 2002; Bowers ym. 2013).

Kuntoutujan roolin mieltäminen osaksi itseä oli suurelle osalle tutkimuksen nuorista vaikeaa. Toisaalta diagnoosin saaminen tuntui helpottavalta. Omalle pahalle ololle oli vihdoin saatu nimi. Linkin ja Phelanin (2010) mukaan toiseuden tuntemuksilla voi olla niin positiivisia kuin negatiivisia merkityksiä, mikä tuli hyvin esille tässä tutkimuksessa. Negatiiviseen puoleen liittyvä leimautuminen ja häpeän tunne. Toisaalta toiseuden tunne on Linkin ja Phelanin mukaan tärkeä oman avuntarpeen tunnistamisen kannalta. Kun toiseuden tunne ilmenee ymmärryksenä omasta

tilasta ja avun tarpeesta, niin tällä on positiivisia vaikutuksia avun saamiseen, hoitoon pääsemiseen ja toipumiseen.

Vaikka saatu diagnoosi voikin johtaa leimautumiseen ja häpeän tunteeseen, poikkeavuuden siirtyminen lääketieteelliseen viitekehykseen voi vähentää leimautumisen pelkoa siinä mielessä, että poikkeavuus nähdään sairautena, jolle henkilö ei voi mitään (Kaltiala-Heino ym. 2001). Osalle tutkimukseen osallistuneista nuorista tai heidän läheisilleen diagnoosin saaminen olikin tuntunut helpotukselta. Diagnoosista muodostui myös kuntoutusryhmän jäsenille yhteinen nimitäjä, mikä osoittautui vertaistuen tärkeäksi kulmakiveksi. Wahl (1999) puhuu stigmatisoivan tilan avoimesta tunnustamisesta, tuen etsimisestä liittymällä muiden samasta ongelmasta kärsivien joukkoon sekä asettumisesta itse tueksi muille samaan tautiin sairastuville. Samanlainen ilmiö oli nähtävillä myös tämän tutkimuksen nuorilla.

Nuorten toiseuden kokemukset olivat tässä tutkimuksessa tietyllä tapaa ristiriitaisia. Toisaalta omaa poikkeavuutta ja sairautta haluttiin tuoda voimakkaasti esiin erityisesti terveyspalveluiden suuntaan hoitoon pääsyn mahdollistamiseksi. Toisaalta nuoret eivät halunneet tulla kohdatuiksi ja kohdelluiksi poikkeavina yksilöinä ystävä- ja tuttavapiirissä tai etenkin koulussa. Erityiskohtelu ja yli-innokkaat auttamisyrietykset saatettiin kokea minuuden loukkaukseksi ja siten kokonaisvaltaiseksi häpeäksi (Kaltiala-Heino ym. 2001). Näyttää siltä, että nuoret eivät halua tulla lokeroiduksi yksinomaan mielenterveyskuntoutujina, vaikka ovatkin tietoisia omasta sairaudestaan ja sen aiheuttamista rajoituksista esimerkiksi opiskelukyvyssä. Nuorten puheissa nousi vahvasti esille myös ikävaiheeseen liittyvä tarve kuulua joukkoon, olla normaali.

Tutkimus osoitti, että huumori on nuorille tärkeä keino käsitellä omaa toiseutta ja erilaisuutta. Voidaan puhua masennuksen karnevalisoinnista, jossa puhekieli ja keskusteluissa käytettävät käsitteet vilisevät vallitsevia ja yleisiä stereotyyppioita mielenterveysongelmista ja mielenterveyspotilaista. Vertaisryhmä luo tällaiselle asian käsittelylle tilan ja raamit. Vertaisryhmässä nuoret

kertoivat kokeneensa yhteenkuuluvuuden ja hyväksytyksi tulemisen tunnetta, vaikka ryhmään tuleminen olikin tuntunut aluksi pelottavalta. Yhteisön jäsenyyden sekä ymmärrettävyksi ja kuuluksi tulemisen onkin todettu tukevan nuoria mielenterveyskuntoutujia toipumisessa (Corrigan ym. 2009). Tämän tutkimuksen nuoret tuntuivat rakentaneen ympärilleen eräänlaisen toiseuden kehän, johon muita ei välttämättä haluttu päästää. Bauman (1999) puhuu sisä- ja ulkoryhmistä, joilla erotellaan ”meidät” ja ”heidät”. Vastavuoroinen apu, suoja ja ystävyys kuuluvat Baumanin mukaan sisäryhmän elämän näkymättömiin sääntöihin. Tämä ilmiö oli nähtävissä tämänkin tutkimuksen nuorilla. Ystäväpiirissä olevien avuntarjoajien saatettiin ajatella tunkeutuvan omaan toiseuden tilaan. Vertaisryhmässä nuoret kohtasivat ymmärrystä, toiseuden käsitteleminen oli helppoa, ja sitä käsiteltiin erityisesti huumorin avulla.

Tämän tutkimuksen nuorten esiin nostamat teemat olivat samansuuntaisia Kranken ja Floerschin (2009) tutkimustulosten kanssa. Krane ja Floersch haastattelivat mielenterveysongelmista kärsiviä nuoria heidän kokemastaan stigmasta. Nuorten haastatteluissa esiin nousseet teemat olivat kaveripiirien ulkopuolelle jääminen ja sosiaalinen syrjäytyminen, tietämättömyys mielenterveysongelmista ja niiden merkityksestä, vertaistuen tärkeys sekä ymmärtämättömät opettajat. Myös tässä tutkimuksessa nuorilla oli kokemusta ymmärtämättömistä opettajista, vaikka OPI-hankkeen yhtenä tavoitteena olikin mielenterveyspalveluiden ja opetushenkilökunnan välisen tiedonsaannin parantaminen. Hankkeen edetessä tiedonkulku opetushenkilökunnan ja kuntoutustyöntekijöiden välillä kuitenkin parani.

Tutkimuksen tulokset kertovat nuoren mielenterveyskuntoutujan roolin ristiriitaisuudesta, jossa toiseuden tuntemuksilla voi olla niin negatiivisia kuin positiivisiakin merkityksiä. Vaikka tutkimus rajoittuikin vain suhteellisen pieneen ryhmään mielenterveyskuntoutujia, mikä rajoittaa tulosten yleistettävyyttä, tuo tutkimus tärkeää tietoa nuorten mielenterveyskuntoutujien toiseuden kokemuksista ja antaa äänen nuorille

itselleen. Haastattelutilanteet onnistuivat yleisesti ottaen hyvin, ottaen huomioon kohderyhmän elämäntilanteen ja kunnon. Kaikki kuntoutukseen hakeutuneet eivät kuitenkaan osallistuneet haastatteluihin, ja tämän vuoksi osan – todennäköisesti huonokuntoisimpien nuorten – ääni saattoi jäädä vähemmälle tai kokonaan kuulumatta. Keskustelut kuntoutusta toteuttavien ohjaajien kanssa antoivat viitteitä siitä, että ryhmähaastatteluista pois jääneet olivat ennen kaikkea huonoimmin voivia, arimpia ja kuntoutukseen heikoimmin kiinnittyneitä nuoria. Valitettavan pieneksi jäi myös poikien osuus ryhmähaastatteluissa. Tuloksissa voidaankin olettaa painottuvan erityisesti tyttöjen toiseuden kokemukset mielenterveyskuntoutujan roolissa. Tuloksia värittää luonnollisesti myös se, että kohderyhmänä olivat ryhmämuotoiseen kuntoutukseen osallistuneet nuoret, jolloin esiin nostetut teemat ja käytetty kieli voivat olla hyvinkin erilaisia kuin jos tutkimus olisi toteutettu esimerkiksi yksilöhaastatteluissa tai toisentyypiseen kuntoutukseen osallistuvien nuorten keskuudessa.

Tutkimus antaa tärkeää tietoa etenkin mielenterveyspalveluiden kehittäjille. Nuorille suunnattujen palvelujen tulee olla matalakynnyksisiä ja ei-leimaavia (Perälä 2012; Rickwood ym. 2005; Biddle ym. 2004). Mielenterveyspalveluiden ja ammattihenkilöiden käyttämät termit eivät välttämättä aukea nuorille tai ne koetaan leimaaviksi. Samaan ilmiöön törmättiin muun muassa Bowersin ja kumppaneiden (2013) tutkimuksessa, jonka mukaan nuoret eivät mielellään hae apua mielenterveysongelmiinsa koulu-terveydenhuollosta leimautumisen pelosta.

Millä termeillä nuorille sitten tulisi tarjota mielenterveyspalveluita? Jo stigman vähentämisenkin kannalta on tärkeää, että asioista puhutaan niiden oikeilla nimillä. On myös tärkeää viestiä selkeästi ja rehellisesti alun alkaen, minkälaiseen palveluun nuori on osallistumassa ja sitoutumassa. Toisaalta ehdottoman tärkeää olisi myös tavoittaa juuri ne nuoret, jotka ovat avun ja tuen tarpeessa. Kumman näkökulman tulisi painaa vaakakupissa enemmän? Tämä tutkimus antoi viitteitä siitä, että nuoret

kokevat ”mielenterveyskuntoutus” -sanan vieraaksi ja leimaavaksi, vaikka kyse on nuorista, joilla on mielenterveysdiagnoosi. Nuoria tulisi entistä enemmän käyttää kokemusasiantuntijoina nuorten mielenterveyspalveluja suunniteltaessa ja kehitettäessä. Tarvitaan uusia ideoita ja nuorten oman äänen kuulemista, jotta apua, tukea ja hoitoa tarvitsevat ylipäänsä hakeutuisivat yhteiskunnan tarjoamiin palveluihin. Masennusdiagnoosistaan huolimatta nuoret haluavat tulla kohdatuksi kuin muutkin ikäisensä.

LÄHTEET

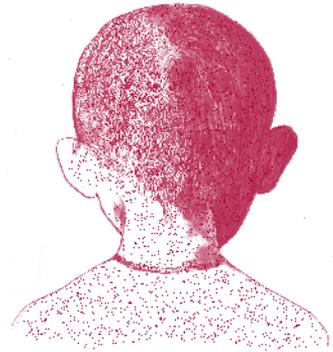
- Aalberg, Veikko – Siimes, Martti 2007: Lapsesta aikuiseksi – Nuoren kypsyminen naiseksi tai mieheksi. Nemo, Helsinki.
- Aalto-Setälä, Terhi 2002: Depressive disorders among young adults. *Kansanterveyslaitoksen julkaisuja A* : 22/2002. Kansanterveyslaitos, Helsinki.
- Bauman, Zygmunt 1999: Sosiologinen ajattelu. Suomentanut Jyrki Vainonen. WSOY, Helsinki.
- Biddle, Lucy – Gunnell, David – Sharp, Debbie – Donovan, Jenny 2004: Factors influencing help seeking in mentally distressed young adults: a cross-sectional survey. *British Journal of General Practice*, 54, 248–253.
- Bowers, Hayley – Manion, Ian – Papadopoulos, Despina – Gaubreau, Emily 2013: Stigma in school-based mental health: perceptions of young people and service providers. *Child and Adolescent Mental Health* 18(3), 165–170.
- Clarke, Kris 2004: Sisällä ja ulkona: Maahanmuuttajien yhteisötutkimus. *Yhteiskuntapolitiikka* 69: 6, 630–641.
- Corrigan, Patrick – Larson, Jonathon – Ruesch, Nicolas 2009: Self-stigma and the “why try” effect: Impact on life goals and evidence-based practices. *World Psychiatry* 8(2), 75–81.
- Corrigan, Patrick – Rafacz, Jennifer – Ruesch, Nicolas 2011: Examining a progressive model of self-stigma and its impact on people with serious mental illness. *Psychiatry Research* 189(3), 339–343.
- Corrigan, Patrick – Slopen, Natalie – Gracia, Gabriela – Phelan, Sean – Koegh, Cornelius – Keck, Lorraine 2005: Some recovery processes in mutual-help groups for persons with mental illness: II Qualitative analysis of participant interviews. *Community Mental Health Journal* 41(6), 721–735.
- Crocker, Jennifer 1999: Social stigma and self-esteem:

- situational construction of self-worth. *Journal of Experimental Social Psychology* 35, 89–107.
- Hartman, Leah – Michel, Natalie – Winter, Ariella – Young, Rebecca – Flett, Gordon – Goldberg, Joel 2013: Self-stigma of mental illness in high school youth. *Canadian Journal of School Psychology* 28(1), 28–42.
- Hirsjärvi, Sirkka – Hurme, Helena 2001: Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Yliopistopaino, Helsinki.
- Jokinen, Arja – Huttunen, Laura – Kulmala, Anna 2004: Johdanto: neuvottelu marginaalien kulttuurisesta paikasta. Teoksessa Arja Jokinen – Laura Huttunen – Anna Kulmala (toim.): Puhua vastaan ja vaieta. Neuvottelu kulttuurisista marginaaleista. Gaudeamus, Helsinki.
- Kaltiala-Heino, Riittakerthu – Poutainen, Outi – Välimäki, Maritta 2001: Sairauden häpeällinen leima. Lääketieteellinen Aikakauskirja *Duodecim* 117(6), 563–570.
- Karlsson, Linnea 2008: Nuorten depression ennuste. *Kansanterveys* 4/2008, 11–13.
- Kessler, Ronald – Berglund, Patricia – Demler, Olga – Jin, Robert – Merikangas, Kathleen – Walters, Ellen 2005: Lifetime prevalence and age-of-onset distributions of DSM-IV disorders in the national comorbidity survey replication. *Archives of General Psychiatry* 62, 593–602.
- Kranke, Derrick – Floersch, Jerry 2009: Mental health stigma among adolescents: Implications for school social workers. *School Social Work Journal* 34(1), 28–42.
- Krueger, Richard – Casey, Mary 2000: *Focus Groups: A Practical Guide for Applied Research*. 3. painos. Sage Publications, Thousand Oaks, CA.
- Kulmala, Anna 2006: Kerrottuja kokemuksia leimattusta identiteetistä ja toisudesta. Akateeminen väitöskirja. *Acta universitatis Tampereensis* 1148. Tampere University Press, Tampere.
- Link, Bruce – Phelan, Joe 2001: Conceptualizing stigma. *Annual Review of Sociology*, vol. 27, 363–385.
- Link, Bruce – Phelan, Joe 2010: Labeling and stigma. Teoksessa Teresa Scheid – Tony Brown (toim.): *A handbook for the study of mental health. Social context, theories and symptoms*. Cambridge University Press, New York.
- Löytty, Olli 2005: Johdanto: Toiseuttamista ja tilakurittomuutta. Teoksessa Olli Löytty (toim.): *Rajanylityksiä. Tutkimusreitit toisouden tuole puolen*. Gaudeamus, Helsinki.
- Mielenterveyden keskusliitto 2013: Mielenterveysbarometri 2013. Saatavilla Internetistä osoitteesta <http://www.mtkl.fi/?x752385=1864272> (2.12.2013).
- Moses, Tally 2009: Stigma and self-concept among adolescents receiving mental health treatment. *American Journal of Orthopsychiatry* 79(2), 261–274.
- Moses, Tally 2010: Adolescent mental health consumers' self-stigma: Associations with parents' and adolescents' illness perceptions and parental stigma. *Journal of Community Psychology* 38(6), 781–798.
- O'Driscoll, Claire – Heary, Caroline – Hennessy, Eilis – McKeague, Lyn 2012: Explicit and implicit stigma towards peers with mental health problems in childhood and adolescence. *Journal of Child Psychology and Psychiatry* 53(10), 1054–1062.
- Perälä, Riikka 2012: Haittojen vähentäminen suomalaisessa huumehoidossa: Etnografinen tutkimus huumeongelman yhteiskunnallisesta hallinnasta 2000-luvun Suomessa. Akateeminen väitöskirja. Helsingin yliopisto, sosiaalitieteiden laitos: Uni-grafia, Helsinki.
- Raitasalo, Raimo – Maaniemi, Kaarlo 2011: Nuorten mielenterveyden häiriöiden aiheuttamat sairauspoissaolot ja työkyvyttömyys vuosina 2004–2011. *Nettityöpapereita* 23/2011. Kela.
- Raittila, Pentti 2004: Venäläiset ja virolaiset suomalaisten Toisina. Tapaustutkimuksia ja analyysimietelmien kehittelyä. Akateeminen väitöskirja. Tampere university press, Tampere.
- Rickwood, Debra – Deane, Frank – Wilson, Coralie – Ciarrochi, Joseph 2005: Young people's help-seeking for mental health problems. *Australian e-journal for the Advancement of mental health*, 4(3), 1–34.
- Romakkaniemi, Marjo 2011: Masennus. Tutkimus kuntoutumisen kertomusten rakentumisesta. Akateeminen väitöskirja. *Acta Electronica Universitatis Lapponiensis* 78. Lapin yliopisto.
- Suvisaari, Jaana 2008: Mielenterveys- ja päihdehäiriöt yleisiä nuorilla aikuisilla. *Kansanterveys* 8/2008, 18–19.
- Suvisaari, Jaana – Aalto-Setälä, Terhi – Tuulio-Henriksson, Annamari – Härkänen, Tommi – Saarni, Samuli – Perälä, Jonna – Schreck, Marjut – Castaneda, Anu – Hintikka, Jukka – Kestilä, Leena – Lähteenmäki, Sini – Latvala, Antti – Koskinen, Seppo – Marttunen, Mauri – Aro, Hillevi – Lönnqvist, Jouko 2009: Mental disorders in young adulthood. *Psychological Medicine* 2009:39, 287–299.
- Tuomi, Jouni – Sarajärvi, Anneli 2002: Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Tammi, Helsinki.
- Valtonen, Anu 2005: Ryhmäkeskustelut – millainen metodi? Teoksessa Johanna Ruusuvoori – Liisa Tiittula (toim.): *Haastattelu. Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus*. Vastapaino, Tampere.

- Wahl, Otto 1999: Mental health consumers' experience of stigma. *Schizophrenie Bulletin* 25(3), 467–78.
- Watson, Amy – Miller, Fredrick – Lyons, John 2005: Adolescents' attitudes toward serious mental illness. *Journal of Nervous and Mental Disease* 193, 769–772.
- Wittchen, Hans-Ulrich – Nelson, Christopher – Lachner, Gabriele 1998: Prevalence of mental disorders and psychosocial impairments in adolescents and young adults. *Psychological Medicine* 28(1), 109–126.
- Wrede-Jäntti, Matilda 2010: Pengarna eller livet? En kvalitativ och longitudinell studie om långtidsarbetslösa unga i ett aktörsperspektiv. *Forskning* 31/2010. Institutet för hälsa och välfärd, Helsinki.

Kaupallinen nuorisokulttuuri ja erottautuminen lumilautailussa

Riitta Hänninen



Toiseuden ja kaupallisuuden välinen suhde muodostaa nuorisokulttuureiden maailmassa tärkeän rajapinnan – eräänlaisen risteyskohdan, jonka kautta nuoret erottautuvat toisistaan ja rakentavat uudenlaisia yhteisöllisyyden muotoja. Itse olen tutkinut tätä rajapintaa väitöskirjassani ”Puuterilumen lumo – tutkimus lumilautailukulttuurista” (2012), jossa tarkastelen sitä, miten lumilautailijat rakentavat yhteisöllisyyttään ja lumilautailukulttuurin autenttisuutta tyylillisen ilmaisun kautta.

”Oikeanlaisten” merkkien kuluttaminen erottaa tosilaskijat harrastelijoista ja uusintaa lumilautailijoiden autenttisuudessa kiteytyvää toiseutta. Aikaisemmin shokeeraamiseen perustunut tyylillinen ilmaisu on muuttunut vähäeleiseksi valtapeliksi, joka suojelee autenttisuutta tekemällä lumilautailuun liittyvästä tyylillisestä ilmaisusta vaikeaselkoista. Tälle on selkeä tarve, sillä kaupallistumisen myötä lautailuvälineitä ostavat myös sellaiset ihmiset, jotka eivät ole lumilautailijoita. Lumilautailusta onkin tiedettävä kulttuuri-ilmiönä varsin paljon, jota sen välityksellä tapahtuvaa kommunikaatiota, jota esimerkiksi pukeutumistyyli lumilautailussa edustaa, voisi lukea, saati toistaa. Strategia suojelee lumilautailun autenttisuutta tehokkaasti, sillä se siirtää vallan kaupallisesta maailmasta takaisin lumilautailijoiden omiin käsiin. (Hänninen 2012, 60.)

Toiseudella tarkoitetaan yleisesti ilmiötä,

jossa joku toinen leimataan itsestä poikkeavaksi tai vähempiarvoiseksi – toiseus on erilaisuutta ja erottamista suhteessa itseen. Kysymys on valankäytöstä kahden tai useamman ryhmän, instituution tai kulttuurisen tai yhteiskunnallisen rakenteen välillä. Aina ei ole kuitenkaan niin, että valtaa käytettäisiin vain ylhäältä alaspäin, hallitsevasta rakenteesta kohti marginaalisempaa ilmiötä. Esimerkiksi lumilautailukulttuurissa erottautumista tapahtuu myös käänteisesti marginaalista kohti vallitsevia yhteiskunnallisia rakenteita.

Toiseudesta puhuttaessa törmää usein ajatuksen siitä, että se olisi yksinomaan kielteinen ilmiö. Ongelmana toiseutta voidaan pitää silloin, kun tarkastellaan esimerkiksi syrjinnän, syrjäytymisen, työttömyyden ja köyhyyden kaltaisia yhteiskunnallisia kysymyksiä. Yksilön kannalta toiseus voi kuitenkin olla myös henkilökohtainen, ideologisesti perusteltu valinta, jolla halutaan erottautua kielteisiksi koetuista yhteiskunnallisista ja kulttuurisista rakenteista ja korostaa yksilön vapautta liikkua erilaisten arvojen ja yhteisöllisyyden muotojen välillä. Erottautumisen käsite nostaa esille toiseuden vähemmän tutkitun, aktiivisuutta korostavan kääntöpuolen, jossa marginaalissa elävä kulttuuri-ilmiö tai ihmisryhmä omaehtoisesti uusintaa toiseuttaan.

Erottautuminen on tyylilliseen ilmaisuun liittyvä, säilyttävä strategia. Se luo ja uusintaa lumilautailukulttuurin marginaaliseen menneisyyteen

perustuvaa kokemusta toiseudesta, jota voidaan pitää lumilautailukulttuurin ideologisena lähtökohtana. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että lumilautailijat haluavat tietoisesti pitää kiinni marginaalisesta menneisyydestään ja kokevat, että kokemus erillisyydestä tai tässä tapauksessa paremminkin erityisyydestä on myönteinen asia.

Kaliforniassa 1960-luvulla syntynyt ja myöhemmin 1980-luvulla Suomeen rantautunut lumilautailu on globaali nuorisokulttuuri, joka ammentaa vaikutteita erityisesti rullalautailun ja surffauksen kapinallisuudesta. Lisäksi lumilautailu on omaksunut piirteitä grungesta, punkista ja rokista. Ideologisesti ilmiön taustalla vaikuttaa niin ikään 1960-luvulta peräisin oleva porvarillisen keskiluokan uusi vapaa-ajanliike (*New Leisure Movement*, NLM). NLM syntyi vastustamaan perinteisen urheilun vakavamielistä suorituskeskeisyyttä ja korosti hauskanpidon ja vapaamuotoisuuden merkitystä liikkumisen lähtökohtana (Donnelly 1993). Liikkeellä oli, ja on edelleen, keskeinen rooli uuden urheilun ja erityisesti *extreme*-urheilun länsimaisessa historiassa.

Lumilautailu oli pitkään 1990-luvulle asti ennen kaupallistumistaan korostetun marginaalinen ilmiö, jota ei lajin ulkopuolella laajemmin juuri tunnettu. Vasta kun lumilautailu siirtyi ensin metsistä ja takapihoilta virallisiin laskettelurinteisiin ja myöhemmin rullalautailun ja surffauksen mukana *extreme*-urheilua markkinoiville televisiokanaville, sen julkisuuskuva alkoi kehittyä. Kysymys on lajin kaupallistumisen tuomasta näkyvyydestä, jonka myötä lajin harrastajamäärä ja lumilautailu kulttuuri-ilmiönä kasvoivat 1990-luvulla ja uudelleen 2000-luvun puolivälissä räjähdysmäisesti.

Nykypäivänä lumilautailu on monien muiden nuorisokulttuuristen ilmiöiden tavoin kaupallinen väline, jonka avulla tavoitellaan taloudellista hyötyä. Mielikuvilla vapaudesta, individualismista ja *extreme*-urheiluun liittyvästä katu-uskottavuudesta myydään lautailuvarusteita, mutta myös virvoitusjuomia, vakuutusia ja matkapuhelimia. Lumilautailun ympärille syntyneiden massamarkkinoiden paradoksi on myöhäismodernia länsimaista yhteiskuntaa ajatellen

oireellinen, sillä yksilöllisyyttä korostava individualismi elää keskellä massamarkkinoita. Kaupallistumisen prosessi on haasteellinen myös lumilautailun autenttisuuden näkökulmasta: miten säilyttää lumilautailun alkuperäiset arvot tilanteessa, jossa kauppatavaraa eivät ole pelkästään lumilaudat tai muut lautailuvarusteet, vaan kokonainen ideologinen järjestelmä, jota lumilautailu kulttuuri-ilmiönä edustaa?

Lumilautailun ja uuden urheilun kaupallinen arvo perustuu tuotteen sijaan ideoihin ja mielikuviin, joita erilaiset brändit ja tuotemerkit käyttävät mainontansa lähtökohtana. Massoitumiseen liittyy lumilautailussa myös toinen erottautumista sivuava ilmiö: uusien urheilulajien ”normalisoituminen” (Rinehart 2008, 76–77). Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että tiettyä elämäntyyliä edustavat nuorisokulttuurit, jotka ovat aikaisemmin eläneet yhteiskunnan marginaalissa, siirtyvät kaupallistumisen myötä osaksi niin sanottua valtavirtakulttuuria. Lumilautailussa varsinkin laskijoiden pukeutumiseen liittyvät erityispiirteet, esimerkiksi löysät housut, huput, pipot ja erityisesti tietyt vaatemerkit, ovat muuttuneet osaksi nuorten yleiskulttuuria sillä seurauksella, että erottautuminen massamuodista on käynyt aikaisempaa vaikeammaksi.

Lumilautailijat haluavat olla osa kaupallista maailmaa paradoksaalisesti juuri siksi, että kontrolli omaan kulttuuriin halutaan säilyttää. Laskijat ovat yhtäaikaaisesti sekä kaupallisuutta vastaan että sen puolella. Sama ristiriita koskee eri tavoin myös monia muita nuorisokulttuurisia ilmiöitä. Kaupallisuuden paine koskettaa lähestulkoon kaikkia nykypäivän nuorisokulttuureita, mutta erityisesti lumilautailua, jossa merkkitie-toinen kuluttaminen muodostaa keskeisen osan laskijoiden arkea. Samalla se muokkaa omaehtoisuutta ja vapautta korostavan lajin perusarvoja. Nuorisokulttuureiden kaupallistumista voisikin luonnehtia kapinallisuuden kaupallistumiseksi. (Hänninen 2012, 87; Humphreys 1995.)

Muiden toisen maailmansodan jälkeen syntyneiden myöhäismodernien nuorisokulttuurien tavoin lumilautailu ohjaa voimakkaasti laskemisesta kiinnostuneiden nuorten arkea ja

arvovalintoja (Hänninen 2012, 12). Lumilautailijat ovat kaupallistumisesta huolimatta onnistuneet säilyttämään aktiivisen roolin oman kulttuurinsa tuottajina. Lumilautailukulttuuri ei ole triviaali muotioikku, vaan merkitysjärjestelmä, joka tuottaa laskijoille myönteisiä samastumisenkohteita ja uudenlaista yhteisöllisyyttä.

Tyylin kautta tapahtuva erottautuminen heijastaa lumilautailussa yhteiskunnallista kannanottoa siitä, miten lumilautailun kaupallistuminen vaikuttaa lumilautailukulttuurin kehitykseen ideologisena järjestelmänä. Sanoman ydin korostaa lumilautailukulttuurin alkuperäisiä arvoja eli kaveriporukan, hauskanpidon ja vapauden merkitystä lumilautailun ideologisena lähtökohtana. Näin esimerkiksi erottautumista niin ikään sivuava individualismi asettuu lumilautailukulttuurissa osaksi laajempaa, yksilöllisyyden ja yhteisöllisyyden rajapinnoille sijoittuvaa dialektista peliä, jossa tyyli toimii erottautumisen välineenä ja tuottaa toiseutta. (Hänninen 2012, 105.)

Lumilautailijoiden tarve erottautua nostaa esille tutkimuskirjallisuudessa usein kielteisiksi ilmiöksi määritellyn toiseuden omaehtoisuuteen perustuvana, myönteiseksi koettuna valintana. Toiseuden ja erottautumisen välinen suhde on lumilautailukulttuurissa keskeinen: toiseutta tavoitellaan erottautumisen kautta ja kääntäen erottautuminen suojelee laskijoiden edustamaa toiseutta lajin normalisoitumista ja kaupallistumista vastaan.

tion. Corporate Branding and the Co-Optation of Action Sports. Teoksessa Michael Giardina – Michele Donnelly (toim.): Youth Culture and Sport. Identity, Power, and Politics, 71–89. Routledge, New York.

LÄHTEET

- Donnelly, Peter 1993: Subcultures in Sport: Resilience and Transformation. Teoksessa Alan Ingham – John Loy (toim.): Sport in Social Development, Traditions, Transitions, and Transformations, 119–145. Human Kinetics, Champaign.
- Humphreys, Duncan 1995: Shredheads Go Mainstream? An Introduction to the Social History of Snowboarding. Painamaton pro gradu -tutkielma. University of Otago.
- Hänninen, Riitta 2012: Puuterilumen lumo – tutkimus lumilautailukulttuurista. Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä.
- Rinehart, Robert 2008: Exploiting a New Genera-

”Ei tää mikään viidakko oo” – Tutkijan vastuu ja erilaiset erilaisuudet

Pia Olsson



Otsikkoni viidakko-metafora on napakka vastaus kysymykseeni, jonka esitin nuorten sosiaalisia suhteita käsittelevän kenttätöni alussa kahdelle yläasteikäiselle pojalle. Minulle ulkopuolisena haastattelijana koulun sosiaalinen ympäristö oli näyttänyt arvaamattomalta, joten ennako-oletusteni ohjaamana olin kysynyt pojilta, mikä heidän ”selviytymisstrategiansa” luokkayhteisössä oli. Kysymykseni merkitys kyseenalaistettiin humoristiseen sävyyn, ja samalla se, että sama sosiaalinen ympäristö näyttää eri ihmisistä erilaiselta, tuli selväksi. Poikien kanssa käymäni keskustelu johti minut konkreettisesti pohtimaan tutkijan vastuuta kentän vuorovaikutustilanteissa. Tutkijat rakentavat kuvaa kohteestaan läpi tutkimusprosessin: niin näkökulmaa valitessaan, tutkimukseen osallistuvia kohdatessaan kuin tuloksista raportoidessaan (Strandell 2010, 92, 110). Myös silloin, kun muotoilemme haastateltavillemme konkreettisia kysymyksiä, luomme pohjan sille, miten lopulta kohdettamme esitämme ja minkälaiseksi haastateltavat kokevat asemansa tutkimusprosessissa. Ennako-oletuksistamme emme voi koskaan olla vapaita, mutta miten ne tulisi huomioida tutkittaviamme kohdatessamme?

Se, minkälaiseksi tutkijan ja kentän vuoropuhelu muodostuu, on aina sidoksissa keskustelijoiden omaan elämänkokemukseen ja siihen, mikä suhde eri osapuolilla on tutkimusta ohjaaviin kysymyksiin. Poikien kanssa käymämme keskustelu on tästä yksi esimerkki: kyseisessä keskustelussa aikuinen naistutkija kysyjänä ja nuoret

pojat kokijoina pyrkivät löytämään yhteisymmärrystä nuorten sosiaalisessa ympäristössä tapahtuviin eron tekoihin. Vuoropuhelussamme ei ollut kyse ainoastaan käyttämäni käsitteen ”selviytymisstrategia” kyseenalaistamisesta, vaan nähdäkseni myös poikien tarpeesta korjata keskustelukumppanin käsityksiä koulun sosiaalisesta ympäristöstä jokseenkin kaoottisena ja ennalta arvaamattomana. Tutkijalle koulun vieras ja ”toinen” kulttuuri oli pojille siihen heidän kohdistamastaan kritiikistä huolimatta tuttu ja luonteva toimintaympäristö.

Tietyn ryhmän ottaminen tutkimuksen kohteeksi on aina tapa tehdä eroja muihin ryhmiin. Nuoruuteen ikäkautena on liitetty paitsi positiivisia tulevaisuuden odotuksia myös käsityksiä ikävaiheen arvaamattomuudesta ja siihen yhdistetyistä ongelmista. (Aapola & Kaarninen 2003, 12–13; Puuronen 2006, 11.) Tähän jälkimmäiseen ajatustapaan voidaan liittää myös oma suhtautumiseni kouluympäristöön selviytymisen paikkana. Ikä on yksi yhteiskunnassamme olevista eron teon kategorioista, joista myös tutkijan on mahdoton kokonaan irrottautua. Näin myös nuorisoa tutkiessamme käsityksemme tutkimuksen kohteena olevasta ryhmästä ja sitä muovavaa yhteiskunnallinen keskustelu määrittävät tapamme lähestyä kohdettamme (ks. Strandell 2010, 92; ks. esim. Hoikkala & Paju 2013, 26).

Erojen nostaminen tutkimuksen kohteeksi auttaa parhaimmillaan ymmärtämään niitä eri tekijöitä, jotka vaikuttavat erojen kautta muodostuviin hierarkioihin, ja myös muuttamaan

niitä (esim. Davis 2008; Hirsch 2005). Kun tutkija liittyy ikään ennako-oletuksina vielä muita eron teon kategorioita, kuten etnisyyden tai sukupuolen, on kuitenkin vaarana, että erot korostuvat samankaltaisuuksien kustannuksella tai että hän määrittelee erot eri tavoin kuin tutkittavat itse. Esimerkiksi useat vähemmistöjen tutkijat ovat todenneet tutkimuksensa yhdeksi haasteeksi tutkimuskohteen käsittelyn niin, ettei tutkija itse ole luomassa tai vahvistamassa hierarkioita luovia eroja eri ryhmien välillä (esim. Honkasalo 2011, 56; Rosales 2010, 18; de los Reyes & Mulinari 2005, 128).

Itse kohtasin tämän haasteen vuosina 2009–2012 tekemiäni kenttätöiden yhteydessä. Tein kyseisinä lukuvuosina kouluetnografista kenttätöitä helsinkiläisessä yläkoulussa ja pyrin tavoittamaan nuorten suhtautumista erilaisuuteen ja näiden erilaisuuksien vaikutusta nuorten sosiaalisiin suhteisiin. Tiedostamatta prosessin ongelmallisuutta olin jo kentälle saapuessani kategorisoinut mielessäni erilaisia mahdollisia erilaisuuksia, joita voisin nuorten kanssa analysoida. Näitä olivat sukupuoli, oppilaiden kulttuuriset taustat ja erilaiset oppijat. Oppilaita haastatelllessani ja havainnoidessani huomasin kuitenkin, että määrittelemäni erot olivat heidän sosiaalisen itseyttämisensä näkökulmasta, jos eivät merkityksellisiä, niin huomattavasti ennako-oletuksiani monitulkintaisempia.

Vastikään maahan muuttanut, opetuskieltä vielä hallitsemaan nuori tai kehitysvammainen nuori ovat kouluinstituution näkökulmasta toki erilaisia oppijoita. Kertoessaan omasta sosiaalisesta ympäristöstään oppilaiden tulkinnat erojen merkityksistä olivat kuitenkin hyvin toisenlaiset kuin tutkijan ennako-oletukset: Kaksikulttuuristen perheiden nuoret ja maahanmuuttajien valmistavalta luokalta yleisopetuksen puolelle siirtyneet nuoret kutsuivat itseänsä luontevasti ulkomaalaisiksi, mutta eivät nähneet tämän vaikuttavan millään lailla siihen, miten heihin koulussa suhtauduttiin tai miten he toisiin oppilaisiin suhtautuivat. Tutkijan rasistiseksi tulkittaman nuorten keskinäisen kielenkäytön oppilaat tulkitsivat tutkimusprosessin eri vaiheissa

vaihtelevasti luokan sisäiseksi vitsailukulttuuriksi tai ennakkoluuloja heijastavaksi käyttäytymiseksi. Kehitysvammaisten nuorten luokan oppilaat eivät haastattelussa nähneet eroja oman ja koulun muiden oppilaiden välillä ja kuvasivat omia tavoitteitaan ja toiveitaan samoin persoonallisin painotuksin kuin koulun muutkin oppilaat. Se, minkä tutkija ja varmasti myös monet koulun oppilaat tulkitsivat eroksi, ei nuorille itselleen ollut heidän itseyttämisensä muodostumisessa merkityksellinen. (Ks. tarkemmin Olsson 2011; 2012.)

Oma tapani kategorisoida eroja johti tilanteisiin, joissa oletukseni toisinaan aktiivisesti kyseenalaistettiin, ja tilanteisiin, joissa haastateltavani eivät lainkaan ymmärtäneet niitä. Oppilaiden näkemykset ja niiden erot omiini nähden myös vaihtelivat tilanteen ja ajan myötä. Kun haastattelujen lisäksi havainnoimalla koostamassani aineistossa on toisinaan ainakin näennäisesti keskenään ristiriitaisia tulkintoja, korostuu kokonaisuudessa eron tekijöiden subjektiivisuus, tilannekohtaisuus ja dynaamisuus.

Etnografisen tutkimuksen yhtenä haasteena onkin rakentaa aineistojen pohjalta sellainen monitahoinen kuvaus, joka vastaa tutkimiemme yhteisöjen ja näiden yksilöiden välisiä epälineaarisia suhteita ja muutosvoimaa (Atkinson ym. 2008, 205–211). Etnografisten tutkimusmenetelmien, kuten haastattelun ja havainnoinnin, avulla on kuitenkin mahdollista tehdä korjausliikkeitä kenties turhankin yksinkertaistettuihin lähtökohtiin. Kenttätöiden pitkäkestoisuus myös mahdollistaa tulkintojen testaamisen vuorovaikutuksessa tutkimukseen osallistuvien kanssa. Samalla ymmärrystä niin tutkijan kuin tutkimuksessa mukana olevien suhteesta esitettyihin tulkintoihin on mahdollista syventää, kun sosiaalisen identiteetin muodostumisen moniulotteisuus voidaan huomioida (ks. Rosaldo 1989, 168–169). Mahdolliset korjausliikkeet sekä tulkintojen testaaminen ja kontekstualisointi edellyttävät kuitenkin refleksiivisen otteen ylläpitämistä läpi tutkimusprosessin. Tässä reflektiossa keskeistä on ymmärtää niin kenttätöiden kommunikaation kuin erilaisten valtasuhteiden

moniulotteisuus ja tilannesidonnaisuus (Komulainen 2014, 252–253).

Omassa etnografisessa prosessissani näyttäisi keskeisintä kuitenkin olevan se, kuka erot määrittelee ja minkälaisia merkityksiä niille annetaan eri tilanteissa. Hierarkioita ei rakenneta ainoastaan erojen itsensä kautta, vaan ennen kaikkea erojen määrittelyn kautta. Se, että erot määrittelee vain tutkija, voi äärimmillään johtaa jo kenttätövävaiheessa tutkimuksessa mukana olevien toiseuttamiseen. Tämän vuoksi on oleellista ymmärtää, kuka eron tulkitsee eroksi ja mitä eron nimeämisellä kulloinkin tavoitellaan. Oma kenttätöni toi näiden kysymysten rinnalle myös pohdinnan siitä, mitä eron kieltämisellä ja sivuuttamisella halutaan viestittää kuulijalle.

Tarvitsemme ennako-oletuksia voidaksemme lähteä rakentamaan mielekkäitä tutkimuskysymyksiä. Liian pitkälle vietyä ennako-oletukset voivat kuitenkin sulkea pois kentän meille tarjoamia tulkintamahdollisuuksia. Tavoitteetamme huolimatta emme aina kenties pysty etnografisella tiedolla yllättämään yleisöämme (Ehn 2014, 62). Tutkijalle tärkeämpää voikin olla tuleminen itse yllätetyksi. Tällöin olemme tunnistanee ainakin jonkun ennako-oletuksitamme. Etnografisessa prosessissa vähintään yhtä oleellista kuin kentän aukeaminen tutkijalle on myös tutkijan avautuminen kentälle ja sen omille tulkinnoille.

LÄHTEET

Aapola, Sinikka – Kaarninen, Mervi 2003: Näkökulmia suomalaisen nuoruuden ja nuorison historiaan. Johdanto. Teoksessa Sinikka Aapola – Mervi Kaarninen (toim.): Nuoruuden vuosisata. Suomalaisen nuorison historia. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 909 / Nuorisotutkimusverkosto & Nuorisotutkimusseura, julkaisuja 32. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

Atkinson, Paul – Delamont, Sara – Housley, William 2008: *Contours of Culture. Complex Ethnography and the Ethnography of Complexity*. AltaMira Press. Walnut Creek, Lanham, New York; Toronto & Plymouth, UK.

Davis, Kathy 2008: Intersectionality as buzzword. A sociology of science perspective on what makes a feminist theory successful. *Feminist Theory* 9:67/2008.

Ehn, Billy 2014: Arjen yllätyksiä – huomaamattoman etnografia ja kulttuurianalyysi. Teoksessa Pilvi Hämeenaho – Erika Koskinen-Koivisto (toim.): *Moniulotteinen etnografia*. Ethnos ry, Helsinki.

Hirsch, Karen 2005: Culture and disability: the role of oral history. Teoksessa Robert Perks – Alistair Thomson (toim.): *The Oral History Reader*. Routledge, London & New York.

Hoikkala, Tommi – Paju, Petri 2013: Apina pulpetissa. Ysiluokan yhteisöllisyys. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, julkaisuja 139. Gaudeamus, Helsinki.

Honkasalo, Veronika 2011: Tyttöjen kesken. Monikulttuurisuus ja sukupuolten tasa-arvo nuorisotyössä. Nuorisotutkimusverkosto & Nuorisotutkimusseura, Helsinki.

Komulainen, Sirkka 2013: Etnografinen katse erityispäiväkodissa: Reflektiota aineiston tuottamisesta ja etiikasta. Teoksessa Pilvi Hämeenaho – Erika Koskinen-Koivisto (toim.): *Moniulotteinen etnografia*. Ethnos ry, Helsinki.

Olsson, Pia 2011: 'Gingerbread' and Ethnic Identification. Teenage Schoolboys Experiencing and Defining Racism. *Ethnologia Fennica* 2011, 63–76.

Olsson, Pia 2012: Erilaista etnografiaa? Kehitysvammaiset nuoret etnografisen kenttätöön osallistujina. *Elore* 2/2012, 73–92.

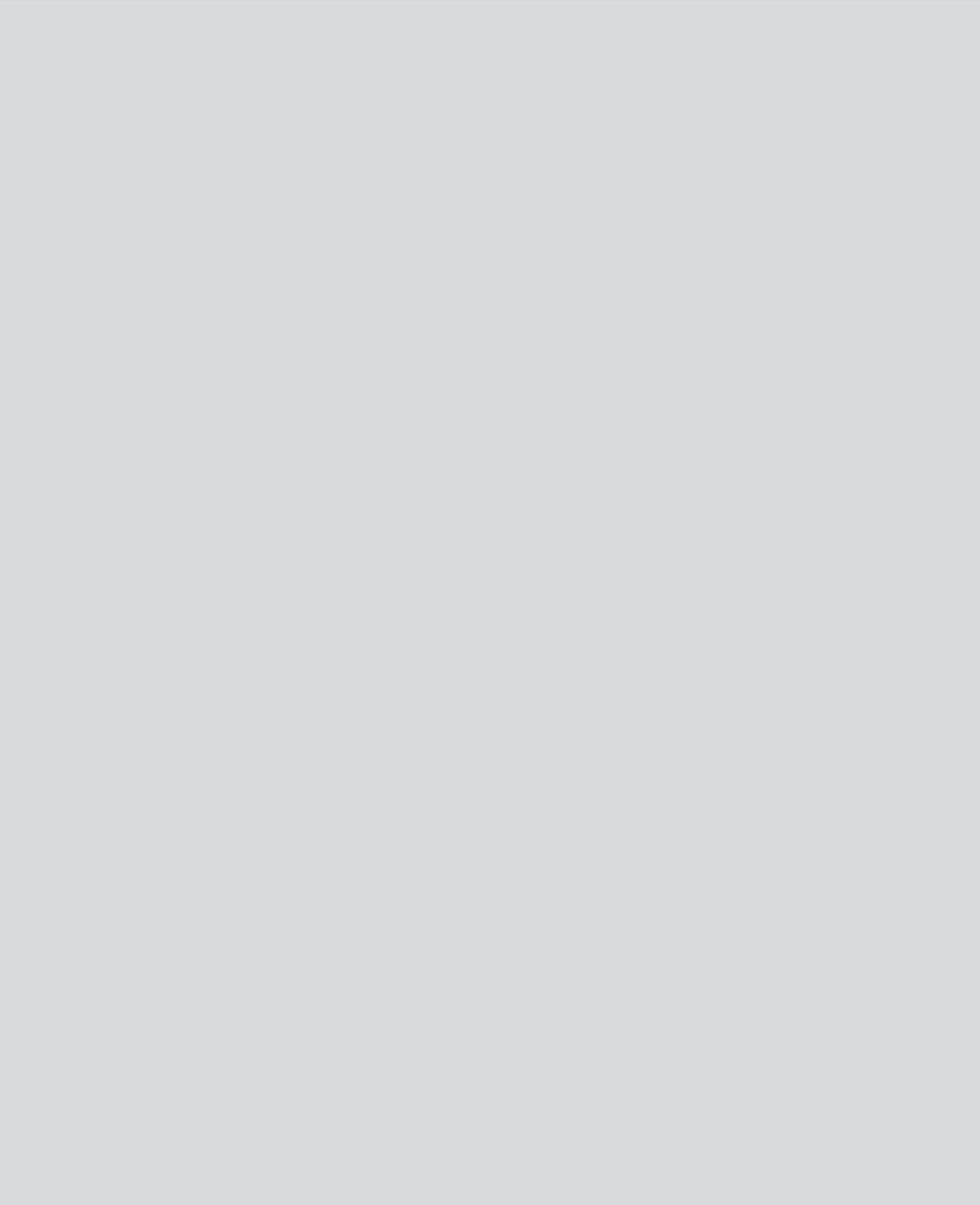
Puuronen, Vesa 2006: Nuorisotutkimus. Vastapaino, Tampere.

de los Reyes, Paulina – Mulinari, Diana 2005: Intersektionalitet. Kritiska reflektioner över (o)jämlikheters landskap. Liber, Malmö.

Rosaldo, Renato 1989: *Culture and Truth. The Remaking of Social Analysis*. Beacon Press, Boston.

Rosales, René León 2010: Vid framtidens hitersta gräns. Om maskulina elevpositioner i en multi-etnisk skola. Mångkulturellt centrum, Botkyrka.

Strandell, Harriet 2010: Etnografinen kenttätö: lasten kohtaamisen eettisiä ulottuvuuksia. Teoksessa Hanna Lagström – Tarja Pösö – Niina Rutanen – Kaisa Vehkalahti (toim.): *Lasten ja nuorten tutkimuksen etiikka*. Julkaisuja 101. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, Helsinki.



RAKENTEELLINEN TOISEUS

Valdemar Kallunki

Lea Lemetyinen

Mervi Kaukko

Helena Parkkila

Kaija Hänninen

Helena Oikarinen-Jabai

Anu Warinowski

LAIN VAATIMAA VAKAUMUSTA

– Palvelusryhmien kokemukset siviilipalvelukseen suuntautumisesta

Valdemar Kallunki

Asevelvollisuusjärjestelmä on poikkeuksellinen instituutio, sillä se tavoittaa aikuistumisvaiheessa olevia suomalaismiehiä kollektiivisesti. Kutsunnat koskevat ahvenanmaalaisia lukuun ottamatta kaikkia 18 vuotta täyttäviä miespuolisia Suomen kansalaisia. Vuosittain varusmiespalveluksen aloittaa noin 26 000 miestä ja koulutuksesta kotiutuu runsaat 23 000 varusmiestä (Maanpuolustuskorkeakoulu 2013; Virtanen 2011). Varusmiespalveluksen suorittaneiden osuus 30 vuotta täyttäneiden ikäluokasta oli vuonna 2012 vajaat 80 prosenttia (Puolustusvoimat 2013, 41). Asepalvelus on myös nuorten oman kokemuksen perusteella (Jukarainen 2010, 198) ja palveluksen suorittaneiden muita korkeamman isänmaallisuuden ja aseellisen maanpuolustustahdon perusteella (Myllyniemi 2010) suomalaisia yhdistävä kokemus.

Asepalveluksen yhtenäistävästä roolista huolimatta osa nuorista miehistä jättää varusmiespalveluksen suorittamatta. Nuori voidaan vapauttaa palveluksesta, hän voi keskeyttää palveluksen, päättää suorittaa siviilipalveluksen, valita aseetoman palveluksen tai päätyä totaalikieltäytyjäksi (ks. Puolustusministeriö 2010). Asevelvollisuuden asema miesten kansalaisvelvollisuutena ja varusmiespalveluksen rooli enemmistön valintana leimaavat näitä vaihtoehtoja poikkeusratkaisiksi. Varusmiespalveluksen terveydellisistä syistä suorittamatta jättävillä kyse ei kuitenkaan ole aina omasta valinnasta (vrt. Myllyniemi, 40). Joka kymmenes kutsuntoihin osallistuvista vapautetaan määräjäksi tai kokonaan, noin puolet

näistä mielenterveydellisistä syistä (Puolustusministeriö 2010, 68).

Viime vuosikymmenen aikana alkanut terveydellisistä syistä keskeyttäneiden osuuden kasvu viittaa nuorten valmiuksien ja varusmiespalveluksen fyysisten ja psyykkisten vaatimusten väliseen eroon (Laaksonen 2004, 56; Santtila ym. 2006; Stengård ym. 2009). Samalla palveluksen keskeyttäminen voi olla osoitus nuoren syrjäytymisriskistä. Keskeyttäneiden poikkeuksellinen asema näkyy siinä, että heidän lapsuuden lähtökohtansa, elintapansa, elämäntilanteensa ja aikuisvaiheen psykososiaalinen tilanteensa ovat merkittävästi heikompia kuin varusmiehillä (Stengård ym. 2009; Appelqvist-Schmidlechner 2011).

Varusmiespalveluksen keskeyttävien syrjäytymisriskiä voidaan osaltaan selittää varusmiespalveluksen roolilla kansallisesti tuettuna järjestelmänä. Palvelusvelvollisten motivointi on Suomessa nojannut maan historiaan, talvi- ja jatkosodan perintöön, alueelliseen maanpuolustukseen ja näkemyksiin asevelvollisuudesta miehisyteen kasvattajana (Salasuo 2009, 192–195). Järjestelmän päävaihtoehtona toimiva varusmiespalvelus saa merkittävää symbolista tukea nuorten elinympäristöltä (Kallunki 2013).

Varusmiespalveluksen välttäminen omaan päätökseen perustuen on terveydellisistä syistä keskeyttämistä selvemmin arvolatautunut ratkaisu, joka on jännitteisessä suhteessa yleisen asevelvollisuuden tavoitteisiin ja kansallisiin perinteisiin. Siviilipalveluksen valitsemisella,

joka osoittaa nuoren tahdon sivuuttaa aseellinen maanpuolustus, on yhä yksilöä stigmatisoiva merkitys (ks. Salasuo 2009, 198–199; Ahlbäck 2010, 140). Siviilipalveluksen suosio ei olekaan viimeisen kahden vuosikymmenen aikana kasvanut 7 prosentin osuudestaan, vaikka varusmiespalveluksen keskeyttäminen on yleistynyt (Työ- ja elinkeinoministeriö 2011; Myllyniemi 2010). Siviilipalveluksen osallistumisasteeseen vaikuttaa osaltaan velvollisten halukkuus hakea ja mahdollisuus saada palveluksesta vapautusta.

Tämän artikkelin tehtävänä on tarkastella siviilipalvelusvelvollisten kokemuksia palvelukseen suuntautumisesta. Kiinnostuksen kohteena on, millaisia sosiaalisia ja instituutionaalisia erotteluita siviilipalvelukseen liittyy suhteessa varusmiespalvelukseen. Tarkastelussa painotetaan erityisesti palveluksen vakaumukselliseen syyhyn liittyvää ehtoa sekä eri palvelusryhmien – kuten suoraan kutsunnasta, kutsuntojen jälkeen tai varusmiespalveluksesta tulleiden – kokemusta palvelukseen suuntautumisesta. Varusmiespalveluksesta siviilipalvelukseen hakeutuville siviilipalvelus ei ole ollut ensisijainen vaihtoehto, minä oletetaan korostavan heidän muita ryhmiä vaikeampaa siviilipalvelukseen suuntautumista.

SIVIILIPALVELUS POIKKEUSRATKAISUNA

Yhtenäistävä asevelvollisuus

Kansallisvaltiot ovat olleet niin keskeinen osa modernin yhteiskunnan rakentamisprosessia, että niitä on usein pidetty luonnollisena ja väistämättömänä osana yhteiskunnallista järjestystä (Wimmer & Schiller 2002). Samalla moderniin elämään on liitetty yhtenäistäviä oletuksia, jotka ovat peittäneet alleen yhteiskunnan sisäisesti ristiriitaisia piirteitä (Smith 2008). Asevelvollisuuden historia osana suomalaista kansallisvaltioprojektia on esimerkki modernisaatioon liittyvistä yhtenäistävistä tavoitteista (ks. Ahlbäck 2010). Kyse ei ole vain menneisyyttä koskevasta mallista, sillä asevel-

vollisuuden liittyvä yhtenäistävä modernin projekti toteutuu myös nyky-yhteiskunnassa (ks. Kallunki 2013). Samalla siviilipalvelusjärjestelmän historiallinen kehitys osoittaa asevelvollisuuteen liittyvät jännitteet ja kansallisen yhtenäistämisen tuottaman toiseuden.

Asevelvollisuuden osallistumisaste on Suomessa kansainvälisesti tarkasteltuna poikkeuksellisen korkea (Puolustusministeriö 2010, 30). Ilmiö heijastaa suomalaisen kulttuurin yhtenäisyyttä, jonka ovat historiallisesti mahdollistaneet yhteiskunnallisten oppositioiden heikkous, tehokkaat mukaan ottamisen käytännöt, yhden normin yhteiskuntaa tukeva luterilaisuus ja suhteellisen tasainen siirtymä moderniin (Stenius 2010). Kansallinen yhtenäisyys, geopolitiinen asema ja maanpuolustuksen kytkeytyminen suomalaiseen identiteettiin ovat luoneet perustan, jonka varassa asevelvollisuusjärjestelmä on säilynyt vahvana. Lähes kolme neljästä nuoresta kannattaa nykyisin joko tasa-arvoista tai miehiin kohdistuvaa yleistä asevelvollisuutta (Myllyniemi 2010, 54).

Asevelvollisuuden liittyvien jännitteiden voidaan olettaa korostuvan nyky-yhteiskunnassa. Nuorisokulttuurin eräänä piirteenä on yksilöllisyys (ks. Hoikkala & Paju 2002; Paakkunainen & Hoikkala 2007), mikä voi heikentää historiaan perustuvien yhtenäisten rakenteiden toimivuutta. Haaste liittyy erityisesti varusmiespalvelukseen, jonka palveluskäytänteet ovat yhtenäistäviä (esim. Salo 2004; Hoikkala ym. 2009). Yksilöllisyyttä ilmentävän nuorisokulttuurin ja yhtenäistävän varusmiespalveluksen välillä onkin jännite, joka korostaa varusmiespalvelusta siviilipalveluksen kustannuksella tukevien tekijöiden merkitystä. Palvelusmuotoja erottelevat ja siviilipalveluksen sosiaalisia kustannuksia lisäävät tekijät kytkeytyvät niin järjestelmiin kuin nuorten sosiaalisiin verkostoihin (Kallunki 2013).

Järjestelmätason erottelu

Siviili- ja varusmiehiin sosiaalisessa elämässä liitetty erot pohjautuvat osaltaan instituutioiden tehtävien ja toimintojen eroihin. Perustavin tekijä on yleisen asevelvollisuuden tehtävä, maan puolustaminen, johon siviilipalvelusvelvolliset eivät osallistu aseellisesti. Järjestelmien tehtävistä kumpuavat myös palvelusmuodoille luontaiset piirteet: koska siviilipalveluksesta puuttuu varsinaisen aseelliseen konfliktiin valmistautuminen, kyseinen palvelusmuoto mahdollistaa huomattavasti yksilöllisemmän palveluskokemuksen kuin varusmiespalvelus (ks. Siviilipalveluskeskus 2011; Puolustusvoimat 2013).

Siviilipalveluksen koulutusjakso ja työpalvelus kiinnittyvät toiminnoissaan pitkälti normaaliin arkeen (Siviilipalveluskeskus 2011; Kallunki 2013). Ero muodollista ja kollektiivista sosiaalisuudesta painottavaan varusmiespalvelukseen on merkittävä (ks. Salo 2008, 80; Van Maanen & Schein 1977, 37). Varusmiespalveluksen palvelusvelvollisuudet rajoittavat yksilöllisiä harrastusmahdollisuuksia jopa aktiivieliikunnan osalta (Wessman 2010).

Kollektiivisuuteen sopeutumisen lisäksi varusmieheltä edellytetään fyysisistä ja psyykkistä kuntoa (Puolustusvoimat 2012). Näiden tekijöiden kannalta poikkeavan suuntautumisen kuten taiteellisten harrastusten ja kannabiksen käytön on todettu tukevan siviilipalvelukseen päätymistä. Samansuuntainen merkitys on myös kirkkoon kuulumattomuudella ja korkea-asteen koulutuksella. (Kallunki 2013.) Kyseiset tekijät voidaan liittää nuorten yksilöllisyyttä tukevaan, kollektiivisista velvoitteista irtautuvaan elämäntapaan (ks. myös Myllyniemi 2010).

Instituutioiden toteuttamaa siviili- ja varusmiespalveluksen erottelua tapahtuu myös muuten kuin palveluskäytäntöjen kautta. Keskeinen lähtökohta on siviili- ja varusmiesjärjestelmän keskinäinen suhde. Uskottavan maanpuolustuksen tavoite asettaa rajoituksensa varusmiespalvelukselle vaihtoehtoisten palvelusmuotojen suosiolle, sillä järjestelmä on riippuvainen varusmiespalveluksen kyvystä houkutellessa psyykkisiltä ja fyysisiltä ominaisuuksiltaan riittävän

kyvykkäitä nuoria (ks. Puolustusministeriö 2010).

Siviilipalveluksen rooli on tällöin varusmiespalvelukselle alisteinen, sillä se mahdollistaa omantunnonvapauden ja siten yleisen asevelvollisuuden säilyttämisen. Samalla järjestelmän säilyminen edellyttää, että siviilipalveluksen suosio ei kasva merkittävästi. (Kallunki 2013.) Varusmiespalvelu on siten yhteiskunnan suosima vaihtoehto.

Käytännön erottelu siviili- ja varusmiespalveluksen välillä tapahtuu siviilipalvelukseen hakeutumiseen liittyvien ehtojen ja palveluksen pituuden kautta. Siviilipalvelukseen hakeutuminen edellyttää nykyisin kirjallista vakuutusta vakuumukseen perustuvista syistä (siviilipalveluslaki 1446/2007, 1 §, 12 §). Vakuumuksen perustuva erottelu on jossakin määrin heikentynyt lähihistoriassa. Ennen vuotta 2008 palvelukseen hakeutuvan oli eriteltävä vakuumuksensa joko eettiseksi tai uskonnolliseksi. Vuonna 1985 luovuttiin rauhanaikaisesta vakuumuksen tutkinnasta, mutta käytäntö koskee yhä kriisitilanteita. (Työ- ja elinkeinoministeriö 2011.)

Siviilipalveluksen valitsemisen merkitystä alleviivataan asevelvollisuusjärjestelmässä kirjallisen vakuutuksen lisäksi sillä, että siviilipalveluksen aloittamisen jälkeen varusmiespalvelukseen hakeutuminen ei ole enää mahdollista (siviilipalveluslaki 1446/2007, 100§, 1 mom.). Keskeyttämiset saturoituvat siten siviilipalveluksen suuntaan. Siviilipalveluksen keskeyttäjäillä sosiaaliset ongelmat ovatkin olleet syvempiä kuin varusmiespalveluksen keskeyttäjäillä (Stengård ym. 2009). Varusmiespalveluksesta siviilipalvelukseen siirtyvät vaikuttavat siten merkittävästi siviilipalveluksen suorittajien sosiaalisia valmiuksia koskevaan kokonaiskuvaan.

Eräs lievästi varusmiespalvelun valintaa tukeva tekijä liittyy palvelusaikoihin. Kaikki siviilipalveluksen suorittajat joutuvat suorittamaan 347 vuorokauden palveluksen. Vastaavan ajan varusmiespalveluksessa viettää vain runsaat neljä kymmenestä. (Puolustusvoimat 2012, 17; Virtanen 2011, 149.) Eron merkitystä heikentää jokaista varusmiestä koskeva riski 347

vuorokauden palveluksesta ja palvelusmuotojen erilainen rasittavuus: siviilipalvelukseen ei kuulu lainkaan maastoharjoituksia, vaan koulutusjakson jälkeinen palvelus vastaa työajoiltaan siviilielämää (Puolustusvoimat 2010; Työ- ja elinkeinoministeriö 2011, 20). Palvelusajan erot heijastuvat ryhmien koostumukseen, sillä työttömyyskokemukset ovat yleisempiä siviilipalveluskuin varusmiesryhmässä (Kallunki 2013).

Palvelusmuodon valinnan konteksti

Valinta siviilipalveluksen ja varusmiespalveluksen välillä voi ajoittua palveluksesta kotiutumattomilla kolmeen pääasialliseen vaiheeseen. Ensimmäisen mahdollisuus ajoittuu kutsuntoihin, joissa palveluskelpoiseksi todettu velvollinen voi hakeutua siviilipalvelukseen. Toisena vaihtoehtona on siviilipalveluksen valinta kutsuntojen jälkeen, jolloin kyseessä on yleensä palveluksen lykkäämisen myötä tehty ratkaisu. (Työ- ja elinkeinoministeriö 2011.) Siinä missä kutsunnoissa tehdyn ratkaisun voi katsoa ilmentävän valinnan varmuutta, lykkäämisen kautta valittu siviilipalvelus voi heijastaa olosuhdetekijöiden kuten työn ja parisuhteen vaikutusta valintaan. Järjestelmän oletuksena on, että nuori valitsee palvelusmuotonsa kutsunnoissa.

Voimakkain sosiaalinen erottelu liittyy niihin, jotka valitsevat siviilipalveluksen vasta aloitettuaan varusmiespalveluksen. Kyseessä on varusmiespalveluksen keskeyttäjien vähemmistö, sillä vain vajaa viidennes keskeyttäjästä hakeutuu siviilipalvelukseen (Puolustusvoimat 2013, 41). Tämä ryhmä joutuu tekemään ratkaisunsa varusmiespalveluksen yhtenäistävissä kontekstissa. Asevelvollisuuteen liittyvien toiseuskokemusten kannalta kyseinen ryhmä on kiinnostavin. Ratkaisupaikan lisäksi vakaumusta koskeva vaatimus siviilipalveluksen suorittajille asettaa tämän ryhmän erityisasemaan: keskeyttäjäillä alkuperäinen valinta osoittaa varusmiespalveluksen estävän vakaumuksen puuttuneen heidän astuessaan palvelukseen. Vaikka vakaumuksen muuttumiseen ei ole mitään esteitä, järjestelmän voidaan katsoa

korostavan kyseisen ryhmän toiseutta asettamalla heidät vakuutuksen osalta jonkinasteiseen ristiriitatilanteeseen.

Siviilipalvelukseen päätyminen on mahdollista myös naisille, mikäli he keskeyttävät varusmiespalveluksen. Kyse on kuitenkin poikkeuksesta siviilipalvelusvelvollisten joukossa, sillä naiselle siviilipalvelus on mahdollinen vain jos hän keskeyttää varusmiespalveluksen 45 palvelusvuorokauden jälkeen (Laki naisten vapaaehtoisesta asepalveluksesta 194/1995). Vuonna 2011 keräämässäni viiden koulutuserän aineistossa (N=461) oli vain yksi siviilipalvelusta suorittava nainen (Kallunki 2013). Siviilipalvelusta suorittavien naisten analysointi tilastollisesti ei siten ole mahdollista. Naisten vapaaehtoisuuden puuttuminen korostaa palveluksen erityisluonnetta.

Niillä, jotka valitsevat siviilipalveluksen vakaumuksellisista syistä, ratkaisun voidaan olettaa syntyvän henkilökohtaisen identiteetin ja maanpuolustukseen liittyvän kansallisen identiteetin välisestä ristiriidasta. Uskonnolliset vähemmistöt ovat yksi osa tätä joukkoa (Kallunki 2013). Vakaumuksellisten syiden lisäksi kyse voi olla edellä kuvatuista konkreettisista palvelusmuotojen käytäntöihin liittyvistä eroista. Siviilipalveluksen työpalvelus mahdollistaa nuorelle työkokemuksen hankkimisen, mikä tukee työttömien nuorten hakeutumista.

Siviilipalveluksen yksilölliset ja siviilielämään liittyvät lähtökohdat – pukeutumisasiirajoitteiden puute, lievä fyysinen rasitus, omavalintainen työpalveluspaikka sekä normaali työaika ja kotona majoittuminen – voivat osaltaan tukea palvelusmuotoon hakeutumista (ks. Siviilipalveluskeskus 2011; vrt. Salo 2004). Niiden, jotka valitsevat siviilipalveluksen käytännöllisistä syistä kutsunnoissa tai kutsuntojen jälkeen, voidaan kuitenkin olettaa kokevan vähemmän sosiaalista painetta kuin ne, jotka päätyvät siviilipalvelukseen käytännöllisistä syistä varusmiespalveluksen kautta.

TUTKIMUKSEN TOTEUTUS

Aineisto

Tutkimusaineisto on kerätty marraskuun 2012 ja lokakuun 2013 välisenä aikana Lapinjärven koulutuskeskuksessa järjestetyillä peruskoulutusjaksoilla. Koulutuskeskuksessa järjestetään kaikille kahdelletoista vuotuiselle saapumiserälle neljä viikkoa kestävä peruskoulutusjakso. Yhden vuoden saapumiserät kattava aineisto sisältää yhteensä 1 897 siviilipalvelusvelvollista.

Vastaajamäärää voidaan pitää erityisen korkeana, sillä se ylittää koulutusjakson suorittaneiden vuosittaisen enimmäismäärän vuosina 2000–2010 (ks. Työ- ja elinkeinoministeriö 2011, 21). Selityksenä vastaajamäärälle on kyselyn ajoittaminen palveluksen ensimmäiseen päivään. Tällöin ensimmäiselle viikolle painottuvat keskeyttämiset eivät olleet ehtineet kuin pieneltä osalta tapahtua. Kyselystä kieltäytyminen oli mahdollista, mutta näin teki vain harva vastaaja. Palvelusvelvollisia motivoitiin muun muassa sillä, että kyseessä on ensimmäinen tutkimus, joka tuottaa yleistettävää tietoa siviilipalvelukseen hakeutumisen syistä ja sen suorittamisesta.

Mittarit ja menetelmät

Tutkimuksen keskeinen mittari liittyy siviilipalvelukseen suuntautumisessa kohdattuihin haasteisiin. Kyseinen mittari toteutettiin neljällä osiolla (asteikolla 0–10), jotka koskivat valinnan helppoutta, saadun tuen merkitystä, asiaan liittyvän pohdinnan määrää ja valinnan jälkeistä varmuutta. Vastaajaa pyydettiin ottamaan arviot huomioon kaikki ne vaiheet, joissa hän oli pohtinut valintaansa siviilipalveluksen ja aseettoman tai aseellisen varusmiespalveluksen välillä.

Asteikon kielteisen pään väittämät olivat seuraavat: 1) Koin valinnan tekemisen äärimmäisen vaikeaksi; 2) Valintaa vaikeutti se, että varusmiespalveluksen suorittamista tuki erittäin moni asia elämässäni; 3) Pohdin valintaa lukemattomia kertoja ennen kuin tein ratkaisuni; 4) Olin vielä valinnan tehtyäni erittäin epävarma asiastani.

Asteikon positiivisessa päässä oli vastaavasti seuraavat väittämät: 1) Koin valinnan tekemisen äärimmäisen helpoksi; 2) Valintaani helpotti se, ettei yksikään asia elämässäni tukenut varusmiespalveluksen suorittamista; 3) Valintani syntyi kerralla, ilman erityistä pohdintaa; 4) Olin valinnan tehtyäni erittäin varma asiasta. Muuttujista muodostettiin ratkaisun helppoutta kuvaava keskiarvomuuttuja (Cronbach alfa=0,76). Vastaajien keskiarvo ($k_a=5,9$; $k_h=2,4$) sijoittui positiivisen arvion puolelle.

Edellisen lisäksi tutkimuksen kannalta keskeinen mittari on siviilipalvelukseen tuleminen syihin liittyvä kysymys, joka koski valinnan vakaumuksellisuutta tai käytännöllisyyttä. Kysymyksen dikotomisuuella toistettiin palveluksen valintaan liittyvää institutionaalista ehtoa, jossa vastaaja joutuu vakuuttamaan valintansa vakaumukselliset perusteet. Asetelma ei ole identtinen, sillä käytännölliset syyt luovat vakuutuksesta poiketen vaihtoehdon vakaumukselle. Kysymyksellä voidaan kuitenkin tarkastella, missä määrin vakaumus on instituution ehtojen tuottamaa siviilipalvelukseen hakeuduttaessa.

Artikkelissa käytetään pääasiallisesti kuvailevia menetelmiä, sillä aiheesta ei ole olemassa aiempaa tutkimustietoa. Artikkelin pohjaa myöhemmille yksityiskohtaisemmille tilastollisille tarkasteluille. Menetelminä käytetään ristiintaulukoinnin yhteydessä Pearsonin χ^2 -testiä, ryhmävertailuissa riippumattomien otosten t-testiä, yksisuuntaista varianssianalyysiä ja kovarianssianalyysiä. Epäparametrisinä vaihtoehtoina hyödynnetään tarvittaessa Kruskal-Wallis testin ja Mann-Whitneyn U-testiä. Lisäksi muuttujien suhteiden tarkasteluun käytetään Pearsonin korrelaatiokerrointa.

TULOKSET

Palvelukseen suuntautuminen ja vakaumukselliset syyt

Siviilipalvelukseen suuntautumiseen liittyy tyydyttävästi palveluksen lykkääminen, sillä siviilipalvelusvelvollisten iän keskiarvo – 21,6 vuotta

TAULUKKO 1. VAKAUMUKSELLISET JA KÄYTÄNNÖLLISET SYYT SIVIILIPALVELUKSEN VALINNAN PERUSTEENA KUTSUNNOISTA, KUTSUNTOJEN JÄLKEEN JA VARUSMIESPALVELUKSESTA HAKEUTUNEIDEN RYHMISSÄ.

	Kutsunnoista		Kutsuntojen jälkeen		Varusmiespalveluksesta		Kaikki	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Vakaumukselliset syyt	289	50	148	31	216	28	665	36
Käytännölliset syyt	284	50	337	69	561	72	1198	64
Yhteensä	573	100	485	100	777	100	1863	100

Pearson $\chi^2_{(2)}=81,1^{***}$

– oli vajaat kaksi vuotta varusmiehiä korkeampi (vrt. Määttä 2007, 17; Nivalainen & Hoppo-
nen 2010, 7–8; Kallunki & Lehtonen 2012). Varusmiespalvelukselle yhteisten tekijöiden kuten työ- ja opiskeluelvoitteiden lisäksi siviilipalveluksen myöhäisempään suoritusajkaan vaikuttaa esimerkiksi varusmiespalveluksesta siviilipalvelukseen siirtymisen tuottama viive ja palvelusmuotoon liittyvä harkinta. Kutsuntojen jälkeen päätöksensä tekevät edustavat 22,4 vuoden ikäkeskiarvollaans pisimpään palvelusta lykkäävää ryhmää. Varusmiespalveluksen kautta tulleiden iän keskiarvo oli 21,9 vuotta ja kutsunnoissa siviilipalvelukseen hakeutuneilla 20,5 vuotta. Palvelusmuotoa koskeva harkinta ja elämäntilanne siviilissä koskevat selkeimmin kutsuntojen jälkeen päätöksensä tekeviä. Varusmiespalveluksesta tulevien kohdalla kyse on suurimmalta osalta järjestelmien tuottamasta viiveestä, sillä varusmiespalveluksesta siviilipalvelukseen siirtyminen voi kestää noin vuoden (ks. Työ- ja elinkeinoministeriö 2011). Suoraan kutsunnoista tulevien siviilipalvelusvelvollisten varusmiehiä hieman korkeampi iän keskiarvo voi liittyä palvelusvelvollisten mahdollisuuteen valita 12 vuotuisesta saapumiserästä.

Siviilipalvelukseen hakeuduttaessa velvollisia erottelevana ehtona toimii vakuutus palvelukseen tulemisen vakaumuksellista syistä. Vajaat kaksi kolmannesta palveluksen suorittajista kohtaa tällöin tosiasiallisten syiden ja järjestelmän

vaatimusten ristiriidan: heille siviilipalvelukseen suuntautuminen on ollut ensisijaisesti käytännöllinen asia (Taulukko 1). Käytännöllisistä syistä siviilipalvelukseen päätyminen ei siten ole siviilipalvelusvelvollisten piirissä sosiaalisesti erottava tekijä. Asevelvollisuusjärjestelmän suosima tavoite palvelusvelvollisten osallistumisesta varusmiespalvelukseen tuottaa kuitenkin enemmistölle siviilipalvelusvelvollisia ristiriidan oman kokemuksen ja järjestelmän ehtojen välillä.

Varusmiespalveluksesta siviilipalvelukseen siirtyvien joukossa käytännöllisistä syistä ratkaisun tekevien osuus oli suurin (Taulukko 1). Samalla kyseinen tuloreitti edustaa myös siviilipalvelusmiesten suurinta palvelusryhmää (42 %). Kutsuntojen jälkeen siviilipalvelukseen päätyneillä käytännölliset syyt olivat lähes yhtä merkittävä syy valinnalle. Lähimmäksi siviilipalveluksen alkuperäistä roolia vakaumuksellisuuden ja palvelusmuodon valinnan ajoituksen suhteen asettuivat suoraan kutsunnassa siviilipalvelukseen ilmoittautuvat. Kyseinen ryhmä on kuitenkin toiseksi pienin palvelusryhmä (31 %).

Kokemus siviilipalvelukseen suuntautumisesta

Valinta kahden pääpalvelusmuodon välillä ei tuota erityisiä ongelmia suurimmalle osalle siviilipalvelusmiehiä: vain runsas neljännes vastaa-

TAULUKKO 2. VALINNAN HELPPOUS SIVIILI- JA VARUSMIESPALVELUKSEN VÄLILLÄ NELJÄN MUUTTUVAN SUMMAKESKIARVOON PERUSTUEN. VASTAAJIEN JAKAUMAT SEKÄ PALVELUSRYHMIÄ KOSKEVAT KESKIARVOT (F-TESTI).

	N	%
Valinta hyvin vaikea 0	22	1
1	44	3
2	82	5
3	146	9
4	175	10
5	248	15
6	235	14
7	245	14
8	222	13
9	163	9
10 Valinta hyvin helppo	128	7
Yhteensä	1 710	100
Ka, varusmiespalveluksesta	708	5,1
Ka, kutsuntojen jälkeen	444	6,0
Ka, kutsuntatilaisuudessa	531	6,8
Ka, kaikki	1 683	5,9

$F(2,1680)=87,9^{***}$

jista arvioi ratkaisua asteikon kielteisellä (1–4) osuudella (Taulukko 2). Toisaalta hyvin myönteisesti (9–10) asiaa arvioivien osuus jäi kuudennekseen. Palvelustaan lykänneet ryhmät eli varusmiespalveluksesta ja kutsuntojen jälkeen siviilipalvelukseen hakeutuneet arvioivat kuitenkin kokemustaan suoraan kutsunnoista tulleita kielteisemmin. Erityisesti varusmiespalveluksen kautta tulleet pitivät oletusten mukaisesti valinnan tekemistä muita vaikeampana.

Palvelustyyppin valinnan helppouteen vaikuttaa osaltaan tehtävän ratkaisun suhde palveluksen vakaumuksellisuutta koskevaan ehtoon. Käytännöllisistä syistä palveluksen valinneet ($ka=5,6$)

kokivat ratkaisun vakaumuksellisista syistä ($ka=6,4$) tulleita vaikeammaksi ($t_{(1685)}=6,5^{***}$). Molemmilla tekijöillä – sekä palvelukseen tulemisen reitillä ($F_{(2,1657)}=72,4^{***}$) että ratkaisun vakaumuksellisuudella ($F_{(1,1657)}=17,6^{***}$) – oli kovarianssianalysissä itsenäinen merkitys ratkaisun helppoutta selittävänä tekijänä. Kyseiset tekijät selittävät kymmenyksen ($r^2=0,10$) ratkaisun koetusta helppoudesta. Tulokset tukevat käsitystä, että asevelvollisuusjärjestelmään liittyvät institutionaaliset tekijät ja ehdot vaikeuttavat ratkaisua. Erityinen haaste liittyy varusmiespalveluksen keskeyttäjiin asemaan.

Varusmiespalveluksesta siviilipalvelukseen siirtyvien tilanne

Varusmiespalvelukseen liittyvät sopeutumisen ongelmat ilmenevät siviilipalvelukseen siirtyvien kohdalla varsin nopeasti palveluksen alettua (vrt. Salo 2008). Enemmistö varusmiespalveluksesta siviilipalvelukseen siirtyvistä tekee ratkaisunsa ensimmäisen kuukauden aikana: vajaa kolmannes ensimmäisen viikon aikana (30 %), vastaava osuus (31 %) ensimmäisen viikon jälkeen mutta alle kuukaudessa ja lähes neljä kymmenestä (39 %) tätä myöhemmin.

Vaikka varusmiespalveluksen keskeyttäminen terveydellisistä syistä on mahdollista, siviilipalvelukseen siirtyneissä oli myös niitä, jotka olivat kohdanneet jonkinlaisia fyysisiä tai terveydellisiä ongelmia varusmiespalveluksessa (Taulukko 3). Terveydellisten syiden suhteellisen korkeaa osuutta voi selittää kyselyn ajoituksella palveluksen ensimmäiseen päivään: tällöin siviilipalveluksen omaa terveystarkastusta ei ole vielä tehty. Osa kyseisistä vastaajista saattaa karsiutua varsinaisista siviilipalveluksen suorittajista.

Terveyttä ja fyysistä rasitusta merkittävämpi syy siviilipalvelukseen siirtymiseen on varusmiespalvelukseen liittyvä henkinen rasitus. Vain uskon kadottaminen palveluksen mielekkyyteen oli vaikuttanut tätä enemmän siviilipalvelukseen siirtymiseen. Varusmiespalveluksen erityispiirteet liittyvät siviilipalvelukseen siirtyvien henkiseen

TAULUKKO 3. VARUSMIESPALVELUKSEN KESKEYTTÄMISEEN VAIKUTTANEET TEKIJÄT NIILLÄ SIVIILIPALVELUSMIEHILLÄ, JOTKA OLIVAT SUORITTANEET VARUSMIESPALVELUSTA.

	Terveys		Fyysinen rasitus		Henkinen rasitus		Palvelusaika (toivottua pidempi)		Ristiriita palvelustoverin kanssa		Ristiriita muun kuin palvelustoverin kanssa		Uskon kadottaminen palveluksen mielekkyyteen	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Ei lainkaan	317	41	320	42	110	14	425	55	648	84	586	77	141	18
Vain vähän	123	16	210	27	154	20	82	11	61	8	70	9	98	13
Jossain määrin	151	20	147	19	200	26	106	14	34	4	64	8	161	21
Melko paljon	108	14	75	10	203	26	76	10	16	2	27	4	181	24
Hyvin paljon	69	9	19	2	101	13	80	10	10	1	19	2	183	24
Yhteensä	768	100	771	100	768	100	769	100	769	100	766	100	764	100
Keskiarvo	2,3		2,0		3,0		2,1		1,3		1,5		3,2	
Keskihajonta	1,4		1,1		1,3		1,4		0,8		1,0		1,4	

rasitukseen selvemmin kuin sopeutumiseen palveluksen sosiaaliin suhteisiin. Voimakkaimmin henkisen rasituksen kanssa oli yhteydessä kielteinen kokemus kasarmielämästä ($r=0,42^{***}$) ja tu-paelämän yksityisyyden puutteesta ($r=0,36^{***}$). Sen sijaan elämäntyylin ($r=0,07^*$) ja siviilipalveluksen valinnan vuoksi ($r=0,07^*$) syrjinnän kokeminen (viimeinen vuosi) oli vain heikosti yhteydessä koettuun henkiseen rasitukseen. Ristiriidat palvelustoverin kanssa oli myös merkitykseltään ($r=0,09^*$) vähäinen, kun taas palveluksen fyysinen rasittavuus ($r=0,33^{***}$) ja uskon kadottaminen palveluksen mielekkyyteen ($r=0,30^{***}$) toimivat selkeämmin palveluksen henkistä rasittavuutta lisäävinä tekijöinä. Henkisen jaksamisen osalta siviilipalvelusmiehiä varusmiehistä erottelvat tekijät näyttävät siten liittyvän sosiaalisia suhteita enemmän palveluskäytäntöihin. Siviilipalvelukseen siirtymiseen liittyy yleisesti kritiikki varusmiespalveluksen mielekkyyttä kohtaan. Vain joka neljännellä kriittisyys muuttuu vakaumuksellisuudeksi (ks. Taulukko 1).

Tulokset ovat lievässä ristiriidassa sen aiemmin esitetyn epäilyksen kanssa, että psyykkisistä syistä keskeyttävien kasvu selittyy terveiden nuorten halusta välttää järjestelmä (Myllyniemi

2010, 40). Tulos osoittaa, että vuositasolla noin 300 eli runsas prosenttiyksikkö aloittavista varusmiestä hakeutuu siviilipalvelukseen varusmiespalveluksen aiheuttaman (vähintään melko paljon koetun) henkisen rasituksen takia. He eivät ole halunneet tai heillä ei ole ollut mahdollisuutta hyödyntää terveydellisiä syitä palveluksen keskeyttämiseen. Vaikka palveluksen keskeyttämisiä psyykkisistä syistä tapahtunee ilman tosiasiallista sairautta, samalla on kuitenkin todettava, että osa palveluksen keskeyttävistä velvollisista ei käytä kokemaansa henkistä rasitusta vapautuksen saamiseen.

JOHTOPÄÄTÖKSET

Siviilipalveluksen suorittamiseen liittyvä vakaumuksellisuuden vaatimus ottaa huomioon palvelumuodon suorittajien tilanteen. Tulosten perusteella siviilipalvelukseen tuleminen ei enemmistöllä palvelusvelvollisista perustu lain edellyttämään vakaumukseen. Siviilipalvelus on tyypillisimmin reitti niille nuorille, jotka haluavat kohtaamistaan käytännön ongelmista huolimatta suorittaa kansalaisvelvollisuutensa. Vaikka

kutsunnoissa siviilipalvelukseen ilmoittautuneet edustavat parhaiten järjestelmän oletuksia, heistäkin vain joka toinen oli tehnyt valintansa vakaumuksen perustuen.

Siviilipalveluksen poikkeuksellinen asema asevelvollisuuden kokonaisuudessa tiivistyy varusmiespalveluksesta siviilipalvelukseen siirtyvien ryhmään. Lähes kolme neljännestä tästä ryhmästä joutui kirjallisesti vakuuttamaan päätöksensä vakaumuksellisuutta vastoin tässä tutkimuksessa antamaansa tietoa. Kyseinen ryhmä kokeekin voimakkaimmin erotteluja sekä siviili- että varusmiespalveluksen suunnasta. Heille siviilipalvelukseen suuntautuminen oli kokemuksellisesti kaikista siviilipalvelusryhmistä vaikeinta. Varusmiespalveluksesta tulleissa on myös merkittävä joukko psyykkisen ja fyysisen rasituksen tai terveydellisten syiden takia palvelumuodon vaihtaneita.

Tuloksen perusteella varusmiespalveluksesta siviilipalvelukseen hakeutuvien ryhmä voisi hyötyä tehostetusta terveystarkastuksesta varusmiespalveluksessa. Siviilipalvelukseen hakeutuminen voi olla joillekin keino välttää mielenterveydellisen diagnoosin saaminen. Tehostetussa terveystarkastuksessa ne palvelusvelvolliset, jotka suuntautuvat mahdollisesta heikosta terveydentilastaan huolimatta siviilipalvelukseen, voisivat saada vapautuksen palveluksesta ja tarvitsemaansa tukea. Vaikka siviilipalveluksen alkuun ajoittuu terveystarkastus, siviilipalvelukseen siirtymisen muodostaa tältä kannalta turhan viiveen.

Siviilipalveluksen vakaumusta koskeva ehto muodostaa periaatteellisen rajalinjan eri palvelumuotojen välillä. Ehtoa voi selittää tarpeella ylläpitää varusmiespalveluksen laajaa osallistumisastetta ja turvata osaavan varusmiesaineksen saatavuus (ks. Puolustusministeriö 2010). Vakaumuksen vaatimus on ongelmallisin varusmiespalveluksesta siviilipalvelukseen siirryttäessä. Varusmiespalveluksen keskeyttäjät tekevät siviilipalvelusta koskevan ratkaisunsa selkeimmin ulkoisten paineiden tuottamana. Järjestelmän tuottamista tilannesyistä tehty vakuutus kyseenalaistaa asevelvollisen omantunnonvapautta. Tilanne muilla siviilipalvelusvelvollisilla on myös

ongelmallinen, mutta ei yhtä hälyttävä, sillä kyseisten ryhmien päätökseen ei kohdistu vastaavaa ulkoista painetta.

Siviili- ja varusmiespalveluksen suhteeseen vaikuttaa osaltaan se, millaiseksi sotilaallisen turvallisuuden ja laajemman siviiliturvallisuuden suhde – sekä kyseisten instituutioiden roolit – nähdään kansallisesti. Siviilipalveluksen koulutussisällöt ja palvelumuoto edustavat laajaan turvallisuuskäsitykseen perustuvaa valmistautumista (ks. Siviilipalveluskeskus 2011), joskin sama rooli voidaan liittää sotilaallisen turvallisuuden ohella varusmiespalvelukseen. Siviilikriisien kasvanut rooli kansallisessa turvallisuus- ja puolustuspolitiikassa (ks. Valtioneuvosto 2009; Valtioneuvosto 2012) ei ole kuitenkaan merkinnyt siviilipalveluksen aseman vahvistumista.

Siviilipalvelusmiehiä koskeva erottelu ja kriittiset kokemukset perustuvat suurimmalta osin järjestelmän pakollisuuteen, jolloin palveluksen vieraaksi kokevat eivät voi välttää järjestelmää. Useimmat Euroopan maat ovat luopuneet yleisestä asevelvollisuudesta (Puolustusministeriö 2010). Naapurimaista Ruotsi on jäädyttänyt asevelvollisuuden ja Norja siirtynyt sukupuolineutraaliin järjestelmään. Menneillään oleva Ukrainan kriisi on toisaalta korostanut maanpuolustuksen uskottavuuden merkitystä.

Siviili- ja varusmiespalvelus tuottavat suorittajilleen toisistaan poikkeavan kokemuksen. Siviilipalveluksen suorittajat jäävät vaille varusmiespalveluksen sosiaalisesti jaettu merkityksiä (ks. Hoikkala ym. 2009) ja psykososiaalista kehitystä tukevaa roolia (ks. Leskinen ym. 2012). Kyseiset tekijät liittyvät osaltaan varusmiespalveluksen kollektiiviseen luonteeseen. Toisaalta työpalveluksen suorittaminen integroi siviilipalveluksen suorittajia suoraan työelämään. Yleisen asevelvollisuuden kielteisenä piirteenä on, että se tuottaa myös valtavirrasta erottelevia ja toiseutta tuottavia kokemuksia siviilipalvelusmiehille. Vaikka turvallisuusjärjestelmän lähtökohtana ovat muut kuin yksilötason kokemukset, yleisen asevelvollisuuden marginaaleihin tulee vähintäänkin kiinnittää erityistä huomiota. Näin voidaan välttää järjestelmästä aiheutuvia inhimillisiä

ja taloudellisia kustannuksia (ks. Puolustusministeriö 2010). Erityisen huomion tarpeessa on varusmiespalveluksesta siviilipalvelukseen siirtyvien keskeyttäjäien asema.

LÄHTEET

- Ahlbäck, Anders 2010: Asevelvollisuus, miehuus ja sukupuolten tasa-arvo. Teoksessa Pirjo Jukarainen – Sirkku Terävä (toim.): Tasa-arvoinen turvallisuus. Sukupuolten yhdenvertaisuus suomalaisessa maanpuolustuksessa ja kriisinhallinnassa. Minerva Kustannus, Helsinki.
- Appelqvist-Schmidlechner, Kaija 2011: Time Out! Getting Life Back on Track. A psychosocial support programme targeted at young men exempted from compulsory military or civil service. Tampereen yliopisto. Tampere.
- Hoikkala, Tommi – Paju, Petri 2002: Sukupolvitutkimus ja Nuorisopolitiikka. Teoksessa Heikki Silvennoinen (toim.): Nuorisopolitiikka Suomessa: 1960-luvulta 2000-luvulle. Nuorisotutkimusseura, julkaisuja 29. Nuorisotutkimusverkosto. Helsinki.
- Hoikkala, Tommi – Salasuo, Mikko – Ojajärvi, Anni 2009: Tunnetut sotilaat – Varusmiehen kokemus ja terveystaju. Nuorisotutkimusverkosto, julkaisuja 94. Nuorisotutkimusverkosto. Helsinki.
- Jukarainen, Pirjo 2010: Vapaus, velvollisuus ja tasa-arvo. Nuorten tulkintoja asevelvollisuusjärjestelmästä. Teoksessa Sami Myllyniemi (toim.): Puolustuskannalla. Nuorisobarometri 2010. Nuorisotutkimusverkosto, julkaisuja 107, 197–204. Opetus- ja kulttuuriministeriö. Helsinki.
- Kallunki, Valdemar – Lehtonen, Olli 2012: Varusmiesten ja siviilipalvelusmiesten suuntautuminen työhön ja opiskeluun. Marjukka Virkajärvi (Toim.): Työelämän tutkimuspäivät 2011. Suomalainen työelämä eurooppalaisessa vertailussa. Työelämän tutkimuspäivien konferenssijulkaisu ja 3/2012. Tampereen yliopisto. Tampere.
- Kallunki, Valdemar 2013: Kansallisen kollektiivin jäljillä. Siviili- ja varusmiespalvelus sosiaalisen integraation, järjestelmäintegraation ja yhteiskuntauskonnon näkökulmista. Sosiologia 2/2013, 135–151.
- Laaksonen, Elina 2004: Varusmiehestä opiskelijaksi. Selvitys varusmiespalveluksen vaikutuksista korkeakouluopintojen aloittamiseen ja jatkamiseen. Opetusministeriön julkaisuja 2004: 28. Opetusministeriö. Helsinki.
- Leskinen, Jukka – Sinkko, Risto – Virtanen, Vesa 2012: Yhteiskuntasuhteen muutokset ja aikuistuminen varusmiespalveluksen aikana. Maanpuolustuskorkeakoulu, Käyttätymistieteiden laitos, julkaisusarja 1, 2/2012. Helsinki.
- Maanpuolustuskorkeakoulu 2013: Turvallinen Suomi. Tietoja Suomen kokonaisturvallisuudesta. Verkko versio – laajat artikkelit. Maanpuolustuskorkeakoulu. Helsinki. Saatavilla internetistä osoitteesta: http://www.puolustusvoimat.fi/wcm/7e521d0041244006af8eaf1c0b52473c/TS_2013_verkkoartikkelit.pdf?MOD=AJPERES
- Myllyniemi 2010: Tilasto-osio. Teoksessa Sami Myllyniemi (toim.) Puolustuskannalla. Nuorisobarometri 2010. Nuorisotutkimusverkosto, julkaisuja 107, 9-146. Opetus- ja kulttuuriministeriö. Helsinki.
- Määttä, Jukka 2007: Asepalvelus nuorten naisten ja miesten opinto- ja työuralla. Jyväskylä studies in education, psychology and social research 305. Jyväskylän yliopisto. Jyväskylä.
- Nivalainen, Satu – Hopponen, Anneli 2010: Varusmiesten työkyky. PTT työpapereita 123. Pelleron taloustutkimus. Helsinki.
- Paakkunainen, Kari – Hoikkala, Tommi 2007: Sukupolvikamppailun kutsu – nuorten yksilöllistynyt politiikkasuhde. Teoksessa Kari Paakkunainen (toim.): Sukupolvipolitiikka. Nuoret ja eduskuntavaalit 2007, 133–155. Nuorisotutkimusseura. Helsinki.
- Puolustusministeriö 2010: Suomalainen asevelvollisuus. ”Puolustuksen perusta, yksilöä motivoiva ja myönteisiä yhteiskunnallisia vaikutuksia korostava”. Puolustusministeriö. Helsinki.
- Puolustusvoimat 2010: Varusmies 2010 – opas varusmiespalvelukseen valmistautuvalle. Puolustusvoimat. Helsinki.
- Puolustusvoimat 2012: Varusmies 2013. Opas varusmiespalvelukseen valmistautuvalle. Puolustusvoimat. Helsinki.
- Puolustusvoimat 2013: Puolustusvoimat. Vuosikertomus 2012. Pääesikunnan viestintäosasto. Helsinki.
- Salasuo, Mikko 2009: Miksi armeijaan tullaan ja millaisin odotuksin. Teoksessa Tommi Hoikkala – Mikko Salasuo – Anni Ojajärvi (toim.): Tunnetut sotilaat – Varusmiehen kokemus ja terveystaju, 189–226. Nuorisotutkimusverkosto, julkaisuja 94. Nuorisotutkimusverkosto. Helsinki.
- Salo, Mikael 2004: Alokkaat talon tavoille. Etnografinen tapaustutkimus Bourdieun sosiologian näkökulmasta. Maanpuolustuskorkeakoulun julkaisusarja 2, tutkimuksia 4. Maanpuolustuskorkeakoulu. Helsinki.
- Salo, Mikael 2008: Determinants of Military Adjustment and Attrition During Finnish Conscript Service. National Defence University, Depart-

- ment of Education, Publication Series 2, Research Reports no 21. National Defence University. Helsinki.
- Santtila, Matti – Kyröläinen, Heikki – Vasankari, Tommi – Tiainen, Seppo – Palvalin, Kauko – Häkkinen, Arja – Häkkinen, Keijo 2006: Physical fitness profiles in young Finnish men during the years 1975–2004. *Medical science sports and exercise*, 38:11, 1990–1994.
- Siviilipalveluskeskus 2011: Tervetuloa siviilipalvelukseen. Siviilipalveluskeskus. Lapinjärvi.
- Smith, Christian 2008: Future Directions in the Sociology of Religion. *Social Forces*, 86, 4, 1561–1589.
- Stengård, Eija – Appelqvist-Schmidlechner, Kaija – Upanne, Maila – Parkkola, Kai – Henriksson, Markus 2009: Varusmies- tai siviilipalveluksen keskeyttäneet miehet voivat huonosti. *Suomen lääkärilehti*, 49/2009, 64, 4263–4268.
- Stenius, Henrik 2010: Nordic Associational Life in a European and an Inter-Nordic Perspective. Teoksessa Risto Alapuro – Henrik Stenius (toim.): *Nordic Associations in a European Perspective*. Nomos. Baden-Baden.
- Työ- ja elinkeinoministeriö 2011: Siviilipalvelus 2020. Siviilipalveluksen kehittämistyöryhmän mietintö. Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisu, 9/2011. Työ- ja elinkeinoministeriö. Helsinki.
- Valtioneuvosto 2009: Suomen turvallisuus- ja puolustuspolitiikka. Valtioneuvoston selonteko. 23.1.2009. Valtioneuvosto. Helsinki. Saatavilla internetissä osoitteesta <http://valtioneuvosto.fi/tiedostot/julkinen/pdf/2009/turvallisuus-ja-puolustuspoliittinen-selonteko/selonteko.pdf>
- Valtioneuvosto 2012: Suomen turvallisuus- ja puolustuspolitiikka 2012. Valtioneuvoston selonteko. Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 5/2012. Valtioneuvosto. Helsinki. Saatavilla internetistä osoitteessa <http://vnk.fi/julkaisukansio/2012/j05-suomen-turvallisuus-j06-finlands-sakerhet/PDF/fi.pdf>
- Van Maanen, John – Schein, Edgar H. 1977: *Toward a Theory of Organizational Societalization*. Massachusetts Institute of Technology. Saatavilla internetistä osoitteesta <http://dspace.mit.edu/bitstream/handle/1721.1/1934/SWP-0960-03581864.pdf?>
- Wessman, Jenni 2010: Nuorten miesten liikuntatottumusten muutos varusmiespalveluksessa. *Liikunta & Tiede* 47, 6, 54–60.
- Wimmer, Andreas – Schiller, Nina Glick 2002: Methodological nationalism and beyond: nation-state building, migration and the social sciences. *Global Networks*, 2, 4, 301–334.
- Virtanen, Ville E. (2011): Varusmiesten osaamisen tunustaminen ja siirtyminen siviiliin. Pääesikunnan henkilöstöosasto. Helsinki. Saatavilla internetistä osoitteesta http://www.puolustusvoimat.fi/wcm/5ac236804843dab5b194b95c6ba8100e/Varusmiesten_osaamisen_tunustaminen_ja_siirtyminen_siviiliin_.pdf?MOD=AJPERES

KATSAUS PERHEEN KÖYHYDESTÄ AIHEUTUVIIN LASTEN TOISEUDEN KOKEMUKSIIN

Lea Lemetyinen

Tämä artikkeli kuvaa toiseuden näkökulmasta 13–18-vuotiaiden lasten kokemuksia omasta tai toisen köyhyydestä. Artikkelin perustuu laadulliseen aineistoon, jonka keräsin avoimena kyselynä keväällä 2011. Pyysin vastaajia kertomaan, millaisiin tilanteisiin tai asioihin heidän mahdolliset kokemuksensa köyhyydestä ovat liittyneet. Minkälaisia tunteita kokemuksissa on ollut? Onko köyhyys vaikuttanut mahdollisuuteen harrastaa ja osallistua? Onko köyhyyttä ollut aina, vai onko se ollut lyhytaikaista? Mistä köyhyys Suomessa vastaajan kokemuksen mukaan kertoo? Sain 169 vastausta kuuden eri kunnan alueelta. Analysoin niiden joukosta 92 vastausta, joissa kuvattiin köyhyyskokemusta, omaa tai toisen. Niistä 43 kertoi itse koetusta köyhyydestä ja 49 ystävän, kaverin, tutun tai sukulaisen köyhyydestä. Analyysin ulkopuolelle jääneet vastaukset sisälsivät kokemukseen liittymättömiä näkemyksiä köyhyydestä.

Suomessa köyhien lapsiperheiden määrä on pitkään pysynyt korkeana. Tilastojen mukaan vuonna 1995 köyhissä lapsiperheissä oli lapsia 50 000 ja pienituloisuusaste eli alle 18-vuotiaiden lasten määrä koko ikäryhmästä oli 4,3 prosenttia. Vuonna 2012 lapsia oli 102 000 ja pienituloisuusaste oli 9,4 prosenttia. Pienituloisuus oli korkeimmillaan eli 12 prosenttia vuonna 2007, jolloin lapsia köyhissä lapsiperheissä oli 132 000. Vuodet 2008–2011 köyhien lapsiperheiden määrä pysyi lähes samalla tasolla ja pienituloisuusaste oli 11–12 %. Samanaikaisesti myös

tuloerot kasvoivat. Ne saavuttivat huipun vuonna 2007, jonka jälkeen ne ovat pysyneet samalla tasolla tai hieman tasoittuneet. Tuloeroja ovat kasvattaneet lähinnä pääoma- ja osinkotulojen väheneminen. (Tilastokeskus, viitattu 26.4.2014.)

Absoluuttinen köyhyys kuvataan yleisesti kehitysmaissa esiintyväksi näläksi, aliravitsemukseksi, puutteeksi perustarpeiden tyydytyksessä sekä huoleksi turvallisuudesta. Suomessa käytetään hyvinvointivaltioissa yleisesti käytössä olevaa suhteellisen köyhyyden käsitettä. Townsendin (1979, 31, 50, 95) laajasta suhteellisen köyhyyden määritelmästä otteita mukaillen suhteellinen köyhyys on köyhien perheiden tai yksilöiden jäämistä liian vähäisten resurssien vuoksi yhteiskunnassa normaalina pidettävän elintason ja elämäntyylin sekä osallistumis- ja toimintamahdollisuuksien ulkopuolelle. Tällöin puuttuvat resurssit estävät muun muassa kulttuurin mukaisten aktiviteettien ja tapojen noudattamisen, kuten ystävien kutsumisen kotiin ja pukeutumisen vallitsevan tyylin mukaisesti.

Suhteellinen köyhyys, syrjäytyminen, suhteellinen deprivatio, huono-osaisuus, marginalisaatio, alaluokka ja toiseus ovat käsitteinä lähellä toisiaan. Syrjäytyminen edellyttää aina olemassa olevaa yhteisöä, jolle syrjäytyneet ovat toisia eli ryhmään kuulumattomia. (Lämsä 2009, 29–33.)

Tässä artikkelissa määrittelen, että toiseus on itsen tai oman tilanteen kokemista muihin verrattuna erilaiseksi, ulkopuoliseksi, huonommaksi tai vähempiarvoiseksi. Kokemus toiseudesta

syntyy suhteessa ympäristöön ja sen antamiin viesteihin. (Ks. Hänninen 2013, 9–20; Kuosmanen 2013, 75–77; Lidman 2013, 394–406.)

Kokemusta tutkittaessa ovat tutkimuskohteena ne merkitykset, joita vastaajat ovat esiin tuomilleen asioille antaneet. Laadullisessa aineistolähtöisessä sisällönanalysissä tutkijan tulee pyrkiä saavuttamaan toisen ilmaiseman kokemuksen merkitykset mahdollisimman alkuperäisinä. (Laine 2010, 28–45; Kiviniemi 2010, 70–83.) Tutustuin aineistoon riittävän monta kertaa, niin että pystyin löytämään vastaajien tarkoittamat merkitykset ja analysoimaan aineiston teorioihin yhdistäen. Pelkistin aineiston kolmeen ryhmään: köyhyyden syyt, seuraukset ja selviytymiskeinot. Köyhyyden syiksi kerrottiin työttömyys, pienituloisuus, perheen koko, yksinhuoltajuus, velkaisuus, elintaso ja eriarvoisuus. Köyhyyden aiheuttamat toiseuden kokemukset syntyivät elinolojen erilaisuudesta, hyvinvoinnin ja osallistumisen mahdollisuuksien puutteesta, eriarvoisuudesta sekä köyhyyden vaikutuksista ihmissuhteisiin, tunteisiin ja käyttäytymiseen. Köyhyyselämässä selviytymistä auttoivat erilaiset, vaikkakin riittämättöminä pidetyt taloudelliset tuet, kulutuskäyttäytymisen ja elinolojen muuttaminen, avustusjärjestöt, sosiaaliset suhteet, yrittäminen ja osallistuminen. (Vrt. Eskola 2010, 179–203.)

Aineistolähtöisen artikkelini aluksi kuvaan lasten toiseuden kokemuksia, jotka aiheutuvat köyhyyden vaikutuksista elinoloihin, elämänlaatuun, kulutukseen, vanhemmuuteen sekä hyvinvointiin. Syrjäytymisotsikon alla kuvaan kokemuksia lasten eriarvoisuudesta ja mahdollisuuksista osallistua sekä köyhyyden vaikutuksia käyttäytymiseen, tunteisiin ja ihmissuhteisiin. Lopuksi pohdin lasten kokemuksia köyhyyden syistä ja sitä, mikä auttaa köyhyyselämässä selviytymistä ja ehkäisee syrjäytymistä. Lapset kirjoittivat kokemuksistaan aidosti ja sensitiivisesti, minkä tunnelman olen pyrkinyt artikkelissa säilyttämään. Kaikki vastaajat eivät ilmoittaneet kaikkia taustatietojaan, ja tästä syystä joistakin lainauksista puuttuu henkilön ikä.

LASTEN KOKEMUKSIA KÖYHYDEN VAIKUTUKSISTA ELINOLOIHIN

Useissa tutkimuksissa mainitaan köyhyyden vaikuttavan asumiseen, mahdollisuuteen valita asuinpaikka, elinympäristö ja asumistaso. Köyhyys on myös eriarvoisuutta suhteessa paremmin toimeentuleviin (Hakovirta 2012, 52–53; Krok 2012, 136–138; Karvonen ym. 2010, 216–232). Tutkimukseeni osallistuneiden lasten vastauksissa köyhyyden vaikutus *asumiseen* tuli esiin asunnon koon, sisustuksen, asuinympäristön ja muuttojen kuvauksissa. Asunto saattoi olla askeettinen, vanhanaikainen, huonossa kunnossa, liian pieni. Huonekalut olivat huonokuntoisia tai niitä oli vähän, muun muassa omaa sänkyä ei ollut kaikille perheenjäsenille. Lasten kuvausten mukaan kodissa näkyi niukkuus. Lapset eivät halunneet viedä ystäviä köyhään, pieneen ja puutteellisesti kalustettuun kotiin, jota häpesivät, vaikka kokivat sen itselle tärkeäksi suojaksi. Lapset pitivät huonona sitä, että köyhyyden vuoksi joutui muuttamaan, vaikka muutto auttoi selviytymään. Muuton myötä lapsen ystävät, koulu ja jopa paikkakunta saattoivat vaihtua.

”Kaverini asuu ahtaassa asunnossa kerrostalossa huonomaineisella alueella. Kotona tapetit on rikki ja vanhempi nukkuu olohuoneessa patjalla.” (Tyttö 16 v) ”Hänen kotinsa näytti niin erilaiselta kuin omani, ja jääkaapissa oli vain makkaraa ja kaljaa. Hänellä ei ollut hienoja tavaroita eikä uusia vaatteita, toisin kuin minulla, joka aina sain kaiken.” (Tyttö 14 v) ”Yksi kaveri vaihtoi koko ajan asuntoa, kun ei ollut rahaa, nyt se asuu toisella puolella Suomea” (Poika 13 v) ”Ystäväni asuu kerrostalossa suuren perheen kera, toisin kuin minulla on vain veli, ja asun silti suuressa talossa. Joskus mietin ansaitsenko asua siellä missä asun.” (Tyttö 14 v)

THL:n Hyvinvointi ja palvelut (Hypa) -kyselyssä (Lammi-Taskula ym. 2009, 87–90) tuli näkyviin paremmin ja heikosti toimeentulevien ero ruokailun terveellisyydessä. Ruuan huonon laadun ja yksipuolisuuden lisäksi tutkimuksissa mainitaan myös ruoan liian vähäisestä määrästä (Hakovirta 2010, 186; Isola ym. 2007, 14). Lähes

kaikki tutkimukseeni osallistuneet lapset kirjoittivat *ruuassa* säästämisestä. Vastausten mukaan ruuasta oli puutetta ja sen laadusta jouduttiin tinkimään, ruokailuvälit olivat epäsäännöllisiä ja usein pitkiä, joskus ruokaa joutui odottamaan nälkäisenä useita tunteja. Lapset kirjoittivat, että ruoka oli halpaa, ”ei kunnollista”. He kuvasivat käyvänsä naapurissa ja ystävän luona syömässä sekä hakevansa ruokaa seurakunnasta. Useassa vastauksessa mainittiin ruokajonossa käymisestä. Lapset kuvasivat perheessä syötävän samaa ruokaa useampana päivänä peräkkäin. Keitto- ja puuroruokia syötiin aina silloin, kun rahat olivat loppumassa tai jo loppuneet ennen seuraavan tuen tai tilin maksuuntuloa. Hedelmistä, herkuista ja hyvästä ruuasta saattoi vain haaveilla. Joissakin vastauksissa lapset mainitsivat rahojen kyllä riittävän ruokaan, mutta ei mihinkään ylimääräiseen. Lapset sopeutuivat tilanteeseen.

”Välillä ei tunnu kivalta, kun kotona saa syötävää koulun jälkeen vasta joskus illalla.” (Tyttö 15 v) ”Ruoka on halpaa makaroniruokaa ja mistään valkohomejuustosta, graavilohesta on turha haaveilla.” (Poika) ”Joudumme melkein joka kuu miettimään mitä syömmme loppukuusta viikon tai kahden verran.” (Tyttö 16 v) ”Ystäväni kävi meillä joka päivä syömässä.” (Tyttö 14 v) ”Niillä on paljon lainaa ja melkein aina ruuaksi keittoa, se on halpaa tehdä ja kestää useamman päivän.” (Tyttö 15 v) ”Ok, leipäjono on hyvä keksintö, mutta ette tiedä miten pahalta tuntuu nähdä oma ystävä kodittomien ja juoppojen seassa hakemassa ruokaa perheelle.” (Tyttö 17 v)

Tutkimuskirjallisuuden mukaan köyhien perheiden selviytymisen ehtona on säästöliekillä eläminen. Erityisesti säästetään kulutus- ja harastusmenoista sekä tingitään laadusta. Kulutusarvikkeiden puutteen tai vanhanaikaisuuden mainitaan aiheuttavan lapsissa huonommuuden kokemuksta, häpeää ja sosiaalista eristämistä ja olevan tärkeässä roolissa eriarvoisuuden kokemuksen syntymisessä. (Krok 2012, 139–141; Hakovirta & Rantalaiho 2012, 16; Rotko 2011, 30–31; Lammi-Taskula ym. 2009, 87–88; Iso-la ym. 2007.) Lasten vastauksissa *kulutuksen* vähentäminen näkyi ruuan ja vaatteiden lisäksi vä-

hemmän välttämättömistä kulutushyödykkeistä, kuten autosta, puhelimesta, televisiosta ja pesukoneesta luopumisena. Autosta luopumisen lapset uskoivat säästävän rahaa, mutta palveluista kauempana asuvien arkipäivästä selviytymistä se vaikeutti.

Vaatteiden huonoudesta ja likaisuudesta sekä merkkivaatteiden puutteesta lapset kirjoittivat runsaasti. Vastauksissa kerrottiin, että kunnollisia vaatteita ei saa, vaatteita ei ole paljon, ne ovat vanhoja ja voivat olla myös rikkinäisiä ja likaisia. Vaatteita kerrottiin ostettavan vain silloin, kun on todellinen tarve. Vastauksissa sanottiin vaatteiden paljastavan sen, jos joku on köyhä. Huonoista tai epämuodikkaista vaatteista saatettiin kiusata. Koska huonot vaatteet vaikuttivat omaan asemaan ja hyväksytyksi tulemiseen ryhmässä, ne harmittivat lasta enemmän kuin terveyden kannalta tärkeämpi ruuan puute. Tämä selittää osin myös sitä, miksi lapset kirjoittivat terveydestä vähemmän kuin kulutuksesta ja osallistumisesta. (Vrt. Hakovirta & Rantalaiho 2012, 18–19; Wilkinson & Pickett 2011, 189, 254.)

”Meillä ei ole autoa, joka voi jostakin ihmisestä tuntua köyhältä, mutta me pystymme hyvin elämään ilmakein, sillä asumme kaupungissa.” (Tyttö 16 v) ”Joudumme aina miettimään rahasioita etukäteen ja karsimaan paljon menoista, myös tarpeellisista tavaroista.” (Tyttö 14 v) ”Autoa tai turhia sähkölaitteita, tiskikonetta ja televisiota, he eivät omista.” (Tyttö 17 v) ”Olimme kyllä huomanneet ystäväillämme olevan aina samat vaatteet, mutta emme koskaan olisi arvanneet hänen olevan köyhästä perheestä. Hän on aina käyttäytynyt normaalisti ja ehkä peiteltyt köyhyyttään.” (Tyttö 15 v) ”Hän ei voi pukeutua niinkuin rikkaat merkkivaatteisiin.” (Tyttö 14 v) ”Ärsyttää, kun ei voi ostaa haluamaansa vaatetta, koska se maksaa liikaa, kun taas kaverit ja ystävät voisivat.” (Tyttö 16 v) ”Olisihan se kivaa ostaa edes joskus uusia vaatteita, mutta rahat menee elämiseen.” (Poika 15 v)

Köyhyys kuormittaa *vanhemmuutta* ja heijastuu perheen vuorovaikutukseen ja ilmapiiriin, ja lapsille saattaa kasautua heille kuulumatonta vas-

tuuta kotitöistä ja rahan hankkimisesta (Forsen 2012, 112–120; Hakovirta & Rantalaiho 2012, 14–17; Wilkinson & Pickett 2011, 131–134). Lasten kuvaamana köyhyys näkyi vanhemmuudessa säästämisen suunnitteluna, ostamisen rajoittamisena sekä käyttäytymisen muuttumisena hermostuneeksi ja kärsimättömäksi. Vanhempi voi olla surullinen ja itkuinen rahahuolten vuoksi, ja se teki myös lapset surullisiksi. Vanhemmat yrittivät huolehtia perheen toimeentulosta ja rahan riittämisestä. Usein juuri viimeisen viikon aikana ennen seuraavan tuen saamista oli lasten vastausten mukaan vanhemman ”pinna tiukalla” ja lapsi sai olla kiukun purkamisen kohde. Lapsen oman kärsimyksen lisäksi hän joutui vanhemman tunteiden kohteeksi ja tämä aiheutti lapselle turhautumista ja masennusta. Lapset lainasivat säästämiään rahoja vanhemmilleen ja hankkivat rahaa vapaa-aikanaan keräämällä pulloja ja jakamalla lehtiä.

”Hänen äitinsä ei siivonnut, vaan lapset tekivät kaiken, saamatta palkaksi mitään.” (Tyttö 14 v)
”On aikoja, jolloin kuukauden menot tuntuvat menevän yli budjetin, ja tuolloin äiti vaipuinkin hetkelliseen epätoivoon ja toistaa lauseita ’tässä kuussa ei ole vara ostaa ylimääräistä’ ja ’ensi viikolla ei syödä niin hyviä ruokia kuin edellisellä.’” (Tyttö 16 v)
”Perheeni ei ole kovin varakas ja sen takia joudun lainaamaan omia säästämiäni rahoja vanhemmille.” (Tyttö 16 v)
”Kerään pulloja ja rikastun samalla kun muut köyhtyy.” (Poika 15 v)
”Vanhemmilla on perheemme omakotitalo maksettavana, joten he antavat minulle harvoin rahaa, siksi jaan lehtiä.” (Tyttö 14 v)
”Ei minulla ole kaikkea mitä haluaisin, mutta tulen toimeen. Käyn töissä koulun ohella, en tahdo pyytää rahaa äidiltä, sillä hänellä ei sitä liioin ole. Minulle raha on tärkeää, koska olen nuori ja tarvitsen rahaa asioihin mitä tarvitsen.” (Tyttö 16 v)

PERHEEN KÖYHYDEN AIHEUTTAMIA LASTEN SYRJÄYTYMISKOKEMUKSIA

Richard Wilkinsonin ja Katherine Pickettin (2011, 31–45, 49–59, 65–195) mukaan toimeentulo-ongelmien pitkittymisestä ja eriarvoisuudesta voi seurata lapsille rikollisuutta, kouluttamattomuutta, sairauksia, teiniraskauksia, mielenterveysongelmia ja huostaanottoja. He yhdistävät häpeän ja ylpeyden sosiaalisina tunteina toimeentuloon ja sosiaaliseen asemaan. Korkeampaan asemaan liitetään itseluottamusta kasvattavaa paremmuutta. Häpeä lamaannuttaa ja estää puolustamasta itseään sekä määrittää minuutta ja toimijuuden mahdollisuuksia. (Ks. Eronen 2009, 193–196.) Tutkimukseni lasten kokemukset vahvistivat useissa köyhyys- ja hyvinvointitutkimuksissa (joitakin lähdeviitteenä) raportoidut, lasten syrjäytymiseen liittyvät köyhyyden vaikutukset. Alla annan tilan lasten merkityksellisille ja pitkälle elämään vaikuttaville toiseuden kokemuksille.

Vastauksissaan lapset vertasivat itseään toisiin erityisesti kuluttamisessa, osallistumismahdollisuuksissa ja harrastamisessa. Toisiin vertaaminen loi *eriarvoisuuden* kokemuksen, mikä aiheutti köyhyyden peittelemistä ja salaamista. Eriarvoisuuden kokemusta synnytti myös toisten arvostelu ja kiusaaminen. Parempiosainen ystävä kertoi omista syylisyyden tunteistaan, koska ei kokenut itse ansainneensa parempaa kuin huonompiosainen ystävä. Vastauksista kävi ilmi, että lapset kannattivat tasa-arvoa ja toivoivat rahaa jaettavan ja hyvinvoinnin kuuluvan tasaisesti kaikille. Kun oman maan kansalaisten asiat on saatu kuntoon, sallitaan muillekin ”ulkopuolelta tuleville” hyvinvointia tasa-arvoisesti. (Vrt. Forsen 2012, 105–124; Krok 2012, 141–143; Hakovirta & Rantalaiho 2012, 17–21; Wilkinson & Pickett 2011, 49–58, 264.)

”On kurjaa, että on köyhiä ja haluaisin auttaa heitä. Olen onnellinen, että mulle on suotu näinkin hyvä elämä.” (Tyttö 17 v)
”Mielestäni hänen perhe oli köyhä ja sellainen elämä ei sovi kenellekään.” (Tyttö 14 v)
”Suomessa köyhiä pitäisi tukea ja auttaa, jotta jokaisella

olisi mahdollisuus tehdä mitä haluaa ja elää unelmiaan edes vähäsen.” (Tyttö) ”Kaverillani ei ole yleensä oikeastaan rahaa, koska heillä on toinen vanhempi työtön.” (Tyttö 14 v) ”Suurperheitä, etenkin köyhiä suurperheitä, pitäisi tukea enemmän.” (Tyttö 16 v) ”Hänen koko elämänsä on niukalla rahatilanteella ja Kelan rahoilla elämistä.” (Tyttö 17 v) ”Kaverini perhe on köyhä. Hänen isä on kuollut ja äiti on työtön, he elävät paljon kaikenlaisilla tuilla, mitä valtiolta saa.” (Tyttö 16 v)

Maksulliseen *harrastamiseen* ei lasten mukaan ollut mahdollisuutta. Harrastamatta jättämisen syynä oli joko vanhempien tarve säästää rahaa tai lasten oma valinta. Lapset pitivät harrastustaan tärkeänä, eikä siitä luopuminen ollut helppoa, vaikka se olisi ollut oma päätös. Harrastuksen keskeyttäminen vaikutti moniin asioihin, kuten ystävän kanssa vietettyyn yhteiseen aikaan ja harrastuksen tuottamaan iloon köyhyyselämän vastapainona, ja se myös aiheutti mielipahaa ja vertaamista onnekkampiin ystäviin. Vastauksissa tuli myös esiin ilo siitä, että oli valinnut itse maksuttoman harrastuksen eikä sitä tarvinnut lopettaa rahan puutteen vuoksi. Lyhytaikainen köyhyys, kuten vanhemman lomautus, ei välttämättä vaatinut harrastuksen keskeyttämistä – tässä tuli näkyviin ero pitkäaikaisen köyhyyden kanssa. (Vrt. Hakovirta & Rantalaiho 2012, 17–21, 55–56; Forssen 2012, 113–114; Krok 2012, 135–141; Rotko ym 2011, 14, 16, 26.)

”Köyhyys on tavallaan vaikuttanut harrastuksiini, koska olemme tilanneet kisa-asut omiksi, mutta minä en pystynyt tilaamaan vielä.” (Tyttö 16 v) ”Tuttuni perheessä ei ole varaa siihen, että heidän tyttärensä saisivat harrastaa sitä, mitä haluavat, eli ratsastaa.” (Tyttö 16 v) ”Kaverini kohdalla köyhyys on ollut lyhytaikaista, eikä se ole vaikuttanut hänen harrastukseensa.” (Poika 16 v) ”Pidän todella paljon hevosista, harrastin joskus ratsastusta, mutta en enää, koska se on kallista eikä meillä ole siihen varaa. Hevoset ovat minulle kuitenkin todella tärkeitä, joten käyn hoitamassa hevosia. Se on kivaa, mutta harmittaa, kun en voi käydä ratsastamassa.” (Tyttö 16 v)

Lasten vastauksista ilmeni, että köyhän lapsen *mahdollisuudet osallistua* ovat monilla sektoreilla huonommat kuin muilla. Lapset eivät mielestään saaneet toteuttaa omia lahjojaan eivätkä käyttä taitojaan optimaalisesti, ja he menettivät niistä myös tulevaisuudessa mahdollisesti saatavan hyödyn. Harrastuksen keskeytyminen esti mahdollisuuden saada siitä ammatin. Kodin pulmien miettiminen tai lehtien jakaminen illalla väsyttivät, ja unien vähyys huonon ruuan lisäksi vaikeutti opiskeluun keskittymistä koulupäivän aikana. Koulumenestyksen lapset kertoivat tuoneen rohkeutta ja kavereiden hyväksyntää sekä hyvää mieltä. Se, että voi auttaa muita olemalla tukioppilas, auttoi myös itseä. Muutamat lapset kertoivat, että vaikka koulumenestystä ja halua opiskella itsellä oli, niin lukiota tai mitään maksullista jatko-opiskelupaikkaa peruskoulun jälkeen ei voinut suunnitella. Jatko-opiskelumahdollisuuden puuttumisen lapset liittivät siihen, että köyhyys jatkunee myös omassa aikuisuudessa. Vastauksissa näkyi epätasa-arvon kokemus. (Vrt. Hakovirta-Rantalaiho 2012, 14, 17; Krok 2012, 139–141; Wilkinson & Pickett 2011, 104–107, 125–126, 131–136.)

Lapset kertoivat, että nuoruuteen kuuluu luonnostaan ajan viettäminen toisten samikäisten kanssa. Rahaa tarvitaan vapaa-aikana pelaamiseen, ulkona syömiseen, ”shoppailuun”, elokuvissa ja urheilutapahtumissa käymiseen ym. Lapset kertoivat, että ystävät maksavat jäätelöllä käymisen ja kahvittelun sellaisen kaverin puolesta, jolla ei ole rahaa, tai lainaavat rahaa ystävälleen. Köyhempi ystävä piti toisen rahojen käyttämistä ja lainaamista nöyryyttävänä ja häpeällisenä. Toisaalta molempia harmitti, jos suunniteltuja menoja, kuten elokuvissa ja huvipuis-tossa käymistä, ei voitu yhdessä toteuttaa. Jos koulun urheilutuntien varusteita puuttui, nuori ei voinut itse valita, kuten toiset, mihin osallistuu. Puhelin ilman tietoliikenneyhteyttä vaikeutti yhteydenpitoa ystävien kanssa ja aiheutti ulkopuolelle jäämistä. Erityisesti osallistumiseen liittyvissä vastauksissa tuli esiin kaverin köyhyydestä kertovan ystävän myötäsuru toisen puolesta. (Vrt. Hakovirta-Rantalaiho 2012, 17–21.)

”Ystävänä ei harrasta mitään, eikä hän saa koskaan rahaa, jos haluaisin mennä hänen kanssaan elokuuviin.” (Tyttö 15 v) ”Hän ei pysty tehdä hirveästi asioita, joista hän pitää, esimerkiksi keikoilla käyminen, koska Kelan rahat menee ruokaan ja elämiseen.” (Tyttö 17 v) ”Televisionohjelmien katselematta jättäminenkin aiheuttaa sen, että kun kaveriporukassa puhutaan tv-sarjoista hän ei voi ottaa osaa keskusteluun.” (Poika) ”Hän ei voi tulla leirille kanssani, kun heidän rahat eivät riitä.” (Tyttö 14 v) ”Kaikilla ihmisillä pitäisi olla mahdollisuus myös huvinpitoon.” (Tyttö 14 v) ”Joskus saatan ostaa jotain kaverilleni, ja hän tulee siitä todella iloiseksi.” (Poika 16 v)

Vastauksissaan lapset kertoivat kokeneensa köyhyyden aiheuttavan joillekin epäsuotuisaa *käyttäytymistä*. Erityisesti näpistely ja varastelu tulivat esiin, mutta myös päihtedekäyttö tilanteesta ja huolista pakenemisen keinona. Huonoa käyttäytymistä enemmän lasten vastauksissa mainittiin arkuudesta, ujuudesta sekä nöyryydestä. Jonkin verran vastauksissa sivuttiin myös köyhyyden käyttäytymiseen tuomia, yleisesti hyvinä pidettäviä piirteitä, kuten ahkeruus, säästäväisyys, ystävällisyys ja avuliaisuus. Nämä piirteet näyttäytyivät vastauksissa sekä yksilöllisinä voimavaroina, joiden avulla oli mahdollisuus tulla pois köyhyyden kehältä, että köyhyyden tuomien kokemusten ja tunteiden kieltämisenä ja tarpeena peittää köyhyys. Köyhyydestä selviytymisen koettiin kasvattavan vahvuutta kestää vastoinkäymisiä. Myös toisten käyttäytyminen köyhiä kohtaan mainittiin muun muassa köyhyydestä kiusaamisena. (Vrt. Rotko 2011, 30–31; Wilkinson & Pickett 2011, 50–52, 58–61; Hakovirta & Rantalaiho 2012, 90, 115.)

Vaikka häntä kiusattiin, hänellä silti oli ystäviä ja hän oli iloinen ja pirteä ja erittäin mukava ihminen.” (Tyttö 15 v) ”Koulussa hän alkoi tsemptata ja opiskelee nyt lukiossa, olen hänestä tosi ylpeä.” (Tyttö 18 v) ”Köyhät on ihan normaaleja nuoria, mutta heillä ei vaan ole yhtä paljon rahaa.” (poika 16 v) ”Köyhyys saa käyttäytymään huonosti, varastelemaan ja juopottelemaan.” (Poika 16 v) ”Se, että kukaan

ei tee ongelmille mitään, voi johtaa juomiseen. Jos jokaisesta pidettäisiin parempaa huolta, ei tällaista ongelmaa olisi.” (Poika 16 v) ”Ystävänä ei uskalla leimautumisen pelosta hakea apua, vaikka suositteletin.” (Tyttö 16 v) ”Se, että rahat ei riitä kaikkeen, mitä haluaisi, opettaa nöyräksi ja säästeliääksi.” (Tyttö 16 v) ”Me suomalaiset olemme sisukkaita ja kestäviä ihmisiä.” (Tyttö 14 v)

Vastausten mukaan köyhyys aiheutti lapsille myös monenlaisia *tunteita*. Köyhyys koettiin pahana, eikä sitä toivottu kenellekään. Kaverin köyhyys harmitti, säällitti ja aiheutti itsessä syyllisyyttä oman paremman tilanteen vuoksi. Vaikka toinen olisi itse ollut köyhyydestään huolimatta onnellinen, saattoi ystävä olla surullinen hänen puolestaan. Köyhyyteen liitettiin vastauksissa ankeita ja synkkiä tunnelmia sekä masennusta, myös itsemurhapohdintoja kuvattiin joskus olleen. Epätoivon, pelon, häpeän ja arkuuden lisäksi lapset mainitsivat myös kiukun ja kateuden tunteet. Pelko liittyi esimerkiksi siihen, riittäkö raha ruokaan, ja epätoivo ilmeni tilanteissa, joissa vanhempi purki omia tunteitaan lapseen. (Vrt. Wilkinson & Pickett 2011, 21, 49–60; Hakovirta & Rantalaiho 2012, 22–23.)

”Se kyllä surettaa, että on köyhä.” (Poika 15 v) ”Tuntuu kamalalta, kun vanhempi katsoo laskuja ja itkee ’kaupassakin täytyis käydä’.” (Tyttö 16 v) ”Tämä köyhyys masentaa muiden isojen ajatuksien ja ongelmien kanssa.” (Tyttö 13 v) ”Kaverini on monesti itkeny mulle asiasta, sitä pelottaa niin paljon, että jonain päivänä niil ei vaan enää ole rahaa, ei ruokaa.” (Tyttö 15 v) ”Raha ei tee onnelliseksi, mutta varmasti sitä mieluummin itkee katto pään päällä kuin ilman.” (Tyttö 16 v) ”Loppujen lopuksi se ei tee onnelliseksi kuinka paljon on rahaa ja tavaraa, vaan ne ketkä ovat ympärilläsi.” (Tyttö 15 v) ”Nykyajan maailmassa köyhyys on häpeä ja rikkaus on ainoa oikea tavoite.” (Tyttö 15 v) ”Haluaisin, että kaikki köyhyys loppuisi ja kaikki saa tasa-arvoisen elämän.” (Tyttö 16 v)

POHDINTA

Lasten kokemukset köyhyydestä osoittavat, että vaikka Suomessa asiat ovat hyvin verrattuna muihin maihin, se ei poista lasten kokemaa toiseutta ja sen vaikutuksia. Lasten toiseuden kokemukset liittyivät yksilöön, lähiyhteisöön ja ympäröivään yhteiskuntaan. Kokemukset vaihtelivat yksilöllisesti, mutta oli useita asioita, joissa kokemukset ilmenivät samantyyppisinä eri vastauksissa. Lasten asioille antaman merkityksen tärkeyttä kuvasi sisällön lisäksi myös heidän kullekin aiheelle antamansa tila. Eniten tilaa vastauksissa saivat puutteelliset elinolot, eriarvoisuus sekä kuluttamisen ja osallistumisen mahdollisuuksien puute.

Lapset kokivat erilaisten tukien ja tulonsiirtojen auttavan, mutta olevan riittämättömyytenä vuoksi myös yhtenä köyhyyden syynä. Lasten vastausten mukaan vanhemman ansiosidonnainen päiväraha auttoi selviytymistä paremmin kuin työttömyyspäiväraha pitkään jatkuneen työttömyyden jälkeen. Lapset toivat vastauksissaan esiin toiveikkouden sen suhteen, että vanhempi saa töitä. He ilmaisivat vanhemman olevan halukas ja kykenevä olemaan hyvä työn tekijä. Vanhemman töihin pääseminen muutti lasten mukaan perheen tilannetta ratkaisevasti paremmaksi. Lapset eivät kokeneet vanhempiensa aiheuttaneen perheen köyhyyttä, toisin kuin lapset Mia Hakovirran ja Johanna Rantalaihon (2012, 68–73) tutkimuksessa. Helena Blombergin ja muiden (2010, 589–601) tutkimukseen, jossa verrattiin sosiaalityöntekijöiden mielipiteitä köyhyyden syistä, osallistuivat Suomi, Tanska, Norja ja Ruotsi. Tutkimuksen mukaan suomalaisten sosiaalityöntekijöiden köyhyyden syitä koskevissa käsityksissä painottuivat muita osallistuneita Pohjoismaita enemmän köyhyyden yksilölliset syyt. Kaikki maat pitivät suurimpana köyhyyden syynä yhteiskunnallista epäoikeudenmukaisuutta.

Lasten vastauksissa eivät tulleet esiin vanhempien työn saantiin liittyvät aktivointitoimet tai muu ulkopuolinen apu. Sen sijaan vastauksissa ilmeni kokemuksia sekä taloudellisen tuen että

muun avun puutteesta. Erityisesti suurperheiden kerrottiin jäävän vaille riittävää tukea. Muutamat vastaajat tunsivat jääneensä ilman mitään apua, ja vastanneiden voi päätellä pudonneen turvaverkosta palveluiden ulkopuolelle. Toimeentulotuki jätetään joskus hakematta kielteisten asenteiden ja hakumenettelyn vaikeaselkoisuuden takia (Kuivalainen 2010, 69–72, 85; ks. luku Aineistolähtöinen toiseus tässä kirjassa). Toimeentulotuki ja tulonsiirrot helpottavat köyhyydessä selviytymistä aiempaa heikommin, sillä ne ovat jääneet hintojen kehityksestä jälkeen. (Forssen ym. 2012, 12–17, 105–124, 130.)

Lopuksi vertaan tutkimustuloksia EU:n köyhyyden vähentämistavoitteessa käytettyyn AROPE-indikaattoriin, joka mittaa köyhyyden tai sosiaalisen syrjäytymisen uhkaa kolmen ulottuvuuden avulla. Henkilö on köyhyys- tai syrjäytymisuhanalainen, jos yksikin kolmesta kriteeristä toteutuu. Kriteerejä ovat 1) pienituloisuus, 2) vakava materiaallinen puute ja 3) vajaatyöllisyys. Vakavassa materiaalisessa puutteessa mitattuja alueita on yhdeksän: taloudessa ei ole varaa puhelimeen, pesukoneeseen, televisioon, autoon, proteiinipitoiseen ateriaan joka toinen päivä, viikon lomaan vuodessa, eikä taloudessa ole varaa pitää kotia riittävän lämpimänä, maksaa ylläpitäviä välttämättömiä menoja eikä maksaa laskuja tai hoitaa lainoja ajallaan. Näistä vähintään neljän materiaallisen puutteen ulottuvuuden tulee toteutua. (Tilastokeskus 2014.) Lasten kokemuksia köyhyydestä -tutkimuksen tulosten mukaan jokaisen osallistujan kohdalla toteutui vähintään yksi kriteeri ja useimmilla toteutui myös kolmannen kriteerin vaadittavat neljä ulottuvuutta. Vertailu kertoo, että Suomessa lapsiperheiden köyhyys on hyvin suuri syrjäytymisen riskitekijä.

LÄHTEET

AROPE-indikaattori. http://tilastokeskus.fi/artikkelit/2013/art_2013-03-11_001.htm
Blomberg, Helena – Kallio, Johanna – Kroll, Christian 2010: Sosiaalityöntekijöiden mielipiteet köy-

- hyyyden syistä Pohjoismaissa. Yhteiskuntapolitiikka 6/2010, 589–602. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, Helsinki.
- Eronen, Tuija 2009: Häpeän säätely ja suhteissa olo. Teoksessa Marjatta Bardy (toim.): Lastensuojelun ytimissä, 193–210. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, Helsinki.
- Eskola, Jari 2010: Laadullisen tutkimuksen juhannustaiat. Laadullisen aineiston analyysi vaihe vaiheelta. Teoksessa Juhani Aaltola – Raine Valli (toim.): Ikkunoita tutkimusmetodeihin II. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin, 179–203. PS-kustannus, Jyväskylä.
- Forssen, Katja 2012: Katsaus taloudellisen niukkuuden ja suomalaisten lapsiperheiden hyvinvoinnin trendeihin vuosina 1995–2010. Teoksessa Katja Forssen – Irene Roivainen – Satu Ylinen – Jari Heinonen (toim.): Kohtaako sosiaalityö köyhyyden? 105–127. UNIPress, Kuopio.
- Hakovirta, Mia – Rantalaiho, Minna 2012: Taloudellinen eriarvoisuus lasten arjessa. Sosiaali- ja terveyden tutkimuksia 124. Kelan tutkimusosasto, Helsinki.
- Hänninen, Marja-Leena (toim.) 2013: Vieras, outo, vihollinen. Toiseus antiikista uuden ajan alkuun, 9–20. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Isola, Anna-Maija – Larivaara, Meri – Mikkonen, Juha (toim.) 2007: Arkipäivän kokemuksia köyhyydestä. Avain, Helsinki.
- Karvonen, Sakari – Kauppinen Timo M. – Ilmarinen Katja 2010: Koetun hyvinvoinnin erot ja kehitys asuinpaikan mukaan. Teoksessa Marja Vaarama – Pasi Moisio – Sakari Karvonen (toim.): Suomalaisen hyvinvointi 2010, 216–232. THL, Helsinki.
- Kiviniemi, Kari 2010: Laadullinen tutkimus prosessina. Teoksessa Juhani Aaltola – Raine Valli (toim.): Ikkunoita tutkimusmetodeihin II. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin, 70–85. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Krok, Suvi 2012: Yksinhuoltajaäitien köyhyydessä selviytymisen strategiat. Teoksessa Katja Forssen – Irene Roivainen – Satu Ylinen – Jari Heinonen (toim.): Kohtaako sosiaalityö köyhyyden? 129–149. UNIPress, Kuopio.
- Kuivalainen, Susan 2010: Köyhä, köyhempi, köyhin? Toimeentulotuen alikäytön yhteys köyhyyteen. Teoksessa Heikki Ervasti – Susan Kuivalainen – Leo Nyqvist (toim.): Köyhyys, tulonjako ja eriarvoisuus, 69–88. TCWR Tutkimuksia nro 2. TCWR, Turku.
- Kuosmanen, Päivi 2013: Joku raja – roomalaisten kertomukset hunneista. Teoksessa Marja-Leena Hänninen (toim.): Vieras, outo, vihollinen. Toiseus antiikista uuden ajan alkuun, 72–101. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Laine, Timo 2010: Miten kokemusta voidaan tutkia? Fenomenologinen näkökulma. Teoksessa Juhani Aaltola – Raine Valli (toim.): Ikkunoita tutkimusmetodeihin II. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin, 28–45. PS-kustannus, Jyväskylä.
- Lammi-Taskula, Johanna – Karvonen, Sakari – Ahlström, Salme (toim.) 2009: Lapsiperheiden hyvinvointi 2009. THL, Helsinki.
- Lidman, Satu 2013: Jumalattomat, kunniattomat ja epäilyttävät. Elämää varhaismodernin oikeusturvan marginaalissa. Teoksessa Marja-Leena Hänninen (toim.): Vieras, outo, vihollinen. Toiseus antiikista uuden ajan alkuun, 393–418. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Lämsä, Anna-Liisa 2009: Tuhat tarinaa lasten- ja nuorten syrjäytymisestä. Lasten ja nuorten syrjäytyminen sosiaalihuollon asiakirjojen valossa. Väitöskirjatutkimus. Kasvatustieteiden tiedekunta. Oulun yliopisto, Oulu. Saataville Internetistä osoitteesta <http://herkules oulu.fi/isbn9789514290213/isbn9789514290213.pdf>
- Rotko, Tuulia – Aho, Timo – Mustonen, Niina – Linnanmäki, Eila 2011: Kapeneeko kuilu? Tilanekatsaus terveyserojen kaventamiseen Suomessa 2007–2010. Raportti 8/2011. THL, Helsinki.
- Tilastokeskus. www.tilastokeskus.fi
- Townsend, Peter 1979: Poverty in the United Kingdom. A Survey of Household Resources and Standards of Living. Penguin Books, Harmondsworth.
- Wilkinson, Richard – Pickett, Katherine 2011: Tasa-arvo ja hyvinvointi. Miksi tasa-arvo on hyväksi kaikille? Miksi pienet tuloerot koituvat kaikkien hyväksi? HS-kirjat, Helsinki.

NYKYAJAN TOTAALISET LAITOKSET TYTTÖJEN SUOJELIJOINA

Mervi Kaukko & Helena Parkkila

”Onhan tää sellanen laitos, mut tavallaa tää on sit taas hyvin yksinkertainen, koska kun on tietyt säännöt, sit ku sä hoidat asiat sillee, niin tiedät et siitä seuraa tiertyjä asioita” (Huostaan otettu tyttö)

Erving Goffmanin (1969) mukaan ”totaaliset laitokset” ovat paikkoja, joissa ryhmä samassa elämäntilanteessa olevia ihmisiä elää ja toteuttaa kaikkiin elämänalueisiin kuuluvia asioita. Laitoksilla on yhteiskunnallinen funktio, kuten kasvatus, koulutus tai laajemman yhteisön suojeleminen ”saastutukselta” ja ne ovat tiukasti erillään yhteiskunnasta. Myös Michel Foucault’n teoksissa (1980, 1995) pohditaan instituutioita etenkin hallinnan näkökulmasta. Hallinta on mitä tahansa toimintaa, jolla muokataan yksilöiden käytöstä halutun päämäärän mukaiseksi. Erotuksena Goffmanin teoriaan Foucault’n mukaan ihmiset eivät ole vallan käytön kohteita vaan sen välineitä; valta ei ole kenenkään käsissä, vaan se on liikkuva voima ihmisten suhteiden verkostoissa (Foucault 1980, 98). Yhteistä teorioille on se, että niissä ajatellaan tilan muokkaavan yksilöä (Gallagher 2006, 161). Vaikka laitosten toiminta on perusteltua niiden yhteiskunnallisen tehtävän kannalta, niissä asuvien yksilöiden näkökulmasta käytännöt voivat tuntua toiseuden kokemuksia tuottavilta tai, kuten Goffman (1969) kirjoitti, ”minuuden riistämiseltä”.

Artikkelissamme pohdimme huostaan otettujen tyttöjen lastensuojeluyksiköitä ja vastaanottokeskukseen yksin tulleiden lasten asumisyksiköitä nykyajan ”totaalisina laitoksina” niissä asuvien nuorten tyttöjen kokemusten kautta,

keskittyen osallisuuden ja kuuluvuuden tunteisiin. Nuorten osallisuuteen vaikuttavat vahvasti institutionaaliset puitteet ja yksilön subjektiiviset käsitykset niistä (ks. esim. Aaltonen 2012, 181). Tekijät, jotka voivat Goffmanin teorian mukaisesti ”riistää tyttöjen minuutta” tai ainakin rajoittaa heidän osallisuuttaan nykyhetkessä, voivat ilmetä tyttöjen ulkopuolisuuden tunteena suhteessa ympäröivään yhteiskuntaan ja siellä oleviin ihmisiin, asumisyksiköiden muihin nuoriin tai omaan itseensä. Vaikka tarkastelun kohteena olevat asumisyksiköt ovat kaukana Goffmanin kuvaamista, epäinhimillisistä laitoksista, yhtäläisyyksiäkin löytyy: ne palvelevat tarkkaan määriteltyjä yhteiskunnallisia päämääriä, ovat etäällä ympäröivästä yhteiskunnasta ja kokoavat asukkaidensa kaikki toiminnat saman katon alle.

Yhdistämme artikkelissamme kaksi aineistoa: Helena Parkkilan aineisto sisältää yksitoista 14–18-vuotiaan huostaan otetun (HO) tytön yksilöhaastattelua ja kolme fokusryhmähaastattelua, Mervi Kaukon aineisto sisältää kymmenen 14–17-vuotiaan, yksin maahan tulleen turvapaikanhakijatyttö (TPH) yksilöhaastattelua ja kaksi fokusryhmähaastattelua. Molempien tutkimusten osallistujiksi valikoitui pelkkiä tyttöjä käytännön syistä. Helena Parkkilan väitöskirja on osa Empowering Care -projektia, joka keskittyy ehkäisemään nimenomaan tyttöjen kokemaa sukupuolistunutta ja seksuaalisoitunutta väkivaltaa. Mervi Kaukon toimintatutkimuksen tavoitteena oli kehittää turvapaikanhakijatyöille suunnattuja kulttuuri- ja sukupuolisensitiivisiä toimintamahdollisuuksia tyttöjen arkeen heidän omista lähtökohdistaan.

NÄKÖKULMIA ASUMISYKSIKÖIHIN

Lastensuojeluyksiköissä elävien suomalaisten lasten ja nuorten kokemuksia on tutkittu varsinkin koulukotikonteksteissa (mm. Jahnukainen 2004; Kitinoja 2005; Vehkalahti 2008). Suurin ero laitosten ja siviiliyhteisöjen välillä liittyy nimenomaan yksilön vapauteen ja vapaaehtoisuuteen (Törrönen 2003, 131). Tarja Pösön (2004) tutkimuksessa koulukotinuorten kertomuksista välittyi luottamuksen puute, pettymykset, yksinäisyys ja ulkopuolelle jääminen. Taru Kekonin (2008) mukaan samat lastensuojelulaitosten erityisen huolenpidon käytänteet voivat näyttää näkökulmasta riippuen erilaisilta: nuoret kokevat lukitut ovet sekä yksityisyyden, yhteydenpidon ja oman tilan rajoitukset yksilön oikeuksien loukkauksina, kun taas työntekijöiden näkökulmasta aikuisen aktiivinen läsnäolo ja ulkopuolisten ärsykkeiden poissulkeminen tarkoittavat huolenpitoa. Se, miten käytänteet ymmärretään, riippuu siitä, tarkastellaanko niitä ulkopuolelta osoitettujen tarpeiden, hoidollisten fokusten vai lapsen oikeuksien näkökulmasta (Kekoni 2008, 75) sekä siitä, miten lapsen etu määritellään.

Yksin tulleiden turvapaikanhakijalasten elinoloja on tutkittu Suomessa toistaiseksi vähän. On kuitenkin todettu, että turvapaikkaprosessin aikana vakiintuneiden käytäntöjen puute, resurssipula sekä turvapaikanhakijalasten määrän enakoimattomuus voivat johtaa puutteisiin lasten oikeuksien toteutumisessa (Parsons 2010). Suomeen yksin tulleiden alaikäisten lasten oikeuksia tarkastelevan Yksintulleet-projektin loppujulkaisussa (toim. Alanko, Marttinen & Mustonen 2011) toivotaan alaikäisyksiköihin yhdenmukaisuutta: nuoren iänmukaista kasvatusta ja ohjausta riippumatta siitä, mihin yksikköön heidät sijoitetaan, sekä sijoituksen pysyvyyttä.

Sirkku Suikkasen (2010, 34) mukaan turvapaikanhakijoiden alaikäisyksiköiden syrjäinen sijainti, vapaa-ajanviettomahdollisuuksien vähyys ja laitosten suuri koko lisäävät lasten ja nuorten psyykkistä oireilua. Minna Lähteenmäen (2012) tutkimus perheidensä kanssa turvapaikkaa hakevista lapsista kertoo samanlaisista haasteista:

siirtymiset keskukselta toiseen, hakuprosessin ja kuntapaikan löytymisen pitkittyminen, liiallinen vastuun kantaminen, ystävien puute sekä eristäytyminen hankaloittivat lasten elämää turvapaikkaprosessin aikana.

SUOJELUN JA OSALLISUUDEN TASA-PAINOILUA VÄLITILASSA

Aineistojemme asumisyksiköitä yhdistää yksiköiden etäisyys keskustoista, liikkumisen vaikeus ja haasteet sitouttaa nuoria mukaan yhteiskuntaan. Goffman (1969, 14) viittaa tällaisiin esteisiin laitoksen pienoisyhteiskunnan ja siviilimaailman välissä todeten, että ne mukauttavat asukkaiden identiteetin vallitseviin olosuhteisiin. Esteiden vuoksi siviilimaailma näyttää tytöistä etäiseltä, vaikka se on sekä turvapaikanhakijatyttöjen että huostaan otettujen tyttöjen päämäärä.

Välitilan ja odotuksen tunnelma on vahvasti molemmissa instituutioissa (vrt. mm. Pösö 2004, 45). Kaikki odottavat täysi-ikäisyyttä, turvapaikka-, karkotus- tai huostaanoton purkamispäätöstä: vapautumista ”siviiliin”, oikean elämän alkamista. Turvapaikanhakijanuorten ”välitilan” eli liminaalisuuden (Alitolppa-Niitamo 2001, 130–131) tuntua lisää heidän turvapaikanhakija-asemansa: he eivät ole enää kotimaassa mutta eivät vielä vastaanottavassa yhteiskunnassakaan. Asumisyksikkö on jo osa muuta yhteiskunnallista toimintaa ja sen kulttuurisia tapoja (vrt. Törrönen 2003, 18, 131), joten heidän tulee myös suhteuttaa kotikulttuureissaan opittu nuoren naisen rooli suomalaisen yhteiskunnan vaatimuksiin ja asumisyksiköiden tarjoamiin mahdollisuuksiin.

Siirtymät lapsuudesta aikuisuuteen, holhottavuudesta itsenäisyyteen tai vanhasta kulttuurista uuteen avaavat ovia uusiin mahdollisuuksiin. Useat päällekkäiset siirtymät voivat kuitenkin hämmentää nuorta edistäen syrjäytymistä ja ulkopuolisuuden tunnetta (Alitolppa-Niitamo 2001, 129). Tutkimustemme tyttöjen odotelu-aikaan kuului vahva epävarmuus tulevasta;

kukaan tytöistä ei tiedä, milloin ”overt uusiin mahdollisuuksiin” aukeavat ja mitä siitä seuraa.

Asumisyksiköiden pysähtyneisyyden tunnetta lisää se, että tytöiltä voidaan viedä jo saavutettuja valmiuksia. Tarja Pösön (2004, 64) mukaan laitoksessa pyritään vahvistamaan nuorten iän mukaista käyttäytymistä. Laitoksessa aikuinen on jälleen huolehtija, vaikka nuori ei sitä itse halua isikaan. Ennen laitokseen tuloa tutkimustemme nuoret ovat usein eläneet maailmassa, jossa he ovat joko joutuneet olemaan ikätasoaan itenäisempiä tai jossa kukaan ei ole asettanut heille heidän tarvitsemiaan rajoja. Monet nuoret ovat tottuneet aikuisen rooliin, kotitöihin ja itsestään huolehtimiseen. Vaikka aikuisen tuki on perusteltua, tyttöjen siirtyminen taas hoivattaviksi lapsiksi saattaa tuntua hämmäntävältä:

”Vaikka minä itse, minun maassani minä oon ollu aikuinen. Minulta kysyttiin kaikki, minulta kysyttiin lupa. Alle 16-vuotias on lapsi, yli 16-vuotias saa päättää ite mitä haluaa, lasketaan aikuiseksi. Sitte ku tulin tänne nii on sanottu että et vielä, ei saa tehdä näin eikä saa tehdä noin.” (TPH)

Vaikka nuorten suojelun tarve on usein ilmeinen, voi liialliselta tuntuva suojelu ja asioiden tekeminen nuorten puolesta johtaa itseään ruokkivaan avuttomuuden kehään ja tunteeseen, ettei voi vaikuttaa omiin asioihinsa (Lansdown 2005, 24, 35; ks. myös Pekkarinen & Vehkalahti 2012, 11). Nuoren näkökulmasta suojelu voi tuntua paitsi liioitellulta, myös nuoren aliarvioinnilta sekä osallisuuden ja positiivisen toimijuuden viemiseltä. Vaikka nuoret ymmärtävät laitospalvelun yhteiskunnallisen päämäärän, he kokevat joidenkin laitoksen käytänteiden vieraannuttavan heitä haaveistaan ja oman elämänsä suunnittelusta.

”Niin no en mä tiää, ku mä ekana aattelin et musta tulis lakimies tai jotain... Mut ei, mullon nyt aivan sama miten tuo koulu nyt menee että... Että en mä varmaan tee peruskoulun jälkeen mitään. -- Ei sillä oo mitään merkitystä. Ku muutenki sitä laitostuu ja sitä ollaan täällä, ei jaksa. Ettei sillä oo mitään merkitystä.” (HO)

Olisikin tärkeä pohtia, miten asumisyksiköissä voidaan hyödyntää nuorten voimavaroja ja tukea heidän autonomiapyrkimyksiään niin, että taat-taisiin kuitenkin myös lämmöllinen aikuisen tuki, jonka heidän turvallisuutensa ja kehityksensä vaatii. On lisäksi mietittävä, pyritäänkö suojella turvaamaan lapsen vai instituution etu. Jos rajoitusten tavoitteena on turvata sujuva arki ja konfliktien välttäminen, ne voidaan nähdä lasten edun turvaamisen sijaan Goffmanin kuvaamina ”esteinä” instituution ja siviilimaailman välissä.

RAJOITETTUA TIEDONKULKUA, PAKOTETTUA YHTEYDENPITOA

Huostaan otettujen tyttöjen vierailuja ja kirjeenvaihtoa rajoitetaan, mikä on yksi totaalisen laitoksen tuntomerkki (Goffman 1969, 14). Nykyään voidaan rajoittaa lisäksi Internetin, sosiaalisen median ja matkapuhelimen käyttöä. Turvapaikanhakijoiden yhteydenpitoa lähtömaihinsa ei rajoiteta, mutta sodan katkaisemien tietoyhteyksien vuoksi yhteydenpito on harvoin mahdollista. Toisaalta myös yhteydenpitopakko voi tuntua loukkaavalta: Goffmanin kuvaamis-sa laitoksissa kotiin piti kirjoittaa laitoksesta kauriisti kertova kirje viikoittain. Joitakin huostaan otettuja nuoria painostetaan pitämään yhteyttä vanhempiinsa edelleen lomakiellon ja muiden rangaistusten uhalla.

”Mul meni välit (äitiin) poikki sillo ku jouduin laitokseen ja... ihan niinku omatoimisesti, et ei ollu mikää niinku, et se oli mun oma päätös ni... Seki oli kyl varmaan yks syy miksä mä jouduin tänne (suljetumpaan laitokseen). Mikä on mun mielestä todella epäreilua, että voidaan olla sitä mieltä, että tyylin et voi voi, et sä pääse yhtään mihinkää, ennen ku sä rupeet tulee sen kaa toimeen. -- Mä tiedän, et mä en saa mitään lomia, jos mä en suostu tuleen äitin kaa toimeen.” (HO)

Goffmanin (1969, 9) mukaan yhteydenpidon rajoitteiden lisäksi kaikkea tiedonkulkua laitoksissa rajoitetaan, koska se palvelee laitosten funk-

tiota. On ”luonteenomaista”, etteivät asukkaat saa tietää, mitä heidän kohtaloistaan on päätetty. Rajoitettu kommunikaatio luo pohjan asukkaiden ja henkilökunnan etäisyydelle, joka puolestaan palvelee stereotyyppien ja erillisten kulttuurimaailmojen säilymistä. Lastensuojelun alaisilla nuorilla huostaanoton toteuttamisen alkuvaiheessa puutteellinen tiedonkulku ja liioitellut toimenpiteet ovat aiheuttaneet hermostuneisuutta ja leimautumisen pelkoa.

”Sit siinä meidän oven eessä oli poliisii, soskuu, sit autossa oli poliisikoirat ja kaikki meidän takapiha oli piiritettynä ja koko se kerrostaloalue oli täynnä poliiseja. Sitte kaikki naapurit katto ikkunasta, kun mua poliisit vei poliisiautoon, mulle ei edes kerrottu, että minne mua ollaan viemässä. Siinä ajettiin siihen soskun pihaan ja mä vaan itkin siinä, kun mä en tienny ku mä en tienny et mitä mä nyt olin tehny ja mihin mua viiään ja tälle. – – ni ne on varmaan luullu, et mä oon tappanu jonkun, kun mua tulee semmonen porukka hakeen.” (HO)

Toisin kuin Goffmanin kuvaamissa laitoksissa, tutkimustemme yksiköiden henkilökunta tietää usein yhtä vähän turvapaikka- tai huostaanottoprosessin vaiheista kuin nuoret itse; nuoria ei pidetä pimennossa tarkoituksellisesti. Päätökset tehdään silti etäällä päätösten kohteesta, mikä on yksi totaalisia laitoksia määrittelevistä piirteistä (Goffman 1969, 9). Tätä etenkin turvapaikanhakijatyttöjen on haastattelujen perusteella vaikea ymmärtää: jotkut tytöistä kategorisoivat kaikki vastaanottokeskuksen työntekijät, maahanmuuttoviranomaiset, poliisin ja jopa tutkijanakin samaan koneistoon, joka myöntää tai epää turvapaikkapäätöksen. Toisaalta monet tietävät, ettei asumisyksikön työntekijöillä ole päätösvaltaa turvapaikkaan tai perheenyhdistämiseen liittyvissä asioissa, mutta kaikki toivoivat parannusta tiedotukseen etenkin suurista asioista.

”Joo, täällä poliisi sano minulle että ne etsivät minun vanhemmat. Minä en tiedä, minä vain odotan mitä ne sanovat. Minä en tiedä. Minä vain odotan.” (TPH)

KUULUVUUDEN TUNTEET ASUMISYKSIKÖSSÄ

Huolehdyttuna oleminen on ihmisten inhimillisen kehityksen ja hyvinvoinnin perusedellytys. Yhteenkuuluvuuden tunne ja välittäminen auttavat luomaan tunteen omasta tärkeydestä ja ihmisarvosta. Nämä perusedellytykset tulevat eniten näkyviksi juuri silloin, kun ne puuttuvat (Lynch & Walsh 2009, 38; ks. myös Engster 2005) tai ovat olosuhteiden vuoksi vähissä, kuten aineistojemme asuinyksiköissä.

Vaikka asumisyksikössä solmitut suhteet eivät korvaa menetettyjä, monet tytöt kokivat ne tärkeiksi. Nuori voi tuntea kuuluvansa hyväksyttynä jäsenenä ryhmään, jos hän saa ilmaista itseään sekä osallistua toimintaan haluamallaan tavalla ja muiden hyväksymänä. Kuuluvuuden tunne vaikuttaa positiivisesti myös oman identiteetin löytämiseen ja ylläpitämiseen, mikä ehkäisee toiseuden kokemusta (vrt. Heikkinen ym. 2012, 188.)

Tutkimustemme tyttöjä yhdistävät puutteelliset ja turvattomat kasvuolosuhteet, joiden vuoksi he asuvat laitoksissa. Samankaltaiset historiat voivat lisätä yhteisöllisyyden ja yhteenkuuluvuuden tunnetta, mutta historian traagisuus, ryhmän moninaisuus ja nykyisen tilanteen hallitsemattomuus voivat asettaa yhteisöllisyydelle myös haasteita (Doná 2006). Molemmissa yksiköissä asuvat tytöt ovat joutuneet eroon tutusta sosiaalisesta turvaverkosta, joiden kautta heidän senhetkinen identiteettinsä on rakentunut. Jotkut tytöistä kokevat Goffmanin (1969, 53) teorian mukaisesti olevansa ikään kuin karkotettuja omasta elämästään: heidät on lastensuojelun nimissä karkotettu sosiaalisista verkoistaan, tai he ovat pakonsa vuoksi menettäneet ne itse.

Turvapaikanhakijatyttöjen sosiaalisten suhteiden luomista hidastavat muun muassa monikulttuurisen ryhmän lukuisat kielet ja uuteen tilanteeseen sopeutuminen. Kuitenkin toisin kuin joillain huostaan otetuilla tytöillä, turvapaikanhakijatyttöjen siteitä kotikulttuureihin ja entisiin turvaverkkoihin pyritään vahvistamaan. Huostaan otettujen tyttöjen keskinäisiä suhteita ja

tyttöjen puheita laitoksen ulkopuolisista kokemuksista säädellään, vaikka tytöt itse kokisivat hyötyvänsä nimenomaan vertaistensa tuomasta tuesta.

”Mut siis periaattees mä en sais jakaa mun kokemuksia muiden nuorten kans, mikä tälläses paikas ois varmaan yks parhaita puolii, et on tavallaa muitaki nuorii, jotka on kokenu samoja asioita ja kaikkee. Se on ehkä just se naurettavimmista säännöistä mitä täällä on.” (HO)

Suomalaisessa yhteiskunnassa kasvaneina huostaan otetut tytöt ovat hyvin tietoisia omista oikeuksistaan ja osaavat vaatia niitä. Heistä kuitenkin tuntuu, ettei tunteiden ilmaiseminen ja mielipiteiden kertominen ole aina hyväksyttävää (vrt. Pösö 2004, 90–91).

”Siitä tuli heti valitusta, heti joku alko aukoon päätä, jos mä yritin jotain sanoa. Jotain semmosta, et mä vaan pidin turpani kiinni ja tein talon hommat ja siinä se oli sitte.” (HO)

Perheistään erillään olevat tytöt pyrkivät rakentamaan kuuluvuuden tunnetta ystävyysuhteidensa kautta. Huostaan otetut tytöt lähtevät karkuteille laitoksesta nimenomaan nähdäkseen kavereitaan. Tällaista osallisuutta voidaan tarkastella Foucault’n (1980) vallan käsitteen kautta: vaikka asumisyksiköiden valta näyttäisi olevan pysyvästi aikuisten käsissä, sen voidaan käsittää olevan myös liikkuva voima ihmisten kanssakäynnissä. Tytöt eivät ole vallan objekteja, vaan he voivat saada voimaantumisen kokemuksia kehittäessään strategioita toimia omien päämääriensä mukaisesti. Instituutioissa vallan kyseenalaistaminen voi luoda tilaa sosiaaliselle innovaatiolle ja rakentavalle muutokselle. Tällainen vastarinta voidaan nähdä osallisuutena ja yhtenä toimijuuden muotona, vaikka se usein kääntyy nuorta itseään vastaan (ks. Aaltonen 2012, 188). Foucault’n näkemystä vallasta on kritisoitu etenkin feministisessä kirjallisuudessa (esim. Ramazanoglu 1993), sillä se voi aliarvioida systemaattiset rakenteet, jotka vaikuttavat ihmisten mahdollisuuksiin käyttää valtaa.

LEIMAUTUMISEN KOKEMUKSET

Goffmanin (1963) mukaan leimatuksi joutuminen (stigma) aiheuttaa syrjäytymistä, jos henkilö on ei-toivotulla tavalla poikkeava suhteessa toisiin ja toisten odotuksiin. Leimautumisen syy voi olla enemmän näkyvää, kuten ihonväri, tai vähemmän näkyvää, kuten asuinolosuhteet. Ihmisten kohdatessa piilevästi leimautunut voi pyrkiä kontrolloimaan toisen tietoa omasta poikkeavuudestaan salaamalla sitä (ks. myös Vassenden & Lie 2013). Välttääkseen sivullisten osoittamaa paheksuntaa tai sääliä kodin ulkopuolella asuvat nuoret voivat esimerkiksi vaieta taustastaan ulkopuolisille (Honkatukia 2004, 204).

Nuoren asuinoloistaan johtuviin häpeän ja syyllisyyden kokemuksiin vaikuttaa se, millä tavalla lastensuojelusta ja sen asiakkaista puhutaan (Varjo ym. 2012, 18–19). Nuoret oppivat nopeasti, millaisen tiedon jakaminen tuottaa häpeää ja mikä puolestaan nähdään hyväksyttävänä vastavuoroisuutena niin nuoren omasta kuin yhteisönkin näkökulmasta (vrt. Ratinen 2008, 46). Useat huostaan otetut nuoret ovat kokeneet enakkoluuloista suhtautumista erityisesti kavereidensa vanhempien taholta (ks. myös Varjo ym. 2012, 18–19).

”Tyttö: No sillo ku mä olin siviilissä, ni mulla oli tosi paljon kavereita ja jällee. Mut siis nyt ku mä oon tullu tänne, Jumalan selän taakse, ni tänne perseeseen, niin nii... Nyt on kaikkien vanhemmat alkanu sillee, et et sää voi olla sen tytön kanssa, et sehän on laitoksessa että se on aivan kriminaali että tuota, nyt mul ei oo enää kotopuoleessa ku ehkä pari kaveria sillee, ku niit oli monta kymmentä niin nyt niitä on enää sillee pari.

Tutkija: Miltä se tuntuu, että joku...?

Tyttö: No, aika pahalta. Ja tekis mieli mennä sanomaan niitten vanhemmille, että mikä teillä on ongelmana, et oon mäki ihan normaali, vaikka mä satunki asumaan täällä.” (HO)

Huostaan otetut tytöt ovat lisäksi kokeneet moniperusteista, kumulatiivista syrjintää, jossa henkilö kokee tulevansa syrjityksi samassa tilanteessa

useammalla kuin yhdellä perusteella (Aaltonen, Joronen & Villa 2008, 19–20):

”Olin viime viikonloppuna lomilla ja kävin hakemassa (kesä)töitä. Mut heti ku se näki, se haukku eka mustalaiseks, toka narkkariks, sen jälkeen vielä et mä näytän ihan ongelmanuorelta [naurua]. – –

Tutkija: Ja semmonen oli kohtelu?

Tyttö: Hmm. Kato ku mun papereissa luki tää laitoksen nimi.” (HO)

Leimautuminen voi ilmetä lisäksi siinä, millaisia ennakkoluuloja ihminen olettaa yhteiskunnalla olevan häntä kohtaan. Esimerkiksi yksi turvapaikanhakijatyttö oletti kaikkien suomalaisten haluavan tappaa ulkomaalaiset, jotka tulevat heidän mailleensa. Turvapaikanhakijatyttöjen kokemukset etnisen taustan leimaavasta vaikutuksesta kuitenkin vaihtelevat; jotkut ovat kokeneet rasismia, toiset eivät. Leimautuminen ei myöskään johda välttämättä ulkopuolisuuden tunteeseen, vaan tulkinta riippuu yksilöstä ja tilanteesta (vrt. Kynätäjä 2004). Kuten yksi tyttö kypsästi pohti, kulttuurien kirjo on Suomessa kohtalaisen uusi asia, joten ennakkoluulot ovat ymmärrettäviä:

”Vanhoille ihmisille se on erilaista. Kun he olivat nuoria, he eivät nähneet mustia ihmisiä. Nyt he miettivät: ’Ketä nämä mustat ihmiset ovat, mitä he tekevät minun maassani?’.” (TPH)

TOTAALISUUDEN TOINEN PUOLI

Kritiikin mukaan (Davies 1989) ei ole itsestään selvää, että Goffmanin kuvaamien laitosten ”totaalisuuden” kaikki puolet koettaisiin negatiivisina. Esimerkiksi perinteisemmästä kulttuurista Suomeen muuttaneelle ei ehkä ole outoa, että kaikki elämän osa-alueet toteutuvat saman katon alla (vrt. Davies 1989, 79). Tutkimustemme tyttöjen kokemuksiin asumisyksiköistä vaikuttavat etenkin syyt, joiden vuoksi he oman käsityksensä mukaan asuvat laitoksessa. Turvapaikanhakijoille kyseessä on nimensä mukaisesti ennen kaikkea

turvapaikka, kun taas huostaan otetuista tytöistä laitoksessa oleminen saattaa vaikuttaa vapaudenriistolta ja eristyksestä. Nämä roolit kuitenkin sekoittuvat; myös jotkut turvapaikanhakijatyöt haaveilevat lisävapauksista, ja etenkin väkivaltaa kohdanneet huostaan otetut tytöt kokevat asumisyksikön turvapaikakseen:

”– – Tosi mukavat aikuiset ja tää ympäristö... Tuntuu omalta paikalta... En mä tiä ja turvallista.” (HO)

Laitosmaisten asumisyksikköjen onnistuneisuudesta kertoo se, että monet huostaan otetut tytöt haluavat asua mieluummin ”laitosmaisemmissa” olosuhteissa kuin perhekodeissa. He perustelevat tätä sillä, että heillä omasta mielestään on jo vanhemmat, joten he eivät tarvitse uusia. Myös vastaanottokeskuksen tytöt haaveilevat asuvansa turvapaikkapäätöksen jälkeen itsenäisesti eivätkä perheeseen sijoitettuna; he ovat mielestään tarpeeksi aikuisia pitämään itsestään huolen.

Instituutiot voivat lisäksi tuntua positiiviselta mahdollisuudelta pohtia omaa elämäntilannetta ja tulevaisuutta (Kekoni 2008, 72–73). Esimerkiksi kommunikointivälineiden, kuten puhelimen ja nettiyhteyden, puuttuminen, voi luoda positiivista pysähtyneisyyden ja pohtimisen tilaa.

”Kyllähän tuol on, et oppii olemaan et ei oo niin riippuvainen sosiaalisesta olemisesta, et puhelin ei oo niin välttämätön, eikä tietokone.” (HO)

Myös aikuisten läsnäoloa ja taloudellista turvallisuutta arvostetaan:

”(Asumisyksikkö on) mukava paikka odottaa jotain, sitähän me kaikki tehdään. Meidän pitää vain kysyä niitä asioita mitä tarvitaan, mitä heillä on. Jos heillä on, he antavat. Jos ei, sitten pitää odottaa.” (TPH)

Molemmista yksiköistä löytyi myös toimintatapoja, jotka voivat ehkäistä tyttöjen ulkopuolisuuden tunnetta. Näitä ovat turvapaikanhakijatyöille yhteishengen luominen talon sisällä yhteisen tekemisen kautta, retket talon ulkopuolelle ja ulkopuolisten kutsuminen taloon kertoamaan omasta toiminnastaan. Ennen kaikkea,

molemmilla paikoilla on tyttöjen mukaan yhteiskuntaan valmistava tehtävä monenlaisten uusien taitojen opettajana.

”Se on kyl tavallaa hyvä tääl et täällä tehdään asioita ite, edellises paikas asiat tehtiin sun puolest, saffak tehtiin sun puolesta, kaikki lääkäriajat ja kaikki soitettii sun puolesta ja joka paikkaan, mihin sä menit, ni sut kuskattii, mut täällä – – sä kävelet tai meet pyörällä tai meet bussilla ja jos sä haluat kampaaja-ajan ni sä soitat sinne kampaajalle ja jos sä haluat lääkäriajan ni sä soitat sinne lääkäriin, niinku tälle... Ja sit just se et saffa laitetaa ite. Et kyl täs on oppinu sillee aika paljo ite tavallaa semmosii juttui.” (HO)

POHDINTA

Johdannon alussa siteeraamamme huostaan otettu tyttö kiteyttää monen haastatellun näkemyskäs asumisyksiköistä: onhan se laitos, mutta säännöt selviämiselle ovat yksinkertaiset. Vaikka tutkimuksemme asumisyksiköissä on selvästi enemmän inhimillisyyttä kuin Goffmanin kuvaamaa totaalisuutta, käytäntöjä on hyvä tarkastella myös kriittisesti, etenkin osallisuuden ja kuuluvuuden tunteen tukemisen kannalta.

Goffmanin kuvaamat ”estee” instituution ja yhteiskunnan välissä vahvistavat välitilan ja odottelun tunnelmaa tutkimuksemme asumisyksiköissä. Vaikka molempien paikkojen tavoite on tukea nuorten kasvua aktiiviseksi yhteiskunnan jäseniksi, asumisyksikön fyysinen eristyisyys vahvistaa tyttöjen tunnetta siitä, että he ovat yhteiskunnan ulkopuolella, käytännön pakon tai sääntöjen sanelemat rajoitteet lisäävät etäisyyttä muihin asukkaisiin ja uusien odotusten mukaan toimiminen voi saada nuoret tuntemaan olevansa ulkopuolisia jopa omasta itsestään. Monet päällekkäiset siirtymät – lapsuudesta aikuisuuteen, holhottavuudesta itsenäisyyteen ja turvapaikanhakijatyöillä myös vanhasta kulttuurista uuteen – voivat hämmentää ja vahvistaa ulkopuolisuuden tunnetta entisestään.

Haastattelujemme perusteella yksin tulleiden turvapaikanhakijalasten ja huostaan otettujen

tyttöjen asumisyksiköiden perusajatus ymmärrettiin ja useimmiten myös hyväksyttiin, mutta silti monet Goffmanin kuvaamat institutionaaliset piirteet ovat todellisia vielä nykypäivän asumisyksiköissä. Jotkut niistä, kuten eristäminen, esineiden haltuunotto sekä yhteydenpidon ja liikkumisvapauden rajoittaminen ovat perusteltuja lasten ja nuorten suojelun kannalta etenkin huostaan otettujen lasten asumisyksiköissä (lastensuojelulaki 2007). Tyttöjen silmissä ne näyttivät kuitenkin heidän etunsa turvaamisen sijaan aliarvioinnilta, osallisuuden ja positiivisen toimijuuden viemiseltä.

Aineistojemme nuoret ovat pääasiallisesti erillään läheisistään ja perheistään. Elinympäristön vaihto on ollut välttämätöntä, mutta kadonneet turvaverkot voivat vähentää tyttöjen perusedellytyksiä inhimilliseen kehitykseen ja hyvinvointiin. Yksikön sisäiset vertaissuhteet olivat joko rajoitettuja tai haastavia, joten tytöillä oli vähäiset mahdollisuudet luoda uusia ihmissuhteita ja rakentaa uudenlaista yhteenkuuluvuuden tunnetta. Kun nuori on elämässään toistuvasti joutunut selviämään ilman iänmukaista tukea aikuisilta, tuen saaminen tässä hetkessä on erityisen tärkeää. Vastavuoroisesti nuori voisi hyötyä oman tuen antamisesta ja myötätunnon osoittamisesta toiselle nuorelle – se voisi kääntyä voimaannuttavaksi ja yhteenkuuluvuuden tunnetta lisääväksi kokemukseksi. Yksi mahdollisuus tähän voisi olla organisoitu vertaistuki, jota huostaan otetut tytöt itsekin kaipasivat. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksessä (STM 2013) onkin esitetty, että lastensuojelulakiin tulisi lisätä säännökset kokemusasiantuntijoiden vertaisryhmien asettamisesta ja toiminnasta. Käytännön kehittämisen lisäksi vertaistuki antaa aihetta myös jatkotutkimukselle.

Vaikka olosuhteiden voidaan ajatella ”riistävän” turvapaikanhakijatyttöjen minuutta erityisen voimakkaasti menetettyjen turvaverkkojen, kotimaiden ja kotikulttuurien vuoksi, uhrinäkökulmaa ja menetyksen korostamista on perustellusti kritisoitu (esimerkiksi Watters 2008). Tutkimustemme tytöt olivat löytäneet selviytymiskeinoja menetyksistään huolimatta, ja

taustansa vuoksi monilla on jopa ikätasoaan paremmat edellytykset pärjätä. Todisteena turvapaikanhakijatyttöjen voimavaroista on se, että heidän on onnistunut paeta kotimaastaan ja selviytyä pitkiä aikoja ilman läheisiään. Monet huostaan otetut nuoret ovat huolehtineet menneisyydessä itsensä lisäksi myös vanhemmistaan ja sisaruksistaan. Jotkut tunsivat yhteenkuuluvuutta muiden tyttöjen kanssa samanlaisen elämäntilanteen vuoksi, toiset olivat kehittäneet keinoja selvitä ilman tukiverkostoja. Uhrinäkökulman kritisoiminen ei kuitenkaan tarkoita, ettei todellisia haasteita osallisuudelle ja kuuluvuuden tunteille ole. Esimerkiksi leimautumisen kokemukset vaikuttivat vahvasti tyttöjen käsitykseen omasta roolistaan yhteiskunnassa.

Suojelun ja osallistamisen välillä tasapainoilu on keskeistä kaikessa työssä lasten ja nuorten kanssa. Kodin ulkopuolella asuvien nuorten kanssa olisi ennen kaikkea pohdittava, onko kasvatuksen tavoite turvata ongelmaton ja helppo arki asumisyksikössä vai auttaa nuorta osallistamisen ja toimijuuden tukemisen kautta pärjäämään yhteiskunnassa. Nuoren tarpeiden huomioiminen sekä kulttuuri- ja sukupuolisensitiivinen osallistaminen tyttöjen omista lähtökohdista voisi vähentää asumisyksiköitä leimaavaa välitilan tunnelmaa ja parantaa sekä odotusajan hyvinvointia että tulevaa elämää yhteiskunnan jäsenenä.

LÄHTEET

- Aaltonen, Milla – Joronen, Mikko – Villa, Susan 2008: Syrjintä Suomessa 2008. Ihmisoikeusliitto ry.
- Aaltonen, Sanna 2012: Elämän umpisolmuja avaamassa. Toimijuus ja institutionaaliset rajat nuorten siirtymässä. Teoksessa Elina Pekkarinen – Kaisa Vehkalahti – Sami Myllyniemi (toim.): Lapset ja nuoret instituutioiden kehyksissä. Nuorten elinolot -vuosikirja 2012. Nuorisotutkimusseura ja THL, Helsinki, 180–191.
- Alanko, Salli – Marttinen, Irma – Mustonen, Henna 2011: Lapsen etu ensin. Yksintulleet alaikäiset turvapaikanhakijat Suomessa. Yksintulleet-projektin loppujulkaisu. Yhteiset lapsemme, Helsinki.
- Alitolppa-Niitamo, Anne 2001: Liminalities: Expanding and Constraining the Options of Somali Youth in Metropolitan Helsinki, Finland. Yearbook of Population Research in Finland, Helsinki, 126-147.
- Davies, Christie 1989: Goffman's concept of the total institution: Criticism and revisions. *Human Studies* 12, 77–95.
- Doná, Girogia 2006: Children as Research Advisors: Contributions to a 'Methodology of Participation' in Researching Children in difficult Circumstances. *International Journal of Migration, Health and Social Care* 2(2), 22–34.
- Engster, Daniel 2005: Rethinking Care Theory: The Practice of Caring and the Obligation to Care. *Hypatia* 20(3), 50–74.
- Foucault, Michel 1980: Power and Knowledge. Selected interviews and other writings 1972–1977. Toimittanut Colin Gordon. Harvester Wheatsheaf, New York.
- Foucault, Michel 1995: Discipline and punish: the birth of the prison. Toinen painos. Vintage Books, New York.
- Gallagher, Michael 2006: Spaces of participation and inclusion? Teoksessa E. Kay M. Tisdall – John Davis – Alan Prout (toim.): Children, young people and social inclusion. Participation for what? Policy Press, Bristol, 159–178.
- Goffman, Erving 1963: Stigma. Notes on the management of spoiled identity. Penguin, Harmondsworth.
- Goffman, Erving 1969: Minuuden riistäjät. Tutkielma totaalisista laitoksista. Marraskuun liike, Helsinki.
- Heikkinen, Mervi – Pihkala, Suvi – Sunnari, Vappu 2012: A European E-learning program on gendered and sexualised Violence: Developing a feminist pedagogy of non-violence. Teoksessa Sharon Collingwood, Alvina E. Quintana ja Caroline J. Smith et al. (eds.): Feminist Cyberspaces: Pedagogies in Transition. Cambridge Scholars Publishing, 176–201.
- Honkatukia, Päivi 2004: Väkivalta ja tyttöys koulukodissa. Teoksessa Markku Jahnukainen – Taru Kekoni – Taru Pösö (toim.): Nuoruus ja koulukoti, 189–213. Nuorisotutkimusverkosto, Helsinki.
- Jahnukainen, Markku 2004: Koulukodissa ja koulukodin jälkeen. Vuosina 1996 ja 2000 valtion koulukodeista kotiutettujen nuorten kokemukset ja jälkiseuranta vuoteen 2002. Aiheita 29/2004. Stakes, Helsinki.
- Kekoni, Taru 2008: Erityinen huolenpito arjen käytäntöinä. Teoksessa Taru Kekoni – Manu Kitiñoja – Tarja Pösö (toim.): Erityinen huolenpito koulukodeissa, 65–91. Raportteja 36/2008. Sta-

- kes, Helsinki.
- Kitinoja, Manu 2005: Kujan päässä koulukoti. Tutkimus koulukoteihin sijoitettujen lasten lastensuojeluasiakkuudesta ja kouluhistoriasta. Tutkimuksia 150. Stakes, Helsinki.
- Kyntäjä, Eve 2004: The Meaning of Stigma for Self-Identification and Psychological Well-Being amongst Estonian- and Russian-Speaking Immigrants in Finland. A Qualitative Interview Study. Teoksessa Vesa Puuronen – Antti Häkkinen – Anu Pylkkänen – Tom Sandlund – Reetta Toivanen (toim.): New Challenges for the Welfare Society. Joensuun yliopisto.
- Lansdown, Gerison 2005: The Evolving Capacities of the Child. Geneve, Switzerland, UNICEF Innocenti Research Centre and Save the Children.
- Lastensuojelulaki. Saatavilla Internetistä <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2007/20070417>.
- Lynch, Kathleen – Walsh, Judy 2009: Love, Care and Solidarity: What is and is not commodifiable. Teoksessa Kathleen Lynch – John Baker – Maureen Lyons (eds.): Affective equality: Love, care and injustice, 35-53. Palgrave Macmillan.
- Lähteenmäki, Minna 2012: Lapsi turvapaikanhakijana. Etnografisia näkökulmia vastaanottokeskuksen ja koulun arjesta. Väitöskirja. Helsingin yliopisto.
- Parsons, Annika 2010: Lapsen edun toteutuminen turvapaikanhakija- ja pakolaislapsia koskevissa päätöksissä. Julkaisusarja 6. Vähemmistövaltuutettu, Helsinki.
- Pekkarinen, Elina – Vehkalahti, Kaisa 2012: Johdanto. Instituutiot lapsuutta ja nuoruutta rakentamassa – lapset ja nuoret instituutiota uudistamassa. Teoksessa Elina Pekkarinen – Kaisa Vehkalahti – Sami Myllyniemi (toim.): Lapset ja nuoret instituutioiden kehyksissä. Nuorten elinolot -vuosikirja 2012. Nuorisotutkimusverkosto, Terveysten ja hyvinvoinnin laitos, Valtion nuorisosaasian neuvottelukunta, Helsinki.
- Pösö, Tarja 2004: Vakavat silmät ja muita kokemuksia koulukodista. Tutkimuksia 133. Stakes, Helsinki.
- Ramazanoglu, Caroline 1993: Up against Foucault: explorations of some tensions between Foucault and feminism. Routledge, London.
- Ratinen, Teemu 2008: Häpeän voimalla. Seksuaalisuuden, häpeän tunteen ja vallan kytköksistä. Naistutkimus 4/2008.
- STM 2013: Toimiva lastensuojelu. Selvitysryhmän loppuraportti. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2013:19. Helsinki.
- Suikkanen, Sirkku 2010: Selvitys kidutettujen ja vaikeasti traumatisoituneiden turvapaikanhakija- ja pakolaislasten ja -nuorten määrästä sekä heidän psykiatristen palvelujen tarpeestaan. Helsingin Diakonissalaitoksen raportteja 1/2010. Helsingin Diakonissalaitos.
- Törrönen, Marita 2003: Lasten arki laitoksissa – Elämistilasta lastenkodissa ja sairaalassa. Helsinki Yliopistopaino.
- Varjo, Pipsa – Barkman, Johanna – Kiili, Johanna – Nikkarinen, Marko – Oranen, Mikko – Tervo, Jaana 2012: Suojele unelmia, vaali toivoa. Nuorten suositukset lastensuojelun ja sijaishuollon laadun kehittämiseksi. Lapsiasiavaltuutetun toimiston julkaisuja 2012:6.
- Vassenden, Anders – Lie, Terje 2013: Telling Others How You Live – Refining Goffman's Stigma Theory Through an Analysis of Housing Strugglers in a Homeowner Nation. *Symbolic Interaction* 36(1), 78–98.
- Vehkalahti, Kaisa 2008: Reform School and the construction of Reformatory Identity 1893–1923. Turun yliopisto.
- Watters, Charles 2008: Refugee Children. Towards the next horizon. Routledge, London.

TYÖPAJANUORTEN KOKEMUS JA UNELMA TYÖELÄMÄSTÄ

Kaija Hänninen

Tällä hetkellä on suuri huoli nuorten työttömyydestä ja pitkäaikaistyöttömien nuorten jäämisestä yhteiskunnan ulkopuolelle. Tilastollisessa tutkimuksessa syrjäytyneiksi määritellään ne nuoret, joilla ei ole työ- tai opiskelupaikkaa (Myrskylä 2012). Koulutuksen ja työn ulkopuolella on noin 40 000 nuorta (Myrskylä 2011, 10). Tässä artikkelissa tarkastellaan työ- ja opiskelupaikkaa vailla olevien työpajanuorten kokemuksia työelämästä.

TYÖPAJANUORET, YHTEISKUNNAN TULEVIA TYÖNTEKIJÖITÄ

Työpaja on määritelty valtioneuvoston asetuksessa (2002/1344) julkisena työvoimapalveluna. Työpajojen toiminta kohdennetaan pitkäaikaistyöttömiin nuoriin, joille pitkäaikaistyöttömyys merkitsee epävarmuutta ja riskejä, joiden seurauksena he ovat vaarassa syrjäytyä. Syrjäytymiselle ei ole yksiselitteistä määritelmää, joskin sillä yleisesti tarkoitetaan ”kasautunutta huono-osaisuutta, jossa yhdistyvät pitkäaikainen ja usein toistuva työttömyys, toimeentulo-ongelmat, elämänhallintaan liittyvät ongelmat ja syrjäytyminen yhteiskunnallisesta osallisuudesta”. Syrjäytyminen ei tapahdu koskaan vain yhden ongelman seurauksena. (Valtiontalouden... 2007.) Syrjäytyminen on suhdekäsite, joten syrjäytymisessä on aina kyse yhteiskunnan keskeisten toiminta-alojen, sosiaalisen ja kulttuurisen elämän sekä normaaliuden rajojen ulkopuolelle jäämisestä tai joutumisesta (Lämsä 2009).

Yksilön syrjäytymisestä puhuttaessa syntyy

mielikuva, että henkilö tai ryhmä on syrjäytynyt eli joutunut sivuun jostain keskellä olevasta eli ns. normaalista. Määrittelemällä tietyt ihmisryhmät syrjäytyneiksi luodaan toiseutta. Toiseuden käsitteellä viitataan aina johonkin alempiarvoiseen tai normaalista poikkeavaan, jonka sisältö on negatiivissävytteinen. Tästä syystä syrjäytyminen saa vahvoja symbolisia merkityksiä, jonka vuoksi syrjäytyneeksi luokittelu leimaa koko yksilöä eikä vain tiettyä elämänavuutta kuten esimerkiksi työllistymistä. (Helne 2002.) Toiseuden tilaan ja paikkaan joutuminen ei ole kokonaan ihmisen itsensä hallittavissa. Toiseuteen asettaminen liittyy kategorisointiin, jolloin voidaan puhua myös leimallisesta toiseudesta (Kulmala 2006). Leimallinen toiseus on läsnä myös siinä keskustelussa, jota käydään työelämän ulkopuolella olevista nuorista. Syrjäytymiskeskusteluun liittyvä kritiikki on kohdistunut siihen, että yksilö ja yhteisöt määritellään yleensä sen mukaan, mitä yhteiskunnassa pidetään normaalina, eikä sen mukaan, miten yksilö itse näkee normaaliuden (Raunio 2011).

2000-luvulla nuorten syrjäytymisestä tuli yleinen sosiaalipoliittinen kysymys, jota tutkittiin kartoittamalla nuorten kokonaiselämäntilannetta. Puhe nuorten moniongelmaisuudesta lisääntyi, ja nuorten syrjäytymisen katsottiin johtuvan muun muassa sosiaalisten tukiverkkojen puuttumisesta, aikuistumisen myöhästymisestä, köyhyydestä ja päihteistä. (Paju & Vehviläinen 2001, 46–49.) Nuorten kohdalla puhutaan syrjäytymisen sijaan myös syrjäytymisvaarassa tai syrjäytymisuhan alla olemisesta. Tällöin viitataan siihen, että riskitekijöitä on jo olemassa. (Lämsä

2009.) Nuorten syrjäytymiseen liittyvissä tutkimuksissa on saatu paljon tietoa muun muassa nuorten syrjäytymisen syistä (Kestilä & Mäkinen 2012; Myrskylä 2012; Luopa ym. 2010; Lämsä 2009) ja tulkinnoista, joita uutismedia tekee nuorten syrjäytymisestä (Juppi 2011).

Tässä artikkelissa olen ottanut lähtökohdaksi ajatuksen, että empiirisissä tutkimuksissa tulee paneutua nuorten subjektiivisiin kokemuksiin ulkokohtaisten luokittelujen sijaan (mm. Järvinen & Jahnukainen 2001). Näin ollen nuorten jäämistä työelämän ulkopuolelle eli instituutioiden näkökulmasta heidän syrjäytymistään tai syrjäytymisvaarassa oloaan tehdään näkyväksi heidän omien kokemustensa kautta. Olen kiinnostunut siitä, millaisena työpajanuoret näkevät työelämän ja oman menestymisensä tulevaisuuden työelämässä ja miten syrjäytyminen tulee esiin heidän kerronnassaan.

Näistä mielenkiinnon kohteista olen muodostanut tutkimuskysymykset: 1. Millaisia kokemuksia työpajanuoret ovat saaneet työelämästä? 2. Millaisia ajatuksia työpajanuorilla on tulevaisuuden työelämästä?

Teoreettiseksi viitekehyykeksi olen ottanut organisaation pääomalajit, joita pidetään työpaikkojen menestyksen takaavina osatekijöinä tulevaisuudessa. Organisaation pääomalajit koostuvat taloudellisesta, inhimillisestä, sosiaalisesta ja psykologisesta pääomasta, jotka ovat sidoksissa toisiinsa. (Manka & Hakala 2011.) Tässä keskityn tarkastelemaan nuorten kokemuksia inhimillisen, sosiaalisen ja psykologisen pääoman kautta.

Inhimillinen pääoma muodostuu työntekijöiden osaamisesta ja tiedosta, monipuolisesta kokemuksesta ja tarvittavista taidoista sekä kehittymisen edellytyksistä, innovatiivisuudesta ja luovuudesta (Edvinson & Malone 1997). Organisaation sosiaalisesti pääomaksi kutsutaan yhteisöön sitoutunutta pääomaa. Tämä tarkoittaa työpaikassa työntekijöiden välisiä sosiaalisia suhteita, jotka edistävät yhteistoimintaa ja päämäärien saavuttamista (Coleman 1988). Sosiaalinen pääoma muodostuu työyhteisötaitoista, joita ovat vastavuoroisuus, luottamus, ryhmään

kuulumisen tunne ja henkilöstön toiminta yhteiseksi hyväksi. Yhteisöllisyys lisää esimerkiksi sitoutumista työhön ja työyhteisön jäsenten keskinäistä tukea työssä onnistumiseksi. (Manka & Hakala 2011.) Sosiaalisella pääomalla tarkoitetaan työntekijöiden keskinäistä luottamusta ja yhteistyötä sekä esimiehen ja työntekijän välistä luottamusta. Sosiaalinen pääoma ja yhteisöllisyys liittyvät parempaan työhyvinvointiin. (Oksanen 2009.) Työyhteisöissä sosiaalinen pääoma vaatii aikaa kehittyäkseen, ja sen kehittymistä edistävät vastavuoroisuutta tukevat normit (Leana & van Buren 1999).

Liitettäessä vastavuoroisuus sosiaaliseen pääomaan sitä voidaan tarkastella yksilöiden sekä ryhmien näkökulmasta. Yksilön näkökulmasta katsottuna sosiaalinen pääoma liitetään yksilön sosiaalisiin verkostoihin ja siellä hänen tunteisiinsa ihmisiin. Verkostot sisältävät ajatuksen keskinäisistä palveluksista: kun minä haluan tehdä tämän sinulle, saan sinulta vastapalveluksen. Ryhmien näkökulmasta asiaa tarkasteltaessa sosiaalinen pääoma vaikuttaa laajempaan yhteisöön ja vastavuoroisuus tulee niissä näkyväksi ihmisten luottamussuhteiden kautta. Luottamus tunteena tarkoittaa sitä, että lähelle päästetään vain ne ihmiset, joihin voidaan luottaa. (Putnam 2000, 20; Coleman 1990.) Työyhteisöissä onnistunut yhteistoiminta edellyttää luottamusta, ja luottamus on myös yhteistoiminnan seuraus (Leana & van Buren 1999). Luottamus saa työntekijät toimimaan yhdessä. Vastaavasti epäluottamus saa heidät puolustautumaan tai hyökkäämään. (Törrönen ym. 2013.) Työyhteisöissä on hyvä tapa kehittää omaa ja organisaation yhteisluottamusta oppimalla asioita toisilta ja kokeneemmilta työntekijöiltä (Leppänen & Rauhala 2012).

Psykologinen pääoma on positiivisen organisaatio-opin ydinkäsitteitä. Siinä on kyse työntekijän ajattelun, käyttäytymisen ja hyvinvoinnin kautta esiin tulevista resursseista (Niittykangas 2011). Psykologisessa pääomassa on kyse oman mielen ja tunteiden johtamisesta. Sen osa-alueita ovat itseluottamus, tulevaisuususkko, sinnikkyys ja optimismit. (Luthans & Youssef 2004.)

Itseensä luottava työntekijä uskoo omiin kykyihinsä. Tulevaisuuskoon liittyy määrätietoinen eteneminen kohti asetettuja tavoitteita. Sinnikkyyttä vaaditaan, jotta jaksaa edetä kohti päämäärää epäonnistumisista huolimatta. Optimismi auttaa näkemään mahdollisuuksia ja keskittymään onnistumisiin. (Leppänen & Rauhala 2012.)

Itseluottamus on kaiken tekemisen perusta. Työyhteisössä itseluottamus on työntekijän ja yhteisön kollektiivista luottamusta, päättävyyttä ja motivaatiota vastaanottaa tulevat haasteet ja tehtävät. Itseluottamus on usein kontekstisidonnaista, ja sitä voi kehittää harjoittelemalla. (Luthans ym. 2007.) Yksilön itseluottamus on kykyä uskoa itseensä ja motivoitua haastavista tehtävistä sekä kykyä käyttää omia kognitiivisia resursseja näissä tehtävissä onnistumiseen (Stajkovic & Luthans 1998). Itseluottamukseltaan vahvalla työntekijällä on kyky aloittaa haastavia tehtäviä ja suunnata niihin energiaa. Hän toimii tehokkaasti ja uskaltaa tarttua uusiin haasteisiin. Itseluottamus auttaa työntekijää ottamaan palautetta vastaan. Hänellä on rohkeutta siirtyä myös omalle epämurkavuusalueelleen. (Manka & Hakala 2011, 45.) Tulevaisuusko on tahdonvoimaa ja siihen liittyy usko omien tavoitteiden saavuttamisesta. Työntekijällä on kyky asettaa innovatiivisia ja haastavia tavoitteita ja saavuttaa ne suunnitelmallisesti ja määrätietoisesti kohdistamalla oma tahdonvoimansa niiden saavuttamiseen. Tavoitteensa työntekijä voi saavuttaa eteneväällä eri reittejä joko nopeasti tai hitaasti pienin askelin. (Luthans & Youssef 2004.)

Sinnikkyyden psykologisen pääoman osatekijänä tarkoittaa, että työntekijällä on kyky kohdata vastoinkäymisiä ja ongelmia ja silti hän säilyttää toimintakykynsä omien päämääriensä saavuttamiseksi. Sinnikkyyden on kyky hyväksyä tosiasiat. Se tarkoittaa pitkäjänteistä kulkemista kohti työntekijän omia päämääriä. (Luthans & Youssef 2004.) Sinnikkäät työntekijät ovat henkisesti tasapainoisia vastoinkäymisten edessä. Heillä on kyky ottaa vastaan iskuja ja palautua erilaisista muutostilanteista. He ovat joustavia ja avoimia uusille kokemuksille. Sinnikkyyttä voi kuvata

myös suomalaisella sisulla. Optimismi puolestaan auttaa näkemään mahdollisuuksia. Se lisää uskoa onnistua erilaisten haasteiden ja tehtävien kanssa nyt ja tulevaisuudessa. (Luthans & Youssef 2004; Leppänen & Rauhala 2012.) Lisäksi optimismi on ratkaisukeskeinen ajattelumalli, jonka mukaan hyväksytään negatiivisten tapahtumien realiteetit ja yritetään nähdä ne parhaassa mahdollisessa valossa. Tavoitteena on löytää tapahtumille tarkoituksia ja oppia niistä. (Lewis 2011, 152.)

Organisaation pääomalajit tekevät näkyväksi tämänhetkisen työelämän työpajanuorten kokemana. Lisäksi ne auttavat erittelemään niitä tekijöitä ja ominaisuuksia, joita työpajanuorilla jo on ja jotka vahvistavat heidän omaa toimijuuttaan tulevaisuuden työelämässä. Tarkastellessani tulevaisuuden työelämää organisaation pääomalajien kautta voin tarkastella työelämää työpajanuorten mahdollisuuksien näkökulmasta.

AINEISTO JA ANALYYSI

Tämän tutkimuksen empiirinen aineisto muodostuu 27:n työpajalla olevan 18–24-vuotiaan nuoren henkilökohtaisesta väittämävastauksesta ja kolmesta ryhmähaastattelusta. Aineisto kerättiin haastateltavilta nimettömänä joulukuun 2012 ja tammikuun 2013 aikana. Kukin haastattelukokonaisuus kesti noin kolme tuntia. Kaikilla nuorilla on kokemus siitä, että he eivät ole päässeet opiskelemaan tai saaneet työpaikkaa yrityksistään huolimatta. Osalle on kertynyt kokemusta myös pitkäaikaistyöttömyydestä. Nuoret olivat työpajalla joko työharjoittelussa tai ammatillisessa pajassa palkkatukityössä, tai sitten he olivat nuorisopalveluiden nuoria, jotka olivat joko työssäoppimassa, palkkatukityössä, tunti-työntekijöinä tai työkokeiluissa.

Aineisto kerättiin toiminnallisilla ryhmähaastatteluilla, joissa nuoret vastasivat yhteentoista työelämäväitteeseen ensin yksilöllisesti antamalla kirjallisesti jokaiselle väittämälle oman arvosanan (1–10), jonka he tämän jälkeen perustelivat sanallisesti. Numero 1 tarkoitti, että

vastaajan mielestä väittämä ei pitänyt lainkaan paikkaansa, ja 10 tarkoitti, että vastaajan mielestä väittämä piti täysin paikkansa. Väittämät olivat seuraavat: 1. Työelämä on reilua. 2. Kaikkien työpanosta arvostetaan työelämässä. 3. Työnsaanti on helppoa. 4. Työ on minulle nyt tärkeää. 5. Työ on minulle tärkeää vuoden kuluttua. 6. Työ on minulle tärkeää 5 vuoden kuluttua. 7. Työelämään mukaan ajatuksella, että töihin pääsee. 8. Työelämään mukaan ajatuksella, että töihin joutuu. 9. Tärkeintä työssä on palkka. 10. Tärkeintä työssä on sisältö. 11. Minulla on riittävästi tietoa työelämästä.

Jokaisen kirjallisen vastauksen jälkeen nuoret asettuivat lattiassa olevalle 1–10-asteikon janalle. Jokainen asettui janalla kunkin väittämän kohdalla vastauksensa mukaisen numeron kohdalle ja perusteli antamansa arvosanan. Näin jokainen väittämä ja vastaukset käytiin läpi. Yksilöllisten vastausten lisäksi nuoret tuottivat myös yhdessä aineistoa täydentäen toistensa vastauksia kertomalla omia esimerkkejään. Heidän ohjaajansa oli apuna haastattelutilanteissa ja esitti väittämät nuorille. Itse osallistuin haastatteluihin tutkijana ohjeistamalla nuoria ja kirjoittamalla heidän vastauksensa muistiin.

Kaikki nuoret (n = 27) vastasivat väittämiin, joista kertyi 27 numeerista lomakevastaussivua. Väittämiin annetuista sanallisista vastauksista kertyi 15 puhtaaksi kirjoitettua sivua tekstiä. Analysoin väittämäaineiston määrällisin ja laadullisin menetelmin. Aluksi tein jokaisen ryhmän väittämien numeerisista vastauksista taulukot. Numerollisista väittämävastauksista laskin ryhmäkohtaiset ja kokonaiskeskiarvot. Nuorten väittämiin antamat sanalliset vastaukset olen analysoinut sisällön analyysillä.

Nuoret haastateltiin kolmessa eri pajaryhmässä. Ensimmäisen ryhmän muodostivat nuoret, jotka olivat työharjoittelussa. Heistä suuri osa oli ammattikouluttamattomia, ja heidän urasuunnitelmansa olivat kesken. Nämä nuoret olivat toteuttaneet paljon erilaisia taiteeseen ja kulttuuriin liittyviä projekteja. Sopimus työpajatyöskentelyä tehdään nuorten kanssa kuudeksi kuukaudeksi. Haastatteluhetkellä ryhmän toimintajakso oli

jo päättyvässä. Toisen ryhmän nuoret eli ammatillisten pajojen nuoret olivat palkkatuella eri alojen pajoilla. Osa nuorista oli ammattikoulutettuja ja osa oli vasta hakeutumassa koulutukseen. Paja on useimmille nuorille ensimmäinen pidempikestoinen työpaikka. Näillä nuorilla voi olla taustalla pitkittynyttä työttömyyttä, keskeytyneitä opintoja tai muita tekijöitä, jotka ovat vaikeuttaneet työmarkkinoille pääsyä. Kolmas ryhmä, kehittämisfooruminuoret olivat joko oppilaitoksen kautta työssäoppimassa, palkkatukityössä, tuntityöntekijöinä tai työkokeiluissa. Joillakin oli jo ammatti hankittuna, osa opiskeli, ja osa harkitsi nuorisosalalle hakeutumista. Nämä nuoret olivat iältään 21–24-vuotiaita, ja heitä yhdisti nuorisotyötä kohtaan tuntemansa kiinnostus. Koska ryhmissä kaikki nuoret eivät olleet toisilleen ennestään tuttuja, haastatteluja edelsi yhteinen toiminnallinen tutustumisleikki, jonka nuorten ohjaajat vetivät. Nuoret olivat haastattelussa innostuneesti mukana. He totesivat, että oli ”avoimempi mieli kun oli erilainen tapa osallistua”. Ohjaajat kommentoivat myös, että heidän mielestään nuoret toivat näkökulmiaan esiin avoimesti ja rehellisesti.

TYÖPAJANUORTEN KOKEMUS TYÖELÄMÄSTÄ

Tutkimuksessa mukana olevien työpajanuorten urasuunnitelmat ovat vielä kesken, ja heillä on kokemusta lähinnä kesätöistä tai muista pät-kätöistä. Heille on kertynyt kokemusta siitä, miten vaikeaa on päästä työhön ilman koulutusta. Vastaukset osoittavat, että tulevaisuudessa työn tärkeys heille itselleen kasvaa entisestään. Viiden vuoden kuluttua, kun opiskelu oletettavasti on takana, työ näyttää olevan kaikille tärkeintä; kokonaiskeskiarvo (ka 8,7) on kyselyn korkein. (Ks. taulukko 1.) Eri ryhmien vastauksia verrattaessa ilmenee, että palkkatukinuoret arvostivat työn olevan tällä hetkellä kaikkein tärkeintä (ka 9,5), mikä puolestaan on kyselyssä korkein yksittäisen ryhmän saama keskiarvo. Työharjoittelunuorille puolestaan työ on tärkeintä viiden vuoden kulut-

TAULUKKO 1. TYÖPAJANUORTEN VASTAUKSET TYÖELÄMÄVÄITÄMIIN

Väittämät	Työharjoittelunuoret (ka) (n = 10)	Palkkatukinuoret (ka) (n = 10)	Kehittämiskofoorumi- nuoret (ka) (n = 7)	Kokonaiskeski- arvo (ka) (n = 27)
Työelämä on reilua	4,2	6,6	4,4	5,1
Kaikkien työpanosta arvostetaan työelämässä	2,9	4,4	2,6	3,3
Työnsaanti on helppoa	3,8	5,6	1,1	3,5
Työelämään mukaan ajatuksella, että töihin pääsee	6,5	7,6	7,9	7,3
Työelämään mukaan ajatuksella, että töihin joutuu	6,5	3,4	5,6	5,2
Tärkeintä työssä on palkka	6,2	5,5	5,0	5,6
Tärkeintä työssä on työn sisältö	8,9	7,4	9,1	8,5
Minulla on riittävästi tietoa työelämästä	4,8	4,7	4,9	4,8
Työ on minulle nyt tärkeää	5,2	9,5	7,7	7,5
Työ on minulle tärkeää 1 v:n kuluttua	6,4	8,5	7,9	7,6
Työ on minulle tärkeää 5 v:n kuluttua	9,1	8,9	8,0	8,7
Ryhmävastausten keskiarvo	5,9	6,6	5,8	6,1

tua (ka 9,1), mikä on kyselyn toiseksi korkein yksittäisen ryhmän saama keskiarvo.

Työtä pidettiin tärkeänä rahan, työkokemuksen ja päivärytmin takia. Suurin osa nuorista haluaa olla taloudellisesti itsenäisiä ja siksi työ on heille tärkeää. He ovat valmiita etsimään työtä myös ulkomailta.

”En halua olla vanhempieni varassa, enkä tyhjän päällä. Siksi jos Suomesta ei saa työtä, olen halukas lähtemään vaikka ulkomaille.”
(Työharjoittelunuoret)

Työn saamista vuoden päästä pidettiin hieman tärkeämpänä kuin työtä tällä hetkellä. Suurin osa nuorista näki itsensä opiskelemissa vuoden kuluttua. Mutta jos he eivät pääse kouluun eivät-

kä saa opintotukea, silloin työpaikan saaminen on tärkeää. Osalle nuorista on tärkeää päästä ensin kouluun ja sen jälkeen töihin. Osa totesi, ettei vielä ole eläkeala kysymyksessä.

”Työnteko on henkireikä, nyt ja aina. Haluan tehdä työni hyvin ja kunnolla. On tärkeää, että pääsen näyttämään mitä osaan. Ammattilaisena on kiva mennä töihin.” (Kehittämiskofoorumi-
nuoret)

Osa arvioi, että viiden vuoden kuluttua on opiskellut lisää, valmistunut ja rakentanut uraa. Jos viiden vuoden kuluttua joutuu työttömäksi, voi pitää taukoa tai vaihtaa alaa. Jotkut haaveilevat myös, että silloin voisi elää vapaasti riippumatta siitä, onko työssä vai ei. Jotkut totesivat, että vii-

den vuoden kuluttua voi olla jo lapsiakin, joten työssäolo sen takia vähän vaihtelee.

”Työ viiden vuoden kuluttua tosi paljon tärkeämpää. Haluun töihin oikeasti ja tarvitsen töitä.” (Työharjoittelunuoret)

Nuoret eivät omasta mielestään, varsinkaan alussa, tiedä tarpeeksi työelämään liittyvistä asioista, ja siksi heidän tietämättömyyttään käytetään hyväksi. Erityisesti työsuhteisiin liittyvistä asioista pitäisi jo koulussa jakaa tietoa. Työelämässä onnistumisesta nuoret toivovat saavansa tietoa työvoimatoimistosta. Nuoret kylläkin totesivat, että tieto lisääntyy ja kokemus karttuu työssäolon myötä. Toisaalta tulevaisuudessa tulee aina uusia asioita vastaan. Nuorten vastausten perusteella Minulla on riittävästi tietoa työelämästä -väitännän kokonaiskeskiarvoksi tuli 4,8.

”Koska kokemusta ei ole, eikä tietoaakaan hirveesti, nuoria on helppo kusettaa. Tämä vaikuttaa omiin asenteisiin. Yläasteella jo pitäisi käydä läpi työsopimuksia, esimerkiksi jos et puhelinmyyjänä myy tarpeeksi tunnin aikana, et saa palkkaa. Koeajalta ei saa edes loppupalkkaa, jos joutuu pois. Erotettu on kuitenkin parempi, kuin että ottaa itse loparit. Lain kieli on vaikeasti ymmärrettävää – sivulauseiden sivulauseita. Liitoista saa apua, mutta jos on vain kesätyössä, ei voi liittyä liittoon, koska on liian lyhyet työkokemukset. Työkkärissä pitäisi kertoa työelämässä onnistumisista. Olisi kiva tavatakin onnistujia.” (Työharjoittelunuoret)

TYÖPAJANUORTEN OSAAMINEN – INHIMILLINEN PÄÄOMA

Inhimillisen pääoman osatekijöitä eli nuorten osaamista, tietoja, kokemusta ja taitoja sekä kehittymisen edellytyksiä, innovatiivisuutta ja luovuutta tarkastellaan työpajanuorten kokemusten kautta ajanjaksona, kun heillä ei vielä ole riittävästi inhimillistä pääomaa.

Työpajanuorten osaaminen ja tiedot. Haastattelujankohtana työpajanuorten tulevaisuudensuunnitelmat olivat vielä kesken ja

ammattillinen osaaminen siksi vähäistä. Muutamalla nuorella oli nuoriso-ohjaajan tutkinto. Osalla pajanuorista koulu oli kesken, osalla koulutusala oli vasta suunnitteilla. Pitkän tähtäimen tulevaisuudentavoite oli kuitenkin selvä, he kaikki haluavat päästä töihin vapaille työmarkkinoille ja olla töissä osaavina työntekijöinä. Kaikilla oli selkeä käsitys siitä, että tarvitaan koulutusta. Pelkällä lukiopohjalla ei saa haluamaansa työpaikkaa. Töihin päästäkseen heidän on hankittava lisää osaamista ja tietoa haluamastaan alasta. Useimmat toivovat pääsevänsä kouluun työpajakson päätyttyä.

”Kaikkeen pitää olla koulutus, vaikka on hyvä tekemään työtä ja ollut pitkään työpaikassa, ei voi jäädä. Pelkät paperit merkkää. Pitää olla 3 vuoden koulutus, sitä tarvitaan kaikkiin aloihin.” (Työharjoittelunuoret)

Kokemus ja tarvittavat taidot. Työkokemuksen kartuttamista ja uralla etenemistä työpajanuoret pitivät tärkeänä. Kuitenkin nuoret haluavat edetä harkiten kohti tavoitettaan. Lähiajan suunnitelmiin kuuluu, että he haluavat opiskelamaan, mutta mikäli he eivät heti onnistu saamaan haluamaansa opiskelupaikkaa, he haluavat päästä töihin ja saada lisää työkokemusta.

”Opiskelen nyt, opiskelu on nyt tärkeintä. Mutta työkokemusta on hyvä saada, että pääsee tiettyjen asioiden sisälle. Pitää kehittyä ja luoda uraa, että pääsee eteenpäin.” (Kehittämiskooruminuoret)

Kehittymisen edellytykset. Työpajanuorten ammattillisen kehittymisen edellytykset riippuvat koulutukseen pääsystä ja työkokemuksen saamisesta. Toisaalta pajanuoret toivat vahvasti esiin sen, miten vaikeaa on saada työpaikkaa, kun ei ole riittävästi koulutusta. Ilman koulutusta tai hyviä suhteita ei pääse edes työhaastatteluun. Jos nuorten inhimilliseen pääomaan kuuluvan kehittymisen edellytyksenä pidetään halua edetä kohti päämäärää eli opiskella itseä kiinnostavaa alaa ja päästä töihin, niin sitä näillä nuorilla on. Nuorten vastauksista käy ilmi, etteivät he halua vain olla kotona tekemättä mitään, siksi he arvosta-

vat työpajalle pääsyään. Heille oma aktiivisuus on tärkeää, ja tässä he kokevat saavansa työpajalta tukea. Työpajalla heitä tuetaan myös innovatiivisuudessa ja luovuudessa.

”Vaikeinta päästä työnantajien pakeille. Suhteet ovat tärkeitä. Olen hakenut työpaikkaa hirveesti. Kun ei ole paperia, ei pääse mihinkään. Kukaan ei huoli.” (Työharjoittelunuoret)

Kovin innovatiivisia ja luovia ratkaisuja työsaunnissa näillä nuorilla ei ole käytettävissä. Helppo ratkaisu olisi ottaa vastaan mitä tahansa työtä millä tahansa ehdoilla. Heidän mielestään ainoastaan Romaniasta tulleet romanialaiset suostuvat tähän. Nuoret eivät halua mennä mihin tahansa töihin huonoilla ehdoilla.

”Jos on työtön ja saa työkkäristä saman rahan kuin postinjakajana tai puhelinmyyjänä, ei halua näitä töitä. Ei halua paskaduunia, jossa on rankinta ja saa vähiten palkkaa.” (Työharjoittelunuoret)

Nuoret haluavat ensisijaisesti sellaisiin töihin, jota he itsekin arvostavat. Suurin osa nuorista ei halunnut siivoojan, puhelinmyyjän tai postinjakajan töitä, mitä töitä he kouluttamattomina helposti saisivat. Osa nuorista tosin toi esiin, että nämäkin työt voivat olla mukavia, jos näkee ne kiinnostavina. Se on itsestä kiinni.

NUORTEN KOKEMUS TYÖYHTEISÖJEN YHTEISÖLLISYYDESTÄ – SOSIAALINEN PÄÄOMA

Sosiaalisesti pääomaksi kutsutaan työyhteisöön sitoutunutta pääomaa, joka muodostuu sosiaalisista tekijöistä, joilla kuvataan yleensä myös työyhteisötaitoja. Näitä tekijöitä ovat luottamus, ryhmään kuulumisen tunne, vastavuoroisuus ja työntekijöiden toiminta kohti yhteistä hyvää. (Manka & Hakala 2011.)

Vastavuoroisuus – kaikkien työpanosta arvostetaan työelämässä. Nuorilla ei ollut haastatteluhetkellä työpaikkaa avoimilla työmarkkinoilla. Heidän kokemuksensa sosiaalisesta pääomasta

koskivat aikaa ennen työpajalle tuloa, jolloin heille oli kertynyt omakohtaista kokemusta lähinnä työelämän epäreiluudesta. Nuorten mielestä työelämä ei ole kovin reilua, koska siinä muun muassa kiusataan, puhutaan pahaa toisesta ja ihmiset ovat stressaantuneita. Työelämän reiluutta arvioivassa väittämävastauksessa nuorten antama kokonaiskeskiarvo on 5,1.

Vain muutamalla nuorella on hyviä kokemuksia työelämästä. Pääsääntöisesti nuorten sosiaaliseen pääomaan liittyvät kokemukset ovat negatiivissävyytteisiä. Kaikkien työpanosta arvostetaan -väittäjä sai kaikista väittämävastauksista alhaisimman keskiarvon (3,3). Nuorten kokemusten mukaan työpaikoilla esiintyy eriarvoisuutta. Nuoria ei kunnioiteta, eikä kaikkien työntekijöiden välillä ole keskinäistä kunnioitusta. Siivoojien huono arvostus tuli monessa yhteydessä esiin. Vanhempia työntekijöitä arvostetaan enemmän kuin nuoria riippumatta työpanoksen laadusta. Nuoret kokevat, että esimiehiltä ei saa kiitosta riippumatta siitä, miten hyvin tekee työnsä. Nuorten kokemusten mukaan esimiehet eivät ole kiinnostuneita parantamaan nuorten asemaa. Nämä kaikki tekijät heikentävät vastavuoroisuuden syntymistä.

”Työssä hierarkia on olemassa, puhutaan tasa-arvosta ja kunnioituksesta toisia kohtaa. Se ei toteudu missään. Otetaan tittelit tai palkka esiin ja aletaan kyykyttää. Viedään ruotuun – ei voi puhua tasa-arvoisena tapahtumana.” (Kehittämisfooruminuoret)

Työharjoittelunuoret pohtivat työelämän reiluutta laajemmin kuin palkkatukinuoret ja kehittämisfooruminuoret, he huomioivat yhteiskunnassa meneillään olevaa kehitystä ja paikkaansa siinä. He toivat esiin, että työelämä ei ole reilua siksi, että he eivät saa työtä, koska iäkkäiden työsäoloa jatketaan: ”Lisätään työikää ja sitten nuorilla ei ole työtä.” Perusteluina nuoret esittivät muun muassa, että koska työuria halutaan pidentää, ”eläkkeelle jäädään vasta ehkä 85-vuotiaana”. Nuorten pelko jäädä tulevaisuudessa työurien pidentymisen takia työelämän ulkopuolelle pitää sisällään ajatuksen syrjäytymisuhasta.

Nuorten vastaukset sivuavat toiseutta ja syrjäytymistä, kun palkkatukinuoret kertovat työpaikoilla ilmenevästä eriarvoisuudesta:

”Työpaikat ovat monialaisia, joissa pomot ja muut työntekijät ovat erikseen ja harjoittelijat vielä erikseen. Eriarvoisuutta esiintyy, esimerkiksi harjoittelijat ja varamiehet ovat yhteisön ulkopuolella.”

Tämä on tulkittavissa puheeksi leimallisesta toiseudesta, puhujat eivät itse katso kuuluvansa yhteisön ulkopuolisiin ryhmiin. Kehittämiskoordinaattorit puolestaan pitävät epäreiluna sitä, että heidät sekoitetaan harjoittelijoihin ”kun on palkkatuettuna tekemässä omaa työtä, toiset näkee harkkareina. Se on epäreilua”.

Työelämässä koettu *luottamus* kuvastaa sitä, miten työntekijät tuntevat tulevansa hyväksytyksi. Nuorten luottamukseen liittyvät kokemukset koostuivat enimmäkseen epäluottamuksesta. Nuoret itse haluavat olla luottamuksen arvoisia ja tehdä työnsä hyvin. He odottavat saavansa arvostusta ja kiitosta. Sen sijaan työpajanuorten kokemus oli, etteivät saa esimiehiltään tukea eivätkä positiivista palautetta. Nuoret ovat myös kokeneet, että esimiehille moititaan heidän työsuoritustaan heidän selkensä takana ilman, että heille itselleen kerrotaan tästä mitään. Nämä kokemukset murentavat luottamusta ja synnyttävät epäluottamusta: kun he tekevät omasta mielestään työnsä hyvin, niin muut eivät välttämättä olekaan samaa mieltä. Nuorten mielestä työpaikoilla pitäisi jakaa enemmän tietoa eri työntekijöiden työstä, jotta kaikki voisivat paremmin arvostaa toistensa työtä.

”Kun tekee asian hyvin, pomolle tulee se tunne, että uskaltaa luottaa, että asia tehdään hyvin. Koen, että luotetaan ja arvostetaan, mutta jos unohdan jonkin asian, se merkkää enemmän kuin ne 10 hyvää – olihan tuo odotettavissa -asenne tulee esiin. Arvostus tulisi saada, kun tekee asiat hyvin... Tietoa tarvitaan lisää, mikä toisen duuni on. Kun ei tiedä, ei voi arvostaa.” (Kehittämiskoordinaattorit)

Ryhmään kuulumisen tunne. Nuorille ei pätkätyössä juurikaan ole ehtinyt syntyä tunnetta työyhteisöön kuulumisesta. Sen sijaan työpajoilla nuorilla on omat ryhmänsä, johon he tuntevat vahvasti kuuluvansa. Työpaja-aikaa voi luonnehtia ajaksi, jolloin nuoret opiskelevat työyhteisötaitoja, joita he pitävät itsekkin tärkeinä. Nuorten mielestä työpaja tarjoaa monipuolista kokemusta ja mielenkiintoista tekemistä. Lisäksi he kokevat saavansa konkreettista apua työkavereiltaan, joiden kanssa voi myös keskustella. Työpajalla he kokevat saavansa arvostusta ja kokemuksen ryhmään kuulumisesta.

”Pitää olla työpaikka, jotta saa rahaa ja kokemusta, on tekemistä ja rytmi elämässä. Ei pidä olla kotona masentumassa. Siksi työpaja on hyvä, saa tukea ja apua tarvittaessa, on avustajia paikalla ja autetaan työssä jaksamisessa. On työkavereita, jotka puhuvat.” (Palkkatukinuoret)

Työntekijöiden *toiminta kohti yhteistä hyvää.* Nuoret pitävät työn sisältöä tärkeämpänä kuin palkkaa. Tämä käy ilmi myös väittämistä. Tärkeintä työssä on työn sisältö -väittämän kokonaiskeskiarvoksi tuli 8,5. Tärkeintä työssä on palkka-väittäjä puolestaan sai kokonaiskeskiarvoksi 5,6. Nuorten mielestä mukavaan työhön ja työpaikkaan *pääsee* (ka 7,3). Jos ”työ on vastenmielistä tai työpaikka on hirveä”, silloin työhön *joutuu* (ka 5,2). Nuoret pitävät palkkaa ja rahaa tärkeänä, mutta vielä tärkeämmäksi nousi työn sisältö ja työviihtyvyys. Nuorilla on kokemus, etteivät esimiehet välillä arvosta työntekijöitään, mutta tästä huolimatta nuoret haluavat sitoutua työnantajaan sataprosenttisesti. Tämä edellyttää, että työpaikan ilmapiiri on kunnossa. Jos työilmapiiri on huono, osa nuorista on valmis vaihtamaan työpaikkaa ja saamaan uudessa työpaikassa jopa vähemmän palkkaa.

”Jos työilmapiiri on syvältä, vaihdan työpaikkaa ja olen valmis saamaan vähemmän palkkaa.” (Työharjoittelunuoret)

TYÖPAJANUORTEN VOIMAVARAT – PSYKOLOGINEN PÄÄOMA

Psykologinen pääoma edistää onnistumista epävarmoissa tilanteissa. Psykologisen pääoman ulottuvuudet ovat itseluottamus, tulevaisuudenusko, sinnikkyys ja optimismi. Kaikki pääomajajit ovat voimakkaasti sidoksissa toisiinsa. Näitä voimavaratekijöitä voidaan kehittää ja oppia. (Manka & Hakala 2011, 45; Luthans ym. 2007, 46.) Psykologisen ulottuvuuden osatekijät ovat juuri niitä, joita työpajanuoret tarvitsevat, jotta he pystyvät vastaamaan kaikkiin niihin haasteisiin, joita he elämäntilanteessaan kohtaavat.

Itseluottamus, usko itseen. Itseluottamus ja itsetunto muodostavat ihmisen elämän kivijalan. Niillä on suuri vaikutus kaikkeen toimintaamme niin työssä kuin muussakin elämässä. Itseluottamus on uskoa itseen ja omiin kykyihin suoriutua erilaisista haastavistakin tehtävistä. Itseensä luottavat työntekijät tarttuvat innokkaasti uusiin haasteisiin ja haluavat haastaa itsensä epämukavuusalueelle. He ovat oma-aloitteisia ja asettavat itselleen isompia tavoitteita kuin muut. (Lewis 2011, 145.)

Työnsaanti on helppoa -väittämän kokonaiskeskiarvoksi tuli 3,5. Tämä on koko kyselyn toiseksi alhaisin kokonaiskeskiarvo. Tähän väittämään kehittämisfooruminuorten antamisen arvosanojen keskiarvo 1,1 on koko kyselyn alhaisin keskiarvo. Työpaikan etsimisessä nuorten usko itseen joutuu koetukselle ja he toivatkin esiin, että omaan itseän uskomisen ja luottaminen ovat tärkeitä. Osa nuorista totesi, että oma asenne on hyvin ratkaiseva.

”Pitää luottaa itseän, niin että töitä saa aina. Mä saan töitä, asenne ratkaisee!” (Työharjoittelunuoret)

Tulevaisuudenusko. Tulevaisuususkoon liittyvät suunnitelmallisuus, tavoitteellisuus ja määrätietoisuus. Se on ajattelumalli, joka on läheisessä yhteydessä optimismiin. Tulevaisuudenuskoinen työntekijä uskaltaa asettaa itselleen haastavia tavoitteita. Hän löytää erilaisia tapoja ja itselleen sopivia strategioita saavuttaakseen omat tavoit-

teensa. Tulevaisuudenusko on vahva tunnetila siitä, että oma tekeminen johtaa onnistumiseen. (Lewis 2011, 150.) Tulevaisuudenusko on tahdonvoimaa. Se on kyvykkyyttä ja keinovoimaa löytää tehokkaimmat tavat ylittää mahdolliset esteet (Manka 2013).

Suurin osa nuorista oli sitä mieltä, että työn sisältö on tärkeämpi kuin raha. Työn pitää olla kiinnostavaa ja haastavaa, ja työilmapiiriin pitää olla hyvä. Tätä näkemystä täydennettiin pohdinnalla, että jos saa hyvää palkkaa, niin se on hyvä asia – kukaan ei halua tehdä työtä huonolla palkalla. Hyvä palkka on kannustin, joskaan kaikessa työssä ei palkka vastaa työssä olevaa vastuuta. Osa nuorista on valmis tekemään työtä myös pienemmällä palkalla, jos työ on kivaa.

”Haluan työn, jossa on hyvä palkka, mutta työn pitää olla mielekästä. Olisin saanut puhelintyöstä 2450 euroa/kk, mutta en halunnut herätä ajatukseen, että voi v... kun pitää mennä töihin. Kun oli kiva paikka, ei palkattomuus mua haitannut.” (Kehittämisfooruminuoret)

”Työn pitää oikeasti kiinnostaa, muuten pää hajoaa ja terveys menee.” (Palkkatukinuoret)

Työpajanuoret haluavat olla viiden vuoden kulluttua taloudellisesti itsenäisiä ja työssä. He näkevät työssäolon myös velvollisuudekseen. Ansio-työ liittyy kiinteästi suomalaisen yhteiskuntaan, ja nuoret tunnistivat tämän yleiseksi asenteeksi. Kaikkien on käytävä työssä, muuten leimataan ”alakastiin” kuuluvaksi. Tätä leimallisen toiseuden leimaa nuoret halusivat välttää.

”Yhteiskunnassa on asenne, ett sun on vaan mentävä työhön. Jos suomalainen ei tee duunia, et ole mitään. On kavereita, joita työ ei kiinnosta. Kun he eivät protestimielessä tee työtä, ne leimataan alakastiin.” (Kehittämisfooruminuoret)

Sinnikkyys. Sinnikkyyydestä on selkeää näyttöä ainakin niillä nuorilla, jotka ovat lähettäneet jopa satoja työhakemuksia etsiessään työtä. Näillä nuorilla työnhaku on ollut kovaa työtä, joka ei aina edes ole tuottanut tulosta. Eräs kehittämisfoorumin nuorista kertoi, että oli hakenut

kuukauden aikana 50 työpaikkaan: ”Niistä tuli vain viisi vastausta, ns. kohteliaisuuslauseet. Parista paikasta soitettiin.” Toinen nuori oli hakenut 100 paikkaan, ja kesti kymmenen kuukautta ennen kuin hän sai työpaikan. Hän totesi, että ”piti tehdä paskaduuneja välillä – kolata lunta”. Kolmas nuori kertoi, että oli hakenut nuorisotyöntekijänä 250 paikkaa, vain viidestä oli tullut vastaus.

Sinnikkyyttä tarvitaan muissakin asioissa, jotka eivät aina tunnu mukavilta. Nuorille aamuhäämmiset ovat useasti tällaisia. Työpajoilla kiinnitetäänkin huomiota oikeaan päivärhythmiin, mihin kokonaisuuteen myös aamuhäämmiset kuuluvat. Sinnikkyyttä tarvitaan myös edettäessä kohti omaa paikkaa työelämässä välillä opiskelun ja välillä työtä tehden.

”Aamuisin välillä ei jaksaisi mutta kun nousee, niin kyllä se asenne muuttuu. Kun saa itsensä pystyy on ihan kiva mennä töihin.” (Palkkatukinuoret)

Optimismi. Osalla nuorista on positiivinen asenne, mikä näkyy siinä, että he uskovat saavansa töitä. Osa nuorista oli sitä mieltä, että oma asenne on ratkaiseva.

”Pitää hakea useampia työpaikkoja, tehdä hyvä CV ja viedä se itse. Asenne ja rohkeus ratkaisevat.” (Palkkatukinuoret)

Nuoret näkevät tulevaisuutensa optimistisesti: heidän paikkansa työelämässä on vakiintunut. He ovat valmistuneet, maksavat opintolainoja ja ovat työssä joko Suomessa tai ulkomailla. Osalla on perhe ja lapsia.

POHDINTAA

Työpajanuoret eivät koe olevansa syrjäytyneitä tai jäävänsä työelämän ulkopuolelle, vaan he ovat vahvasti kiinni omassa elämässään, johon työ kuuluu. Työpajanuorten ajatukset ja toiveet työelämästä ovat samansuuntaisia kuin Y-sukupolvella, jonka työelämään liittämistä arvoista ja työelämäodotuksista on puhuttu 2000-luvun al-

kupuoelta lähtien (Lower 2008, 80). Y-sukupolvi pitää mielenkiintoisia tehtäviä tärkeämpinä kuin palkkaa. He haluavat työn kautta kehittää osaamistaan ja päästä toteuttamaan heille tärkeitä asioita elämässään. (Akavan... 2010, 6–8.) Työpajanuoret samoin kuin Y-sukupolven edustajat arvostavat mielenkiintoista työtä, kannustavia ja mukavia työkavereita, reilua esimiestä sekä avointa, rentoa ja innostavaa työilmapiiriä, jota työpajanuoret pitävät tärkeimpänä työpaikan ominaisuutena.

Työpajanuorten mielestä heillä on jo nyt osaamista ja halua tehdä heitä kiinnostavaa työtä, mutta ongelmana on, etteivät he saa työpaikkaa. Työn saamisen vaikeuden osoittavat myös tutkimukset: ilman koulutusta nuorten on vaikea työllistyä (Sipilä ym. 2011). Nuorten kokemusten mukaan kesätöitäkin on vaikea saada, ellei ole suhteita työnantajiin. Työt, joita saa, ovat siivoojan, lehdenjakajan ja puhelinmyyjän töitä. Suurinta osaa nuoria nämä työt eivät kiinnosta, koska näistä ns. ”paskaduuneista” saa vähiten palkkaa ja työ on rankkaa. Työttömänä saman rahan voi saada ”työkkäristä”. Nuoret pitivät ensimmäisen työpaikan saamista kaikkein vaikeimpana, sillä työnantajat haluavat ottaa töihin niitä, joilla on työkokemusta. ”Mutta mistä saa kokemusta, jos ei saa työtä?” he kysyvät.

Hyväkään työpajatoiminta ei poista sitä ongelmaa, että nuorille on tarjolla liian vähän työpaikkoja. Suomalaisten yrittäjien mielestä ”korjauskeino opintojen ulkopuolella olevien nuorten syrjään jäämisen uhkaan on yksinkertainen: on tehtävä mahdolliseksi saada nuori mahdollisimman mutkattomasti työhön, oikeastaan mihin tahansa työhön. Työssä joka tapauksessa oppii”. Suomeen tarvittaisiin myös toimiva oppisopimusjärjestelmä niille nuorille, jotka oppivat parhaiten tekemällä. (Vanhanen 2014.) Näin nuori pääsisi eteenpäin hyvällä osaamisellakin. Nuorten työllistymistä tukeva tavoite on myös vuoden 2013 alusta voimaan tulleella Nuorten yhteiskuntatakuulla, jonka tavoitteena on auttaa nuoria löytämään paikkansa esimerkiksi koulutuksesta tai työtä tarjoavasta työpaikasta (TEM 2013).

Vaikka nuoret eivät suoraan työllisty työpaikoilta, he pitävät siellä oloa hyvänä asiana. Tänä aikana he ovat oppineet uutta, nauttineet sosiaalisista suhteista ja ryhmään kuulumisen tunteesta toimiessaan eri projekteissa. Heidän itsevarmuutensa ja elämänhalunsa ovat lisääntyneet luottamuksen kasvaessa. Samansuuntaisia asioita nostaa esiin myös Jaana Lähteenmaa (2014) haastateltuaan työpajanuoria. Nämä tekijät eivät ole vähäpätöisiä sosiaalisen pääoman näkökulmasta. Nämähän ovat juuri niitä samoja asioita, joista nuorten tulisi saada olla osallisia päästesään ”oikeisiin” töihin. Mutta ainakin haastattelemini nuorten negatiivisävytteiset kokemukset työyhteisöjen reiluuudesta osoittivat, että he eivät olleet juurikaan päässeet aikaisemmissa työpaikoissaan osalliseksi työyhteisöistä, joissa hyvät työyhteisötaidot ovat osa jokaisen työarkea. Sen sijaan heidän kokemuksensa kertovat ennemminkin sosiaalisen pääoman puutteesta työpaikoilla. Nuorten kannalta on hyvä, että he voivat työpajoilla kokea, millaista on työskennellä yhteisössä, jossa tuntee viihtyvänsä ja olevansa arvostettu.

Psykologinen pääoma tarkoittaa sitä asennetta ja voimaa, joka yksilöllä ja yhteisöllä on. On myös todettu, että sillä on yhteys inhimillisen, sosiaalisen ja taloudellisen pääoman lisääntymiseen, mikä puolestaan lisää organisaation menestystä ja parantaa kilpailuetua. (Luthans ym. 2007; Avey ym. 2010; Niittykangas 2011, 16.) Saadut tulokset tekevät näkyväksi sen, että työpajanuorilla on jo nyt hallussaan organisaation pääomalajeista eniten psykologista pääomaa. Se on juuri sitä pääomaa, jolla on suuri merkitys tulevaisuudessa työpaikkojen menestymisessä, kehittämisessä ja muutoksissa pärjäämisessä. Työpajanuorten kohdalla menestyminen edellyttää kuitenkin vielä ammattitutkinnon ja mieleisen työpaikan saamista, minkä jälkeen heillä on menestyksen avaimet hallussaan.

LÄHTEET

- Akavan Erityisalat ry 2010: Nuoret jäsenemme työelämässä. Akavan Erityisalojen selvityksiä 1/2010. Libris Oy, Helsinki.
- Avey, James, B. – Luthans, Fred – Youssef, Carolyn M. 2010: The Additive Value of Positive Psychological Capital in Predicting Work Attitudes and Behaviors. *Journal of Management* March, 36, 430–452.
- Coleman, James, S. 1990: *Foundations of Social Theory*. The Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge (Mass.).
- Coleman, James, S. 1988: Social Capital in the Creation of Human Capital. *American Journal of Sociology* 94, 95–120.
- Edvinson, Leif – Malone, Michael S. 1997: *Intellectual Capital*. Harper Business.
- Helne, Tuula 2002: Syrjäytymisen yhteiskunta. *Tutkimuksia* 123. Stakes, Helsinki.
- Juppi, Pirtta 2011: Pahoinvoivia uhreja, turvallisuusuhkia ja taloudellisia taakkoja. Nuorten syrjäytymisen tulkintakehykset suomalaisessa uutismediassa. *Janus* vol. 19(3), 200–220.
- Järvinen, Tero – Jahnukainen, Markku 2001: Kuka meistä onkaan syrjäytynyt? Marginalisaation ja syrjäytymisen käsitteellistä tarkastelua. Teoksessa Minna Suutari (toim.): *Vallattomat marginaalit. Yhteisöllisyyksiä nuoruudessa ja yhteiskunnan reunoilla*. Nuorisotutkimusverkosto, Nuorisotutkimusseura. Julkaisuja 20. Yliopistopaino Oy, Helsinki, 125–151.
- Kestilä, Laura – Mäkinen, Tomi 2012: Nuorten elintavat. Teoksessa Marjut Pietiläinen (toim.): *Nuori tasa-arvo. Sukupuolten tasa-arvo*. Tilastokeskus, Helsinki.
- Kulmala, Anna 2006: Kerrottuja kokemuksia leimattusta identiteetistä ja toiseudesta. *Acta Universitatis Tamperensis* 1148. Tampereen yliopisto. Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön laitos. Tampereen yliopistopaino Oy, Tampere.
- Leana, Carrie, R. – van Buren, Harry, J. 1999: Organizational Social Capital and Employment Practices. *Academy of Management Review* 24(3), 538–555.
- Leppänen, Makke – Rauhala, Ilona 2012: *Johda ihmistä. Psykologiaa johtajille*. Talentum, Media Oy, Balto print, Liettua.
- Lewis, Sarah 2011: Positive psychology at work: How positive leadership an appreciative inquiry create inspiring organizations. John Wiley & Sons, Ltd.
- Lower, Judith 2008: Brace yourself here comes generation. *Critical Care Nurse* 5/ 28, 80–85.
- Luopa, Pauliina – Lommi, Anni – Kinnunen, Topi – Jokela, Jukka 2010: Nuorten hyvinvointi Suomessa 2000-luvulla. *Kouluterveyskysely 2000–*

2009. Raportti 20. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, Helsinki.
- Luthans, Fred – Luthans, Kyle W. – Luthans, Brett C. 2007: Positive psychological capital: Beyond human and social capital. *Business Horizons* 47(1), 45–50.
- Luthans, Fred – Youssef, Carolyn M. 2004: Human, social, and now positive psychological capital management: Investing in people for competitive advantage. *Organizational Dynamics*, 33(2), 143–160.
- Lähteenmaa, Jaana 2014: Liata kätensä vaan ei sydäntään? Tutkijan ristiriitaisia tunnustuksia aktivointia koskevista ajatuksistaan. Teoksessa Anu Gretschel – Kari Paakkunainen – Anne-Mari Souto – Leena Suurpää (toim.): Nuorisotakuun arki ja politiikka. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura. Julkaisuja 150. Verkkojulkaisu 76. Helsinki, 207–209. Saatavissa Internetistä osoitteessa http://nuorisotutkimusseura.fi/julkaisuja/nuorisotakuun_arki_ja_politiikka.pdf#page=11. [Luettu 29.4.2014.]
- Lämsä, Anna-Liisa 2009: Tuhat tarinaa lasten ja nuorten syrjäytymisestä. Lasten ja nuorten syrjäytyminen sosiaalihuollon asiakirjojen valossa. Oulu University Press, Oulu.
- Manka, Marja-Liisa 2013: Työn ilo – näin se onnistuu! Sanomapro.
- Manka, Marja-Liisa – Hakala, Liisa 2011: Henkilötunnusluvut johtamisen tukena. Tukea tuottavuuden ja työyhteisön hyvinvoinnin kehittämiseen. Tutkimus- ja koulutuskeskus Synergos Tampereen yliopisto, Kuntoutussäätiö, Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskus Synergos Tampereen yliopisto, Tampere.
- Myrskylä, Pekka 2012: Hukassa. Keitä ovat syrjäytyneet nuoret? Elinkeinoelämän valtuuskunta EVA, analyysi nro 19, Helsinki. Saatavissa Internetistä osoitteessa <http://www.eva.fi/wp-content/uploads/2012/02/Syrjaytyminen.pdf>. [Luettu 15.12.2013.]
- Myrskylä, Pekka 2011: Nuoret työmarkkinoiden ja opiskelun ulkopuolella. Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja. Työ ja yrittäjyys 12. Työ- ja elinkeinoministeriö, Helsinki.
- Niittykangas, Hannu 2011: Yrittäjä yrittäjyyden ytimessä. Teoksessa Sofia Kauko-Valli – Annika Saarikoski – Reija Häkkinen (toim.): Positiivinen psykologia yrittäjyydessä. Julkaisuja 182. Jyväskylän yliopiston kauppakorkeakoulu.
- Oksanen, Tuula 2009: Workplace social capital and employee health. Turun yliopisto ja Työterveyslaitos, Helsinki.
- Paju, Petri – Vehviläinen, Jukka 2001: Valtavirran tuolla puolen. Nuorten yhteiskuntaan kiinnittymisen kitkat 1990-luvulla. Sitra & Nuorisotutkimusverkosto / Nuorisotutkimusseura, julkaisuja 18. Nuorisotutkimusverkosto, Helsinki.
- Putnam, Robert D. 2000: *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*. Simon & Schuster, New York.
- Raunio, Kyösti 2011: Olennainen sosiaalityössä. Gaudeamus, Helsinki.
- Sipilä, Noora – Kestilä, Laura – Martikainen, Pekka 2011: Koulutuksen yhteys nuorten työttömyyteen. Mihin peruskoulutuskinto riittää 2000-luvun alussa? *Yhteiskuntapolitiikka* 76(2), 121–134.
- Stajkovic, Alexander D. – Luthans, Fred 1998: Self-efficacy and work-related performance: A meta-analysis. *Psychological Bulletin*, 124, 240–261.
- TEM 2013: Nuorten yhteiskuntatutkimus 2013 -raportti. Työllisyys ja yrittäjyysosasto. TEM raportteja 8/2012. Saatavissa Internetistä osoitteessa http://www.tem.fi/files/32352/Nuorten_yhteiskuntatutkimus_2013_tyoryhman_raportti_%2828%29.pdf. [Luettu 1.2.2014.]
- Törrönen, Maritta – Borodkina, Olga – Samoylova, Valentina 2013: Trust in reciprocal relationships – The construction of well-being. Teoksessa Maritta Törrönen – Olga Borodkina – Valentina Samoylova – Eveliina Heino (toim.): Empowering. Social work: research & practice. Palmenia Centre for Continuing Education, University of Helsinki, Kotka Unit, Kotka, 8–19.
- VN asetus 2002: Valtioneuvoston asetus julkisesta työvoimapolusta (2002/1344) Saatavissa Internetistä osoitteessa <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2002/20021344>. [Luettu 29.4.2014.]
- Valtiontalouden tarkastusvirasto 2007: Nuorten syrjäytymisen ehkäisy. Toiminnantarkastuskertomus 146. Edita Prima Oy, Helsinki.
- Vanhanen, Rauno 2014: Nuoria jää ulkopuolelle – yritykset sivuraiteella? Teoksessa Anu Gretschel – Kari Paakkunainen – Anne-Mari Souto – Leena Suurpää (toim.): Nuorisotakuun arki ja politiikka. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura. Julkaisuja 150. Verkkojulkaisu 76. Helsinki, 84–86. Saatavissa Internetistä osoitteessa http://nuorisotutkimusseura.fi/julkaisuja/nuorisotakuun_arki_ja_politiikka.pdf#page=11. [Luettu 29.4.2014.]

SUOMALAISIA VAI TOISIA

– Maahanmuuttajataustaiset nuoret pohtimassa paikkojaan

Helena Oikarinen-Jabai

Artikkeli pohjautuu maahanmuuttajataustaisten nuorten kokemuksia valottavan taideperustaisen, osallistavan tutkimushankkeen yhteen osaprojektiin, jonka puitteissa somalitaustaiset suomalaisnuoret ovat tuottaneet erilaisia produktioita. Tutkimukseni tavoitteena on syventää ymmärrystä osallistujien johonkin kuulumisen ja identifioitumisen kokemuksista. Tutkimukseni nojaa performatiivisiin, moninaisia tietämisen tapoja esiin nostaviin tutkimuslähtökohtiin. Aineistoani ovat – tutkimusprosessin aikana syntyneen materiaalin lisäksi – nuorten kanssa yhdessä tuotetut produktiot, kuten valokuvanäyttelyt, videot ja kirjat, jotka ovat myös osa tutkimustuloksia.

Yhtenä tutkimukseni tavoitteena on, että nuorten tutkijatovereideni näkökulmat ja päätelmät keskustelisivat erilaisten yleisöjen kanssa. Tarinalliset ja audiovisuaaliset raportointimuodot mahdollistavat tämän. Analysoin myös produktioiden sisältöjä. Tässä artikkelissa pohdin muun muassa sitä, kuinka nuoret käsittelevät kohtaamaansa ulkopuoliseksi jättämistä, toiseuttamista. Tutkimukseni puitteissa on käynyt ilmi, että maahanmuuttajataustaiset nuoret joutuvat pohtimaan johonkin kuulumiseen tai kuulumattomuuteen liittyviä kysymyksiä. Usein heistä kehittyi näiden kysymystenasettelujen asiantuntijoita. Heillä onkin kaivattua tietotaitoa suomalaisuuden rakentamisesta ja rakentumisesta esimerkiksi etnisyyden, uskonnon ja ”rodun” näkökulmasta. Heidän asiantuntijuutensa tuo osaltaan uusia avauksia suomalaisiin ja suomalaisuuden keskusteluihin.

AINEISTO JA TUTKIMUSLÄHTÖKOHDAT

Aloitimme valokuva- ja videotyöpajojen pitämisen syksyllä 2009 nuorisosaainkeskuksen Aseman seudun monikulttuurisella olohuoneella kuvaaja Sami Sallisen kanssa ja jatkoimme, kunnes paikka suljettiin vuoden 2010 lopussa.¹ Myöhemmin olen jatkanut työskentelyä muiden ja myös nuorten kanssa eri yhteyksissä. Nuorten kuvaamaan ja tallentamaan materiaaliin pohjautuvia näyttelyitä on ollut esillä useissa yhteyksissä².

Tässä artikkelissa tarkastelemiani produktioita ovat viiden somalitaustaisen nuoren miehen toteuttama videodokumentti *Minun Helsinkiäni / My Helsinki / Waa Magaaleydi Helsinki*³, heidän tarinoihinsa ja valokuviinsa pohjautuva kirja *Mun stadi*⁴, radio-ohjelma *Mis on mun tila*⁵, nuoren somalitaustaisen naisen valokuviiin ja tarinaan pohjautuva videoinstallaatio *Mun silmin*⁶ ja projektin aikana näyttelyissä esillä ollut materiaali.

Tutkimuksessani olen tukeutunut performatiivisiin tutkimuslähtökohtiin, jotka sopivat oivallisesti taide- ja mediaperustaiseen työskentelyyn (Haseman 2006; Denzin 2003). Osallistava, performatiivinen tutkimus luo parhaimmillaan dialogisia tiloja, edistää moniäänisyyttä ja tarjoaa mukana olijoille mahdollisuuden vaikuttaa ja osallistua tiedon tuottamiseen. Visuaalisissa, audiovisuaalisissa ja kirjallisissa yhdessä tehdyissä produktioissa osallistujat voivat kertoa tarinan omasta näkökulmastaan. Ne myös syventävät

ymmärrystä tiedon ja sosiaalisten vuorovaikutussuhteiden monimuotoisuudesta ja joustavuudesta. (O'Neill 2011.)

Osallistavaan tutkimukseen liittyy myös ongelmia. Huolimatta lähestymistavan mahdollistamasta dialogisuudesta tutkimuksellinen ote tuo tutkimusasetelmaan väistämättä subjekti–objekti–valtasuhteen. Osallistavassa tutkimusprojektissa tehty visuaalinen materiaali voi toimia viestinnällisenä ja kasvatuksellisenä välineenä sekä tutkijoille että muille osallistujille, mutta tulkintaan ja muotoon liittyvät jännitteet säilyvät. (Tolia-Kelly ym. 2007; Pain ym. 2007, Phelan 1993, 26.)

Paikallisten positioitumisten huomioiminen ja niiden välinen vuorovaikutus on ensiarvoisen tärkeää, kun yhteiseen projektiin osallistuvat ovat juurtuneet samaan yhteiskuntaan eri tavoilla. Tutkijan on mahdotonta irtautua kokonaan omista lähtökohdistaan, mutta pyrkimällä siirtymään paikaltaan ja ymmärtämään muiden osapuolten kokemusta hän voi asettaa yhdessä koetun keskinäiseen dialogiin. (Yuval-Davis 1997, 88.) Tämä dialogi itsessään on tutkimusraportointia, joka mahdollisesti avaa tutkimusosapuolten erilaisia näkökulmia tutkimusongelmaan.⁷

Mediankin ruokkimat stereotyyppit vähemmistöihin lukeutuvista ja erityisesti pakolaistautaiseksi mielletyistä ovat vahvoja (vrt. O'Neill & Hubbard 2012). Myös toisen polven maahanmuuttajataustaiset nuoret, jotka ovat kasvaneet osaksi suomalaista yhteiskuntaa, joutuvat kohtaamaan ennakkoluuloja sekä toiseuttavia ajattelutapoja ja mielikuvia.⁸ Nämä eivät ole vain yksittäisten ajattelemattomien ihmisten henkilökohtaisia mielipiteitä, vaan myös asiantuntija- ja viranomaiskoneisto tuo niitä median välityksellä esiin (vrt. Ahmed 2000, 115). Tämä haastaa sekä omia kertomuksiaan kertovat nuoret että heidän kanssaan toimivat taiteilijat ja tutkijat etsimään uudenlaisia näkökulmia esimerkiksi kansallisuuden ja johonkin kuulumiseen.

Jan Baetens, mielikuvatutkimukseen paneutunut kulttuurintutkija, painottaa syvällisemmän verbaalin, mielikuvien ja mielikuvallisuuden

kohtaamispuoleiden ymmärtämisen ja niihin liittyvien valtarakenteiden analysoinnin ja haastamisen tärkeyttä. Olenkin pyrkinyt tutkimuksessani näkemään nuorten tuottaman audiovisuaalisen materiaalin eräänlaisena maailman tekemisenä ja mahdollisena valtarakenteiden uudelleen jäsentelyä. Nuoret tekevät tahtomattaankin tarinoita, jotka purkavat toiseuttamista ja siihen liittyviä hegemonisia rakenteita ja maailmankatsomusta. (Vrt. Baetens 2013, 184.) Tutkimuksessani tarkastelen nuorten kanssa tuotettuja produktioita ja niihin liittyvää audiovisuaalista kulttuuria myös subjektivoinnin ja objektivoinnin – ja tässä artikkelissa erityisesti johonkin kuulumisen ja toiseuden kokemisen – prosessina ja lähestymistä tieteenaloja ylittäen (vrt. Sandwell & Heywood 2012).

Tutkimus, jossa syntyy esityksiä, mahdollistaa tieteen- ja taiteenalueiden välillä liikkumisen ja aistikokemuksen huomioimisen. Se antaa tilaa myös tutkijan omalle epävarmuudelle ja sen hyväksymiselle, ettei aina ymmärrä, mitä tapahtuu kulttuurien kohtaamisen ja niiden tulkitsemisen näyttämöllä (vrt. Arrizón 1999, 167). Osallistujille visuaalisissa ja narratiivisissa produktioissa mukana oleminen tarjoaa mahdollisuuden havainnoida erilaisia kuulumisen tiloja, tutkiskella niiden kohtaamispuoleja ja tuoda äänensä laajempaan sosiopolittiseen kontekstiin (vrt. Dunlop 1999; O'Neill 2011).

Performatiivisista, taideperustaisista ja osallistavista tutkimuksen lähestymistavoista – nojaavatpa ne sitten kirjallisuuteen, oraalisuuteen, visuaalisuuteen, kinesteettisyyteen tai johonkin muuhun ilmaisuun – saadaan tietoa, joka poikkeaa tieteen kentässä tavallisesti tuotetusta ja välitetystä tiedosta. Perinteisemmän ”tietämiseen, että” ja ”tietämiseen jostakin” rinnalle nousee erilaisiin aistilähteisiin nojaavaa ymmärrystä, jonka päämääränä on enemmänkin ”tietäminen kuinka ja kuka” (vrt. Conquergood 2009, 319). Tällainen tieto voi auttaa myös osallistujia ilmaistamaan itseään erilaisten välineiden kautta ja erilaisilla tiedon ja taidon kentillä.

KOTI JA KOTIMAA MONISSA PAIKOISSA

Kun on kasvanut Suomessa ja tuntee olosuhteet ja käytänteet läpikotaisin, yhteiskuntaa läpäisevä kotoutumiskeskustelu näyttää usein absurdilta. Radio-ohjelmaan osallistunut nuori nainen totesi: ”Tämmönen integroitumishöpötys, siitä pitäs päästä mun mielestä eroon. Sillä tämmöset maahanmuuttajakeskustelut, joita ne pitää täällä eduskunnassa, ne jopa objektivoi näitä ihmisiä... silleen, että tää maahanmuuttajamassa täällä, ne ei oikein tee mitään, niistä ei oo mitään hyötyä. Miten ihmisestä tällaisessa massassa voi olla hyöty, jos se yksilö ei tunne itseään tarpeeksi mukavaks. Massahan on yksilöistä tehty.”

Kodin kokemukset liittyvät useimmilla projektissa mukana olleilla somalitaustaisilla nuorilla Suomeen ja Helsingin eri kaupunginosiin. Silti he kokevat, etteivät he ole suomalaisia. Videoinstallaatiossa nuori nainen toteaa: ”Multa on aika moni kysyny, että kumpi on sulle kotimaa, Suomi vai Somalia. Mun tekis mieli heti sanoo, että kotimaa on aina Somalia, mutta sitten koti on mun mielestä myös se missä perhe on. Loppujen lopuksi mä mieltäisin, että koti on Suomessa. Koti ja kotimaa on kuitenkin eri asioita, ja mä kyllä nään itseni aina ensin somalialaisena ja sitten – en välttämättä ihan suomalaisena.” Monet somalitaustaiset nuoret näyttävät hyväksyvän eräänlaisen ”rajatilaidentiteetin”, jossa he neuvottelevat paikantumisistaan uudestaan ja uudestaan (vrt. Friedman 2002; Oikarinen-Jabai 2013). Mun stadi -kirjassa eräs nuorista kuvaa asiaa seuraavasti:

”Vaikka mä en nää itteeni suomalaisena, niin tää on mun kotimaa tai jotain siltä väliltä. Mulla on paljon kavereita täällä. Mä oon syntyny, käyny kouluu, kasvanu täällä. Mä viihdyn Suomessa. Koulun jälkeen haluaisin nähdä vähän maailmaa, mut luulen että mä jään tänne asumaan. Olen tottunut elämään täällä. Mun kaveritkin on joka puolelta maailmaa, mut usein mä puhun suomee niiden kaa. Kai me ollaan jonkinlainen uusi sukupolvi suomalaisia ja itse kukin vähän kaikkee muuta.” (Mun stadi 2012, 3.)

Kotiaan nuoret eivät valo- ja videokuvissaan varsinaisesti kuvaa, muuten kuin ulkopuolelta ja pihapiiristä. Silti monet kotiin liittyvät asiat, kuten muistot lapsuudesta, uskonto, kasvatus, kulttuuriset arvot ja tavat ovat läsnä, erityisesti nuoren naisen valokuvissa. Hän on kuvannut myös sisaruksiaan ja vanhempiaan. Videoinstallaatiossaan hän palaa useasti kodin, perheen ja läheisten tärkeään merkitykseen elämässään. Alla olevasta kuvasta (kuva 1) hän kertoo seuraavasti:

”Aika paljon omista valokuvista on maisemia ja luontokuvia, ja mä aina yritän saada tietynlaisia viestejä, että esimerkiksi tässä kuvassa mä juuri ajattelin sitä, että nuo kaks kukkaa on painoitettu tohon noin, niin juuri se miten läheisyys on tosi tärkeä ja juuri ehkä mulle tuli omaisten läheisyys tossa noin ja loppujen lopuksi kaikista eniten jää jäljelle ja kaikki muu on niinku siinä sumeena sen ympärillä.”

Kotiin liittyä olennaisesti myös luonto, niin Suomessa, Englannissa kuin Somalialassakin. Nuori nainen muistuttaa: ”Kyllähän se luontokin on aika iso juttu suomalaistakin kulttuuria, että siinä mielessä sitten aika läheisiä on se somalialainen ja suomalainen kulttuuri.” Hänen vanhempansa ovat kertoneet lapsille tarinoita siitä, kuinka he nuorina kaupunkilaisina viettivät paljon aikaa maaseutukodissaan. Tätä kokemusta hän jäi lapsena kaipaamaan, ”kun kaikki sanoi, että me mennään mökille, ja itellä ei ollut sellasta mahdollisuutta” eräs nuorista toteaa Mun Stadi -kirjassa.

KUVA 1



Uskonnon merkitys nousee tärkeänä esiin sekä nuorten miesten että naisten tarinoissa. Nuori nainen on myös valokuvannut Koraania ja rukousmattoa (kuva 2). Installaatioissaan hän kuvailee näin:

”Islam, oma uskonto. Se on niinku ehkä muokannu mua ihmisenä kaikist eniten. Jopa vanhempien opit ja kaikki nää on aina perustunu loppujen lopuksi myös Koraaniin. Juuri nää viis päivän rukousta niin itselläni on se, että jos jää väliin se yksi rukous, niin tuntuu siltä että jotain tärkeää on jäänyt välistä, että se on vähän niinku sellanen lääke. Jorkut ihmiset ajattelee, että jotenki uskontoo pakotetaan nuoriin. Pitäisi ehkä heidänki lukea ihan niinku mielenkiinnosta koraania, niin hekin ehkä ymmärtäisivät, että koraanin mukaankaan ei voi pakottaa ihmisiä mihinkään.”

Nuorten miesten esityksissä suhde uskontoon on käytännöllisempi. Uskonto nähdään osana elämää ja arkea, joka tuo olemiseen vaikeinakin hetkinä tasapainoa. Se on vahva osa identiteettiä. Uskontoa voisi tulkita myös eräänlaisena henkisenä kotina. Eräs heistä kertoo:

”Ennen kun olin uskonnollisempi, niin yritin välttää negatiivisia ajattelutapoja. Jos tuli joku ihme lasku vaikka, jossa luki kaheksansataa euroa, niin sä olit silleen että what ever...Elämä on elämää. Oli semmonen rauhallinen olo. Mutta sitten, kun mulla ei oo yhteyttä Jumalaan ja mulle tulee huonoja asioita, niin musta tulee ärtynyt. Kyllä se näkee ihmisen attitudista, että onko sulla yhteys johonkin that is larger than you.” (*Mun stadi* 2012, 106.)

KUVA 2



Kodin kaipuu (homing desire) ei ole sama asia kuin toive kotimaasta (Brah 1996, 193). Kuvaessaan projektiin osallistuvat nuoret hahmottelevat kuulumisiaan ja mahdollisia kotejaan. Tuottaessaan Helsinkiä ja muita paikkoja käsittelevää audiovisuaalista materiaalia he ikään kuin ottivat paikkoja haltuunsa ja ”kotiutuivat”. Heidän oma tutkimusprosessinsa avasi heille tiloja pohdittua kodin kokemuksiaan ja kaipuutaan kotimaahan esimerkiksi kuvaamalla kotiympäristöä Suomessa tai muualla (vrt. Tolia-Kelly 2007).

Erilaisten kodiksi määriteltyjen tilojen välillä liikkuminen, olivatpa nämä kodit sitten olemassa olevia paikkoja tai kuviteltuja, saattaa johtaa siihen, että eniten kodiksi tunnettu paikka ei ole se paikka jossa asutaan. Koti on koko ajan ikään kuin tulollaan. (Vrt. Ahmed 2000, 78.) Koti voidaan myös kokea eräänlaisena menneisyyden ja tulevaisuuden yhdistävänä kuvitteellisena tilana. Videodokumentissa nuori mies kertoo: ”Yks päivä mun ex-tyttöystävä ennusti mun kädestä, kun mä tarkemmin katoin niin siihen tuli semmonen M-kuva, se symboloi mulle synnyinkaupunkiani Mogadishua. Toivottavasti vielä jonain päivänä rauhottuu, voidaan palata sinne ja jatkaa siitä mistä me jääme paitsi kaksikyt vuotta.”

Somaliassa vierailleet nuoret kokivat kuitenkin myös somalialaisen elämäntavan ja ympäristön vieraaksi – ainakin aluksi siellä oleskellessaan. Videoinstallaatioissa nuori nainen muistelee:

”Sen näki heti kun meni lentokentälle, niin oli ihan eri oltavat siellä. Se lentokone meni niinku melkein Saharaan, tai sellaisen autiomaan keskelle. Se alkoi ehkä siitä jo se kokemus. Siinä kun katto sitten veljien ilmeitä niin siinä nauratti, että ne oli ihan kulttuurishokissa. Mutta oli tosiaan hienoo mennä sinne, että näki vähän että mistä on tullut tai minkälaista elämää vanhemmat on eläny.”

Kansallisia kiinnittymisiä pakeneva ja kansainvälisiin sekä diasporisiin suhteisiin kiinnittyvä ylitajainen ajattelutapa nousee nuorten tarinoissa vahvasti esiin. Monet nuorista ovat asuneet pidempiä aikoja Suomen ulkopuolella, ja kaikilla on sukulaisia eri puolilla maailmaa. Muuta-

mat ovat käyneet englanninkielistä koulua Suomessa tai opiskelleet muualla. Keskenään he puhuvat suomea, englantia ja yhteiseksi kieleksi Suomessa muotoutunutta somalia. Oma, vanhempien ja sukulaisten kokemus vaikuttaa kansallisten rajojen hapertumiseen.

Myös Suomessa koettu ulkopuolisuus ja katseen kohteena oleminen vaikuttavat siihen, että kuvitteellisia koteja ja yhteisöjä rakennetaan monella tasolla ja yli maantieteellisten ja kansallisten rajojen. Koti ei ole vain fyysinen asuinpaikka, vaan se voi olla myös esimerkiksi vanhempien kotimaassa oleva paikka, yllirajainen maisema, jossa diasporassa elävät sukulaiset kohtaavat, tai henkinen asenne. Nuoren naisen tarinassa uskonto toimii tärkeänä ykseyden maastona, joka auttaa myös suojautumaan toiseuden ja vierautumisen kokemuksilta. Nuoret korostavat myös yhteisöllisyyden merkitystä ja näkevät sen erityisesti somalialaiseen kulttuuriin kuuluvana ominaisuutena ja suhtautumistapana.

ULKO- VAI SISÄPUOLELLA?

Vaikka Suomi ja Helsinki ovat kaikille projektiin osallistuneille nuorille ensisijainen koti, he kaikki ovat kohdanneet kotimaassaan ulkopuolelle asettamista. Sekä nuoret naiset että miehet kokevat usein julkisilla paikoilla Suomessa olevansa edustamassa somaleja, mustia ja muslimeja, ja heihin myös kohdistuu näihin ryhmiin liittyviä ennakkoluuloja. Nuoret ovat tietoisia tästä erityisasemastaan, ja heitä myös yhdistää sen mukanaan tuoma ambivalenssi ja ristiriitainen suhde erityisesti kansalaisuuteen ja kotimaahan (vrt. Oikarinen-Jabai 2010).

Monijakoisuus näkyy myös nuorten tuotamassa materiaalissa. Heillä on samankaltaisia kokemuksia ja kiinnostuksen kohteita kuin suomalaisilla ikätovereillaan. Toisaalta he joutuvat miettimään esimerkiksi ”rodullista”, etnistä ja uskonnollista erityisyyttään monista näkökulmista ja tarkastelemaan itseään ulkopuolisina, mielikuvien ja stereotyyppien kautta paljon enemmän kuin valtaväestöön kuuluvat nuoret.

Tästä muotoutuukin yksi merkittävä näkökulma arkeen.

Kansallisia rajoja ja kieliä ylittävät tilat, joihin nuoret osallistuvat konkreettisesti esimerkiksi sukulaissuhteiden välityksellä, mahdollistavat eräänlaisen horisontaalisen kansalaisuuden ja mannerten yli jaetun kodin kokemuksen (vrt. Oikarinen-Jabai 2010; Alitolppa-Niitamo 2004; Hautaniemi 2004). Erilaisiin arvoihin nojaavissa kulttuurisissa järjestelmissä eläminen ja niihin sopeutuminen näyttävät olevan nuorille voimavara, josta monet ovat myös tietoisia. Toisaalta kulttuurien välissä eläminen on myös hankalaa. Radio-ohjelmaan osallistunut nuori nainen kertoi:

”Mulla on henkilökohtaisesti ollu vähä aikaa sellanen, että asioiden ei pitäis olla tälleen, että näiden lasten tai näiden nuorten ei pitäis koko ajan vaan ettiä omaa paikkaansa, vaan niille pitäis tehdä oma paikka yhteiskunnassa, että ne tuntee sopivansa johonki, koska loppujen lopuksi me ei sovita paljo mihinkään. Somaleina me ollaan kotonakin siltoja kaikkeen, sä hoidat esimerkiksi kaikki tämmöset ulkomaailmaan liittyvät sun perheen asiat. Sit ku sä oot ulkomaailmassa susta odotetaan, että sä oot ihan umpisomali, tyyppillinen somali. Meidän pitäis keksiä tähän keskelle, tähän identiteetikriisin keskiöön joku hieno laatikko mihin kaikki vois mennä, mihin ne sopis.”

Nuoret myös nostavat yllirajaisuuden ja ulkopuolisuuden kokemuksiaan esiin keskusteluissaan ja kuvaamisessaan suuntautuen ”horisontaalisille alueille”, jotka mahdollistavat rajatiloilla (rajatiloissa) leikkimisen (vrt. Ashcroft 2001, 193). Suomalaisessa yhteiskunnassa koettua ”rodullistamista” ja toiseuttamista käsitellään vasta-puheella, joka kiinnittyy esimerkiksi pohjois-amerikkalaisiin ”mustiin” alakulttuureihin (vrt. Sawyer 2000, 182). Sellaisia nuorille tuttuja identifikaatioita, kuten maahanmuuttaja, ulkomaalainen, afrikkalainen, muslimi ja terroristi, lähestytään toisaalta huumorin, toisaalta analyysin keinoin.

Videodokumentissa nuoret miehet pohtivat ennakkoluulojen taustoja sekä vakavissaan että pilke silmäkulmassa. He kyseenalaistavat

ihonväriin ja uskontoon liitettyjä mielikuvia ja irvailevat kansallisuuksiin liittyvillä stereotyyppioilla. Rasismista puhuessaan he piläilevät nimitteilyjen kustannuksella stereotyyppioita viljellen, tyyliin ”italialainen, tällainen Mussolini... arabi, kohta räjähtää... Obama, sinä teet sen, black power. Why do you give a racist attack on a black man, okay, just for him, then that is okay, just cool.” Tällainen olemassa olevia mielikuvia parodioiva materiaali voi olla monelle vähemmistöryhmään kuuluvalla voimauttavaa ja saattaa auttaa valtaväestöön kuuluvia oivaltamaan asenteellisten näkökulmien rajoittuneisuutta (vrt. Friedman 2002).

Nuoret naiset määrittelevät itsensä selviytyjiksi, mutta kantavat huolta ja vastuuta muista sekä omissa perheissään että laajemmin diasporassa. Samoin kuin Britanniassa asuvien maahanmuuttajataustaisten naisten pyrkimyksissä, heidän tarinoissaan heijastuu vahvasti tahto taistella ennakkoluuloja ja rasismia vastaan (vrt. Brah 2011). He puhuvat paljon avoimuuden, rakkauden ja keskinäisen ymmärryksen tarpeesta eri kulttuureihin, uskontokuntiin ja etnisiin taustoihin kiinnittyvien yksilöiden välillä. Videoinstallaatiossa nuori nainen kertoo kuvastaan, joka syntyi yhdessä eri maanosista kotoisin olevien ystävien kanssa (kuva 3):

”Tää on mun mielestä tosi hieno kuva siinä mielessä, että joka käsi on yhen maanosan asukkaalta. Itse halusin niinko katsoa että heijastaako vesi, mutta siinä huomasi kaverit, että mitä se Nasma tekee. Heti kaikki tuli mukaan ja siinä

KUVA 3



sitten vielä mietittiin, että minkälainen viesti juuri tästä kuvasta tulee ja siinä vähän niinku näkyy, että miten tärkeätä on, että ihmiset on vuorovaikutuksessa toistensa kanssa ja vaikka saattais olla paljon erilaisia mielipiteitä niin ne ei sais olla mikään rajoittava tekijä. Et jokaisella on vapaus omaan mielipiteeseen ja omaan ajattelutapaan. Mut se juuri, että pystyy kommunikoimaan muitten kanssa ja voi olla että muilla on tarjota jotain ihan erilaista, mitä itse ei oo edes ajatellukaan ja sitten tykkääki siitä. Et mun mielestä se on ollu aina tosi tärkeätä.”

Useimmat nuorista ovat vierailleet tai oleskelleet jonkin aikaa Englannissa. Videoinstallaation tehnyt nuori nainen opiskeli siellä kolme vuotta. Hänen valokuvistaan heijastuu kiintymys tuohon saarivaltioon, jossa ei ole samalla tavoin tilaa kuin Suomessa ja ”kaikki asuu niin lähelläkin” mutta ”jossa on kaikenmaalaisia ihmisiä ja ihmiset pääsee kontaktiin erilaisten ihmisten kanssa”. Vaikka Englannissakin on hänen mielestään omat ongelmansa, niin siellä kuitenkin usein ”ihmiset kokevat itsensä tervetulleiksi”. Myös muut Isossa-Britanniassa oleskelleet nuoret jakoivat kokemuksen Englannin avoimuudesta Suomeen verrattuna. Eräs nuorista miehistä toteaa:

”Englantilaiset somalit on niinku edelläkävijöitä, menestyneempiä ku suomalaiset. Siellä ihmisillä on paljo omia yrityksiä, esimerkiksi kauppoja tai pieniä ravintoloita. Siellä on ihan eri meininki ku täällä. Ihmiset on positiivisempia. Kaikki on sillain, että kyllä sä pystyt tekeen mitä sä haluat. Täällä jengi on vähän enemmän masentuneita. Mä en tiedä miksi, mut ku yrittää puhua tai lähestyä niitä, niin ne on lukittautuneet itseensä. Juttu ei kulje minnekään.” (*Mun stadi* 2012, 57.)

Nuoren naisen videoinstallaatiossa on myös valokuvia Somaliasta, jota hän katselee linssin läpi vierailijana. Monia ilmiöitä on vaikea ymmärtää, ja pienet asiat, kuten vessassa käynti, saattavat aluksi tuntua oudolta. Hän tarkkailee myös esimerkiksi arkkitehtuurin suhdetta entisten siirtomaaisäntien ja muiden eurooppalaisten

rakennuskulttuuriin ja työskentelee vähän aikaa sairaalassa.

Hän huomaa oman etuoikeutetun asemansa suhteessa moniin Somaliassa asuviin nuoriin, joille koulutus ei ole itsestään selvä asia ja joilla ei välttämättä ole edes henkilöpapereita eikä mahdollisuutta matkustaa pois maasta. Erityisen otettu hän on siitä, kuinka ihmiset ”kiittää Jumalaa siitä, että he ovat saaneet tämän verran, eikä jää miettimään, että entä jos... – – aika moni niistä paikallisistakin, mä näin heidän hymyilevän enemmän kuin ihmiset omassa ympäristössään täällä Suomessa. Jotkut asiat pisti vähän miettimään, että asiat on oikeestaan itellä niin hyvin, ettei pitäis haluta aina lisää.”

Hän myös huomaa, että lapset osallistuvat perheen töihin, aivan kuten hän on itsekin tehnyt kasvaessaan. Mikäli lapsi ei saa liikaa vastuuta, hänestä on hieno asia, että lapset ”pienestä pitäen on mukana siinä perhedynamiikassa”, ja ajattelee, että ”enemmän lapsia pitäis saada mukaan siihen perheen työnjakoon. He oppii paljon elämästä näin ja menee vähemmän aikaa semmoisiin turhuuksiin.” Toisaalta nuorten miesten tarinoissa korostuu ristiriita, joka syntyy erilaisten kulttuurien törmäyksistä. Tämä näkyy *Mun stadi* -kirjan tarinoissa (kuva 4).

Myös Somaliassa vierailleet miehet tunnistavat erilaiset lähtökohtansa verrattuna paikallisiin asukkaisiin ja pohtivat toisettaan erilaisissa ympäristöissä, kuten seuraavassa:

”Kun mä menin mun omaan kotimaahan, Somalimaahan, niin mä tunsin itseni siellä tuntemattomaksi sillai, että mä en kuulu ihmisiin. Kaikki heti tunnisti, etten mä oo paikallinen. Sielläki tuntu, että mä oon erilainen. Sitten, kun mä oon täällä, mä oon erilainen. Sä elät niinku vaakalaudassa.” (*Mun stadi* 2012, 112.)

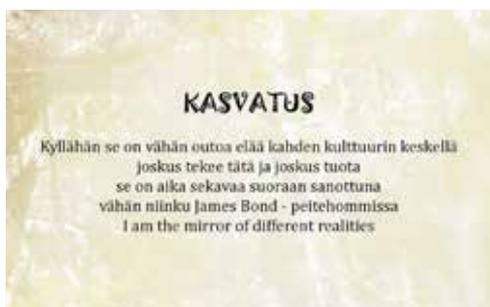
SOMALITAUSTAISET NUORET ”VAAKALAUDASSA” JA SILTOJEN RAKENTAJANA

Tutkimukseen osallistuneet nuoret näyttävät herkyneen toiseuttaville keskusteluille. He ovat pohtineet niitä paljon: itseksensä, keskenään tai muiden maahanmuuttajataustaisten nuorten kanssa. Usein he asettuvat ikään kuin ulkopuolelle, ajatellen että toiseuttamiseen liittyvät kysymyksenasettelut eivät kiinnostaneet. Osittain tämä pitänee paikkansa. Minusta olisikin tärkeää, että nuoret pääsisivät jakamaan kokemuksiaan ja pohtimaan niitä yhdessä esimerkiksi koulun tai nuorisotoiminnan puitteissa.

Kun nuorille tarjoutuu mahdollisuus, he pyrkivät purkamaan ja muuttamaan toiseuttamiseen liittyviä ajattelutapoja monenlaisia retorisia ja kuvallisia keinoja käyttäen. Näin tehdessään he muokkaavat mielikuvia ja käsityksiä suomalaisuudesta ja esimerkiksi kodin ja kuulumisten kokemuksista. Heidän näkökulmansa eivät vain avaa ymmärrystä diasporassa elävien arjesta, vaan monipuolistavat suomalaisiksi miellettyjä näkökohtia ja sitä kautta rikastuttavat myös kulttuurielämää, taidetta ja mediaa.

Projektissa mukana olleet nuoret tunnistavat koetun muukalaisuuden, mutta toisaalta he näyttävät olevan kotonaan niin Suomessa kuin Somaliassakin. Myös rajoilla oleminen on tuttua. He arvostavat Suomea, vaikka kritisoivatkin joitakin asioita. Kaikki nuoret ovat yhtä mieltä siitä, että

KUVA 4



he ovat säilyttäneet siteensä Somaliaan vahvempaan kuin useimmat muissa Euroopan maissa ja Pohjois-Amerikassa asuvat somalinuoret. Tämä johtuu osittain siitä, että suhde suomalaisuuteen on ristiriitaista, osittain siitä, että he ovat pitäneet yllä kotikieltään. Esimerkiksi englanninkielisissä maissa asuvat somalinuoret eivät projektimme nuorten mukaan pidä somalin kielen oppimista ja säilyttämistä merkityksellisenä.

Trinh T. Minh-han mukaan ”matkustava minä” voidaan nähdä henkilönä, joka siirtyy fyysisesti paikasta toiseen seuraten julkisia reittejä ja kuluneita uria, mutta joka samanaikaisesti lähtee määrittämättömille matkoille, koko ajan neuvotellen kodin ja ulkomaailman välillä, liikkuen täällä, siellä ja jossakin muualla (Minh-ha 2011, 27). Matkustavatpa nuoret sitten fyysisesti metrolla seuraavalle asemalle tai lentokoneella toiseen maanosaan, he ovat koko ajan matkalla, punniten olemassaoloaan erilaisia kulttuurisia konteksteja vasten. ”Jossakin muualla” on aina läsnä.

Vaikka Suomen kulttuuripolitiikan strategioissa maahanmuuttajat nähdään luovuus- ja lahjakkuusresursseina ja suomalaisen kulttuurin elinvoimaisuuden mahdollisena vahvistajana, ollaan eri organisaatioissa usein sokeita sille tietotaidolle, jota toisen sukupolven maahanmuuttajataustaisilla nuorilla on esimerkiksi kansallisuuden ja kansalaisuuden rakentamisen ja rakentumisen prosesseista (vrt. Saukkonen 2013, 28–34). Toisaalta muutokset eivät tapahdu hetkessä. Kuten nuoret toteavat, esimerkiksi Englannissa somalialaisia on asunut kauan ja toimimalla monilla elämäntilanteilla he ovat tulleet osaksi yhteiskuntaa.

Nyt Suomessa on kasvamassa sukupolvi nuoria, joiden juuret kiinnittyvät useisiin paikkoihin ja maanosiin. Heillä jokaisella on omanlaisiaan unelmia ja myös ajatuksia siitä, mikä on heidän suhteensa tähän kotimaahan. Kuten kaikilla nuorilla myös heillä unelmat elävät, ja suhdetta maailmaan määritellään koko ajan uudestaan eri elämäntilanteissa ja paikoissa. Jo tämän määrittelyprosessin näkyväksi tekeminen ja kuuleminen tukee nuorten ”itsensä mukavaksi tuntemista” ja raivaa omalta osaltaan tilaa moniarvoisuudelle.

VIITTEET

- 1 Nuorilla oli vapaat kädet kuvata kokemuksiaan ympäristöstään. Tapasimme säännöllisesti viikonloppuisin ja muulloinkin, keskustelimme kuvaamastamme ja kuvasimme myös joskus yhdessä. Editoimme materiaalia nuorisosaiankeskuksen toimintakeskus Hapessa. Vakituksia ryhmäläisiä oli viisi, jotka kaikki olivat somalitaustaisia nuoria miehiä. Heidän lisäksi mukana oli muita sattumanvaraisempia osallistujia. Kesällä 2009 aloitin valokuvatyöskentelyn muutaman nuoren naisen kanssa Aseman seudun ulkopuolella. Nämä nuoret naiset kuvasivat itsenäisesti omalla ajallaan. Järjestin Aseman seudun olohuoneella myös muita työpajoja yhdessä eri tahojen kanssa, esimerkiksi Life-Breather kännykkäsovellustypäjän yhteistyössä Aalto-korkeakoulun mediaosaston professorin Lily Diazin, jatko-opiskelija Jurgen Scheiblen ja osaston vaihto-opiskelijoiden kanssa keväällä 2010.
- 2 Esimerkiksi Helsingin Kirjasto 10:ssä, Suomen valokuvataiteen museossa, Itäkeskuksen Kulttuurikeskus Stoassa ja Turussa Siirtolaisuusinstituutissa.
- 3 Dokumentti esitettiin ensimmäisen kerran Minun Helsinkiä näyttelyssä Kirjasto 10:ssä (21.12.2009–20.1.2010). Sen jälkeen se on ollut esillä lukuisissa näyttelyissä ja tilaisuuksissa.
- 4 Kirja julkaistiin Siirtolaisuusinstituutin kustantamana 2012.
- 5 Radio-ohjelma esitettiin Ylen Todellisissa Tarinoissa lokakuussa 2011.
- 6 Installaatio on ollut esillä Siirtolaisuusinstituutin näyttelyssä *Minun Silmin – Somalinuorten näkökulmia maailmaan* (7.3.2013–27.11.2013) ja Helinä Rautavaaran museon näyttelyssä *Arooska – somalihäät* (3.10.2013–9.3.2014).
- 7 Luultavasti se, että sekä Sami Sallinen ja minä olemme molemmat asuneet Afrikassa, meillä on perhesidoksia Afrikan mantereelta kotoisin olevien kanssa ja olemme joutuneet pohtimaan paikantumistamme, toiseuttamisen problematiikkaa ja toisiaan leikkaavien identiteettien monimutkaisuutta henkilökohtaisessa elämässämme, edesauttoi kokemusten jakamista ja niiden vaikeaselkoisuuden ja rihmastoisuuden hyväksymistä.
- 8 Erityisesti somalitaustaiset nuoret kokevat usein tulevansa kohdatuksi ulkopuolisina, vaikka olisivat Suomen kansalaisia (Hautaniemi 2004, 188; Somalis in Helsinki 2013, 34).

LÄHTEET

- Ahmed, Sara 2000: *Strange Encounters: Embodied Others in Postcoloniality*. Routledge, London.
- Alitolppa, Anne 2004: *The Icebreakers: Somali-Speaking Youth in Metropolitan Helsinki with a Focus on the Context of Formal Education D42/2004*. Väestöliitto, Helsinki.
- Arrizon, Alicia 1999: *Latina Performance: Traversing the Stage*. Indiana University Press, Bloomington.
- Ashcroft, Bill 2001: *Post-colonial Transformation*. Routledge, London.
- Baetens, Jan 2013: *Image and Visual Culture after the Pictorial Turn: An Outsider's Note*. *Visual Studies*. Vol. 28, No.2, 180–185.
- Brah, Avtar 1996: *Cartographies of Diaspora, Contesting Identities*. Routledge, London.
- Brah, Avtar 2001: *Difference, Diversity, Differentiation*. Teoksessa Kum-Kum Bhavnani (toim.): *Feminism and "Race"*. Oxford University Press, Oxford, 456–478.
- Conquergood, Dwight 2009: *Performance Studies: Interventions and Radical Research*. Teoksessa Henry Bial (toim.): *Performance Studies Reader*. Routledge, New York, 311–322.
- Denzin, Norman 2003: *Performance Ethnography: Critical Pedagogy and the Politics of Culture*. Sage Publications, Thousands Oaks.
- Dunlop, Rishma 1999: *Beyond Dualism: Toward a dialogic negotiation of difference*. *Canadian Journal of Education*, 24(1), 57–69.
- Friedman Stanford, Susan 2002: "Border Talk," Hybridity, and Performativity Cultural Theory and Identity in the Spaces between Difference. *Eurozine*. <http://www.eurozine.com/articles/2002-06-07-friedman-en.html>.
- Haseman, Brad 2006: *A Manifesto for Performative Research*. Media International Australia incorporating Culture and Policy, "Practice-led Research" no. 118, 98–106.
- Hautaniemi, Petri 2004: *Pojat: Somalipoikien kiistanalainen nuoruus Suomessa*. Nuorisotutkimusseuran julkaisu.
- Minh-ha, T. Trinh 2011 (1994): *Other Than Myself, My Other Self*. Elsewhere, Within Here: Immigration, Refugeeism and the Boundary Event. Routledge, New York, 27–42.
- Oikarinen-Jabai, Helena 2010: *Minun Helsinkiäni*. Maahanmuuttajataustaisten nuorten näkemyksiä kotikaupungistaan. *Nuorisotutkimus* 4/2010, 63–67.
- Oikarinen-Jabai, Helena 2012 (toim.): *Mun stadi* (Ahmed Kahie, Akram Farah, Hassan Omar, Jabril aka Dice, Mahad Ali, Mohamed Isse, Ahmed Muhamed). Siirtolaisuusinstituutti, Turku.
- Oikarinen-Jabai, Helena 2013: *Kuvakulmia Helsinkiin ja Suomeen somalinuorten silmin*. Teoksessa Anna Rastas (toim.): *Kaikille lapsille. Lastenkirjallisuus liikkuvassa, monikulttuurisessa maailmassa*. SKS, Helsinki, 197–214.
- O'Neill, Maggie 2011: *Participatory Methods and Critical Models: Arts, Migration and Diaspora*. *Crossings: Journal of Migration and Culture* 2, 2011 13–37.
- O'Neill, Maggie – Hubbard, Phil 2012: *Asylum, Exclusion and the Social Role of Arts and Culture*. *Moving Worlds. A Journal of Transcultural Writings*. *Asylum Accounts*. Volume 12 number 2. <http://www.movingworlds.net/volumes/12/asylum-accounts/>.
- Pain, Rachel – Kindon, Sara – Kesby, Mike 2007: *Participatory action research: making a difference to theory, practice and action*. Teoksessa Sara, Kindon – Ruth Pain – Mike Kesby (toim.): *Participatory Action Research Approaches and Methods: Connecting people, participation and place*, Routledge Studies of Human Geography. Routledge, London, 26–32.
- Phelan, Peggy 1993: *Unmarked: The Politics of Performance*. Routledge, London.
- Sandwell, Barry – Heywood Ian 2012: *Critical Approaches to the Study of Visual Culture: An Introduction to the Handbook*. Teoksessa Ian Heywood & Barry Sandwell (toim.): *The Handbook of Visual Culture*. Berg, London, 1–56.
- Saukkonen, Pasi 2013: *Monikulttuurisuus ja kulttuuripoliittikka Pohjois-Euroopassa*. Kulttuuripoliittisen tutkimuksen edistämissäätiö Cuporen verkkojulkaisu 19/2013. http://www.kulttuuriakaisille.fi/doc/moni-kulttuurisuus_kansio/Monikulttuuri-suusJaKulttuuripoliittikkaPohjoisEuroopassa.pdf
- Sawyer, Lena 2000: *Black and Swedish: Racialization and the Cultural Politics of Belonging in Stockholm, Sweden*. University of California, Santa Cruz.
- Somalis in Helsinki 2013. *Somalis in European Cities*. Open Society Foundations, London Q.E.D Publishing. <http://www.opensocietyfoundations.org/reports/somalis-helsinki>.
- Tolia-Kelly, Divya 2007: *Participatory Art: Capturing Spatial Vocabularies in a Collaborative Visual Methodology with Melanie Carvalho and South-Asian women in London, UK*. Teoksessa Sara Kindon – Ruth Pain – Mike Kesby (toim.): *Participatory Action Research Approaches and Methods: Connecting people, participation and place*. Routledge Studies of Human Geography. Routledge, London, 132–140.
- Yuval-Davis, Nira, 1997: *Gender & Nation*. Sage publications, London.

MUUT LÄHTEET

Radio-ohjelma Mis on mun tila? 2011: Mukana Akram Farah, Hassan Omar, Jabril aka Dice, Mohamed Isse, Ahmed Muhamed, Chaka de Bresche ja Asiya Ubah. Esitetty ensimmäisen kerran Ylen Todellisissa tarinoissa 6.10.2011. Työryhmä Hannu Karisto, Lea Tajakka, Kai Ranta, Helena Oikarinen-Jabai.

Dokumentti Minun Helsinkini/My Helsinki/Waa/Magaaladeydii Helsinki 2010: Akram Farah, Hassan Omar, Jabril aka Dice, Mohamed Isse ja Ahmed Muhamed. Tuottajat Helena Oikarinen-Jabai ja Sami Sallinen.

Mun silmin, Nasma Yusufin videoinstallaatio 2013: Tuotanto Helena Oikarinen-Jabai ja Tommi Salomaa.

Ekspatriaattinuoret piilosta näkyviin?

Anu Warinowski



Tuhannet suomalaislapset ja -nuoret ovat kokeneet ulkomailla muuton sekä paluumuuton Suomeen vanhemman väliaikaisen ulkomailla työskentelyn vuoksi. Alaikäisten muuttajien lukumääristä ei ole täsmällistä tietoa, sillä heitä ei erikseen tilastoida. Tilastokeskuksen (2011) mukaan vuosittain maahanmuuton tai maastamuuton kokee 3 000–4 000 alle 15-vuotiasta Suomen kansalaista. Lukuun sisältyvät myös muiden syiden kuin vanhemman väliaikaisen ulkomailla työskentelyn vuoksi muuttaneet.

Tarkastelen tässä näkökulma-artikkelissani nuoria, jotka muuttavat ulkomailla ja takaisin vanhemman globaalin työn vuoksi. Artikkelini perustuu ensimmäiseen kattavaan tutkimukseen työn vuoksi väliaikaisesti ulkomailla muuttaneiden suomalaisperheiden lapsista (Warinowski 2012a). Tutkimukseni aineiston muodostavat lasten ja nuorten haastatteluaineisto (N = 8) sekä vanhempien kyselyaineisto (N = 333) (ks. tutkimusjoukosta tarkemmin Warinowski 2012a). Käsitelen artikkelissani nuorten kokemuksia näkyvyyden käsitteen avulla. Miten nämä nuoret nähdään, ja miten he itse näkevät itsensä? Tämä nuorten näkyvyyden tarkastelu perustuu sekä nuorisotutkimuksen että kasvatustieteen tulkintaan.

EKSPATRIAATTINUORUUS

Käytän ulkomailla tilapäisesti työskentelevästä henkilöstä kauppatieteen käsitettä ekspatriaatti,

jolla tarkoitan väliaikaisesti ulkomailla työskentelevää työntekijää. Ekspatriaatti-käsite pohjaa latinankieliseen ilmaisuun *ex* (entinen, poissa) *patria* (isänmaa). Ekspatriaatti voi olla ulkomailla joko työnantajansa lähettämänä tai itsenäisesti työpaikkansa järjestäneenä (mm. Bonache ym. 2001). Ekspatriaattiuuteen sisällytän yritysmaailman työntekijöiden lisäksi myös muiden alojen työntekijät, kuten tutkijat. Yhteistä ekspatriaateille on tilapäisen ulkomailla työskentelyn lisäksi korkea sosioekonominen asema. Suuri osa ekspatriaateista muuttaa ulkomailla perheensä kanssa (mm. Suutari & Brewster 2003, 1137). Ekspatriaattitutkimus on perinteisesti ollut kiinnostunut siitä perheenjäsenestä, jonka työn vuoksi muutto on tehty, mutta jättänyt huomiotta puolison sekä erityisesti perheiden lapset.

Ulkomailla asumisesta ja paluumuutosta voi kuitenkin olla lapsille pidempiaikaisia ja vakavampia seurauksia kuin aikuisille. Ulkomailla asumisen pitkäaikaisseurauksina nuorilla voi olla erityisesti identiteetin rakentamiseen liittyviä vaikeuksia. (Nette & Hayden 2007; Grimshaw & Sears 2008.) Ainoastaan perhe on lapsen elämässä pysyvä muiden asioiden vaihtuessa. Tilanteessa on erityisen haastavaa se, että nuori kokee moninaiset muutokset kaksi kertaa: ensimmäisen kerran muuttaessaan ulkomailla (ulkomailla muutto), toistamiseen palatessaan kotimaahansa (paluumuutto). Varsinkin paluumuuton vaikeudet voivat tulla yllätyksenä niin nuorelle kuin perheellekin (mm. Warinowski 2012a). Korostaakseni yhtäältä tutkimusjoukon siteitä

ekspatriaatin työhön ja toisaalta nuorten aktiivista toimijan roolia käytän tässä artikkelissa ekspatriaattinuoren käsitettä (vrt. Warinowski 2012a).

Vanhempien työn vuoksi ulkomailla asuneita lapsia ja nuoria on tutkittu erityisesti Yhdysvalloissa sekä Japanissa. Amerikkalaisessa tutkimuksessa näistä lapsista ja nuorista on käytetty muun muassa käsitteitä kolmannen kulttuurin lapsi (Third Culture Kid, TCK) ja globaali paimentolainen (Global Nomad) (ks. perustelut näiden käsitteiden hylkäämisestä Warinowski 2011). Suomessa on käytetty erityisesti lähetystyöntekijöiden lapsista käsitettä matkalaukkulapsi (ks. Marttinen 1992). Olen hylännyt tämän käsitteen siksi, että matkatavaravertaus jättää huomiotta lapsen oman toimijuuden (ks. Warinowski 2012a). Toimijuuden näkökulma on tässä artikkelissa keskeinen. Lisäksi lapsen ja nuoren toimijuus on sisällynyt perinteisesti TCK-tutkimukseen, joka on ollut edelläkävijä lapsinäkökulmaisessa tutkimuksessa jo ennen sosiologista lapsuudentutkimusta (Dobson 2009, 356–358).

EKSPATRIAATTINUORTEN OSITTAINEN NÄKYVYYS NUORISOTUTKIMUKSEN KENTÄLLÄ

Ekspatriaattinuoret sivuavat nuorisotutkimuksen viitekehityksessä ”monikulttuurinen nuori”-käsitettä. Suomalaisessa nuorisotutkimuksessa käsite on päätyneet tarkoittamaan henkilöitä, jotka ovat joko syntyneet Suomen ulkopuolella, kuten maahanmuuttajanuoret tai ulkomailta adoptoidut, tai joiden vanhemmista vähintään toinen on syntynyt muualla kuin Suomessa (esim. Rastas 2002; 2007; Harinen 2005b; Harinen ym. 2012). Monikulttuurisen nuoren identiteetti ei siten palaudu ainoastaan maahanmuuttoon. Monikulttuuristen nuorten jo sinänsä moninaista ryhmää on joissakin tutkimuksissa laajennettu kattamaan myös nuoret kaksoiskansalaiset (mm. Harinen 2001) sekä paluumuuttajanuoret (mm. Honkasalo ym. 2007). Nämä käsitteet tulevat erittäin lähelle ekspatriaattinuoren määritelmää, joten ekspatriaattinuorten voidaan

ajatella sisältyvän nuorisotutkimuksen monikulttuuristen nuorten laajaan ryhmään.

Monikulttuurinen nuori -käsitteellä on pyritty välttämään kaksijakoisten kategorioiden, kuten maahanmuuttajat vs. suomalaiset, ongelmia (mm. Harinen ym. 2012). Toisaalta edelleen identiteettineuvotteluissa identiteettikategoriat maahanmuuttajuus ja suomalaisuus ovat nuorten arkea (Haikkola 2012; ks. kategorisoinnista Warinowski 2012b sekä Reetta Hyvärisen, Anna-Leena Riitanon ja Elina Särkelän artikkeli tässä kirjassa). Henkilökohtaisella tasolla ekspatriaattinuoren identiteetti – ainakin käsitteellisesti – on piilossa häneltä itseltään (Warinowski 2012a).

Tällaiselle nuorelle monikulttuurisuuden ilmiö avautuu hankalasti (ks. Honkasalo ym. 2007). Nuori ei tällöin tunnista kuuluvansa vähemmistöön. Sosiaalisella tasolla nämä nuoret tulkitaan kuuluvaksi suomalaisten enemmistöryhmään ulkoisen habituksensa, suomen kielen taitonsa, nimensä sekä perheensä perusteella. Toisaalta osa ekspatriaattinuorista ei koe kuuluvansa suomalaisten ryhmään paluumuuton jälkeen (ks. Warinowski 2012a). Nämä nuoret kokevat tulevana paremmin hyväksytyksi, kun he eivät tuo esiin ulkomailla asumisen kokemustaan. Tilannetta voi verrata sukupuolivähemmistön ”kaapissaoloon” (ks. Warinowski 2012a sekä Riikka Ylitalon artikkeli tässä kirjassa). Tällainen ekspatriaattinuori voi tuntea olonsa kohtoisammaksi maahanmuuttajataustaisten kuin suomalaistaustaisten oppilaiden joukossa. Se, että ekspatriaattinuoret ovat sekä suomalaisia että maahanmuuttajia, kyseenalaistaa omalta osaltaan kaksinaavaisen kategorisoinnin toimivuutta monikulttuurisuuden kentällä.

Vanhempien työn vuoksi ulkomailla asuneiden nuorten identiteetin rakentamista on TCK-tutkimuksessa hahmotettu nelikentän kautta (taulukko 1). Vaikka neliluokkainen jaottelu kuvaa nuorten todellisuutta kaksiluokkaista jaottelua tarkemmin, sekään ei vastaa nykykäsitystä identiteeteistä alituisesti muuttuvina sekä tilanteisina. Jaottelussa nuoren identiteetti määritellään ”ulkomaalaiseksi”, kun nuori itse kokee

TAULUKKO 1. IDENTITEETTI SUHTEESSA YMPÄRÖIVÄÄN KULTTUURIIN

Ulkomaalainen <ul style="list-style-type: none">• näyttää erilaiselta• ajattelee eri tavalla	Piilomaahanmuuttaja <ul style="list-style-type: none">• näyttää samanlaiselta• ajattelee eri tavalla
Adoptoitu <ul style="list-style-type: none">• näyttää erilaiselta• ajattelee samoin	Peili <ul style="list-style-type: none">• näyttää samanlaiselta• ajattelee samoin

(Pollock & van Reken 2009, 55)

ja ympäristö määrittelee hänet erilaiseksi (vrt. ”maahanmuuttajuus”). ”Peili-identiteetistä” puhutaan puolestaan, kun nuoret näyttävät ja kokevat olevansa samanlaisia kuin muut nuoret (vrt. ”suomalaisuus”). Nuoren identiteettityö on erityisen haasteellista silloin, kun nuoren oma käsitys itsestään ja sosiaalisen ympäristön käsitys nuoresta ovat ristiriidassa (ks. van Reken 2011). Tällaista tilannetta kutsutaan identiteetikategorioissa nimillä ”adoptoitu” sekä ”piilomaahanmuuttaja”. Ekspatriaattinuoruus linkittyy erityisesti ”piilomaahanmuuttajuuteen” – tilanteeseen, jossa sosiaalinen ympäristö luokittelee nuoren suomalaiseksi, mutta henkilö itse kokee olevansa erilainen. Nämä ”piilomaahanmuuttajanuoret” näyttävät, että voi olla yhtä aikaa sekä suomalainen että maahanmuuttaja. Ekspatriaattinuoret omalta osaltaan laajentavat monikulttuurisuusikäsitettä maahanmuuttajuuden ja suomalaisuuden kategorioiden yli.

Tämän mallin vahvuus on juuri identiteetikategorioiden ”piilomaahanmuuttaja” sekä ”adoptoitu” esiin tuomisessa. Näin muun muassa ekspatriaattinuorten sekä ulkomailta adoptoitujen nuorten identiteettityön erityistilanteet tulevat havaituiksi. Ulkomailta adoptoituja nuoria on tarkasteltu nuorisotutkimuksissa (mm. Rastas 2002; 2007; Harinen 2005a), mutta ekspatriaattinuorten tarkastelu on ollut vähäisempää. Syy tähän liittyy näkyvyyteen: ulkomailta adoptoitujen nuorten erilaisuus on silmin nähtävää, kun taas ekspatriaattinuorten erilaisuus rajoittuu pääosin identiteettiin. Jo

pelkästään suuremman vuosittaisen lukumääränsä perusteella ekspatriaattinuorten tarkastelu ulkomailta adoptoitujen rinnalla olisi perusteltua. Ekspatriaattinuoret voisivat tuoda monikulttuurisen nuoruuden tarkasteluun yhden mielenkiintoisen lisänäkökulman.

EKSPATRIAATTINUORTEN NÄKYMÄTTÖMYYS KASVATUKSEN KENTÄLLÄ

Perinteisesti on ajateltu, että ekspatriaattinuoret käyvät kansainvälistä koulua, joissa nuoret ovat kansainvälisyyskasvatuksen piirissä (mm. Dolby & Rahman 2008). Tämä pitää paikkansa erityisesti englanninkielisten nuorten kohdalla, sillä kansainvälisten koulujen järjestelmä perustettiin juuri englanninkielisen ekspatriaattiyhteisön avuksi (Murphy 2003). Kansainvälinen koulu tukee englanninkielistä oppilasta, mutta esimerkiksi suomenkieliselle nuorelle kansainvälinen koulu ei tarjoa samanlaista koulutuksellista tukea ja jatkumoa (Murphy 2003; ks. Warinowski 2012a). Ainoastaan pieni vähemmistö suomalaisista ekspatriaattinuorista opiskelee kansainvälisissä kouluissa (ks. Warinowski 2012a). Ekspatriaattinuoret opiskelevat paluumuuttonsa jälkeen ”tavallisissa” suomalaisissa peruskouluissa, ja siksi heitä tulee tarkastella myös kansainvälisyyskasvatuksen ulkopuolella. Jokainen peruskoulun opettaja ja rehtori tarvitsee tietoa siitä, miten tukea näitä nuoria.

Kouluissa tapahtuvan monikulttuurisuuskasvatuksen (tai kulttuurienvälisyyskasvatuksen) puolella ekspatriaattinuoria on tarkasteltu hyvin vähän. Poikkeuksen tässä muodostaa Japani. Siellä monikulttuurisuuskasvatus käynnistyi yli 40 vuotta sitten juuri tuen tarjoamisesta japanilaisille lapsille, jotka asuivat ulkomailla ja palasivat kotimaahansa (Fujikane 2003). Vaikka kulttuurinen moninaisuus ymmärretään kouluissa teoreettisesti laajasti niin, että se kattaa muun muassa etnisyyteen, sukupuoleen ja yhteiskuntaluokkaan liittyvät erot, Suomessa kouluissa tehty monikulttuurisuuskasvatus on pitkälti

rajautunut maahanmuuttajataustaisiin oppilaisiin (ks. Holm & Londen 2010). Kulttuurisista tarkastelukulmista on ollut käytössä siten ainoastaan etnisyys ja sekin vain vähemmistöasemana (ks. Anthias 2011). Suomalaisen monikulttuurisuuskasvatuksen kentällä ekspatriaattinuoret ovat siten olleet lähes täysin piilossa.

Toisin kuin kasvatuksen kentällä, suomalaisessa nuorisotutkimuksessa ei eroteta jyrkästi toisistaan kansainvälisyyteen ja monikulttuurisuuteen liittyviä ilmiöitä. Esimerkiksi Harisen (2001; 2005a) tutkimuksissa kansainvälisyyttä ja monikulttuurisuutta näytään käytettävän läheisinä rinnakkaiskäsitteinä. Tämä yhdistäminen olisi tarpeen myös kasvatuksen kentällä (mm. Bleszynska 2008). Ekspatriaattinuorten tarkastelussa olisi loistava tilaisuus yhdistää kansainvälisyys ja monikulttuurisuus.

Ekspatriaattinuoret ovat tällä hetkellä Suomessa näkymättömiä julkisissa organisaatioissa, erityisesti peruskouluissa (ks. Warinowski 2012a). Kuitenkin juuri julkisessa tilassa nähdäksi tuleminen olisi tärkeää (esim. Brighenti 2007). Kollektiivinen ymmärtäminen on jopa tärkeämpää kuin yksilöllinen ymmärtäminen (ks. Ecclestone 2010). Ekspatriaattinuorten identiteetin rakentaminen rajautuu yksilöllisten ominaisuuksien varaan, jollei heidän nähtävillään ole sosiaalista kategoriaa, joka kuvaisi heitä (ks. Brighenti 2007, 333). Tällöin ulkomailla asumisesta juontuvat identiteettihaasteet näyttävät ekspatriaattinuoren henkilökohtaisilta ongelmilta ilman kytköstä muuttokokemuksiin. Nähdäksi tuleminen ja näkeminen linkittyvät toisiinsa: näkyvyys ruokkii identifikaatiota ja mahdollistaa sen (Brighenti 2007, 325).

Ekspatriaattinuorten näkyväksi tuleminen voisi tapahtua käsitteellistämisen avulla. Tuo käsite voisi olla esimerkiksi ekspatriaattinuori tai koulukontekstissa paluuoppilas. Paluuoppilaskäsitettä on käytetty 1980-luvulla Ruotsista Suomeen muuttaneista siirtolaisoppilaista. Se voitaisiin ottaa uudelleen käyttöön sekä päivittää kattamaan ekspatriaattinuoret. Ekspatriaattinuoret eroavat perinteisistä paluuoppilaista sosioekonomisen taustansa suhteen. Tätä olennaisempaa

on kuitenkin molempien ryhmien yhtäläinen tilanne: molemmat ovat kokeneet kaksi eri muutosiirtymää sekä siirtyneet suomalaiseen koulujärjestelmään ulkoisesti ”suomalaisina” niin, että haasteet ovat muun muassa identiteettityössä. Kategorisoinnissa on kuitenkin aina omat ongelmansa. Vaarana on, että tämän(kään) kategorian sisäinen heterogeenisuus ei tule tällöin nähtyksi. Lisäksi kategoriat eivät tunnista tilanteisuutta eivätkä muutosta. Käsitteestä voi muodostua pysyvä kategorisointi, josta ei pääse eroon, vaikka haluaisi.

Toimivampi ratkaisu voisi olla se, ettei toiseutta liitettäisi yksittäisiin oppilaisiin, vaan kulttuurinen moninaisuus -käsite saataisiin kattamaan myös ekspatriaattinuoret. Tämä voisi tapahtua siten, että monikulttuurisuuskasvatusta laajennettaisiin ulottumaan kaikkiin oppilaisiin. Kulttuurinen monimuotoisuus tulisi ymmärtää laajasti (mm. May & Sleeter 2010). Käyttöön tulisi ottaa kriittisen monikulttuurisuuskasvatuksen lähestymistapa, joka keskittyy ”tavallisten” oppilaiden välisten erojen tunnustamiseen. Se tuo kulttuurienvälisen kasvatuksen kaikille oppilaille, eikä ainoastaan oppilaille, vaan myös kaikille koulussa työskenteleville aikuisille. (Luciak & Khan-Svik 2008; Bleszynska 2008.) Ekspatriaattinuorten tarkastelu osoittaa, että kulttuurinen moninaisuus ei ole läheskään aina näkyvää. Monikulttuurisuuskasvatuksen toteutuksen ei tulisi olla riippuvainen näkyvän kulttuurisen moninaisuuden määrästä koulussa (Luciak & Khan-Svik 2008). Monikulttuurisuuskasvatusta on erityisesti tarpeen silloin, kun koulussa ei ole näkyvää monikulttuurisuutta.

LÄHTEET

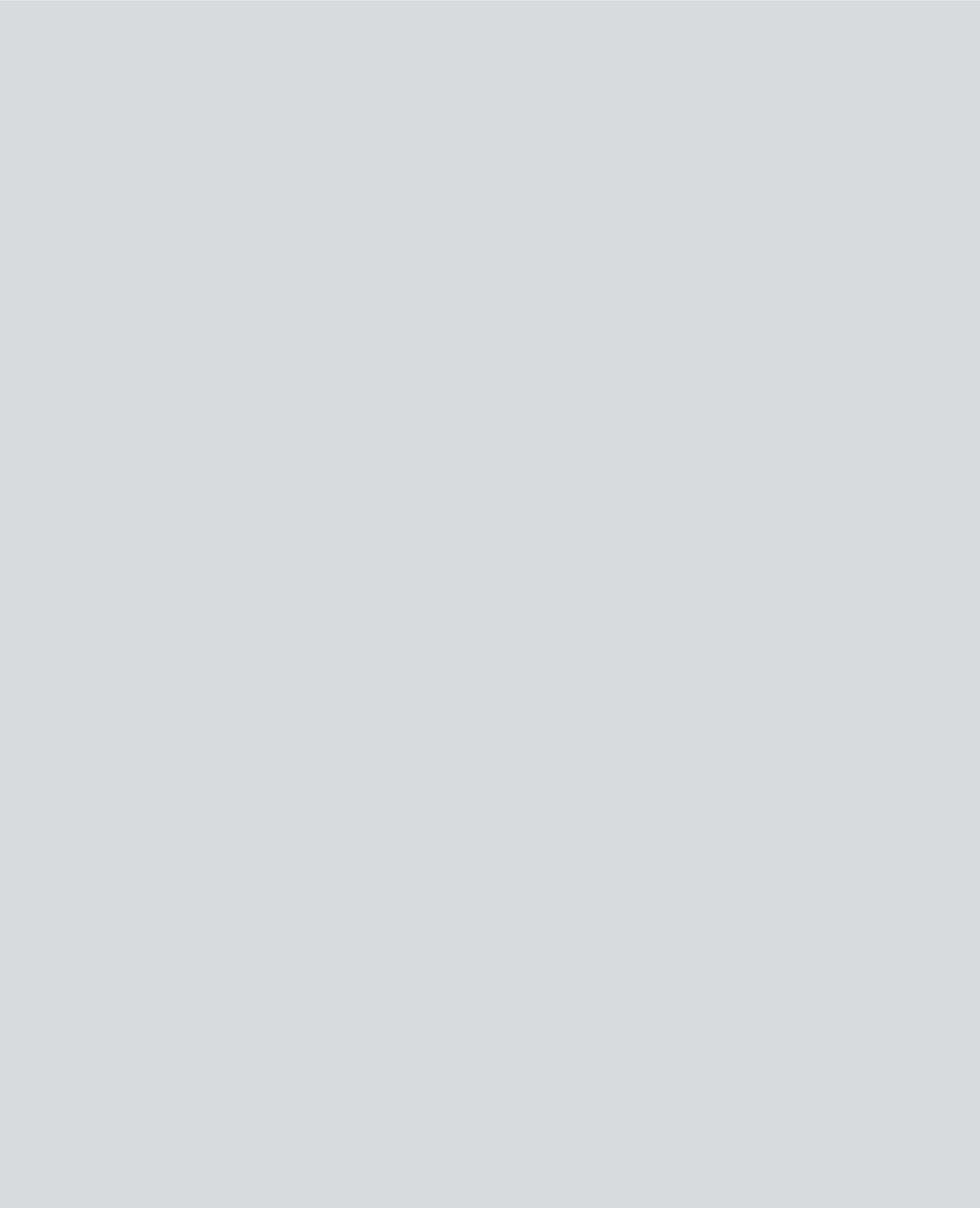
- Anthias, Floya 2011: Intersections and translocations: New paradigms for thinking about diversity and social identities. *European Educational Research Journal* 10(2), 204–217.
- Bleszynska, Krystyna M. 2008: Constructing intercultural education. *Intercultural Education* 19(6), 537–545.
- Bonache, Jaime – Brewster, Chris – Suutari, Vesa

- 2001: Expatriation: A developing research agenda. *Thunderbird International Business Review* 43(1), 3–20.
- Brighenti, Andrea 2007: Visibility: A category for the social sciences. *Current Sociology* 55(3), 323–342.
- Dobson, Madeleine E. 2009: Unpacking children in migration research. *Children's Geographies* 7(3), 355–360.
- Dolby, Nadine – Rahman, Aliya 2008: Research in international education. *Review of Educational Research* 78(3), 676–726.
- Ecclestone, Kathryn 2010: Managing and supporting the vulnerable self. Teoksessa Kathryn Ecclestone – Gert Biesta – Martin Hughes (toim.): *Transitions and learning through the lifecourse*. Lontoo: Routledge, 197–210.
- Fujikane, Hiroko 2003: Approaches to global education in the United States, the United Kingdom and Japan. *International Review of Education* 49(1–2), 133–152.
- Grimshaw, Trevor – Sears, Coreen 2008: 'Where am I from?' 'Where do I belong?' The negotiation and maintenance of identity by international school students. *Journal of Research in International Education* 7(3), 259–278.
- Haikkola, Lotta 2012: Monipaikkainen nuoruus: Toisen sukupolvi, transnationaalisuus ja identiteetit. Väitöskirja. Sosiaalitieteiden laitoksen julkaisuja 2012:15. Unigrafia, Helsinki.
- Harinen, Päivi 2001: Kohti monikansalaisuutta? Teoksessa Tommi Hoikkala (toim.): Globalisaatiokeskustelu ja nuorisopolitiikka. 28.6.2001. Nuorisotutkimusverkosto, 40–44. Saatavilla Internetistä osoitteesta <http://www.nuorisotutkimusseura.fi/sites/default/files/globalisaatiokeskustelu.pdf>. [Luettu 25.4.2014]
- Harinen, Päivi 2005a: Mitähän tekis? Monikulttuuriset nuoret, vapaa-aika ja kansalaistoimintaan osallistuminen -tutkimushankkeen väliraportti. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura. Verkkojulkaisuja. Saatavilla Internetistä osoitteesta <http://www.nuorisotutkimusseura.fi/julkaisuja/mitahantekis.pdf>. [Luettu 25.4.2014]
- Harinen, Päivi 2005b: Nuoret monikansallistuvassa ja -kulttuuristuvassa yhteiskunnassa. Teoksessa Terhi-Anna Wilska (toim.): Erilaiset ja samanlaiset. Nuorisobarometri 2005. Opetusministeriö, Nuorisosiain neuvottelukunta (julkaisuja 31), Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura (julkaisuja 59). Yliopistopaino, Helsinki, 98–110.
- Harinen, Päivi – Honkasalo, Veronika – Ronkainen, Jussi – Suurpää, Leena 2012: Multiculturalism and young people's leisure spaces in Finland: perspectives of multicultural youth. *Leisure Studies* 31(2), 177–191.
- Holm, Gunilla – Londen, Monica 2010: The discourse on multicultural education in Finland: Education for whom? *Intercultural Education* 21(2), 107–120.
- Honkasalo, Veronika – Harinen, Päivi – Anttila, Reetta 2007: Yhdessä vai yksin erilaisina? Monikulttuuristen nuorten arkea, ajatuksia ja ajankäyttöä. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura. Verkkojulkaisuja 15. Saatavilla Internetistä osoitteesta <http://www.nuorisotutkimusseura.fi/julkaisuja/erilaisina.pdf>. [Luettu 25.4.2014]
- Luciak, Mikael – Khan-Svik, Gabriele 2008: Intercultural education and intercultural learning in Austria – critical reflections on theory and practice. *Intercultural Education* 19(6), 493–504.
- May, Stephen – Sleeter, Christine E. 2010: Introduction. Critical multiculturalism: Theory and praxis. Teoksessa Stephen May – Christine E. Sleeter (toim.): *Critical multiculturalism: Theory and praxis*. Routledge, New York, 1–16.
- Murphy, Edna 2003: Monolingual international schools and the young non-English-speaking child. *Journal of Research in International Education* 2(1), 25–45.
- Nette, John – Hayden, Mary 2007: Globally mobile children: The sense of belonging. *Educational Studies* 33(4), 435–444.
- Pollock, David C. – van Reken, Ruth E. 2009: Third culture kids: The experience of growing up among worlds. Boston: Nicholas Brealey.
- Rastas, Anna 2002: Katsella merkityt, silminnähdet erilaiset: lasten ja nuorten kokemuksia rodullistavista katseista. *Nuorisotutkimus* 20(3), 3–17.
- Rastas, Anna 2007: Monimerkityksinen monikulttuurisuus. Pääkirjoitus. *Nuorisotutkimus* 25(4), 1–2.
- van Reken, Ruth 2011: Cross-cultural kids: The new prototype. Teoksessa Gene Bell-Villada – Nina Sichel – Faith Eidse – Elaine Neil Orr (toim.): *Writing out of limbo: International childhoods, global nomads and third culture kids*. Cambridge Scholars Publishing, Newcastle upon Tyne, UK, 25–44.
- Suutari, Vesa – Brewster, Chris 2003: Repatriation: Empirical evidence from a longitudinal study careers and expectations among Finnish expatriates. *International Journal of Human Resource Management* 14(7), 1132–1151.
- Tilastokeskus 2011: Maahan- ja maastamuuttaneet lähtö- ja määrään, iän, sukupuolen ja kansalaisuuden mukaan 1987–2010. Muuttoliike. Tilastotietokannat.
- Warinowski, Anu 2011: Finnish expatriate fami-

lies and their children: A complementary viewpoint. Teoksessa Gene Bell-Villada – Nina Sichel – Faith Eidse – Elaine Neil Orr (toim.): *Writing out of limbo: International childhoods, global nomads and third culture kids*. Cambridge Scholars Publishing, Newcastle upon Tyne, UK, 291–312.

Warinowski, Anu 2012a: Maailmalle yhtenä, takaisin toisena? Suomalaisten ekspatriaattiperheiden lapset kulttuurisissa siirtymissä. Väitöskirja. Siirtolaisuusinstituutti, tutkimuksia A42. PAINOSALAMA, Turku.

Warinowski, Anu 2012b: Marginaalisesta miehestä kriittiseen akkulturaatiotutkimukseen: eronteoisista monikulttuurisuuskasvatuksen tutkimuksessa. Teoksessa Heikki Silvennoinen – Päivi Pihlaja (toim.): *Rajankäyntejä. Tutkimuksia normaaliuden, erilaisuuden ja poikkeavuuden tulkinnoista ja määrittelyistä*. Turun yliopiston kasvatustieteiden tiedekunnan julkaisuja A: 214. PAINOSALAMA, Turku, 57–83.



ERITYISYYDESTÄ OSALLISUUTEEN

Johanna Olli
Jenni Helakorpi
Reetta Mietola
Anna-Maija Niemi
Eija Patrikainen
Anna-Liisa Salminen

TULLA KUULLUKSI OMANA ITSENÄÄN

– Vammaisten lasten ja nuorten toimijuuden tukeminen

Johanna Olli

Olen ihan tavallinen – se on tutkimusten mukaan yleinen vammaisten lasten ja nuorten ajatus itsestään (Asbjørnslett ym. 2013; Connors & Stalker 2003). Ympäristö voi joko vahvistaa tai heikentää tätä ajatusta. Vahvistaminen näyttäisi mielekkäältä muun muassa siitä näkökulmasta, että ne vammaiset aikuiset, jotka ovat lapsena saaneet olla mukana kaikessa ”tavallisessa” ja kuulua joukkoon, pärjäävät aikuisena paremmin kuin ne, jotka on eristetty ympäristöstään (Loijas 1994). Ajatus sopii myös vammaistutkimuksessa laajasti hyväksytyyn vammaisuuden sosiaaliseen malliin, jonka mukaan vammaisuutta ei aiheuta vamma, vaan ympäristö, joka estää elämästä tavallista elämää vamman kanssa.

Vammaisten lasten¹ ympäristössä eri instituutioiden ammattilaisilla on usein enemmän valtaa kuin muiden lasten kohdalla, sillä vammaiset lapset viettävät muita lapsia enemmän erityisissä instituutioissa (kuten terveydenhuolto ja kuntoutus) ja ovat kaikille lapsille yhteisissäkin instituutioissa (kuten päivähoito ja koulu) muita lapsia enemmän ammattihenkilöiden kanssa tekemisissä ja heidän valvonnassaan (Rehm & Bradley 2006; Watson ym. 2000). Ammattihenkilöt voivat omalta osaltaan vaikuttaa lasten kokemuksiin tavalliseen elämään osallistumisesta keskeisesti ainakin sillä, miten he suhtautuvat lasten toimijuuteen.

Toimijuus voidaan määritellä lukuisilla eri tavoilla. Esimerkiksi Banduran (2001) mukaan toimijuuden toteutumisen edellytyksinä ovat yksilön kyky intentionaalisuuteen, ennakointiin,

itsereaktiivisuuteen ja itsereflektointiin. Toimijuutta on pidetty jossain määrin ongelmallisena käsitteenä pienistä tai vammaisista lapsista puhuttaessa, koska on epäilty, toteutuvatko toimijuuden ennakkoehtoina pidetyt kognitiivinen kompetenssi ja autonomia heidän kohdallaan.

Tässä artikkelissa käsitän toimijuuden tarpeen kaikkien ihmisten olemukseen kuuluvaksi ominaisuudeksi, tarpeeksi vaikuttaa omalla viestimisellään toisiin ihmisiin. Mayallin (2002) mukaan ”agent” on henkilö, joka ilmaisemalla omia näkemyksiään ja toiveitaan saa aikaan seurauksia ollessaan vuorovaikutuksessa toisten kanssa. Toimijuuden käsite (agency) erotetaan siis käsitteestä ”actorness”, joka rajoittuu vain toiminnan, ei seurausten kuvaamiseen. (Mayall 2002.) Vuorovaikutustilanteissa lapsen toimijuus toteutuu silloin, kun hänen tarpeensa vaikuttaa viestimisellään otetaan huomioon ja siihen vastataan. Muiden ihmisten kyvyttömyys ymmärtää lapsen itseilmaisua tai haluttomuus antaa lapsen vaikuttaa asioihin rajoittaa lapsen toimijuutta, mutta ei poista toimijuuden olemassaoloa.

Sen lisäksi, että toimijuus on itsessään arvokas jokaiselle ihmiselle kuuluva oikeus, sillä voidaan katsoa olevan myös välinearvoa, sillä toimijuuden seuraukset ovat merkittäviä niin vammaisen lapsen kuin yhteiskunnankin kannalta. Lapselle merkittäviä toimijuuden seurauksia ovat heidän elämänsä kannalta mielekkäiden ratkaisujen tekeminen (Davis & Watson 2000; Loijas 1994; Mandich ym. 2003), itseluottamuksen lisääntyminen (Franklin & Sloper 2008; Lightfoot &

Sloper 2003; Mandich ym. 2003), elämänhallinnan kasvu (Loijas 1994) sekä kokemukset arvostetuksi tulemisesta (Franklin & Sloper 2008; Kelly 2005). Lisäksi lapsen toimijuuden edistäminen ja hänen näkemyksensä huomioiminen voivat lisätä tunnetta yhteisöön kuulumisesta (Mandich ym. 2003; Milner & Kelly 2009), monipuolistaa lapsen sosiaalisia suhteita sekä lisätä kokonaisvaltaista integraatiota yhteiskuntaan (Loijas 1994). Yhteiskunnan kannalta lasten toimijuuden mahdollistaminen liittyy syrjäytymisen ehkäisyyn, sillä oman elämän vaikutusmahdollisuuksien puute on yhteydessä syrjäytymiseen (Lämsä 2009).

Käsittelen tässä kirjallisuuskatsauksessa tutkimuksia, joissa vammaisten lasten toimijuutta on tarkasteltu suhteessa lasten kanssa eri institutionaalisissa konteksteissa työskenteleviin ammattihenkilöihin. Yhtä aikaa sekä lapsena että vammaisena eläminen lisää riskiä siihen, ettei yksilön toimijuudelle anneta mahdollisuuksia toteutua. Lisäksi vammaiset lapset ovat muita lapsia enemmän ammattihenkilöiden kanssa tekemisissä. Tämä asettaa eri instituutioiden ammattihenkilöille suuren vastuun sen suhteen, tukevatko he lasten toimijuutta vai eivät. Etsin katsauksessa aikaisempien tutkimusten pohjalta vastauksia seuraaviin tutkimuskysymyksiin: 1) Mitkä tekijät edistävät vammaisten lasten toimijuuden toteutumista sekä 2) mitkä tekijät luovat esteitä vammaisten lasten toimijuuden toteutumiseksi institutionaalisissa konteksteissa?

MENETELMÄT

Tein vammaisten lasten toimijuuteen liittyviä artikkeleita etsiessäni useita hakuja eri tietokantoihin. Artikkelin aineistona on 19 eri tieteenalojen empiiristä tutkimusartikkelia, jotka täyttivät seuraavat kaksi kriteeriä: 1) niissä oli haettu ensisijaisesti lasten ja/tai nuorten omaa näkökulmaa joko heitä haastatteleamalla ja/tai heidän ja ammattihenkilöiden yhteistoimintaa havainnoimalla sekä 2) niissä tarkasteltiin lasten ja/tai nuorten toimijuuden toteutumista institutionaalisessa kontekstissa (päivähoidossa, koulussa tai so-

siaali- ja terveydenhuollossa). Analysoin aineiston induktiivisella sisällönanalyysillä. Tulokseksi muodostui kaksi teemaa: vammaisten lasten toimijuutta estävät ja edistävät tekijät. Tarkka kuvaus tutkimuksen menetelmistä sekä katsauksen aineistona olleet lähteet löytyvät alkuperäisestä englanninkielisestä artikkelista (Olli ym. 2012), josta tämä artikkeli on kustantajan luvalla muokattu versio.

TULOKSET: LASTEN TOIMIJUUTTA EDISTÄVÄT JA ESTÄVÄT TEKIJÄT

Lasten toimijuutta institutionaalisissa konteksteissa edistävät ja estävät ammattihenkilöiden asenteet ja kommunikaatiotaidot sekä organisaatioiden rakenteelliset seikat (taulukko 1). Seuraavaksi erittelen näitä tekijöitä tarkemmin aineistoksi valittujen tutkimusten pohjalta.

Ammattihenkilöiden asenteisiin liittyvät tekijät

Ammattihenkilöiden suhtautuminen erilaisuuteen

Ammattihenkilöt voivat suhtautua ihmisten erilaisuuteen joko arvostaen tai pitäen sitä normaaliudesta kielteisesti poikkeavana ilmiönä. Lasten erilaisten tarpeiden ja tapojen pitäminen positiivisena oppimishaasteena omille ammatillisille käytännöille on esimerkki lapsen toimijuuden toteutumista edistävästä asenteesta.

Lapsen arviointiin normatiivisilla ja objektiivisina pidetyillä kriteereillä liittyy erilaisuuden korostaminen. Tämä aiheuttaa lapsille jatkuvan kompetenssin todistamisen taakan. Esimerkkinä tästä ovat yleisopetuksessa opiskelevat vammaiset koululaiset, jotka joutuvat todistamaan olevansa ”valmiita” tietyille valinnaisille kursseille, vaikkei muilta oppilailta samaa vaadittaisikaan. Lisäksi asiantuntijakeskeiset ja normatiivisesti orientoituneet ajattelutavat saattavat olla esteenä lapsen henkilökohtaisen ajattelutavan ymmärtämiselle. Tällöin lasten omia tulkintoja tilanteista,

TAULUKKO 1. VAMMAISTEN LASTEN TOIMIJUUTTA EDISTÄVÄT JA ESTÄVÄT TEKIJÄT INSTITUTIONAALISISSA KONTEKSTEISSA

EDISTÄVÄT	ESTÄVÄT
Ammattihenkilöiden asenteet	
Erilaisuuden arvostaminen	Erilaisuuden pitäminen kielteisenä
Lapsen (toiminnan, kykyjen, tunteiden ja näkemysten) arvostaminen <ul style="list-style-type: none"> – Lapsen pitäminen oman elämänsä subjektina – Lapsen näkeminen yksilönä – Lapsen vahvuuksiin keskittyminen 	Lapsen (toiminnan, kykyjen, tunteiden tai näkemysten) vähättely <ul style="list-style-type: none"> – Lapsen pitäminen toimenpiteiden objektina – Lapsen näkeminen vammaan kautta – Lapsen puutteisiin keskittyminen
Tilanteen, ympäristön ja ammattihenkilön oman toiminnan vaikutuksen huomioiminen	Ongelmien tulkitseminen aina lapsen vammasta johtuvaksi
Ammattihenkilöiden kommunikaatiotaidot	
Dialoginen kommunikaatio <ul style="list-style-type: none"> – Kommunikaation perustana halu luoda suhde lapseen – Valtasuhteen muutos – Ryhtyminen kommunikaatioprosessiin, jossa merkityksistä ja keskustelunaiheista neuvotellaan 	Ammattihenkilön ehdoilla kommunikointi <ul style="list-style-type: none"> – Kommunikaation perustana etäisyyden pitäminen lapseen – Valtasuhteen ylläpitäminen – Ennako-oletuksista tai ammattihenkilön valitsemista keskustelunaiheista kiinni pitäminen
Kommunikointiongelmien ratkaiseminen ammattihenkilön toimintaa kehittämällä <ul style="list-style-type: none"> – Kommunikoinnin ongelmien ajatellaan riippuvan tilanteesta ja myös ammattihenkilön taidoista – Reagoiminen lapsen viestin sisältöön – Lapsen omien näkemysten ilmaisun mahdollistavan kommunikointimenetelmän käyttö 	Kommunikointiongelmien ratkaisematta jättäminen <ul style="list-style-type: none"> – Kommunikointiongelmien näkeminen vain lapsen vammasta johtuvaksi psykologiseksi tai fyysiseksi patologiaksi – Reagoiminen lapsen viestin esitystavan ongelmiin – Lapsen omien näkemysten ilmaisun estävän kommunikointimenetelmän käyttö
Rakenteelliset tekijät	
Lapsen vaikuttamisen mahdollistavat instituutioiden rakenteet <ul style="list-style-type: none"> – Lapsen pitäminen asiakkaana – Riittävästi aikaa lasten kuunteluun – Lapsen näkemysten ja erilaisuuden arvostamiseen perustuvat yhteiskunnan arvot ja ratkaisut 	Lapsen vaikuttamisen estävät instituutioiden rakenteet <ul style="list-style-type: none"> – Vanhempien pitäminen portinvartijoina – Ajan puute – Nopeita muutoksia, mitattavia tuloksia ja kognitiivista kompetenssia arvostavat yhteiskunnan arvot ja ratkaisut
Lasten keskinäisille suhteille tilaa antava sosiaalinen järjestys	Aikuisten tiukasti hallinnoima sosiaalinen järjestys

ohjeista tai välineistä kuten arviointitilanteissa käytettävistä leluista ei pidetä pätevinä.

Normatiivisuuteen perustuva erilaisuuskäsitys voi johtaa myös korostuneeseen samanlaisuuden vaatimukseen, niin että kaikilta lapsilta vaaditaan samanlaista käyttäytymistä. Sen sijaan lapsen toiminnan monimutkaisuutta ja taidokkuutta voitaisiin arvioida suhteessa häneen itseensä. Samanlaisuuden pitäminen joukkoon kuulumisen edellytyksenä voi saada ammattihenkilön

hyvää tarkoittavan toiminnan aiheuttamaan huonoja seurauksia. Esimerkiksi lapsen vammasta johtuva vaikeus saatetaan jättää kokonaan huomiotta, jottei lapsi erottuisi joukosta. Lapsen vaikeuksiin ei silloin tarjota apua, joten lapsi jää niiden kanssa yksin, ”näkyttömäksi”, ja oppii piilottamaan vammansa. Samanlaisuuden korostaminen saattaa johtaa sellaiseenkin epäloogisuuteen, että vammaisuutta pidetään ainoana erona lasten välillä eikä muihin asioihin, esimerkiksi sukupuoleen,

kiinnitetä huomiota. Tällöin lapset saattavat vasten tahtoaan joutua esimerkiksi olemaan ryhmässä, jossa on vain vastakkaisen sukupuolen edustajia.

Ammattihenkilöiden suhtautuminen lapseen

Lasten näkeminen henkilökohtaisten ja kulttuuristen normaalius- ja erilaisuuskäsitysten kautta voi johtaa lasten kohteluun objekteina sen sijaan, että heitä pidettäisiin subjekteina, joilla on näkemyksiä oman elämänsä asioista ja halu vaikuttaa niihin. Lapsen toimijuuden toteutumista edistävät ammattihenkilöiden halukkuus ja kyky uskoa lasta ja toimia lapsen sanoman perusteella.

Lapsen toimijuuden kannalta on merkittävää, että hän näkee omien mielipiteidensä vaikuttavan ammattihenkilöiden toimintaan tai peräti instituution rakenteellisiin muutoksiin. Lapsen toimijuuden toteutumista estävät kokemukset siitä, ettei oman mielipiteen kertominen vaikuta hänen asioihinsa mitenkään tai ainakaan vaikutukset eivät ole lapsen nähtävissä. Lasten toimijuuden toteutumista edistää mahdollisuus valita toimintansa ja seuransa omien kiinnostusten mukaan, ei aikuisten oletusten mukaan.

Lasten osallistumisen ihanteen ei pitäisi olla voimassa ainoastaan isoista asioista päätettäessä. Lapsille on tärkeää mahdollistaa myös pieniin asioihin (kuten hoitopaikkansa ruokalistaan) vaikuttaminen. Lapsilta ei kuitenkaan useinkaan kysytä mitään suunniteltaessa heitä koskevia käytäntöjä, vaikka ammattihenkilöiden ja lasten tavoitteet eivät aina kohtaa toisiaan.

Lapsen toimijuuden toteutumista edistävät ammattihenkilön suhtautuminen lapseen ensisijaisesti yksilönä, tuijottamatta hänen vammaansa tai häneen liitettyyn leimaan, sekä keskittyminen lapsen vahvuuksiin ja hänen parhaansa vaatiminen. Aikuisten usko lasten kompetenssiin auttaa lapsia voimaantumaan siten, että he voivat tehdä omaan elämäänsä liittyviä valintoja. Tähän liittyy myös se, etteivät ammattihenkilöt pidä lasten muuta elämää vähemmän tärkeänä kuin kyseisen ammattilaisen työnä olevia palveluita.

Ammattihenkilöillä saattaa kuitenkin olla ennako-oletuksia vamman vaikutuksesta lapsen

elämään, jolloin he tarkastelevat lapsen toimintaa ensisijaisesti vamman kautta. Tämä voi johtaa lapsen toimijuutta ilmaisevan käytöksen (kuten vastaan sanomisen aikuiselle tai kaverille loukkaavan huomautuksen tekemisen) tulkitsemiseen vammasta johtuvaksi ja rangaistavaksi käyttäytymiseksi, vaikka samassa yhteisössä muiden kuin vammaisten lasten vastaavanlaiseen toimintaan ei kiinnitettäisi samanlaista huomiota.

Lapset kokevat kykyjensä aliarvioimiseksi ammattihenkilöiden ylisuojelevat käytännöt sekä liian pienet odotukset, jotka estävät lasta olemasta toimijoita. Aliarvioimiseen saattavat johtaa ammattihenkilöiden pessimistiset käsitykset siitä, mitä lapset voivat tai eivät voi saavuttaa tulevaisuudessa. Aliarvioimiseen saattaa liittyä myös käsityksiä siitä, ettei esimerkiksi lasten ”toistava toiminta”, kuten esineiden räpsyttely, ole mielekästä toimintaa, vaan vamman oireilua. Toimijuuteen oleellisesti liittyvää valintojen tekemistä saattaa estää se, ettei lasten uskota pystyvän siihen. Osaltaan tämä voi liittyä vammaisuuden näkemiseen medikaalisen mallin kautta, mikä ohjaa keskittymään lapsen puutteisiin ja on yleistä sekä terveydenhuollon että koulun konteksteissa.

Ammattihenkilöiden suhtautuminen tilanteen, ympäristön ja oman toimintansa vaikutukseen

Lasten toimijuutta vahvistaa heidän kompetenssinsa näkeminen muuttuvana ja tilannesidonnaisena. Tällöin ammattihenkilöt huomioivat tilanteen ja kontekstin vaikutuksen lasta arvioitaessa eivätkä pidä kaikkia ongelmia synnynnäisinä ja lapsen vammasta johtuvina. Esimerkiksi lapsen häiriökäyttäytymisen vuoksi suunniteltu siirto erityiskouluun voi peruuntua, kun tilanteen havainnoinnin tuloksena saadaan tietoa siitä, että kysymys onkin ollut toisten lasten aloittamasta kiusaamisesta eikä lapsen vammasta johtuvasta ongelmakäyttäytymisestä. Lapset pystyvät myös usein olemaan kompetentteja osallistujia arkipäivän päätöksentekotilanteissa silloin, kun heidän osallistumisensa on huolellisesti suunniteltua ja kun he saavat työskennellä refleksiivisten aikuisten kanssa.

Ammattihenkilöiden kommunikaatio- taidot

Kommunikaation dialogisuus

Keskeistä lapsen toimijuutta tukevassa kommunikoinnissa on ammattihenkilön halu luoda suhde lapseen ja kyky olla joustava. Ammattihenkilön pitäminen etäisyys ja lapsen huomiotta jättäminen sen sijaan estävät lapsen toimijuuden toteutumista, koska lapsi saattaa kokea, ettei ammattihenkilö pidä hänestä tai hän saattaa pelätä ammattihenkilöä. Lasten toimijuuden edistäminen edellyttää, että dialogin käyminen tulee perinteisten valtasuhteiden muutoksen ja neuvottelun avulla mahdolliseksi.

Dialogisen kommunikaation perustana on sen olettaminen, että lapsen toiminnalla on merkitys, sekä ennako-oletusten välttäminen siitä, että voisi etukäteen tietää, mitä lapsen toiminta hänelle merkitsee. Merkityksen ymmärtämisessä voi auttaa aikuisesta epämielekkäältä tuntuvan toiminnan näkeminen lapselle mielekkäänä. Joskus lapsen käyttäytymisen aliarvostaminen johtuu lapsen toiminnan tarkoituksen ymmärtämisestä väärin, ja väärinymmärrykset taas saattavat johtua ammattihenkilöiden puutteellisesta kommunikoinnista.

Lapsen toiminnan merkityksen selvittäminen vaatii ryhtymistä kommunikaatioprosessiin, jossa merkityksistä neuvotellaan. Tämä tarkoittaa suoraa kommunikointia lapsen kanssa, häneltä itseltään kysymistä ja myös tilaisuuden antamista kysymysten tekemiselle. Jos lapset eivät saa vaikuttaa siihen, mitä kysytään ja mistä aiheista puhutaan, heillä ei ole mahdollisuutta tuoda esiin itselleen tärkeitä asioita.

Kommunikointiongelmien ratkaisu

Lapsen toimijuutta tukee ammattihenkilöiden kyky nähdä kommunikointiongelmia tilanteesta ja myös omista taidoistaan riippuvaisina. Ammattihenkilöt saattavat kuitenkin olla kyvyttömiä tai haluttomia arvioimaan omaa toimintaansa ja sen vaikutusta lapsen kommunikointiin. Esimerkiksi valintatilanteissa saattaa olla tarjolla vain aikuisten valitsemia vaihtoehtoja, jolloin lapsi ei ehkä halua

valita mitään. Tällöin tulkitaan, ettei hän osannut valita, vaikka kyse oli todellisuudessa annettujen vaihtoehtojen rajallisuudesta. Vuorovaikutustilanteissa ongelmien voidaan tulkita johtuvan lapsen ymmärryksen vajavuudesta, vaikka myös ammatti-ihmisen kyky ilmaista itseään lapselle ymmärrettävästi voitaisiin nähdä puutteellisena.

Vuorovaikutuksesta lapsen kanssa ei tule vastavaroista dialogia, jos ammattihenkilö kieltäytyy muuttamasta ensivaikutelmaansa, joka on syntynyt keskustelun aloituksen epäonnistumisesta. Toisinaan tarvitaan uuden mahdollisuuden avaamista dialogille pyytämällä lapselta anteeksi, jos on toimittu hänet ohittaen. Lapsen näkemykset voivat jäädä kuulematta myös silloin, jos reagoidaan vain viestin esitystavan mahdollisiin ongelmiin, kuten kovaäänisyyteen, eikä viestin sisältöön.

Voidakseen tukea lasten toimijuutta ammattihenkilöt tarvitsevat tietoa puhetta tukevista ja korvaavista kommunikaatiomenetelmistä (kuten viittomat, kuvat, esineet ja kommunikointilaitteet) ja taitoa käyttää niitä. Ongelmana voi olla joko ammattihenkilöiden puutteellinen tietoisuus erilaisista kommunikointitekniikoista tai puutteelliset taidot niiden käytössä.

Lapsen toimijuutta edistää hänen mahdollisuutensa valita monenlaisista kommunikointikeinoista (kuten leikki, projektiiviset tekniikat, piirtäminen ja tunnekortit) ja monenlaisten menetelmien käyttäminen kysyttäessä mielipiteitä palveluista (esim. kyselylomakkeet, henkilökohtaiset keskustelut ja ryhmäkeskustelut). Keskeistä on sellaisen kommunikointivälineen käyttö, jonka avulla on helppo kysyä lapsen mielipiteitä. Hyviä ominaisuuksia kommunikointivälineelle ovat muun muassa seuraavat: lapsi nauttii välineen käytöstä, sen käyttäminen ei perustu oikeisiin tai väärin vastauksiin, sen kanssa saa käyttää aikaa niin paljon kuin tarvitsee ja vastauksia voi myös muuttaa. Yksi hyvä ominaisuus on mahdollisuus valokuvata keskustelun tulos, jolloin siihen voidaan myös palata myöhemmin.

Toisinaan kommunikointiin ei ole konkreettisia välineitä, vaan ammattihenkilö voi tukea lapsen toimijuutta opettelemalla päättelemään lapsen toiminnan merkityksiä havainnoimistaan

vihjeistä sekä tiedoista lapsen toiminnallisesta historiasta tai osallistumalla lapsen toimintaan ja siinä aistimalla. Lapsen toiminnan merkityksen ymmärtämiseksi voi olla tarpeen uudenlaisen ajattelutavan kehittäminen.

Rakenteelliset tekijät

Lapsen vaikuttamiseen liittyvät instituutioiden rakenteet

Useissa instituutioissa rakenteisiin kuuluu, että lapsia lähestytään heidän vanhempiensa tai lapsesta vastaavan ammattihenkilön kautta. Nämä ”portinvartijat” voivat edistää lasten toimijuutta, jos heidän mielestään lapsilla on relevantteja mielipiteitä ja tunteita, jotka pitäisi ottaa huomioon palavereissa ammattilaisten kanssa. Lapset itse arvostavat sitä, että saavat olla mukana, kun heidän asioitaan käsitellään, vaikka eivät kaikkea ymmärtäisikään. ”Portinvartijat” voivat kuitenkin estää ammattihenkilöä lähestymästä lasta.

Joissakin instituutioissa on epäselvää, onko asiakkaana lapsi vai vanhemmat vai molemmat. Tämä rakenteellinen epäselvyys asettaa ammattihenkilöt joskus hankalaan asemaan heidän halutessaan tukea lapsen toimijuutta. Vanhempia pidetään usein päätiedonantajina lasten tarpeiden suhteen, vaikka vanhemmat eivät välttämättä anna lasten mielipiteiden vaikuttaa päätöksiinsä. Toisinaan ammattihenkilöt kokevat joutuvansa sovittelijaksi lasten ja heidän vanhempiensa mielipide-eroissa. Toisinaan ammattihenkilöt myös suostuvat siihen, että vanhemmat painostavat lapsiaan esimerkiksi menemään lapselle epämieluisaan sijaishoitopaikkaan.

Rakenteelliset tekijät saattavat estää lasten toimijuuden toteutumista silloin, kun lasten osallistumista päätöksentekoon ei ole juurrutettu sisälle organisaatioiden kulttuuriin. Työympäristön ilmapiiri vaikuttaa siihen, miten helpo ammattihenkilöiden on kuunnella lapsia.

Lapsen toimijuuden kannalta keskeistä on luoda olosuhteet, joissa lapsi voi itse voimaantua, ja välttää rakenteellisia ratkaisuja, jotka saavat lapsen tuntemaan itsensä erilaiseksi ja

epäpäteväksi ja joihin lapsi ei pääse itse vaikuttamaan. Ratkaisu, jossa lasta ei ole kuunneltu, on esimerkiksi lapsen sijoittaminen hänelle väärään ympäristöön. Tästä yksi esimerkki on liikuntavammaisen tytön sijoittaminen käytöshäiriöisten poikien luokkaan, jossa häntä kiusataan, hänellä ei ole kavereita ja hänen on vaikea oppia. Toimijuuden toteutumista estävät myös huonot apuvälineet, joita lapsi ei halua käyttää, koska ne erottavat hänet joukosta ikävällä tavalla.

Eräs instituutioiden rakenteisiin liittyvä lasten toimijuutta estävä tekijä on ammattihenkilöiden ajan puute. Monet ammattihenkilöt tarvitsevat tavanomaista enemmän valmisteluaikaa esimerkiksi silloin, kun tarvitsee havainnoida lasta, muokata materiaalia vaihtoehtoiseen kommunikaatiomuotoon tai tehdä yhteistyötä kyseisen lapsen kommunikaatioon perehtyneiden aikuisten kanssa. Toisinaan tarvittaisiin aikaa myös ylimääräisiin uusintakäynteihin lasten luo, jos he ovat olleet väsyneitä, rauhattomia, sairaita tai heillä on keskittymisongelmia.

Lapsen toimijuuden edistymiseen tai estymiseen on vaikutuksensa myös laajemmilla yhteiskunnallisilla ratkaisulla, kuten instituutioiden rahoituksella ja esimerkiksi koululaisten kansallisilla testauksilla, joiden tavoitteisiin päästäkseen opettaja ei voi ottaa luokkaansa kovin montaa lasta, jolla on oppimisvaikeuksia. Muita yhteiskunnan rakenteisiin liittyviä tekijöitä ovat nopeasti muuttuvat ympäristöt ja nopeiden tulosten vaatiminen, jolloin ei oteta huomioon, että tulokset lapsen mielipiteen kuuntelemisesta voivat olla merkittäviä, vaikkeivät välttämättä ole nähtävissä lyhyellä aikavälillä.

Lasten vertaisuuhteiden organisointi instituutiossa

Lasten toimijuuden toteutumista edistää joustava ja muutettavissa oleva sosiaalinen järjestys, jossa aikuiset antavat lapsille tilaa luoda omat suhteensa. Ammattihenkilöt saattavat luulla lasten tarvitsevan jatkuvaa aikuisten puuttumista asioihinsa saadakseen aikaan ja ylläpitääkseen kaverisuhteita,

mutta tämä ei pidä paikkaansa. Aikuisten jatkuvassa valvonnassa oleminen vaikuttaa ennemminkin lasten jäämiseen ulos vertaisryhmistä, samoin kuin aikuisten asettamat rajoitukset kuten vierailukiellot. Jos lasta avustava aikuinen välillä siirtyy taka-alalle, lapsi saa paremmin tilaa olla osa vertaisryhmää. Aikuisen jatkuvan valvonnan herpaantuminen hetkeksi voi myös luoda kontaktinotomahdollisuuksia esimerkiksi aggressiivisena pidetylle lapselle, joka muuten saattaa jäädä hyvin eristyneeksi. Lasten toimijuutta edistää tilan ja vapauden antaminen oman roolinsa valitsemiseen lapsiryhmässä ja seuran valitsemiseen omien kiinnostusten mukaan, ei hänen oletettujen taitojensa tai niiden puutteen mukaan.

Toisinaan lasten toimijuuden edistämiseen tarvitaan kuitenkin myös ammattihenkilöiden luomia mahdollisuuksia, joissa lapsille tarjotaan tilaisuuksia saada toisten lasten hyväksyntää. Lapsille voidaan esimerkiksi järjestää tilaisuuksia ratkaista asioitaan lapsiryhmän kesken eikä aina aikuisen johtamana. Aikuisten organisoimista ratkaisuista on usein kiinni myös se, saavatko lapset tilaisuuksia jakaa kokemuksia niiden lasten kanssa, joilla on heidän kanssaan yhteistä historiaa. Esimerkiksi samalle sijaishoitopaikan viikolle voitaisiin sijoittaa lapsia samasta koulusta. Vammaisten lasten toimijuutta edistävät myös ammattihenkilöiden järjestämät tilaisuudet, joissa lapset tai lapsiryhmät tehdään ”toisilleen näkyviksi” ja heille tarjotaan tilaisuuksia olla aktiivisia toimijoita (esimerkiksi vammaisten ja ei-vammaisten lasten yhteinen draamaprojekti). Myös lapsen ryhmästä erottavien käytäntöjen (kuten ryhmän ulkopuolella annettavan erityisopetuksen) vastustaminen voi edistää lapsen toimijuutta, koska lapsi ei silloin jää paitsi oman ryhmänsä yhteisistä jutuista.

Lapsiryhmässä vammaisen lapsen toimijuutta edistää se, että hänet esitellään roolissa, joka saa toisten lasten huomion kiinnittymään ensin hänen vahvuuksiinsa eikä vammaan. Lapsi voi esimerkiksi opettaa itse osaamansa asian toisille tai muulla tavoin auttaa toisia. Koulussa lapsi voi toimia tukioppilana, jolloin muut lapset voivat vielä vuotta myöhemmin muistaa lapsesta

ensin sen, että hän auttoi heitä hyppäämään naurua, eikä hänen vammaisuuttaan. Ongelmakohdissa ammattihenkilö voi olla apuna selittämässä toisille lapsille, että jotkut tarvitsevat enemmän aikaa ja ohjausta oppiakseen esimerkiksi vaadittu käytöstavat.

Lapsen kiusatuksi tulemiseen ammattihenkilö voi puuttua ohjaavalla eli epäsuoralla tavalla, jolloin vammaisen lapsi ei jää passiiviseksi kohteeksi, vaan hänen toimijuutensa vahvistuu, toisin kuin kurinpidollisella eli suoralla tavalla asiaan puututtaessa. Ammattihenkilöt voivat toiminnallaan tukea lapsia myös silloin, kun lapset itse puolustavat itseään kiusaamista vastaan. Myös muihin lapselle ahdistaviin tilanteisiin ammattihenkilö voi reagoida sensitiivisesti säätämällä tilannetta tavalla, joka ei vaaranna lapsen asemaa vertaisryhmässä.

POHDINTA

Katsauksessa etsittiin vammaisten lasten toimijuuden toteutumista edistäviä ja estäviä tekijöitä institutionaalisissa konteksteissa, joita kehittämällä voidaan vaikuttaa vammaisten lasten ja nuorten mahdollisuuksiin kuulua joukkoon arjisissa yhteisöissään sekä laajemminkin yhteiskunnassa. Merkitykselliset tekijät näyttivät liittyvän joko ammattihenkilöiden asenteisiin ja kommunikaatioon tai instituutioiden rakenteisiin. Kaiken pohjana vaikuttaisi olevan ammattihmisten yleinen suhtautuminen erilaisuuteen ja lapsen yksilöllisyyteen sekä omaan osuuteen lapsen kanssa toimittaessa. Käsitteet lapsuudesta, vammaisuudesta ja ammatillisuudesta kietoutuivat siis vahvasti toisiinsa.

Vaikka ammatillaiskeskeiset behavioristiset ja paternalistiset ajattelumallit on terveys-, sosiaali- ja kasvatustieteellisissä teorioissa jo yli kahdenkymmenen vuoden ajan pyritty korvaamaan lapsilähtöisemmillä konstruktivistisilla ja asiakkaan valtautumiseen tähtäävillä ajattelumalleilla, niin monissa vammaisten lasten hoito- ja kasvatuskäytännöissä vanhat mallit näyttävät elävän. Aineistossa tarkasteltujen terveys-, sosiaali- ja

kasvatusalojen käytännöt toimijuuden suhteen eivät alakohtaisesti eronneet selkeästi toisistaan, mutta eroja oli kunkin alan sisällä eri instituutioiden ja ammattihenkilöiden välillä.

Lasten toimijuutta tukeville ammattihenkilöille yhteistä näytti olevan vammaisuuden näkeminen sosiaalisen mallin suuntaisesti ja lasten näkeminen uuden lapsuuden sosiologian mukaisesti olemisen eikä pelkästään tulemisen tilassa. Yhteistä heille näytti olevan myös se, että heidän ammatillinen minäpystyvyyden tunteensa on niin vahva, että he uskaltavat olla myös tietämättömiä ja heittäytyä ennalta tuntemattomaan dialogiin lapsen kanssa. Lapsen kuuntelu ja ymmärtäminen näyttäisivät edellyttävän luopumista sellaisesta valtasuhteesta, jossa asetetaan toisen yläpuolelle tietämään asioita hänen puolestaan. Kuten Sieppert ja Unrau (2003) toteavat: lasten mahdollisuus vaikuttaa oman elämänsä asioihin voi pysähtyä siihen, että aikuiset tietävät, mikä on parasta lapselle, ja että ammatti-ihmiset tietävät, mikä on parasta asiakkaille.

Katsaukseen oli haasteellista löytää aineistoa, mikä kertonee siitä, että vammaisia lapsia on vain harvoin tutkittu toimijuusnäkökulmasta. Kaikki löytyneet tutkimukset olivat 2000-luvulta, eli näkökulma on vielä suhteellisen nuori ja vain muutamien tutkimusryhmien kiinnostuksen kohteena. Erityisen vähän on tutkittu pieniä lapsia ja lapsia terveydenhuollon kontekstissa, vaikka monissa maissa terveydenhuolto on se taho, jossa vammaisten lasten elämään ensi kerta puututaan. Nimenomaan pienten lasten näkemykset ohitetaan helposti jopa sellaisissakin yhteyksissä, joissa on valmiit menetelmät heidän kuulemisekseen (kuten lastensuojelun läheisneuvotteluissa, Heino 2009). Olisi tärkeää, että heti alusta asti lapsiin suhtauduttaisiin ihmisarvon ja -oikeuksien osalta samalla tavoin kuin muihinakin. Cocks (2000) mukaan vammaisten lasten eristäminen hoitopaikkoihin ja heidän kohtelunsa aikuisten toimenpiteiden passiivisina kohteina heijastavat myös heille sopivaksi nähtyä passiivista aikuisuutta.

Jatkossa olisi tärkeää kiinnittää kaikkien vammaisten lasten kanssa työskentelevien

ammattihenkilöiden perus- ja täydennyskoulutuksessa huomiota asenteiden lapsilähtöisyyteen ja dialogisen kommunikaation opetteluun. Nämä mahdollistuvat vain silloin, jos ammattihenkilöt näkevät lapset yhtä aikaa sekä osaavina että keskeneräisinä, kuten Cocks (2006), Komulainen (2007) ja Lee (1998) ehdottavat. Oleellista olisi keskeneräisyyden ja erehtyvyyden näkeminen myös ammatillisissa itsessään – ja samaan aikaan kuitenkin itsensä ja ammattitaitonsa arvostaminen. Tähän liittyy ihmisyydelle yhteisten piirteiden (kuten tarve toimijuuteen) näkeminen sekä lapsissa että ammattihenkilöissä ja erilaisuuden näkeminen rikkautena, jota on meissä kaikissa. Hyödyllistä olisi nähdä sekin, että ammattikäytäntöjen muuttamisella lasten toimijuuden tukemisen suuntaan on myönteisiä vaikutuksia myös ammattihenkilöille. Heidän ammatillinen käyttäytymisensä muuttuu, kun he oivaltavat, etteivät aina tiedä, mikä lapsille on tärkeää, ja että lapsilla on siihen paljon kuuntelemisen arvoista sanottavaa (Karlsson 2000; Lightfoot & Sloper 2003).

Olenneista olisi kuitenkin keskittyä toimijuuteen itseisarvona eli jokaiselle automaattisesti kuuluvana ihmisoikeutena, koska sen näkeminen välinearvona antaa aikuisille liikaa mahdollisuuksia spekuloida, kenelle siitä on hyötyä ja kenelle ei. Jokaisella lapsella ja nuorella on oikeus tulla kuulluksi omana itsenään, vaikuttaa oman elämänsä asioihin sekä osallistua aktiivisesti yhteisönsä toimintaan (YK 1989).

VIITE

- 1 Tässä artikkelissa lapsista ja nuorista käytetään yhteistä nimitystä ”lapsi”, joka on Lapsen oikeuksien sopimuksen (YK 1989) nimitys alle 18-vuotiaista.

LÄHTEET

Asbjørnslett, Mona – Helseth, Sølvi – Engelsrud, Gunn H. 2013: 'Being an ordinary kid'—demands of everyday life when labelled with dis-

- ability. *Scandinavian Journal of Disability Research*. doi: 10.1080/15017419.2013.787368
- Bandura, Albert 2001: Social Cognitive Theory: An Agentic Perspective. *Annual Reviews* 52, 1–26.
- Cocks, Alison 2000: Respite Care for Disabled Children: micro and macro reflections. *Disability & Society* 15(3), 507–519.
- Cocks, Alison 2006: The Ethical Maze: Finding an inclusive path towards gaining children's agreement to research participation. *Childhood* 13(2), 247–266.
- Connors, Clare – Stalker, Kirsten 2003: *The Views and Experiences of Disabled Children and Their Siblings*. Jessica Kingsley Publishers, London and Philadelphia.
- Davis, John – Watson, Nick 2000: Disabled children's rights in every day life: Problematising notions of competency and promoting self-empowerment. *The International Journal of Children's Rights* 8(3), 211–228.
- Franklin, Anita – Sloper, Patricia 2008: Supporting the Participation of Disabled Children and Young People in Decision-making. *Children & Society* 23(1), 3–15.
- Heino, Tarja 2009: Family Group Conference from a Child Perspective. Nordic Research Report. National Institute for Health and Welfare, Report 13/2009, Helsinki.
- Karlsson, Liisa 2000: Lapsille puheenvuoro. Ammatikäytännön perinteet murroksessa. Tutkimuksia 1/2000. Kasvatustieteiden tutkimuskeskus. Helsingin yliopisto, Helsinki.
- Kelly, Berni 2005: Chocolate . . . Makes You Autism? Impairment, Disability and Childhood Identities. *Disability and Society*, 20(3), 261–275.
- Komulainen, Sirkka 2007: The Ambiguity of the Child's 'Voice' in Social Research. *Childhood* 14(1), 11–28.
- Lee, Nick 1998: Towards an immature sociology. *The Sociological Review* 46 (3), 459–482.
- Lightfoot, Jane – Sloper, Patricia 2003: Having a Say in Health: Involving Young People with a Chronic Illness or Physical Disability in a Local Health Services Development. *Children & Society* 17(4), 277–290.
- Loijas, Sari 1994: Rakas rämä elämä. Vammaisten nuorten elämänhallinta ja elämäntilanne. Raportteja 155. Stakes, Helsinki.
- Lämsä, Anna-Liisa 2009: Tuhhat tarinaa lasten ja nuorten syrjäytymisestä. Lasten ja nuorten syrjäytyminen sosiaalihuollon asiakirjojen valossa. Faculty of Education, Department of Educational Sciences and Teacher Education, University of Oulu. *Acta Universitatis Ouluensis E* 102, Oulu.
- Mandich, Angela – Polatajko, Helene – Rodger, Sylvia 2003: Rites of passage: Understanding participation of children with developmental coordination disorder. *Human Movement Science* 22 (4–5), 583–595.
- Mayall, Berry 2002: *Towards a Sociology for Childhood. Thinking from children's lives*. Open University Press, Maidenhead.
- Milner, Paul – Kelly, Berni 2009: Community participation and inclusion: people with disabilities defining their place. *Disability & Society* 24(1), 47–62.
- Olli, Johanna – Vehkakoski, Tanja – Salanterä, Sanna 2012: Facilitating and hindering factors in the realization of disabled children's agency in institutional contexts – literature review. *Disability & Society* 27(6), 793–807.
- Rehm, Roberta – Bradley, Joan 2006: Social interactions at school of children who are medically fragile and developmentally delayed. *Journal of Pediatric Nursing* 21(4), 299–307.
- Sieppert, Jackie – Unrau, Yvonne 2003: Revisiting the Calgary Project Evaluation: A Look at Children's Participation in Family Group Conferencing. *Protecting Children* 18 (1–2), 113–118.
- Watson, Nick – Shakespeare, Tom – Cunningham-Burley, Sarah – Barnes, Colin 2000: *Life as a Disabled Child: a qualitative study of young people's experiences and perspectives*. Final report to the ESRC. University of Edinburgh, Department on Nursing Studies, Edinburgh.
- YK 1989: Lapsen oikeuksien sopimus. Saatavilla internetistä osoitteesta http://www.unicef.fi/lapsen_oikeuksien_sopimus

TASA-ARVOISTEN MAHDOLLISUUKSIEN VUOKSI ERILLÄÄN?

Erityisluokkien oppilaat koulun sosiaalisissa ja institutionaalisissa järjestyksissä

Jenni Helakorpi, Reetta Mietola & Anna-Maija Niemi

”Mä kysyn, et onks niinku järkevää, et jos peruskoulun idea on se, että kaikki opiskelijat, kaikki taustasta ja ominaisuuksista riippumatta, käy samaa koulua, niin millä tavalla ne sitten perustelee sen, että jotku ihmiset rainataan sen takia, että ne on vammasia tai että ne oppii eri lailla, toiseen kouluun. Että ne tavallaan eristetään niiden muusta ikäryhmästä. Tätä mä en oo koskaan ymmärtänyt.” (Verna¹)

Suomalaisen peruskoulujärjestelmän sisään sijoittuvien erityisopetuksen käytäntöjen voidaan nähdä toteuttavan kahdenlaista tehtävää. Niiden avulla työskennellään yhtäältä koulutuksen tasa-arvoisuuden puolesta ja tasataan oppilaiden välisten oppimismahdollisuuksien eroja (Järvinen & Jahnukainen 2008). Toisaalta erityisopetus toteuttaa koulutuksen erottelevaa tehtävää eriyttäen oppilaita yhtenäisen koulutusjärjestelmän sisällä (ks. Kirjavainen ym. 2014; Jauhiainen & Kivirauma 1997). Erilliset erityisluokat ja erityiskoulut ovatkin inklusiivisen koulutuspolitiikan ja -ideologian aikakaudella asettuneet kiistanalaiseksi rakenteeksi, jota on yhtäältä kritisoitu eriarvoistavaksi, toisaalta puolustettu positiivisen erityiskohtelun muotona (ks. Saloviita 2006a). Erillistä erityisopetusta vastustavana argumenttina on usein esitetty erityisryhmän mahdollinen leimaavuus (ks. esim. Vehkakoski 2006; Mietola 2005; Jahnukainen 2001), johon myös haastateltavamme Verna viittasi yllä. Toisaalta erityisluokkia ja -kouluja kannattavat vahvim-

min usein juuri oppilaat ja heidän vanhempansa (esim. Kuorelahti & Vehkakoski 2009).

Vuonna 2010 tehdyssä perusopetuslain muutoksessa keskeisintä oli siirtyminen kolmiportaisen tuen malliin: yleinen, tehostettu ja erityinen tuki (ks. Perusopetuslaki 24.6.2010/642; OPM 2007). Muutoksella pyrittiin vähentämään erityisopetuspäätösten määrää vahvistamalla muiden tukimuotojen käyttöä. Lisäksi tavoitteena oli vähentää erityisopetuspäätöksen saaneiden oppilaiden opiskelua erityisryhmässä ja lisätä heidän opiskeluaan yleisopetuksen ryhmissä (Kirjavainen ym. 2014; Pulkkinen & Jahnukainen, 2014). Erillisissä erityisryhmissä opiskelee kuitenkin edelleen vajaa puolet erityisopetuspäätöksen saaneista oppilaista (Tilastokeskus 2013; ks. myös Kirjavainen ym. 2014).

Tässä artikkelissa tarkastelemme erityisluokkaa paikkana, joka osaltaan muokkaa siellä opiskelevien oppilaiden koulupolkuja, valintoja sekä käsityksiä itsestä oppilaina ja oppijoina. Käytämme aineistona peruskoulussa erityisluokalla opiskelleiden nuorten aikuisten elämänhistoriallisia haastatteluja. Aineisto on koottu osana Erityisluokka elämänkulussa -selvitystyötä (Niemi ym. 2010).² Lähestymme toiseuden teemaa kolmesta näkökulmasta. Kysymme yhtäältä, millä tavoin erityisluokalla opiskelleet nuoret aikuiset kertovat asemastaan oppilaskulttuurissa ja koulu yhteisössä sekä kouluaikaisista osallisuuden ja syrjässä olemisen kokemuksistaan. Toisaalta

nostamme tarkasteluun haastateltavien kokemuksia oppimisesta, opiskelusta ja koulutusjärjestelmään paikantumisesta, esimerkiksi tarkastellen heille mahdollistuneita koulutusvalintoja. Kolmanneksi olemme kiinnostuneita siitä, millaisia rajankäynnin ja haastamisen mahdollisuuksia haastateltavat ovat havainneet olevan koulun käytännöissä, sosiaalisissa järjestyksissä ja erityisopilasta koskevista kulttuurisista merkityksissä.

AINEISTO

Analysoimme artikkelissa Erityisluokka elämäntulussa -selvitystyön (Niemi ym. 2010) aineistoa, jossa haastattelimme 27 peruskouluaikana erityisluokalla opiskellutta nuorta aikuista (18 naista ja 9 miestä). Haastatteluissa keskusteltiin koulutus- ja työelämäkokemuksista elämäntulun kontekstissa. Haastateltavat olivat tuolloin 17–33-vuotiaita ja käyneet peruskoulua vuosina 1983–2007. Vaikka nuorimman ja vanhimman haastateltavan peruskoulukokemuksissa on 24 vuoden ero, heidän kertomuksistaan löytyy paljon koulun käytäntöjä koskevia yhtäläisyyksiä. Emme edellyttäneet haastateltaviltamme itsensä nimeämistä ”vammaisiksi” tai tiettyyn diagnostiseen kategoriaan kuuluvaksi, vaan tutkimusjoukkoon kuulumisen kriteerinä oli ainoastaan erityisluokalla opiskelu peruskouluaikana. Haastatteluissa keskusteltiin kuitenkin erityisluokkasijoituksen syistä. Osa haastateltavista oli opiskellut erityisluokalla heillä diagnosoidun vamman vuoksi (esim. kuulovamma, kehitysvamma), mutta pääosalla haastateltavista syyt erityisluokalla opiskeluun olivat vaikeammin nimettävissä. Tällöin siirtojen syyt olivat tarkemmin määrittelemättömiä oppimiseen tai koulunkäyntiin (sosiaaliset ja emotionaaliset syyt) liittyviä vaikeuksia, eivätkä kaikki haastateltavat olleet tietoisia, mitkä syyt olivat johtaneet erityisluokkasijoitukseen. Erityisluokkasijoituksen syiden eroista huolimatta haastateltavien tavat kertoa koulukokemuksistaan olivat samankaltaisia.

Haastateltavat henkilöt olivat opiskelleet erityisluokalla yhdestä yhdeksään vuoteen. Noin

puolet heistä oli siirtynyt erityisluokalle jo ensimmäisten kouluvuosien aikana tai aloittanut koulu-uransa suoraan erityisluokalta. Haastateluajankohtana 22 haastateltavaamme opiskeli ammatillisessa koulutuksessa, valmentavassa koulutuksessa tai muussa nivelvaiheen koulutuksessa. Kaksi haastateltavista opiskeli korkeakoulussa. Kolme oli työelämässä tai tavoitteli pääsyä sinne. Suurella osalla haastateltavista (20) oli kokemus erityisryhmässä opiskelemisesta myös toisen asteen opinnoissa.

ERITYINEN TOINEN: TEORETTISET LÄHTÖKOHDAT JA ANALYYSITAPA

Analyysitapamme ammentaa sekä feministisistä jälkistrukturalistisista teoretisoinneista että yhteiskuntatieteellisestä vammaistutkimuksesta. Molemmista tarkastellaan, millä tavoin yksilö, hänen elämänsä sekä henkilökohtaiset kokemuksensa muotoutuvat ja saavat merkityksensä tietystä historiallisesta ja kulttuurisesta kontekstista.

Feministisessä jälkistrukturalistisessa kasvatuksen tutkimuksessa on tarkasteltu erityisesti subjektiksi tuleminen prosessia. Kiinnostuksen kohteena on se, millaisia subjektipositioita tiettyissä käytännöissä on tarjolla sekä miten yksilöt rakentavat koulutuksen sosiaalisissa ja kulttuurisissa käytännöissä ymmärrystä itsestään (ks. esim. Naskali 2010). Analyysi tutkimuksessa kohdistuu usein siihen, millaisia merkityksiä subjektipositioihin liitetään ja miten yksilöt neuvottelevat näihin sosiaaliin paikkoihin ja asemiin kiinnitetyistä merkityksistä (ks. esim. Youdell 2006; Niemi & Kurki, 2014).

Yhteiskuntatieteellisessä vammaistutkimuksessa vammaisuutta tarkastellaan sosiaalisesti tuotettuna ja määrittävänä ilmiönä. Tämä ei tarkoita vammojen olemassaolon kieltämistä tai niihin kiinnittyvien merkitysten vähättelemistä. Sen sijaan kyseenalaistetaan sellainen medikalistinen käsitys, jonka mukaan vammaisten henkilöiden sosiaalinen ja yhteiskunnallinen asemoituminen olisi seurausta yksilössä olevasta vammasta. Vammaistutkimus kohdistuu

yhteiskunnallis-sosiaalisiin käytäntöihin ja rakenteisiin sekä vammaisuutta koskeviin käsityksiin, jotka määrittävät vammaisten henkilöiden osallisuuden mahdollisuuksia. (Mietola 2014; Oliver & Barnes 2010; Barnes ym. 1999; Taylor 2006; Vehmas 2005.) Syrjinnän ja osallisuuden kysymykset ovat täten vammaistutkimuksen keskiössä. Emme tässä artikkelissa arvioi erityisopetuspäätöksen ja siitä seuranneiden opetus- ja muiden tukijärjestelyiden tarpeellisuutta haastateltavillemme. Sen sijaan tarkastelemme erityisoppilasta ja vammaisuutta koulun käytännöissä määrittyvänä sosiaalisena paikkana ja asemana.

Ymmärrämme toiseudessa ja toiseuttamisessa olevan kyse käytännöistä, joissa ihminen kohdataan ainoastaan tietyn institutionaalisen tai sosiaalisen aseman, esimerkiksi ”vammaisuuden” tai ”erityisyyden” edustajana (ks. Wendell 1996; Ware 2001). Tähän liittyy monesti kokemus siitä, että ”toinen” ei itse pysty vaikuttamaan siihen, millä tavoin hän ja hänen toimintansa tulee nähdä, kuulla ja määritellä. Toiseuttamisen prosessissa ”me” paikannamme ”heidät” kokemuksiimme ja toimintamme objekteiksi, emme ihmisiksi, joihin mahdollisesti identifioituisimme (Wendell 1996). Tässä artikkelissa kuvaamme toiseuttamista osallisuuden ja mukaan ottamisen, ulossulkemisen ja ulkopuolisuuden käsitteillä. Olemme tulkinneet toiseuden ilmevän aineistossamme erityisesti niissä kohdissa, joissa haastateltavamme keskustelevat kokemuksestaan syrjässä olemisesta, syrjään jättämisestä sekä tietynlaisesta lukitsemisesta erityisoppilaan paikalle.

SOSIAALISET SUHTEET ERITYISLUOKALLA JA KOULUYHTEISÖSSÄ

Suurin osa haastatelluista nuorista aikuisista kertoi kokeneensa erityisluokan pääpiirteittäin positiivisena. Kysyttäessä mitä erityisluokalla opiskelemisesta on jäänyt käteen, nostettiin sosiaaliset suhteet ensimmäisenä ja keskeisimpänä esiin. Haastattelussa kerrottiin hyvästä luokkahengestä, mukavista opettajista ja hyvistä ystävyyssuh-

teista, jotka olivat osalla kantaneet aikuisuuteen saakka. Useissa haastattelussa tuotiin esiin erityisluokan moninaisuutta hyväksyvä ilmapiiri, mikä ulottui koskemaan myös oppilaiden kulttuurisia taustoja. Hyvää yhteishenkeä selitettiin usein vertaisuudella: erityisluokalla kerrottiin opiskelevan ”samanlaisia”, ”mun veroisia” ihmisiä, joiden kanssa ei tarvinnut olla ”ainoa jolla on vaikeuksia”. Hyväksyvään opiskelukulttuuriin kerrottiin sisältyvän myös toisten oppilaiden auttaminen, ja se, ettei toisia arvosteltu. Avun pyytäminen tuntui helpommalta, kun omaa osaamattomuuttaan ei tarvinnut hävetä.

Erityisluokalla tapahtunutta kiusaamista ei tullut aineistossamme esiin niin kuin joissakin muissa erityisluokkia koskevissa tutkimuksissa (esim. Ahponen 2008; Rinne ym. 2004). Ainoastaan yhdessä haastattelussa tuotiin esiin erityisluokan sisäinen kiusaaminen, mutta tässä tapauksessa kiusaaminen oli koettu niin vakavaksi, että se oli johtanut koulun vaihtamiseen. Pääosin erityisluokkia kuvailtiin turvallisina ja rauhallisina oppimisympäristöinä. Vahvasti koetun luokan sisäisen yhteishengen rinnalle rakentui kuitenkin kertomuksia ulkopuolisuudesta suhteessa muuhun kouluyhteisöön, ja yleisopetuksen ja erityisopetuksen välinen kuilu oli läsnä useimmissa haastattelussa.

Osassa haastatteluista kerrottiin, että erityisluokat olivat työskennelleet hyvin vähän yhdessä yleisopetuksen luokkien kanssa. Tämä erottelu konkretisoitui myös erityisluokkien fyysisessä erillisyydessä – usein luokat olivat sijainneet erillään yleisopetuksen luokista (ks. myös Mietola 2014). Koulun sosiaalisissa järjestyksissä monesti itsestään selvänä pidetty erityis- ja yleisopetuksen sijoittaminen erilleen voikin estää havaitsemasta, millä tavalla tämä erillisuus rakentaa sosiaalisia suhteita – etäisyyttä ja kohtaamattomuutta oppilasryhmien välille.

Erityis- ja yleisopetuksen oppilaiden kohtaamisesta mainittiin lähinnä päivittäiset ohitus-tilanteet koulun käytävillä tai ruokalassa. Tanja kertoi viihtyneensä hyvin erityisluokalla, mutta oli jäänyt pohtimaan luokkatoveriinsa kohdistunutta kiusaamista:

”Esimerkiksi siel saatto olla, et mentiin ruokailuun, ja sit kun mejän luokal oli sellanen tyttö, et sil ei niinku ehkä kaikki ollu ihan kunnossa. Niin käytävillä oppilaat saatto vaik huutaa, et tuol tulee hei toi vammahan. Tai jotain. Tai niinku jotain tyhmää kommenttii heittää siihen ja. (Hiljaisuus) Emmä tiä. Sit tulee niinku sellanen, et ku ei voi auttaa millään tapaa. Ja ku ei se oo sen tytön vika, ni sit että tulee itselle sellanen, et miks noi ihmiset on oikeesti tommosia ja. Ja sit jos aattelis vaikka, et jos ne ois ite tollases tilanteessa.” (Tanja)

Esimerkissä kuvatut yleisopetuksen oppilaat eivät Tanjan kertoman mukaan kyenneet asettumaan erityisluokalla opiskelevan tytön asemaan – eivät kokeneet häntä vertaisekseen (ks. Wendell 1996; Ware 2001). Tanja toi esiin myös turhautumisensa siitä, ettei hän tai muut hänen positiossaan olevat kyenneet vaikuttamaan tapaan, jolla kyseinen tyttö tuli määritetyksi (ks. emt.). Myöskään virallinen koulu – opettajat ja koulun käytännöt – ei aina pyrkinyt haastamaan ja purkamaan ulossulkevia käsityksiä ja toimintaa. Johannan kertomuksessa erityis- ja yleisopetuksen yhteisillä liikunnantunneilla toimittiin toistuvasti tavoilla, joita hän piti syrjivinä:

”Kun meil oli liikuntaa, me oltiin niin pieni ryhmä, ni meidän piti olla jonkun toisen ryhmän kaa yhdessä. – Sit tietenk siinä tuli se, että kun ties, että me ollaan pienryhmässä, ni sit se oli semmosta syrjimistä. Aina just oli jotain. Sit valittiin ne oman luokan (oppilaat) ja sit sinne jäi, me jäätiin yleensä viimisisks ja sit yleensä kukaan ei puhunu meille mitään.” (Johanna)

Johanna toi haastattelussaan esiin, että liikunnantunneilla tapahtuneeseen kiusaamiseen ei puututtu, eikä tästä oltu keskusteltu koulussa edes oman luokan kesken. Opettajat ovat kuitenkin saattaneet tulkita, että kyseessä ovat olleet liikuntatuntien tavanomaiset käytännöt (kuten kuningasvalinta, ks. Berg 2006), eivätkä he ole ajatelleet, että ne vahvistaisivat ryhmien välistä eroa ja hierarkiaa (vrt. emt.). Koulukulttuuriin vakiintuneet nimitykset, kuten ”vammahan” tai ”palikka”, ja niiden leimaavuus vaikuttivat ai-

neistomme perusteella olevan vaikeasti muutettavia (ks. Mietola 2014). Toisensa poissulkeviksi dikotomioiksi muotoutuvat käsiteparit, kuten vammahan–vammaton tai erityinen–normaali, voivatkin rakentaa osaltaan ulkopuolisuuden kokemuksia niissä nuorissa, joita määritellään dikotomian toisen ääripään mukaan (ks. esim. Niemi 2008; Youdell 2006; myös Ashton 2011).

ERITYISLUOKKAOPETUS OPPIMISEN JA KOULUTUSPOLKUIEN MÄÄRITTÄJÄNÄ

Erityisluokkaopiskelu on määritelty peruskoulun tukimuodoista vaihtoehdoksi, jota tarjotaan oppilaalle silloin, kun muut tarjotut tukimuodot eivät riitä (OPH 2011). Erityisluokkaa pidetäänkin usein itsestään selvästi paikkana, jossa oppilaan yksilölliset opetusta koskevat tarpeet tulevat kohdatuiksi (Mietola 2014; Brantlinger 2005). Osa haastateltavista kertoi erityisluokkaopetuksen ottaneen huomioon oppilaiden yksilölliset tarpeet. He kuvasivat yksilöllisyyden toteutuvan sekä oppisisällöissä että opetuksessa, jossa ”se opettaja selittää asian niin monella eri tavalla, että se varmasti menee tänne päähän”. Yksittäiset haastateltavat nimesivät erilaisia pedagogisia ratkaisuja, joita heidän opettajansa olivat käyttäneet ja jotka olivat tuntuneet hyödyllisiltä. Esimerkiksi Jessican opettaja oli tuonut luokkaan koiransa, millä Jessica kertoi olleen positiivinen vaikutus työskentelyyn:

”Ku ne koirat oli siin niin ne anto sellasta turvallisuuden tunnetta ja sitte sä keskityit paremmin kaikkeen, ihan kun ne ois ollu jotain apuopettajia, et ne oli vaan siin läsnä.” (Jessica)

Samaan aikaan useat kuitenkin muistelivat, ettei erityisluokalla saanut opiskella omaan tahtiin, vaan luokassa mentiin kutakin oppiainetta hitaimmin oppivan mukaan. Erityisluokkaa kuvattiin myös paikkana, jossa ”ei saa päntätä”. Osa haastateltavistamme kertoi, että jos he olivat hyviä jossain oppiaineessa, heidät saatettiin jättää yksin tekemään kirjaa eteenpäin sen sijaan,

että heitä olisi tuettu ja haastettu parhaaseensa. Opiskelua kuvattiin myös ”rentona”: joillekin oli jäänyt mieleen oppitunnit, joita oli kuluttu korttia pelaten ja kahvia juoden. Osa kertoi oppineensa ”alisuoriutumaan” erityisluokalla. Haastateltavat pohtivatkin, että erityisluokalla pitäisi haastaa oppilaita opiskelemaan enemmän ja annettava heidän edistystä.

Useat haastateltavista kertoivat päätyneensä pohtimaan kriittisesti erityisluokan ”rentoa meininkiä” ja sen tarjoamia opiskeluvaihtoehtoja ja osaamista siirtyttyään toiselle asteelle. Näin oli erityisesti niiden kohdalla, jotka hakeutuivat peruskoulusta yleisiin opiskeluryhmiin joko ammatillisissa oppilaitoksissa tai lukiossa. Heidän osaamisensa ei ollut vastannut niitä odotuksia, joita peruskoulun käyneille toisen asteen koulutuksessa asetetaan. Haastatteluissa tuotiin esiin vaikeuksia sopeutua suurempaan ryhmäkokoon ja ison ryhmän käytäntöihin. Pienessä erityisluokassa opitaan omanlainen toimintakulttuuri, jolloin yleisopetuksen ryhmään siirtyminen voi olla haastavaa jo pelkästään suuremman ryhmän erilaisten käytäntöjen takia (Mietola 2014; ks. myös Saloviita 2006a; Hjörne 2004).

Esimerkiksi Robin pohti, ettei osannut pyytää ammatillisen oppilaitoksen opiskeluryhmässään apua, koska erityisluokalla avun tarve oli huomattu pyytämättäkin. Robin lopettikin opinnot puolen vuoden jälkeen ja hakeutui koulutukseen uudelleen vasta vuosien kuluttua. Opetuksen tasoa koskevista kriittisistä huomioista huolimatta useat haastateltavat totesivat erityisluokan olleen itselle oikea paikka opiskella. Osaltaan tätä erityisluokan sopivuutta perusteltiin yleisopetuksen vaativuudella. Esimerkiksi Laura kuvasi olevansa tyytyväinen erityisluokalla opiskeluun: ”Kun ei pysty toisella tavalla, niin ei voi mitään.”

Haastatelluille tarjolla olleet peruskoulun jälkeiset koulutuspolut näyttivät usein kapeilta. Moni haastatteluajankohtana opiskeleva kertoi pitävänsä tämänhetkisestä opiskelupaikastaan, mutta haluavansa hakeutua myöhemmin muualle opiskelemaan, koska ala ei tuntunut omalta. Koulutuspolku ei aina ollut piirtynyt

”omannäköiseksi”. Tulkitsemme, että haastateltaviemme polkuja ovat muovanneet käsitykset siitä, mitkä ovat erityisoppilaille sopivat koulutusvaihtoehdot (Mietola 2014; Niemi & Kurki 2013).

Useista tuntui, että he eivät olleet voineet hakeutua opiskelemaan itseä kiinnostaville aloille (ks. myös Hakala 2013). Lasten parissa työskentely ja hoitoalan koulutus olivat kiinnostaneet monia haastattelemistamme nuorista naisista, mutta läkematematiikan vaikeuteen vedoten heitä oli kehoitettu hakeutumaan mieluummin jollekin toiselle alalle. Jotkut haastateltavista olivat ennen koulutukseen tai työelämään pääsyä kiertäneet useissa lyhytkestoisissa valmistavissa tai valmentavissa koulutuksissa (ks. Niemi & Kurki 2013). Kolmekymmentävuotias ammatilliseen perustutkintoon valmentavassa koulutuksessa opiskeleva Miritsa totesikin: ”Nyt mä haluan niinku hakeutuu oikeeseen koulutukseen, että en jälleen kerran oo tämmöisessä alisuorituskoulussa.”

Näyttääkin siltä, että erityisluokista voi muodostua peruskoulun sisälle rinnakkainen ja sisäänsulkeva järjestelmä. Ainoastaan yksi haastateltavista siirtyi peruskoulun aikana erityisluokalta yleisopetukseen, ja useat jatkoivat toisenkin asteen opinnoissa erityisryhmässä tai erityisoppilaitoksessa. Useimmat haastateltavista, jotka opiskelivat tai olivat opiskelleet myös toisella asteella erityisryhmässä tai erityisoppilaitoksessa, ilmaisivat olevansa tyytyväisiä erityisryhmässä opiskelemaan, vaikkakin kertoivat pohtineensa myös sitä, miten erityisryhmässä opiskeleminen saattaisi vaikuttaa omaan työllistymiseen (Hakala 2013).

Kuten edellisessä luvussa toimme esiin, haastateltavat kuvasivat hyviä kokemuksiaan erityisluokalla hyväksytyksi tulemisesta ja turvallisesta oppimisympäristöstä. He kuitenkin myös tarkastelivat kriittisesti oppimiseen, opiskeluun ja ohjaukseen liittyviä kokemuksiaan. Näiden käytäntöjen kyseenalaistamisesta huolimatta haastatteluissa tuli näkyväksi se, kuinka minäkerronta rakentuu erityisluokan käytännöissä. Toiseus suhteessa yleisopetuksen oppilaisiin asetui osaksi itseä koskevia kertomuksia rajoittaen

ja mahdollistaen sitä, miten itseä voi kertoa ja tulevaisuuttaan kuvitella (ks. myös Mietola 2014; Berg 2010). Esitämmeekin, että erityisluokalla opiskeltaessa asetetaan erityisen oppilaan paikalle, otetaan haltuun puhe omasta erityisyydestä ja sitä kautta tullaan näkyväksi kompetenttina erityisoppilassubjektina (ks. Mietola 2014; Laws & Davies 2000). Näin esimerkiksi opitaan hakeutumaan erityisoppilaille sopiviksi katsottuihin opintoihin ja töihin.

ERITYISOPETUKSEN JA YLEISOPETUKSEN RAJANKÄYNNIN JA MUUTOKSEN MAHDOLLISUUDET

Erityisopetus ja erityisoppilaiden asemoituminen näyttivät haastattelukerronnassa muuttumattomilta ja vaikeasti haastettavilta. Aineistossa toistettiin erityisopetusta ja erityisoppilasta koskevia stereotyyppioita, erityisopetuksen alhaista statusta ja oppilaiden leimautumista. Silmiinpistävää oli erityisopetuksen ja yleisopetuksen välisen rajan jyrkkyys ja selvärajaisuus, erityisopetuksen erillisyyks ja (oletetut) erot opetuksen laadussa. Tuntuikin tärkeältä tarkastella sitä, miten haastattelutavat haastoivat ja kyseenalaistivat puheessaan syrjintää ja stereotyyppisiä merkityksiä, sekä sitä, minkälaisen tekijöiden ansiosta erityisopetusta ja erityisoppilaiden asemaa voisi katsoa toisin.

Keskeiseksi haastamisen mahdollisuuksia rajaavaksi ja samalla erilaisuutta ja toiseutta ylläpitäväksi tekijäksi tunnistimme erityisopetuksen ja yleisopetuksen välisen vuorovaikutuksen puutteen ja sen, että erityisopetus ikään kuin sulkee oppilaan sisälleen. Usein haastateltavillamme oli hyvin niukasti vuorovaikutusta yleisopetuksen oppilaiden kanssa ja kokemus yleisopetuksen käytännöistä oli ollut hyvin vähäistä. Erityisenä ryhmänä näyttäytyivät koko koulupolkunsa erityiskouluissa opiskelleet henkilöt, joilta kokemukset yleisopetuksesta puuttuivat täysin. Kokemuksen vähäisyys tai puute näytti mystifioivan yleisopetuksen: haastateltavien puheessa yleisopetus kerrottiin toistuvasti liian vaativana, liian nopeana ja itselle mahdottomana. Näin

kerrottiin siitäkin huolimatta, että useilla heistä ei ollut henkilökohtaista kokemusta yleisopetuksessa opiskelusta. Yleisopetuksen itsestään selvä vaativuus hankaloitti haastateltavien pyrkimyksiä nähdä itsensä kompetentteina ja mahdollisina oppijoina. Tämä myös vaikeutti heidän mahdollisuuksiaan kyseenalaistaa erityisoppilaisiin liitettyjä stereotyyppisiä merkityksiä.

Kokemukset yleisopetuksesta ja kontaktit yleisopetuksen oppilaisiin näyttivät mahdollistaneen yksittäisille haastateltaville itsensä, erityisopetuksen sekä erityisopetuksen ja yleisopetuksen välisen suhteen uudelleen jäsentämisen. Esimerkiksi harjaantumislukalla peruskoulussa opiskellut Hanna totesi integraatiokokemuksiinsa tärkeää olleen se, että ”näkee millasta opiskelua niissä siellä on”. Hannalle integraatiokokemukset olivat tuoneet kokemuksia pärjäämisestä ja vahvistaneet ymmärrystä omista vahvuuksista. Hänelle oli tullut näkyväksi erot opetusmenetelmässä ja sisällöissä yleisopetuksen ja harjaantumislukon välillä. Hanna toi itselleen tärkeänä asiana esiin myös integraation sosiaalisen aspektin, kokemuksen mukaan otetuksi tulemisesta.

Stereotyyppien ja kulttuuristen merkitysten haastaminen näytti vaikeutuvan myös, jos erityisyyttä tai vammaisuutta ei ollut nostettu keskusteluun kouluaihana. Tämä tuli näkyväksi etenkin erityiskoulussa opiskelleiden kerronnassa. Erityiskoulussa opiskellut haastateltavamme Meri totesi, että koulussa ei ollut varsinaisesti puhuttu vammaisuudesta eikä tarjottu käsitteitä vammaisuuden ja erojen pohtimiseksi (vrt. Peters 2010; Fleischer 2001). Aineistomme pohjalta on mahdollista esittää tulkinta, että erityiskoulun arjessa vammaisuus tai erityisyys normalisoituu, jolloin niille annetut merkitykset poikkeavuuksina ja toiseutena muuttuvat. Erityiskouluissa opiskelleiden koulukokemuksissa ei tullutkaan esiin syrjässä olemista tai syrjintää. Kouluissa kerrottiin pikemminkin vaalitun ”kaikki erilaisia, kaikki samanlaisia” -puhetapaa, jolla ylläpidettiin käsitystä vammaisuuden katoamisesta heterogeenisessä ryhmässä. Vaikka tämä ”samanlaisuus” kerrottiin positiivisena, haastateltavat toivat myös esiin kokemuksiaan siitä, miten stereotyyppioihin

ja mahdollisesti näiden varaan rakentuvaan syrjintään törmäsi erityiskoulun ulkopuolella. Esimerkiksi Meri kuvasi vammaisuutensa tulleen uudella tavalla näkyväksi hänelle itselleen hänen siirryttyään erityiskoulusta lukioon, vammattomien opiskelijoiden joukkoon. Hän kertoi tulleensa asetetuksi tässä uudessa kontekstissa vammaisuuden edustajaksi. Toisaalta hän itse päätyi kertomaan opiskelukavereilleen omasta vammaastaan ja laajemmin vammaisuudesta. Tarinassaan Meri kuvaakin tätä siirtymää tärkeäksi osaksi ja yhdeksi syyksi vammaisaktivistiksi kasvamiselle.

Erityisluokkaan ja erityisoppilaisiin liittyviä kulttuurisia merkityksiä haastettiin myös radikaalisti yleisopetuksen paremmuutta kyseenalais-tavalla puheella. Esimerkiksi Sepe kuvasi erityisluokat ja -koulut kaiken kaikkiaan paremmiksi paikoiksi verrattuna tavallisen koulun oletettuun kiireeseen, resurssien puutteeseen ja akateemiseen vaativuuteen. Myös Jessica kommentoi painokkaasti samasta teemasta:

”Mä oon saanu kuitenkin erityisluokalta kaikkee sellasta, mitä tavallisel luokal oleva ei voi ees ymmärtää, koska siis, ei erityisluokalle mennä mun mielest sen takii, et sä oot huono koulussa, et sä oot huonompi ku ne muut. Sä saat sieltä erityisluokalta jotain sellasta, mitä ne tavalliset ihmiset, tavallisel luokalla olevat ihmiset, ei tuu koskaan saamaan mistään. Ja sit ne ei tajuu, et ne ei saa sitä mistään ja sit niitten mielestä on jotenkin tosi kamalaa olla erityisluokalla. Koska siis joka ikisellä ihmisellähän on heikkoutensa, ei kukaan oo täydellinen.” (Jessica)

Jessican ja Sepen tapaa kääntää tarkastelunäkökulmaa voidaan käsitteellistää vastapuheeksi (Jokinen ym. 2004). Vastapuhetta tuotetaan ”valtapuhetta” vastaan. Valtapuhe on puhetta, jonka sisältämät merkitykset jäävät usein huomaamattomiksi ja kyseenalaistamattomiksi, kuten puhe erityisoppilaiden itsestään selvistä ”erityistarpeista” (ks. Filander 2008; 2006; Bamberg 2004). Puheessaan Jessica ja Sepe kyseenalaistavat käsitykset erityisopetuksen ja -oppilaiden ”huonommuudesta” ja puhuvat itsestään koulutusjärjestelmän etuoikeutettuina, nuorina jotka saavat juuri sellaista huomiota, ihmissuhteita ja yksilöllistä

ohjausta, jota kaikki nuoret heidän mukaansa tarvitsisivat. Samalla he tulevat kyseenalaistaneeksi käsityksen erityisoppilaiden tarpeiden tai erityisopetuksen tarjoaman tuen ”erityisyydestä”.

Jessica ja Sepe tunnistivatkin erityiseen tukeen liittyvän paradoksin, johon myös artikkelimme otsikolla viittaamme. Yhdenvertaisuuteen tähtäävän erityisen tuen tarjoaminen lapselle tai nuorelle edellyttää ”tuen tarpeen” tunnistamista ja samalla oppilaan paikantamisen ”erityiseksi”. Tämä nimeäminen tekee itsessään myös eron, paikantaa erityistä tukea tarvitsevan oppilaan koulutusjärjestelmässä toiseksi.

Osa haastateltavistamme lähtikin puheessaan lähtökohtaisesti haastamaan tätä tapaa, jolla koulutusjärjestelmässä, joka pyrkii tasa-arvoon ja yhdenvertaisuuteen, oikeutetaan ja tehdään välttämättömäksi tiettyjen oppilaiden erityiseksi nimeäminen ja erillinen erityisopetus. Näissä puheenvuoroissa erillisten käytäntöjen nähtiin olevan ristiriidassa peruskoulujärjestelmän ja koulutuspolitiikan arvoperustaan vahvasti kuuluvan yhdenvertaisuusperiaatteen kanssa:

”Se menee oikeesti niin, vaikka tääl pitäis olla kaikilla sama oikeus, mut se ei vaan silti mee kuitenkaan niin, että ihmiset. Se on vaan, ne lähtökohdat merkitsee loppujen lopuks Suomessakin, vaik se ei pitäis olla niin.” (Robin)

Näissä kriittisissä puheenvuoroissa haastateltavamme tarkastelivat erillistä erityisopetusta käytäntönä, joka tuottaa ja uusintaa eroa ja erityisluokalla opiskelevien henkilöiden marginalisointia (ks. Saloviita 2006b). Tällaiset rakenteet ja käytännöt tunnistettiin syrjäyttäviksi. Tulkitsemme, että näissä tarkasteluissa haastateltavat tukeutuivat vahvasti niin kutsuttuun oikeusnäkökulmaan (ks. esim. Vehmas 2005). Osalla haastateltavistamme oikeusnäkökulma kietoutui vahvasti vammaisaktivismiin ja vammaispoliittiseen näkökulmaan, jotka olivat tarjonneet uusia välineitä käytäntöjen tunnistamiseen ja muutoksen vaatimiseen. Nämä olivat tehneet haastateltavillemme mahdolliseksi käsitteellistää ja arvioida uudella tavalla itseen kohdistuneita käytäntöjä sekä omaa asemoitumista koulutusjärjestelmässä.

LOPUKSI

Olemme tarkastelleet artikkelissamme erityisluokalla opiskelleiden nuorten aikuisten kerrontaa koulukokemuksistaan toiseuttamisen näkökulmasta. Analyysimme on kohdistunut kolmella eri tavalla oppilaiden paikantumiseen ja asemoitumiseen koulun käytännöissä. Olemme tarkastelleet yhtäältä osallisuuden ja syrjässä oleminen käsitteiden avulla oppilaiden asemoitumista koulu yhteisössä ja oppilaskulttuureissa. Toisaalta olemme pohtineet oppilaiden paikantumista koulun virallisissa järjestyksissä. Kolmanneksi olemme tuoneet esiin, millaisia haastamisen ja toisin katsomisen mahdollisuuksia haastateltavat ajattelivat olevan koulun käytännöissä, sosiaalisissa järjestyksissä ja erityisoppilasta koskevis- sa kulttuurisissa merkityksissä.

Ulkopuolisuuden ja toiseuden kokemukset suhteessa yleisopetuksen oppilaisiin samoin kuin mukaan ottaminen ja hyväksytyksi tuleminen erityisluokalla, näyttivät vaikuttavan siihen, millaisia merkityksiä erityisluokka-aika saa osana haastateltaviemme elämäntulkua. Erityisluokkaa muisteltiin useimmiten sosiaalisesti palkitsevana ja erilaisuutta hyväksyvänä ympäristönä. Yleisopetusta taas kuvailtiin sosiaalisesti ja akateemisesti vaativana, suvaitsemattomana ympäristönä. Erityisluokalla opiskeleminen positiivisuus kuitenkin kyseenalaistui haastateltavien pohtiessa omaa asemoitumistaan koulu yhteisössä. Kerronnassa tulivat esille stereotyyppiat ja erityisoppilaaseen liitetyt kulttuuriset merkitykset sekä erityisopetuksen ja yleisopetuksen vahva erillisuus. Kokemus turvallisesta erityisluokasta tai -koulusta ei poistanut tietoisuutta siitä, että erityisluokan tai -koulun ulkopuolisissa tiloissa leimauduttiin.

Aineistossamme rakentuva kuva erityisopetuksen ja yleisopetuksen välisen eron jyrkkyydestä hämmensi meitä tutkijoita – onhan erityisoppilaiden integraatioon ja inklusiivisen koulutuksen kehittämiseen panostettu voimakkaasti jo 1980-luvulta lähtien. Käsitteet yleisopetuksen haastavuudesta ja turvattomuudesta sekä toisaalta erityisluokkien turvallisuudesta ja hyväksyvyydestä tekevät osaltaan ymmärrettäväksi sen,

miksi erillisiä erityisopetusjärjestelyjä pidetään välttämättöminä ja miksi näiden säilyttämistä myös voimakkaasti puolustetaan (ks. Kuorelah- ti & Vehkakoski 2009). Ehkä sekä koulutuspolitiikassa että tutkimuksessakin olisi siirryttävä kysymään, millaisessa koulutusjärjestelmässä on välttämätöntä rakentaa tällaisia turvallisia ympäristöjä tietyille oppilasryhmille, ja mietittävä, vastaako tämä käsityksiämme siitä, millainen tasa-arvoisen ja yhdenvertaisen koulutusjärjestelmän tulee olla. Kysymys kiinnittyykin laajempaan normatiivista kulttuuria koskevaan keskusteluun siitä, keille peruskoulu on tarkoitettu, kuka voi asettua suomalaisen peruskoulun ”tavalliseksi” oppilaaksi (ks. myös Souto 2011).

Mukaan ottamisen ja ulossulkemisen näkökulmasta tarkasteltuna erityisluokalla opiskelu on aiheuttanut ristiriitaisia kokemuksia ja seurauksia haastateltavien elämään. Analyysimme osoittaa kuitenkin tavan, jolla erityisluokka ja sen oppilaat ovat paikantuneet koulun ja koulutusjärjestelmän toisiksi. Tämä ei tunnu muuttuvan ennen kuin suoraviivaisia jakoja erityisryhmiin ja yleisryhmiin lähdetään purkamaan. Erityisluokkien ja yleisopetuksen luokkien jakoa on alettu purkaa muun muassa uusimman perusopetuslain muutoksen yhteydessä (Perusopetuslaki 24.6.2010/642), jossa tavoitteena on ollut tuen kolmiportaisen mallin avulla tehdä erityisopetus siirroista määräaikaisia ja joustavampia (ks. OPM 2007). Lakiuudistuksen kokonaisvaikutusta erityisopetuksen ja yleisopetuksen väliseen jakoon on vielä varhaista arvioida (ks. kuitenkin Kirjavainen ym. 2014; Pulkkinen & Jahnukainen, 2014). Lakimuutokseen on ladattu odotuksia, joiden toteutumiseen voi suhtautua varauksellisesti, mikäli katsoo aikaisempien laki- ja politiikkamuutosten aikaansaamia vaikutuksia. Erityisopetuksen ja yleisopetuksen välinen ero ja tätä kautta käsitteet ”erityisten” ja ”normaalien” oppilaiden välisestä erosta ovat vaikeasti haastettavissa, eivätkä nämä muutu nimikkeitä vaihtamalla. Tähän vaaditaan merkittävää ideologista, rakenteellista ja koulun toimintakulttuuria koskevaa muutosta.

VIITE

- 1 Kaikki haastateltavien nimet on muutettu anonymiteetin säilyttämiseksi.
- 2 Erityisluokka elämäkullussa -selvitystyössä tarkasteltiin peruskouluaikaanaan erityisluokalla opiskelleiden vammaisten, romaniväestöön kuuluvien ja maahanmuuttajataustaisten nuorten aikuisten koulutus- ja työelämäpolkua. Selvitys on osa Yhdenvertaisuus Etusijalle (YES) -hanketta ja toteutettiin yhteistyössä Helsingin yliopiston, opetusministeriön ja sisäasiainministeriön kanssa, EU:n progress-rahoituksella.

LÄHTEET

- Ahponen, Helena 2008: Vaikeavammaisen nuoren aikuistuminen. Yksilöllinen ja erilainen elämäkulkku. Kelan tutkimusosasto, Sosiaali- ja terveysurvan tutkimuksia 94.
- Ashton, Jennifer Randhare 2011: The CEC Professional Standards: a Foucauldian genealogy of the re/construction of special education, *International Journal of Inclusive Education*, 15:8, 775–795.
- Bamberg, Michael 2004: Considering counter narratives. Teoksessa Michael Bamberg – Molly Andrews (toim.): *Considering Counter Narratives. Narrating, Resisting, Making sense*. John Benjamins Publishing Company, Amsterdam & Philadelphia, 351–371.
- Barnes, Colin – Mercer, Geoff – Shakespeare, Tom 1999: *Exploring disability: a sociological introduction*. Polity Press, Cambridge.
- Berg, Kari 2010: Negotiating Identity: conflicts between the agency of the student and the official diagnosis of social workers and teachers. *European Educational Research Journal*, Vol. 9, No. 2, 164–176.
- Berg, Päivi 2006: Liikuntatuntien kapteenivalintatilanne oppilaiden hierarkioiden rakentajana. *Kasvatus* 37(2), 174–186.
- Brantlinger, Ellen 2005: Slippery Shibboleths. The Shady Side of Truism in Special Education. Teoksessa Susan L. Gabel (toim.): *Disability Studies in Education. Readings in Theory and Method*. Peter Lang Publishing, New York, 125–138.
- Filander, Karin 2006: Työ, koulutus ja katoavat ammatti-identiteetit. Teoksessa Jarkko Mäkinen – Erkki Olkinuora – Risto Rinne – Asko Suikkanen (toim.): *Elinkautisesta työstä elinikäiseen oppimiseen*. PS-kustannus, Jyväskylä, 43–60.
- Filander, Karin 2008: Ironia managerialistisen hallinnan vastapuheena. Teoksessa Pauli Siljander – Ari Kivelä (toim.): *Kasvatustieteen tila ja tutkimuskäytännöt. Paradigmat katosivat, mitä on jäljellä?* Suomen Kasvatustieteellinen Seura, Helsinki, 419–437.
- Fleischer, Lee Elliott 2001: *Special education students as counter-hegemonic theorizers*. Teoksessa Glenn M. Hudak – Paul Kihn (toim.): *Labeling. Pedagogy and Politics*. RoutledgeFalmer, London & New York.
- Hakala, Katariina 2013: Kehitysvammaisten koulutuspolkujen ja työntekijäkansalaisuuden mahdollisuuksia ja mahdolltomuuksia. Teoksessa Kristiina Brunila – Katariina Hakala – Elina Lahelma – Antti Teittinen (toim.): *Ammatillinen koulutus ja yhteiskunnalliset eronteot*. Gaudeamus, Helsinki, 216–235.
- Hjørne, Eva 2004: Excluding for inclusion? Negotiating school careers and identities in pupil welfare settings in the Swedish school. *Göteborg Studies in Educational Sciences* 213, Acta Universitatis Gothoburgensis.
- Jahnukainen, Markku 2001: Erityisluokkaopetuksen tuloksellisuus – retrospektiivinen oppilasnäkökulma. *Kasvatus* 32(3), 217–228.
- Jauhiainen, Arto – Kivirauma, Joel 1997: Disabling School? Professionalisation of special education and student welfare in the Finnish compulsory school. *Disability & Society*, Vol. 12, No. 4, 623–641.
- Jokinen, Arja – Huttunen, Laura – Kulmala, Anna 2004: Johdanto: neuvottelu marginaalien kulttuurisesta paikasta. Teoksessa Arto Jokinen – Laura Huttunen – Anna Kulmala (toim.): *Puhua vastaan ja vaieta*. Gaudeamus, Helsinki, 9–19.
- Järvinen, Tero – Jahnukainen, Markku 2008: Koulutus, polarisaatio ja tasa-arvo: hyvä- ja huono-osaistuminen perus- ja keskiasteen koulutuksessa. Teoksessa Minna Autio – Kirsi Eräranta – Sami Myllyniemi (toim.): *Polarisoitua nuoruus. Nuorten elinolot -vuosikirja 2008*. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, Nuorisosaian neuvottelukunta & Stakes, Helsinki, 140–149.
- Kirjavainen, Tanja – Pulkkinen, Jonna – Jahnukainen, Markku 2014: Perusopetuksen erityisopetusjärjestelyt eri ikäryhmissä vuosina 2001–2010. *Kasvatus* 45(2), 152–166.
- Kuorelahti, Matti – Vehkakoski, Tanja 2009: Tuki-toimet kunnossa perusopetuksessa? Erityisopetuksen toimivuus ja viihtyvyys oppilaiden, vanhempien ja koulun henkilöstön arvioimana. Snellman-instituutin B-sarja. Snellman-institu-

- utti, Kuopio, 53.
- Laws, Cath – Davies, Bronwyn 2000: Poststructuralist theory in practice: working with 'behaviourally disturbed' children. *International Journal of Qualitative Studies in Education*, Vol. 13, No. 3, 205–221.
- Mietola, Reetta 2005: Erilaisuus ja eronteot tutkimuksen valossa. Teoksessa Mai Salmenkangas: Muutu. Puutu. Oppilaitoksen yhdenvertaisuusopas. Seis-hanke, Helsinki, EU, 82–92.
- Mietola, Reetta 2014. Hankala erityisyys. Etnografinen tutkimus erityisopetuksen käytännöistä ja erityisyyden muotoutumisesta yläkoulun arjessa. Käyttätymistieteiden laitos, kasvatustieteellisiä tutkimuksia 255.
- Naskali, Päivi 2010: Toistoa ja vastarintaa. Yliopistopiskelijat ja yrittäjyyskasvatus. Teoksessa Katri Komulainen – Seija Keskitalo-Foley – Maija Korhonen – Sirpa Lappalainen (toim.): Yrittäjyyskasvatus hallintana. Tampere, Vastapaino, 72–99.
- Niemi, Anna-Maija 2008: Kaikki mukana? – eronteot ja tuotettu tavallisuus esi-1-luokkalaisten lasten välisissä kaverisuhteissa. *Kasvatus* 39, 4, 322–334.
- Niemi, Anna-Maija – Kurki, Tuuli 2013: Amislaiseksi valmistettu, valmennettu, kuntoutettu ja ohjattu? Teoksessa Kristiina Brunila – Katariina Hakala – Elina Lahelma – Antti Teittinen (toim.): Ammatillinen koulutus ja yhteiskunnalliset eronteot. Gaudeamus, Helsinki.
- Niemi, Anna-Maija & Kurki, Tuuli 2014: Educational choice making and subjectivities of the students with special educational needs in prevocational education and training. *Julkaisematton käsikirjoitus. Esitetty ECER-konferenssissa 3.9.2014.*
- Niemi, Anna-Maija – Mietola, Reetta – Helakorpi, Jenni 2010: Erityisluokka elämänkulussa. Selvitys peruskoulussa erityisluokalla opiskelien vammaisten, romaniväestöön kuuluvien ja maahanmuuttajataustaisten nuorten aikuisten koulutus- ja työelämäkokemuksista. Sisäasiainministeriön julkaisu 1/2010.
- Oliver, Mike – Barnes, Colin 2010: Disability studies, disabled people and the struggle for inclusion. *British Journal of Sociology of Education*, Vol. 31, No. 5, September 2010, 547–560.
- OPH 2011: Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteiden muutokset ja täydennykset 2010. Määräykset ja ohjeet 2011:20.
- OPM 2007: Erityisopetuksen strategia. Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2007:47.
- Perusopetuslaki 24.6.2010/642. § 16a ja 17. <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1998/19980628>. [Luettu 4.11. 2013]
- Peters, Susan J. 2010: The heterodoxy of student voice: challenges to identity in the sociology of disability and education. *British Journal of Sociology of Education*, Vol. 31, No. 5, 591–602.
- Pulkkinen, J. & Jahnukainen, M. 2014: Erityisopetuksen järjestäminen ja rahoitus: lakimuutosten seuranta kuntatasolla. Teoksessa Jahnukainen, M., Kontu, E., Thuneberg, H. & Vainikainen, M.-P. (toim.) Erityisopetuksesta oppimisen ja koulukäynnin tukeen. Arvioitavana.
- Rinne, Risto – Kivirauma, Joel – Wallenius, Laura. 2004: Koulutus erityisoppilaan kokemana. Teoksessa Joel Kivirauma – Kirsi Klemelä – Risto Rinne (toim.): Erityisopetus laajenevana koulutienä. Turkulainen erityisopetus oppilaiden, vanhempien ja opettajien kokemana. Turun yliopiston kasvatustieteiden tiedekunnan julkaisu A:203.
- Saloviita, Timo 2006a: Erityisopetuksen oikeuttaminen ja vammaishuollon mallit. Teoksessa Antti Teittinen (toim.): Vammaisuuden tutkimus. Yliopistopaino, Helsinki, 120–151.
- Saloviita, Timo 2006b: Erityisopetus ja inklusio. *Kasvatus* 4/2005, 326–352.
- Souto, Anne-Mari 2011: Arkipäivän rasismi koulussa. Etnografinen tutkimus suomalais- ja maahanmuuttajanuorten ryhmäsuhteista. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, julkaisuja 110.
- Taylor, Steven J. 2006: Foreword: Before It Had a Name: Exploring the Historical Roots of Disability Studies in Education. Teoksessa Scot Danforth – Susan L. Gabel (toim.): *Vital Questions Facing Disability Studies in Education*. New York: Peter Lang Publishing Inc., xiii–xxiii.
- Tilastokeskus 2013: Intensified or Special Support Was Received by 13 Per cent of Comprehensive School Pupils. Accessed October 24, 2013. Available from https://www.tilastokeskus.fi/til/erop/2012/erop_2012_2013-06-12_tie_001_en.html
- Vehkakoski, Tanja 2006: Leimattu lapsuus? Vammaisuuden rakentuminen ammatti-ihmisten puheessa ja teksteissä. Jyväskylän yliopisto. *Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research* 297.
- Vehmas, Simo 2005: Erityispedagogiikka, sosiaalinen vammaistutkimus sekä erilaisuuden ja vammaisuuden käsitteellistäminen. Teoksessa Reetta Mietola – Elina Lahelma – Sirpa Lappalainen – Tarja Palmu (toim.), Kohtaamisia kasvatuksen ja koulutuksen kentillä: erontekojä ja yhdessä tekemistä. Suomen Kasvatustieteellinen Seura,

Kasvatusalan tutkimuksia 22, 125–148.

- Ware, Linda 2001: Writing, identity, and the other. Dare we do disability studies. *Journal of Teacher Education*, Vol. 52, No. 2, March/April 2001, 107–123.
- Wendell, Susan 1996: *The Rejected Body. Feminist Philosophical Reflections on Disability*. Routledge, New York.
- Youdell, Deborah 2006: *Impossible bodies, impossible selves: exclusions and student subjectivities*. Springer, Netherlands.

”Että mää oon normaali lapsi ja mää käyn normaalin koulun!” – Nuorten kokemuksia myöhään saadusta kehitysvammadiagnoosista



Eija Patrikainen

Kuvittelen itseni osaksi haastattelemanuoren tarinaa. Tarinassa olen nuori nainen ja kokenut elämässäni koulukiusaamista, heikkoutta ja avuttomuutta. Olen kokenut nälkää ja työttömyyttä, koska en ole saanut työtä enkä osannut täyttää sosiaalitoimen ja Kelan lomakkeita. Olen polkenut välillä jalkaa suutuessani kykenemättömyydelleni ja välillä vaipunut sängyn pohjalle miettimään jopa itsemurhaa.

Sitten olen saanut tukea. Minua on autettu löytämään sopiva työpaikka, jossa olen kokenut onnistumista. Olen löytänyt elämäkumppanin ja muuttanut asumaan hänen kanssaan. Olen ollut kiitollinen kaikesta siitä, mikä on nostanut minut ylös sängynpohjalta. Mutta jotakin minussa olevaa en halua tunnustaa. En halua kertoa elämäkumppanilleni enkä kenellekään, että minulla on kehitysvamma. En halua ottaa vastaan kokopäiväistä työtä, koska pelkään, etten jaksa sitä tehdä. Kokoaikainen työ tarkoittaisi normaalia palkkaa, jota en nyt saa. Olen päättänyt, että en hanki lapsia, koska he voisivat olla samanlaisia kuin minä.

Joka vuosi osa nuorista saa kehitysvammadiagnoosin yläkoulun tai jatko-opintojen aikana. Usein tutkimuksiin ohjataan siinä vaiheessa, kun kyky jatko-opintoihin tai työelämään näyttää epävarmalta. Nuoren pitäisi esimerkiksi saada opiskella ammatillisessa erityisoppilaitoksessa tai saada erityistä tukea työllistymiseen. Kehitysvammadiagnoosi muodostaa murroskohdan nuoren elämään.

Moni asia muuttuu. Diagnoosin myötä nuori ohjataan kehitysvampapalveluihin ja tätä kautta tuettuun työhön ja asumispalveluihin, usein ensimmäistä kertaa. Kehitysvamma vaikuttaa suoraan nuoren päätäntävaltaan ja vaikkapa ajokortin hankintaan. Nuoren on vaikea hyväksyä kehitysvammaansa. Vammaisuus on kulttuurissamme leimava ja marginalisoiva asia (Vehmas 2005).

Keväällä 2013 haastattelin sosiaalityön pro gradu -tutkimukseeni seitsemää ammatillisessa erityisoppilaitoksessa opiskelutai opiskelevaa nuorta, jotka olivat saaneet kehitysvammadiagnoosin opintojensa aikana tai hiukan sen jälkeen. Nuoret olivat iältään 16–29-vuotiaita, ja kehitysvammadiagnoosin saamisesta oli kulunut aikaa kahdesta kuukaudesta noin viiteen vuoteen. Nuorten kertomuksissa kehitysvammadiagnoosin saaminen oli ahdistava kokemus, jopa siinä määrin, että yksi nuorista ei halunnut kertoa haastattelussa saaneensa kehitysvammadiagnoosia, vaan selitti eläkettään lukihäiriöllä.

Myöhään saatu diagnoosi on useimmiten lievä kehitysvammaisuus, joka yleensä ei näy nuoren habituksesta. Haastattelemanuoret olivat käyneet kouluun usein pienryhmässä ja erityisen tuen piirissä. Heidän ystäväpiirinsä koostui yleensä luokkatovereista, naapureista ja perheenjäsenistä. Huolimatta siitä, että moni heistä oli kokenut koulukiusaamista, he tunsivat kuuluvansa muiden nuorten ryhmään ja samastuivat

ikätovereihinsa. Vaikka nuoret tiedostivatkin tarvitsevansa tukea, erityisesti kehitysvamma-diagnoosi sai heidät tuntemaan itsensä toisarvoiksi ja vertaamaan itseään omien sanojensa mukaan ”normaaliin” väestöön. Heistä tuntui, että kehitysvammadiagnoosin myötä heiltä oli viety oikeus tehdä normaalia työtä, asua tavallisessa asunnossa tai esimerkiksi saada ajokortti.

Toiseus rakentuu suhteessa toisiin ihmisiin. Nuoret vertasivat itseään muihin, ja kertomuksissa toistui käsitys itsestä heikompana tai huonompana kuin muut ihmiset. Samalla he kuitenkin halusivat olla toisten kaltaisia, ja vähäininkin kuntoutus loi toiveita siihen, että voisi olla kuin muut. Kehitysvammadiagnoosi kuitenkin ahdisti, koska se ohjasi nuorta esimerkiksi tuettuun työhön ja tuettuun tai ohjattuun asumiseen. Tuetusti asuvat nuoret haaveilivat omasta asunnosta ja vapaudesta sekä uudelleenkouluutuksesta ja työstä. Suurin osa nuorista kuitenkin tunsivat vahvasti, ettei jaksaisi tehdä normaalitahdista tai -kestoista työpäivää.

Kehitysvammadiagnoosilla on voimakas yksilöä leimaava vaikutus. Kehitysvammaisuuden liittyä paljon negatiivisia stereotyyppisiä käsityksiä ja ennakkoluuloja. Tämä voi näkyä suoranaishan diskriminaationa tai muunlaisena toiseutta korostavana kohtelemisena, kuten holhoamisena. Vammaiset kategorisoidaan yhteiseksi ryhmäksi, joilla ei katsota olevan normaaleiksi ajateltuja tarpeita, ymmärryskykyä tai käyttäytymistä. (Somerkivi 2000.) Kulmalan (2006) mukaan diagnosointi voidaan ajatella yhdeksi kategorioinnin muodoksi. Yksilö voi salata leimaavan diagnoosin ympäristöltä, koska ei halua tulla leimatuksi ja kuulua leimattujen kategoriaan. Haastatellut nuoret eivät halunneet kertoa ystävilleen kehitysvammastaan. Yksi haastatelluista nuorista kertoi hyväksyvänsä diagnoosinsa, koska se ei näkynyt hänestä päällepäin.

Nuorten toiseus rakentui leimaavan diagnoosin ympärille. Diagnoosi määritteli heitä sellaisiksi, joita he eivät kokeneet olevansa eivätkä halunneet olla. Nuorilla ei kuitenkaan ollut paljoakaan vaihtoehtoja. He eivät saaneet työtä ilman tukea, ja suurin osa heitä tunsivat tarvitsevansa

asumiseen ainakin vanhempiensa tukea. Arjessa haastavinta oli täyttää erilaisia lomakkeita tai ymmärtää vaikeita rahalaskuja.

Toiseuden tilaan joutuminen ei ole yleensä ihmisen itsensä hallittavissa. Toiseuttaan voi kuitenkin vastustaa vastapuheella, jossa kulttuurisesti vakiintuneita kategorioita kyseenalaistetaan. (Juhila 2004.) Tutkimukseen osallistuneet nuoret eivät juurikaan esittäneet vastapuhetta. Joko he eivät kyenneet sitä tekemään, tai vastapuhe olisi merkinnyt kehitysvamman hyväksymistä. Nuoret kokivat diagnoosin niin voimakkaasti leimaavana, etteivät he halunneet puhua siitä. Vaikka diagnoosi hyväksyttiin jollakin tasolla, osa siitä jäi kuitenkin kokonaan hyväksymättä. Nuori jatkoi elämäänsä hyvin ristiriitaisissa ajatuksissa.

Artikkelin alussa oleva kertomus kuvaa nuoren ambivalenttista suhdetta myöhään saatuun kehitysvammadiagnoosiin. Toisaalta diagnoosi merkitsee nuorelle niitä tukitoimia, joita hän tietää tarvitsevansa. Toisaalta se taas leimaa nuoren sellaiseen ryhmään kuuluvaksi, johon hän ei halua kuulua ja jonka hän kokee eristävänä. Kulmalan (2006) mukaan erilaisuus ja ulkopuolelle jääminen aiheuttavat toiseutta. Nuorten kokemusten mukaan myöhään saatu kehitysvammadiagnoosi on vaikea hyväksyä. Menee vielä kauan siihen, että kehitysvammadiagnoosin leima poistuu. Olisiko nuorten mahdollista saada tarvitsemiaan tukitoimia ilman leimaavaa diagnoosia ja rakentaa identiteettiään ilman toiseuden kokemusta?

LÄHTEET

- Juhila, Kirsi 2004: Leimattu identiteetti ja vastapuhe. Teoksessa Arja Jokinen – Laura Huttunen – Anna Kulmala: Puhua vastaan, vaieta. Neuvotteluja kulttuurisista marginaaleista. Gaudeamus, Tampere, 20–32.
- Kulmala, Anna 2006: Kerrottuja kokemuksia leimattusta identiteetistä ja toiseudesta. Acta Universitatis Tamperensis 1148. Tampereen yliopistopaino, Tampere.
- Somerkivi, Pirjo 2000: Vammaisuus. Kuntoutuminen ja selviytyminen sosiaalisen tuen verkostoissa. Valopaino Oy, Helsinki.
- Vehmas, Simo 2005: Vammaisuus. Johdatus historiaan, teoriaan ja etiikkaan. Gaudeamus, Helsinki.

Näkövammaisen nuoren osallistuminen

Anna-Liisa Salminen



Näkevä ihminen ei välttämättä tule ajatelleeksi haasteita, joita näkövammaisen ihminen joutuu kohtaamaan. Suuri osa oppimisesta perustuu näköaistiin, ja jo pieni lapsi oppii suuren osan taidoistaan matkimalla ja mallista katsomalla. Sokean ja vaikeasti heikkonäköisen lapsen on opittava hahmottamaan ympäristöä muiden aistien avulla. Kaikki arjen taidot on opetettava kädestä pitäen: miltä ruokailuvälineet tuntuvat, mitä niillä tehdään, miten niiden kanssa toimitaan?

Näkevällä käden ja silmän välinen yhteistyö toimii perustana kirjoittamiselle sekä muille hienomotoriikkaa vaativille tehtäville, esimerkiksi saksien käytön oppimiselle, pukeutumiselle, napittamiselle ja kengännauhojen solmimiselle. Samoin monet leikit ja pelit perustuvat silmän ja käden yhteistyöhön. Ne kaikki vaativat taitoja, joiden oppimiseen sokea tai vaikeasti näkövammaisen lapsi tarvitsee erityistä opetusta ja usein myös vaihtoehtoisia toimintatapoja. Sama koskee sosiaalisia taitoja, jotka on opetettava sokeille ja vaikeasti näkövammaisille lapsille järjestelmällisesti, koska he eivät pysty kehittymään niissä mallista oppimalla. Heille pitää opettaa esimerkiksi se, että toista ihmistä kuunnella katsotaan kohti puhujaa tai että itsensä heijaaminen julkisissa tiloissa hämmentää muita ihmisiä.

Nuoruuden kehityksellinen tehtävä on kehitysteorioiden mukaan saavuttaa itse hankittu autonomia eli itsenäisyys sekä muodostaa käsitys itsestään, identiteetti. Selviytyminen näistä kehitystehtävistä edellyttää nuorelta osallistumista

eli osallisuutta elämän eri tilanteisiin. Näkövammaiset nuoret itsenäistyvät näkeviä ikätoveriensa hitaammin. Näkövammaisen nuoren selviytymiseen nuoruuden kehitystehtävistä vaikuttaa näkövammaisen aste, nuori itse, mutta erityisesti nuoren kasvu- ja toimintaympäristöltään saama tuki sekä itse toimintaympäristö.

Monista näkövammaisista nuorista itsenäistyminen tuntuu haasteelliselta, sillä osallisuus elämän eri tilanteissa edellyttää paljon opettelemista. Itsenäinen liikkuminen on yksi suurimmista haasteista. Reitit, joita nuori käyttää, on kaikki opeteltava erikseen. Pimeä aika ja lumi vaikeuttavat ulkona liikkumista entisestään. Nuoren reviiiri jää pieneksi, jos hän ei osaa tai uskalla käyttää julkisia liikennevälineitä, tosin suuri osa näkövammaisista nuorista käyttääkin taksia kaikkeen liikkumiseensa. Avun pyytäminen vierailta kadulla on vaikeaa useimmille ihmisille, saati identiteettiään vasta rakentavalle näkövammaiselle nuorelle. Näiden taitojen hankkiminen edellyttää liikkumistaidon ohjausta.

Liikkumista ulkona helpottaa valkoinen keppi, mutta useimmat heikkonäköiset nuoret eivät halua käyttää sitä, koska se on näkyvä merkki näkövammasta. Erityisesti heikkonäköiset nuoret vastustavat muidenkin arkea helpottavien apuvälineiden, kuten äänikirjojen, kiikareiden ja lukutelevisioiden, käyttöä. Heikkonäköiset nuoret vaikuttavat usein hakevan identiteettiään ja samastumiskohteita mieluummin näkevästä nuorista kuin muista näkövammaisista nuorista. Tällöin korostetaan omaa pärjäämistä,

heikkonäköiset nuoret saattavat esimerkiksi lukea omituisissa asennoissa tai törmäillä esteisiin mieluummin kuin käyttää apuvälinettä. Heillä on myös riski suoriutua opinnoistaan sokeita nuoria heikommin.

Heikkonäköisten nuorten kaveripiiriin saattaa sokeita useammin kuulua myös näkeviä nuoria. Monelta näkövammaiselta nuorelta läheiset ystävät puuttuvat kokonaan, vaikka Facebook-kavereita saattaa olla paljonkin. Moni on kokenut koulukiusaamista, ja kuten muut vammaiset oppilaat, he ovat muita heikommin hyväksytyjä ikätovereidensa joukossa. Näkökontaktin puute haittaa kontaktien hakemista ja sosiaalisen yhteyden ylläpitämistä ja asettaa näkövammaisen henkilön helposti alistaiseen asemaan suhteessa näkevään henkilöön. Toisten näkövammaisten ikätovereidensa kanssa moni tuntee olonsa helpommaksi ja varmemmaksi, joskin monen näkövammaiset kaverit, jos heitä on, ovat kaukana ja harvoin tavattavissa. Joillekin näkövammaisille nuorille henkilökohtainen avustaja saattaa olla ainoata seuraa.

Moni näkövammaisen nuori viettää vapaa-aikansa koulutehtävien parissa ja tietokoneen äärellä Internetissä. Verkossa toimiminen tarjoaa näkövammaisille mahdollisuuden kaltaisuuden kokemukseen muiden kuin näkövammaisten nuorten kanssa, kun erilaisuus ei näy. Nuorten sosiaalisen elämän siirtyminen nettiin saattaa lisätä näkövammaisten osallistumisen mahdollisuuksia. Harrastuksiin, kuten sählyyn, nuorisotoimintaan ja musiikkiin, näkövammaiset nuoret osallistuvat mahdollisuuksien mukaan. Yhteistä heille vaikuttaa olevan halu harrastaa enemmän kuin käytännössä on mahdollista.

Näkövammaisen nuoren osallistumisen haasteiden vuoksi ei ole ihme, että näkövammaiset nuoret eivät ole yhtä valmiita tekemään tulevaisuuden ura- tai koulutusvalintoja kuin ikätoverinsa. Näkeväkin nuori tarvitsee tukea saavuttaakseen itsenäisyytensä. Näkövammaisen nuori tarvitsee vielä vankemmin ohjausta ja rohkaisua omien asioidensa hoitamiseen ja oman elämänsä

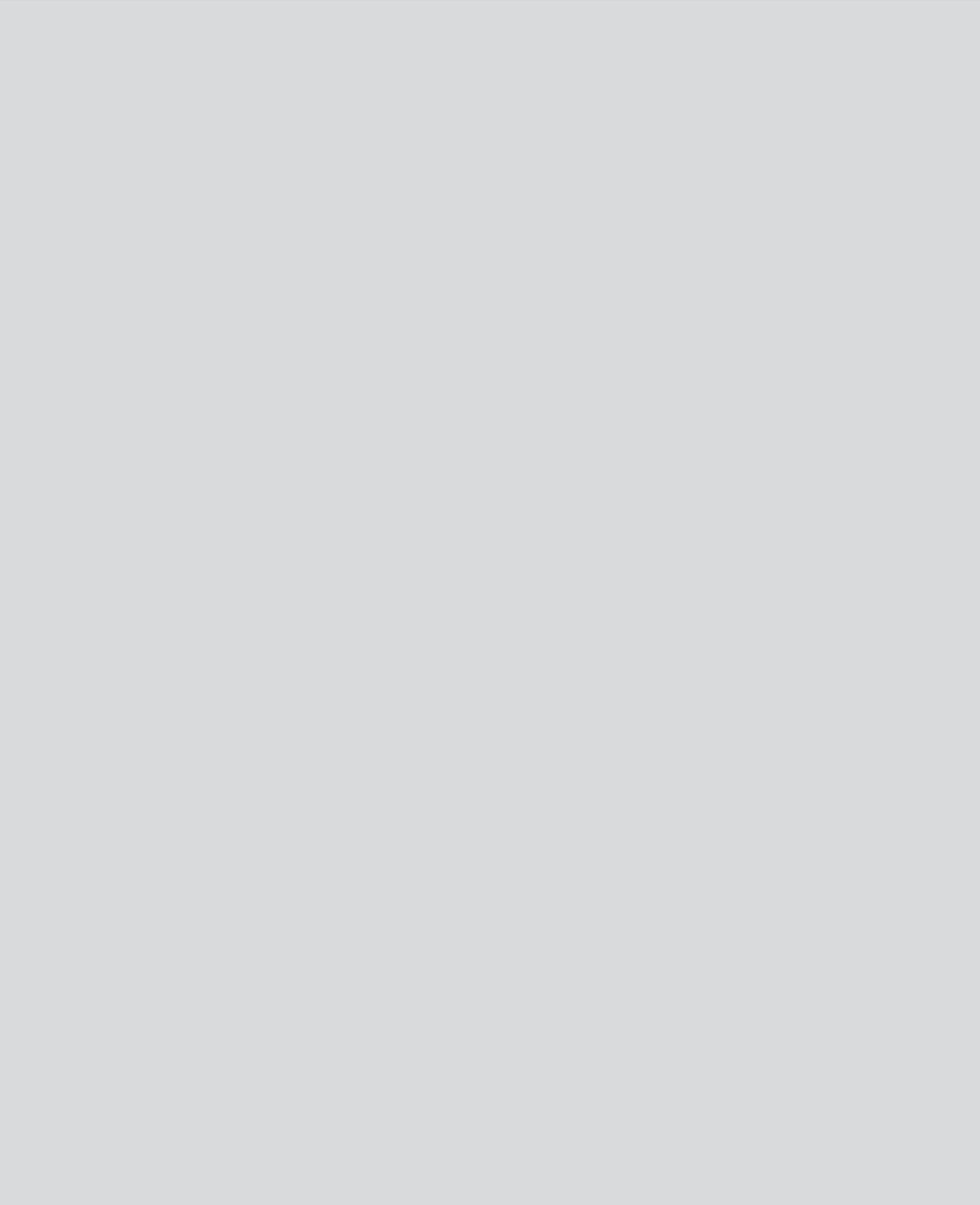
suunnittelemiseen, jotta luottamus omiin mahdollisuuksiin kasvaisi.

Teknologian avulla ja muokkaamalla fyysistä toimintaympäristöä esteettömäksi voidaan näkövammaisten nuorten osallistumista tehdä helpommaksi. Uudet, teknologiaa hyödyntävät ratkaisut, kuten mobiiliteknologia suunnistamisen tukena, lisäävät näkövammaisten itsenäisen liikkumisen ja osallistumisen mahdollisuuksia luomatta erilaistavaa leimaa – kaikki kulkevat kadulla kännykkä kädessä. Nuorten itsenäistymisessä vanhemmat tai huoltajat ovat keskeisessä asemassa, ja he voivat joko edistää tai haitata nuoren toimintaa ja osallistumista. Vanhempien sekä asiantuntijoiden lisäksi opettajat ja ikätoverit ovat tärkeitä toimijoita, jos halutaan parantaa vammaisten nuorten osallistumista ja siihen liittyen heidän minäkuvaansa. Avoin keskustelu arvoista voisi kouluissa edistää myönteistä erilaisuuden hyväksyntää.

Vain pieni osa erityistä tukea tarvitsevista nuorista on näkövammaisia. Heidän vaikeutensa ovat usein näkymättömiä ja helposti unohdettavia. On tärkeää, että keskusteltaessa nuorten syrjäytymisestä ja osallistumisen ongelmista ei unohdeta tätä pientä, mutta varsin suurten haasteiden kanssa elävää joukkoa.

Artikkeli perustuu Anna-Liisa Salmisen tutkimukseen: Kuntoutus näkövammaisen nuoren itsenäistymisen tukena 82/2013 Sosiaali- ja terveysturvan selosteita. Kela 2013.

Salmisen tutkimus käsittelee 14 heikkonäköisen ja sokean nuoren (16–22 v.) toiminnan ongelmia ja itsenäistymisen haasteita. Tutkimus toteutettiin osana nuorille suunnatun kuntoutusmallin arviointitutkimusta.



TOISET SUKUPUOLET

Sami Suhonen
Katarina Alanko
Riikka Ylitalo

SUKUPOOLEN MÄÄRITTELYN KÄYTÄNNÖT JA ITSENÄÄN ELÄMISEN MAHDOLLISUUDET

Sami Suhonen

Lapsen syntyessä – ja yhä useammin jo ennen syntymää – yksi keskeinen lapselle annettava määrite on sukupuoli: kätilö ilmoittaa, onko lapsi tyttö vai poika. Aina lapsen sukupuolen määrittäminen ei ole kuitenkaan helppoa ja joskus lapselle määritetään väärä sukupuoli. Kulttuurissamme elää vahvana käsitys, että jokainen ihmisyksilö on joko nainen tai mies mutta ei molempia. Uskomme myös, että jokainen tyttö kasvaa naiseksi ja jokainen poika mieheksi ja että näin pitää tapahtua.

Todellisuus on kuitenkin käsityksiämme moninaisempaa. Yhtäältä biologialtamme tai anatomialtamme emme jakaudu kahteen selvärajaiseen sukupuoliryhmään. Toisaalta osa ihmisistä ei koe olevansa sen enempää nainen kuin mieskään ja osa kokee olevansa sekä nainen että mies. Osa tytöistä kasvaa miehiksi ja osa pojista naisiksi, osa lapsista ei kasva sukupuoleen ollenkaan. Koska kahden sukupuolen ideologia läpäisee kulttuurimme, emme useinkaan tunnista eikä kulttuurissamme tunnusteta, että on myös henkilöitä, jotka eivät mahdu kahteen sukupuolikategoriaan. Kulttuurisesti heitä ei ole olemassa.

Yhteiskunnassamme on tarjolla vain vähän tietoa sukupuolivähemmistöistä, eikä Suomessa käydä juuri lainkaan keskustelua sukupuolesta moninaisena ilmiönä. Seksuaalivähemmistöistä löytyy kuitenkin nykyisin tietoa (esim. Kankkunen ym. 2010). On täysin mahdollista kasvaa aikuiseksi tietämättä, että on olemassa transihmisiä tai intersukupuolisia. Transnuoret kertovat

usein, etteivät koulussa ole saaneet mitään tietoa transihmisyydestä. Niinpä monet luulevat olevansa ainoita maailmassa, jotka kokevat syntymän yhteydessä määrittelyn sukupuolen vääräksi (Punamäki 2013; Muu, mikä? -hankkeen työryhmä 2011; vrt. Lehtonen 2007, 23).

”Kaikki ymmärrys elämän mahdollisuuksista ja olemisen malleista tulee ympäriltä: kavereilta, aikuisilta, koulun oppisisällöistä, mediasta. Jos minulle silloin yläasteikäisenä olisi näyttäytynyt muitakin mahdollisuuksia kuin se, että kaikista tytöistä kasvaa naisia, olisi nuoruusikäni ollut noin sata kertaa helpompi. En ehkä olisi esimerkiksi masentunut niin pahasti.” (Punamäki 2013, 38.)

Tässä artikkelissa kuvaan aluksi erilaisia sukupuolivähemmistöryhmiä ja sukupuolen määrittämiseen liittyviä hoitokäytäntöjä. Tämän jälkeen kuvaan sukupuolivähemmistöihin kuuluvien lasten ja nuorten kokemuksia sukupuolen määrittämisestä, sukupuoli-identiteetistä, syrjityksi joutumisesta ja perheen merkityksestä sukupuolivähemmistönuorille sekä perheen tilanteisiin liittyviä haasteita 2010-luvun Suomessa. Lainauksina käytän suomalaisten sukupuolivähemmistönuorten kirjoittamia tekstejä sekä Setan Transtukipisteellä asiakkaina ja aktivisteina toimivien ihmisten kertomuksia. Lopuksi esitän, mihin suuntaan ja miten tilannetta tulisi muuttaa.

SUKUPUOLI ON MONINAINEN ILMIÖ

Sateenkaari on vakiintunut kansainväliseksi hlbtq-liikkeen symboliksi. Hlbtq-kirjainlyhenne sisältää alkukirjaimet seksuaali- ja sukupuoli-vähemmistöihin kuuluvista ryhmistä (*homot, lesbot, biseksuaalit, transihmiset, intersukupuoliset, queerit*). Kirjainlyhenteestä on eri versioita riippuen siitä, mihin ryhmiin halutaan viitata (vrt. Tainio 2013; Väisänen 2013; Lehtonen 2007, 18–22). Sukupuolivähemmistöillä tarkoitetaan intersukupuolisia sekä transihmisiä (transvestiitteja, muunsukupuolisia ja transsukupuolisia). Sukupuolienemmistöön kuuluvia kutsutaan cissukupuolisiksi. Käytän sukupuoliterminologiaa pitkälti samoin, kuin se määrittellään Setan Internet-sivuilla (seta.fi).

Intersukupuolisuudella tarkoitetaan synnynäistä tilaa, jossa ne fyysiset tekijät ja ominaisuudet, joiden perusteella sukupuoli yleensä määrittellään, eivät ole yksiselitteisesti miehen tai naisen. Lapsella voi esimerkiksi olla epätyypilliset ulkoiset tai sisäiset sukuelimet. Intersukupuolisuus on yleiskäsite moneen eri tilaan. Lääketieteessä käytetään kyseisistä tiloista usein lyhenteitä, kuten vaikkapa CAH (*congenital adrenal hyperplasia*) tai AIS (*androgen insensitivity syndrome*). Kuten muutkin lapset, kasvava intersukupuolinen lapsi ymmärtää useimmiten itse, mihin sukupuoleen kokee kuuluvansa. Sukupuoli-identiteetiltään intersukupuoliset ihmiset voivat kokea olevansa naisia, miehiä, intersukupuolisia tai jotain muuta.

Käsitettä *transvestiitti* käytetään miehestä tai naisesta, joka voi eläytyä kumpaankin sukupuoleen. Hänellä on tarve ilmentää ajoittain sekä miehistä että naisellista puolta itsessään esimerkiksi pukeutumalla tai muuttamalla ääntään. Fyysiseen ruumiiseensa transvestiitti on tyytyväinen. Transvestiitille on tärkeää, että hänet kohdataan siinä sukupuoleessa, jota hän kulloinkin ilmentää. Transvestiitit muodostavat suurimman transihmisten ryhmän. Arvion mukaan Suomessa on vähintään viisikymmentätuhatta transvestiittimiestä (ks. Larsson 1997, 98–99).

Käsitteellä *muunsukupuolinen* tarkoitetaan henkilöä, jonka sukupuoli on omanlaisensa yhdistelmä mieheyttä ja naiseutta tai joka on sukupuoleltaan neutraali tai sukupuoleton. Osa muunsukupuolisista tarvitsee sukupuolenkorjaushoitoja, osa on tyytyväinen fyysiseen ruumiiseensa. Muunsukupuolisuudesta on aikaisemmin käytetty myös englannin kielestä tulevaa termiä *transgender*.

Transsukupuolisen ihmisen kokemus omasta sukupuolestaan ei vastaa hänen syntymässä määriteltyä sukupuoltaan. Transsukupuolisen sukupuoli-identiteetti on yleensä joko nainen tai mies, joillakin transsukupuolinen. Lääketiede voi auttaa transsukupuolista korjaamalla hänen kehonsa vastaamaan koettua sukupuolta. Tämä tapahtuu hormonien ja kirurgian avulla. Transsukupuoliselle on tärkeää, että hänet kohdataan siinä sukupuoleessa, jota hän kokee olevansa.

Latinan kielessä etuliite *trans* tarkoittaa ”tuonpuoleista, ylittämistä”. Sen vastakohta on *cis*-etuliite, joka merkitsee ”tämänpuoleista, samalla puolella olemista” (Tainio 2013). Käsitettä *cissukupuolinen* käytetään henkilöstä, joka on tyytyväinen hänelle syntymän yhteydessä määriteltyyn sukupuoleen ja joka ilmaisee sukupuoltaan pääosin omalle synnynäiselle sukupuoleen ominaisesti. Cissukupuolisia voidaan kutsua myös sukupuolienemmistöksi. *Trans-alkuiset käsitteet* on otettu alun perin käyttöön lääketieteessä (käsitteiden historiasta ks. Suhonen 2007). Näillä käsitteillä pyritään kuvaamaan ihmisten erityisiä sukupuolikokemuksia, mutta kokemukset ovat usein moninaisempia kuin käsitteet antavat ymmärtää. Osa ihmisistä käyttää kyseisiä käsitteitä oman identiteettityönsä välineinä mutta eivät omaksu niitä osaksi identiteettiään. Kuten Väisänen (2013) toteaa, tarvitsemme kattokäsitteitä, vaikka ne yksinkertaistavat ja joskus myös kahlitsevat.

Ihmisen sukupuoli ei määrää hänen seksuaalista suuntautumistaan. Seksuaalivähemmistöihin kuuluvat homot, lesbot ja bi-ihmiset. Aivan kuten cissukupuoliset, myös intersukupuoliset ja transihmiset voivat olla heteroita, homoja, lesboja tai bi-ihmisiä.

SYRJIVÄ SUKUPUOLI

Syrjintää koulutuksessa ja vapaa-ajalla koskevissa tutkimuksissa toistuu väite, että sukupuoli-vähemmistönuoret ovat erityisen alttiita syrjinnälle, kiusaamiselle ja häirinnälle (Huotari ym. 2011; Lehtonen 2007; Alanko 2013). Tutkimuksen mukaan sateenkaarinnuoret voivat keskimäärin huonommin kuin cisukupuoliset ja heteroseksuaaliset nuoret. Sateenkaarinnuoriin kohdistuu monenlaista syrjintää, joka vaikuttaa heidän hyvinvointiinsa. Useimmat sateenkaarinnuoret voivat kuitenkin hyvin, vaikka enemmistöllä on kokemuksia vaikeuksista ja haasteista, joita kulttuurin sukupuolta ja seksuaalista suuntautumista koskevat normatiiviset asenteet aiheuttavat (Alanko 2013).

Erityisesti transnuoret ovat yksinäisiä ja tyytymättömiä terveyteensä (Alanko tässä teoksessa). Tyytymättömyys omaan terveyteen korostuu silloin, kun nuoret kokevat, etteivät pysty ilmaisemaan omaksi kokemaansa sukupuolta. Epäasiallista kohtelua, kiusaamista, häirintää tai uhkailua on kokenut transnuorista 88 % koulussa, 40 % kotona ja 90 % oppilaitoksissa. (Alanko 2013; Huotari ym. 2011; FRA 2013.) Sateenkaarinnuorilla on kokemuksia myös kouluväkivallasta ja nimittelystä. Ongelma on, että koulun aikuisilla ei ole ammattitaitoa eikä yhteisiä käytäntöjä puuttua tai ehkäistä sukupuoli- tai seksuaalisuuteen liittyvää väkivaltaa (Lehtonen 2007, 26).

Alangon (2013) tutkimuksen mukaan transnuorista 86 prosenttia on pelännyt jäävänsä koulussa yksin, mikäli heidän sukupuolikokemuksensa paljastuu (vrt. Huotari ym. 2011, 65, 131). Huotari ym. (2011, 59) huomauttavat myös, että kouluissa on ollut tilanteita, joissa sukupuoli-vähemmistönuoria on eksplisiittisesti kielletty pukeutumasta oman identiteettinsä mukaisesti.

Sukupuolivähemmistönuorten suhdetta vanhempiin sävyttää usein salaisuuden ylläpitäminen. Alangon (2013) mukaan transnuorista 66 prosenttia oli pelännyt, että vanhemmat katkaisivat yhteydet, mikäli nuoren sukupuoli-identiteetti paljastuu, ja 36 prosenttia oli pelännyt,

että vanhemmat pyytävät muuttamaan pois kodista sukupuoli-identiteetin paljastumisen vuoksi. Onkin hyvin ymmärrettävää, että kaikki sukupuoli-vähemmistönuoret eivät halua kertoa ajatuksistaan vanhemmilleen (ks. Huotari ym. 2011, 70–71).

Jos lapsi tai nuori joutuu kantamaan itseään koskevaa salaisuutta, se vaikuttaa sekä hänen omaan psyykkiseen kehitykseen että ihmissuhteisiinsa. Salaaminen voi olla myös tärkeä selviämiskeino. Riskinä kuitenkin on, että nuori oppii kieltämään itsensä. Koska hän ei voi kertoa kokemuksistaan, ei hän myöskään saa sellaista emotionaalista tukea, jota tarvitsisi, vaan joutuu kerta toisensa jälkeen pettymään lähisuhteissaan. Mikäli lapselta salataan jotain häntä itseään koskevaa, kuten intersukupuolisilta lapsilta on usein salattu, lapsi yleensä vaistoa asiaan, vaikkei tiedäkään, mistä on kyse. Tämä aiheuttaa outouden kokemusta. Molemmissa tapauksissa lapsi tai nuori voi kokea, että hänen tunteensa ovat kiellettyjä, ja hän voi tuntea syyllisyyttä siitä, että hän on oma itsensä.

ERITYINEN RUUMIS

”Sairaalapaperini kävin läpi selvittääkseni, mitä minulle on oikeasti tehty, ihan faktatietona. En löytänyt papereista mitään perustetta, miksi oli leikattu. Ainut perustelu oli sukuruhasen poisto. Sitten vatsaan ei enää koske, mutta muista leikkauksista ei ole ollut minulle mitään hyötyä. Aloin pikkuhiljaa tajuta, kuinka paljon niistä on ollut haittaa. Olin aivan kauhuissani. Minun maailmani järkkäsi. – – Minulle jäi vain se selitys, että minua on satutettu.” (Terhi 2011, 130–131.)

Intersukupuolisia tiloja on useita. Osa näistä huomataan syntymän yhteydessä, osa myöhemmin. Osa intersukupuolisista lapsista tarvitsee lääketieteellistä, joko hormonaalista tai kirurgista apua selvitäkseen hengissä. Näiden välttämättömien hoitojen lisäksi intersukupuolisille on annettu terveyden kannalta turhia hoitoja, joiden tehtävä on ollut muokata intersukupuolisen

lapsen ruumis joko nais- tai miespuoliseksi. Lääketieteen nimissä on siten ”normalisoitu” intersukupuolisten ihmisten ruumiita joko naisen tai miehen ruumiiksi. Lääkäreiden myös tulee määrittellä lapsi juridisesti tytöksi tai pojaksi. (Preves 2003; Lev 2006.)

Voimassa olevan hoitokäytännön mukaan lääketiede määrittää intersukupuolisen lapsen sukupuolen ja muokkaa hänen kehoaan. Aikaisemmin vanhemmille on myös suositeltu, että he eivät kertoisi lapselle tämän intersukupuolisuudesta. Usein henkilö on saanut tietää omasta intersukupuolisuudestaan vasta aikuisena. ”Normalisoivan” lääketieteen tarkoituksena lienee ollut estää tai ainakin lieventää häpeän ja stigman kokemuksia (Preves 2003; Lev 2006; Risananen 2012).

Edellä kuvattua hoitokäytäntöä on kritisoitu 1990-luvulta lähtien. Lääketieteen sukupuolta normalisoivat käytännöt ovat usein itse asiassa pahentaneet häpeän ja stigman kokemuksia ja eristäneet intersukupuolisia sekä läheisistään että ikätovereistaan ja viime kädessä koko yhteiskunnasta (Preves 2003; Lev 2006).

Intersukupuolisten lasten ”normalisoivalle” sukuelinkirurgialle ei ole terveydellisiä syitä (ks. esim. Diamond & Garland 2014). Kyse on esteettisestä kirurgiasta, jonka kriteeriksi on asetettu kulttuurimme käsitys normaalista, siitä, miltä ihmisen jalkovälin tulisi näyttää (Lev 2006). Kirurgia on aina peruuttamatonta. Jos lapselle on syntymän yhteydessä määritelty sukupuoli, jota hän ei myöhemmin koe omakseen, ja jos lasta on kirurgisesti normalisoitu suuntaan, joka ei myöhemmin ole lapsen itsensä kokeman sukupuolen mukainen, ei hän enää voi saada takaisin kirurgisesti poistettua omaa kudosta. Sukuelinten alueella tehtävä kirurgia heikentää usein tuntoherkkyyttä, ja lapsille tehdään yleensä monia leikkauksia. Prevesin (2003) tutkimuksessa 24 prosenttia haastatelluista kertoi muuttaneensa syntymän yhteydessä annetun sukupuolimääritelmän toiseksi (Lev 2006, 32).

Tarpeettomilla hormonihoidoilla ja leikkauksilla on usein myös psykologisia vaikutuksia. Levin (2006) mukaan on tavallista, että

intersukupuoliset sekä heidän perheensä traumatisoituvat hoitojen vuoksi siksi, ettei niiden syytä selvitetä lapsille. Hoitojen aiheuttamat trauman ja stigman kokemukset tuottavat usein häpeää, surua ja menetyksen tunnetta, mutta niitä ei useinkaan ymmärretä kokonaisuudeksi, jonka taustalla on intersukupuolisuuden vuoksi annetut hoidot, vaan niistä puhutaan, kuin ne eivät liittyisi toisiinsa. Tämä johtuu siitä, että ammatillisilla on yleensä hyvin vähäiset tai olemattomat tiedot intersukupuolisuudesta.

Eräs suomalainen intersukupuolinen teki potilasvakuutuskeskukseen valituksen häntä vahingoittaneista hoidoista. Potilasvakuutuskeskuksen päätöksen mukaan hoito on onnistunut, koska se tehtiin hoitokäytännön mukaisesti. Nyt, vuosien jälkeen, sama henkilö on saanut lääkärinlausunnon, jossa todetaan, että hän on laaja-alaisesti traumatisoitunut niiden hoitojen vuoksi, joita hänelle intersukupuolisuuden takia on lapsuudessa ja nuoruudessa annettu. (Anonyymi suullinen tiedonanto.)

Sekä lääketieteellisissä että ihmisoikeuskusteluissa on viime vuosina puhuttu intersukupuolisten hoitojen moraalista. Yhtäältä lääketieteessä on keskusteltu siitä, että saattaisi olla järkevää uudistaa hoitokäytännöt. Suomessa Oulun yliopistosairaalan lastenkirurgi Mika Venhola on vaatinut lääketieteellisesti tarpeettoman kirurgian lopettamista (esim. Akuutti 14.11.2012). Toisaalta eri ihmisoikeustoimijat ovat vaatineet lapsiin kohdistetun sukuelinten silpomisen lopettamista. Myös Euroopan neuvosto vaatii jäsenvaltioitaan lopettamaan sellaiset intersukupuolisille lapsille tehtävät lääketieteelliset toimet, joita ei tarvita elämän ylläpitämiseen. Jäsenvaltioita vaaditaan selvittämään intersukupuolisten tilannetta ja tarjoamaan intersukupuolisten lasten perheille tukipalveluja. (Rupprecht 2013.) Suomessa intersukupuolisille on annettu kirurgista ja hormonaalista hoitoa Helsingin ja Oulun yliopistollisissa sairaaloissa. Oulussa tarpeeton hoito on lopetettu.

Intersukupuolisten järjestöt kannattavat ajatusta, että lapsi kasvatettaisiin joko tyttönä tai poikana. Järjestöt kuitenkin korostavat, että

intersukupuolisille lapsille ei tule antaa sukupuolta muokkaavia hoitoja, ennen kuin he ovat itse riittävän kypsiä tekemään päätöksen siitä, minkälaista hoitoa he haluavat – vai haluavatko ollenkaan (ISNA 2014).

VÄÄRIN MÄÄRITELTY

”Jos olisin tiennyt jo yläasteella, että sille mitä koen on nimi – transsukupuolisuus –, että se ei ole sairasta ja etten ole ainoa maailmassa josta tuntuu tältä, olisin varmasti ollut vähemmän ahdistunut. Koulussa ei todellakaan puhuttu asiasta mitään. Se antoi viestiä, ettei transsukupuolisuudesta saa puhua koska se on niin outoa. Jos siitä olis puhuttu edes jotain, en olisi ajatellut, ettei musta saa tuntua siltä kun tuntuu. Suunnittelin et tapan itseni ennen ku täytän 20, koska ajattelin, että loppuelämä on tätä ahdistusta. Nyt tuntuu siltä, että tulevaisuudessa on jotain hyvää mitä odottaa, kun tiedän että voin tehdä tälle asialle jotain ja elää omana itsenäni.” (Muu, mikä? -hankkeen työryhmä 2011, 8.)

Transsukupuolinen ihminen kokee, että hänelle on syntymässä määritely väärä sukupuoli. Tätä kokemusta kutsutaan sukupuoliristiriidaksi tai sukupuolidysforiaksi. Sukupuoliristiriitaa voidaan hoitaa hormonien ja kirurgian avulla, joilla transsukupuolisen ruumiinmuoto saadaan vastaamaan sitä sukupuolta, jonka hän tuntee omakseen. Yleensä transsukupuolisen sukupuoli-identiteetti on nainen tai mies, joidenkin identiteetti on transsukupuolinen.

Myös muunsukupuolinen ihminen voi kokea sukupuoliristiriitaa. Ero transsukupuoliseen on siinä, että muunsukupuolinen ei koe olevansa mies eikä nainen. Hän voi kokea olevansa esimerkiksi sukupuoleton, kaksisukupuolinen tai jotain muuta. Osa muunsukupuolisista tarvitsee sukupuolenkorjaushoitoja, osa ei. Osa sukupuolen korjaushoitoja tarvitsevista muunsukupuolisista tarvitsee kaikki ne hoidot, joita transsukupuolisetkin voivat saada, osalle riittää osa hoidoista.

Suomessa yhä useampi trans- ja muunsukupuolinen on jo alaikäisenä hakeutunut lääketieteellisten sukupuolenkorjaushoitojen ja esimerkiksi Setan Transtukipisteen palveluiden piiriin 2000-luvulla. Sama kehitys on tapahtunut myös muissa länsimaissa. Internet on mahdollistanut myös pieniä vähemmistöryhmiä koskevan tiedon julkaisemisen, joten yhä useampi sukupuoliristiriitaa kokeva löytää tietoa asiasta, ja kuulee, ettei ole ainut maailmassa, joka niin tuntee.

Jotkut lapset ilmoittavat jo 2–3-vuotiaina, että he ovat eri sukupuolta kuin miksi heidät on määritely. Jotkut lapset kokevat kulttuurin sukupuolijaottelun vieraaksi itselleen. Osa trans- ja muunsukupuolisista tulee tietoiseksi sukupuoli-kokemuksistaan vasta aikuisena, jotkut keski-ikä jälkeinkin. Lapsilta ei välttämättä vielä edellytetä sukupuolen mukaista käyttäytymistä ja tyyliä – monet trans- ja muunsukupuoliset kertovatkin lapsuuden olleen onnellista aikaa. Suomalaisessa kulttuurissa erityisesti nk. poikatytöt ovat erityisyydestään huolimatta tai joskus jopa sen vuoksi hyväksytyjä.

Usein murrosikä on transsukupuoliselle nuorelle vaikein elämänvaihe. Nuori tuntee olevansa erilainen kuin muut, jolloin yksinäisyyden ja erillisyyden kokemus voi korostua. Lapsi voi vielä uskoa, että hänen on mahdollista kasvaa myös ruumiillisesti kokemaansa sukupuoleen. Murrosikä pakottaa luopumaan tästä ajatuksesta. Kehon kehittyessä sukupuolisesti vastoin nuoren kokee oma sukupuoli-identiteettiä, osa nuorista kokee, että oma ruumis pettää heidät. Sukupuoliristiriidan kasvaessa on mahdollista, että nuori alkaa reagoida sekä psyykkisillä että fyysisillä sairauksilla. (Burgess 1999, 40–41; Aukust 2011.)

Tällä hetkellä Suomessa on mahdollista saada lääketieteellistä hoitoa sukupuoliristiriitaan jo alaikäisenä. Toistaiseksi on kuitenkin ollut harvinaista, että alaikäinen olisi hoitoja saanut. Sukupuolen juridista korjaamista säätelee laki transseksuaalin sukupuolen vahvistamisesta (563/2002), joka edellyttää muun muassa, että juridisen sukupuolen korjauttajan on oltava täysi-ikäinen.

VANHEMPIEN TUKI

”Vanhempien kanssa on vaikeaa – ne ahdistuu aina kun puhun näistä asioista. Isä on sanonut mulle, että aiheutan äidille huolta ja pahennan sen sairautta. Toivoisin että ne pikkuhiljaa totuisivat ja että voisin kertoa niille että tarvitsen ja haluan korjaushoitoja. Perheen suhtautuminen tuntuu isolta esteeltä hoidoille, jotka on kuitenkin ainoa tie siihen et mä voisin elää onnellisena.” (Muu, mikä? -hankkeen työryhmä 2011, 14.)

Sukupuolivähemmistöihin kuuluvat lapset ja nuoret voivat sitä paremmin lapsuudessaan, nuoruudessaan ja myöhemmin aikuisuudessaan, mitä enemmän he saavat tukea kotonaan. Vastavasti mikäli lasta tai nuorta ei hyväksytä kotona sellaisena kuin hän on, vaikeutuu hänen elämänsä sekä nykyisyydessä että myöhemmin aikuisuudessa (Lehtonen 2007, 30). Useimmat vanhemmat haluavat tukea lastaan. Jotta he pystyisivät tukemaan lastaan mahdollisimman hyvin, heillä on oltava tilaisuus käsitellä omia tunteitaan. Lisäksi vanhemmille jaettava asiallinen tieto transihmisyydestä ja intersukupuolisuudesta tilanteessa, jossa he saavat tietää lapsensa sukupuolesta, auttaisi vanhempia tukemaan lastaan.

Vanhempien tilanne voi kuitenkin olla hankala, sillä he saattavat myös itse olla tuen tarpeessa. Kuullessaan lapsensa olevan transihminen tai intersukupuolinen vanhemmat reagoivat usein voimakkaasti. Vanhemmat saattavat syyttää itseään tai lastaan tämän sukupuolesta tai sukupuolen ilmaisusta. He saattavat olla hämmentyneitä tai järkyttyneitä, huolestuneita ja sanattomia, he saattavat myös kokea pettymystä, kun lapsi ei olekaan sellainen, minkälaiseksi vanhemmat olivat hänet kuvitelleet. Kaikkeen tähän vanhemmilla pitää olla oikeus, ja heidän pitää saada purkaa tunteuksiaan – kunhan tunteiden vastaanottajaksi ei joudu kyseessä oleva lapsi tai nuori. Tällöin sukupuolivähemmistönuorten vanhempien kanssa toimivat ammattilaiset ovat keskeisessä asemassa.

”Olen toistuvasti hämmästynyt siitä, että Suomessa on mahdollista valmistua psykologian

maisteriksi, psykoterapeutiksi, opettajaksi, nuorisotyöntekijäksi, lääkäriksi tai sairaanhoitajaksi perehtymättä juuri lainkaan ihmisen seksuaalisuuteen, puhumattakaan seksuaalisuuden ja sukupuolen moninaisuudesta ja siihen liittyvistä identiteetikysymyksistä. Ne on yhteiskunnassamme jätetty ’erityisasiantuntijoiden’ osaamisalueeksi.” (Nissinen 2011, 11.)

Setan Transtukipisteessä toimii sukupuolivähemmistöön kuuluvien läheisten ryhmä, ja yhä useammat vanhemmat hakevat sieltä tietoa ja vertaistukea (transtukipiste.fi). Transtukipiste tavoittaa kuitenkin vain pienen osan sukupuolivähemmistönuorten vanhemmista. Myös muiden nuorten ja heidän vanhempiensa kanssa toimivien ammattilaisten ammattitaitoon kuuluu sukupuolivähemmistöihin liittyvä osaaminen. Näitä valmiuksia ei yleensä saa eri alojen koulutuksista, vaan ammattitaito on hankittava itse. Yhtäältä siihen kuuluu riittävän tiedon hankkiminen, toisaalta itsetuntemuksen kasvattaminen. Sukupuoli on erityisesti sukupuolivähemmistöihin kuuluville herkkä aihe, ja tällöin työntekijä, joka ei ole käsitellyt omaa sukupuolisuuttaan ja käsityksiään sukupuolisuudesta, voi olla enemmän haitaksi kuin hyödyksi asiakkaalleen. (Nissinen 2011, 28–30; Lehtonen 2007, 48–50.)

OIKEUS OMAAN RUUMIISEEN JA IDENTITEETTIIN SEKÄ TURVALLISUUTEEN

”Kukaan ei voi tietää toisen sukupuolta hänen puolestaan. On vain kunnioitettava toisen itsemäärittelyä. Ja jos toinen on itsemäärittelystään epävarma, sitäkin pitää kunnioittaa, pidättäytymällä lokeroimasta. Muu on henkistä väkivaltaa.” (Punamäki 2013, 39.)

Edellä olen kuvaillut suomalaisten sukupuolivähemmistöihin kuuluvien lasten ja nuorten tilannetta. Yhtäältä sukupuolivähemmistöön kuuluvien lasten ja nuorten tilannetta kuvaa vähäinen tai olematon tieto, syrjintä, stigma, häpeä ja trau-

mat. Toisaalta sukupuolivähemmistöjen toisilleen antama vertaistuki ja yhteisöllisyys voimaauttavat, tukevat ja rohkaisevat.

Tutkimus ei anna erityisen hyvää, muttei myöskään täysin lohdutonta kuvaa tilanteesta. Tutkimus antaa viitteitä siitä, miten tilannetta on mahdollista parantaa. Tällä hetkellä keskeinen ongelma on, ettei sukupuolivähemmistöihin kuuluvilla lapsilla ja nuorilla ole oikeutta omaan ruumiiseensa eikä omaan identiteettiinsä – tai elämään ilman sukupuoli-identiteettiä. *Hoitamaton sukupuoliristiriita on sekä terveydellinen riski että syrjäytymisriskiä lisäävä tila* (ks. esim. Aukust 2011; Pimenoff 2011). Siksi olisi erityisen tärkeää, että sukupuolen korjaamista tarvitsevat nuoret saisivat ajoissa avun sukupuoli-ristiriitaan. Yhtäältä kyse on juridisista muutoksista (nimi ja juridinen sukupuoli), toisaalta lääketieteellisistä, hormonaalisista ja kirurgisista, hoidoista. Esimerkiksi kouluissa on sukupuolitetutuja käytäntöjä, kuten liikuntatunnit sekä wc- ja pukuhuoneilat, joissa tulisi huomioida, että kaksi sukupuolta ei riitä. Olisi myös tärkeää, että kouluissa puututtaisiin sukupuoleen perustuvaan kiusaamiseen.

Hoitamaton sukupuoliristiriita on riski sekä terveydelle että sosiaalisesti riippumatta siitä, onko henkilö trans- vai muunsukupuolinen. Muunsukupuolisuus saattaa kuitenkin merkitä, ettei henkilölle anneta sukupuolta korjaavia hoitoja. Myös transsukupuolisten nuorten hoitojen saaminen on ainakin toistaiseksi ollut hankalaa. Suomessa sukupuolen korjaamista säätelevä hoitoasetus edellyttää, että ennen sukupuolta korjaavia hoitoja henkilölle on tehty vähintään kuuden kuukauden pituiset psykiatriset tutkimukset. Nykyisin tutkimukset kestävät usein paljon pitempään, tavallisesti vuodesta kahteen. Tutkimusprosessia ja sen tarpeellisuutta on kritisoitu paljon (esim. Aarnipuu 2011, 64–66). Erityisesti nuorille tämä on erittäin pitkä ja turhauttava aika. Tämän takia olisi äärimmäisen tärkeää, että nuori saisi estäjähormonit ilman turhia viivästyksiä ja tarpeen tullen ennen psykiatrista tutkimusta.

Laki transseksuaalin sukupuolen vahvistamisesta kuitenkin kieltää alaikäisen juridisen

sukupuolen korjaamisen. Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö on perustanut työryhmän, jonka tarkoitus on uudistaa lakia. Ikäraja tulisi poistaa laista. Toistaiseksi sukupuolen korjausta tarvitsevat nuoret joutuvat odottamaan täysi-ikäisiksi, ennen kuin saavat aloittaa elämänsä omana itsenään. Kun ottaa huomioon, että osa translapsista kokee sukupuolensa vahvasti jo 2–3-vuotiaana, on todettava, että nykyinen laki on julma.

Lasten ja nuorten tulee saada kasvaa turvallisessa ympäristössä, ja heillä tulee olla oikeus saada tietoa itsestään ja itseään koskevista asioista. Lasten ja nuorten kanssa työskentelevien ammattilaisten tulisi osata tukea ja huomioida myös sukupuolivähemmistönuorten tarpeet. Miten muuten vaikkapa heteroseksuaalinen transvestiittipoika, jolla on tarve ilmentää myös tyttöyttään, saa tukea ympäristöstään? Miten hän rakentaa minäkuvansa? Esimerkiksi koulujen ja nuorisotyön ammattilaisilla on mahdollisuus tukea näitä nuoria. (Ks. Muu, mikä? -hankkeen työryhmä 2011, 6–10.)

Intersukupuolisten lasten tarpeetonta sukuelinkirurgiaa tulisi verrata tyttöjen sukuelinten silpomiseen, sillä molemmissa kyse on ruumiillisen koskemattomuuden periaatteen rikkomisesta kulttuuristen sukupuolinormien vuoksi. Meidän pitäisikin kysyä, miksi lakia, joka kieltää lasten silpomisen Suomessa, ei sovelleta intersukupuolisiin lapsiin. Myös tarpeeton ”normalisoiva” hormonihoido tulisi lopettaa.

Intersukupuolisilla tulee olla yhtäläiset itsemääräämisoikeudet. Sen sijaan, että heitä kehoitetaan vaikenemaan omasta tilastaan, heillä pitää olla aito mahdollisuus itse päättää, mitä he kertovat itsestään muille tai ovat kertomatta. Lääketieteen toimijoiden tulee viestittää, että intersukupuolisuus on harvinainen, mutta täysin normaali ja ihmisyyteen kuuluva tila. Lisäksi intersukupuolisille tulisi luoda mahdollisuus vertaistukeen ja sopeutumisvalmennukseen. Intersukupuolisilla on oltava mahdollisuus tuntea ylpeyttä ja onnellisuutta omasta erityisestä ruumiillisuudestaan ja omasta erityisestä näkökulmastaan maailmaan. Olisi tärkeää, että myös vanhemmat saisivat tietoa eri näkökulmista, ja ennen kaikkea

heillä pitäisi olla mahdollisuus kuulla aikuisiksi kasvaneiden intersukupuolisten kokemuksista.

On tärkeää, että niin koulun kuin terveydenhuollon ja sosiaalialan ammattilaiset osaavat puhua intersukupuolisuudesta ja transihmisyydestä luonnollisina ilmiöinä, vaikka ne ovat melko harvinaisia. Sekä lapsen että hänen vanhempiansa tulee saada tieto, että heidän lapsensa erityisyys ei ole heidän eikä lapsen itsensä vika – eikä ansiokaan.

Samoin lapsen ja nuoren on saatava tietää, että vaikka hänen sukupuolisuutensa olisikin harvinainen tai ei-tyyppillinen, siinä ei ole mitään vikaa ja että hän on aivan yhtä hyvä ja arvokas kuin kuka tahansa muu. Koska valtakulttuuri ei ole sukupuolivähemmistöön kuuluville lapsille ja nuorille läheskään aina turvallinen, turvallisuuden varmistaminen on tärkeä osa ammattillista kohtaamista. Tämä edellyttää palveluissa työskentelevien ammattilaisten kouluttautumista ja herkkyyttä niille asioille ja kysymyksille, jotka ovat sukupuolivähemmistölapsille ja -nuorille tärkeitä.

Moni sukupuolivähemmistöihin kuuluva nuori luulee olevansa maailmassa ainoa, joka kokee sukupuolensa eri tavalla kuin muut olettavat hänen kokevan. Maailma olisi heille inhimillisempi ja turvallisempi paikka, jos perustiedot intersukupuolisuudesta ja transihmisyydestä kuuluisivat kulttuurissamme yleisivistykseen osana sukupuolta koskevaa kasvatusta.

Kiitän Leena-Maija Rossia, Kati Mustolaa, Marjatta Kekkosta, Eepu Auteretta, Maarit Huuskaa ja Marita Karvista käsikirjoituksen kommentoimisesta.

LÄHTEET

Aarnipuu, Tiia 2011: Oikeus itse määrittellä ongelma ja tavoite. Teoksessa Liisa Tuovinen – Olli Ståhlström – Jussi Nissinen – Jorma Hentilä (toim.), Saanko olla totta? Sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuus, 55–66.

Akuutti 14.11.2012. Puheenvuorossa lastenkirurgi Mika Venhola: Intersukupuolisen lapsen oikeudet. Saatavilla Internetistä osoitteesta ohjelmat.

yle.fi/akuutti/puheenvuorossa_lastenkirurgi_mika_venhola_intersukupuolisen_lapsen_oikeudet.

Alanko, Katarina 2013: Hur mår HBTIQ-unga i Finland? Ungdomsforskningsnätverket, Helsingfors.

Aukust 2011: Sukupuoli ei sijaitse sukupuolielimiissä. Teoksessa Liisa Tuovinen – Olli Ståhlström – Jussi Nissinen – Jorma Hentilä (toim.), Saanko olla totta? Sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuus, 109–120.

Burgess, Christian 1999: Internal and External Stress Factors Associated with the Identity Development of Transgendered Youth, 35–47. Harrington Park Press, Binghamton.

Diamond, Milton – Garland, Jameson 2014: Evidence regarding cosmetic and medically unnecessary surgery on infants. *Journal of Pediatric Urology* 10, 2–7.

FRA 2013: EU LGBT survey – European Union lesbian, gay, bisexual and transgender survey – Results at a glance. FRA – European Union Agency for Fundamental Rights, Wien.

Huotari, Kari – Törmä, Sinikka – Tuokkola, Kati 2011: Syrjintä koulutuksessa ja vapaa-ajalla: Eri-tyistarkastelussa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien nuorten syrjintäkokeemukset toisen asteen oppilaitoksissa. Sisäministeriön julkaisu 11/2011.

ISNA (Intersex Society of North America) How can you assign a gender (boy or girl) without surgery? Saatavilla Internetistä osoitteesta isna.org/faq/gender_assignment.

Kaltiala-Heino, Riittakerthu 2011: Pelastakaa edes lapset. Suomen Lääkärilehti 26–31/2011, 2144–2145.

Kankkunen, Paula – Harinen, Päivi – Nivala, Elina – Tapio, Mari 2010: Kuka ei kuulu joukkoon? Lasten ja nuorten kokemus syrjintä Suomessa. Sisäministeriön julkaisu 36/2010.

Laki transseksuaalin sukupuolen vahvistamisesta 563/2002.

Larsson, Sam 1997: Det andra jaget vid manlig transvestism. Ett jagteoretiskt och kognitionspsykologiskt perspektiv. Acta Universitatis Upsaliensis, Uppsala.

Lehtonen, Jukka 2007: Seksuaalisen suuntautumisen ja sukupuolen moninaisuuteen liittyvä syrjintä. Teoksessa Outi Lepola – Susan Villa (toim.), Syrjintä Suomessa 2006, 18–65.

Lev, Arlene Istar 2006: Intersexuality in the Family: An Unacknowledged Trauma. *Journal of Gay & Lesbian Psychotherapy*, vol 10, 27–56.

Muu, mikä? -hankkeen työryhmä 2011: Muu, mikä? Sukpuolivähemmistönuorten visio 2020. Saatavilla myös internetistä osoitteesta <https://www.dropbox.com/s/4ewo9n0axbwquet/muumika>.

2painos-painoversio.pdf.

- Nissinen, Jussi 2011: Luottamuksen rakentuminen moninaisuutta kunnioittaen. Teoksessa Liisa Tuovinen – Olli Stålström – Jussi Nissinen – Jorma Hentilä (toim.), Saanko olla totta? Sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuus, 11–32.
- Pate, James 2011a: Prenatal steroids to prevent boyish girls. Saatavilla Internetistä osoitteesta <http://jamespatemd.com/blog/?p=798>.
- Pate, James 2011b: More evidence against DEX for prenatal treatment of CAH. Saatavilla Internetistä osoitteesta <http://jamespatemd.com/blog/?p=1610>.
- Pimenoff, Veronica 2011: Lopetetaan ikäsyrjintä. Suomen Lääkärilehti 26–31/2011, 2142–2143.
- Preves, Sharon E. 2003: Intersex and identity. The Contested Self. Rutgers University Press, Lontoo.
- Punamäki, Lauri 2013: Kaikki tytöt eivät kasva naisiksi. Teoksessa Atlas Saarikoski ja Solja Kovero (toim.), Älä olet. Normikriittinen käsikirja yhdenvertaisuudesta, syrjinnän vastustamisesta ja vapaudesta olla oma itsensä. Seta-julkaisuja 22.
- Rupprecht, Marlene 2013: Children's right to physical integrity. Saatavilla Internetistä osoitteesta assembly.coe.int/nw/xml/XRef/X2H-Xref-ViewPDF.asp?FileID=20057&lang=en Council of Europe. Committee on Social Affairs, Health and Sustainable Development.
- seta.fi/hlbtqi/
- Suhonen, Malla 2007: Transsukupuolisuuden näkömätön historia. Sateenkaari-suomi. Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen historiaa, 53–65.
- Tainio, Luca 2013: Sukupuoli ja sanat. Kielikuvia 2/2013 30–33.
- Terhi 2011: Intersukupuolisen ihmisen tie. Teoksessa Liisa Tuovinen – Olli Stålström – Jussi Nissinen – Jorma Hentilä (toim.), Saanko olla totta? Sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuus, 126–135.
- transtukupiste.fi/transtukupisteen-ryhmat
- Väisänen, Mikko 2013: Nimeämisen sateenkaareva ihanuus – seksuaalisen suuntautumisen ja sukupuoli-identiteetin käsitteistä. Kielikuvia 2/2013, 34–39.

LESBO-, HOMO-, BI- JA TRANSNUORTEN HYVINVOINTI JA PERHEIDEN TUKI

Katarina Alanko

”Koen etäisyyttä lapsuudenperheeseeni, sillä he eivät ymmärrä minua eivätkä sitä maailmaa jossa elän.”

”Välit olivat pitkään etäiset kumpaankin vanhemmistani, kun en uskaltanut olla oma itseni aiemmin.”

Artikkelissa tarkastelen tilastollisesti, miten avoimesti suomalaiset 15–25-vuotiaat nuoret kertovat perheillensä omasta sukupuolen kokemuksestaan ja seksuaalisesta suuntautumisestaan, ja selvitän, ovatko he kokeneet vanhempien yrittäneen ohjata heidän käyttäytymistään perinteisten sukupuolinormien mukaiseksi. Tarkastelen myös, miten nämä kokemukset ovat yhteydessä itsetuntoon ja identiteetin rakentumiseen seksuaalisen suuntautumisen suhteen. Transnuorten kohdalla tarkastelen, millaisessa yhteydessä avoimuus ja käyttäytymisen ohjaaminen ovat itsetuntoon sekä tyytyväisyyteen mahdollisuuksiin toteuttaa sukupuoltaan. Tässä artikkelissa tarkastelen myös, eroavatko itsensä transihmiseksi mieltävät ja transominaisuudestaan epävarmat toisistaan jollakin tapaa tyytyväisyydessä mahdollisuuksiinsa toteuttaa sukupuoltaan. Tilastolliset analyysit perustuvat 1 619 nuoren netissä vuonna 2013 täyttämän kyselyn vastauksiin.

Käyttämäni käsitteet viittaavat sukupuolen kokemukseen ja seksuaaliseen suuntautumiseen – ikään kuin nämä voisi luokitella yksiselitteisesti. Kategorisointi kuitenkin yksinkertaistaa monimutkaista ja moninaista todellisuutta. Toisaalta, jotta pystyisimme puhumaan ja tilastollisesti kuvailemaan todellisuutta, asioita joudutaan yksinkertaistamaan. On kuitenkin tärkeää tutkimusta ja tulkintoja tehdessä muistaa, etteivät

asiat ole mustavalkoisia. Tässä artikkelissa käytän seuraavia sanoja kuvailemaan sukupuoleen ja seksuaaliseen suuntautumiseen liittyviä yksinkertaistettuja kategorioita:

- Trans viittaa henkilöön, joka tuntee, että omien sukupuoleen liittyvien odotusten ja toisaalta yhteiskunnan odotusten välillä on ristiriitaa. (Trans on latinaa ja merkitsee ”ylittämistä”.)
- Cis puolestaan viittaa henkilöön, joka ei koe ristiriitaa oman sukupuolen kokemuksen ja yhteiskunnan sukupuoleen liittyvien odotusten välillä. (Cis on myös latinaa ja tarkoittaa suunnilleen ”samalla puolella”.)
- Homo kuvastaa seksuaalista suuntautumista ja viittaa ihmiseen, joka rakastuu tai tuntee seksuaalista kiinnostusta samaa sukupuolta olevaan henkilöön. Homo voi olla sukupuoli-identiteetiltään mies tai nainen tai jokin muu, ja varsinkin nuorilla se kuvastaa niin miesten kuin naistenkin välistä kiinnostusta.
- Lesboudella viitataan naisten väliseen kiinnostukseen, rakastumiseen tai seksuaaliseen mielenkiintoon.
- Bi viittaa henkilöön, joka kokee kiinnostusta sekä samaa että eri sukupuolta oleviin henkilöihin.

Nämä seksuaalista suuntautumista kuvaavat sanat perustuvat kaksijakoiseen ymmärrykseen sukupuolesta. Jotkut voivat kokea ne riittämättömiksi. Toiset puolestaan eivät halua määritellä omaa suuntautumistaan, jolloin myös muitakin termejä voidaan käyttää, esimerkkinä pan-hen-

kilöt, jotka eivät koe sukupuolta olennaiseksi muihin ihmisiin kohdistuvan emotionaalisen ja/ tai seksuaalisen kiinnostuksensa määrittäjäksi, ja queer-ihmiset, jotka kyseenalaistavat sukupuoleen ja seksuaalisuuteen liittyviä normeja. On myös selvää, että vaikka henkilö identifioituu seksuaaliselta suuntautumiseltaan vaikkapa homomieheksi, se ei tarkoita, ettei hän voisi ihas-tua tai harrastaa seksiä naisen kanssa. Esimerkiksi ruotsalaisessa *Kärlek och sexualitet på internet* -tutkimuksessa 13 prosenttia tytöistä ja 3 prosenttia pojista, jotka eivät identifioituneet homoiksi, lesboiksi tai biseksuaaleiksi, olivat harrastaneet seksiä samaa sukupuolta olevan henkilön kanssa (Daneback & Månsson 2009). Tässä artikkelissa viitataan yllä kuvailtuihin seksuaaliisiin suuntautumisiin ja sukupuolivähemmistöihin lyhenteillä HLBT (homo, lesbo, bi, trans), mutta myös muuksi kuin heteroseksuaaliseksi itsensä määrittelevät ymmärretään kuuluvaksi tähän ryhmään.

Aiemman tutkimuksen perusteella tiedämme, että trans- sekä HLB-nuorilla on huomattavasti kohonnut riski kohdata terveyteen ja hyvinvointiin liittyviä ongelmia. Ongelmia, joita trans- ja ei-heteronuorilla on todettu, ovat mm. huonompi psyykinen terveys (Alanko 2013; Ungdomsstyrelsen 2010), huumausaineidän väärinkäyttö (Fergusson ym. 1999; Russell ym. 2002), uhriutuminen niin kiusaamiskokemuksille kuin myös väkivallalle (Grossman ym. 2006) sekä sosiaalisen tuen puuttuminen (Wren 2002).

Vakavin ongelma on kohonnut itsemurhariski: ruotsalaisen nuorisokyselyn mukaan 27 prosenttia 16–29-vuotiaista transnuorista, 11–17 prosenttia homo- ja bimiehistä ja 20–25 prosenttia ei-heteronaisista oli yrittänyt itsemurhaa, kun osuus nuorilla heteromiehillä oli 3 prosenttia ja nuorilla heteronaisilla 8 prosenttia (Statens Folkhälsoinstitut 2005). Suomalaisessa Hyvinvoiva sateenkaarinuori -hankkeessa, jonka aineistoon tämäkin artikkeli perustuu, saatiin samansuuntaisia tuloksia: itsemurhaa oli yrittänyt transmiehistä 24 prosenttia, transnaisista 4 prosenttia, muunsukupuolisista 9 prosenttia, homomiehistä

9 prosenttia ja homonaisista 15 prosenttia (Alanko 2013).

Yksi hyvinvointiin ja varsinkin mielenterveyteen vaikuttava seikka on tyytyväisyys omaan elämäntilanteeseen ja itsensä hyväksyminen sellaisena kuin on. Transihmisillä tyytyväisyys liittyy useasti mahdollisuuteen toteuttaa omaa sukupuoltaan toivotulla tavalla (tai puutteisiin siinä: Grossmann & D’Augelli 2007). Homo-, lesbo- ja binuorilla suhtautuminen omaan seksuaaliseen suuntautumiseen niin, että siitä on ylpeä ja se on ilon lähde, on yhdistetty parempaan psyykkiseen vointiin (esim. Halpin & Allen 2008).

Yksi yllämainittuja mahdollisuuksia vaikeuttava seikka on se, miten avoimia nuoret ovat pystyneet olemaan perheilleen. Perheenjäsenien asennoituminen seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjä kohtaan vaikuttaa nuorten odotuksiin siitä, miten heihin reagoidaan. Transnuorten perheen sisäiset ongelmat ja ristiriidat vanhempien kanssa eivät ole epätavallisia (Cohen-Kettenis & Van Goozen 2002). On todettu, että nuoret pelkäävät vanhempien hylkäävän heidät, jos he kertovat avoimesti itsestään ja identiteetistään (Budge ym. 2013). Toisessa tutkimuksessa todettiin, että nuorilla suurin syy olla olematta avoimia perheelleen oli pelko verbaalisesta, psyykkisestä tai fyysisestä väkivallasta. Toisaalta taas nuorista, jotka olivat olleet avoimia, monilla olikin muita enemmän kokemuksia henkisestä ja fyysisestä väkivallasta (D’Augelli ym. 1998), varsinkin sukupuoliodotusten vastaisesti käyttäytessään (Grossman ym. 2011).

Omasta sukupuoli- tai seksuaalisuuntauksesta kertominen on tärkeä asia identiteetin kehityksen kannalta (Devor 2004). Identiteetin kehitykseen tarvitaan muiden ihmisten apua, koska he voivat hyväksyä ja validoida nuoren kokemuksen itsestään. Ellei nuori saa tällaista hyväksyntää, hän voi sairastua masennukseen ja sitä kautta mielenterveys heikentyy. (Devon 2004.) Avoimuus ei merkitse sitä, että nuori on kertonut omasta kokemuksestaan kaikille perheenjäsenilleen (Lehtonen & Mustola 2004). Avoimuus voi merkitä sitä, että asiasta on kerrottu valituille perheenjäsenille, tai että nuori on vastannut, jos

joku on ottanut asian puheeksi. Avoimuus voi merkitä myös sitä, että nuori ilmaisee esimerkiksi sukupuoltaan sillä tavalla kuin haluaa, piilottelematta, salaamatta tai muuntelematta sitä toisten ihmisten läsnä ollessa. Myös lainaukset nuorten avovastauksista artikkelin alussa kertovat siitä, ettei avoimuus ole itsestään selvää, vaan se on vaikea prosessi, joka parhaimmassa tapauksessa tukee ja auttaa nuorta eteenpäin.

Osa avoimuutta ja nuorten kokemaa väkivaltaa on se, missä määrin heitä on ohjattu käyttäytymään sukupuoli-odotusten mukaisesti niin, ettei se vastaa heidän omia tarpeitaan ja käyttäytymistään. Onkin todettu, että nuorten omat sisäistetyt odotukset sekä ympäristön painostus vaikuttavat sukupuoltaan epätyypillisesti ilmaisevan nuoren käsitykseen itsestään kielteisesti (Egan & Perry 2004). D’Augelli, Grossman ja Starks (2005) kysyivät 528 homo-, lesbo- ja binuorelta, miten heidän vanhempansa olivat suhtautuneet heihin. 44–48 prosenttia vastaajista kertoi, että heidän vanhempi tai vanhemmat olivat käyttäneet heistä nimitystä ”sissy” (tyttömainen poika) tai ”tomboy” (poikamainen tyttö), ja 41 prosenttia heistä vastasi, että vanhemmat olivat yrittäneet ohjata heidän käyttäytymistään eri tavoin. Tavallista oli, että heitä oli käsketty muuttamaan käyttäytymistään ja että heitä oli rangaistu siitä. Kahdeksan prosenttia vastaajista ilmoitti, että vanhemmat olivat vieneet heidät terapeutille, jotta he käyttäytyisivät sukupuoli-odotusten mukaisesti.

Harry (1989) on todennut, että sukupuoli-odotusten rikkominen oli homonuurilla yhteydessä vanhempien väkivaltaisuuteen. Muutenkin on todettu, että mitä sukupuolelleen epätyypillisemmin henkilö muistelee lapsuudessaan käyttäytyneen, sitä kielteisemmin myös suhteet vanhempiin on koettu (Alanko ym. 2009). Se, että lapsen tai nuoren käyttäytymistä yritetään ohjata tai rajoittaa, näyttäisi tutkimustulosten valossa liittyvän siihen, millaisena nuoret pitävät suhdettaan vanhempiinsa, sekä toisaalta myös nuorten hyvinvointiin.

Tämä Nuorten elinolut -kirja käsittelee toiseutta. On todettu, että monet HLBT-nuoret tulevat tietoiseksi omista sukupuoleen tai seksuaaliseen kiinnostukseen liittyvistä piirteistään

erittäin nuorena iässä (esim. Alanko 2013; Kennedy & Hellen 2010) ja että nämä kokemukset henkilön tulkinnoissa usein liittyvät toiseuteen (Bell ym. 1981). Tämänkin artikkelin fokus liittyy toiseuteen. Omien ajatusten ja piirteiden salailu lisää tunnetta, että ne pitäisi erikseen ilmoittaa ja kertoa perheelle (”tulla kaapista”), mikä vuorostaan lisää toiseuden ja erilaisuuden kokemuksia. Yhtälö toimii myös toisin päin: mitä syvempi toiseuden kokemus on, sitä suurempi todennäköisesti on kynnys tulla avoimesti esille ja ilmaista omat tuntemuksensa esimerkiksi sukupuolestaan. Siinä missä toiseus sisäisenä kokemuksena liittyy avoimuuteen omasta itsestä, ohjatuksi tuleminen antaa sille ulkoiset kehykset. Kokemus siitä, että vanhemmat ohjaavat sukupuolittunutta käyttäytymistä, voi olla lapselle ja nuorelle hämmentävää ja pelottavaa. Se voi herättää häpeää ja syyllisyyttä sekä tunteen toiseudesta ja erilaisuudesta.

MENETELMÄT

Kevään ja kesän 2013 aikana 1619 vuosina 1989–1998 syntynyttä 15–25-vuotiasta nuorta täytti kyselyn, josta ilmoitettiin esimerkiksi Setan, Nuorisotutkimusseuran ja Qruiserin (nettiyhteisö HLBT-henkisille) nettisivuilla sekä Facebookissa ja erilaisten tiedotusvälineiden kautta. Kyselyn täyttämiseen kului noin tunti, ja siinä kysyttiin hyvinvointiin liittyvistä teemoista, kuten ihmissuhteista, työ- tai opiskelutilanteesta, terveydestä ja kiusaamisesta. Ennen kyselyn aloittamista vastaajat saivat tietoa vastaamisen vapaaehtoisuudesta ja siitä, mitä varten kysely tehtiin. Vastaukset pystyi tallentamaan ja täyttämistä jatkamaan myöhemmin.

Vain harvat kysymykset olivat pakollisia, jotta nuoret jaksaisivat käydä kysymykset läpi loppuun saakka. Kaikki vastaajat eivät näin ollen vastanneet kaikkiin kysymyksiin. Kun nuoret olivat vastanneet esimerkiksi kysymyksiin ”Oletko trans?” ja ”Mitkä seuraavista kuvaavat seksuaalista suuntautumistasi?”, vastaajat ohjattiin paikoittain eri poluille kyselyssä.

Åbo Akademin tutkimuseettinen toimikunta antoi tutkimuksesta puoltavan lausunnon. Kyseilyn sisällön suunnittelusta vastasivat itseni lisäksi tutkija Jukka Lehtonen ja Setan nuorisotyön koordinaattori Anders Hulden, ja sitä kommentoi mm. Setan, Transtukupisteen ja Nuorisotutkimusverkoston henkilöstö, Hesetan nuortenryhmä ja Setan valtakunnallinen nuorisotoimikunta. Kyselyä pilotoitiin viidellä nuorella ja viidellä aikuisella vastaajalla, jonka jälkeen vielä mm. kirjoitusvirheitä korjattiin ja kysymyksiä selvennettiin.

AINEISTO

Vastaajista suurin osa kuului seksuaali- ja/tai sukupuoli vähemmistöön, mutta myös cis-heterot vastasivat kyselyyn. Vastaajien sukupuoli jakautui seuraavasti (prosenttia koko otoksesta):

- nainen 1 062 (65,6 %)
- mies 364 (22,5 %)
- muunsukupuolinen 162 (10,0 %)
- mies/poika ja tyttö/nainen 25 (1,5 %)
- tyttö/nainen ja muu sukupuoli 30 (1,9 %)
- poika/mies ja muu sukupuoli 15 (0,9 %)
- trans 199 (12,3 %)
- epävarma transihmisyydestään 171 (10,6 %)

Vastaajien oli mahdollista valita monta vaihtoehtoa, esimerkiksi nainen, mies ja muunsukupuolinen. Analyysissä epävarmat on ryhmitelty transvastaajien kanssa samaan ryhmään, koska ryhmät eivät merkittävästi eronneet toisistaan. Näin ollen transryhmä koostui 360 vastaajasta. Vastaajat kuvailivat itseään erilaisilla sanoilla: transtaustainen, transihminen, transsukupuolinen, transmies, transnainen, transvestiitti, queer, genderblender jne. Transvestiitit ja intersukupuoliset ohjattiin omille kysymyspoluille, eivätkä he näin ollen vastanneet yleisiin transihmisille suunnattuihin kysymyksiin. Kaikki transnuoret eivät vastanneet kaikkiin kysymyksiin, ja transihmisille suunnattuihin kysymyksiin vastasi näin ollen vaihteleva määrä vastaajista (n kyseisen analyysin kohdalla).

Trans- ja epävarmat nuoret: erot ja samankaltaisuudet

Transnuoria ei eroteltu analyyseissa epävarmoista nuorista. Nämä kaksi ryhmää eivät eronneet toisistaan itsetunnon ja mielenterveyden mittarien hajonnan suhteen (RSE: $F = 3,51$, $p = 0,06$, SWEMWB: $F = 0,83$, $p = 0,36$, ks. Mitarit). Transnuoret ja epävarmat nuoret kuitenkin erosivat merkittävästi toisistaan riippumattomissa muuttujissa (avoimuus perhe: $F = 7,56$, $p < 0,01$, käyttäytymisen ohjaamisen kokemukset $F = 22,25$, $p < 0,001$) niin, että (jo) transidentifioituneet nuoret olivat kokeneet enemmän ohjaamista (keskiarvo KA = 3,36, keskihajonta SD = 1,38) ja olivat avoimempia (KA = 2,88, SD = 0,82) kuin epävarmat nuoret (käyttäytymisen ohjaus KA = 2,96, SD = 1,42, avoimuus 3,41, SD = 0,79). Kuitenkaan interaktiota transnuorten ja epävarmojen nuorten ja avoimuuden suhteen ei löytynyt ennustettaessa itsetuntoa (Wald $\chi^2 = 3,54$, $p = ns$) tai positiivista mielenterveyttä (Wald $\chi^2 = 0,82$, $p = ns$), eikä myöskään interaktiota trans/epävarma/cis-statuksen ja käyttäytymisen ohjaamisen kanssa löytynyt ennustettaessa itsetuntoa (Wald $\chi^2 = 1,45$, $p = ns$) tai positiivista mielenterveyttä (Wald $\chi^2 = 2,27$, $p = ns$). Koska interaktioita ei löytynyt, kokemukset (riippumattomat muuttujat) olivat samalla tavalla yhteydessä hyvinvointiin (riippuvat muuttujat), joten päädyin analysoimaan ryhmät yhdessä.

Seksuaalinen suuntautuminen

Vastaajien oli mahdollista määritellä seksuaalista suuntautumistaan valitsemalla monta kohtaa annetuista vaihtoehtoista sekä lisäämällä myös oman määritelmänsä (vastaaja on voinut valita esimerkiksi homo, bi ja pan). Vastaukset seksuaalisen suuntautumisen suhteen jakautui seuraavasti (suluissa % koko otoksesta):

- lesbo 495 (30,6 %)
- homo 306 (18,9 %)
- bi 646 (39,9 %)
- seksuaalivähemmistöön kuuluva 526 (32,5 %)

- hetero 187 (11,6 %)
- kyseenalaistava tai questioning 156 (9,6 %)
- aseksuaalinen (henkilöt, jotka kokevat, ettei heillä ole seksuaalisuutta tai tarvetta jakaa seksuaalisuuttaan muiden ihmisten kanssa) 100 (6,2 %)
- pan 266 (16,4 %)
- queer 218 (13,5 %)
- epävarma 275 (17,0 %)
- ei mikään näistä 325 (20,1 %)
- en halua määritellä 52 (3,2 %)
- muu 45 (2,8 %).

Mittarit

Kyselyssä käytettiin eräitä validoituja mittareita. Rosenbergin itsetuntemittaria (self-esteem scale) käytettiin mittaamaan itsetuntoa (Rosenberg 1965). Mittari koostuu kymmenestä väittämästä, esimerkiksi ”Uskon, että minulla on monia hyviä ominaisuuksia”, joihin vastataan skaalalla yhdestä (”eri mieltä”) neljään (”samaa mieltä”). Korkeammat pisteet viittaavat parempaan itseuntoon, ja joidenkin kysymysten kohdalla skaala käännettiin. Reliabiliteettia mittaava Cronbachin alfa tässä otoksessa oli 0,90.

Short Warwick and Edinburgh Mental Well-being Scale (SWEMWBS, NHS Health Scotland, University of Warwick and University of Edinburgh 2006; Tennant ym. 2007) koostuu seitsemästä, positiivista mielenterveyttä koskevasta väitteestä (esim. ”Olen ollut optimistinen tulevaisuuden suhteen”). Vastaukset annetaan skaalalla yhdestä (täysin eri mieltä) viiteen (täysin samaa mieltä). Cronbachin alfa tässä otoksessa oli 0,85.

The Lesbian, Gay, and Bisexual Identity Scale (LGBIS; Mohr & Kendra 2011) on HLB-identiteetin kahdeksaa eri ulottuvuutta mittaava skaala. Ulottuvuudet ovat

- hyväksymisen vaikeudet (*acceptance concerns*)
- piilottaminen (*concealment motivation*)
- epävarmuus (*identity uncertainty*)
- internalisoitu homokieleisyys (*internalized homonegativity*)

- identiteetinkehityksen vaikeus (*difficulty with the identity development process*)
- paremmuudentunne (*identity superiority*)
- identiteetin myöntäminen (*identity affirmation*)
- identiteetin tärkeys, keskeisyys (*identity centrality*).

Jokaista ulottuvuutta mittaavista kysymyksistä valittiin tähän kyselyyn se, jolla alkuperäisessä tutkimuksessa oli korkein ja joissakin tapauksissa myös toiseksi korkein faktorilataus. Vastaukset yhteentoista kysymykseen annettiin skaalalla yhdestä (täysin eri mieltä) viiteen (täysin samaa mieltä) poiketen alkuperäisestä, jossa vastausvaihtoehdot jatkuivat kuuteen saakka. Jotkut skaalat käännettiin niin, että kaikkien kysymysten kohdalla korkeammat pisteet kertoivat myönteisemmästä HLB-itsetunnosta. Cronbachin alfa tässä otoksessa oli 0,73.

TULOKSET

Sukupuolen ja seksuaalisen suuntautumisen ilmaiseminen perheessä

Useimmilla vastaajilla oli perhe, johon laskettiin kuuluviksi äiti (4–8 % vastasi, ettei heillä ollut äitiä), isä (19–20 %:lla ei ollut isää), isä- tai äiti-puoli, sisarukset (noin puolet ilmoitti, että heillä oli sisaruksia), kumppani (18–26 %), lapset (6 vastaajaa). Muutamat ilmoittivat, että heillä oli toinenkin äiti (8 henkilöä) tai isä (14 henkilöä), mutta jäi epäselväksi, oliko kyseessä sateenkaari-perhe, uusperhe vai jokin muu suhdemalli.

Noin 31 prosenttia transnuorista (muut kuin transvestiitit) oli avoimia kaikille perheessään, noin 31 prosenttia oli avoimia osalle ja 37 prosenttia salasi asian kaikilta. HLB-nuorista 39 prosenttia oli avoimia seksuaalisesta suuntautumisestaan kaikille perheenjäsenilleen, 33 prosenttia kertoi joillekin ja 28 prosenttia salasi sen kaikilta perheeseensä kuuluilta (Alanko 2013). Naiseksi (n = 986) ja mieheksi (n = 354) itsensä tuntevat eivät merkittävästi eronneet avoimuuden

suhteen: naisista 39 prosenttia ja miehistä 38 prosenttia oli avoimia kaikille, kun taas 34 prosenttia ja 29 prosenttia oli avoimia joillekin. Tosin hie-man suurempi määrä miehiä (33 %) kuin naisia (26 %) salasi seksuaalisen suuntautumisensa kaikilta perheessä. Muunsukupuoliset (n = 156) olivat tämän suhteen avoimempia kuin naiset ja miehet: avoimesti seksuaalisesta suuntautumisestaan kertoi kaikille 48 prosenttia ja joillekin 33 prosenttia ja asian salasi kaikilta 19 prosenttia.

Ryhmien väliset erot nähdään taulukosta 1.

Kokemukset käyttäytymisen ohjaamisesta

Kyselyssä tiedusteltiin, onko vastaajia ohjattu perheessä käyttäytymään yhteiskunnan sukupuolinormien mukaisesti ja ovatko jotkin tahot ohjanneet tai painostaneet heitä käyttäytymään perinteisten sukupuoliodotusten mukaisesti. Transnuorista 15 prosenttia vastasi, etteivät vanhemmat ollenkaan olleet yrittäneet ohjata heidän käyttäytymistään. Niistä, jotka vastasivat vanhempien yrittäneen ohjata heidän käyttäytymistään, 26 prosenttia vastasi näin tapahtuneen vä-

TAULUKKO 1. KESKIARVOT, KESKIHAJONNAT SEKÄ TRANS-, CIS- JA SEKSUAALIVÄHEMMISTÖÖN KUULUVIEN NUORTEN RYHMIEN VÄLISET TILASTOLLISET EROT

	Skaala	Trans		Cis-hetero		HLB		F ^a	F ^b
		Keski-arvo	Keski-hajonta	Keski-arvo	Keski-hajonta	Keski-arvo	Keski-hajonta		
Onko sinua ohjattu käyttäytymään yhteiskunnan sukupuolinormien mukaisesti? Ovatko seuraavat tahot ohjanneet tai painostaneet sinua käyttäytymään perinteisten sukupuoliodotusten mukaisesti?									
Vanhemmat	1–5 (1 = ei ohjattu)	3,18	0,58	1,98	1,26	2,54	1,43	64,78***	13,84***
Sisaret	1–5	2,04	1,33	1,43	0,94	1,63	1,09	36,86***	2,96 ^{n,5}
Kenelle olet avoin ja keneltä salaat transihmisyytesi (joko nykytilanteesi tai taustasi)/seksuaalisen suuntautumisiesi? Alla on lueteltu ihmisiä ja ihmisryhmiä, valitse kunkin ihmisryhmän kohdalla lähinnä sopivin vaihtoehto.									
Trans	1–3 (1 = avoin)	2,05	0,85	-	-	-	-	-	-
Seksuaalinen suuntautuminen	1–3			1,76	1,50	2,13	1,02		0,04 ^{n,5}
Riippuvat muuttujat									
Itsetunto	1–30 (1 = huono)	14,31	7,22	16,95	6,95	16,26	7,00	22,79***	0,900 ^{n,5}
Mielenterveys	1–35 (1 = ongelma)	21,61	4,89	24,26	4,51	23,08	4,69	30,79***	5,67*
Tyytyväisyys mahdollisuuksiinsa toteuttaa sukupuolta	1–5 (1 = tyytyväinen)	2,94	1,24	-		-		-	-
HLB-ylpeys	1–5 (1 = en ylpeä)	-	-	3,20 (n = 32)	0,72	3,33	0,54	-	1,70 ^{n,5}

a Verrataan trans- ja cis-vastaajia: cis-vastaajien ryhmä koostui pääasiassa seksuaalivähemmistöön kuuluvista henkilöistä (eli sarakkeet cis-hetero ja seksuaalivähemmistö on yhdistetty yhdeksi verrokkiryhmäksi).

b Verrataan seksuaalivähemmistöön kuuluvia vastaajiin, jotka ovat valinneet heteron (ainakin yhdeksi) oman seksuaalisen suuntautumisensa vaihtoehdoksi.

hän, 4 prosenttia ei osannut sanoa, 34 prosenttia jonkin verran ja 20 prosenttia paljon.

HLB-nuorista 33 prosenttia vastasi, etteivät vanhemmat ollenkaan olleet yrittäneet ohjata heidän käyttäytymistään, 26 prosenttia vastasi näin tahtuneen vähän, 6 prosenttia ei osannut sanoa, 24 prosenttia jonkin verran ja 11 prosenttia paljon.

Vanhempien sukupuolittuneen käyttäytymisen ohjaamisen vaikutus itsetuntoon ja mielenterveyteen

Regressioanalyysissä itsetunto, positiivinen mielenterveys sekä tyytyväisyys mahdollisuuksiin elää sukupuoli-identiteettinsä mukaisesti olivat riippuvia muuttujia, kun taas avoimuus ja vanhempien ohjaus olivat riippumattomia muuttujia. Taulukosta 2 voi nähdä, että transnuorten kokemalla käyttäytymisen ohjaamisella oli vaikutusta heidän itsetuntoonsa ja mielentervey-

teensä, mutta ei tyytyväisyyteen siitä, miten he voivat elää sukupuoli-identiteettinsä mukaisesti. Negatiivinen yhteys merkitsee sitä, että mitä enemmän ohjaamisen kokemuksia on, sitä huonompia ovat itsetunto ja mielenterveys. Avoin kertominen perheelle ei vaikuttanut itsetuntoon ja mielenterveyteen, mutta se vaikutti nuorten tyytyväisyyteen toteuttaa sukupuoltaan.

Avoimuuden ja käyttäytymisen ohjaamisen yhteydet itsetuntoon, positiiviseen mielenterveyteen sekä HLB-identiteetistä tunnettuun ylpeyteen olivat kaikissa tapauksissa merkittäviä HLB-nuorilla, kuten taulukosta 3 voi nähdä. Negatiiviset yhteydet tulkitaan niin, että mitä enemmän käyttäytymistä on ohjattu tai mitä vähemmän nuori on kertonut seksuaali- tai sukupuoli-identiteetistään, sitä heikompia ovat hänen itsetuntonsa ja mielenterveytensä ja sitä harvemmin hän tuntee ylpeyttä HLB-identiteetistään.

TAULUKKO 2. TRANSNUORET: MITEN KÄYTTÄYTYMISEN OHJAAMINEN SEKÄ NUOREN AVOIMUUS PERHETTÄÄN KOHTAAN SELITTÄVÄT NUOREN ITSETUNTOA, MIELENTERVEYTTÄ SEKÄ TYYTYVÄISYYTTÄ MAHDOLLISUUKSIINSA ELÄÄ SUKUPUOLI-IDENTITEETTINSÄ MUKAISESTI?

Riippuva muuttuja	B	SE	Wald χ^2	p
Ohjattu käyttäytymistä				
Itsetunto	-0,68	0,27	6,50	0,01
Mielenterveys	-0,35	0,18	3,74	0,05
Tyytyväisyys mahdollisuuksiin elää sukupuoli-identiteetin mukaan	0,07	0,06	1,59	0,21
Avoimuus perhettä kohtaan				
Itsetunto	-0,85	0,55	2,66	0,10
Mielenterveys	-0,26	0,34	0,54	0,46
Tyytyväisyys mahdollisuuksiin toteuttaa sukupuolta	0,30	0,10	9,70	0,002

Huom. Avoimuus mitattiin skaalalla yhdestä (avoin kaikille) kolmeen (salaan kaikilta) ja käyttäytymisen ohjaaminen yhdestä (ei ohjattu) viiteen (paljon). Näin ollen negatiivinen yhteys tarkoittaa, että mitä enemmän on ollut salailua tai ohjaamista, sitä enemmän nuorella on itsetunnon ja mielenterveyden ongelmia. Tyytymättömyys sukupuolen mukaan elämiseen on yhteydessä salailuun ja käyttäytymisen ohjauksen kokemuksiin.

KESKUSTELU

Tässä tutkimuksessa tarkasteltiin, ovatko suomalaiset HLB- ja transnuoret kokeneet perheensä ohjaavan sukupuolittunutta käyttäytymistään, sekä tutkittiin, miten avoimesti he ovat kertoneet perheilleen omasta itsestään. Näiden kahden seikan on aiemmissa tutkimuksissa todettu olevan yhteydessä nuoren hyvinvointiin sekä mahdollisuuteen elää sukupuolensa ja seksuaalisen suuntautumisensa mukaisesti.

Suomalaiset HLBT-nuoret eivät eronneet merkittävästi muiden maiden nuorista siinä, miten avoimesti he olivat kertoneet perheilleen sukupuolen kokemuksistaan tai seksuaalisesta suuntautumisestaan. Kennedyn ja Hellenin (2010) tutkimuksessa 121 aikuista transihmistä kuvasi lapsuudenkokemuksiaan: noin 31 prosenttia osallistujista oli kertonut transidentiteettistään jollekin henkilölle ennen 18 vuoden ikää.

Vastaavasti Hyvinvoiva sateenkaarinuori -hankkeeseen vastanneista 15–19-vuotiaista nuorista, 21 prosenttia transnuorista ja 28 prosenttia HLB-nuorista oli avoimia kaikille perheessään, ja 20–25-vuotiaiden joukossa 32 prosenttia trans- ja 45 prosenttia HLB-vastaajista oli avoimia kaikille perheessä. Avoimuus siis lisääntyy iän myötä. Hieman vähäisempi avoimuus tässä tutkimuksessa johtunee menetelmällisistä kysymyksistä (esimerkiksi voi ajatella, että retrospektiivisesti arvioitu kuva avoimuudesta on erilainen kuin tällä hetkellä koettu avoimuus) ja sillä, että tässä tutkimuksessa nuorten joukossa oli transidentiteettistään epävarmoja vastaajia, jotka eivät olleet yhtä avoimia omasta kokemuksestaan.

Transnuorten (ja myös transidentiteettistään epävarmojen nuorten) kohdalla avoimuus perheessä vaikutti siihen, miten hyvin nuori tunsi voivansa toteuttaa sukupuoltaan. Tämä yhteys johtunee siitä, että avoimuus luo puitteet sille,

TAULUKKO 3. HLB-NUORET: MITEN KÄYTTÄYTYMISEN OHJAAMINEN SEKÄ NUOREN AVOIMUUS PERHETTÄÄN KOHTAAN SELITTÄVÄT NUOREN ITSETUNTOA, MIELENTERVEYTTÄ SEKÄ YLPEYTTÄ HLB-IDENTITEETISTÄ?

Riippuva muuttuja	B	SE	Wald χ^2	p
Kokemukset käyttäytymisen ohjaamisesta				
Itsetunto	-0,70	0,15	23,00	< 0,001
Mielenterveys	-0,34	0,10	11,91	0,001
HLB-ylpeys	-0,44	0,01	15,11	< 0,001
Avoimuus omasta seksuaalisesta suuntautumisesta				
Itsetunto	-1,02	0,25	15,93	< 0,001
Mielenterveys	-0,52	0,17	9,37	0,002
HLB-ylpeys	-0,05	0,02	6,74	0,009

Huom. Avoimuutta mitattiin skaalalla yhdestä (avoin kaikille) kolmeen (salaan kaikilta) ja käyttäytymisen ohjaamista yhdestä (ei ohjattu) viiteen (paljon). Näin ollen negatiivinen yhteys tarkoittaa, että mitä enemmän asiaa on salailtu tai käyttäytymistä ohjattu, sitä enemmän nuorella on itsetunnon ja mielenterveyden ongelmia ja sitä vähemmän hän tuntee ylpeyttä seksuaali-identiteettistään.

että omaa sukupuoltaan on ylipäättään mahdollista ilmaista vanhemmille. Jos avoimuutta ei ole, myös ilmaisua luultavasti rajoitetaan. Avoimuus ei kuitenkaan ollut tilastollisesti merkitsevästi yhteydessä transnuorten myönteiseen mielen-terveyteen eikä itsetuntoon. Tämä tulos kertonee siitä, että vanhemmat voivat tukea lastaan myös ilman, että tämä on avoin sukupuolen kokemuksestaan.

Sekä itsetunto että mielenterveys ovat seikkoja, joihin myös muut tekijät kun vanhemmat vaikuttavat. Esimerkiksi nuori voi ystävistään tai vertaisistaan löytää keskustelukumppaneita ja tarvitsemaansa tukea myös sukupuoleen liittyvissä asioissa. Vastaaajista huomattavasti suurempi osa kertoikin aina asioistaan avoimesti ystävilleen kuin perheilleen: HLB-vastaaajista 86 prosenttia 15–19-vuotiaista ja 91 prosenttia 20–25-vuotiaista oli avoimia joillekin tai kaikille ystävilleen, transnuorista 70 prosenttia 15–19-vuotiaista ja 82 prosenttia 20–25-vuotiaista oli avoimia joillekin tai kaikille cis-ystävälle ja noin 62 prosenttia ja 76 prosenttia joillekin tai kaikille transystävälle. Huomattavaa kuitenkin oli, että yli 30 prosenttia transnuorista ilmaisi, ettei heillä ollut transystäviä, tai vastasivat muusta syystä kysymykseen, ettei asia koske heitä.

Yleensä oletetaan, että oman seksuaalisen suuntautumisen tai sukupuolen avoin kertominen perheelle on hyvä, eheyttävä kokemus. Näin asia varmasti onkin, mutta on myös mahdollista, ettei avoimuus ole joka elämäntilanteessa sitä, mitä nuori tarvitsee. Esimerkiksi omasta sukupuolen kokemuksestaan epävarmat nuoret kenties eivät tarvitse tai halua keskustelua ja avoimuutta, etenkin vanhemmiltaan. Tärkeää on sekin, että nuori voi puhua ajatuksistaan edes osalle ystävistään tai perheestään, eikä kaikille tarvitsekaan erikseen kertoa kaikkea. Tässä valossa merkittävämpi onkin se osa nuorista, jotka eivät puhu avoimesti kenellekään. Heidän hyvinvointiaan olisi tarkasteltava lähemmin.

Se, miten vanhempien on koettu ohjaavan nuorten sukupuolittunutta käytöstä, taas ennusti nuoren heikompaan itsetuntoon ja mielen-terveyttä, mutta ei nuoren tyytyväisyyttä

mahdollisuuksiinsa toteuttaa sukupuoltaan. Käyttäytymisen ohjaus eli rajoittaminen alkaa luultavasti jo lapsena, jolloin lapsi alkaa ilmaista itseään, käyttäytymisen, leikkien, vaatetuksen ja ystäväpiiriin kautta. Silloin rajoittamisen jäljet vaikuttavat vanhemman ja lapsen väliseen suhteeseen sekä lapsen ja nuoren kehittyvään minäkuvaan, joka liittyy taas itsetuntoon ja hyvään mielen-terveyteen.

Paljon rajoituksia ja ohjaamista kokenut nuori ei ehkä ole yhtä halukas olemaan avoin perheelleen, koska hänen odotuksensa on, että häntä yritetään jatkossakin rajoittaa. Toisaalta kysymys avoimuudesta viittasi nuoren tämänhetkiseen tilanteeseen. Onkin toisaalta mahdollista ajatella, että sukupuoleen liittyvissä kysymyksissä perheelleen avoin nuori on sitä riippumatta vanhempien aikaisemmasta (tai tämänhetkisestä) yrityksestä ohjata käyttäytymistä. Näin voisi olla varsinkin niiden nuorten kohdalla, jotka eivät enää asu vanhempiensa kanssa ja jotka eivät joudu pelkäämään sitä, että vanhemmat heittävätkin heidät pihalle kodistaan. Voidaan kuitenkin todeta, että nuorten kokemukset siitä, että heidän sukupuolittunutta käyttäytymistään on pyritty ohjaamaan, on ollut vahingollista heidän itsetuntonaan ja mielen-terveydelle.

Täytyy myös muistaa, että vanhemmat useimmiten toimivat lapsensa ohjeistamisessa ja ohjaamisessa sen perusteella, minkä ajattelevat olevan lapsen kannalta parasta. Monilla tarve suojella lastaan perheen ulkopuolisten ihmisten reaktioilta on voinut johtaa siihen, että lapsen sukupuoleen liittyvää ilmaisua on rajoitettu tai ohjattu perinteisempään suuntaan. On tietenkin myös mahdollista, että osa vanhemmista toimii transfobiselta (tai homofobiselta, koska sukupuoli ja seksuaalinen suuntautuminen ovat vahvasti linkitettyjä) pohjalta eikä toivo itselleen trans- tai HLB-lastaa. Aiemmassa tutkimuksessa (mm. Alanko ym. 2009, D’Augelli ym. 2008) on todettu, että lapsuudessa sukupuolelleen epätyypillisesti käyttäytyvät henkilöt pitävät suhdettaan vanhempiinsa huonompana kuin sukupuolelleen tyypillisesti käyttäytyvät, vaikka syitä onkin ollut vaikea erotella. Olipa vanhempien

motiivi lapsensa sukupuolittuneen käyttäytymisen ohjaamiselle mikä tahansa, se ei näyttäisi olevan toimiva strategia, vaan pikemminkin lapselle haitallinen kokemus. Muistetaan kuitenkin vielä, että vaikka muuttujien välillä onkin tilastollinen yhteys, ei suoria kausaalisyhteyksiä voida päätellä, vaan jokin kolmas tekijä voi selittää esimerkiksi heikomman mielenterveyden.

HLB-nuorten kohdalla niin avoimuus perhettä kohtaan kuin se, että vanhemmat ovat ohjanneet käyttäytymistä, liittyivät kaikkiin kolmeen riippuvaan muuttujaan: ne vaikuttivat kielteisesti itsetuntoon, mielenterveyteen ja HLB-ylpeyteen. HLB-nuoria oli enemmän kuin transnuoria, ja hajonta vastaajien suhteen oli myös suurta. Seksuaalinen suuntautuminen ei näy samalla tavalla ulospäin kuin sukupuolen ilmaisu, joten nuoren voi kenties olla helpompi salata se vanhemmiltaan. Sukupuolittunut käyttäytyminen liitetään usein kuitenkin myös seksuaaliseen suuntautumiseen, ja vanhemmat voivatkin reagoida lapsensa sukupuolittuneeseen käyttäytymiseen tulevan ei-heteroseksuaalisen suuntautumisen pelossa (keskustelua esim. Alanko 2010). Monilla seksuaalisesta suuntautumisesta kertominen voi liittyä seurustelu- tai elämänkumppanin löytämiseen ja tarpeeseen esitellä oma kumppani perheelleen.

HLB-nuoriin kohdistunut vanhempien ohjaaminen sekä se, miten avoimesti nuori on pystynyt kertomaan omasta seksuaalisesta suuntautumisestaan, ovat kuitenkin olleet merkittäviä tekijöitä hänen hyvinvointinsa, itsetunnon ja ylpeyden kannalta. Vanhempien rajoittava strategia ei näidenkään nuorten kohdalla vaikuta kannustavalta ja rakentavalta vaihtoehdolta.

Aineisto tässä tutkimuksessa oli suuri, eikä aiemmin ole toteutettu vastaavia kyselyitä Suomessa. Varsinkin transihmisten osalta tutkimusaineisto on ainutlaatuinen. Korkeammin koulutetut olivat aineistossa paremmin edustettuina, mikä heijastunee vastauksissa myös eri tavoin. Vaikka kontrolliryhmä koostui jo valikoituneesta joukosta vastaajia, jotka varmasti ainakin suhtautuvat myönteisesti sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöihin, elleivät omalla kohdallaan ole

pohtineet samankaltaisia asioita, erot siihen eri tilastollisissa ajoissa olivat merkittäviä. On myös todennäköistä, että mikäli verrokkiryhmä olisi koostunut suuremmasta määrästä heteronuoria, joiden asenteet ja kokemukset enemmän määrin hajonnaltaan muistuttaisivat normaalivariaatiota, erot olisivat voineet olla vieläkin suurempia.

Lopuksi lainaus eräältä vastaajalta. Lause kertoo siitä, että pelko ja paineet sopeutua sukupuoli-rooleihin voivat olla aiheellisia, mutta että joskus elämä yllättää, positiivisesti.

”Pelkäsini isääni macho-miestä. Huonot välit häneen. (Hän hyväksyikin minut täysin kun tulin ulos... Mikä yllätys.)”

Kiitän tutkijoita Jukka Lehtonen ja Riikka Taavetti sekä tutkimusprofessori Mika Gisslerää arvokkaasta palautteesta, jota olen saanut tämän artikkelin sisällöstä, kielestä ja ulkomuodosta.

LÄHTEET

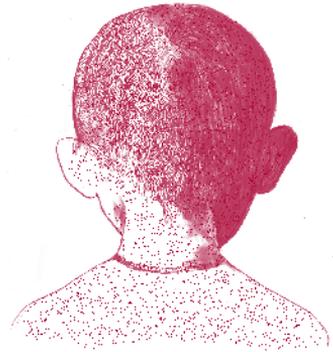
- Alanko, Katarina 2010: Childhood gender. Atypical behavior and Same-Sex Sexuality: Genetic and Environmental influences, and Associations with Recalled Parent-Child Relationships and Current Psychiatric Symptoms. Doctoral Dissertation.
- Alanko, Katarina 2013: Hur mår HBTIQ-unga i Finland? Ungdomsforskningsnätverket/Ungdomsforskningsällskapet, Nätpublikation 68, Seta, Seta-publikationer 21.
- Alanko, Katarina – Santtila, Pekka – Harlaar, Nicole – Witting, Katarina – Varjonen, Markus – Jern, Patrick – Johansson, Ada – von der Pahlen, Bettina – Sandnabba, Kenneth 2009: Psychiatric symptoms and same-sex sexual attraction and behavior in light of childhood gender atypical behavior and parental relationships. *Journal of Sex Research*, 46(5), 494–504.
- Bell, Alan Paul – Weinberg, Martin 1978: Homosexualities: a study of diversity among men & women. Simon and Schuster, N.Y.: Research Highlights.
- Budge, Stephanie – Adelson, Jill – Howard, Kimberly 2013: Anxiety and depression in transgender individuals: the roles of transition status, loss, social support, and coping. *J Consult Clin Psychol*. 81(3), 545–57.
- Cohen-Kettenis, Peggy – van Goozen, Stephanie

- 2002: Adolescents who are eligible for sex reassignment surgery: parental reports of emotional and behavioural problems. *Clinical Child Psychology and Psychiatry*, 7(3), 412–422. (10.1177/1359104502007003008).
- Danebäck, Kristian – Månsson, Sven-Axel 2009: Kärlek och sexualitet på internet. Kapitel I SE MIG. Unga om sex och internet. Ungdomsstyrelsen 2009.
- D’Augelli, Anthony – Grossman, Arnold – Starks, Michael T. 2005: Parents’ awareness of lesbian, gay, and bisexual youths’ sexual orientation. *Journal of Marriage and Family*, 67, 474–482.
- D’Augelli, Anthony – Grossman, Arnold – Starks, Michael T. 2008: Gender atypicality and sexual orientation development among gay, lesbian and bisexual youth: Prevalences, sex differences and parental responses. *Journal of Gay and Lesbian Mental Health*, 12, 121–143.
- D’Augelli, Anthony – Grossman, Arnold – Starks, Michael T. 2006: Childhood gender atypicality, victimization, and PTSD among lesbian, gay, and bisexual youth. *Journal of Interpersonal Violence*, 21, 1–21.
- D’Augelli, Anthony – Hershberger, Scott – Pilkington, Neal 1998: Lesbian, gay, and bisexual youth and their families: Disclosure of Sexual Orientation and its Consequences. *American Journal of Orthopsychiatry* 68 (3), 361–371.
- Devor, Aaron 2004: Witnessing and mirroring: A fourteen stage model of transsexual identity formation. *Journal of Gay and Lesbian Psychotherapy*, 8, 41–67.
- Egan, Susan – Perry, David 2001: Gender identity: a multidimensional analysis with implications for psychosocial adjustment. *Developmental Psychology*, 37(4), 451–463.
- Fergusson David – Horwood, L. John – Beautrais, Annette L. 1999: Is sexual orientation related to mental health problems and suicidality in young people? *Archives of General Psychiatry*, 56(10), 876–80.
- Grossman, Arnold – D’Augelli, Anthony 2006: Transgender youth: Invisible and vulnerable. *Journal of Homosexuality*, 51(1), 111–128.
- Grossman, Arnold – D’Augelli, Anthony 2007: Transgender youth and life-threatening behaviors. *Suicide and Life-Threatening Behavior*, 37, 527–537.
- Grossman, Arnold – D’Augelli, Anthony – Frank, John A. 2011: Aspects of psychological resilience among transgender youth. *Journal of LGBT Youth*, 8(2), 103–115.
- Grossman, Arnold – D’Augelli, Anthony – Howell, Tamika Jarrett – Hubbard, Steven 2005: Parents’ reactions to transgender youths’ nonconforming expression and identity. *Journal of Gay & Lesbian Social Services*, 18(1), 3–16.
- Grossman, Arnold – D’Augelli, Anthony – Salter, Nickolas P. 2006: Male-to-female transgender youth: Gender expression milestones, gender atypicality, and parents’ responses. *Journal of GLBT Family Studies*, 2(1), 71–92.
- Halpin, Sean – Allen, Michael 2004: Changes in psychosocial well-being during stages of Gay identity development. *Journal of Homosexuality*, 47(2): 109–126.
- Harry, Joseph 1989: Parental physical abuse and sexual orientation in males. *Archives of Sexual Behavior*, 18, 251–261.
- Kennedy, Natacha – Hellen, Mark 2010: Transgender children: more than a theoretical challenge. *Graduate Journal of Social Science*, 7(2), 25–42.
- Lehtonen, Jukka – Mustola, Kati 2004: Eihän heterotkaan kerro. Seksuaalisuuden ja sukupuolen rajankäyntiä työelämässä. Tutkimukset ja selvitykset. Työministeriö.
- Mohr, Jonathan – Kendra, Matthew 2011: Revision and extension of a multidimensional measure of sexual minority identity: The Lesbian, Gay, and Bisexual Identity Scale. *Journal of Counseling Psychology*, 58, 234–245. DOI: 10.1037/a0022858.
- Nationella folkhälsoenkäten 2005: Homosexuellas, bisexuellas och transpersoners hälsosituation. Åtterrapportering av regeringsuppdrag att undersöka och analysera hälsosituationen bland hbt-personer. Statens folkhälsoinstitut. Rapport nr A 2005:19.
- Rosenberg, Morris 1965: *Society and the adolescent self-image*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Russell, Steven – Driscoll, Anne – Truong, Nhan 2002: Adolescent Same-Sex Romantic Attractions and Relationships: Implications for Substance Use and Abuse. *Am J Public Health*. 92(2), 198–202.
- Tennant, Ruth – Hiller, Louise – Fishwick, Ruth – Weich, Stephen – Parkinson, Jane – Secker, Jenny – Stewart-Brown, Sarah 2007: The Warwick-Edinburgh Mental Well-being Scale (WEMWBS): development and UK validation. *Health and Quality of Life Outcomes*, 5. <http://www.hqlo.com/content/5/1/63>.
- Ungdomsstyrelsen 2010: HON HEN HAN En analys av hälsosituationen för homosexuella och bisexuella ungdomar samt för unga transpersoner. Ungdomsstyrelsens skrifter 2010:2. ISBN 978-91-85933-25-9.
- Wren, Bernadette 2002: ”I can accept my child is

transsexual but if I ever see him in a dress I'll hit him”: dilemmas in parenting a transgendered adolescent. *Clinical Child Psychology & Psychiatry*, 7, 377.

Seksuaalinen toiseus Jonas Gardellin romaanissa Kummajainen astuu kehiin

Riikka Ylitalo



”Olen ymmärtänyt jälkepäin, että heidän kasvatukseensa kuului oppia vihaamaan sellaisia kuin minä. Heidät oli ohjelmoitu inhoamaan minua, ja sinä vuonna ohjelmointi alkoi tuottaa tulosta. Monet, jotka olivat olleet leikkiverreitani ja kiusaajiani ja joiden kanssa olin kasvanut, kääntyivät uudestaan minua vastaan.” (Gardell 2002, 101–102)

Näin kuvaa Jonas Gardellin romaanin *Kummajainen astuu kehiin* (2002) päähenkilö 15-vuotiaana kokemiaan asioita. Teos kertoo yhdeksäsluokkalaisesta, itsensä erilaiseksi tuntevasta Juhasta, joka asuu tukholmalaisessa Sävbyholmin lähiössä 1970- ja 1980-lukujen vaihteessa.

Näkökulma-artikkelissani tutkin seksuaalista toiseutta Kummajainen astuu kehiin -romaanissa. Hyödynnän analyysissani queer-teoreetikko Eve Kosofsky Sedgwickin teosta *Epistemology of the Closet* (1990), jälkistrukturalistina pidetyn Michel Foucault’n *Seksuaalisuuden historiaa* (1998) sekä Jukka Lehtosen ja Sanna Karkulehdon tekstejä. Lähestyn aiheitani heteronormatiivisuuden käsitteen avulla. Artikkelini puitteissa ei ole kuitenkaan mahdollista nojautua syvästi mihinkään aihetta käsittelevään teoriaperinteeseen. Jukka Lehtonen (2003, 32) on kirjoittanut heteronormatiivisuuden näkyvän muun muassa instituutioissa ja rakenteissa siten, että ”niiden välityksellä heteroseksuaalinen maskuliinisuus ja heteroseksuaalinen feminiinisyys

edustavat luonnollisia, oikeutettuja, toivottuja ja usein ainoita mahdollisuuksia olla ihminen”. Lehtosen (mt.) mukaan heteronormatiivisuuden käsitettä on alettu käyttää angloamerikkalaisessa kirjallisuudessa etenkin 1990-luvun lopussa.

Kummajainen astuu kehiin -teoksessa Juhan erilaisuutta käsitellään jo ensimmäisessä luvussa metaforamaisen koulumuiston kautta. Siinä kaikki luokkahuoneen oppilaat Juhaa lukuun ottamatta alkavat vuorotellen oksentaa, ja opettaja pyytää Juhaa siivoamaan jäljet (Gardell 2002, 7–9). Juha kommentoi tilannetta seuraavasti:

”Luokkatoverini oksentavat kaikkialla ympärilläni. Olen keskellä yrjövää infernoa.

Minä seison muutama avuton paperipyyhe kourassani ja roskakori toisessa kädessäni, enkä tiedä mitä minun pitäisi tehdä.

Niinpä käännyn opettajan puoleen saadakseni ohjeita. Hän katsoo minua ihmeissään ja näyttää siltä kuin olisi hukkumaisillaan.” (Gardell 2002, 8–9)

Lopulta myös opettaja oksentaa, minkä jälkeen Juha kävelee luokasta ulos (Gardell 2002, 9). Luovassa näkyy kaunokirjallisuudelle ominainen tapaa liioitella, kärjistää ja muokata todellisia tapahtumia siten, että halutut asiat – tässä tapauksessa Juhan ulkopuolisuus ja muiden näkemys hänestä likaisena – korostuvat. Luku ilmentää myös Ju-

han toiseuden kahtalaisuutta: hän kokee olevansa erilainen, mutta hänet myös nähdään erilaisena. Ensimmäisestä kertovat Juhan oksentamattomuus ja ulos käveleminen, jälkimmäisestä se, että opettaja pyytää luvussa Juhaa siivoamaan muiden oksennukset. Tapahtumassa on huomioitavaa sen epärealistisuus, joka muutoin on romaanissa harvinaista. Aikuisen Juhan kommentti luvun lopussa onkin, että tilanne ”ei ehkä mennyt ihan näin”, mutta sellaisena hän muistaa sen (mt.).

Olennaista Juhan toiseudessa on se, että hänen seksuaalisuutensa edustaa jotakin heteronormatiivisuudelle vierasta. Juha itse pohtii, mitä sellaista suositulla Stefanilla on, mitä häneltä puuttuu (Gardell 2002, 181). Jukka Lehtosen (2003, 154) mukaan pojat rakentavat ryhmässä ”käsitystä toivotusta tai halutusta heteroseksuaalisesta maskuliinisuudesta, josta feminiinisyys ja homoseksuaalisuus on suljettu pois”. Se, mikä Gardellin romaanin Juhalta puuttuu, onkin nähdäkseni juuri oikeanlainen maskuliinisuus. Juha kuitenkin pyrkii kohti hyväksytyä maskuliinisuutta esimerkiksi teeskentelemällä humalaista ja yrittämällä samalla houkutellessa tyttöjä ”muhinoimaan” (ks. Gardell 2002, 134–136).

Romaanin tapahtumien edetessä Juha alkaa hyväksyä itsensä sellaisena kuin on. Tällöin hän antaa feminiinisyytensä näkyä muun muassa meikkaamalla, käyttämällä David Bowie -paitaa ja vaihtamalla kampauksensa muodikkaammaksi (ks. esim. Gardell 2002, 222, 241–242). Muutos herättää runsaasti huomiota koulussa (ks. esim. mt., 222–223). Romaanissa käy täten ilmi se, kuinka keskeisesti ulkonäkö ilmentää erilaisuutta Juhan ja hänen ympäristönsä maailmankuvassa. Myös eräs Jukka Lehtosen (1999, 88–89) haastattelu, homottelun kohteeksi joutunut poika tuo esiin vaatteittensa merkityksen huomion herättämisessä: ” – – kyllähän mä käytän erilaisia vaatteita esim. nää paksupohjaiset kengät ja muuta kun mejän koulussa jengi käyttää lenkkareita, lippistä ja ruutupaitaa ja löysiä housuja kaikkee maanläheisiä värejä. Sitten kun tulee tällanen kirkasvärinen poika, niin kyllä se herättää huomiota.”

Gardellin romaanissa Juhan muuttumista eivät huomioi vain hänen luokkatoverinsa. Kun Juha ja Roy ovat otattaneet reian korvaansa, terveydenhoitaja kutsuu heidät luokseen. Tämä moittii Juhaa ja Royta lävistyksistä ja puuskahtaa tuotuneena: ”Sitä voi siis teini-ikäisenä yksinkertaisesti seksuaalisesti kuvitella, että, niin tuota... sitä touhuua ja touhuua.” Juhan pyytäessä tarkennusta terveydenhoitaja kiljuu: ”Niin kuin joka iikka ei tietäisi, mitä sellaiset miehet, joilla on renkaat korvissa, mitä sellaiset... TOUHUA-VAT!” (Gardell 2002, 238, 244–245, 247.)

Terveydenhoitaja suhtautuu Juhan seksuaaliseen toiseuteen yleisellä tavalla: Jukka Lehtosen (2003, 131) mukaan terveys- ja sosiaalialan työntekijät olettavat kouluissa usein, että nuorten ei-heteroseksuaaliset tunteet ovat vain ohimenevä vaihe. Michel Foucault kirjoittaa Seksuaalisuuden historiassaan poikkeuksiin kohdistuvasta kontrollista, jonka tavoitteena on ”koko käytöksen normalisointi ja patologisointi” ja lopulta poikkeavuuksia korjaavien menetelmien etsintä (Foucault 1998, 78; ks. myös Karkulehto 2007, 58). Nähdäkseni juuri tästä on kyse, kun Juhan seksuaalisuuteen pyritään Gardellin romaanissa puuttumaan terveydenhuollon taholta. Juha suhtautuu tähän kuitenkin ivallisesti selvittämällä, ettei hänellä ole ongelmia seksuaalisen identiteettinsä kanssa, mutta jos hänelle tulee ”pienimpiäkin epäilyksiä”, hän kertoo niistä ensimmäiseksi terveydenhoitajalle (Gardell 2002, 247).

Juhassa tapahtunutta muutosta voidaan kutsua kaapista ulos tulemiseksi. ”Kaappi” on tunnettu metafora salatulle heteronormista poikkeamiselle. Eve Kosofsky Sedgwick on esittänyt ”kaapin” symbolisoivan muun ohella tietämisen ja ei-tietämisen rajankäyntiä (Sedgwick 1990, 3; ks. myös Karkulehto 2007, 60). Sedgwickin (1990, 11) mukaan pitkään vallinnut homo- ja heteroseksuaalisuuden määrittelyn kriisi on vaikuttanut kulttuuriimme esimerkiksi salailun ja paljastamisen, tietämisen ja tietämättömyyden sekä maskuliinisen ja feminiinisen kategorioiden arvioinnin kautta. Kun Gardellin romaanin Juha tulee kaapista, hänen toiseutensa muuttuu hänen voimavarakseen. ”Kummajaisen” astuttua kehiin

Juhasta tulee ”[s]e, joka hän oli toivonut olevansa” (Gardell 2002, 226).

Vaikka kirjan tapahtumat sijoittuvat 1970- ja 1980-lukujen taitteen Ruotsiin, Juhan kokemuksessa erilaisuudestaan on jotakin ajasta ja paikasta riippumatonta. Täten siihen voidaan samastua myös 2010-luvun Suomessa, jossa heteronormia rikkovat nuoret joutuvat usein koulu-kiusatuiksi. Jukka Lehtosen (1999, 90) mukaan ”[h]omottelu ja sukupuoliin liittyvä kiusaaminen ovat ehkä yksi kuuluvimmista ja näkyvimmistä mieheyden rakentamisen strategioista koulussa”. Suomessa homoseksuaalin kokemaa kiusaamista on käsitelty muun muassa Jera Hänninen vuonna 2006 ilmestyneessä nuortenromaanissaan *Harakkapoika*.

Gardellin kirjassa Juhan seksuaalisen suuntautumisen määrittely ei ole relevanttia eikä nähdäkseen mahdollistakaan. Uhkaavassa tilanteessa Juha kertoo olevansa biseksuaali, mutta hänet hakataan silti (Gardell 2002, 274–275). Juhan valehtelu biseksuaalisuudestaan paljastuu lukijalle lauseessa: ”Jos pystyy valehtelemaan yhdestä asiasta, voi samantien valehdella toisestakin” (mt., 275). Tämä voi viitata yhtä hyvin Juhan heterouteen kuin homouteenkin. Voidaankin todeta, että Juha ei ole kumpaakaan näistä tai molempia yhtä aikaa. Hänen identiteettinsä haastaa olemassa olevat kategoriat.

Juhan keinoja selviytyä heteronormatiivisessa ympäristössä ovat sekä ulkoinen erottautuminen että itsensä hyväksyminen. Hän ei kuitenkaan ole aikuisenakaan päässyt täysin eroon erilaisuuden tunteestaan (Gardell 2002, 131). Kouluissa olisikin kiinnitettävä huomiota heteronormatiivisuuden kyseenalaistamiseen. Normeista poikkeaminen koulussa johtaa yhä toiseuttamiseen, josta seuraa helposti koko eliniän kestävä ulkopuolisuuden kokemus. On myös selvää, että kaikilla nuorilla ei ole ympäristön heteronormatiivisuuden vuoksi rohkeutta ”tulla ulos kaapista” Gardellin romaanin Juhan tavoin. *Kummajainen astuu kehiin* kuitenkin kannustaa ulostulemiseen osoittamalla, kuinka avoimuus vahvistaa itseluottamusta siinä missä salailu ja teeskentely nujertavat sitä.

LÄHTEET

- Foucault, Michel 1998: Seksuaalisuuden historia. Tiedontahto, Nautintojen käyttö, Huoli itsestä. Suom. Kaisa Sivenius. (Histoire de la sexualité I–III: La volonté de savoir, 1976, L’usage des plaisirs, 1984, Le souci de soi, 1984.) Eurooppalaisia ajattelijoita. Gaudeamus, Helsinki.
- Gardell, Jonas 2002: Kummajainen astuu kehiin. Suom. Kimmo Lilja. (Ett ufo gör entré, 2001.) Like, Helsinki.
- Karkulehto, Sanna 2007: Kaapista kaanoniin ja takaisin. Johanna Sinisalonen, Pirkko Saision ja Helena Sinervon teosten queer-poliittisia luentoja. Acta Universitatis Ouluensis. B Humaniora 81. Oulun yliopisto, Oulu. Saatavilla internetistä osoitteesta <http://herkules oulu.fi/isbn9789514286117/isbn9789514286117.pdf>.
- Kosofsky Sedgwick, Eve 1990: Epistemology of the Closet. Harvester Wheatsheaf, New York–London–Toronto–Sydney–Tokyo–Singapore.
- Lehtonen, Jukka 1999: Homottelu ja heteronormatiivinen kiusaaminen koulussa. Teoksessa Jukka Lehtonen (toim.): Homo fennicus. Miesten homo- ja biseksuaalisuus muutoksessa. Naistutkimusraportteja 1/1999. Sosiaali- ja terveysministeriö, Helsinki, 73–91.
- Lehtonen, Jukka 2003: Seksuaalisuus ja sukupuoli koulussa. Näkökulmana heteronormatiivisuus ja ei-heteroseksuaalisten nuorten kertomukset. Nuorisotutkimusverkosto & Nuorisotutkimusseura, Julkaisuja 31. Yliopistopaino, Helsinki. Saatavilla internetistä osoitteesta <http://ethesis.helsinki.fi/julkaisut/val/sosio/vk/lehtonen/>.

SAMMANDRAG AV ARTIKLARNA

UTANFÖRSKAP OCH DATABASERAD STATISTIK

Gissler Mika, Paananen Reija,
Luopa Pauliina, Merikukka Marko &
Myllyniemi Sami

Statistikdelen i denna rapport består av Institutet för hälsa och välfärds (THL:s) registerdata om hur ungdomar använder hälsovårds- och socialtjänster. Här ingår bl.a. information om primär- och specialsjukvården, utkomststödet och barnskyddet. Sociala förmåner – stöd för handikapp och rehabilitering – som beviljats av Folkpensionsanstalten inkluderas också. Longitudinella studier beskriver utvecklingstrender och kan börja till och med före födseln och fortsätta genom barn- och ungdomsåren fram till vuxen ålder. Så är fallet med den i rapporten nämnda landsomfattande födelsekohortstudien, som omfattar alla de inemot 60 000 barn födda i Finland år 1987. Studien inkluderar uppgifter om informanternas hälsa och välfärd upp till 25 års ålder. I rapporten ingår även uppgifter om invandrades hälsa. En del av de undersökningar som refereras här, såsom hur hälsovårds- och socialtjänster har används, baserar sig på registerdata medan uppgifterna om invandrare har erhållits genom THL:s hälso- och välfärdsundersökning om invandrare (Maamu), vilken grundar sig dels på en enkät, dels en hälsokontroll. Uppgifterna i denna rapport baserar sig på enkäter riktade till unga, dels om deras hälsa, dels om deras upplevelse av att avvika från andra ungdomar. Data har erhållits bl.a. genom Ungdomsbarmetern, som är en årligen återkommande telefonenkät riktad till 15–29-åringar, och via en enkät om hälsa i skolan, som görs vartannat år. Den senare enkäten besvaras av elever i grund-

skolans klasser 8-9, studeranden i första och andra klass i gymnasiet och yrkesskolelever.

Statistiköversikten i denna bok visar att det inte är möjligt att beskriva avvikelser genom dattaregister. Däremot låter sig upplevelsen av utanförskap nog beskrivas genom att kombinera eller tolka olika material. Givetvis är tolkningarna subjektiva.

I REFERENSGRUPPER – VAR HÖR JAG HEMMA?

**"OM JAG BARA KUNDE FÅ VÄNNER"
– UTANFÖRSKAP I UNGDOMARS
KAMRATRELATIONER**
Korkiamäki Riikka

Artikeln tar upp hurudant utanförskap som unga upplever i sina förhållanden till jämnåriga och hur detta utanförskap ter sig för dem. Artikeln inleds med en teoretisk diskussion om identitet och om avvikande problem. När unga bygger upp sin identitet och sin känsla av samhörighet framkommer oönskade skillnader mellan dem. Dessa skillnader leder till känslor av delaktighet eller utanförskap. I artikeln analyseras därefter empiriskt den betydelse som ungdomarna tillskriver känslan av att stå utanför gruppen av jämnåriga. Materialet samlades in år 2012 genom intervjuer i två högstadieskolor, en i Helsingfors och en i Tammerfors. Sammanlagt 54 ungdomar i 14–15-årsåldern deltog i intervjuerna.

Materialet har analyserats genom att först lokalisera de episoder i intervjuerna där ungdomarna anser sig avvika från sina jämnåriga. Fokus har även riktats in på den ställning som ungdomarna tillskriver sig själva i referensgruppen samt på vilken betydelse de då ger sitt utanförskap.

Utgående från analysen har materialet i detta avseende indelats i fyra grupper. Upplevelsen av utanförskap kan böttna i ett medvetet *val* att avvika från det som den unga antar utgör mainstream. Utanförskapet kan också bero på att *andra alternativ inte ges* eftersom referensgruppen har läst positionerna. Utanförskap kan innebära en allomfattande *ensamhet* eller ensamhet i vissa situationer. Valet att ställa sig utanför mainstream kan också leda till känslan av *gemenskap* med andra som också avviker från normen. För en del unga innebär utanförskap brist på alternativ och en plågsam ensamhet. För andra är det fråga om ett medvetet val, ett motstånd mot den förhärskande kulturen och en önskan att profilera en alternativ identitet. Erfarenheten av att sticka ut ur gruppen kan m.a.o. vara positiv eller negativ, tillfällig eller fortgående och vald eller påtvingad.

Denna studie om ungdomars erfarenheter av att skilja sig från sina jämnåriga synliggör hur kategorierna delaktighet och utanförskap snarare är relativa och kontextbundna än motsatta eller absoluta. Detta bör beaktas, så att ensamhet och att lämnas utanför inte automatiskt tolkas som ett deterministiskt levnadslopp.

BESKRIVNINGAR AV IDENTITETER I ETT DISKUSSIONSFORUM – HIKIKOMERO – PÅ NÄTET

Haasio Ari & Zechner Minna

Föremålet för undersökningen, diskussionsforumet Hikikomero, är en ordlek på det japanska ordet ”hikikomori”, som betyder att individen isolerar sig från samhället. Det finska ordet hikikomero betyder en svettig skrub. Att vara

en hikikomori, en ”hemmasittare”, tolkas i detta sammanhang som en avvikande identitet som hela grupper av unga väljer. Att avvika hänvisar till individens erfarenhet av att vara annorlunda och att stå utanför. Identiteten utgör individens sociala ställning i förhållande till andra. Denna ställning skapas inte av jaget ensamt utan formas i växelverkan med andra.

Undersökningen använder sig av inlägg i ett internetbaserat diskussionsforum för s.k. hikikomori. Studien lyfter fram på vilket sätt de unga skribenterna presenterar sig själva. Analysen baserar sig på två olika sätt att avvika, i vilka skribenternas identitet återspeglas och skapas: Skribenterna är antingen ’annorlunda på samma sätt’ som de andra avvikarna i diskussionsforumet, d.v.s. deras livssituation eller livsstil påminner starkt om de andra skribenternas. De är m.a.o. ”riktiga” hikikomorer. Den andra gruppen utgörs av skribenter, som av de övriga diskussionsdeltagarna upplevs som ’annorlunda på ett annat sätt’: de bedöms leva ett närmast ’ normalt’ liv och därmed inte vara ”riktiga” avvikare. Termer som beskriver en avvikare av samma slag, utgörs t.ex. av ”burger” (person med Aspergers syndrom), och reflekterar svårigheter att umgås socialt liksom mindrevärdeskänslor i förhållande till andra. Deras svårigheter definieras genom sociala begränsningar, hälsoproblem, främlingskap inför den traditionella mansrollen samt ekonomiska svårigheter. De som är ’annorlunda på ett annat sätt’ kallas av de övriga på forumet nedlåtande för ’moppekillar’, ’normbögar’ och ’alfahannar’, vilka antas representera allmänt vedertagna uppfattningar i samhället om hurudan en man borde vara och hur han borde agera för att accepteras som en fullvärdig samhällsmedlem. Hemmasittandet lyfter därmed fram avvikarrollen i relation till samhällets förväntningar på män och på ett så kallat ’ normalt’ liv.

GRUNDSKOLAN OCH UPPLEVELSE AV IDENTITET, OLIKHET OCH AVVIKELSE

Hyvärinen Reetta, Riitaoja Anna-Leena & Särkelä Elina

I artikeln granskas grundskolan och ungdomars upplevelse av identitet, olikhet och avvikelse. De ungas erfarenheter analyseras med hjälp av begreppen inofficiell och officiell skola. Upplevelserna granskas både genom en subjektiv och en strukturell dimension. Materialet består av en enkät med öppna frågor som besvarades av 52 elever i klasserna 8-9. Som material användes också i viss utsträckning ett etnografiskt observationsmaterial, som producerats i två lågstadieskolor samt 69 temaintervjuer med sjätteklassister. Analysmetoden är diskursanalys.

Resultaten visar att samtliga ungdomar hoppas på goda betyg. Då det gällde den officiella skolan gjordes indelningar i dels högljudda och tystlåtna, dels framtidsorienterade och här-och-nu orienterade yolo swag-ungdomar. De ungas intressen kunde förknippas med den inofficiella skolan och definierade också deras kamratförhållanden. Ungdomarnas intressen, såsom deras hobbyer, reflekterade deras samhällsklass och utgjorde därmed en bakgrundsfaktor, som bidrog till att forma deras uppfattning om sig själv och andra.

Genom att indela ungdomarnas erfarenheter av att skilja sig från andra jämnåriga utgående från den officiella och den inofficiella skolan erhöles en flerdimensionell bild av olikhet, identitet och avvikelse i skolan. Indelningen medför dock också problem. T.ex. framgår inte av denna indelning hur de ungas upplevelser uppstår när den officiella skolan, den inofficiella skolan och de ungas personliga upplevelsevärldar smälter samman till en helhet. Denna hybrid av olika kulturer, diskurser liksom fysiska och sociala rum kan kallas ett 'tredje rum'.

STRAIGHT FROM TRANSYLVANIA – ERFARENHETER AV AVVIKELSE BLAND UNGDOMAR SOM ERHÅLLER REHABILITERING P.G.A. PSYKISK OHÄLSA

Appelqvist-Schmidlechner Kaija & Wessman Jenni

Undersökningen lyfter fram teman som nämnts av ungdomar som erhållit rehabilitering pga. psykisk ohälsa. Studiens informanter var 16–25 år gamla och hade diagnosen depression eller ångeststörningar. Studiens material samlades in genom fokusgruppsintervjuer åren 2011–2013. Totalt gjordes åtta gruppintervjuer med fem till sju ungdomar per grupp. Det totala deltagarantalet var 47 ungdomar.

Undersökningen visar att ungdomar som lider av psykiska problem lätt tar intryck av negativa föreställningar och stereotyper som de har mött i sociala situationer eller i media. Informanterna önskar inte associeras med rehabilitering. Ungdomarna kände samhörighet med och upplevde sig accepterade av sin referensgrupp. Humor visade sig vara ett viktigt sätt för ungdomarna att hantera sitt utanförskap och det att de var annorlunda. Undersökningens resultat visar att ungdomar som lider av psykisk ohälsa upplever rehabilitering som tveeggat; insikten om att man är annorlunda och behöver rehabilitering ger negativa känslor medan erfarenheterna av en trygg referensgrupp är positiva. De termer som används inom mentalvården accepteras inte nödvändigtvis av ungdomarna och upplevs som stämplande. Vid planering och utveckling av mentalvårdstjänster riktade till unga personer borde ungdomar med erfarenhet av tjänsterna involveras i högre grad.

**KOMMERSIELL UNGDOMSKULTUR
OCH ANNORLUNDASKAP
– ERFARENHET AV ATT AVVIKA FRÅN
MÄNGDEN GENOM SNOWBOARDING**
Hänninen Riitta

Det särskilda och speciella med snowboarding är baserat på förhållandet mellan annorlundaskap och kommersialism som författaren behandlar i sin avhandling "Puuterilumen lumo. Tutkimus lumilautailukulttuurista" (Pudersnöns tjusning – en studie i snowboardingkulturen). Snowboardarna vill medvetet hålla fast vid den ovanliga och därför utmärkande image de tidigare haft. För dem innebär att skilja sig ur mängden något positivt.

Ungdomskulturer som representerar en viss livsstil, som tidigare har befunnit sig i marginalen av samhället, blir i och med kommersialisering en del av huvudströmningen, vilket gör det svårare för dem att skilja sig ur mängden. Paradoxalt nog vill snowboardarna höra till den kommersiella världen just därför att de vill bevara kontrollen över sin kultur. Åkarna är samtidigt både för och emot kommersialismen.

Då avvikelser diskuteras är det vanligt att det associeras enbart till något negativt. För individen kan det att hon avviker från gruppen ändå även vara ett personligt, ideologiskt grundat val; hon önskar ta avstånd från de samhälleliga och kulturella strukturer som hon upplevt som negativa. Hon vill istället framhäva individens frihet att röra sig mellan olika värderingar och samhälleliga former. Stilyttringen, som tidigare ville chockera, har förändrats till ett slags flärdfritt spel, som skyddar autenticiteten genom att göra stilyttringen svårförståelig.

**"INTE ÄR DET HÄR NÅGON DJUNDEL"
– EN FORSKARES TOLKNINGAR AV
HUR DET ÄR ATT VARA ANNORLUNDA**
Olsson Pia

Som vid all forskning har även den etnografiska forskaren vissa förhandsuppfattningar om forskningsobjektet redan då han/hon anländer till fältet. Dessa förväntningar avspeglas både i frågeställningen och i sättet att möta fältet. I bästa fall synliggör forskningsprocessen dessa förhandsantaganden. Det här förutsätter att forskaren visar öppenhet inför fältets egna tolkningar och sensitivitet vid växelverkan i olika situationer under processens gång. Då subjektiva, dynamiska och situationsbundna tolkningar analyseras – vare sig det rör sig om forskarens eller fältets tolkningar – är det alltid viktigt att beakta var och i vilka situationer som de framförs. I artikeln beskrivs dialogen mellan fältet och forskaren i forskning om skillnader i skolgemenskapen.

STRUKTURELLT ANNORLUNDASKAP

VÄRNPLIKT OCH ATT AVVIKA GENOM CIVILTJÄNSTGÖRING

Kallunki Valdemar

I artikeln granskas svårigheter som har upplevts i samband med val av civiltjänstgöring. I studien utgår forskarna från de sociala och institutionella skillnaderna mellan civiltjänstgöring och militärtjänst. Till dem hör bl.a. att utföra civiltjänst kräver skäl som grundar sig på övertygelse och att civiltjänstgöringen utförs inom arbetslivet istället för i militärutbildning. Erfarenheter av hur det är att välja civiltjänstgöring granskas bland olika grupper av män. Till dessa grupper hör de som deltar i uppådet, efter uppådet eller när de övergår från beväringstjänst till civiltjänst. Studiens material består av en enkät som insamlades mellan november 2012 och oktober 2013 vid grundutbildningen, som ordnades vid Lappräsk utbildningscentrum. Materialet täckte inryckningskontingenten för ett år. Totalt besvarade 1 897 personer enkäten. Enligt resultaten hade majoriteten av civiltjänstgörarna börjat i militärtjänst. De var tvungna att framföra skäl som grundade sig på övertygelse då de ansökte om rätten att välja civiltjänstgöring – en övertygelse som m.a.o. stod i strid med den ursprungliga övertygelsen de uppgett. Skillnaderna mellan militärtjänst och civiltjänst inverkar mest på den största gruppen civiltjänstgörare, det vill säga de män som avbryter militärtjänsten och flyttar över till civiltjänst. Deras försäkran om att de har skäl som grundar sig på övertygelse är med tanke på samvetsfrihet mest problematisk, eftersom en betydande andel av dem har bytt tjänstgöring på grund av psykisk och fysisk ansträngning eller av hälsoskäl. De som övergår från militärtjänst till civiltjänst skulle dra nytta av en effektiviserad hälsokontroll.

BARNS UPPLEVELSER AV ATT VARA ANNORLUNDA PÅ GRUND AV FAMILJENS FATTIGDOM

Lemetyinen Lea

Den här artikeln skildrar 13–18-åringars upplevelser av att pga. fattigdom avvika från jämnåriga i Finland. Artikeln är baserad på materialet i författarens kvalitativa pro gradu-avhandling. Materialet samlades in i form av en öppen enkät våren 2011. I undersökningen utreds vad barnen upplever som fattigdom, hur fattigdomen har inverkat på deras liv och vad som hjälper dem att leva med fattigdomen. Av de inkomna 169 enkätsvaren i sex kommuner baserade sig 92 av svaren på barnens erfarenhet. På dessa 92 svar gjordes en innehållsanalys. Den teoretiska referensramen består av fattigdoms- och välfärdsforskning.

Respondenternas erfarenhet av att avvika förklaras med annorlunda levnadsförhållanden, brist på välfärd, ojämlikhet, utslagning och brist på möjligheter till konsumtion och deltagande. Fattigdomen inverkar också på beteende, känslor, föräldraskap och mänskliga relationer. Att klara sig som fattig underlättas av lönearbete, inkomstöverföringar, sparande, ändrade levnadsförhållanden och justerad konsumtion, sociala relationer, hjälporganisationer, företagande och social aktivitet. Undersökningen visar att fattigdom bland barn resulterar i avvikelser. Det vore viktigt att fatta beslut om förhöjningar av utkomststöd och inkomstöverföringar och därmed främja ekonomisk jämlikhet. Därtill borde det i ett tillräckligt tidigt skede satsas på ungas möjligheter till fortsatta studier och sysselsättning. Viktigt är att socialarbetets centrala uppgift att förebygga fattigdom och utslagning samt minska på följderna av desamma fick ökade resurser så att genomslagskraften i basservicen förbättras.

MODERNA TOTALA INSTITUTIONER SOM BESKYDDARE AV FLICKOR

Kaukko Mervi & Parkkila Helena

I artikeln diskuteras "totala institutioner" i enlighet med Erving Goffmans teori. Med totala institutioner avses här barnskyddsenheter för omhändertagna flickor och boendeenheter för minderåriga, som kommit ensamma till en mottagningscentral. På dessa institutioner bor personer som befinner sig i samma livssituation. Det är också här som de utför alla sina vardagsaktiviteter. Artikeln koncentrerar sig på flickornas känslor av delaktighet och samhörighet och sammanför undersökningsmaterialen från två doktorsavhandlingar i pedagogik.

Helena Parkkilas material har samlats in i syfte att planera en våldsförebyggande utbildning för flickor som bor på barnskyddsenheter. I materialet ingår elva individuella intervjuer med 14–18 år gamla omhändertagna flickor och tre fokusgruppsintervjuer.

Mervi Kaukkos material utgör en del av en aktiverande aktionsforskning som utförts vid enheter för minderåriga vid två mottagningscentraler. Målsättningen med undersökningen var att skapa meningsfull sysselsättning i vardagen för asylsökande ungdomar samt att genom kultur- och genusmedvetenhet främja barnens och ungdomarnas deltagande. Materialet för denna artikel innehåller tio individuella intervjuer med 14–17 år gamla asylsökande flickor, som kommit ensamma till Finland. Därtill ingår två fokusgruppsintervjuer.

Undersökningen visar att flickornas erfarenheter av boendeenheter varierar. Boendet på anstalt separerar flickorna från det sociala skyddsnät som har byggt upp deras identitet. En del av flickorna har dessutom upplevt diskriminering på grund av sina boendeförhållanden. Å andra sidan berättar många av flickorna att de klarar sig bra på boendeenheter. Flickornas uppfattning om orsakerna till att de bor på anstalt inverkar mest på deras attityder till anstaltsboendet. De som ser att boendeenhets uppgift

är att inrikta dem på deras framtid och förbereda dem på självständighet, upplever också institutionens verksamhet som mer motiverande. De faktorer som, enligt Goffmans teori, kan frånta flickorna deras jag, eller åtminstone begränsa deras deltagande i nuet, kan ge flickorna en känsla av utanförskap och av att ha lämnats utanför samhället. Flickorna kan därför ha fjärmats inte bara från personer som bor utanför institutionen men kanske också från andra ungdomar i boendeenheter och till och med från sig själva och sina egna angelägenheter. Gemensamt för boendeenheter i undersökningarna är en atmosfär, som präglas av väntan och av att man är på väg någon annanstans; världen utanför institutionen, som verkar så fjärran, är målet för dem alla. Genom att ta flickornas behov i beaktande och aktivera dem ur ett kultur- och genusmedvetet perspektiv utifrån deras egna utgångspunkter, kunde känslan av att befinna sig i ett väntrum minska. Detta kunde förbättra deras välmående inte bara under institutionstiden utan också i framtiden, då de gett sig ut i samhället.

ERFARENHETER AV OCH DRÖMMAR OM ARBETSLIVET BLAND PRAKTIKANTER VID UNGDOMSVERKSTÄDER

Hänninen Kaija

I artikeln analyseras erfarenheter av och tankar om arbetslivet hos ungdomar i ungdomsverkstäder. Undersökningen söker svar på följande frågor: Hurudana erfarenheter av arbetslivet har ungdomarna? Hurudana tankar har de om sitt framtida arbetsliv?

Det empiriska undersökningsmaterialet består av 27 verkstadsungdomars individuella ställningstaganden till tio påståenden. Därtill indelas de 27 ungdomarna i tre grupper, vilka intervjuas. Ungdomarna är i åldern 18–24 år. De delar erfarenheten av att ha sökt men inte fått studie- eller

arbetsplats. I statistiska undersökningar definieras dessa ungdomar som utslagna.

Den teoretiska referensramen utgörs av en organisationsteori som bygger på tre slag av kapital; mänskligt, socialt och psykologiskt. Dessa tre slag av kapital anses utgöra delfaktorer, som garanterar framgång på arbetsmarknaden i framtiden. Undersökningen visar att ungdomarnas brist på mänskligt kapital, det vill säga utbildning, hindrar dem från att få arbete. Däremot har de unga nog försökt komma över ett arbete som intresserar dem. Beträffande erfarenhet av socialt kapital på arbetsplatserna har största delen av ungdomarna upplevt orättvisa och att deras arbetsinsats inte uppskattats i arbetslivet. Av de tre formerna av kapital innehar ungdomarna mest psykologiskt kapital. Det innebär att de har rätt inställning och den styrka som individer och arbetsgemenskaper behöver för att vara framgångsrika.

Studien hävdar att ungdomarna trivs i den sociala miljö som verkstäderna erbjuder. De lär sig nya färdigheter och upplever att de uppskattas, vilket bidrar till en positiv erfarenhet av socialt kapital. Även om de intervjuade unga upplever att det är svårt att hitta den första arbetsplatsen ser de på framtiden med tillförsikt. De är optimister. De tror att de kan få arbete och de vill göra väl ifrån sig. De unga förväntar sig en trevlig atmosfär inom arbetsgemenskapen. Den anser de t.o.m. vara viktigare än lönen.

FINLÄNDARE ELLER INTE? – UNGDOMAR MED INVANDRAR- BAKGRUND UNDRAR ÖVER SIN IDENTITET

Oikarinen-Jabai Helena

Artikeln är baserad på ett projekt, i vilket finländska ungdomar med somalisk bakgrund medverkat i olika kulturproduktioner. Projektet är en del av ett konstbaserat, aktiverande forskningsprojekt som belyser invandrarungdomarnas erfa-

renheter. Målsättningen med undersökningen är att fördjupa förståelsen för deltagarnas upplevelser av delaktighet och känsla av att kunna identifiera sig med det finländska. Undersökningen stöder sig på performance-forskning som lyfter fram olika former av kunskap. Utöver det material som kommit till under forskningsprocessen användes produktioner, såsom fotoutställningar, videor och böcker, vilka tidigare skapats tillsammans med ungdomarna. Därmed ingår också analysen av dem som en del av studiens forskningsresultat.

Ett syfte med undersökningen är att lägga fram ungdomarnas perspektiv och tolkningar, vilket deras berättelser och det audiovisuella materialet möjliggör. I artikeln analyseras produktionernas innehåll; hur hanterar ungdomarna situationer i vilka de lämnas utanför och bemöts som avvikare? Undersökningen visar att ungdomar med invandrarbakgrund blir tvungna att dryfta frågor om delaktighet och utanförskap, och ofta utvecklas till experter på dessa frågeställningar. De unga innehar efterlängtat expertis om hur finländskhet byggs upp och vad den består av, exempelvis med tanke på etnicitet, religion och "ras". De ungas expertis bidrar med nya infallsvinklar till diskussionen om finländare och finländskhet.

UNGA EXPATER TRÄDER FRAM? Warinowski Anu

I artikeln granskas ungdomar som på grund av en förälders arbete utomlands har flyttat från Finland och återvänt när utlandskommenderingen tagit slut. Ungdomarna beskrivs med termen "unga expater", vilket understryker att de är bundna till den i utlandet anställda föräldrarnas - expatens - arbete; ett faktum som starkt präglar ungdomarnas liv. De ungas synlighet behandlas ur två perspektiv: ungdomsforskningens och pedagogikens. Artikeln beskriver hur unga expater uppfattas och hur de själva ser på sig. Inom

ungdomsforskningen inkluderas unga expater i gruppen ”mångkulturella ungdomar”. Inom pedagogiken ingår de däremot under rubriken ’internationell fostran’ – inte i mångkulturell fostran. Med undantag av internationella skolor har unga expater inte fått synlighet i offentliga organisationer. I skolorna borde kulturell mångfald ses ur ett brett perspektiv i vilket bl.a. unga expater kunde inkluderas vid sidan av invandrare. Mångkulturell fostran behövs i alla skolor – i all synnerhet i skolor där det inte finns någon synlig kulturell mångfald.

FRÅN AVVIKARE TILL DELTAGARE

ATT BLI HÖRD SOM DEN MAN ÄR – ATT STÖDA AKTÖRSKAP BLAND HANDIKAPPADE BARN OCH UNGDOMAR

Olli Johanna

Artikeln behandlar hur handikappade barn och unga ser på professionellas sätt att främja eller förhindra deras aktörskap: Med aktörskap avses de handikappades inflytande över vad som händer i deras liv. Undersökningen baserar sig på en litteraturoversikt, där resultaten från 19 empiriska undersökningar analyseras genom induktiv innehållsanalys. Enligt resultaten är de professionellas attityder och kommunikationsförmåga samt institutionernas strukturer väsentliga när det gäller att stödja barnens aktörskap.

De professionellas inställning till avvikelser, till barnen och till sin egen verksamhet är av central betydelse. De som främjar barnens aktörskap

värdesätter olikhet, ser barnet som huvudagent i sitt liv och beaktar vilka följder deras handlingar får för barnen. Barnens aktörskap främjas av god kommunikation, som präglas av dialog och av att professionella utvecklar sin kommunikationsförmåga i synnerhet i problemsituationer. Av betydelse är även att de institutionella strukturerna ser barnet som en klient och reserverar tillräckligt med tid för att lyssna på honom/henne. Därtill kommer samhällets värderingar och lösningar, som är baserade på antaganden om klienterna. Dessutom främjas barnens aktörskap av en social ordning som ger rum för relationer barnen emellan. I undersökningen rekommenderas att professionella som arbetar med handikappade barn granskar sin uppfattning om handikappade och lär sig att kommunicera genom dialog.

HUR PÅVERKAS ELEVER I SPECIALKLASS AV SKOLANS SOCIALA OCH INSTITUTIONELLA STRUKTURER?

Mietola Reetta, Helakorpi Jenni & Niemi Anna-Maija

Artikeln behandlar elever i specialklass, deras ställning både i skolgemenskapen och i utbildningssystemet samt deras upplevelser av att avvika i förhållande till dessa. Specialklassen granskas i egenskap av ett system i marginalen av skolsystemet, vilken formar elevernas skolgång, deras val och uppfattning om sig själva som elever och om sin förmåga till inläring. Analysen är inriktad på unga vuxnas erfarenheter av att ha studerat i specialklass. Resultaten rapporteras i tre delkapitel, som behandlar elevernas 1) placering i skolgemenskapen och erfarenheter av delaktighet och avvikelser, 2) erfarenheter av inläring och följderna för vidareutbildning av att i högstadiet ha gått i specialklass samt 3) möjligheter att utmana och förändra praxis och uppfattningar som skapar avvikare i skolvärlden.

Artikelmaterialet består av intervjuer med 27

unga vuxna som i grundskolan gått i specialklass. Intervjuerna omfattar personernas livshistoria men i artikeln begränsas berättelserna till teman om referensgrupper, inlärning och val av fortsatt utbildning samt specialelever och -undervisning.

Enligt undersökningen uppfattas specialklasserna och deras elever som annorlunda både i skolan och i skolsystemet. De intervjuade upplevde sig tillhöra specialklassen men ansåg att de genom att gå i specialklass hade ställts i marginalen både gällande skolgemenskapen och utbildningssystemet. De tog avstånd från stereotypierna som präglar både specialeleverna och -undervisningen. Likaså riktade de kritik mot rådande praxis i skolan och i specialklassen. Att studera i specialklass hade resulterat i motsägelsefulla upplevelser och fått konsekvenser för hur livet utformats. Å ena sidan hade specialklassen möjliggjort goda vänskapsförhållanden och en trygg studiemiljö, å andra sidan förekom upplevelsen av att inte inkluderas i den allmänna undervisningen. Denna kluvenhet som präglar eleverna i specialklasser har inte diskuterats i skolan. Skolan förefaller inte heller att ha erbjudit några verktyg för att analysera den. Skolans praxis bidrar till att skapa en bild av eleverna i specialklasserna som annorlunda, vilket återspeglar och reproducerar indelningen i allmän- och specialundervisning. För att få en ändring till stånd behövs interna, strukturella ändringar inom utbildningssystemet. En del av de intervjuade hävdar att denna indelning är avgörande och bibehåller specialundervisningen i marginalen.

**"OCH JAG ÄR ETT NORMALT BARN
OCH JAG GÅR I EN NORMAL SKOLA!"
– UNGDOMARS ERFARENHETER AV
ATT SENT FÅ DIAGNOSEN PERSON
MED UTVECKLINGSSTÖRNING**

Patrikainen Eija

Artikeln beskriver ungdomars erfarenheter av att sent få diagnosen utvecklingsstörd. Om behovet av stöd för fortsatta studier eller sysselsättning är

stort i slutet av grund- eller yrkesskolestudierna kan den unga få remiss till undersökningar. Unga som sent fått diagnosen uppfattar sig i och med denna annorlunda, eftersom de identifierar sig med andra jämnåriga. Studien visar att det är svårt att acceptera en sent erhållen diagnos om utvecklingsstörning. Diagnosen upplevs som stämplande och kategoriserande, och den unga vill därför inte nämna om den för andra. Diagnosen upplevs utesluta möjligheten att exempelvis få körkort och ett normalt arbete. Förhållandet till diagnosen är ambivalent; den unga erkänner sitt behov av stöd men vill inte ses som utvecklingsstörd.

**SYNSKADADE UNGDOMARS
DELTAGANDE I VARDAGEN**

Salminen Anna-Liisa

Artikeln är baserad på intervjuer med fjorton synskadade eller blinda ungdomar i 16–22-årsåldern samt en undersökning om problem och utmaningar som blinda ungdomar möter i samband med vardagssysslor, fritidsaktiviteter och när de frigör sig från föräldrarna. Undersökningen utgör en del av en utvärderingsstudie om en rehabiliteringsmodell för ungdomar. Synskadan gör det svårare för ungdomarna i olika livsstadierna och inverkar exempelvis på deras möjligheter att röra sig självständigt, utföra vardagliga sysslor men också på deras sociala relationer och möjligheter att bedriva studier. Synskadade ungas möjligheter att delta i samhället kan underlättas betydligt genom god handledning, användning av teknologi samt genom att förändra de ungas fysiska och sociala verksamhetsmiljöer.

SEXUELLA MINORITETER

PRAXIS FÖR HUR KÖN VÄLJS OCH BESTÄMS

Suhonen Sami

Artikeln beskriver barn och unga som tillhör könsminoriteter och deras ställning i Finland på 2010-talet. I Finland finns föga allmänt tillgänglig information om könsminoriteter. Många ungdomar som upplever att de varken är män eller kvinnor tror att de är ensamma om detta. Studiens ungdomar saknar kunskaper om olika sätt att uttrycka och definiera kön och känner inte heller till olika grupper av könsminoriteter. Enligt forskning lider ungdomar som hör till könsminoriteter särskilt stor risk att bli utstötta, retade och att inte lämnas i fred. De känner sig också ofta tvungna att hålla sin könsidentitet eller sexuella läggning hemlig, och kan därför inte tala med någon om den. Artikeln beskriver även praxis för bestämning av kön inom hälsovården. Den dryftar nödvändigheten, och vikten av, att välja rätt tidpunkt för könskorrigering behandling. Slutligen diskuteras hur situationen kunde förbättras för intersexuella barn och ungdomar.

LESBISKA, HOMO-, BI- OCH TRANSKÖNADE UNGDOMAR – HUR VÄLMÅENDE ÄR DE OCH VILKET STÖD FÅR DE AV SIN BARNDOMS FAMILJ?

Alanko Katarina

I artikeln utreds hur lesbiska, homo-, bi- och transkönade ungdomar i Finland fått stöd av sina barndomsfamiljer, liksom hur stödet – eller bristen på stöd – har inverkat på deras välmående. Undersökningen är baserad på material som

år 2013 samlades in i regi av projektet Välmående regnbågsungdom. Totalt erhöles svar av 1 619 ungdomar i 15–25-årsålder.

Tidigare forskning visar att stöd och acceptans från familj och andra nära personer är viktiga när ungdomar skapar sin identitet. I studien mättes stödet från familjen med hjälp av två frågor: Hur öppet har ungdomarna berättat om sin könsidentitet eller sexuella identitet för sin barndomsfamilj; och hur mycket har familjen försökt styra de ungas könsbaserade beteende enligt traditionella könsnormer. Studien mäter hur öppenhet och styrning av beteendet har inverkat på de berörda ungdomarnas självkänsla och psykiska hälsa, de transkönade ungdomarnas möjligheter att leva med sin sexualitet samt lesbiska, homo- och bisexuella ungdomars stolthet över och tillfredsställelse med sin sexuella inriktning. Erfarenheter av att föräldrarna styr den ungas beteende, samt de ungas val att för familjemedlemmar hemlighålla sin könsidentitet var förknippade med en sämre självkänsla och svagare psykisk hälsa. Hemlighållandet och föräldrarnas försök att styra eller begränsa de ungas sexuella beteende stod däremot inte i relation till hur tillfreds de unga var över sin sexualitet. Hos homosexuella, lesbiska och bisexuella ungdomar stod dock valet att hemlighålla sin sexuella läggning och föräldrarnas styrning i relation till hur stolta de unga var över sin sexuella könsidentitet.

Föräldrars strategier att ibland försöka begränsa sitt barns sexuella beteende verkar inte vara lyckade med tanke på barnets självkänsla och psykiska hälsa. Barns och ungdomars känsla och erfarenhet av hur öppna de kan vara inför familjen verkar vara viktigt för deras självkänsla och psykiska välmående.

ATT AVVIKA SEXUELLT – JONAS GARDSELLS ROMAN: ETT UFO GÖR ENTRÉ

Ylitalo Riikka

Jonas Gardells bok *Ett ufo gör entré* beskriver en elev i nionde klass, Juha, som upplever sig vara annorlunda. Boken lyfter fram två olika former av att avvika; dels Juhas upplevelse av att, i synnerhet sexuellt, vara annorlunda – vilket är en tolkning som delas av hans klasskamrater; dels ett utanförskap, som snarare består av det faktum att han avviker från normerna och där former av avvikelser – hans sexuella inriktning – saknar betydelse. Juhas sätt att överleva i den heteronormativa miljön är att både skilja sig till det yttre och att acceptera sig själv såsom han är. Inte heller som vuxen blir Juha helt fri från känslan av att vara annorlunda. Författaren pejar romanen i Michel Foucaults, Eve Kosofsky Sedgwick's och Jukka Lehtonens teorier.

ARTICLE ABSTRACTS

DATA-DRIVEN OTHERNESS (Statistics)

Mika Gissler, Reija Paananen,
Pauliina Luopa, Marko Merikukka &
Sami Myllyniemi

Using data compiled by the National Institute for Health and Welfare THL, the statistical section of this book describes young people's health and social services use, including primary and specialised health care visits, receipt of social assistance, and the use of child protection services. Other social benefits discussed include the disability and rehabilitation benefits paid out by the Social Insurance Institution Kela. Statistics for single years do not account for preceding events, and therefore trends in development must be examined in longitudinal settings that span from the prenatal period through childhood and youth to adulthood. The statistical section describes the results of a national birth cohort study that covers all of the almost 60,000 children born in Finland in 1987 and that follows their health and well-being through to age 25. The article also reviews the health of immigrants. Some of the studies have employed register data on health and social services use, while the THL Migrant Health and Wellbeing Study (Maamu) included a questionnaire and health examination. Insights into how young people themselves view and voice their experiences of otherness and health are gained from separate questionnaire studies: an annual telephone interview survey among young people aged 15–29 and the biannual school healthy survey in the last two years of comprehensive school and in the first and second year of upper secondary school and vocational school. It is clear from the statistical review that follow-up studies based on statistics or registers cannot alone provide direct evidence of

otherness. Otherness can certainly be identified and described by linking and interpreting different datasets, but every such interpretation is necessarily limited to the mind of whoever has compiled the statistics or who is using the data.

I PEER GROUP MEMBERSHIP – WHERE DO I BELONG?

**“IF I COULD NOW GET FRIENDS”
– EXCLUSION IN PEER RELATIONSHIPS
AS EXPERIENCED BY YOUNG PEOPLE**
Riikka Korkiamäki

This article aims to find out what kind of positions of exclusion young people experience in their peer relationships and how they perceive and understand peer group exclusion. The article first visits the theoretical literature concerned with how the distinctions that are necessary for young people's identity and group membership construction produce inclusion and exclusion from the peer group. It then proceeds to present an empirical analysis of the processes of meaning-giving to exclusion by young people who in various ways define themselves as being excluded from peer groups. The data consist of interviews conducted in 2012 with 54 upper comprehensive students aged 14–15 at one school in Helsinki and one in Tampere. The first step of data analysis was to identify episodes of speech in which the young people positioned themselves as outsiders or excluded from the community of

their age peers. Next, in a data-driven reading of these episodes, the aim was to see what kinds of positions the young people produced for themselves as part of the peer group and what kinds of meanings they thus constructed for exclusion.

Four different perspectives on exclusion were abstracted out of the data. Based on the results it seems that experiences of exclusion from the peer group may be about a conscious *choice* by the young person to be “different” from what he or she presumes is the mainstream. On the other hand, exclusion may also mean the *absence of alternatives* and deadlocked positions in the peer group. Furthermore, exclusion may mean comprehensive or situational *loneliness*, but exclusion from the presumed mainstream may also open an avenue to *community* with other young people. In other words, there are some young people for whom exclusion means the absence of alternatives and anxiety-inducing loneliness. For others, it means a conscious resistance of mainstream culture and a presentation of alternative identities. The experience of exclusion from the peer group may thus be either positive or negative, temporary or continuous, and chosen or imposed.

An examination of young people’s otherness from the point of view of peer relationships lays bare how the categories and experiences of inclusion and exclusion are contextual and relative rather than categorical and absolute. It is important to bear this in mind so that being alone and choosing to remain on the outside are not automatically interpreted as deterministic life courses.

IDENTITY TALK ON AN ONLINE DISCUSSION FORUM FOR HIKIKOMERO

Ari Haasio & Minna Zechner

This study is focused on an online discussion forum whose Finnish name (Hikikomero) is a modification of the Japanese word hikokomori, which refers to the individual’s intense withdrawal and isolation from society. The Finnish word “hikikomero” (sweat closet) is very close in appearance to the original Japanese word. Withdrawing from society can be taken to represent a group identity that stands apart from the mainstream. Otherness, then, refers to the individual’s experience of difference and exclusion. Identity is the self’s non-given social position vis-à-vis others, and it takes shape in interaction.

The study uses posts on the online discussion forum to interpret the identities represented in the writings of these young participants. The analysis is based on two different kinds of others against which young people reflect and compare their own identity and which provide the foundation for their identity construction. Similar others - *in the text “we” or “us”* - are those whose life situation or lifestyle is similar to the author’s. Different others - *in the text “they” or “them”* - then, are those who lead a so-called normal life and whose life course is perhaps a typical young person’s life story from the writer’s point of view.

Epithets describing similar others, such as asperger (Asperger), reflect the difficulty of social interaction and a sense of inferiority vis-à-vis the mainstream population. Similar otherness is characterised by social limitations, health problems, a sense of alienation from the traditional male world and income difficulties. Different others are disparaged and called by such names as normies, normie-gays and alphas, who represent generally accepted notions in society about what people should be like and how they should act and behave in order to be an accepted member of society. Withdrawing from society as otherness is related to expectations placed upon men in particular in society and the demands of so-called normal life.

COMPREHENSIVE SCHOOL AS A SPACE FOR THE EXPERIENCES OF SAMENESS, DIFFERENCE AND OTHERNESS

Reetta Hyvärinen, Anna-Leena Riitaoja & Elina Särkelä

This article deals with the comprehensive school as a space for young people's experiences of sameness, difference and otherness. These experiences are analysed within the framework of the official and informal school as defined in the field of youth research. We are interested in both the subjective and the structural aspect of the experiences. The data consists of responses to an open-ended questionnaire by 52 eighth and ninth grade students from one secondary school. Other data sources included ethnographic field notes and small group interviews with 69 sixth graders from two primary schools. The analysis was based on a discourse analytic reading.

Results show that the different interests of young people had an effect on the experiences of sameness, difference and otherness. For example sharing interests influenced the friendships of the youth. Social class affected the possibility of pursuing leisure interests, thus contributing to the construction of the self and the other. The above-mentioned experiences can be associated with the framework of the informal school. From the point of view of the official school the students experienced sameness through a shared wish for good grades whereas distinctions were created between loud and quiet students as well as future-oriented students and here-and-now 'yoloswags'.

The perspectives of the official and informal school were useful for making visible the multiplicity of difference, sameness and otherness in school. However, the distinction between the official and informal school is not entirely unproblematic. Furthermore, the distinction obscures the idea of how young people's experiences are born in a space where the official and informal school as well as personal life outside school

merge together. This hybrid structure of different cultures, discourses, as well as physical and social spaces can be described as a third space.

STRAIGHT FROM TRANSYLVANIA – EXPERIENCES OF OTHERNESS AMONG YOUNG MENTAL HEALTH RECOVERERS

Kajja Appelqvist-Schmidlechner & Jenni Wessman

This study was designed to identify and collect themes of otherness raised by young mental health recoverers. The participants were aged 16–25 and had been diagnosed with depression or anxiety disorder. The data were collected in focus group interviews in 2011–2013. A total of eight group interviews were conducted with 47 young people, five to seven in each group.

The study showed that young people with mental health problems are liable to assimilate the negative impressions and stereotypes they have encountered in social situations or in the media. It was hard for them to identify with the role of a mental health recoverer. Within the peer group young people felt a sense of belonging and approval. Humour proved to be an important way for young people to deal with their own otherness and difference. The results of the study highlight the contradictions embodied in the role of mental health recoverer in which feelings of otherness may carry both negative and positive meanings. Young people do not always understand the terms used by mental health professionals, or they are considered stigmatising. Indeed it is important to get young people more closely involved in designing and developing mental health services and so to make better use of their personal experience and expertise.

COMMERCIAL YOUTH CULTURE AND DISTINCTION – THE EXPERIENCE OF OTHERNESS IN SNOWBOARDING

Riitta Hänninen

The distinctiveness and specificity of snowboarding is based on the relationship between otherness and commercialism that the author has addressed in her doctoral thesis on “The Allure of Powder Snow – A study on Snowboarding Culture”. Snowboarders are keen to hold onto their marginal past, and for them the experience of otherness is something positive.

With the process of commercialisation, youth lifestyle cultures that used to live in the margins of society are integrated as part of mainstream culture, making distinction much harder. Paradoxically, snowboarders want to be part of the commercial world precisely because they want to retain control over their own culture. Snowboarders are at once opposed to and in favour of commercialism.

Otherness is often thought of as an exclusively negative phenomenon. For the individual, however, otherness may also be a personal, ideologically motivated choice designed to set oneself apart from what are regarded as negative socio-cultural structures and to emphasise the individual’s freedom to move between different kinds of values and forms of community. In snowboarding, a stylistic expression meant to create a shock response has given way to an unassuming sign game that protects authenticity by making the stylistic expression related to snowboarding hard to understand.

“THIS AIN’T NO JUNGLE” – THE RESEARCHER’S INTERPRETATIONS OF DIFFERENCE

Pia Olsson

In ethnographic research, as indeed in all lines of research inquiry, the researcher always enters the field with certain preconceived notions about the subject of study. These expectations are reflected both in the way the research questions are formulated and in the approach taken to the field. In an ideal case the research process will lay bare these preconceptions. This requires both openness on the part of the researcher to the interpretations offered in the field itself and a measure of sensitivity in different interaction situations. In all cases the analysis of subjective, dynamic and situational interpretations, whether made by the researcher or coming from the field, must take account of the situation in which they are made. This article describes the dialogue between the field and the researcher in studying differences in the school community.

STRUCTURAL OTHERNESS

CONSCRIPTION AND ITS ROLE IN PRODUCING CONSCIENTIOUS OBJECTORS' OTHERNESS

Valdemar Kallunki

The article discusses the difficulties experienced by potential conscripts in enrolling into non-military service. The discussion is grounded in the social and institutional distinctions related to non-military service as opposed to military service. These include the submission of an ethically compelling reason for opting out of military service and service duties that are carried out in the world of work rather than military training. Experiences of the ease or otherwise of choosing to enrol in non-military service are compared among different groups of conscientious objectors, such as those enrolling directly from the call-up, after the call-up or via military service. The data are drawn from a questionnaire conducted between November 2012 and October 2013 at the national non-military service training centre in Lapinjärvi. The dataset comprises the annual contingent for the year concerned, a total of 1,897 respondents.

According to the results most conscientious objectors are required to state their ethical reasons for choosing non-military service in contrast to the information they have given in the questionnaire. The differences between non-military and military service have the most profound impact on the biggest non-military service group, i.e. those young men who drop out of regular service in order to transfer to non-military service. The statement of a personal conviction concerning non-military service is the most problematic for the freedom of conscience of this group because many of the men within this group who have decided to transfer to non-military service on grounds of psychological and

physical stress or for health reasons. Those transferring from conscription to non-military service would benefit from a more rigorous medical examination.

A REVIEW OF EXPERIENCES OF OTHERNESS CAUSED BY FAMILY POVERTY

Lea Lemetyinen

This article describes experiences of poverty among children aged 13–18 in Finland from the point of view of otherness. It is based on data collected for the author's qualitative Master's thesis using an open-ended questionnaire in spring 2011. The aim was to find out how children perceive and understand poverty, how poverty has affected their life and what helps them to cope with poverty. A total of 169 responses were received from six municipalities. All 92 experience-based responses were analysed by content analysis. The theoretical framework is based on poverty and welfare research.

According to the results experiences of otherness caused by poverty grew out of different living conditions, lack of well-being, inequality, marginalisation and the lack of opportunities for consumption and participation. Poverty also impacted on behaviour, emotions, parenthood and human relations. Work, receipt of social transfers, saving, changes in living conditions and consumption, social relations, aid organisations, entrepreneurship and participation helped people to cope in poverty. It is clear from the findings that poverty causes experiences of otherness in children. Based on the results it is recommended that steps are taken to bring up to date the social transfers and income support that are lagging behind inflation and to promote equality. Furthermore it is important that investments are made at an early enough stage to improve the

opportunities of young people to continue their studies and to find employment. Most importantly, more resources must be made available to enhance the effectiveness of basic services and to strengthen the major function of social work: the prevention of poverty and marginalisation and the mitigation of their consequences.

MODERN-DAY TOTAL INSTITUTIONS PROVIDING PROTECTION FOR GIRLS

Mervi Kaukko & Helena Parkkila

This article discusses the role of child protection units for girls taken into care and housing units for underage children arriving alone at immigrant reception centres as modern-day “total institutions” (Erving Goffman) where people sharing the same life situation live out all aspects of their everyday life. The main focus in the article is on the sense of participation and belonging among the girls living in these institutions. It combines datasets from two doctoral theses in education.

Helena Parkkila collected her data with a view to designing and developing an empowerment and anti-violence training programme for girls living in child protection units. The dataset comprises individual interviews with 11 girls aged 14–18 taken into care as well as three focus groups interviews.

Mervi Kaukko collected her data as part of a participatory action research project at two underage units of an immigrant reception centre. The aim of the research was to facilitate meaningful participation among asylum seeking youths and to define children’s and young people’s participation in a culture and gender sensitive manner. The data used in this article consists of 10 individual interviews with asylum seeking girls aged 14–17 who have entered the country alone, and two focus groups interviews.

The girls had varying experiences of their housing units. Living in an institution means that the girls are removed from their familiar social safety networks that have been instrumental in the construction of their current identity. Some girls furthermore felt they been discriminated against on account of their living conditions. On the other hand many girls said they were managing quite well in the housing units. The girls’ experiences are most profoundly impacted by the reasons that in their view explain why they are living in an institution.

The institution’s role is considered more justified and meaningful if it is thought to have a future-oriented function of training young people for independence. The factors that according to Goffman’s theory can “deprive girls of their selfhood”, or at least limit their participation here and now, can cause the girls to feel that they have been excluded from society and its people and from other youngsters within the housing unit, and in a sense even from themselves and their own daily affairs. The housing units in this study have the same kind of atmosphere of an interim space and expectation: all the girls share the same goal of a return to the civilian world, which seems desperately distant to them. Taking closer account of girls’ needs and promoting their culture and gender sensitive participation could help to make the housing units feel less like interim spaces. It might also contribute to improve the girls’ well-being during the waiting period as well as their future life in society.

WORKSHOP YOUTHS' EXPERIENCES OF WORK AND DREAM OF EMPLOYMENT

Kaija Hänninen

This article analyses the thoughts and experiences of work and employment among a group of young people participating in a workshop (under administration of one community). It addresses two main research questions: What experiences have these young people had of work? And what thoughts do they have about their future in the world of work?

The empirical data consist of the individual responses of 27 young people aged 18–24 to statements and three group interviews. Despite their best efforts all these young people had failed to secure a study place or a job. In statistical research these young people are defined as marginalised.

The theoretical framework for the study is based on three forms of organisational capital, i.e. human, social and psychological capital, which are seen as critical success factors in future workplaces. It is clear from the research that the lack of human capital, i.e. education effectively excludes young people from work, despite their efforts to get into in jobs that they would find interesting. In the workplace the experiences that most young people have had of social capital is that the world of work is unfair and that young people and the work they do is not appreciated. Among the different types of organisational capital, young people's assets consist mainly of psychological capital, i.e. the right attitude and the strength that individuals and workplace communities need in order to thrive and succeed.

According to the findings young people enjoy the social environment of workshops, they learn new skills there and feel they are appreciated. This provides them with a positive experience of social capital. Even though young people feel it is hard to secure their first job, they look to the future with confidence. They are optimistic and believe they will find a job in which they want to perform well. A positive atmosphere in the workplace community is an even more important factor for young people than their pay.

FINNS OR OTHERS – YOUNG PEOPLE FROM AN IMMIGRANT BACKGROUND DEBATE THEIR PLACE

Helena Oikarinen-Jabai

The article is based on a component project of an art-based, participatory research programme designed to shed light on the experiences of young Finnish people who come from a Somali background. The aim of the research is to gain a deeper understanding of the participants' experiences of membership as well as their identifications. The research is based on performative premises that highlight multiple ways of knowing. In addition to the material created in the course of the research process, the data consist of productions jointly created with young people, such as photography exhibitions, videos and books, which are also part of the research results.

One of the aims of the research is to facilitate the exchange of my young research colleagues' perspectives and conclusions with different kinds of audiences. This is made possible by fictional and audiovisual reporting. The article also analyses the contents of productions and discusses the question of how young people deal with being excluded into otherness. Earlier research has shown that the sense of belonging or not belonging is a question that often preoccupies young people from an immigrant background. They often become experts in these questions. Indeed they possess valuable know-how in the construction of Finnishness among others from the point of view of ethnicity, religion and "race". Their expertise opens up new angles on discussions about Finnish people and Finnishness.

EXPAT YOUTHS: FROM HIDING INTO VIEW?

Anu Warinowski

The focus in this article is on young people who have moved abroad and returned to Finland because of their parents' global work requirements. They are described as expat youths to underline the ties that link them with their expat parents' work and on the other hand the young individual's own active agency. The visibility of young people is discussed from the angles of both youth research and education. The article describes how these young people are seen and how they see themselves. In the field of youth research, expat youths are included in the group of multicultural youths. In the field of education, they have been included in global education, but not in multicultural education. With the exception of international schools, expat youths have remained invisible in most public organisations. At school, cultural diversity should be seen and understood as broadly as possible and not just in terms of immigrant status. Multicultural education is necessary in every school – particularly so when the school has no visible cultural diversity.

FROM SPECIFICITY TO PARTICIPATION AND INCLUSION

HAVING ONE'S OWN VOICE HEARD – SUPPORTING THE AGENCY OF DISABLED CHILDREN AND YOUTHS

Johanna Olli

The article reflects on the views of disabled children and youths as to how professionals in different fields can promote or hamper their agency, i.e. children's control and influence over their own life. The research was based on a literature review that analysed the results of 19 empirical studies using inductive content analysis. According to the results supporting children's agency depends most crucially on the attitudes of professionals, their communication skills as well as on institutional structures.

The key question about professionals' attitudes is how they view difference, children and their own actions. Professionals who promote children's agency value and appreciate difference, take children to be the lead characters in their own life, and consider the impacts of their own actions on the child. As for communication skills, the child's agency is promoted by the use of dialogical communication and the professional's commitment to work on improving their communication skills when confronted with problems. The child's agency is promoted by institutional structures where the child is approached as a client and where there is enough time to properly listen to the child. Values and solutions in society that are based on respecting the child's views and difference also come into play. Furthermore, children's agency is promoted by a social order that allows space for children's mutual relations. Based on the research it is recommended that professionals who work with

disabled children revisit and review their own conceptions of children and adults and improve their dialogical communication skills.

SEPARATED TO ENSURE EQUAL OPPORTUNITIES? SPECIAL NEEDS PUPILS IN THE SOCIAL AND INSTITUTIONAL ORDERS OF SCHOOL
Reetta Mietola, Jenni Helakorpi & Anna-Maija Niemi

This article explores the position of pupils with special needs in the school community and education system and related experiences of otherness. Special needs classes are examined as an internal other within the education system, as a system operating in the margins of the school and contributing to shape students' schooling paths, choices and conceptions of themselves as students and learners. The analysis is focused on the narratives by young people about their experiences of learning in a special needs class. The results are reported in three chapters dealing with 1) the position of special needs pupils in the school community and related experiences of participation and exclusion, 2) experiences of learning and the effects of being assigned to a special class on the individual's post-comprehensive schooling path, and 3) opportunities to challenge and deconstruct practices and conceptions that are conducive to otherness.

The data for the article consist of life history interviews with 27 young adults who studied in special needs classes in comprehensive school. The focus of the analysis is restricted to peer relations, learning and education choices as well as to narratives concerning special needs pupils and teaching.

The research shows that special needs classes and special needs pupils are placed in the position of others at school and in the education system. The interviewees said they had felt a sense

of inclusion within the special needs class, but on the other hand it was thought that the assignment to a special needs class led to a marginal position both within the school community and in the education system. In their accounts the interviewees make clear their opposition to stereotypes that stigmatise the special needs pupil and special needs teaching, but also criticise the school's and special needs classes' practices. Being assigned to a special needs class has produced contradictory experiences and consequences for the interviewees. On the one hand it has facilitated good friendships and provided a safe learning environment, on the other hand it has given rise to experiences of marginalisation from general education, which is considered demanding and distant. These contradictions have not been discussed at school, and it seems that the school has not provided the necessary tools for analysing them. The practices of special needs classes that are conducive to otherness reflect and reproduce the distinction between general and special needs education. The deconstruction of this division will require restructuring within the education system. Some of the interviewees have produced counter-talk in recognising the existence of this division as a key premise for the marginal position of special needs education.

"I'M A NORMAL CHILD AND I'M GOING TO GO TO A NORMAL SCHOOL!"
– YOUNG PEOPLE'S EXPERIENCES OF A LATE DIAGNOSIS OF INTELLECTUAL DISABILITY

Eija Patrikainen

This article describes young people's experiences of receiving a late diagnosis of intellectual disability. Young people with high needs for support in securing admission to further studies or finding employment are referred to examinations when they finish comprehensive school or move

on to vocational training. Young people themselves identify with their age peers. When they receive the diagnosis, young people experience otherness in relation to those peers. A late diagnosis of intellectual disability is hard to accept, and it is felt to be stigmatising and categorising. Young people are reluctant to tell others about the diagnosis. They feel it precludes them from a driving licence and a normal job, for instance. The relationship to the diagnosis is ambivalent because while they are aware of their need for support, no young person wants to be intellectually disabled.

VISUALLY IMPAIRED YOUNG PEOPLE'S PARTICIPATION IN EVERYDAY LIFE

Anna-Liisa Salminen

The article is based on a study into the everyday problems and challenges of independence faced by 14 visually impaired or blind young people aged 16–22. The study is part of an evaluation of a rehabilitation programme for young people. A visual impairment adversely affects the young individual's participation in different life situations and makes it difficult for them to move independently, to manage in various everyday situations, to establish and maintain social relations and to study. Proper supervision and guidance, the use of technical aids and interventions to improve the young person's physical and social environment can significantly facilitate these people's participation.

OTHER GENDERS

SEX AND GENDER DETERMINATION PRACTICES AND CHOICES

Sami Suhonen

The article describes the situation of children and young people representing sexual and gender minorities in the early 2010s in Finland, where there is still a scarcity of information on this subject. Many young people who feel they are neither men nor women believe they are alone with their experience. They lack knowledge about the diversity of sex manifestations and determination and about sexual and gender minority groups. Earlier research has shown that these minorities are at special risk of being marginalised, bullied and disturbed. Furthermore they often have to conceal their gender experiences: this is a secret they cannot disclose to others. The article describes the practices of sex and gender determination in health care and discusses the need for sex reassignment therapies and the appropriate timing for such therapies from the point of view of the construction of the young person's sexual and gender identity. Finally there is a discussion of how the situation of transgender and intersex children and youths could be improved.

LESBIAN, GAY, BISEXUAL AND TRANSGENDER YOUTHS: WELL-BEING AND FAMILY SUPPORT

Katarina Alanko

This article discusses the support received by Finnish gay, lesbian, bisexual and transgender youths from their families and how the availability or lack of support has affected their well-being. The research is based on data collected in 2013 in a project concerned with the well-being

of rainbow youths. The dataset consists of 1,619 responses collected online among young people aged 15–25.

Earlier research has shown that the support and approval of the family and other people is important to the young individual's identity construction. Support from the family was measured with two questions: how openly have the young people talked about their sexual or gender identity to their families, and to what extent have their families attempted to steer their gendered behaviour in line with traditional gender norms. In this study the aim was to find out how openness and the steering of behaviour have influenced the young person's self-esteem and mental health; in the case of transgender youths, how well they feel they have been able to express their sexual identity; and in the case of lesbian, gay and bisexual youths, how proud and satisfied they are with their sexual orientation. The experience of parental steering and having to conceal one's identity from the family were associated with a weaker self-esteem and poorer mental health. These were not associated with how transgender youths felt they can express their sexual identity, but among lesbian, gay and bisexual youths both parental steering and hiding one's identity were associated with pride about one's sexual orientation.

The strategies sometimes used by parents to restrict the behaviour of their children do not seem to be beneficial to the child's self-esteem and mental health. On the other hand the sense and experience of being able to be open with one's family seems to be important to the young individual's self-esteem and mental health.

SEXUAL OTHERNESS IN JONAS GARDELL'S NOVEL *A UFO MAKES AN ENTRY*

Riikka Ylitalo

Gardell's novel is a story of ninth grader Juha who feels different. The story describes the duality of Juha's otherness: he feels (above all sexually) different, but others too view him as different. The crux about Juha's otherness is that his sexuality lies outside the norms that have been shaped by the environment: Juha's true sexual orientation makes no difference. Juha's strategies of survival in the heteronormative environment consist in external distinction and self-approval. However even in adulthood he has not entirely got rid of his sense of difference. The author discusses the novel based on the theories of Michel Foucault, Eve Kosofsky Sedgwick and Jukka Lehtonen.

Kirjoittajat

Alanko, Katarina

PsT, PsM, tutkija, psykologi
Åbo Akademi

Alanko on psykologian ja seksuaalisen käyttäytymisen asiantuntija, joka on tutkinut myös seksuaaliseen suuntautumiseen ja sukupuolen variaatioihin liittyviä teemoja.

Appelqvist-Schmidlechner, Kaija

FT, FM, erikoistutkija

Terveysten ja hyvinvoinnin laitos

Appelqvist-Schmidlechnerin asiantuntemus liittyy nuorten ja nuorten aikuisten psykososiaalisen hyvinvoinnin sekä hyvinvoinnin edistämisen ja ongelmien ehkäisemiseksi kehitettyjen interventioiden tutkimiseen. Tutkijan asiantuntijuusalueeseen kuuluvat myös mielenterveyskuntoutusinterventiot sekä niiden soveltuvuuden arviointi.

Gissler, Mika

FT, VTM, tutkimusprofessori

Terveysten ja hyvinvoinnin laitos

Gissler on ollut mukana Nuorten elinolut -vuosikirjan toimitusneuvostossa vuosina 2001–2007 ja mukana vuosikirjan tilasto-osuuden kirjoittajana tätä ennen vuosina 2002, 2004, 2005 ja 2006.

Haasio, Ari

YTL, FM, yliopettaja

Seinäjoen ammattikorkeakoulu

Haasio on tiedonhankinnan, sosiaalisen median ja sen eri sovellusten ja verkon lieveilmiöiden tutkija ja kouluttaja.

Helakorpi, Jenni

KM, tohtorikoulutettava

Helsingin yliopisto, Nordic Centre of Excellence Justice through education in the Nordic Countries (JustEd)

Helakorpi tekee väitöskirjaa romaneista ja koulusta pohjoismaisessa kontekstissa.

Hyvärinen, Reetta

FM, AO, tohtorikoulutettava

Helsingin yliopisto, opettajankoulutuslaitos

Hyvärinen työskentelee tohtorikoulutettavana Helsingin yliopiston opettajankoulutuslaitoksella Suomen Akatemian hankkeessa Kaupungin kanssa asujat. Lapset ja nuoret osallistuvina asukkaina (SA 255432). Hänen tekeillä oleva väitöskirjansa käsittelee oppimisen maantiedettä ja paikkalähtöistä pedagogiikkaa.

Hänninen, Kaija

VT, yliopistonlehtori

Helsingin yliopisto, sosiaalitieteiden laitos

Hännisen tutkimukset liittyvät ihmisten hyvinvointiin, sen lisäämiseen ja palvelujen sekä palvelujärjestelmien kehittämiseen.

Hänninen, Riitta

FT, tutkijatohtori

Jyväskylän yliopisto, historian ja etnologian laitos

Hänninen väitteli vuonna 2012 lumilautailukulttuurin tyyllisestä ilmaisusta. Hänen tutkimuskenttäänään ovat nuorisokulttuurit, nuorten aktiivinen toimijuus sekä nuoret ja uusmedia.

Kallunki, Valdemar

TT, painoalapääällikkö

Kallunki on nuorten hyvinvointiin erikoistunut uskonto-sosiologi, joka työskentelee Kymenlaakson ammattikorkeakoulussa painoalapääällikkönä vastualueenaan käytäjälähtöiset hyvinvointi- ja suunnittelupalvelut. Hän toimii myös Helsingin yliopistossa tutkijatohtorina.

Kauko, Mervi

KM, tohtorikoulutettava

Oulun yliopiston kasvatustieteiden tiedekunnassa.

Mervi Kaukon väitöskirjatutkimus käsittelee yksintulleiden turvapaikanhakijalasten käsityksiä lasten osallisuudesta turvapaikkaprosessin aikana. Osallisuuden lisäksi tutkimuksessa keskitytään kulttuuri- ja sukupuolisensitiiviseen kasvatukseen ja lasten oikeuksiin.

Korkiamäki, Riikka

YTT, tutkijatohtori
Tampereen yliopisto

Korkiamäen viimeaikaiset tutkimukset ovat liittyneet lasten ja nuorten arjen yhteisöihin ja yhteisöllisyyteen, erityisesti nuorten vertaisyhteisöihin, osallisuuden, kuulumisen ja sosiaalisten voimavarojen näkökulmasta. Hänen väitöskirjansa nuorten keskinäisestä sosiaalisesta pääomasta ilmestyi vuonna 2013, jonka jälkeen hän on työskennellyt tutkijatohtorina projektissa, jonka tarkoituksena on yhteistyössä ammattilaisten kanssa löytää ”myönteisen tunnistamisen” keinoja varhaisen syrjäytymisriskin ehkäisemisen tueksi.

Lemetyinen, Lea

LH, ELTO, sosionomi YAMK, sosiaalityöntekijä
YTM, lastensuojelun sosiaalityöntekijä
Järvenpään kaupunki

Opintojen tuoman asiantuntemuksen lisäksi Lemetyiselle on karttunut rikas kokemusasiantuntijuus työsken-
tentelystä lapsi- ja lapsiperhetyössä sosiaali-, terveys- ja sivistyspalvelujen erilaisilla areenoilla: sairaalassa, päivähoidossa, lastensuojelun laitoshuollossa, päihdehuollossa ja lastensuojelun sosiaalityössä.

Luopa, Pauliina

VTM, tutkija
Terveyden ja hyvinvoinnin laitos
Luopa toimii Kouluterveyskyselyn tutkijana ja on kirjoittanut siitä lukuisia tutkimusraportteja.

Merikukka, Marko

FM, tilastotutkija
Terveyden ja hyvinvoinnin laitos
Merikukka työskentelee tilastotutkijana Kansallinen syntymäkohortti 1987 -projektissa.

Mietola, Reetta

KT, tutkijatohtori
Helsingin yliopisto
Mietolan tutkimus kohdistuu erityisopetusjärjestelmään, koulutus- ja vammaispolitiikkaan sekä vammaisten henkilöiden elämäntilanteeseen.

Myllyniemi, Sami

VTM, tilastotutkija
Nuorisotutkimusverkosto
Myllyniemi on Nuorisotutkimusverkoston tilastotutkijana mukana lukuisten Nuorisotutkimusverkoston tutkimusten tekemisessä ja muiden hankkeiden käytännön toteutuksessa. Myllyniemi on muun muassa vastannut Nuorisobarometrien tilasto-osioista vuodesta 2004 lähtien.

Niemi, Anna-Maija

KM, tohtorikoulutettava
Helsingin yliopisto
Niemi tarkastelee väitöstutkimuksessaan erityisopetuksen käytäntöjä ja erityisopetustaustaisten nuorten koulutuspolkuja ammatillisessa ja valmentavassa koulutuksessa.

Oikarinen-Jabai, Helena

TaT, FL, KM, vanhempi tutkija
Aalto-yliopiston Taiteen ja suunnittelun korkeakoulu
Oikarinen-Jabai on kulttuuriantropologi ja psykologi, Tutkijana hän on kiinnostunut poikkitieteellisistä ja -taiteellisista lähestymistavoista ja erilaisten tietämisen tapojen ja ilmaisumuotojen soveltamisesta tutkimukseen ja raportointiin. Oikarinen-Jabai on toiminut erilaisissa kulttuurisissa yhteisöissä, erityisesti lasten, nuorten ja naisten kanssa.

Olli, Johanna

TtM, sairaanhoitaja, tohtorikoulutettava
Turun yliopisto, hoitotieteen laitos
Johanna Olli tutkii väitöskirjatyössään vammaisten lasten hoitotyötä lasten toimijuuden ja osallisuuden näkökulmasta.

Olsson, Pia

FT, VTM, dos., yliopistonlehtori
Helsingin yliopisto, kansatiede
Olsson on kansatieteilijä, joka on tutkimuksissaan käsitellyt kokemuksellista kerrontaa. Parikkaa hän analysoi vuosina 2009–2012 tekemäänsä kouluetnografista kenttätutkimusta, jossa teemana olivat nuorten sosiaaliset suhteet ja erojen kohtaaminen.

Paananen, Reija

FT, erikoistutkija
Terveyden ja hyvinvoinnin laitos
Paananen vastaa Kouluterveyskyselystä. Paananen tutkii myös eriarvoistumisen polkuja Kansallinen syntymäkohortti 1987 -aineiston pohjalta.

Parkkila, Helena

KM, tohtoriopiskelija, projektitutkija
Oulun yliopisto, nais- ja sukupuolentutkimus
Parkkila työskentelee projektitutkijana ja jatko-opiskelijana Oulun yliopiston nais- ja sukupuolentutkimusyksikössä. Hänen väitöskirjatutkimuksensa on osa Empowering Care -projektia, joka keskittyy ennaltaehkäisemään huostaanotettujen tyttöjen kokemaa sukupuolistunutta ja seksuaalisoitunutta väkivaltaa.

Patrikainen, Eija

YTM, ammatillinen erityisopettaja
Ammattopisto Luovi
Patrikaisen pääaine on sosiaalityö. Hänellä on pitkä työkokemus ammatillisesta erityisopetuksesta, kokemusta kehitysvammaisten nuorten ja aikuisten kanssa työskentelystä sekä kehitysvammaisten nuorten elämänhallinnan ja toimintavalmiuksien kehittämisestä koulutuksen ja kuntoutuksen keinoin.

Riitaoja, Anna-Leena

FT, KM, LO, tutkijatohtori
Helsingin yliopisto, käyttäytymistieteiden laitos
Riitaoja työskentelee tutkijatohtorina Helsingin yliopistossa Käyttäytymistieteiden laitoksella tutkimushankkeessa Perceptions and Constructions of Marginalisation and Belonging in Education (SA 264654). Väitöstudiumuksessaan hän käsitteli toiseuksien rakentumista peruskoulun opetussuunnitelmien perusteissa ja kahden alakoulun arjen käytännöissä (Riitaoja 2013).

Salminen, Anna-Liisa

PhD, TT, johtava tutkija, dosentti
Kela, tutkimusosasto
Salminen on erikoistunut kuntoutuksen arviointiin ja vaikuttavuuden tutkimukseen sekä asiakaslähtöisyyteen.

Subonen, Sami

TM, yhteistyöntekijä
Setan Transtukipiste
Suhonen on sukupuolen moninaisuuden ja sukupuolivähemmistöjen ihmisoikeuksien, hyvinvoinnin ja yhteisöjen asiantuntija.

Särkelä, Elina

FM, AO, tohtorikoulutettava
Helsingin yliopisto, opettajankoulutuslaitos
Särkelä työskentelee biologian ja maantieteen opettajana sekä tekee väitöstudiumusta Helsingin yliopiston opettajankoulutuslaitoksella. Hänen tekeillä oleva väitöskirjansa käsittelee koulun ja opetukseen liittyviä kysymyksiä kriittisen pedagogiikan näkökulmasta.

Warinowski, Anu

KT, yliopisto-opettaja
Turun yliopisto, opettajankoulutuslaitos
Warinowski väitteli vuonna 2012 ekspatriaattilasten ja -nuorten siirtymistä. Hän on tutkinut aihetta jo kaksikymmentä vuotta aiemmin pro gradu -työssään.

Wessman, Jenni

VTM, tutkija
Terveyden ja hyvinvoinnin laitos
Wessman on nuorisotutkija, joka on tällä hetkellä keskittynyt nuorten mielenterveysongelmiin ja kuntoutukseen.

Ylitalo, Riikka

FM, tohtorikoulutettava
Riikka Ylitalo on kirjallisuuden tohtorikoulutettava Jyväskylän yliopistossa. Hän tekee väitöskirjaa Pentti Saarikosken runoudesta ja on erityisesti kiinnostunut kirjallisuuden yhteiskunnallisuudesta.

Zechner, Minna

YTT, yliopettaja
Seinäjoen ammattikorkeakoulu, sosiaali- ja terveysala
Zechner on tutkinut muun muassa perheen ja työn yhteensovittamista, vanhusten hoivaa, palveluiden käyttäjien kokemuksia, palveluiden muutosta sekä maahanmuuttajien hoivaan ja nuorten hyvinvointiin liittyviä teemoja.

Toimittajat

Gissler, Mika

FT, VTM, tutkimusprofessori

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos

Gissler on THL:n tutkimusprofessori ja hän vastaa mm. seksuaali- ja lisääntymisrekistereistä sekä kansainvälisistä terveystilastoista. Hänen yhtenä tehtävänä on kehittää terveys- ja hyvinvointiosoitimia ja edistää rekisterien käyttöä tieteellisessä tutkimuksessa.

Kekkonen, Marjatta

FT, VTM, erityisasiantuntija

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos

Kekkonen asiantuntemus liittyy dialogisuuden, kumppanuuden ja osallisuuden tutkimukseen ja kehittämiseen lasten ja perheiden palveluissa. Hänen tehtävänä on tuottaa tietoa varhaiskasvatuspalveluista sekä kehittää perhekeskustoimintaa toiminnallisena palvelukokonaisuutena.

Känkänen, Päivi

VTT, erityisasiantuntija

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos

Känkänen on kehittänyt taidelähtöisiä työmenetelmiä ja tutkinut taiteen merkitystä kommunikaation, itseilmaisun ja jäsentämisen tilana lastensuojelussa.

Muranen, Päivi

Sosionomi (amk), erikoissuunnittelija

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos

Muranen koordinoi Nuorten elinolot 2014 -kirjahan-
ketta ja on ollut mukana Nuorten elinolot -vuosikirjan
toimitusneuvostossa vuosina 2011–2014. Päivi Mura-
nen toimii Lastensuojelun käsikirjan päätoimittajana.

Wrede-Jäntti, Matilda

VTT, erikoistutkija & svenskspråkig universitetslektor
i socialt arbete

THL, Helsingfors universitet / Helsingin yliopisto, so-
siaalitieteiden laitos

Wrede-Jäntti tutkii etupäässä nuoria työttömiä. Wrede-
Jäntti on erikoistunut kvalitatiiviseen pitkittäistutki-
mukseen.